ЗБІРНИК
ЛЬВІВСЬКОЇ СТАВРОПИГІЇ.

МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ.

СТУДІЇ, ЗАМІТКИ, МАТЕРІЯЛИ.

ТОМ І.

ПІД РЕДАКЦІЄЮ

Д-ра КИРИЛА СТУДИНСЬКОГО.

Заходом Ставропигійського Інститута.

ЛЬВІВ 1921.

З ДРУКАРНІ СТАВРОПИГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

06
10

ЗБІРНИК

Львівської Ставропигії.

МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ.

СТУДІЇ, ЗАМІТКИ, МАТЕРІЯЛИ.

ТОМ І.

ПІД РЕДАКЦІЄЮ

Д-ра КИРИЛА СТУДИНСЬКОГО.

Заходом Ставропигійського Інституту.

ЛЬВІВ 1921.

З ДРУКАРНІ СТАВРОПИГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

167947

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 5832

Вступне слово.

Дня 26. XI. 1919 р., на засіданню Старшини Ставропигійського Інституту, поставив проф. Амврозій Андрохович внесення, щоби видати пропамятну книгу, котрої змістом була би „хроніка Ставропигії і маєтковий білянс за час світової і польсько-української війни", а побіч сего „наукові розвідки". Після довшої дискусії рішила Старшина під проводом сеніора д-ра Стефана Федака поручити внескодавцеви, щоби дібрав собі „платних співробітників" і на найблизше засідання приїшов з готовим начерком та прелімінарем коштів.

На засіданню Старшини дня 10. XII. 1919 р. предложили проф. А. Андрохович і др. Василь Щурат готовий начерк видання, причім зазначили, що до найблизших двох томів пропамятної книги могло би увійти около 16 меньших та більших студій, котрих наголовки відчитано. Частина їх вийшла в дійсности до першого тому пропамятної книги, котру передаємо українському громадянству під наголовком „Збірник Львівської Ставропигії. Минуле і сучасне. Том І. Студії, розвідки, матеріяли". Прелімінар коштів означувано тоді на 30.000 корон.

Душею видання книги був др. Василь Щурат, що піддав темп праць і розділив їх поміж поодиноких письменників. Йому поручила Старшина редакцію книги. Коли одначе згаданий учений тяжко занедужав, Старшина передала сю працю підписаному. Першу студію почала печатня складати в марті 1920 р. Печатано праці поодиноких авторів не в хронольоґічнім порядку, але в такім, у якім вони були готові до друку.

Видання першого тому „Збірника" було злучене з великими трудностями, в першім ряді матеріяльними. Світова війна довела львівську Ставропигію до тяжких, фінансових втрат і треба бути з признанням для Старшини Ставропигії, що рішила ся взяти на себе тягар видання „Збірника" виключно в сій цілі, щоби задокументувати, що Ставропигія є культурною інституцією і що видавнича, наукова праця, ведена на склоні XIX. в. великим сеніором пок. проф.

др. Ізидором Шараневичем не сміє знидіти навіть у найтяжших часах.

В неменьше тяжких умовах иньшого змісту найшли ся др. Василь Щурат і автори. Архив Ставропигії з величавим актовим і старопечатним матеріялом вивезено до Ростова над Доном. Лишили ся у Львові тільки невеликі останки, що послужили основою для студій, печатаних у „Збірнику". І треба піднести з неменьшим признанням, що др. Щурат зумів із тих останків архива добути ряд інтересних тем та що автори, серед тяжких і потрясаючих своєю грозою подій, засіли до спокійної, наукової праці та на час її викінчили. Зробили вони се майже даром, бо винагорода, яку дістали поодинокі письменники за свою умову працю, не стоїть в ніякім порівнанню з платнею за склад, папір і т. п.

З огляду на обильність студій вилучено зі „Збірника" хроніку Ставропигії і маєтковий білянс інституції за час світової війни, що можуть найти приміщення в окремім виданню.

Сих кілька слів, важних для історії видання І. тому, вважав я умісним подати до прилюдної відомости в надії, що українське громадянство зуміє оцінити добру волю Старшини Ставропигії та авторів і закупном книжки причинить ся до скорої появи в печати II. тому „Збірника".

У Львові, дня 28. XII. 1920.

Др. Кирило Студинський.

Александер Барвінський

СТАВРОПИГІЙСЬКА ЦЕРКВА

Успенія Пр. Богородиці у Львові і заходи коло її обнови і прикраси.[1])

1. Давнійші церкви Успенія Пр. Богородиці у Львові.

Український нарід споконвіку рважав храми Божі прибіжищами в смутку та в горю і тому дбав не тілько про їх засновини, але й про відповідну їх прикрасу і не щадив накладу, щоби в них на хвалу Божу відбували ся величаві відправи. При церквах творили ся братства, що піклували ся потребами церкви і вірних, дбали про убогих і недужих, а також про духовні потреби прихожан. До великої слави й історичного та культурного значіня дійшло братство основане при церкві Успенія Пр. Богородиці у Львові, зване спершу Успенським, а найдавнійшим письменним сьвідоцтвом про єствованє сего братства є грамота польського короля Казимира IV. з року 1439. Прихожане Успенської церкви утворили се братство, щоби вести справді християнське житє, складали датки на будову, обнову і прикрасу своєї церкви, на підмогу убогих і недужих членів, калік і т. п.

---

[1]) Архивъ Юго-западной Россіи, Часть I. томъ X—XII, Кіевъ 1904. — Юбилейное изданіе въ память 300-лѣтняго основанія львовского Ставропигійского Братства. Томъ I. Львовъ 1886 (Д-ръ І. Шараневич, Историческій очеркъ о Ставропигійской Церкви Успенія Пр. Б. во Львовѣ, ст. 1—20). — Ѳеодоръ И. Бѣлоусъ, Церковь Успенія Пр. Б. въ Львовѣ (Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860 во Львовѣ, ст. 285—292).—А. С. Петрушевичъ, О началѣ львовской городской Церкви Успенія Пр. Б. и судьбахъ ея даже до нашихъ временъ. (Временникъ Института Ставропигійского на годъ 1864. ст. 69—74). Справозданье рахунковое дотично реновацій и справунковъ подѣланныхъ въ найновѣйшомъ времени около церкви ставропигійской (ibid. 1865, стор. 105—122). — Д-ръ І. Шараневичъ, Ставропигійска церковь во Львовѣ (ibid. 1875. ст. 134—139). — Олександерь Барвѣньскій, Ставропигійске Брацтво Успеньске у Львовѣ, его заснованѣ, дѣяльность и значенѣ церковно-народне, выданѣ Товариства „Просвѣта“ у Львовѣ 1886. — Sprawozdania Grona c. k. Konserwatorów Gal. Wsch. Teka tom III. Maj—Grudzień 1906. № 44. 51, Lwów 1906.—Акта регістратури Ставроп. Інститута.

Нема сумніву, що початок першої городської церкви Успенія Пр. Б. сягає до основаня, імовірно володарства Галицького короля Данила Романовича в роках 1250—1255 города Львова, котрий по думці проф. І. Шараневича лежав на горах, що здіймають ся над селами Запитів, Лисиничі, Підбережці, і Кривчиці. Сей город збурено вже в 1261 наслідком татарського наїзду і заключеного з Татарами перемиря.

Одначе вість про першу городську церкву Успенія Пр. Б. губить ся в мрачній минувшині, як і вість про новоосноваий кн. Львом Даниловичем в рр. 1267—1270 город Львів, що по думці тогож історика лежав около костелика св. Войтіха і простирав ся від гори (т. зв. Стефанової), положеної над сим костеликом правобіч гористого хребта в напрямі Кривчиць над широкою від півночи низиною, а лівобіч на південних і південно-західних збочах нинїшньої т. зв. Замкової гори.

Король Казимир В. після переказу велів по овладі Львова спалити старе місто (1340 р.), а при сій нагоді згоріла також і львівська церква, построєна мабуть не на тім місци, де нині стоїть Успенська церква. Місце сеї первісної деревляної церкви, спаленої Казимиром, годі на певно означити, бо й Львів за руських князів лежав на иншім місці, як пізнийший Казимиром побудований, а именно там, де нині церква сьв. Миколая на узгірю названім Будельниця, там де стояла церковця (нині костелик св. Йоана Хрестителя; ся площа до нині звеся — старий або рибій ринок). Ся Казимиром спалена церква була збудована з дерева на імя Трех Сьвятителів (св. Йоана Золотоустого, Василія В. і Григорія Богослова). При відбудові Львова позволив король Казимир відбудувати і старинну церкву Трех Святителів й улицю для домів Русинам коло церкви, одначе задля кривд заподіваних тоді українському населеню, мало хто мав відвагу там забудовувати ся. Колиж опісля настали спокійнійші і безпечнійші часи для ісповідників руської Церкви за короля Володислава Ягайла і поновлено дозвіл відбудови церкви на місці, де за Казимира стояла деревляна церковця трех Святителів, почали Русини около неї забудовувати ся і тоді здвигнули вдруге Богородично-Успенську церкву на місці, де до Казимира стояла мала церковця Трех Святителів.

Із сею справою вяже ся також первісне заснованє світського львівського братства, котрого єствованє появляє ся в історії 18 літ опісля в першій удокументованій згадці про львівську городску церкву в 1439 році, себ то з роком закінченя фльорентийської унії, що довела до зєдиненя східної Церкви із західною. Сю другу з черги городську церкву Успенську згадують документи від 1421 р. і акта з 1467 і 1510 рр. Мала вона бути мурована. Але у Львові,

з дерева построєнім (окрім мурованих замків) Казимиром (на місці окруженім нині т. зв. валами і шкарпами), вибухла в р. 1527 велика пожежа, так що при сильнім вітрі згоріла з деревляним Львовом також руська городська церква. Львівська Русь, після спромоги, поправила погорілу церкву і дала нову крівлю, але вже в р. 1547 в перепалених стінах почали творити ся щелини і будівля хилила ся до розпаду. Тимто Успенське Братство було приневолене подбати про будову нової церкви на тім самім місці і того самого Успенського імени. А що Братство не мало тоді потрібних на ту ціль грошевих засобів, звернуло ся з поради львівського епископа, Макарія Тучапського, о поміч до київсько-галицького митрополита Макарія і перемиського епископа Арсенія. Митрополит і згаданий владика візвали окружними посланіями всіх вірних, пособляти львівському Братству в будові нової церкви, котру довершено в 1559 р. а в 1560 р. построєно при ній каплицю на імя св. Юрія. В 1565 украшено живописю найліпшими олійними красками нову церкву в середині і зверха та покрито доброю черепицею (керамідою) в 1566 р., і то все розпочато накладом незначних зібраних складок та жертв, а головно значною помочию, даною Братству Молдавським господарем Александром Лопушанином і його женою Роксандою.

Сю церкву, построєну дарами воєводи Александра Лопушанина, що сидів на молдавськім престолі 1555—1566 р., посвятив на його бажанє молдавський епископ, а Братство оцінюючи щедру поміч воєводи, назвало сю церкву „Волоською“, як і сегодня її звичайно називають та помістило над входовими дверми тодішньої церкви в трикутній фасаді отаку напись:

Йзволенїємъ Ѻца й поспѣшенїємъ Сына й совершенїємъ скатаго Дѫха благочестивы й Христолюбивый І. С. Алєксандръ Воєвода Божїею милостїю Господинъ земли Молдавской, сынъ Богдана Воєводы, кождѣмъ Ѻдъ всего своєго сердца и Ѻдъ всего помышленїа начатъ и созда сей Храмъ ко славѣ и хвалѣ Господу нашому Ісоусъ Хрїстоу и Оуспенїю Пречистыи Єго Матери Вїже єсть Храмъ къ славномъ градѣ Ильковѣ ко здравїє и за доуши себѣ и Госпожи своєй Роксанды и чадїй йхъ Богданъ й Петръ и Іѡаннъ и Ѳеодора княжна къ лѣто ѧфнд, ѕѳѳ. (1559, 6067). (Записка сеї написи находила ся ще в 1871 р. в реґістратурі Ставропиґійського Інститута).

Братство просило ще воєводу Александра о підмогу на будову дзвінниці при церкві, одначе він тоді опинив ся в трудних обставинах і обіцяв пособити пізнійше, а тим часом оден член Братства, Давид Тома, жертвував усе своє майно на будову дзвінниці, котру поставив будівничий Петро Красовський. Одначе вже в 1570 р. завалила ся вона задля слабих підвалин. З журби по такій пригоді умер Давид, а Красовський дістав ся до вязниці.

Новозбудована в 1559 р. Успенсько-волоська церква погоріла знов в 1571 р., а з нею і доми в руській улиці і ціла східна часть Львова (себто теперішнього середмістя). Львівська Русь направила по змозі знищену огнем церкву і в ній ще до 1591 р. відправляли богослуженя. Після пожару приступило Братство до відбудови церкви. Оден братчик Константин Корнякт[1]) (котрого іменем названа улиця між Преображенською церквою і Народним Домом), купець, родом Грек з Крети, що дійшов до величезного майна і посідав в Галичині 8 сіл і одно місточко (Куликів) а також величаву палату в ринку (нині власність міста Львова), поставив власним накладом величаву вежу-дзвінницю з тесового каменя. Будова сеї вежі розпочала ся в 1572 р. а скінчила ся в 1578 р. і до нині є окрасою церкви і міста. В ній уміщено величезний дзвін, вилляний накладом Константина Корнякта, на імя Кирило.

Обновлена Братством після пожежі в 1571 р. Успенська церква не могла довго остояти ся, бо грозила заваленем і тому Братство на загальних зборах рішило покласти нову церкву ще в більших розмірах і з більшим мистецтвом. А що на довершенє такого великого діла не мало потрібних засобів, звернуло ся до антіохійського патріярха Йоакима, що (в 1585 р.) задержав ся переїздом якийсь час у Львові, де, імовірно, з порученя царгородського патріярха Єремії, тоді голови східної Церкви, мав розслідити стан руської церкви в Польщі. Він не тілько похвалив намір Братства, але й окружним посланієм візвав всіх православних христіян до пособлюваня і жертв на будову Успенської церкви. Се благословенє антіохійського патріярха потвердив царгородський патріярх Єремія й епіскопи, львівський Гедеон Балабан та перемиський Єремія Тисаровський. Вони візвали всіх благочестивих вірних виділити частину із свого майна на підмогу львівському Братству. Братство зарядило також поміж собою складку, а крім того звернуло ся о підмогу до київського митрополита Михайла Рогози. Митрополит приїхав 18 січня 1591 р. до Львова і написав окружне послане до всіх благочестивих христіян і братств о поміч на будову церкви.

Патріярх Йоаким, проживаючи у Львові якийсь час при Успенській церкві, надав право старшиньства Успенському Братству, котре мало дбати не тілько про свою церкву, про підмоги бідних і калік, про хорих і шпиталь для них, але й удержувати школу для образованя слуг Божих

---

[1]) Константин Корнякт умер 1603 р. в 83-ім році діяльного житя і похоронений в Успенській церкві, котрої був ктитором, однак через недбалість старшин пропав безповоротно слід його гробу. В Успенській церкві, на стіні лівобіч від входу, находить ся образ зображаючий Константина Корнякта в природнім рості, з латинською написю-

і оборонців віри і Церкви. Патріярх Йоаким видав 1 січня 1586 р. грамоту, котрою потвердив новий устав Братства, котре щорічно в Томину неділю вибирало старшину. В 1588 р. приїхав до Львова царгородський патріярх Єремія і, не тільки потвердив, але й розширив надані патріярхом Йоакимом права і привілеї львівському Братству, а іменно права удержувати висшу школу світських і духовних наук, печатати літописи, церковні, шкільні і научні книжки, а грамотою з 1593 р. увільнив Братство зпід власти львівского епіскопа, так що Братство підчинене було прямо царгородскому патріярсі. На знак тої незалежности від епіскопської власти надав патріярх Успенському Братству знамя трираменного патріяршого хреста і назву Ставропигії, а сей хрест утверджено над царськими вратами в головнім іконостасі і ношено його при всяких походах.

Тимчасом при Корняктовій вежі (накладом К. Корнякта) станула невелика церковця-каплиця трибаняста Трех Святителів (будова почала ся 1530 а скінчила ся 1590) що й доси стоїть на Ставропигійськім подвірю. Митрополит київський Михаїл Рогоза посвятив сю церковцю Трех Святителів в 1591.

2. Церква Успенія Пр. Богородиці у Львові,

попередниця нинішньої церкви.

З роком 1591 розпочало Ставропигійське Братство запопадливу і невпинну діяльність. При нагоді посвяченя церковці Трех Святителів[1]) київським митрополитом Рогозою, положено підвалини також під будову більшої Ставропигійської церкви Успенія Пр. Б. Для виконаня будови Успенської церкви заключило Братство договір з архитектом, знаменитим на той час львівським будівничим „муляpем“ італійського роду Павлом Римлянином (Paolo Dominici Romano), до котрого приступив відтак в 1597 р. його тесть Павло Войтіх Капипос, а в 1598 помічник сего

[1]) Церковця або каплиця Трех Святителів враз з вежею-дзвінницею творила для себе окрему цілість. Вхід до неї находив ся там, де й тепер, від подвіря церковного в західній стіні, престіл (олтар) був уміщений під полудневою стіною, де нині є перехідні двері до Успенської церкви, а в північній стіні против олтара було ясне вікно (нині замуроване і заставлене престолом). Вежа-дзвінниця приставала до церковці від східної стіни. Церковця Трех Святителів була в середині переділена на дві части іскусно різьбленим і золотистими образами украшеним іконостасом, одну—меншу від олтаря і другу більшу від ясного вікна. З тої каплиці входило ся двома отворамй, у східній стіні поміщенними, до спідньої комнати під вежею (нинішньої захристії), що містила в собі жертвенник (для хороненя священої посуди і приготовленя хліба і вина до тайни Євхаристії) і діяконник для збереженя богослужебних одежий і убираня священиків в ризи.

останнього, львівський міщанин і муляр, Амврозій Прихильний. Весною 1591 р. засновано будову трибанястої церкви Успенія Пр. Б. в руській улиці заходами і накладом Ставропигійського Братства і вельми щедрою підмогою воєводи Єремії і єго жени Єлисавети, єго брата Симеона Могил, Мирона Могили Барнавського, воєводи Молдавського, внука Стефана Могили (брата Єремії і Симеона) і вел. князя та царя московського Федора Івановича, а довершено сю будову за короля польського Жигимонта III. в 1630 р.[1]). Церква Успенія Пр. Б. збудована з тесового каменя копаного в каменьоломах гори Красова, в добрах львівського старости Миколая Гербурта, на основі договору списаного в руськім язиці 2 марта 1591 між Ставропигійським Братством і названим в горі будівничим Павлом Римлянином, до котрого приступили висше згадані спільники. Будову вели сі архітекти в стилю відродин (renaissance)[2]), котру пок. консерватор Володислав Лозінський назвав в творі своїм najpiękniejszym pomnikiem budownictwa w stylu odrodzenia w granicach ziemi dawnej Rzeczypospolitej[3]). Церковні образи живописав живописець Русин, Миколай Петрахнович.

Будівничий Павло Римлянин обовязував ся приготовити і достарчувати на свій рахунок гладкого „замсованого“ (обробленого) каменя, по 9 польських грошів за локоть довжини а пів ліктя висоти і ширини. За догляд над робітниками була назначена окрема плата, а іменно при ро-

---

[1]) Від 1598—1606 р. одержало Братство від Молдавських господарів готівкою 3620 червінців і 9760 золотих польських. Окрім того вплинули жертви від инших осіб, а сам Мирон Могила Барнавський прислав 1628 зл. 2000, в 1629 зл. 3000. З вдяки за таку щедру поміч Ставропигійське Братство увіковічнило память щедрих давців у своїй церкві відповідними образами і написями. На західній церковній стіні коло хору находять ся образи двох молдавських господарів природного росту, а в головній бані Успенської церкви 1-ий волоський герб родини Могил з головою тура і під ним уміщена напись: „Ясно свѣтлыя двоица воеводъ Молдавскихъ паметь: Іеремеи и Сумеона Могилъ, ктитореи церкви; Ясно свѣтлый господарь воевода Молдавскій Міронъ Барнавскій Могила съвершитель церкви“, а крім того на хорі лівобіч напись: „Твоя отъ Твоихъ Тебѣ царю Христе рабъ Твой Міронъ Барнавскій воевода Молдавскій, совершеніе Храма сего любезні приноситъ. Пріими убо милостивнѣ, распный ся, плотію Ісусе Слове Божій, и всѣхъ ктиторъ освяти, храмъ сей и люди зловѣрія избави. Року ,ѧχκ҂ (1629). — 2-ий герб царський московський св Юрія з написю: „Пресвѣтлый царь и великій князь Москво-Россіи Ѳеодоръ Ивановичъ бысть благодѣтель церкви. 3-ий герб польсько-литовський з написю: „Всесвѣтло кралствующу Жигмонду третему начало и совершеніе пріятъ сія церкве“. Сі герби і написи зберегли ся доси в головній бані Успенської церкви.

[2]) А. С. Петрушевич називає Успенську церкву хорошим памятником „византійского архитектурного стиля“ (Временникъ 1864 р.)

[3]) Сучасно будували з каменя лат. костел св. Андрея для оо. Бернардинів і св. Петра для оо. Єзуїтів на місці давнійших деревляних, а також і церкву св. Параскевії (Пятниць) на Жовківськім передмістю.

ботах 4 – 6 людий 2 золоті за тиждень, при роботах 7—8 людий $2^1/_2$ золотих. Відповідно отже вартости будови з тих, давних часів в інвентарі, списанім префектом церкви Успенської бл. п. Ем. Глинецьким 30 серпня 1906 р., затвердженим 9. жовтня 1906 р. митрат. бл.п. Л.Туркевичем в приявї парохіяльного духовенства і відпоручників Ставр. Старшини, обчислено стійність Успенської Церкви на 80.000 К.,церковці Трех Святителів на 20.000 К. а вежі-дзвінниці на 30.000 К. разом 130.000 К.[1]).

Вежа-дзвінниця К. Корнякта є одним з найзнаменитших памятників старинного будівництва у Львові, може найкрасшою ренезансовою вежею на всім просторі українських земель і пригадує вельми вежу Св. Духа (San Spirito) в Римі, котру історик італійського ренезансу Буркгардт називає „найблагороднїйшою вежею“ відродин. Збудована вона також з тесового каменя (окрім останнього поверха мурованого цеглою в квадрат, котрого оден бік має 5·16 m., ціла висота по хрест на вершку шелома виносить 60·15 m. а з хрестом 65·85 m. Діл третього поверха окруженний ґалєрією, а по рогах сего поверха вистрілюють 4 начеб кручені пірамідки, зпосеред котрих здіймає ся шелом вежі з ґльорієтою між долїшньою вежею і верхньою малою банею. Шелом вежі змінено після пожежі в часі турецької облоги в 1672 р. Королівський архітект Петро Бебер, відбудував його на ново, але зберіг у головних бодай формах первісний вид. Корняктова вежа на взір італійських дзвінниць стоїть окремо побіч церкви, не злучена зовсім з нею, бо нинішний коритарчик, що лучить вежу з пресвитерією церкви, є прибудовою з половини XIX ст.

Замітно, що після положеня підвалин під нову Успенську церкву весною 1591 р. розпочато часть будови з цегли і коли вже часть сеї будови піднесла ся в гору, Братство рішило ся в р. 1598 (коли до договору з Павлом Римлянином приступив єго тесть Войтіх Капипос в 1597 р. і Амврозій Прихильний в листопаді 1598 р.), розібрати ту це-

---

[1]) Наведемо тут з інвентаря з 1906 р. деякі замітнїйші предмети: Дзвін Кирило (одинокий збережений) має ваги 11.880 фунтів, вартости 132.000 К. З церковної посуди і золотих або срібних предметів замітний: на головнім престолі срібний хрест, позолочений, мистецької роботи на $1^1/_2$ стопи високий з розпятєм і 4-ма євангелистами вартости 360 К. Після інвентара з 1789 були довкола голови І. Христа і евангелистів уміщені перли (35), інвентар з 1906 вже їх не виказав. — Перед іконостасом находить ся срібна т. зв. вічна лямпада вартости 1000 К. Зпоміж чаш визначає ся срібна, позолочена з 1897 р. вартости 1200 К — Перед намісними образами стоять два свічники з мосяжи, висоти 1·68 m. закуплені в Ґданьску 712 р. вартости 2000 К. З ікон замітна Плащениця мистецької роботи, вишивана золотом, в золочених рамах за склом вартости 4200 К. — З фелонів замітний тканий золотом з іконою І. Христа, з дальматиками вартости 2000 К. — З церковних книг замітне Євангеліє печатане 1683 р. в Москві, великих розмірів, оправне в бархат з іконою Хрещеня І. Хр. оцінене на 60 К.

гляну будову, а цілу церкву поставити з тесового каменя. На сю постанову вплинуло в части призбиранє більших грошевих засобів, а вчасти також, імовірно, поради двох договором зобовязаних будівничих.

До кінця 1611 р. будова Успенської церкви не поступила так, щоби в ній можна було хоч би тимчасово відправляти богослуженя, котрі відбували ся в Трехсвятительській церковці, але вже в 1612 р. уставлено в нововимурованій церкві олтар, осмотрено вхід дверми, і тоді вже могли там відбувати ся богослужебні відправи.

В 1614 р. будова піднесла ся так високо, що вдова по Єремії Могилі, Єлисавета, писала Братству, що вижидає „кінця засклепленя і мурів замкненя". Але пожежа в 1616 р. знищила цілу північну і східну часть міста, де находила ся новозбудована церква з Корняктовою вежею, на котрій оловяна крівля від огню стопила ся. Треба було знов робити вклади на направу зверхньої і внутрішньої будови ушкодженої огнем. А що не впливали нові жертви, застановлено на яких 11 літ (1616—1627) будову Успенської церкви і доперва із вступленєм на молдавський престіл Мірона Барнавського Могили ведено дальше будову. Після усуненя його з молдавського престола, переніс ся він з материю Єлисаветою в 1629 р. до Устя в Галичині і обоє посилали дальші жертви на довершенє церкви, як і инші члени родини Могил, син Єлисавети Богдан, її дочка Анна Потоцька, Петро Могила, архимандрит а відтак митрополит київський. Так отже полишила родина Могилів незатерті сліди при здвигненю нової церкви, а тлінні останки її членів найшли уміщенє в гробах Успенської церкви.

По засклепленю притвора уставлено сходи в притворі а в середній бані завішено зображенє гербів, (рисованих мулярськими майстрами, Амврозієм і Яковом на папері) при помочи трех майстрів під управою маляра Федора. В 1629 р. уставлено камінні сходи з улиці до головних церковних дверий і тим закінчено зверхню будову (1629 р.) а внутрішне украшенє ведено дальше до 1630 р. Але в ночи 21 мая 1630 р. грім знищив мур дзвінниці з північної сторони над дзвонами, запалив деревляні анкри, дістав ся олтарним вікном до нової церкви коло дзвінниці і попсував новоуставлені образи, так що малярі Федьків і Станислав Дрієр були приневолені перевести направу. Мальованя церкви довершив накладом братчика Григорія Федоровича спроваджений з Греції живописець (1633 р.). Живописні прикраси Успенської церкви наконечно виконав львівський маляр Миколай Петрахнович в 1637 р., а в 1642 р. покрито крівлю церкви позолоченою мідию, накладом воєводи Молдавського Василя Лупула, котрий не належав до родини Могил.

Коли засновану 1591 р. Успенську церкву вповні довершено в 1630 р., Братство сповістило про се царгородського патріярха з просьбою о посвящене, і господаря Барнавського-Могилу о назначенє речинця посвяченя. Посвяченє назначено на третю неділю після Богоявленя, себ то на 16 ст. ст. січня 1631 р. Воєвода Барнавський прислав на посвяченє із своєї маєтности Устя, де тоді проживав, свого архимандрита, великий перський диван[1]), старинний дрібно різаний малий хрестик[2]), а крім того своїх дворакив і слуг та все потрібне для угощеня многочисленних гостий. З Києва приїхав із сьпіваками київсько-печерський архимандрит Петро Могила, син Симеона а братанич Єремії Могил, котрі так щедро пособляли Братству, а з Царгорода приїхали черці з патріяршим благословенєм. Посвяченя Церкви довершив 16 січня 1631 р. львівський епископ Єремія Тисаровський при участи многочисленного білого і чорного духовеньства, великого числа народу, міщан, дворян і священиків. З тої нагоди відбуло ся велике угощенє у Братства, у епископа і у братського священика.

Після посвяченя Успенської церкви поплили значні жертви, призначені головно на прикрасу церкви. Так н. пр. в 1633 р. накладом братчика Григорія Теодоровича помальовано церкву у внутрі, а роботу виконав умілий грецький живописець. Окрім прикраси своїх храмів подбало Братство також про сталу відправу богослужень і задлятого установило двох священиків (а від 1645 р. третього) і діякона. В неділі і свята співали в церкві ученики братської школи, (Опісля місце установлених сьвящеників заняли монахи)[3]). Братство подбало також о проповідників. Окрім приходських сьвящеників обовязок проповідників сповняли учителі братської школи (Стефан Зизаній-Тустановський, Кирило Транквіліон-Ставровецький і ин.), а також здібнійші ученики школи. Братство покликувало також окремо славних проповідників і не щадило щедрих нагород[4]) та висших плат, як побирало приходське духовеньство.

Таким способом ревними заходами і пожертвованєм Ставропигійського Братства, і щедрою помочию високих добродіїв і руського міщаньства сияла Успенська церква своєю ліпотою від р. 1629 до 1779, повних 150 літ.

---

[1]) Сей великий диван був ще перед світовою війною завішений на церковній ґалєрії в церкві по лівій руці; на тій ґалєрії був завішений також другий такої самої величини диван і третій менший; мають вони буги, як говорять, переховані у когось в місті.

[2]) Сей хрестик був збереженый в архіві Ставроп. Інститута, але там його нема, бо архив і музей в часі війни вивезено до Росії.

[3]) Від 1754 р. введено в Ставропигію світське духовеньство.

[4]) Проповідник побирав 200 золотих, мав хату, топливо, а иноді і винагороду „на страву".

Мимо неприхильних обставин (як н. пр. облоги Львова в 1648, 1653, 1671, 1704[1]) діяльність Братства около будови і прикраси церкви не уставала. У внутрі церкви зроблено і притверджено на ґалєрії зелізні кружґанки (балюстради) замість деревляних (в р. 1736), а крім того закуплено в Ґданьску два великі мосяжні свічники, що й нині стоять перед намістними образами.

В р. 1665 направлено крівлю на вежі і Успенській церкві (імовірно ушкоджену підчас облоги. В 1671 р. велів своїм накладом богатий купець львівський, Грек Алексій Балабан з Яніни, зовсім обновити церковцю Трех Святителів і богато украсити виноградними китицями, як се засвідчає грецька напись, уміщена на мраморній таблиці поверх сеї церковці. В р. 1686 укінчено будову Балабанівського склепу (званий нині скарбець")[2]) з вікнами звершеними на подвірє або т. зв. цвинтар, а злучений входом із середини церкви; однак на жаль наслідком того закрито до половини велике вікно церковне в північній стіні і попсовано симетрію гарних аркад в церковнім подвірю. В р. 1695 за сеніорів Івана Мазаракого і Миколая Красовського[3]) построєно нову баню на ушкодженій в часі турецької облоги 1671 р. Корняктовій вежі з чотирма пірамідками, а крім того в другій половині XVII ст. побудовано доми притикаючі до церкви і упорядковано будівлі, в котрих містила ся школа і печатня.

Братство подбало також при всім тім про гробниці для визначних і заслужених членів Братства, і добродіїв Церкви, а також заслужених женщин; замітні своєю будовою і призначенєм, уміщені вони під сподом притвора Успенської церкви, під т. зв. „бабинцем". Сі гробниці основано враз з положенєм підвалин під будову Успенської церкви. Відомість про ті гробниці стрічаємо в записках до наших часів збережених вперше під р. 1622. В тім р. похоронено там Грека Мано, горожанина мультанського а сі гробниці при сій нагоді названі „гробницями новими"[4]). Нема однак звістки, коли ті гробниці закрито і коли домовини випорожнено з похоронених у них мощий. Імовірно випорожнено сі домовини тоді, коли на приказ цісаря Иосифа II (1780—1790)

---

[1]) В 1704 р. забрали Шведи на контрибуцію богато з церковної утвари, між иншими дорогоцінне євангеліє, справдешню окрасу церкви від Анни Могилянки Потоцької (з року 1666) з щирозолотою оправою, відваженою і оціненою на 1200 червінців.

[2]) Сей „скарбець" є тепер сховком старих зужитих хоругов і ин. церковних річий.

[3]) Образ нагробника вельми заслуженого сеніора Красовського був уміщений в салі засідань Інститута, але нині його нема.

[4]) Там похоронено між иншими сеніора Миколая Красовського і його жену Анастазію з Лавришевичів в завитю монахині, Тадея Дідушицького, ловчого львівського, Теодора Папару („γηωργὺς παπαρυς"), підчашого новогородського, сеніора Юрія Еліяшевича і ин.

випорожнювано гроби по инших церквах і костелах. З декотрих домовин з тих гробниць опорожнених знято нагробні портрети, зверха прибиті в головах домовини, з написями, живописані на оловяній блясі а 11 таких портретів містило ся по стінах салі засідань Ставропигійського Інститута. Опісля перенесено сі портрети до Музея, котрий в часі наїзду російських військ вивезено до Росії. Вже підчас самої будови Успенської церкви вибито ще другий отвір у південній стіні церкви (від Руської улиці) і тим способом зроблено другий вхід до церкви[1]). Але сей вхід опісля знов замуровано винятими з муру камінними квадратами, як се ще нині замітно обрисованою на мурі лінією.

В сім літ після прилуки Галичини до Австрії постигло Успенську церкву з каплицею і вежею страшне нещасте. Дня 23 цвітня н. ст. 1779 р. в ночи перейшла над Львовом страшна туча, а від удару грому в саму середину бані на дзвінниці заняла ся в одній хвилі ціла баня і зовсім вигоріла з середини, а жаркі частини деревляного вязаня спадали в долину на дзвони і низше до склепленя. Наслідком того стопили ся дзвони, між ними найбільший на імя Кирило, а розжарена мідяна крівля бані спадала в долину разом з колюмнами, з котрих одна пробила діру в крівлі захристії, друга упала на дім засідань Братства, де згоріла дорогоцінна бібліотека грецьких, латинських і руських книг і стопили ся також матрици з печатні, а третя звалила два хрести на каплиці. Відтак обняв огонь всі будівлі около церковного подвіря (т. зв. цвинтаря); не згорів тільки дім, де була уміщена печатня, закритий розложистими липами на подвірю. Наслідком сеї страшної пожежі, що протягом трех годин знищила храм рідкої будівлі, окрасу міста й инших в нім святинь, Ставропигійське Братство петерпіло величезну шкоду, оцінену тоді на 300.000 золотих. В тім нещастю звернуло ся Братство до галицько-київського митрополита, котрий був зверхником Церкви на

---

[1]) Як рисунок ліній вказує, ішов вхід сей далеко глибше і низше цоколів до самих підвалин церкви і зазначував вхід до гробниць, в котрих зложені були під грубим спідним зводом церковним тлінні останки ктиторів Успенської церкви, а іменно Константина Корнякта і воєводинь молдавських Єлисавети жінки і Єлисавети матери Мирона Барнавського Могили і якоїсь Марії, сестри Могили. Сі гробниці ктиторів були підвалинною стіною відділені від гробниць сеніорів і заможнійших братчиків, з міщанського або шляхотського роду і були старанно закриті перед комісією з часів Иосифа II. Як сеніор Др. Шараневич запевняє, мають бути сі гробниці і тіла в них похоронені ненарушені. Заставлений отвір мав з внутря церкви нижу (фрамуґу) і є прямо проти входових дверий Успенської церкви поставлених від подвіря. З гори мав той отвір склеплене заокруглене і переведений низом імовірно до гробниць, над котрими були мраморні плити з написями, знищені опісля якимсь невіжею, але гробниці і тіла ктиторів по думці проф. Шараневича мабуть доси збережені.

цілім просторі українських земель, Льва ґр. Шептицького, з просьбою, щоби наклонив вірних до несеня помочи для відбудови знищених церков і домів.

Не відомо, скілько вплинуло з добровільних жертв на сю ціль, одначе з протоколів Братства видно, що воно забрало ся в 1780 р. запопадливо до приверненя церкви і вежі до первісної краси, а видатки на ту ціль покрилоз продажі мідяної бляхи тілько вчасти стопленої, з позичок і продажі деяких реальностий. Насамперед тимчасово покрито дзвінницю і затягнено на неї (1784 р.) перелитий дзвонарем Теодором Поляновським дзвін іменем Кирило[1]), церкву і каплицю покрито звичайною бляхою, а дзвінницю відбудовано на давний лад з пірамідами. Будову вежі провадив правительственний інжинєр Крус (von Cruss) за 4200 золотих конвенц. монети і перевів вельми старанно зверха, а тілько з середини виложено її ґіпсом і нетесаним каменем, мабуть з недостачі засобів. Відбудова тривала від 1792 до 1795, як видно з написи уміщеної на бані вежі.

Церковця при дзвінниці не була первісно злучена з Успенською церквою. В 1791 р. посвячено її на імя Трех Святителів. а в інвентарних актах[2]), споруджених на приказ конґреґації de propaganda fide під доглядом аблєґата оо. Театинів в 1732—33 р. названа вона іменем св. апостолів Петра і Павла[3]).

3. Зміни у внутрішнім устрою Успенської церкви і Трехсвятительської церковці.

Наслідком знесеня многих монастирів і церков у Львові з кінцем XVIII ст. переведено опісля також важні зміни у внутрішнім устрою Успенської церкви і Трехсвятительської церковці незгідні з духом східного обряду і в суперечености з естетичним виглядом. Трехсвятительську цер-

---

[1]) Дзвін іменем Кирило, повело ся нинішній старшині випросити перед забором на воєнні ціли і він оден находить ся на вежі, всі инші забрало військо.

[2]) Оден прамірник того інвентаря „Acta Commissionum trinarum in Confraternitate Stauropigiana Leopoliensi rit. gr. uniti per R. Iosephum Redenaschi vigore subdelegationis Nunciaturae Aplicae Romam expeditarum 1732 et 1760 in fol. „oprawne w skórę, kartek nieliczeb. 114“.) опинив ся в нинішнім костелі вірменськім у Станиславові (гл. X. Sadok Baracz. Pamiątki miasta Stanisławowa, стор. 163, примітка) а другий в бібліотеці монастиря св. Онуфрія у Львові.

[3]) Нинішня Успенська церква мала при собі ще храм св. Отців (Всіх Святих) а нинїшня церковця Трех Святителів храм св. Петра і Павла. Храми знесених церков прилучувано до єствуючих церков н. пр. храм Покрова до церкви св. Юра, а храми знесених в 1780—1800 рр. церков Богоявленської і Благовіщенської, що були на галицькім і краківськім передмістю, прилучено—перший до Успенської, другий до Трехсвятительської церкви.

ковцю покрито мідяною бляхою (в 1846—1847 р.), обновлено її і злучено з Успенською церквою, тим способом, що престіл її по усуненю іконостаса і царських врат уміщено при північній стіні, де й нині стоїть тимчасовий престіл, а в південній стіні церковці зроблено отвір до Успенської церкви і в тім отворі уміщено осклені дубові двері до нині збережені.

В Успенській церкві пороблено також значні зміни. Закуплено шість престолів з проповідницею із знесеного костела Домініканок і уміщено в кораблі Успенської церкви. Два престоли уставлено в углах при стіні пресвитерії, (пізнійше переставлено їх скісно так, як вони тепер стоять) а останні чотири престоли поміщено при стовпах, на котрих опирає ся середня баня церкви. При однім з тих стовпів поставлено проповідницю.

Тими змінами попсовано красу внутрішньої архитектури, гарну перспективу і зменшено простір Успенської церкви. В якім часі виконано сі зміни, нема про се ніякої записки, а так само й се невідомо, коли усунено із стіни пресвитерії верхні образи іконостаса і знято горішне украшенє з царських врат. Зате уставлено в пресвитерії під східною стіною цінний престіл Бога-Отця і нову декорацію стін, величаве діло горорізьби XVIII ст. Сеніор Шараневич догадує ся, що сі зміни зроблено імовірно ще перед пожежею в 1779 р.

Каміння ґалєрія з желізними балюстрадами (поручами) уміщена при обох стінах середини Церкви займала всю довжину церковного корабля аж до передних стін пресвитерії. Наслідком уставленя двох престолів під передними стінами пресвитерії припирали вони тепер до ґалєрій, а каміннi сходи, що вели до ґалєрій при вході до церкви були тілько оплечем уставлених перед ними лавок. Наслідком злуки Трехсвятительської церкви отвором у північній стіні з Успенською церквою показала ся потреба скороченя ґалєрії, припираючої до нинішнього престола св. Миколая, а та нерівність ґалєрій і уставленє шести престолів в кораблі церкви попсували первісну симетрію Успенської церкви.

Протягом часу потерпіли також чимало образи, позолота, арабески, драперії і всі инші прикраси а стіни, стовпи і баня вкрили ся пилом. Вигляд церкви був замрачений і непривітний. Нутро церкви задержало справді ціху старинности і мистецької будови, але пізнійші введені зміни свідчили про недостачу естетичного і мистецького змислу і довголітне запущенє.

Наслідком того між членами Ставропигійського Братства почало проявляти ся щораз живійше бажанє приступити до обнови сего величавого памятника церковного будівництва. Однак перепоною була недостача потрібних на се значних засобів, бо тодішні приходи Ставропигійського

Братства були так незначні, що ледви покривали невідкладні видатки на удержанє церкви, приходського духовенства і питомців обрядової школи поміщених в Ставропигійській бурсі. Одначе перенятий почуваннями реліґійних обовязків, своїм історично-культурним призванєм і посланництвом Ставропигійский Інститут[1]) при всім обмеженю своїх засобів постановив приступити до виконаня сеї важної задачі.

Обнова Успенської церкви розпочала ся в 1854 році і тривала до 1859. Перед усім усунено чотири престоли і проповідницю так, що сі стовпи, яко підпори головної бані, стоять зовсім свобідно. Останні два престоли при передній стіні пресвитерії уставлено скісно для заокругленя церкви а нову проповідницю, кована з зеліза і украшену образами чотирох євангелистів, арабесками і звіздами, поставлено свобідно на окремій підставі. Поміст виложено теребовельськими плитами, при чім усунено великий заамвонний камінь, котрий заступав місце проповідниці. Зрівнано ґалєрію по обох сторонах церкви, а передню її часть від хору зашальовано і тим закрито камінні сходи з корабля церкви на ґалєрію і церковні хори. В отворі з церкви до каплиці уміщено дубові осклені двері в стариннім виді, а на місці заамвонного каменя уставлено дубовий тетрапод виконаний у стариннім виді. В пресвитерії уставлено новий просторий престіл з дарохранительницею, царським і діяконським вратам надано більше заокруглений вид різбленими і золоченими прикрасами. Завішені при стіні пресвитерії висше царських і діяконських врат образи прикрашено золоченими арабесками. У вікнах пресвитерії вставлено із закрашеного скла зображеня в головнім вікні Ставропигійського патріяршого хреста, в правобічнім зображенє св. Духа в виді голуба а в лівобічнім зображенє Божого Провидіня. Одначе вікна з закрашеним

---

[1]) З заведенєм церковної унії з Апостольською столицею у львівській епархії Ставропигійське Братство вступило в прямі зносини з Римським Престолом що до принятя унії, а папа Климентій XI. виданим 5 цвітня 1709 breve затвердив усі права і привілеї Братства, котре з того часу було підчинене прямо Конґреґації de propaganda fide в Римі. Наслідком того надзір і управа Ставропигійського Братства перейшли до папської нунціятури в Варшаві, котру у Львові заступав яко відпоручник настоятель оо. Театинів. В другій половині відділено від Ставропигійського Братства Свято-Онуфрейський монастир оо. Василян, а замість монашого духовенства введено в Успенській церкві сьвітське духовенство для сповнюваня сьвященичих обовязків. В 1708 приняло Братство унію з Римом і одержало від папи потверджене своїх прав і привілєїв, а після прилуки Галичини до Австрії декретом Иосифа II. з 7 жовтня 1788 підчинено його духовній власти епископській і митрополичій і наділено назвою Ставропигійського Інститута. Ставропигійський шпиталь прилучено до дому убогих св. Лазаря.

склом причинили ся до затемненя пресвитерії, котра і так мало має світла. В кораблі Успенської церкви в північній стіні (над дверми з каплиці і над дверми з церковного подвіря) вставлено два „сліпі“ вікна, обновлено і украшено два бічні престоли в церкві і оден в церковці і помальовано у внутрі церкву і церковцю з банями. Сими живописними роботами займав ся львівський живописець Мартин Яблонський. Перелляно також надписований дзвін князя Корецького, справлений ще для попередниці теперішньої Успенської церкви (дзвін сей забрало австрійське військо разом з иншими на воєнні потреби окрім дзвона Кирила). В р. 1878 обновлено також вежу, покрито церкву мідяною бляхою, (котру також забрано на воєнні потреби і заступлено звичайною бляхою) та розібрано прибудовану (1731 р.) до церкви захристію, обведено церкву, вежу і доми від Підваля зелізними штакетами на каміннім підмуруваню і уставлено від Руської улиці нові сходи з теребовельського каменя. Сі обнови стояли разом 84.851 К 36 с.

4. Змагання Ставропигійської Старшини до обнови Церкви з початком XX. стол'тя [1]).

Переведена в половині XIX-го ст. обнова Успенської церкви, Трехсвятительської церковці і вежі-дзвінниці не була тривка і не в усім відповідала засадам принятим у мистецтві і береженю характеру старинних памятників. Стіни, образи і прикраси вкрили ся знов пилом і закоптіли від світла і нафтових лямп, виправа почала обсипати ся і відпадати, поміст видоптав ся так, що з усіх сторін нашого суспільства відзивали ся голоси в дневниках про потребу обнови церкви. Не могла над тими голосами перейти до дневного порядку Ставропигійська Старшина і сам сеніор Др. Івасєчко признав потребу обнови пильною і конечною справою. Під впливом тих домагань покликав Ставропигійський Інститут анкету на день 18 н. ст. грудня 1905 р., до котрої були запрошені: радник Двора Н. Герасимович, радник намісництва Сильвестер Гавришкевич, Венедикт Мійський, Емиліян Глинецький, Теофіль Коцовський, Владислав Гавлицький, Михайло Ковальчук, артисти живописці Юліян Макаревич і Іван Труш (сі три останні не явили ся на засіданю). По оглядинах церкви і церковці обговорено справу обнови. Протоколу засіданя однак участники не підписали.

---

[1]) Сей розділ подаємо на основі актів збережених у реґістратурі Ставропигійського Інститута і звітів б. префекта церкви Ал. Барвінського.

Як звіт Зборів ц. к. консерваторів[1]) подає, внесли радники М. Герасимович і С. Гавришкевич та живописець Макаревич до Збору ц. к. консерваторів начерк обнови церкви з предлогою отсих змін:

1) Покритє середньої бані мідяною бляхою.

2) Привернене первісної довгости камінних ґалєрій бічних утятих при іконостасі.

3) Реконструкція балюстрад і відкритє консоль, закритих неартистичними зелізними підпорами.

4) Знесенє деревляного зашальованя при сходах, що ведуть на ґалєрії.

5) Обниженє помосту о 50 cm. і уможливленє тим способом щільного зачинюваня дверий.

6) Усуненє барокового головного престола і бічних престолів та уставленє ренесансового іконостаса зробленого на взір первісного іконостаса, що находить ся тепер у Красічинській церкві.

7) Усуненє клейової орнаментації стінної Яблонського з р. 1850 і живописанє стін новими образами кисти Макаревича.

8) Перенесенє образів Пр. Діви і св. Миколая з бічних престолів до іконостаса, усуненє образів Яблонського і віддане їх до иншої церкви.

9) Усуненє на І. поверсі „скарбця“ опертого на аркадах в подвірю церковнім, що заслоняє вікно Успенської церкви.

Збір консерваторів підніс поважні заміти проти сего начерку, а головно проти усуненя цінного барокового престола і нової декорації стін, бо введенє византійського стилю стояло би в суперечности з ренесансовим характером цілости. Не бажаючи рішати сеї вельми досяглої справи, відніс ся збір консерваторів до ц. к. центральної комісії у Відні, котра вислала до Львова ґенерального консерватора проф. Д-ра Дворжака. Наслідком його розслідів ц. к. Намісництво одержало з центр. комісії письмо, в котрім вона між иншим пише от що:

„Волоська церква у Львові, належна до Ставр. Інституту, є, як відомо, вельми величавою будівлею з XVI. ст. з бароковим уладженєм в середині. Особливо престіл на задній стіні пресвитерії є дійсно величавим ділом горорізьби XVIII. ст. Але й взагалі є ся церква як у внутрі, так і зверха памятником не тілько великого історичного значіня, але й високої мистецької стійности. Мимо докладних оглядин не міг ґенер. консерватор, проф. університету Д-р Дворжак, з виїмкою кількох незначних ушкоджень, легких до поправи, нічого такого добачити, що

[1]) Се подаємо на основі звіту консерваторів оповіщеного в теці з 1906 р., бо в регістратурі Ставроп. Інституту сего не найдено.

оправдувало би радикальну, далекосяглу обнову церкви. Одначе Ставроп. Інститут наміряє зовсім переробити середину церкви. Мають там бути переведені далекосяглі зміни, барокове уладженє середини разом з величавим (grandios) престолом у пресвітерії має бути усунене, а церква наново устроєна і живописана у византійськім стилю. Пляни тих змін, виконані Макаревичем, уже готові а сеніор Інститута показував їх ґенер. консерваторови. Яко причину тих змін подав сеніор обрядові згляди, а з иншого боку повідомлено ґенер. консерватора, що Інститут кермує ся партийно-полїтичними понуками, бажаючи все усунути, що нагадує давну звязь з латинською церквою. Чи так річ має ся, не може центр. Комісія рішати, всеж таки булоб таке поступованє особливе, з підмогою такої насили намагати ся усунути із світа історичну подію. Що до обрядових зглядів, то — поминувши се, що дивною справою видає ся се, що ім доперва нині теперішня церква стоїть на заваді, — можна ім певно иншим способом вдоволити, як нищенєм старинних памяток. На всякий случай Центр. Комісія приневолена проти начеркови як найрішучійше запротестувати із становища охорони памятників мистецтва і просить ц. к. Намісництво, щоби всіма способами старало ся спинити змаганя наміреного вандалізму". Президент: *Гельферт.*

Наслідком сего письма Маґістрат м. Львова, виконуючи рескрипт ц. к. Намісництва з 4. грудня 1906 Ч. 147.470 поручив Ставроп. Старшині, щоби без попереднього затвердженя плянів наміреної обнови церкви волоської Збором ц. к. Консерваторів, зглядно ц. к. Комісією центральною, не розпочинала яких небудь обновних робіт або змін у церкві і її урядженя з тим, що нарушенє сеї заборони підлягатиме грошевій карі, а всі роботи будуть примусово здержані. Таку саму заборону одержав приходський уряд, а на Департ. III. Маґістрату, уряд будівничий міський і управу міського архіву наложено обовязок пильнувати сего, щоби сеї заборони не нарушено.

Справа обнови застрягла відтак аж до 19. серпня 1910 р., коли сеніор Д-р Івасєчко покликав на друге засіданє Д-ра Теодозія Заяця, радника Двора Сильвестра Гавришкевича, радника скарбового Лісковацького, а в заступстві приходника о. В. Давидяка покликав о. Гургулу, сотрудника Успенської церкви. На сім засіданю обговорювано справу руштовань, мулярських робіт, оскробаня стін і зводу з виправи, справу іконостаса і обниженя помосту церкви, конторису вікон, але все те без попереднього виробленя пляну обнови і його одобреня центральною комісією у Відні для збереженя історичних памятників і збору консерваторів для східної Галичини. Після того минув знов цілий рік і доперва 23. вересня 1911 р. зібрала ся сеніором

Львівська державна наукова бібліотека № 5832

Львів. Бібліотека А. Ук. Ст.

запрошена анкета, котрій проводив Його Ексц. Митрополит ґр. Андрій Шептицький, а явили ся: Др. В. Івасєчко, сеніор, його заступник проф. М. Сивуляк, префект церкви Гавяк, радник Лісковацький, проф. Николай Антоневич, Др. Юліян і Теодозій Заяці, радник Двора Н. Герасимович, приходник крил. о В. Давидяк, проф. Др. Мишковський, о. Іван Давидович, проф. Іван Левинський, а яко знавці: живописці Станіслав Рейхан, Іван Труш, Фелікс Виґживальський, різбар Казимір Ходзінський, секретар товариства мистецтв Станіслав Соколовський, і консерватор, директор міського архиву Др. Ал. Чоловський.

Після оглядин церкви і переведеня розправи рішила комісія на внесенє Д-ра Чоловського такі сформуловані засади обнови [1]):

I. перевести уміло з задержанєм всего достойного збереженя.

II. Обнизити поміст найбільш о 40 cm.

III. Ґалєрії по обох сторонах корабля церкви задержати, але привернути до первісного виду (усунути зверхню виправу потягнену олійною мраморною краскою і цегли між камінними консолями, на котрих спочивають ґалєрії).

IV. Усунути деревляне зашальованє з половини XIX. століття при сходах ведучих на ґалєрії, а справу помосту трактувати включно з декорацією церкви.

V. Розписати конкурс на начерки декорації і обнови (2000 К., 1000 і 500 К премії).

VI. Перед розписанєм конкурсу розслідити, чи під виправою стін нема старинних мальовил і орнаментів, кокрі могли би послужити основою новоі окраси церкви і розслідити підставу ґалєрії.

VII. Відкрити камінну орнаментику і довести до первісного стану.

VIII. В живописи узгляднити по змозі византійський стиль (внесенє І. Труша).

IX. При іконостасі узгляднити, по змозі, давний іконостас з Трехсьвятительської церкви, збережений в Оссолінеум [2]).

X. Два бічні престоли можуть бути усунені.

XI. До конкурсу втягнути всі приналежности: свічники, каплицю і т. и.

XII. Конкурс уложити із знавцями на основі ухвал секретар Ст. Соколовський.

---

[1]) Все те подаємо на основі актів збережених в реґістратурі Ставропигийського Інститута.

[2]) Після пляну Радн. Дв. Н. Герасимовича і радника нам. С. Гавришкевича мав бути усунений бароковий престіл Бога-Отця і уставлений ренезансовий іконостас на взір первісного іконостаса, котрий находить ся тепер у церкві в Красічині.

По засіданю явив ся живописець Йосиф Бала з Відня і дня 25. вересня 1911 р. обставав при своїм начерку обнови, присланім письменно із змінами вимаганими віцепредсідником центр. комісії віденської ґр. Карлом Лянцкоронським.

В присланім з дня 10. жовтня 1907 р. Ставропигійському Інститутови начерку живописець Йосиф Бала радить довести Успенську церкву, по змозі, до первісного виду, мури її відкрити з пізнійших тинків і мальовил, усунути пізнійші барокові деревляні добудови, а в окрасі і живописи цілої церкви зблизити ся до византійських прообразів, о скілько се можливо без нарушеня гармонії стилю відродженя, в котрім церква збудована. Церкву відтак треба би, по його думці, помалювати такою основною краскою, щоби була захована природна краска каменя, а через ту ясну краску одержить ся вражінє більшого простору храму, крім того церква не була би занадто понура і затемнена наслідком слабого перепусканя через вітражи дневного сьвітла. Стовпи і пілястри лишити природними, тілько капітелі визолотити. Склепленям головної і бічних нав дати тілько золочені орнаментальні пасочки, зате богато украсити три бані. Заховати всі камінні орнаменти, тілько ще більше підчеркнути відповідним визолоченєм. Склепленя бані над пресвитерією і над хорами украсити ликом ангелів і архангелів. Полукруглі поля під парусиками (pendatifs) бані над хорами надають ся до уміщеня сцен з біблійної історії. В головній бані на полях умістити 8 фіґур ангелів, а понизше над дугою, опертою на головних стовпах 8 фіґур пророків. Під ґзимсом і метопами бані пресвитерії по усуненю барокових деревляних стовпів і прикрас дати місце для лика 12 апостолів, грядучих серед пальмових дерев і виноградника. Бочні стіни церкви і її вікна в пресвитерії покрити неперерванним рядом угодників і подвижників Божих, котрих ікони відповідним византійським орнаментом вяжуть ся в одну ленту, поведену вокруг цілого храма і виходять на більше свобідні місця понад вікнами церкви. Сьвяті грецької церкви уміщені в пресвитерії, а руські в церкві вірних. В поменших полях понад луками під головним склеплінєм бюсти ангелів. Всі ікони на стінах мають бути виконані ладом давних византійських мозаїк.

Теперішні ґалєрії переробити монументальним ладом відповідним стилеви церкви, а вали під ними усунути та оперти на пристінних пілястрах і дугах тосканського стилю; відкрити сходи на ґалєрію, а перила ґалєрії виконати з каменя в стилю відродженя. Цілість вражіня церкви камінної будови мають доповнити лямперії вокруг церкви з сірого і червонавого теребовельського каменя з відповідною орнаментацією. Задля скупости місця, для

іконостаса предкладав Й. Бала дати іконостас сягаючий від північної до південної стіни через цілу ширину церкви, так що займав би головну і обі бічні нави церкви. Головні ікони мали би містити фіґури природної величини, а тим способом виповнити місце бочних престолів. Іконостас сей виконаний у византійськім стилю мав би 11 м. ширини, а 7·60 м висоти. Вінчаючий його хрест досягав би висоти разом 9·30 м. Понад іконостасом отворяв би ся вид на ґрупу апостолів і на баню в апсиді, а свобідні над ним місця на бічних стінах були би виповнені фіґурами пристоящих при служеню Богу архангелів.

В своїй предложі заявив живописець Йосиф Бала, що готов живописати Успенську церкву, всі ікони до іконостаса після свойого пляну за винагородою 90.000 К + 30.000 = 120.000 К. і сі роботи у відповідній літній порі виконати протягом 7 місяців. Тим однак не обняті роботи склярські, вітражі і вікна, роботи муляреські, каменярські, різьбарські і золотарські.

Ґр. К. Лянцкоронський подав до його начерку отсі замітки:

„Die vom Maler, Herrn Josef Balla vorgelegten Entwürfe zur Ausmalung der Stauropigianischen Kirche in Lemberg, Wołoska Cerkiew genannt, kann ich nur als gelungen und dem byzantinischen Stilcharacter entsprechendbezeichnen. Ich finde die Einzelfigureu sowohl als die Scenen aus der heiligen Geschichte vortrefflich und das Bestreben sehr anerkennenswerth, auch im Ornament den Eindruck der Gesammtarbeit nicht zu stören.

Nur zwei Einwendungen hätte ich zu machen.

Die erste betrifft die projektierten gemalten Glasfenster. Ich finde solche im Widerspruch mit der Mosaikbekleidung nachahmenden Bemalung der Wände auf Goldgrund, denn es ist klar, dass die Wirkung solcher Bemalung unter dem Glanz der Glasfenster leiden müsste. Am besten erschiene es daher, die projektierten farbigen Fenster durch solche aus sogenannten Kathedralglas zu ersetzen. Aber selbst wenn Farben in den Fenstern in Verwendung kämen, wäre es jedenfalls stilwidrig die Composition an den Wänden über die Fenster hinüberzuführen, und wären äussersten Falles Ornamente byzantinischer Art in sehr schwachen Farben an den Fenstern zulässig.

Die zweite Einwendung hätte ich gegen die allzu reichlichen plastischen Ornamente am Ikonostas zu machen, welche ich gröstentheils durch malerische den alten Mosaikornamen-

ten in Kiew, Palermo, Rom oder Ravenna nachgeahmte ersetzt sehen möchte.

Wien, 24. April 1907.

Karl Graf Lanckoroński m. p."

Конкурс оповіщено в часописях д. 17. н. ст. січня 1912 р. з речинцем до 15. липня 1912 р., а на се вплинули тільки два начерки, котрі переслано ц. к. центральній Комісії для збереженя старинних памятників на її домагане до Відня для оцінки і виданя суду, а після їх звороту 15. марця 1913 р. відбув ся конкурсовий суд під проводом Й. Е. Митрополита ґр. А. Шептицького при участи о. В. Давидяка, Н. Герасимовича, проф. М. Сивуляка, Д-ра Л. Павенцького, Гавяка, Д-ра Теодозія і Юліяна Заяців, радника Лісковацького, інжинера Джулинського, Стан. Рейхана, Д-ра Тадея Рутовського і Генрика Узембли, на котрім сі начерки одноду шно признано невідповідними. Зазначити годить ся, що вислано 21 фотоґрафічних знимок церкви артистам-живописцям місцевим і заграничним, а крім того пляни церкви виготовлені коштом 536 К. архітектом Рудницьким передано живописцеви Макаревичеви, занятому обновою замку на Вавелю в Кракові, імовірно, для приєднаня його до обнови Успенської церкви. Одначе п. Макаревич сих плянів не звернув мимо кількоразових домагань, а коли Ставропигійський Інститут у вересні 1913 р. заключив договір що до обнови церковці Трех Святителів з живописцем (театральним декоратором) Виґживальським, треба було для него знов виготовити пляни церкви таким самим накладом.

По відкиненю двох надісланих на конкурс начерків обнови церкви яко невідповідних условинам конкурсу, конкурсовий суд на тімже засіданю 15. марця 1913 поручив Ставропигійському Інститутови вдруге оповістити конкурс з підвисшеною вже нагородою (першою 4000 К., другою 2000 К. і третою 1000 К.), а текст конкурсу предложити членам конкурсового суду до рішеня.

Одначе тої ухвали не виконано і в актах нема сліду ніякого, а тимчасом находить ся в актах під Ч. 590/913 начерк устного договору з 8. вересня (дата дня перечеркнена) 1913 р. між Феліксом Михайлом Виґживальським і сеніором Д-ром Івасєчком та віцесеніором Д-ром Теодозієм Заяцем, яко представниками Ставропигійського Інститута на основі Загальних Зборів членів Інститута з 11. червця 1913 і ухвали Старшини Ставроп. Інститута з дня 3. вересня 1913 р. що до обнови церковці Трех Святителів. Сей договір находить ся в актах реґістратури в машиновім відписі з підписом Ф. Виґживальського так само як і на ру-

кописнім начерку (одначе без дати дня) без підписів представників Ставропигійського Інститута. Відтак находить ся в протоколах церковної анкети слід засідання сеї анкети з 27. січня 1914 р., на котрім явив ся сеніор Др. Івасєчко, його заступник Др. Теодозій Заяць, Др. Юліян Заяць, о. В. Давидяк, Гавяк, а крім того Ф. Виґживальський і тогож спільник Юліян Крупський, проф. державної промислової школи львівської. Після оглядин церковці ухвалено однодушно замурувати вікно в північній стіні церковці за престолом, виложити стіни церковці іскусним мрамором і заключити договір з Ф. Виґживальським що до живописи стін. При голосованю над останньою точкою Гавяк, префект церкви, усунув ся від участи. Протокол сего засідання остав без підписів. Що до фінансової сторони обнови нема в актах реґістратури Ставроп. Інститута систематичного прелімінара видатків і їх покритя та виказу фондів на сю ціль призначених. Зберегли ся тілько поодинокі оферти і счети і два викази фонду церковного Н. Н. з підписом Ропицького. Однак з усего того годі виробити собі ясний погляд на високість накладу обнови і покритя тих видатків.

Наведемо тут з актів значнійші: Рахунок за виконані бляхарські роботи Стефана Петру 648 К. 92 с.

Оферта різбаря Гр. Кузневича на внутр. обнови бань у церковці 3504 К. Кошти бляхи достарченої Я. Рохмісом 1962 К. 24 с. Кошторис на внутрішні мулярські роботи 27.542 К. 95 с.

Церковний фонд Н. Н. після одного виказу з 23. січня 1906 р. виносив 27.090 К. 74 с. після другого без дати 27.666 К. 32 с.

В договорі означені подрібно виплати винагороди за роботу Ф. Виґживальському, а що роботу розпочато без одобреня плянів обнови ц. к. центральною Комісією у Відні і обидві сторони предвиджували можливість застанови робіт, видно з 11-тої і 12-тої точки договору, в котрих Ф. Виґживальський зрікає ся всяких домагань від Ставроп. Інститута на случай заборони поручених йому робіт з боку властий.

Як легковажно відносив ся Ф. Виґживальський до прав застережених ц. к. централь. Комісією і збором ц. к. консерваторів що до обнови, а з другого боку, як Ставр. Інститут ішов йому на руку, видно з двох його листів писаних до сеніора Д-ра Івасєчка, збережених в актах реґістратури. В першім листі з 27. липня 1913 р. писав Ф. Виґживальський, що обнову церкви обіцяли у Відні профес. краківської Академії мистецтв Мегоферови, а за него виконав би роботи жид Люфт з Кракова, а проф. Мегофер дав би тільки свою марку, як у вірменський львівській катедрі; одначе думає, що найліпше буде, виконати

живописні роботи, а відтак доперва дати про се знати до Відня. „Tymczasem najlepiej będzie, jeśli z a b i e l i m y obecne smarowidło rankiem i będzie po debacie. Co do zabielenia wezmę zwykłego murarza i dam mu receptę na grunt". В другім листі з 28. липня 1913 р. писав Ф. Виґживальський сеніорови Д-рови Івасєчкови, що говорив з проф. археольоґії львівського університету Гадачком про вимальованє бані і сей нібито запевнив його, що нема перешкоди що до почину робіт. Проф. Гадачек, як запевняє Ф. Виґживальський, просив тілько о урядове письмо від Ставроп. Старшини, а він уже поговорить з консерваторами і дасть урядове уповажненє. Запевняє також Ф. Виґживальський, що намісництво не мішає ся до обнови бані (копули) і вистарчить рішенє збору консерваторів.

Тимчасом Ставроп. Інститут з 14. грудня 1906 одержав з маґістрату м. Львова до ч. 125.719/907 Arch. допись, котру тут наводимо:

„Wykonując reskrypt c. k. Namiestnictwa we Lwowie z 4. grudnia b. r. l. 147.470/II. A. polecam niniejszem Zarządowi, ażeby bez poprzedniego zatwierdzenia planów zamierzonej restauracyi Cerkwi wołoskiej przez grono c. k. Konserwatorów względnie przez c. k. Komisyę Centralną dla ochrony zabytków sztuki i pomników historycznych — nie rozpoczynał jakichkolwiek robót restauracyjnych lub zmian w tejże cerkwi lub jej urządzeniu, z tem, że przekroczenie tego zakazu podlegać będzie grzywnie, a wszelkie roboty zostaną przymusowo wstrzymane" (підпис не читкий).

Збір консерваторів звернув був зараз бачність на Успенську церкву, скоро тільки дійшла до него відомість про намірену її обнову, а в актах є слід, що предсідник збору консерваторів, радник Двора Д-р Фінкель ще в 1906 р. запрошував консерваторів на засіданє в сій справі, а в засіданю церковного комітету в Ставропигійському Інституті брав вельми діяльнучасть Д-р Ал. Чоловський з рамени збору консерваторів д. 23. вересня 1911 р., про котре вище була згадка і на котрім ухвалено міродатні постанови що до обнови церкви. Опісля одначе на так важнім засіданю, як конкурсовий суд, не стрічаємо ніякого представника збору консерваторів.

Зате із збереженої в актах реґістратури переписки ц. к. центр. Комісії для охорони історичних памятників у Відні бачимо, що ся комісія дуже пильно слідила за діяльностію в сій справі Ставроп. Інститута, щоби охоронити такий дорогоцінний жемчуг будівництва перед спартаченем. Центральна Комісія вислала отже до Ставропигійського Інститута отсе письмо:

„K. k. Zentral-Kommision für Denkmalpflege
Wien, IV., Favoritenstrasse 15.

Z. 6234 ex 1911. Wien, am 10. Jänner 1912.

An
das geehrte gr.-kath. Stauropigianische
Institut
in
Lemberg.

Anlässlich der am 14. Dezember 1911 stattgefundenen kommissionellen Besichtigung der gr.-kath. Maria Himmelfahrtskirche (Walachische Kirche), an welcher auch zwei Delegierte der Zentralkommission teilgenommen haben, wurde vor allem festgesetzt, dass die Dachkonstruktion der Dreifaltigkeitskapelle sich in einem sehr schadhaften Zustande befindet, (die Traufenden der Balken sind ganz vermorscht), dass ferner die Stucko - und Steinverziehungen an den Aussenseiten der Kuppeln teilweise hohl, teilweise verwittert sind, daher herabzufallen drohen, und dass ein ähnlicher Zustand auch an dem Hauptgesimse und an den Trigliphen wahrzunehmen ist. Im Innern der Kapelle sind einige, vermutlich nicht so bedenkliche Risse am Gewölbe sichtbar. Unter diesen Umständen sollten die Sicherungsarbeiten an der Kapelle in kürzerster Zeit in Angriff genommen werden. Hiefür empfiehlt die Zentralkommision nachstehendes Programm:

1) Das Dach und der Dachstuhl der Kapelle wären in der bisherigen Form zu erneuern,

2) die steinernen Bestandteile der Kuppeln und der Fassade wären zu fluatieren; die Auswechslung der Steine wäre auf das unbedingt Notwendige zu beschränken; für das Auskitten der Risse der Quadern kann teilweise Kunststein benützt werden,

3) die hohlen Stuckoverzierungen müssen mit verlängerten Mörtel befestigt werden. Gegen die Ergänzung der fehlenden Teile des Gesimses ist nichts einzuwenden, doch sollte dieselbe im Tone des alten Verputzes geschehen,

4) die Fugen zwischen den Ste.nquadern sind sehr sorgfältig zu verbrämen. Die Quadern sollten jedoch unbemörtelt bleiben,

5) die unteren Partien des Aeussern der Kapelle wären nur mit Bürsten zu reinigen, die vorkommenden Risse mit Kunststein auszukitten.

Derselbe Vorgang wäre auch an der K i r c h e n-Fassade und den Hoflogien einzuhalten.

Die Erhaltung der kunstgeschichtlich interessanten und malerisch wirksamen Loggien muss die Zentralkommision unter allen Umständen empfelhen. Die noch offenen Balken-

löcher in den Turmmauern sollten ehestens vermauert, die Risse im Gewölbe des ersten Stockwerkes ausgekeilt und der schadhafte und hohle Mörtelverputz ausgebessert werden.

Für die Restaurierung und Ausschmückung des Inneren der Kirche soll angeblich eine Konkurrenz ausgeschrieben werden.

Dieser Teil der Arbeiten ist sehr verantwortungsvoll und kann die ästhetische Wirkung des Denkmales bedeutend heben, aber auch erheblich beeinträchtigen. Die Zentralkommission empfiehlt die Aufnahme möglichst genauer Direktiven in die Konkurrenz-Bedingnisse und wird sich erlauben hiefür Vorschläge zu machen.

Zu diesem Zwecke benötigt sie nachstehende Behelfe, um deren Einsendung sie ersucht:

a) Das bei der erwähnten kommissionellen Besichtigung den Delegierten der Zentralkommission vorgewiesene Protokoll über die Sitzung des Restaurierungs-Komites,

b) fotografische Aufnahmen des Aeusseren und des Inneren der Kirche,

c) endlich das vom Maler Balla vorgelegte und in dem Besitze des geehrten Institutes sich befindliche Projekt für die Ausmalung des Kircheninneren samt der bei dem geehrten Institute erliegenden, diesbezüglichen, schriftlichen Aeusserung Seiner Exzellenz des Herrn Grafen Karl Lanckoroński.

Der Vizepräsident:
Latour m. p.

Дописями з дня 27. марця і 17. цвітня 1912 р. віденська Комісія домагала ся як найскоршої відповіди на свої дописи з 10. січня 1910 Ч. 6234 що до обнови Успенської церкви (Волоської) і присилки відпису розписаних условин конкурсу задля придбаня начерків для живописаня середини сеї церкви. Дописию з д. 9. липня 1912 Ч. 2367 ex 1912 р. пригадувала центр. Комісія Інститутови конечність скорої обезпеки і направи надпсованих частин церковці, домагала ся присилки фотографій середнього церковного корабля і пресвитерії церкви а дальше жадала „dass sämtliche infolge der ausgeschriebenen Konkurrenz einlaufende Projekte, die sich auf Aenderungen oder Neuausschmückungen der Kirche beziehen, erst nach erfolgter h. a. Begutachtung zur Entscheidung des Preisgerichtes vorgelegt werden. Es handelt sich hier um eine gewisse Direktive für das Preisgericht, die durch den ganz besonderen kunsthistorischen Wert[1]) obiger Kirche begründet erscheint. Der Praesident: Franz Lichtenstein“.

[1]) Підчеркнене центральної Комісії.

Ставроп. Інститут письмом з вересня (без означеня дня!) 1912 повідомив центр. комісію, що роботи для обезпеки надписованих частин церкви розпочаті і будуть імовірно покінчені в жовтні 1912 р. Подав також до відома, що вплинули на конкурс тілько два начерки що до обнови і прикраси церкви і предложив центр. комісії до одобреня та просив о скорий зворот тих начерків, щоби ще в жовтні 1912 можна предложити конкурсовому судови до оцінки. Рівночасно долучив первовзори прислані Ставр. Інститутови живописцем Балою і просив о одобренє і зворот в цілі предложеня конкурсовому судови, на останку вислав фотоґрафічні знимки середнього церковного корабля і пресвитерії церкви та Трехсвятительської церковці.

Віденська центр. комісія однакже письмом з д. 18 жовтня 1912, Ч. 5216/ex 1912 впімнула ся о предложене конкурсових начерків, котрих Ставр. Інститут н е д о л у ч и в(!) до свого письма з вересня 1912 і о начерки Бали та фотоґрафічні знимки. Сі начерки і знимки вислав відтак Ставр. Інститут 8-го жовтня 1912 р.

На се письмо одержав Ставр. Інститут з центр. комісії допись з 18 січня 1913 Ч. 5596/ex 1912 такої основи:

„Mit Beziehung auf die Eingaben vom 26 October 1912 Z. 906, vom 6. Dezember 1912 Z. 1024 und vom 25 Dezember 1912 Z. 1082 beehrt sich die Zentralkommission mitzuteilen, dass sie von ihrem Standpunkte die möglichst unveränderte Erhaltung des gegenwärtigen Bestandes des Innern der gr. kath. walachischen Kirche in Lemberg dringend wünschen muss und daher von jeder figuralen Ausschmückung des Innenraumes abrät, welche dessen hervorragenden Stimmungswert nur beeinträchtigen würde. Auch die Inneneinrichtung, namentlich soweit sie in den Posten 1, 3, 5, 6, 7 und 8 der Preisauschreibung erwähnt wird, sollte unverändert beibehalten werden. Schliesslich ersucht die Zentralkommission um Nachricht, ob die mit Zuschrift vom 10. Jänner 1912 Z. 6234 ex 1911 empfohlenen baulichen Herstellungen bereits durchgeführt wurden. Der Vicepraesident L a t o u r“.

Коли Ставроп. Інститут після невдалого консурсу і невиконаної ухвали що до розписаня нового конкурсу заключив устний договір з Ф. Виґживальським про обнову Трехсвятительської церковці і письмом з 20 червня 1913 звістив про се віденську центр. комісію, дістав від сеї комісії допись з 26 червня 1913 Ч. 2776/ex 1913 отсеї основи:

„Mit Beziehung auf die am 23 Juni eingelangte Eingabe des geehrten Institutes vom 20 Juni 1913 wird ersucht, das Project des Malers Wygrzywalski für die Ausmalung der Kapelle der heiligen drei Kirchenväter bei der sogenannten walachischen Kirche in Lemberg zur Begutachtung anher über-

mitteln zu wollen. Hiebei wird bemerkt, dass der Konservator Dr. Obminski gleichzeitig eingeladen wird, seinen in Aussicht gestellten Bericht in derselben Angelegenheit h. a. vorzulegen. Eine Erledigung der Angelegenheit zu dem gewünschten Termine (28 Juni 1913) ist wohl im Hinbliche auf die kurze Zeit ausgeschlossen. Doch wird die Sache mit grösster Dringlichkeit von h. a. behandelt werden. Es wird gebeten vor Einlangen des h. a. Gutachtens mit den Arbeiten nicht zu beginnen. Für den Praesidenten:

Fr. Lichtenstein".

Ф. Виґживальському, як з наведених в горі його листів з 27 і 28 липця 1913 випливає, розходило ся о чим скорший почин обновної роботи, отже Ставр. Інститут, ідучи йому на руку, понаглював центр. комісію, котра однакже мимо вельми скорого поладжуваня справ рішучо остерегала перед почином робіт, поки не наспіє з її сторони одобреня. Як однакже поступив Ставр. Інститут, як на сю справу задивляв ся Ф. Виґживальський, і як переходив до дневного порядку над домаганями центр. комісії, видно ясно з його згаданих листів писаних до Сеніора Інститута. Роботи в церковці Трехсвятительській розпочав він отже, не вижидаючи застереженого одобреня центр. комісії.

Наслідком того цк. намісництво звернуло на се бачність гр. к. митроп. Ординаріяту, що цк. консерваторія (центр. віденська комісія) проєкт віднови Трехсвятительської церковці (названу в письмі митр. Ординаріяту каплицею св. Трійці[1]), споряджений Ф. Виґживальським, а принятий Ставроп. Інститутом, узнало невідповідним і зажадало проєкту зміненого після вказівок цк. консерваторії. Під днем 11 липня 1913 вислано до Ставроп. Інститута отсе письмо:

Цк. Намісництво у Львові. XIV. 2531.

Консервація гр. кат. церкви волоскої у Львові—внутрішне уряджене. Львів 11 липня 1913.

До Чесного Сеніорату Інституту Ставропигійського у Львові.

В наслідок письма цк. Центральної Комісії для охорони забитків у Відни з д. 26 червня 1913 Ч. 2776 цк. Намісництво упрашає, аби Сеніорат стримав ся безуслівно

[1]) Шематизм всего клира львівск. архиепархії називає сю церковцю виразно: каплиця Трех Святителів.

з роботами около внутрішнього уряджења волоської церкви, аж до затвердженя проєкту маляра Виґживальского через поіменовану висше цк. Комісію. За цк. Намісника:

Зімни.

В сій самій справі одержав Ставроп. Інститут отсе письмо з митроп. Ординаріяту:

„Ч. 3365/XXI.

До Світлого Ставропигійського Інститута

у Львові.

„Є. Е. цк. Намісник звернув нашу увагу, що цк. Консерваторія узнала проєкт відновленя ставропиґійскої каплиці св. Тройці, споряджений через артиста-маляря Виґживальского, а принятий через Ставропиґийский Інститут невідповідним і зажадав проєкту, зміненого після вказівок цк. Консерваторії. З нашої сторони мусимо сказати, що сей погляд цк. Консерваторії поділяємо також ми.

З огляду, що Ставропигійська церков і прилежача каплиця св. Тройці належить до найкращих памятників архітектури міста Львова, уважаємо також відновленє сеї каплиці, котре відповідало би старинному стилеви її, як найбільше вказаним. З сеї причини взиваємо і умильно просимо Світлий Інститут Ставропигийский, щоби здержав реставрацію каплиці після дотеперішного пляну і постарав ся о новий проєкт змодифікований після вказівок центральної Комісії.

Від гр. кат. Митропол. Ординаріяту.

Львів дня 3 цвітня 1914.

† Андрей.

Проти сеї заборони веденя дальших обновних робіт вніс Ставроп. Інститут 27 мая 1914 представленє до цк. Намісництва, котрим обовязує ся не робити дальших змін, перерібок і окрас без дозволу центр. Комісії. Се письмо намісник Др. В. Коритовський предложив міністерству просвіти й ісповідань до рішеня, а на се одержав відтак Ставр. Інститут слідуюче письмо:

„C. k. Namiestnictwo
we Lwowie.
XIV. 2412/14.

Lwów, dnia 4 lipca 1914.

Zastanowienie robót restauracyjnych
w kaplicy cerkwi wołoskiej we Lwowie.

Do Szan. Senioratu Instytutu Stauropigiańskiego
we Lwowie.

Odnośnie do przedstawienia Szan. Senioratu z d. 27 maja 1914. przeciw zakazowi prowadzenia dalszych robót około restauracyi kaplicy 3 Ewangelistów[1]) w cerkwi wołoskiej oznajmiam, że sprawę przedkładam równocześnie c. k. Ministerstwu wyznań i oświaty do decyzyi. C. k. Namiestnik

K o r y t o w s k i“.

Ставроп. Інститут одержав наслідком того отсе письмо з центр. Комісії:

„K. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege
Wien, IV., Favoritenstrasse 15.

Z. 5267 ex 1914. Wien, am 20 Juli 1914.

Betreff: Lemberg, Restaurierung
der Kapelle an der gr. kath.
walachischen Kirche.

An
das Stauropigianische Institut
in
Lemberg.

Mit Rücksicht auf den Stand der Restaurierungsarbeiten an der obgenannten Kapelle erhebt die Zentralkommission gegen die Fertigstellung derselben nach dem Entwurfe des Malers F. M. Wygrzywalski keine Einwendung mehr und nimmt die feierliche Verpflichtung des Stauropigianinstitutes entgegen, dass in derMaria-Himmelfahrts-(sogenannten walach.) Kirche selbst keine weiteren Restaurierungsarbeiten, Neuherstellungen oder Ausschmückungen irgend welcher Art ohne ausdrückliche Zustimmung der Organe der Zentralkommission dnrchgeführt werden.

Der Präsident:
Franz Lichtenstein“.

---

[1]) тут розуміє: Трехсвятительську церковцю.

Події великої світової війни, котрі небавом слідували, спинили наконечне рішенє сеї справи і на тім перервала ся діяльність давнійшої Старшини Ставропигійського Інституту, котрого сеніором був Д-р Володимир Івасечко.

5. Заходи Ставропигійської Старшини від 1916 р. в справі обнови Успенської церкви і Трехсвятительської церковці.

Наслідком вибуху великої світової війни перервали ся заходи коло обнови Усп. церкви і Трехсвятительської церковці розпочаті в рр. 1905—1914 давнійшою Старшиною Ставроп. Інституту під проводом сеніора д-ра Володимира Івасечка. Деякі члени давнійшої Старшини виїхали до Росії, куди вивезено також весь дорогоцінний музей Інституту, ділові книги і фондаційні документи й ефекти, а тамтуди виїхав також живописець Виґживальський. Наслідком того полишений на Божу волю Ставропигійський Інститут віддало австрійське правительство дня 10. липня 1915 в управу старшому комісареви ц. к. Дирекції поліції Адамови Смулці яко правительственному комісареви, котрий немав часу займати ся церквою і справами відносними до неї, бо провадив тілько адміністрацію домів і книгарні.

Щоби Ставропігійський Інститут міг дальше сповняти свої задачі культурні і розвивати ся на основі самоуправи, признаної йому старинними правами і привілєями, на основі уповажненя ц. к. Президії Намісництва з д. 14 грудня 1915 Ч. 36774/пр. в заступстві неприсутних орґанів управи, предвиджених в статі 12 і 13 уставу Ставропигійського Інституту у Львові, принято письмом з 25 січня 1916 в члени Ставропигійського Інституту у Львові з правом участи з голосом рішаючим вже на найблизших загальних зборах цілий ряд визначнійших представників українського суспільства, котрим переслано формулу обіту по думці статі 9 уставу Ставропигійського Інституту до власноручного підпису і звороту на руки правит. комісаря. Після звороту на руки правит. комісаря підписаних обітів, скликав тойже надзвичайні загальні збори.

На сих надзвичайних зборах відповідно постановам устава Ставропигійського Інституту вибрано сеніором радника Двора Григорія Кузьму, радника висш. кр. суду Льва Шеховича і радника дирекції домен і лісів Юліяна Січинського віцесеніорами, та инших членів старшини. На першім засіданю д. 2 лютня 1916, уконституовала ся Ставроп. Старшина і тоді вибрано префектом церкви радника Двора Александра Барвінського. — При розділі чинностий означених уставом Ставропигійського Інституту поміж пооди-

ноких референтів (префектів), поручила Старшина префектови церкви розслідити стан церкви Успенія Пр. Б., каплиці Трех Святителів і вежі-дзвінниці, відтак хід розпочатих давнійшою Старшиною обнови Трехсвятительскої церковці і представити звіт, а також плян дальших заходів около обнови згаданих предметів.

Нова Старшина обняла управу маєтностий у вельми сумнім стані, бо треба було забрати ся до упорядкованя і заведеня ладу Інститута. Одною з найважнійших задач вважала нововибрана Старшина, довести до ладу занедбану церкву і перевести умілу мистецьку обнову Успенської церкви і Трехсвятительської церковці, котру пок. консерватор Владислав Лозинський, виправдуючись, що не міг на запросини Інститута задля недуги брати участи в обновній анкеті, назвав у своїм письмі до Ставропигійської Старшини „drogocenną perłą architektury". Нова Старшина бачила добре, що церква вимагає скорої і умілої обнови не тілько тому, щоби задля сумного запущеня Божого храму вірні не відцурували ся свого предківського обряду і народности, але й щоби обновою привернути сей дорогоцінний і на области всего простору українських земель найкрасший памятник старинного церковного будівництва до первісної величавости і краси. Тимто Старшина поручила префектови церкви радникови Двора Александрови Барвінському розслідити і приготовити справу обнови і подати Старшині відповідні внесеня.

Задача не була легка. Треба було передовсім упорядкувати документи і акти, о скільки вони зберегли ся в регістратурі Ставр. Інститута, щоби мати ясний погляд на розпочаті давнійшою Старшиною заходи що до обнови церкви, розслідити стійність переведених в останних роках обновних робіт і обдумати, як дальше в сій справі поступати. При всіх трудностях і неповности дотичних актів та недокладности у діловодстві, предложив префект церкви вже 29 марця 1916 на засіданю Ставр. Старшини основний звіт про сю важну справу. На основі сего звіту Старшина займала ся протягом кількох (28/2 1917, 19/9 1917, 20/3 1918, 3/4 1918) засідань справою обнови церкви, обговорювала її вельми основно, а хоч дійшла до погляду, що наслідком воєнних подій, непевности політичного положеня, недостачі робочих рук до виконаня діла, недостачі потрібних до обнови матеріялів і потрібних грошевих засобів годі буде зараз приступити до переведеня сеї задачі, одначе признала конечність підготовленя сеї справи.

Щоби справу обнови Успенської церкви і Трехсвятительскої церковці посунути вперед і поставити на певних основах, відповідних вимогам історичної умілости і мистецтва, звертав ся префект церкви до міродатних знавців церковного мистецтва і живописи, між иншими до члена

центр. віденської комісії Д-ра Йосифа Піотровського, котрий случайно проживав у Львові, до проф. Д-ра Влад. Подляхи, доцента історії мистецтва і автора численних розвідок про руські церкви, до професора техніки Шишко-Богуша і ин. засягаючи їх погляду для вступного підготованя сеї справи. Відтак звернув ся у Відні до заступника предсідника ц. к. центральної комісії для охорони і збереженя старинних історичних памятників, ґр. Карла Лянцкоронського, щоби оглянув Успенську церкву з її приналежностями і подав свої замітки і ради що до обнови сих старинних історичних памятників мистецького будівництва. Ґр. К. Лянцкоронський прибув до Львова в серпні 1917 р. і запросив ще до участи в тих оглядинах консерваторів ґр. Льва Пінінського, ґр. Павла Дідушицького і ректора техніки Обмінського, одначе сей останній задля урядової перешкоди не явив ся.

Дня 22 серпня 1917 р. явили ся названі три консерватори о год. 10-ій перед полуднем і під проводом сеніора Д-ра Стефана Федака і префекта Ал. Барвінського та приходника церкви о. крил. В. Давидяка, оглянули вельми основно Успенську церкву, Трехсвятительську церковцю, вежу-дзвінницю та церковне подвіре (цвинтар). При тім префект церкви звертав увагу консерваторів на засади обнови комісії, упрошеної давнійшою Старшиною Ставр. Інститута, сформуловані Д-ром А. Чоловським на засіданю сеї комісії д. 23 вересня 1911 р. Префект церкви представляв названим консерваторам підчас оглядин свої замітки і поміченя і запитував їх про їх погляди і ради. Консерватори подали підчас оглядин цілий ряд помічень і рад, котрі понизше тут наводимо яко міродатну основу в справі переведеня обнови церкви, церковці і подвіря. При тім заявили консерватори готовість пособляти Ставропигійському Інститутови в довершеню обнови сих дорогоцінних памятників церковного будівництва і мистецтва. Сі замітки і ради подані консерваторами предложив префект церкви на засіданю Ставропигійської Старшини 6 лютня 1918 до протоколу і вихіснованя при обнові Успенської церкви, Трехсвятительской церковці і церковного подвіря, котрі Старшина по переведеню основної розправи ухвалила на засіданю 20 марця 1918, а іменно:

1. Консерватори вважають зовсім непотрібним обнижене помосту в церкві о 40 ст. а навіть о 15 ст., як се було подано в конкурсі, а вимощене помосту мраморними плитами вважають невідповідним для будівлі з тесового каменя. На поміст найвідповіднійший був би сірий пісковець т. зв. Дичківський або Товстолузський (з Тернопільщини).

2. Усунене цегли і заправи зпоміж камінних консоль в ґалерії по обох сторонах церковного корабля і привернене первісного її виду вважають потрібним, радять однак

в цілі умілого виконаня сеї роботи звернути ся до ректора політехніки Обмінського.

3. Так само згоджують ся на усунене деревляного зашальованя (при входових дверах до церкви за лавками) входу на ґалєрії, зробленого в половині XIX ст., а на заступлене уміло виконаною барієрою металевою.

4. Образи уміщені на бічних стінах церковного корабля понад лавками могли би остати, потребували би тілько умілої обнови, а два образи уміщені на деревлянім зашальованю за лавками при вході можна би зняти і умістити на стіні в церковці.

5. Колюмни, на котрих оперта головна баня Успенської церкви, можна би очистити з лякерованя, наколи се є одноцілі моноліти або наколиб їм можна було умілим способом надати вид одноцілих монолітів.

6. Консерватори є за полишенем двох бічних престолів у церкві, вважають царські і діяконські врата гарним забитком, а так само бароковий престіл Бога-Отця в пресвитерії, котрий треба задержати.

7. Вікна в пресвитерії і церкві повинні бути з білого т. зв. катедрального скла бо кольоровими вікнами вельми затемнено церкву, в котрій і так мало світла. Так само треба би відкрити замуроване т. зв. „скарбцем“ вікно в північній стіні над входовими від подвіря дверми і тим способом впровадити до церкви більше світла.

8. Вставлене іконостаса вважають консерватори непригідним, бо се попсувало би величаве вражіне, яке робить церква вельми гармонійною, симетричною будовою і влучною перспективою. Византійський стиль в живописи невідповідав би стилеви церкви. Місце іконостаса заступають зовсім добре дві ґрупи образів з боку над діяконськими вратами уміщені.

9. З деревляного статку церковного вважають консерватори обидва крилоси і тетрапод придбанем, котре треба задержати.

10. Консерватори радять усунути двері між церковцею і церквою (коло престола св. Миколая), а перенести їх на місце дверий між церквою а притвором. Тим способом можна би по скінчених богослуженях зачинити входові осклені двері і обезпечити церкву перед крадежами, а головні входові двері від Руської улиці до притвору лишити отвором протягом цілого дня, щоби вірні, переходячи попри церкву, могли в притворі помолити ся. Крім того можна би в осклених дверах умістити віконця до відчинюваня і по скінчених богослуженях відчиняти сі віконця та вікна в церкві для провітрюваня зазяблої і завохченої церкви.

11. В каплиці (церковці) пороблені обнови Ф. Виґживальським вважають консерватори зовсім невідповідними. Тому треба привернути первісний вид стін з тесового ка-

меня і в тій ціли умілим способом усунути зовсім невідповідні до тесової будови іскусні мраморні плити, зняти мозаїковим ладом на полотні живописані образи понад ґзимсами уміщені (можна їх в рамах завісити опісля на стінах церковці), а лишити тільки обнову зроблену в банях, котра перегодом стемніє і не буде разити. Орнаментацію роблену проф. Крупським у фрамуґах вікон і дверий узнали консерватори нетривкою, бо вже тепер вона лущить ся і відпадає, бо роблена звичайними клейовими красками. Шафі уміщеній у південній стіні церковці дати по мистецьки виконані осклені двері і в ній умістити старинні церковні ризи.

12. Льожі (аркади) в церковнім подвірю привернути до первісного виду (начерк зробив би ректор Обмінський), отже зняти т. зв. „скарбець“ поверховий, котрий обтяжає аркади так, що треба було додати бочні підпори до колюмн, а тоді можна буде відкрити вікно в північній стіні Успенської церкви над входовими від подвіря дверми. В такім случаю відпадуть додані при колюмнах стовпи під скарбцем для піддержки тягару і лукам аркад можна буде привернути первісний вид.

По оглядинах, котрі тривали $1^1/_2$ години, заявили консерватори, що церква Успенія Пр. Б. і церковця Трех Святителів з вежею-дзвінницею належать до найкрасших памятників старинного церковного будівництва з доби відродженя мистецтва і тому вповні заслугують, щоби при обнові задержати всюди сей чудовий стиль і не попсувати його невідповідними додатками і прикрасами. Ґр. К. Лянцкоронський заявив при тім, що ц. к. центральна комісія радо розгляне і оцінить пляни обнови, наколи Ставроп. Інститут їх предложить і хоче бути помічною в тім благороднім змаганю Ставроп. Інститута. На останку висловили консерватори бажанє, щоби крім того ще й ректор політехніки Обмінський оглянув сі предмети і поробив свої замітки, особливо що до камінних робіт при обнові церкви, церковці і льож у церковнім подвірю, бо задля урядових чинностий не міг явити ся в часі оглядин переведених д. 22 серпня 1917.

Сей звіт приняла Ставр. Старшина до відома і поручила префектови церкви перевести переговори з ректором Д-ром Обмінським що до пляну обнови церковного подвіря.

На запросини Ставр. Інститута явив ся ректор Обмінський дня 6-го лютня 1918 р. а вислухавши звіту префекта церкви А. Барвінського що до заміток і рад поданих консерваторами д. 22 серпня 1917 року, і, оглянувши основно під проводом префекта церкви всі предмети, висловив такі замітки:

1. Церковне подвірє, до котрого причілком звернена Трехсвятительска церковця, прикрашена старинними льожами, призначена для церковних потреб (водосвятія,

свяченя пасхи, сповіди паломників в часі відпусту і т. п.), повинно бути відмежене від дальшого інститутського подвіря і відгороджене, так щоби творило для собе окрему замкнену цілість. В тій ціли можна би в переході з церковного на дальше інститутське подвірє (між домом, де мешкає дяк, і приходською канцелярією) построїти мистецькі камінні ворота, прикрашені статуою якогось святого, зверненого лицем до каплиці. Входові сіни (від Підваля) треба би від сторони церковного подвіря відгородити зелізною перегородою о рідких штабах, щоби луки на скплепленю сіний виразно проглядали скрізь сю перегороду.

2. Т. зв. „скарбець“, насаджений на льожі з кінцем XVII ст. (1686 р.) напроти церковці до поверхової висоти, треба усунути, а наслідком того можна би привернути первісний вид льожі, відповідно до припираючої до церковці дальшої части під північною стіною Успенської церкви; тоді відпалиб філяри додані для скріпленя колюмн задля ваги насадженого на них скарбця і луки спочивали би свобідно на первісних колюмнах та моглиб бути розширені до первісного виду.

3. Колиб так відгороджено церковне від інститутського подвіря і входових сіний, булаб злишня перегорода церковного подвіря від рога каплиці до рога західної льожі (для охорони перед нищенєм льож перехожими), котра переділювала би церковне подвірє на дві половини, а можна би дати хиба низеньку перегороду. На краю західної льожі, від входу до інститутського подвіря можна би умістити підвисшенє, в роді амвона, пригідне для священика, замісць проповідниці.

4. По знесеню „скарбця“ дало би ся відкрити замуроване вікно над входовими від церковного подвіря дверми до Успенської церкви і тим способом корабель церкви мав би від сторони притвора ліпше освітленє. Одначе по знесеню скарбця дяківка, о котру опирає ся західна стіна (плече) льожі, була би звернена пустою і широкою (на два поверхи) площею до причілка церковці, а се вельми псувало би вражінє, тим більше, що з дяківки ще висше стремить поганий комин. Другий поверх дяківки видає ся пізнійшою прибудовою, котрої знесенє і відповідне покладенє крівлі над поверховим уже домом відкрило би з інститутського подвіря гарний вид на церковні бані і горішню часть церкви та церковці. В стіні до одного поверха обниженого дому, зверненій до церковці, можна би вибити або дати „сліпі“ вікна і тоді ся обнижена, скорочена площа дяківки, звернена до церковці, не псувала би вже вражіня цілости.

5. Ректор Обмінський згоджує ся з консерваторами що до усуненя мраморних плит і ґзимсів у церковці, що до вимощеня церковці і церкви теребовельськими або тов-

столузькими чи дичківськими плитами а не мраморними, як се ухвалив був давний комітет обновний. Так само є від тої самої гадки що до відчищеня колюмн в церкві з лякерованя, усуненя деревляного зашальованя сходів ведучих на хори, годить ся на усунене цегляної заправи між камінними консолями під ґалєрією по обох боках церкви і противить ся обниженю помосту церкви (о 40 а навіть о 15 ст.), як се задумував давний комітет обнови, бо через те нарушувалоб ся симетрію колюмн і вважає користним переміщене осклених дверий між церквою і притвором.

Щоби повести справу обнови церкви на пряму і певну дорогу, радили консерватори Ставр. Інститутови внести до збору консерваторів начерк задуманої обнови церкви, церковці і церковного подвіря з докладно сформулованими внесенями, над котрими збір консерваторів застановив би ся на своїх засіданях при участи представників Ставроп. Інститута в ціли виясненя деяких подробиць, по одобреню внесень Ставр. Старшини можна би їх предложити до затвердженя ц. к. центр. комісії віденській, а по одобреню їх можна би приступити до виконаня обнови.

Ректор Обмінський на просьбу префекта церкви заявив готовість виготовити начерк пляну для обнови церковного подвіря й инших камінних робіт.

Наведені в горі замітки ц. к. консерваторів схід. Галичини, висловлені з нагоди оглядин церкви Успенія Пр. Б., Трехсвятивельської церковці і церковного подвіря, а крім того подані вказівки доцентом історії мистецтва в львівськім університеті Д-ром Владиславом Подляхою і членом ц. к. центр. комісії Д-ром Йосифом Пйотровським при нагоді кількоразових оглядин, предложив префект церкви на засіданю Ставр. Старшини д. 20 марця 1918 і поставив внесене, щоби Ставр. Старшина відбула окреме справі обнови присвячене засіданє, на котре належало би окрім членів Ставр. Старшини запросити Й. Е. митрополита ґр. Андрея Шептицького, ігумена оо. Василян у Жовкві о. Лазаря Березовського, кустоса „Національного музея“ Д-ра Іларіона Свєнціцького, історика археольоґії Д-ра Йосифа Пеленського і приходника церкви о. крил. Василя Давидяка. Одначе наслідком воєнних подій можливо було доперва дня 1 червця 1918 відбути се надзвичайне засіданє Старшини Ставр. Інститута під проводом Й. Е. митрополита Андрея ґр. Шептицького. На сім засіданю, окрім членів Старшини явили ся запрошині в тій ціли ігумен оо. Василян з Жовкви о. Лазар Березовський, Д-р Іларіон Свєнціцький, Д-р Йосиф Пеленський і о. Крил. В. Давидяк.

По оглядинах церковного подвіря, Усп. церкви і Трехсвят. церковці під проводом сеніора Д-ра Федака, підчас котрих префект церкви давав пояснення, відбуло ся засіданє, на котрім сеніор Д-р Ст. Федак упросив Й. Е. митропо-

лита обняти провід. Відтак префект церкви Ал. Барвінський подав основний звіт із своїх заходів що до обнови церкви і представив сформуловані внесеня, котрі були предложені на засіданю 6 лютня 1918 і ухвалені на засіданю Ставр. Старшини 20 марця 1918. Сі внесеня після ухваленя на надзвичайнім засіданю по думці префекта церкви мають бути подані до затвердженя центр. комісії, а відтак Ставр. Старшина повинна звернути ся з петиціями до правительства, до сойму, до магістрату і ради міста Львова і з відозвами до суспільства о пособлюване віднові церкви. Префект церкви висловив при сій нагоді сподіване, що мимо трудних обставин, спричинених великою світовою війною, наше суспільство не відказало би свого пособлюваня так важному ділу, як є обнова і привернене до давної величавости і краси такого дорогоцінного памятника церковного будівництва, колиб дійсно побачило, що Старшина Ставроп. Інститута приступає до виконаня хоч вельми трудного діла.

Предкладаючи внесеня в справі обнови Трехсвятительскої церковці, церкви Успенія Пр. Б. і церковного подвіря, зазначив префект церкви, що при сформулованю сих внесень узгляднив також постанови обновного комітету давнійшою Старшиною утвореного в тій ціли в 1911 р., о скілько ті постанови не стоять в суперечности з замітками і поглядами консерваторів і знавців церковного мистецтва. Окрім того при уложеню сих внесень виходив префект церкви з того становища, що з дотеперішнього устрою і орнаментики всіх згаданих предметів має бути все те задержане, що заслугує на збереженє при умілім переведеню обнови.

З оглядом на се, що найпильнійшою справою є обнова Трехсвятительської каплиці і віддача її до церковного ужитку, та що се дасть ся перевести розмірно незначним накладом грошевим, вніс префект, щоби розпочати обнову від сего предмету і представив отсі внесеня:

I. В Трехсвятительській церковці треба:

1) Привернути первісний вид стін з тесового каменя і в тій ціли умілим способом зняти наложені невідповідні мраморні плити і орнаменти одвірків, котрі можна би відпродати.

2) Мозаїковим ладом живописані образи на полотні треба відняти (можна їх помістити оправленими в рамах на стінах церковці), а лишити тілько в банях переведену горішню обнову, котра перегодом стемніє і не буде різко відбивати.

3) Шафі уміщеній у східній стіні церковці, треба дати відповідно виконані і осклені двері і в ній умістити старинні церковні ризи. Під північною стіною церковці має

бути уміщений по мистецьки виконаний престіл відповідно до стилю церковці.

4) Поріг у дверех від церковного подвіря витоптаний має бути новий, а двері так уладжені, щоби щільно і автоматично примикали ся і не спричиняли продуву між церковцею а церквою, бо осклені двері між церковцею а церквою треба би усунути і перенести їх на місце невідповідних дверий між церквою і притвором. Уміщене осклених дверий в тім місці мало би також ту практичну ціль, що по скінчених богослуженях можна би церкву зачинити і тим її охоронити від можливих крадежий, а лишити цілий день відчинені головні, входові двері від Руської улиці і тим способом уможливити побожним людям молитву в притворі навіть по скінчених богослуженях.

5) Поміст має бути вимощений відповідно до матеріялу, з котрого збудована церковця, плитами з теребовельського і дичківського (т. зв. тернопільского) пісковця на переміну по змозі по мистецьки уложеними.

II. Церква. 1) Задумуване давнійшим комітетом обнови обниженє помосту в церкві о 40 (або бодай о 15 cm) і вимощеного мраморними плитами є злишне і невідповідне, замість того має бути задержаний дотеперішний позем, а до вимощеня дібрані такі плити, як у церковці.

2) Наколи уміле розслідженє стін у кораблі церкви виказало би, що під виправою і стінною живописию есть тесовий камінь, треба би привернути первісний вид тесових стін і в такім случаю остали би вони без живописи.

3) Чотири стовпи, на котрих опертий звід середної бані, треба очистити з лякерованя, а колиб виявило ся, що се не одноцільні стовпи, можна би надати їм умілим способом вид одноцільности, хоч навіть полишене вигляду поодиноких частин складових не відбивало би різко.

4) Ґалерію, що йде попри північну і південну стіну церкви аж до бічних престолів, оперту на камінних консолях, треба уміло очистити з цегли заправленої а відтак залякерованої поміж консолями і привернути її вид, та крім того обезпечити її по мистецьки виконаною зелізною балюстрадою.

5) Усунути зроблене в XIX. ст. деревляне зашальованє сходів, що ведуть з церковного корабля при входових дверах на хори і обезпечити сі сходи також зелізною, по мистецьки виконаною балюстрадою. Два образи уміщені на деревлянім зашальованю (за лавками) відпали би, а так само образи на північній і південній стіні повисше бічних лавок, наколиб показало ся, що стіни церкви від середини є тесові.

6) Бароковий престіл Бога-Отця в Святая святих задержати, обновивши його золоченєм (Altgold), вікна тамже, а так само в церкві дати з білого т. зв. катедрального скла. У вікнах пресвитерії на білім склі мають бути задержані зображеня Ставропигійського Хреста у східнім вікні, яко знамени братства, і в бічних вікнах зображеня св. Духа (в південнім) і Провидінє (в північнім вікні) виконані матовим ладом. Окрім того має бути відкрите нині замуроване вікно в північній стіні над входовими (до подвіря) дверми, щоби тим способом впровадити до церковного корабля більше світла.

7) Задержати з відповідною обновою царські і діяконські врата, а також ікони уміщені при стіні пресвитерії повисше царських врат, котрі вчасти заступають місце іконостаса. Вставленє іконостаса не було би пригідне, бо псувало би гарне вражінє, яке робить церква своїми мистецькими розмірами, вельми гармонійною будовою і чудовою перспективою (нема іконостаса нпр. в львівській церкві св. Юра, в київській св. Софії).

8) Задержати два бічні престоли уставлені скісно по обох сторонах перед пресвитерією при відповідній обновї (між иншими і задля практичної потреби).

9) З деревляного статку задержати крилоси і тетрапод.

10) Стіни церкви відкрити зпід красок і виправи до чистого каменя і задержати всі камінні різьби в церкві при старанній і умілій обновї. В тій цілі треба би уміло розслідити в ріжних місцях стін виправу і підстави ґалєрії.

11) Живопись у церкві повинна бути достроєна до церковної традиції і стилю будови, зміст зображень треба полишити живописцеви по основнім обговореню справи, а в прикрашуваню обминати переповненя. А що до обнови самої церкви треба би застановити ся над тим, чи знов розписувати конкурс (попередний конкурс не дав ніякого висліду) чи глядіти умілого живописця-митця.

12. Поміст у церкві і в притворі не обнижувати, щоби не псувати розмірів будови, а вимостити його з теребовельського і дичківського каменя[1]).

III. Церковне подвірє (т. зв. цвинтар).

Церковне подвірє, колишній цвинтар, до котрого чолом звернена церковця, прикрашене старинними льожами і призначене для церковних потреб (водосвятіє, свяченя пасхи, сповіди паломників в часі відпусту і т. п.), повинно

---

[1]) Колиб сей камінь признано злнадто мягким, можна би подумати про спровадженє твердого в тім роді каменя з Бельґії й Угорщини.

бути відмежене від дальшого інститутського подвіря (поміж каменицями положеного) і відгороджене, щоби в цілости могло мати чисто церковне знамя. В тій цілі проєктує Д-р Обмінський в переході поміж дяківкою а приходською кацелярією построїти камінні ворота, украшені на верху статуою якогось святого, зверненого лицем до церковці. Так само входові сіни (від Підваля) треба би відгородити від сторони церковного подвіря зелізною перегородою з рідких штаб зложеною, так що луки на зводі сіний проглядали би виразно скрізь перегороду. Тим способом творило би церковне подвірє для себе відмежену цілість.

2) Т. зв. „скарбець“ Балабанівський, призначений на сховок знищених церковних річий, насаджений напроти церковці до поверхової висоти, над чим стремить ще поганий комин, повинен бути усунений; бо наслідком того попсовано гармонійну структуру льож проти церковці доданєм підпор і звуженєм луків, а крім того закрито вікно церкви над північними входовими дверми (від подвіря) і затемнено церкву. Західній льожі положеній проти церковці треба отже привернути первісний вид, який має північна льожа. В такім случаю відпали би філяри, додані по обох боках колюмн для скріпленя луків, а луки одержали би первісний ширший вид.

На краю західної льожі, перед проєктованою брамою камінною, мало би бути построєне підвисшенє, в роді амвонового каменя, пригідне для священика замість проповідниці.

3) Знесенє „скарбця“ довело би до відкритя вікна в північній стіні церковного корабля і до ліпшого освітленя церкви, але вимагало би відповідного достроєня стіни, о котру плечем опирає ся західна льожа. По знесеню скарбця виступила би дяківка високо на два поверхи сліпою площею, зверненою до чола церковці і тим псувала би вельми вражінє, тим більше, що понад стіною стремить ще високий поганий комин. Тим то другий поверх дяківки, очевидно пізнійше добудований, треба би знести і відповідну домови дати крівлю, а в зменшеній тим способом сліпій стіні до поверхової вже висоти вибити вікна звернені до каплиці (або дати сліпі вікна) щоби поправити вражінє. По такій перебудові сего дому (дяківки) відкрив би ся гарний вид на церкву (на північний її бік) від подвіря.

4) На стінах в середині льож можна би умістити образи al fresco (там давнійше стояли образи Атону і Єрусалиму, що остали ще з вивезеного до Росії ставропигійського музею).

Що до зверхньої сторони церковці, вежі і церкви треба перевести також деякі обнови, а іменно:

1) Пообббивані части пілястрів в північній стіні церкви (від подвіря) треба уміло доповнити.

2) В долішній части пілястру вежового (в городці) треба доповнити наріжник і осадити на цементі.

3) Всі фуґи виповнені в останних часах цементом треба обчистити, а се в части фасади від Руської улиці, від городця і в части над церковцею положеній. Особливо в тім місці виправлена цементом стіна повинна бути очищена.

4) Закуток між вежею і церквою в городці є місцем, де задержує ся вода і всякає у мури пресвитерії. Треба би отже сей закуток вимостити камінним помостом з відповідним спадом до городця, а для відпровадженя води дощевої около вежі і церкви (від городця) промостити камінний рівчак.

Після представленя внесень що до обнови церкви, висловив Його Ексц. Митрополит префектови церкви, рад. Двора Ал. Барвінському, подяку за старанне оброблене реферату і вельми практичні предлоги в сій справі, а передовсім що до церковці Трех Святителів. Думає одначе, що темнійша пресвитерія представляє ся красше і бароковий престіл Бога-Отця ліпше виглядає в тіни, а через ясне освітлене стратив би на вражіню. Теперішне заступлене іконостаса вельми марне і невідповідне цілости вражіня церкви, а колиб давний іконостас з XVIII ст., що находить ся в Оссолінеум, дав ся відреставрувати, був би може ліпший. Теперішне кольорове освітлене є погане і треба єго усунути. Впровадженє електричного освітленя охоронило би церкву перед закопченєм. Два бічні престоли треба відновити, лякер на колюмнах з тесового каменя обскробати. Ігумен о. Л. Березовський не признає мистецької стійности іконостасови і бічним престолам, замість котрих належалоб не скісно, але під стіною поставити два менші (низші), а іконостас усунути або переробити. Червоне освітлене пресвитерії усунути і заступити матовим катедральним склом, котре притемнювало би пресвитерію без червоної закраски. Цілу церкву обскробати з виправи, вікна повиймати і зробити пробу освітленя і тоді рішити про світло; крилоси усунути яко невигідні. Так само лавки бічні з мягкого дерева невідповідні для церкви. Усунути вал під ґалєріями зпоміж камінних консоль і привернути первісний вид, так само і колюмни обскробати, але не затирати їх зложеня, бо вони віддають силу будови церкви з тесового каменя; сходи в притворі знести, а балюстраду при ґалєріях доповнити відповідним для церкви твердим деревом. В горі треба в церкві запровадити вентиляцію. Бази під колюмнами за високі. Помосту не можна обнижувати з огляду на подвірє і церковцю.

Поміст вимостити теребовельським каменем. В церкві належало би дати всі нові престоли. На подвірю знести цілу каменичку з колюмнадою, бо був би ліпший вид на церкву. В церковці дати від входу сильні подвійні двері з твердого дерева. Тяжкі двері зелізні і решітку при вході з церковці до захристії заступити дверми з твердого дерева і вставити в церковці низкий престіл, бо наш обряд не знає високих престолів, а лавки достроїти до цілости. З верха церковці не повинні бути ринви по пілястрах. Церкви живописати італійським, або нашим новітним способом, не вертати до старої традиції, бо церква Усп. Пр. Д. є з XVI. ст., мармор з церковці усунути, відкрити тесовий камінь і усунути театральну орнаментику на фрамуґах вікон. Крил. о. В. Давидяк є за задержанем бічних престолів, радить однак засягнути погляду будівничих, чи не далоби ся їх всунути глибше в стіну і тим осягнути більше простору в церкві. Др. Й. Пеленський заявляє ся за задержанем пресвитерії і головного престола без зміни, вважає притемненє її потрібним для піднесеня побожного настрою, але хрест в середнім вікні крикливий і неартистичний вимагав би заступленя мистецьким вітражем. Іконостас се річ нова і мало артистична, а на його місце треба би дати щось відповідного. Живопись на стінах церкви і церковці зложена із звичайних лінійних орнаментів і постатей святих наслідуючих постати ґіпсові, мають ледви 70 літ. Їх треба знести і відкрити правдиве камінне лице церкви. Те саме зробити з колюмнами під середньою банею, а тоді виявлять правдиву архітектонічну красу і природну силу. На мармурові плити і мозаїки, котрими обложено церковцю, шкода видатків, се пряме наслідуванє московських соборів, а такими не були наші церкви у Львові. Помосту не можна ані обнижувати, ані підносити, бо під ним находять ся старинні гробниці, котрі своїм склепінєм вистають понад верхню Руської улиці і задлятого вхід до церкви веде по сходах від самого початку єствованя церкви і з того часу походить рівень церкви з подвірєм. В подвірю треба знести т. зв. „скарбець“ і привернути аркадам первісну форму, та відслонити вікно, закрите в части скарбцем, а коли можна, то знести і ціле крило будинку, а бодай горішні його части з поганим комином, та відкрити вид з подвіря на церкву. Також подвірє треба відділити двома брамами після начерку поданого префектом.

Бані на церкві, насаджені по пожежі 1779 р., ріжної величини і ширини не мають симетрії ані гармонії, особливо все псує широка баня над престолом. „Літурґіяріон“ виданий Ставроп. Братством в 1736 р., де є зображенє Усп. Церкви з вежею, вказує, що дві менші бані і середуща більша мають звичайний вид а також симетрію

і красу питому нашим деревляним церквам. Крівля на церкві була низша і відслонювала добре барабан середущої бані з віконцем. Після того взірця з першої половини XVIII. ст. треба би зреконструювати верхи на церкві, як прийде на се слушний час. На особлившу охорону заслугують двері Трехсвят. церковці чудово різблені взором царських врат з наших старинних іконостасів.

Префект церкви, яко референт, згоджує ся з замітками ігумена Березовського, що до склянних дверий в каплиці, обстоює заступленє вітражів у пресвитерії матовим склом катедральним, зазначує однак, що вставленє вітражів довело би до цілковитого затемненя, до чого вже саме положенє церкви в значній мірі причинає ся, так що в зимовій порі, а також у весняній та осінній є пресвитерія не притьмлена, але зовсім темна, що й в полудне без світла ніяк читати не можна. Супротивляє ся вставленю цілого іконостаса не тільки задля наведеної тут обставини що до світла, але й задлятого, що повний іконостас тут вставлений подібно, як нпр. тепер в Преображенській церкві, попсував би зовсім враженє незвичайної гармонії вимірів будови, скорочуючи її о цілу третину. Піддержує також инші свої внесеня, предложені на основі глибокого обдуманя і обговореня цілої справи обнови церкви Успенія Пресв. Б., церковці Трех Святителів і церковного подвіря з консерваторами і иншими знавцями церковного мистецтва. Є отже тої думки, щоби сі внесеня предложити Зборови ц. к. консерваторів східної Галичини до одобреня, а також ц. к. Центральній Комісії для збереженя старинних памятників у Відні до затвердженя, а після того забрати ся до виконаня самої обнови, починаючи передовсім від церковці Трех Святителів. Обнова всіх трех предметів, закінчив префект свої виводи, вимагати ме (се було подумане на тодішні обставини) що найменше пів міліона вкладу.

Його Ексц. Митрополит, заявивши, що тим уважає обговоренє сеї многоважної справи вичерпаним, дякує за живу участь в нарадах, а по одобреню внесень ц. к. консерваторами і ц. к. центр. Комісією просить о скликанє наради для переведеня діла в житє. На основі переведених оглядин церкви Усп. Пр. Б., церковці Трехсвятительської і церковного подвіря та переведеної наради над внесенями префекта церкви що до обнови на надзвичайнім засіданю Ставропигійської Старшини, предложив д. 5. червня 1918 р. на засіданю Старшини префект Ал. Барвінський звіт про обнову, котрий з Сеніорату Ставроп. Інститута д. 15. червня 1918 р. вислано до Збору ц. к. Консерваторів східної Галичини в цілі поданя ц. к. Центр. Комісії у Відні до одобреня і затвердженя.

На се подане Сеніорату Ставропигійського Інститута наспіло слідуюче письмо з прилогою ухвал Збору ц. к. Консерваторів східної Галичини:

„Krajowe Grono Konserwatorskie Galicyi wschodniej
Lwów — Gmach sejmowy.

L. 167. Lwów, dnia 25. lipca 1918.

Do
Szanownego Zarządu Instytutu
Stauropigijskiego
we
Lwowie.

Wskutek pisma Szanownego Zarządu z dnia 15. czerwca 1918 l. 778/18 Krajowe Grono Konserwatorskie Galicyi wsch. ma zaszczyt przesłać ·/. uchwały swe z dnia 10. i 11. lipca 1918 r. (w sprawie zamierzonych robót konserwacyjnych i restauracyjnych w cerkwi wołoskiej, tudzież w kaplicy Trzech Świętych i w dziedzińcu cerkiewnym) z usilną prośbą, aby ze względu na wyjątkowo doniosłe znaczenie tego zabytku — Szanowny Zarząd zechciał ściśle zastosować się do tych uchwał, które mają na celu staranne zachowanie zabytkowych cech tej monumentalnej budowli, będącej chlubą starego Lwowa.

Odpis tych uchwał przesyłamy równocześnie c. k. Krajowemu Urzędowi Konserwatorskiemu w Krakowie celem ostatecznego zadecydowania sprawy przez c. k. Centralną Komisyę Konserwatorską we Wiedniu.

Przewodniczący;
Abraham m. p.

Sekretarz:
D-r Wł. Kozicki m. p.“

„Uchwały
Komisyi Grona Konserwatorów, odbytej dnia 10. i 11. lipca 1918 r.

I. Roboty w kaplicy 3 Świętych.

ad 1. Płyty marmurowe usunąć jako nieodpowiednie, ciosy ścian odsłonić, o ile to po zbadaniu okaże się pod względem estetycznym dopuszczalne.

Okno od strony północnej otworzyć. Malowidło ścian, sklepień i kopuł usunąć jako zbyt krzyczące. Złote tło może pozostać.

ad 2. Obrazy Wygrzywalskiego na płótnie malowane usunąć.

ad 3. Istniejące drzwi do szafy (w ścianie wschodniej) zachować, dorobienie nowych jest zupełnie zbyteczne. Istniejące pod względem estetycznym jakoteż stanu zachowania bez zarzutu. Zamiast nowego doradza Grono Konserwatorów ustawić stary ołtarz o zabytkowej a zarazem artystycznej wartości.

ad 4. Usunięcie progu w drzwiach zewnętrznych kaplicy, uszczelnienie tychże i zaopatrzenie w automatyczne zamknięciu oraz wprowadzenie drzwi nowych oszklonych, automatycznie zamykających się jest niedopuszczalne. Drzwi istniejące bowiem, wraz z kratą posiadają pierwszorzędną wartość zabytkową.

Celem zabezpieczenia się przed przeciągami możnaby zawiesić w całej wysokości framugi drzwi portyerę z ciężkiej materyi.

Nie można dopuścić do usunięcia drzwi między cerkwią a kaplicą. Drzwi te o rysunku bardzo szlachetnym i pięknym są prawdziwą ozdobą wnętrza. Przeniesienie tych drzwi do przedsionka nie jest wskazane dlatego, że tam znajdujące się stare drzwi i krata o charakterystycznej konstrukcyi pod żadnym warunkiem nie mogą być wyrzucone.

Usunięcie schodów w przedsionku jako obecnie zbytecznych nie może być zatwierdzone. Założenie tych schodów pochodzi z czasów budowy cerkwi. Jest ono tak charakterystyczne i tak organicznie z starożytnem sklepieniem przedsionka związane, że usunięcie tychże spowodować by musiało przekształcenie sklepienia.

ad 5. Żelazne drzwi, krata o pięknym rysunku, oraz silne drzwi dębowe między kaplicą a zakrystyą powinny nadal być zachowane. W szczególności krata jest cennym okazem sztuki ślusarskiej.

ad 6. Wyłożenie podłogi kaplicy płytami tarnopolskiemi i trembowelskiemi jest dopuszczalne.

II. Roboty w cerkwi.

ad 1. Wprowadzenie podłogi kamiennej jest dopuszczalne i wskazane.

ad 2, 3, 10 i 12. Ścian do ciosowego kamienia nie należy odsłaniać, ściany bowiem wraz ze sklepieniem tworzą

doskonały zespół kolorów. Kolumny możnaby jednak z (farby) wapna oraz z lakieru oczyścić i cios odsłonić, o ile po zbadaniu okaże się, że kamień jest gładki i piękny.

Malowidła na ścianach, sklepieniu i kopule, jakkolwiek nie są pierwszorzędnej wartości, to jednak pod względem harmonii kolorów przedstawiają się bardzo korzystnie i z tego powodu należałoby je nadal zachować.

Dalszą część galeryi bezwarunkowo należy zatrzymać, tworzy ona charakterystyczny motyw architektoniczny i niewątpliwie, jak to można stwierdzić na miejscu, datuje się z czasu powstania budowy galeryi.

Odnowienie galeryi należy przeto ograniczyć do oskrobania z lakieru, wyszarowania wapnem i stosowania odpowiednim kolorem.

Ściany pod galeryą należałoby również z lakieru oczyścić przy najstaranniejszem zabezpieczeniu malowideł przedstawiających kopie obrazów sławnych mistrzów.

Balustradę galeryi zachować jako bardzo szlachetną w rysunku.

ad 5. Dwa skrzydła drewniane galeryi uchwaliła Komisya znieść, schody odsłonić i zapatrzyć je w balustradę o rysunku wziętym z wzoru balustrady galeryi.

ad 6. Odnowienie ołtarza głównego ograniczyć się winno tylko do oczyszczenia. Witraże w oknach prezbiteryum należy utrzymać w łagodnych tonach.

ad 7. Carskie i dyakońskie wrota jako posiadające pierwszorzędną wartość należy z całem obudowaniem nienaruszone zachować. Tworzą one bowiem harmonijną i bardzo nastrojową całość.

ad 8. Dwa boczne ołtarze należy bezwarunkowo nadal w tem samem miejscu pozostawić. Posiadają one wartość artystyczną i zabytkową.

ad 9. Stale i ławki jako w dobrym stanie należy zatrzymać nadal.

ad 11. Otwarcie okna od strony północnej jest niemożebne z tego powodu, że skarbiec nie może być usunięty.

III. Roboty w podwórzu cerkwi.

ad 1. Zamknięcie podwórza może być dopuszczone za arkadami w płaszczyźnie wyskoku kamienicy mieszczącej

kancelarye. Brama ta powinna być o formach jak najprostszych.

Ustawienie żelaznej bramy w sieni prowadzącej na Podwale jest zupełnie zbyteczne i niczem nie umotywowane.

ad 2. i 3. Zburzenie skarbca i t. zw. diakówki nie może być dozwolone, oba te budynki pochodzą niewątpliwie z 17. wieku i tworzą dobrą harmonię z całością podwórza.

Wprowadzenie malowideł „al fresco“ na ścianie galeryi ze względów konserwatorskich nie może być dozwolone.

ad 4. Naprawa podwórza cerkiewnego i wyłożenie płytami kamiennemi dozwolone.

IV. Roboty przy fasadzie cerkwi i kaplicy.

ad 1—4. Uzupełnienia uszkodzonych obramień okna i pilastru od strony podwórza należy zaniechać ze względów konserwatorskich i artystycznych.

Uzupełnienie części brakujących od strony ogródka, usunięcie cementu z fug, oraz zeskrobanie wyprawy cementowej od strony ul. Ruskiej, tudzież na wieży z kaplicą jest bardzo wskazane.

Wkońcu doradza Komisya, aby z okazyi odnowienia cerkwi wołoskiej usunąć wyprawę z fasady pod arkadami galeryi od strony podwórza, oczyścić kamienne kolumny i krokształty galeryi oraz umiejętnie odnowić sklepienie arkad.

We Lwowie, dnia 15. lipca 1918.

Łużecki w. r.“

З огляду на сю обставину, що ухвали Комісії Збору Консерваторів тут наведені станули в дечім у суперечности з поглядами, замітками і радами, висловленими підчас оглядин сих предметів д. 22. серпня 1917 ґр. К. Лянцкоронським, ґр. Л. Пінінським і ґр. П. Дідушицьким і підчас додаткових оглядин переведених 6. лютня 1918 р. ректором Д-ром Обмінським, і опертими на тих замітках внесенями префекта церкви з 20. марця 1918 та ухвалами Ставропигійської Старшини на надзвичайнім засіданю д. 1. червня 1918 р. під проводом Його Ексц. Митрополита Андрея ґр. Шептицького, предложив префект церкви Ал. Барвінський начерк представленя до ц. к. центр. Комісії

у Відні на засіданю Ставроп. Старшини д. 25. вересня 1918 р, котрий ухвалено вислати до Відня. Представлене се в справі обнови звучить:

„An die k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege

in

Wien IV.

Favoritenstr. 15.

Das Seniorat des Stauropigianischen Instituts in Lemberg, welches seit dem J. 1916 mit der Verwaltung dieses Instituts betraut ist, erblickt eine der wichtigsten Aufgaben seiner Tätigkeit in der Konservierung der gr. - kath. Maria-Himmelfahrtskirche (Walachische Kirche) mit Rücksicht auf den ausnahmsweise hochbedeutenden Kunstwert derselben. Da aber die von den Vorgängern des gegenwärtigen Seniorats in Angriff genommene Restaurierung der Kapelle der heiligen drei Kirchenväter in dieser Kirche ganz verfehlt war und zur Einstellung der Restaurierungsarbeiten von amtswegen geführt hat, hat das gegenwärtige Seniorat vorerst gründliche Erhebungen und Vorbereitungen getroffen und mündliche sowie auch schriftliche Gutachten kompetenter Fachkreise eingeholt, um auf Grund derselben zu einer sach- und kunstgemässen Konservierung und Restaurierung der Kirche und des Kirchhofes schreiten zu können. Am 22. August 1917 wurde vom Seniorat eine gründliche Besichtigung der Kapelle, der Himmelfahrtskirche und des Kirchhofes vorgenommen, an welcher auch S. Exc. Karl Graf Lanckoroński, Exc. Leo Graf Piniński und Paul Graf Dzieduszycki teilgenommen, wobei die genannten Teilnehmer ihre Ansichten bezüglich der Konservierung und Restaurierung geäussert haben. Nachdem aber der zur Teilnahme an der Besichtigung eingeladene Rektor der Technik Dr. Obmiński an dem genannten Tage amtlich verhindert war, hat derselbe nachträglich die genannten Gegenstände am 6. Februar 1918 in Augenschein genommen und dabei seinerseits verschiedene Bemerkungen hinzugefügt. Diese anlässlich der zweimaligen Besichtigung von kompetenten Teilnehmern mündlich abgegebenen Gutachten wurden zusammenfassend vom Praefecten der Kirche, Hofrat Alexander Barwiński, in der Sitzung des Seniorats am 20. März 1918 vorgelegt und auf Grund dessen wurden von demselben positive Anträge bezüglich der Konservierung und Restaurierung der Kapelle, der Himmelfahrtskirche und des Kirchhofes formuliert. Diese Anträge wurden hierauf zum Beschluss erhoben, vorbehaltlich der Genehmigung durch S. Exc. Metropoliten Andreas Grafen Szeptycki. In der Sitzung des Seniorats vom 1. Juni 1918, unter Vorsitz S. Exc. des

Metropoliten, welcher auch der Rektor des Basilianerklosters in Żołkiew, Lazar Berezowski, der gr. kath. Pfarrer der Himmelfahrtskirche, Domherr Basil Dawydiak, und der Konservator Dr. Josef Pełeński beigezogen wurden, wurden nach nochmaliger Besichtigung der genannten Objecte und eingehender Debatte auf Grund des vom Hofrat Alexander Barwiński erstatteten Referats positive Vorschläge hinsichtlich der Konservierung und Restaurierung der Kapelle, der Himmelfahrtskirche und des Kirchhofes zum Beschluss erhoben und hierauf dieses Referat dem Landesverband der Konservatoren für Ostgalizien in Lemberg am 15. Juni 1918 ad Z. 778/18 zur Genehmigung vorgelegt.

Der Landesverband der Konservatoren hat laut Zuschrift vom 25 Juli 1918 die in den Sitzungen v. 10. u. 11. Juli 1918 gefassten Beschlüsse hinsichtlich der Konservierung und Restaurierung der genannten Objecte dem Seniorat des Stauropigianischen Instituts mit dem dringenden Ersuchen mitgeteilt, dass vom Seniorat des Instituts diese Beschlüsse, welche die sorgfältige Erhaltung des künstlerischen Charakters dieses Monumentalbaues, der Zierde Alt-Lembergs, zum Zwecke haben, streng eingehalten werden.

Da aber aus der Zuschrift des Landesverbandes der Konservatoren zu ersehen ist, dass manche Beschlüsse derselben im Vergleiche mit dem vom Seniorat des Instituts vorgelegten Referat auf etweigen Missverständnissen beruhen, beehrt sich das gefertigte Seniorat der k. k. Zentralkommision eine Vorstellung zu unterbreiten mit dem höflichen Ersuchen, dieselbe bei der Erledigung der Beschlüsse des Landesverbandes der Konservatoren für Ostgalizien v. 10. u. 11. Juli l. J. in wohlwollende Erwägung ziehen zu wollen.

ad I. Beschlüsse bezüglich der Restaurierung der Kapelle.

ad 3. Die Schrankglastür in der Ostwand ist nach der Anschauung der Konservatoren tadellos vom ästetischen Standpunkte und daher wäre dieselbe beizubehalten. Unterdessen haben gerade die unter Führung S. Exc. Grafen Lanckoroński teilnehmenden Konservatoren bei der Besichtigung der Kapelle am 22/VIII. 1917 verlangt, dass diese Schrankglastür als eine durchaus hässliche durch eine künstlerisch ausgeführte ersetzt werde, damit in diesem Schrank altertümliche Ornate untergebracht werden könnten.

Das Seniorat hat ferner den Vorschlag gemacht in der Kapelle unter der Nordwand einen künstlerisch ausgeführten, dem Styl der Kapelle entsprechenden Altar aufzustellen, da der früher dort untergebrachte gar nicht existiert und aus demselben nur einige Bruchstücke erhalten sind.

ad 4. Die Türschwelle in den äusseren Kapellentüren ist derart ausgetreten, dass durch das auf diese Weise entstan-

dene Loch Ratten und Katzen hineinkriecheu können, daher hat das Seniorat die Ersetzung dieser alten Schwelle durch eine neue vorgeschlagen, zumal die alte kein Kunstgegenstand ist, dessen Konservierung geboten wäre. Auf diese Art könnte auch der besonders in der Winterzeit unangenehme und gesundheitsschädliche Luftzug beseitigt werden, was durch einen Türvorhang, wie dies die Konservatoren vorschlagen, nicht behoben werden könnte, abgesehen von der Unbequemlichkeit für die eintretenden Kirchenbesucher.

ad II. Beschlüsse bezüglich der Restaurierung der Himmelfahrtskirche. Bei der Besichtigung der Himmelfahrtskirche am 22/VIII. 1917 wurde von den Konservatoren die Anschauung ausgesprochen, dass die Wände der Kirche von dem auf denselben aufgetragenen Mörtel bereinigt und blossgelegt werden sollen, wenn es nach sorgfältiger Erforschung sich erweisen sollte, dass die innwendige Seite der Kirchenwände nicht aus Ziegeln, sondern aus Sandsteinquadern besteht. Ebenso wurde dem Verlangen Ausdruck verliehen, dass auch die vier Säulen und die Wände unter der Gallerie von der Lackierung bereinigt und dass ebenfalls die Ziegelverbauung zwischen den die beiderseitigen Gallerien stützenden Sandstein-Konsolen entfernt und der ursprüngliche Zustand hergestellt werde.

Um aber an den Innenwänden der Kirche den Sandsteinbau hervorkehren zu können, wurde die Anschauung geäussert, dass die unter den Gallerien angebrachten Bilder in sachkundiger Weise herabgenommen und in der Kapelle untergebracht werden.

Ebenso wurde der Meinung Ausdruck gegeben, dass die vom künstlerischen Standpunkte minderwertige Gallerieballustrade durch eine andere, stillgemässe ersetzt werden könnte.

Bezüglich der Fenster gieng das Gutachten S. Exc. Grafen Lanckoroński dahin, dass dieselben mit lichtem Kathedralglas zu versehen wären und dass ebenso im Präsbyterium die jetzigen hässlichen Vitrage durch Kathedralglasfenster zu ersetzen wären, auf denen im rechten Fenster der heil. Geist, im linken die Vorsehung und im mittleren das Stauropigianische Kreuz in matter Zeichnung angebracht werden sollen.

ad IV. Restaurierungs-Arbeiten an der Kirchen- und Kapellenfassade. ad 1—4. Das Seniorat hat in seinem Vorschlag die Ergänzung der auf barbarische Weise beschädigten Fensterramen und des Pilasters von Seiten des Kirchhofes beantragt und glaubt der Anschauung Ausdruck geben zu dürfen, dass eine kunst- und stillgemässe Ergänzug der beschädigten Teile vom Standpunkte der Kunst und der Erhaltung historischer Denkmäler von Seiten der Wohllöbl. Zentralkommission gebil-

ligt werden dürfe, zumal bei der Besichtigung der Kirche gerade von Seiten der Konservatoren die Aufmerksamkeit darauf gelenkt wurde und auch anderswo, zb. an dem Stephansdom im Wien, beschädigte Teile des Baues durch neue Kunst- und stillgemäss angefertigte ergänzt werden.

Das gefertigte Seniorat bittet daher die vorgebrachte Vorstellung in wohlwollende Erwägung ziehen und die Genehmigung derselben ehetunlichst dem Seniorat anheimstellen zu wollen, damit die Restaurierungsarbeiten in Angriff genommen werden können.

Vom Seniorat des Stauropigianischen Instituts
in Lemberg am 28. September 1918.

Senior: *Січинський* заст. сен.

Präfect der Himmelfahrtskirche: *Александер Барвінський* префект церкви".

У відповіди на реферат префекта А. Барвінського в справі обнови церкви висланий Сеніоратом Ставроп. Інститута наспіло з ц. к. центр. Комісії віденської отсе письмо:

K. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege.
Wien I., Am Hof 4.

Z. 3036 ex 1918. Wien, am 24. Oktober 1918

Betreff Maria Himmelfahrtskirche
in Lemberg, Restaurierung.

An
das Seniorat des Stauropigianischen
Institutes
in
Lemberg.

Bezugnehmend auf die geschätzte dortige Zuschrift vom 25. September 1918 beehrt sich die Zentrallkommission zu dem darin enthaltenen Restaurierungsprogramm zu bemerken:

ad I., 3) wird gebeten, eine Zeichnung von der neuen Schrankglastüre in der Ostwand der Kapelle, sowie des geplanten Altares an der Nordwand der Kapelle einzusenden.

ad I., 4) Gegen die Auswechslung der Türschwelle in den äusseren Kapellentüren wird kein Einwand erhoben.

ad II. Gegen die Blosslegung der Wände der Himmelfahrtskirche, sofern dieselben aus Sandsteinquadern bestehen, besteht kein Bedenken, auch wird gegen die Beseitigung der Lackierung der 4 Säulen und der Wände unter der Galerie keinerlei Einwand erhoben. Das Gleiche gilt von der Entfernung der Ziegelverbauung zwischen den die beiderseitigen Galerien stützenden Sandstein-Konsolen und von der Wiederherstellung des ursprünglichen Zustandes. Gegen eine anderweitige Verwendung der unter den Galerien angebrachten Bilder besteht gleichfalls kein Bedenken.

Von der bestehenden und der projektierten Balustrade wollen Zeichnungen vorgelegt werden.

Die Beseitigung der bisherigen Glasfenster und deren Ersatz durch solche im lichten Kathedralglas wird gebilligt, nur ersucht die Zentralkommission um Vorlage der Projekte für die in matter Zeichnung auszuführenden Darstellungen.

ad IV. (1—4) Bei der Sicherung und Ergänzug beschädigter Teile wäre mit grosser Vorsicht vorzugehen und es wären nur solche Teile zu ersetzen, bei denen es aus Sicherheitsgründen unbedingt notwendig erscheint; auch wäre sorgfältig darauf Bedacht zu nehmen, dass der Alterscharakter des Ganzen nicht verloren geht, bzw. zersört werde.

Der Präsident:

I. v.

Schubert-Soldern m. p.

Сим письмом ц. к. центральна Комісія віденська одобрила і затвердила головні обнови намірепої обнови церкви Успенія Пр. Б., церковці Трех Святителів і церковного подвіря (т. зв. цвинтаря), предложені префектом церкви А. Барвінським в його внесенях, поданих на надзвичайнім засіданю Ставроп. Старшини під проводом И. Ексц. Митрополита Андрея ґр. Шептицького дня 1. червня 1918 р. і на тім засіданю ухвалених, а опісля представлених до затвердженя Зборови ц. к. Консерваторів схід. Галичини і ц. к. Центр. Комісії у Відні. Ц. к. Центр. Комісія у Відні, одобрюючи і затверджуючи згадані основи що до обнови названих предметів, застерегла собі тілько предложенє взорів осклених дверий шафи в східній стіні церковці, проєктованого престола для північної стіни церковці, балюстрад при ґалеріях у церкві і матового рисунку зображень Провидіня, св. Духа і Ставропигійського хреста, котрі мають бути уміщені на яснім катедральнім склі вікон у пресвитерії. На останку поручає Центр. Комісія з великою обережностю поступати при обезпечуваню і доповнюваню ушкоджених різьбарських частин і обмежити ся до

найконечнійших доповнень та пильно бачити на се, щоби не потерпів на тім старинний характер цілости.

Тим способом Ставроп. Інститут своїми змаганями від 20-го марця 1917 до 24. квітня 1918 р. осягнув певні і виразні підстави до переведеня обнови церкви Усп. Пр. Б., церковці Трех Святителів і церковного подвіря, так що в правильних обставинах можна би вже було приступити до виконаня сего важного і пильного діла. Одначе тут знов воєнні події якраз у самім Львові а відтак і в цілім краю, перебили намір Ставроп. Інститута і поневільно треба було вижидати пригідного до сего діла часу. Подаючи до відома Загальним Зборам Ставроп. Інститута і всего українського суспільства отсі змаганя в справі дорогоцінних історичних памятників церковного мистецтва, уступаюча Ставроп. Старшина полишає своїм наслідникам дальше ведене сеї многоважної і трудної справи в сім переконаню, що при всіх незвичайних перепонах, які насувала сій справі воєнна доба, старала ся Старшина виповнити по змозі свій обовязок супроти Церкви і народу.

На закінченє сего звіту вважає однак префект церкви своїм обовязком, зазначити напрями, якими би по його думці годило ся дальше поступати, щоби дійти до осягненя витиченої мети. Передовсім треба би перед почином властивої обнови приспособити підготовні роботи а іменно кошториси в цілі введеня електричного освітленя, як і що до виконаня мулярських, слюсарських та різьбарських робіт. Відтак треба би заздалегідь оглянути ся за відповідним живописцем-митцем, котрий виготовив би начерки обнови задля предлоги міродатним чинникам до оцінки і затвердженя.

Рівнобіжно з тими змаганями треба би розпочати заходи в цілі придбаня вельми значних грошевих засобів, яких вимагати ме се велике і памятне діло, щоби його довершити відповідно незвичайній стійности сего величавого памятника. Сей жемчуг церковного мистецтва може і повинен бути окрасою всеї соборної України, якою може пишати ся наш нарід, бож се дійсно не звичайна приходська церква, але величний і дорогоцінний скарб усеї соборної України. Тимто весь нарід і вся соборна Україна повинні придбати на його умілу і мистецьку обнову засоби потрібні. В тій цілі повинен Ставроп. Інститут упросити наших ВПр. Владик, щоби архиєрейськими посланіями, візвали всіх вірних, пособляти великому Божому ділу, як се бувало і в минувшині, коли церква Усп. Пр. Б. потребувала помочи.

Нехай отже пливуть щедрі жертви від усего українського народу на обнову сего дорогоцінного жемчуга церковного мистецтва й історичного памятника колишньої слави нашої Церкви і народа яко жертви очищеня за всі

ті наші народні недомоги і промахи, що нанесли нам такі важкі удари наслідком великої світової війни, а крім того і благальні жертви, щоби Всевишній подав кращу долю українському народови і пособляв йому до підєму з тяжкого занепаду. Ставропигійське Братство із Старшиною церкви Усп. Пр. Б. було в минувшині першим і найславнійшим огнищем, з котрого сияли соняшні проміня освіти не тільки на всю Україну, але й на сусідні словянські землі і своїм сяєвом довели до пробудженя народної свідомости в широких верствах нашого народу і до його відродженя. Нехай же і тепер, коли наша св. Церква і наш нарід переживає такі важкі злидні, кожда одиниця а також кожда народна інституція поскорить із щедрою жертвою на підмогу Ставропигійському Інститутови в його благородних змаганях, щоби се найстарше, культурне огнище засияло колишним блеском і стало тим для нашої св. Церкви і народу, чим було в давнійших віках, заборолом глибокої і несхитної віри і розсадником високої і праведної освіти. Громада великий чоловік, каже наша народна пословиця, а вжеж уся соборна Україна — се сотні і сотні тисячів громад і при всіх нинішних злиднях є у них спромога привернути сей народний скарб до справдешньої величавости і слави!

У Львові в березні 1920.

о. Іван Горбачевський,

примірний парох Ставропигійського Братства,

(ур. 1743 † 1806).

У сій розвідці користувався я головно архівальними матеріялами. Бачу її недостачі, бо богато матеріялів зі Ставропигійського архива вивезли в 1915 році люди злої волі до Ростова над Доном і тому довелось мені користати тільки з полишеної реґістратури. Шкільні заняття і анормальні теперішні відносини не дозволили мені переглянути точно ввесь печатаний і дуже порозкидуваний матеріял, що доторкався би отсеї теми. Одначе на своє оправданє додам, що того матеріялу й так мало найде ся, бо часи від 1768 до 1806 з історії Ставропигії майже зовсім досіль нетикані. Недостачою сеї розвідки буде й завелика скількість епізодів і на перший погляд буде видаватись, що я відбігаю часто від основної теми. Тим часом причина сього лежить у тім, що Горбачевський від р. 1768—1806 у всіх важніших і дрібніших подіях в історії Ставропигії справді „magna pars fuit“ так, що коли пишемо про него, ми зневолені рівночасно писати немов би історію Ставропигії з того часу, ширше розмальовувати обставини, серед яких він виступав, бо що йно тоді може його особа виступити перед нами на ввесь ріст. Щоби праця була прозора й проглядна, я ділю її на три части. Після невеличкого вступу подаю в першій части життєписний начерк о. Горбачевського, опісля говорю про його діяльність на становищи пароха Ставропигійської церкви, про його відношенє до сотрудників, про його опіку над бідними, про прилученє Знесінської і Богоявленської парохії до Ставропигійської, про його участь, яко крилошанина, в боротьбі о капітулу та її фонди, про його діяльність на становищи прокуратора Василянок і відпоручника консисторії до капітул Василян.

В другій части скажу дещо про діяльність о. Горбачевського, яко члена старшини Ставропигійського Братства, а саме про його заслуги при відбудові вежі і каменищ, про його діяльність на становищах префекта книгарні і пе-

чатні, цензора книжок, відновника Ставропигійської бібліотеки, парохіяльної збірки книжок і Ставропигійського архива.

В останній, найкоротшій частині, для доповненя характеристики о. Горбачевського, подам вістки про него, як про патріярха родини та опікуна рідного місточка Завалова і сусідних сіл.

Як теперішний префект книгарні (в р. 1918—20) Ставропигійського братства, вважав я моїм обовязком видобути із забуття память примірного пароха Ставропигії і заслуженого префекта книгарні та друкарні в найтяжших хвилях, які коли небудь переживало Братство.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Годить ся згадати, що у визвольній боротьбі зпід переможного впливу „пралатського чина“ Василян на долю уніятської церкви в Галичині находили епископи Атаназій, а опісля Лев Шептицькі одиноку підпору в горстці світських, образованих, безженних священиків, вихованців папської колеґії Театинів і єзуїтської академії. Тільки безженними священиками могли Шептицькі, усуваючи Василян з передових церковних урядів, заступити їх місце, бо тільки целібси могли в очах Риму, латинського епископату і польського, а опісля австрійського правліня виступати як рівновартні з Василянами кандидати до висших церковних достоїнств. „О скільки епархія не буде мати священиків безженних, статочних і досконалих, не богато буде мати почести руський клир“, писав ще в р. 1804 крилошанин Тимотей Боровицький, один з борців проти Василян[1]). І справді в тім одинокім випадку — підчас боротьби з Василянами, треба було доконче целібсів; василіянську управу можна було усунути по правилу: similia similibus, тільки целібатом світських священиків-кандидатів на висші церковні уряди, занимані Василянами. Правою рукою обох Шептицьких в їх боротьбі з Василянами був Антін Левинський, світський безженний священик, гідний суперник Василян. „Антін Левинський, питомець папської колеґії“, ось так звеличав його память і заслуги на пропамятній таблиці наслідник на парохії при волоській церкві, І. Горбачевський, „безженний світський священик, протонотарій апостольський, нотарій курії митрополита Атаназія Шептицького, а по смерти Атаназія, по усуненю Василян, від епархіяльних урядів, перший офіціял ґенеральний львівський, парох катедральної Святоюрської і Ставропигійської церкви, в р. 1778 уповновласнений судя (judex delegatus), світського клиру дуже великий покровитель, поборник і справжний батько. Його заходами приставлено світських священиків до Став-

[1]) Лист Боровицького до І. Горбачевського з д. 31 грудня 1804 з Буцнева.

ропигійської і до инших церков, його радою і підмогою відновлено руську капітулу в р. 1771. Всіми люблений і поважаний помер 17 цвітня 1778“[1]). Записав на Ставропигійську церкву 34.000 зп. Враз із обома Шептицькими вишукував Левинський спосібних молодців і висилав їх на богословські студії до папської колеґії Театинів та до іезуїтської академії, намовляв їх до безженности і підготовлював таким чином кандидатів до висших церковних урядів, пр. на крилошан до відновлюваної капітули, а собі помічників і наслідників.

Таким вихованцем Антона Левинського, що взорував ся на нім, пішов його слідами і показав ся вповні гідним свого вчителя, був Іван Горбачевський. Признавав ся до сього сам Горбачевський. Нарікаючи пр. у р. 1782. в листі до Стефана Левинського на то, що Білянський занапащує справу капітули, бо вмер „Левинський і вона з ним“, так виправдував гіркі докори й жалі під адресою Білянського: „То я з жалю над занепадом прилюдного добра, в котрім я за приміром б. п. о. Левинського, глядячи на його колись так невтомну працю і аж до смерти винищенє, дуже залюбив ся, сміло вам самому висказав“[2]).

I.

1. о. Іван Горбачевський.

(1743.—23/12. 1806).

Уродив ся він около р. 1743. в місточку Завалові, галицької епархії, яко син тамошнього пароха і декана Стефана. Численна попівська родина Горбачевських була шляхотська. Свідчить про те метрика написана Іваном для свого братанича Якова: „*Nobilem* Jacobum Horbaczewski alias Garbaczewski“. Дальше—спадкову справу по смерти його брата Хризанта переводив шляхотський суд тому, що він був шляхтичем. Рівнож однаково вживала родина обох форм назвища: української Горбачевський і польсько-латинської: Гарбачевський. Гімназіяльні науки, себто humaniora покінчив Іван у бучацьких Василян, а фільософічні і богословські студії відбув з дуже добрим успіхом в єзуїтській академії у Львові і зложив там докторат фільософії і богословя. Дня 29 мая 1768 висвятив ся і став сотрудником при Ставропигійській церкві[3]).

Антін Левинський старав ся стягати на сотрудників до Ставропигії спосібних безженних священиків, вихованців папської колеґії Театинів, чи академії Єзуїтів і вони під його оком та кермою вироблялись на пізнійших діячів.

---

[1]) Ставроп. арх. прих. акти XXVII. [2]) Ставроп. Арх. Лист Горбачевського до Стефана Левинського (бруліон) з д. 20/11 1782. [3]) Liber ordinat. 1768.

В р. 1770 став 2. сотрудником Іван Хризостом Ославський[1]) а в р. 1771 Тимотей Боровицький[2]). Хотяй оба вони визначали ся спосібностями, вибивав ся між ними Горбачевський і вже в р. 1773. був він vicarius senior і яко такий заступав Левинського у веденю приходського уряду. Сотрудником був Горбачевський до 17 цвітня 1778, т. є. до смерти Левинського, короткий час завідував парохією і ще в тім самім році старшина Ставропигійського Братства вибрала його своїм парохом[3]). Зараз по смерти Левинського став він „judex surrogatus“ і крилошанином львівської капітули. З рамени консисторії був він делеґатом і еґзекутором завіщання Антона Левинського в тім році а опісля разом зі Сабатовським був еґзекутором завіщаня каноніка Ґуца. Від р. 1772 був прокуратором Василянок[4]), а від р. 1787 заступав ґенер. вікарія, яко відпоручник консисторії і ординаріяту, на капітулах Василян[5]). Двічи ставив Ставропигійський Інститут Горбачевського кандидатом на опорожнені епископські престоли. В р. 1794 предкладав Інститут його на перемиське епископство[6]), а в р. 1798 на львівське[7]). А був Горбачевський поважним кандидатом, з котрим еп. Білянський і Ангеллович мусіли числитись. Ще в р. 1805 ставив його Ангеллович на 2. місци кандидатом на опорожнене львівське епископство, а в р. 1806, виправдував ся, що тому не предкладає Горбачевського, бо він нездужає і вже за старий[8]). Сильним кандидатом був Горбачевський з кінцем р. 1799. на опорожнену по Скородинськім посаду ґенер. вікарія, о котру дуже добивав ся підпираний Ангелловичем Михайло Гарасевич. Старали ся о ту посаду також крилошани Михайло Кежевський і Остап Чайківський, а також професор морального богословя Матій Шанковський. Духовенство поставило Горбачевського як одного з кандидатів і він сам не вносив поданя. Скористав з того Ангеллович, бо в своїй предлозі узгляднив тільки тих, що внесли просьбу і на 1. місци поставив М. Гарасевича. Згадані висше крилошани жалували і попрікали Горбачевського в маю 1800 за те, що не вніс просьби, бо був би всіх кандидатів переважив („praeferibilis omnibus fuisset“). Намовляли вони й консисторський канцеліст Олександер Іляшевич Горбачевського, щоби вніс жалобу в імени клиру до губернії на Ангеллoвича, що не узгляднив кандидатів предложених клиром. Але Горбачевський не мішався до тої інтриґи і стояв осторонь від цілої справи[9]). Вікарієм став Гарасевич.

За ревну оборону капітульних сум дістав Горбачевський в р. 1797. похвалу від придвірної комісії і придвір-

---

[1]) Ibid. 1770. [2]) Ibid. 1771. [3]) Петрушевич: Сводная Лѣтоп. II. ст. 115. [4]) Ставр. Арх. XXIII. Прих. акти. [5]) Нац. Муз. 80_3 F. $^{32}/_3$. [6]) Петрушевич: Op. cit. II. ст. 265. [7]) Нац. Муз. 80_4. ч. 63. [8]) Ставроп. Арх. XXIII. Прих. акти.

ним декретом з дня 6/10 1797. наділила його комісія крилошанськими відзнаками. („distinctorio canonico est condecoratus“[1]). Від р. 1778 до 1787 т. є. до заснованя консисторії був Горбачевський iudex surrogatus, себ то в заступстві епископа судив і полагоджував дисциплінарні справи духовенства[2]). Від уступленя Тимотея Боровицького на село з днем 1/10 1782. до 1/10 1784. був Горбачевський прокуратором капітули, себто адміністратором її майна і синдиком, а уступив з того становища сам, бо видів, що супроти переможних впливів еп. Білянського він був безсильний.

Дуже скоро здобув собі Горбачевський також впливове становище в Ставропигії і так зріс ся з нею, що доля й недоля Братства, чи Інститута була протягом часу від 1768. до 1806. тісно звязана з його особою. У всіх важних і навіть дрібних подіях з житя Братства в тім часі слідний його вплив, у кождій справі Ставропигійського Братства він справді „magna pars fuit“. Від р. 1768 до 1806 (з виїмком 1784.) був продавцем книжок, а від 1793. до смерти й префектом книгарні. Рівночасно від 1768. до смерти був він коректором усіх друків, що виходили із Ставропигійської друкарні. В пору найтяжшого занепаду друкарні, того найбільшого жерела доходів, вважало Ставропигійське Братство Горбачевського одиноким чоловіком, що зуміє подвигнути печатню. Як Брацтво цінило його розумінє друкарської штуки, свідчить факт, що від р. 1791. до 1800. вибирано його безупинно одноголосно префектом (провізором) друкарні і що йно в р. 1800, на його просьбу, зняло Братство з него той обовязок з огляду на поважний уже вік (57 літ) і поручало йому тільки коректу і префектуру книгарні. У заходах Братства для забезпеченя свого виключного привілею друку церковно-славянських книг проти придвірного друкаря Курцбека, проти Піллера і проти найгрізнійшого суперника, конкуренційної друкарні почаївських Василян брав Горбачевський усе визначну участь і сильно та успішно обстоював права й добро Ставропигії, так що на приклад деколи входив у розріз сам зі собою, яко прокуратором Василянок, коли поладнував всякі справи все в користь Братства. Великі заслуги положив Горбачевський для Ставропигії яко її парох. По страшній пожежі в р. 1779, головно його заходами покрило Братство провізорично спалену вежу, церкву, каплицю й каменицї, а небавом опісля забралось енергічно до відбудови. Не щадив при тім Горбачевський ні здоровля, ні гроша; ревно займав ся придбанєм фондів, сам доглядав, вів рахунки, користав зі своїх впливів у всяких урядах, щоби тільки Братство знов прийшло до себе по тій катастрофі. І що справді Братство відітхнуло і знов на ноги стануло по не-

[1]) Нац. Муз. 80_4. ч. 63. [2]) Ibidem.

щаснім році 1779, було в головній мірі заслугою Горбачевського. Він привів до ладу церкву по пожежі, дбав про те, щоби стягати вірних до неї гарною відправою, старав ся о їх вигоду при уділюваню Тайн, та в загалі при заспокоюваню їх реліґійних потреб. Притягав вірних до церкви людяним своїм і приступним поведенєм, гарними проповідями, красою й величавостию грецько-славянського обряду та доброю сповідию. За його управи такий був натовп вірних у Волоській церкві, що 10 священиків з Горбачевським не могли прямо дати собі ради, щоби всіх обслужити. Наглядав він також пильно підчинених собі сотрудників, щоби жили примірно і на рівні з ним дбали про церкву і про потреби прихожан. До кінця 1788 завідував він майном Волоської церкви і боронив його перед захланностию австрійського уряду. Удержував він дальше заведену Левинським спільноту священиків при Волоській церкві і наглядав над їх примірним поведенєм.

В него була немов друга стація коріґендів-реколєктантів і чимало з них завдячувало свою поправу батьківському, але суворому проводови Горбачевського. Йому поручала консисторія досліджуванє і доучуванє православних священиків, що хотіли перейти на унію. У важнійших справах, що доторкались чи церковної адміністрації, чи обряду, зверталась консисторія часто до него о раду. Був Горбачевський немов адвокатом не тільки Волоської церкви і всіх львівських, але й з провінції удавались до него о правну пораду церкви й громади, а він їм помочи ніколи не відказував, як свідчать його власноручні записки. Відновив Горбачевський спалену бібліотеку з архивом Ставропигійського Братства і приходську при Волоській церкві. І ті 2 бібліотеки враз з богатою його власною бібліотекою стали приступні для всіх, будили приспану любов до свого обряду й народности. Радо позичав він книжки молодежи й старшим і чимало діячів чи то сучасних йому, чи дещо пізнійших завдячували йому своє народне освідомленє (пр. М. Гарасевич, Сабатовський, Лаврівський і др.). Подбав він про віднову Ставропигійського архива. Головно його працею й грішми велась боротьба о права капітули і її фонди, а опісля часто користували ся Ангеллович і Скородинський його богатим досвідом у боротьбі про матеріяльне забезпеченє уніятської церкви і у старанях про віднову митрополії. Горбачевський ставав усе сміло в обороні греко-католицького обряду проти безцеремонної нахабности римо-католицького духовенства. Він то передусім виборов дозвіл на відправу Водосвятя в ринку. Оцінюючи його знанє церковно-славянської мови і глибоке начитанє в богословськім письменстві, настановив його Білянський цензором книг, печатаних кирилицею, чи гражданкою і обовязки цензора сповняв Горбачевський від 1780—1787. Опікував ся Горба-

чевський ревно школою та бурсою Ставропигійського Братства все згідно з кождим префектом школи. Дбав він пильно про те, щоби процвитав спів у братській школі. Горбачевський усе удержував приязні, товариські зносини зі всіми членами старшини й братчиками. Він був тим чинником згоди й гармонії, що вигладжував суперечности і єднав усіх у спільній праці для добра Братства. Майже кождого свята давав він у себе принятя для братчиків і скріпляв тим чином між ними дружні, товариські взаємини та піддержував традицію колишніх братських сходин. Братство радо звертало йому видатки на ту ціль.

При засновуваню епархіяльних семинарій, а опісля studii rutheni служив він радою і книжками і звідти пішла хибна вістка, що він вчив льоґіки в епархіяльній семинарії. Переданє помішало його з катедральним сотруднником, нічим непомітним чоловіком, Іваном Грабовецьким, що саме вчив того предмету питомців епархіяльної львівської семинарії. Головацький, а за ним другі, опираючись на тій неправдивій вістці помістили Горбачевського між професорами епарх. семинарії.

Опікував ся Горбачевський ревно своїми кревняками і був неначе патріярхом дуже численної родини Горбачевських. Підпомагав свояків і грішми і попертєм, піклував ся сиротами, удержував їх у себе, видавав заміж сестріниці і братаниці, обіймав опікуньство над кревними сиротами, поладнував усе радо всі, а навіть господарські орудки рідні.

Був Горбачевський кріпкого здоровля і не піддавав ся ніякій недузі. Аж 1806. коли мав уже 63 роки, на весні тяжко занедужав і д. 9/11 предчуваючи близкий конець у прияві свідків: Михайла Левицького катедрального пароха, Івана Бема і Юрія Мановарди списав своє завіщанє. Загальним спадкоємцем настановив він ґенер. офіціяла М. Гарасевича а зі свого майна завіщав 3.000 зп. на проповідника при Ставропигійській церкві, 4.000 зп. сестрі Юстині Глібовицькій і її дітям, 14.000 зп. на сотрудників при Ставропигійській церкві, а зпоміж них 4.000 зп. призначив Стефанови Кархутовичеви свому довголітному сотрудникови. Якби деякі сотрудники не могли дістати платні, велів її виплатити з його спадщини. Претенсію о. Василя Горбачевського до Стефана Завалкевича о 1.000 зп., відступив в імени Василя в хосен Ставропигійської школи. Що по виплаченю тих леґатів остане, записував він М. Гарасевичеви і просив його о опіку над малолітними Глібовицькими[1]) Дня 23/12 1806. Горбачевський помер. Ставропигійське Братство справило свому парохови величавий похорон і построїло йому за 64 зп. камяний нагробник[2]). Всі

[1]) Ставр. Арх. XXIII. [2]) Ibidem 55.

відчули, яку велику втрату понесло Братство через смерть Горбачевського, коли настав після него парохом Іван Липницький і коли почали ся довголітні спори між ним а Ставропигійською старшиною. Наведу коротко закиди, з якими старшина виступала проти Липницького, бо будуть вони рівночасно характеристикою а contrario Горбачевського. Роблячи Липницькому який закид, відкликувалась рівночасно Старшина на примір Горбачевського. Липницького накинула консисторія братчикам майже силою проти їх волі. Йому мусіла Старшина підвисшити конґруу до 500, а потім до 600 злр. а сотрудникам до 300, а опісля до 400 злр. для кождого.

Братство мусіло приняти ще одного сотрудника до богоявленської церкви. Закидали братчики Липницькому в р. 1814., коли спір дійшов майже до ворожнечі, що він сварив ся із сотрудниками та з дяком, що мішав ся до школи, бив студентів, самовільно їх приймав і виганяв, що на власну руку віднаймав комнати в каменицях Братства. Братчики робили докори Липницькому, що він разом зі своєю незгідливою материю зніс спільноту (communitatem) священників приставлених до братської церкви, що непристойно поводив ся зі Старшиною, що самовільно попідвисшував ціну на книжках і через те здержав відбут у книгарні, що відказав ся від догляду над друкарнею, що показав ся неспосібним до коректи, цензури й перекладаня на „Dialektyk ruski, co Psaltyry co do korrektury okazuią“. Хмарним, неприступним і обидним поведенєм відганяв він парохіян від церкви та відпихав їх від причастя. В р. 1814. не докінчив посвяченя води, а на Зелені Свята не правив у себе, а в Юрі[1]). Зовсім инакше поступав Горбачевський і тому тим болючійше відчувала Старшина його втрату. — Горбачевський був справді душею, моральним сеніором Ставропигії, котра ним гордила ся і то зовсім слушно. Що Ставропигія перебула по 1779. дуже тяжке фінансове пересиленє, що станула знов на ноги з кінцем 18. століття, у головній мірі було се заслугою Горбачевського. „Взірцем він служив парохам“ за житя і взірцем він повинен служити все для Ставропигійських парохів, якими вони повинні бути в „люте время“ для української церкви й народу! Взірцем повинен Горбачевський служити й для світських членів Ставропигійської Старшини, щоби не були гіршими, чи ліпшими адміністраторами камяниць, друкарні, книгарні і переплетні, але щоби Братство справді було огнищем реліґійного, культурного просвітного й народного житя.

---

[1]) Ставр. Арх. XXIII.

2. Діяльність Горбачевського на становищи пароха.

Горбачевський був парохом від р. 1779 до 1806, отже несповна 27 літ.

Якими, на думку Горбачевського повинні би бути священики при Ставропигійській церкві, висказав він отсими словами: „Яких працьовитих, метких і пильних та дбайливих не про свою кишеню, а про Божу справу, священиків треба приставляти до душпастирських обовязків при сій мійській церкві, поминувши такі моменти, як прилюдність місця, ізза чого мусять відбувати ся без упину і то в приписанім порядку богослуженя, проповіди, катехізації і т. д., ясно слідує хотяй би із потреби уділюваня Тайни Покаяня і Євхаристії“ [1]). Так задивляв ся Горбачевський на обовязки священика при Ставропигійській церкві і таким священиком і парохом був Горбачевський аж до своєї смерти.

Придержував ся Горбачевський перед усім засади, що священик є для вигоди вірних, а не навпаки і справді дбав дуже про вигоду своїх парохіян що до відправи богослуженя, уділюваня Тайн і т. п. Привітним поведенєм, людяностию, приступностию, тактом, вирозумілостию, погідною вдачею, а при тім не зимною, бюрократичною повагою, а перед усім ревним сповнюванєм душпастирських обовязків і проповідничим хистом приєднував і стягав він вірних до своєї церкви. А вислід його запопадливости був такий, що інколи понад 8 священиків не могло прямо дати собі раду, такий був натовп вірних. А треба тут додати, що Ставропигійська парохія була сама собою не дуже велика, бо у р. 1801 $^4/_5$ числила: 2.776 душ і з Горбачевським було занятих при ній 6 священиків [2]).

Радо вислухував Горбачевський бажань вірних і Ставропигійської старшини та сповняв їх. Дня 2. січня 1785 р. виступив братчик Федір Филимонович з таким внесенєм: „Тому що при церкві місцевих священиків з парохом завсіди 6 находить ся, котрі (крім прибувших ще инших священиків) можуть відправляти богослуженя до 12 години, отже треба попросити о. Пароха, щоби у відправі Служби Божої завів лад і щоби від Нового Року ст. ст. не по 2 Служби нараз відправляли ся, але щоби один священик по другім при великім вівтарі відправляв, як те звичайно в латинських костелах відбуває ся. Священики не повинні сьому противити ся, бо є платні від братства, в прочім дуже радо о. Парох до жаданя братства прихилить ся“ [3]). Послідні слова Филимоновича свід-

---

[1]) Ставроп. Арх. 128.
[2]) Ставроп. Арх. XXIII.
[3]) Ставроп. Арх. 114. фасц. 15.

чать найліпше про те, як братство і вірні були певні, що Горбачевський радо подбає про їх вигоду в церкві. І справді Горбачевський негайно примінив ся до їх волі і завів бажаний лад у відправі Служб Божих.

Щиро дбав Горбачевський про вигоду парохіян підчас передвеликодної сповіди. Дня 28. марця 1788 вніс він до консисторії просьбу такого змісту: „Привик якось нарід нашого обряду з цілого міста і з найдальших закутин передмість завсігди у великім числі у тутешній церкві сходити ся до Сповіди і Причастя. Тому й підчас великодної сповіди сходять ся звичайно тут ріжного роду люди, хотяй мають своїх парохів по передмістях. Люди ті не мають своїх домів і або в уряді служать, або є слугами в людий инших обрядів і там у своїх хліботавців живуть, або у винанятих мешканях. А ходять вони до Волоської церкви з отсих причин: 1) Службодавці кажуть їм не барити ся довго в церкві. 2) У своїх підмійських церквах, де 1 парох усіх мусить висповідати і Службу правити, треба би їм довго ждати на Причастє. 3) Службодавці кажуть їм виразно йти до Волоської церкви. 4) Коли довго забарять ся у своїй церкві проти наказу своїх панів, наражені є на тяжкі докори й обиди свого обряду 5) і тому такі нещасні люди мусять або службу покидати зі своєю шкодою, або зміняти обряд, або укривати ся зі своїм обрядом і не можуть у церкві сповідати ся і причащати". Просив отже Горбачевський 1) щоби ті люди могли відбути великодну сповідь у Волоській церкві, 2) щоби додано йому сповідників, 3) щоби консисторія упімнула сотрудників, аби були охочі до сповнюваня прислуг таким людям і щоби не гляділи на свою, а тих людий вигоду, 4) щоби дозволила консисторія, аби підчас більшого здвигу народу вільно було Найсв. Дарами посвяченими о 6 годині рано підчас Служби Божої і переховуваними в чаші причащати вірних і поза Службою, а спожилось би їх підчас послідної Служби Божої о 12 годині. Консисторія прихилилась до жаданя Горбачевського: приділила йому на свята і неділі великого посту 2 Василян сповідників і упімнула сотрудників, щоби у всім слухали пароха під суворою відвічальностию. Тільки на послідне жаданє консисторія не пристала, бо то противилось би грецькому обрядови[1]). Для вигоди сповідників просив Горбачевський д. 5. липня 1787 р. циркулярний уряд о 3 сповідальниці по скасованім монастирі Тринітаріїв, зложені в державнім складі в костелі св. Николая, бо „ізза вигідного положеня церкви дуже часто збирає ся такий здвиг людий із міста і передмість, а навіть

[1]) Ставроп. Арх. 128. Бруліон просьби Горбачевського з д. 28. марта 1788 і відповідь Консисторії з д. 4. цвітня 1788 ч. 259.

із сусідних сіл до сповіди, що за мало й 8 священиків, котрі терплять велику невигоду, сповідаючи на кріслах і лавках, впрочім непристойно уділяти так сю Тайну без сповідальниці“ [1]). Очивидно, австрійське правлінє не узглядднило просьби. Дбав о. Горбачевський дуже о чистоту обряду. Плеканє чистоти обряду було в тих часах єще слабкої народної свідомости оружєм проти латинізації і польонізації. Тому пильно глядів о. Горбачевський, щоби Богослуженє відправлялось чисто по грецькому обрядови без латинських домішок. Тому д. 28. марта 1788 р. жадав від Консисторії усуненя, або покараня сотрудника Осипа Білинського, бувшого вихованця папської колєґії Театинів, за те, що через свої латинські звички гіршив при відправі нарід і не слухав його упімнень і приказів, яко пароха [2]).

Наші тодішні передові духовники були переконані, хотяй самі були дуже ревними уніятами, що найчистійший обряд славянський зберігає ся на Україні в Київі і коло Київа. Доказом на те, може послужити нам отся подія: Дня 7. липня 1804 р. до ч. 945 поручила Констисторія о. Горбачевському, щоби подав точний звіт, чи збіглець з Київської ґубернії священик Атаназій Симонович пригідний до душпастирства в Галичині. О. Горбачевський відповів 3. жовтня 1804 р., що Симонович не надаєсь „як волокита, поклонник живота, не духа, а що найдивнійше і є видимим знаменем його нездатности, то факт, що хотяй у самім осередку греко-славянського обряду близко Київа в краю Україні роджений, там виріс і образував ся і що найважнійше тому понад 20 літ висвячений, ледви читати вміє, а поза тим нічого більше не знає, так що уважати його треба непотрібним тягаром, котрий уродив ся хиба на те, щоби даром зїдати плоди праці других“ [3]).

Колиж сам о. Горбачевський був примірним і ревним священиком та парохом при Ставропигії, то й домагав ся він такої самої ревної праці для Ставропигійської церкви від її сотрудників. Дня 9. серпня 1788 р. вніс він жалобу до Консисторії на своїх сотрудників, що вганяють за зарібком по чужих церквах і через те кривдять Ставропигійську церкву, бо дохід такий обертають на свої потреби, а не на потреби єствуючої при тій церкві спільноти всіх духовників, а крім того занедбують богослуженя у своїй церкві. Консисторія заборонила д. 12 серпня 1788 р. Ставропигійським сотрудникам погоню за зарібком по чужих

[1]) Ставроп. Арх. 128. [2]) Ibidem. [3]) Ставроп. Арх. 128.

церквах і поручила о. Горбачевському, щоби негайно доніс, як що котрий з них в сім напрямі провинить ся [1]).

О. Горбачевський розумів добре, як важним чинником приманюючим вірних до церкви є добра проповідь. Сам він був добрим проповідником; проповідав по польськи і по українськи („po słowieńsku“)[2]), але й знав про те добре, що хотяйби найліпший проповідник, як тільки часто проповідає, буденіє. Тому старав ся він все запрошувати на більші свята і празники проповідників з голосним іменем, пр. Василянина Гната Филиповича [3]), професора studii rutheni, Івана Лаврівського і других, ба навіть підчас ферій стягав до проповіданя і питомців, що лишались чи за кару, чи ізза доповнюваня іспитів у семинарії [4]). Як велику вагу прикладав о. Горбачевський до проповіди, видно з того, що й леґат лишив на проповідника в Ставропигійській церкві: „Бажаю собі“, писав о. Горбачевський у своїм завіщаню д. 9. лютого 1806 р., „щоби в Ставропигійській церкві львівській Слово Боже було проповідане і тому з мого майна, перед усім зі суми 6.000 зп., уміщених у касі тої церкви, записую половину, т. є 3.000 зп., від котрої треба платити річний процент проповідникови і згадувати мою душу при Службі Божій“ [5]). Михайло Гарасевич, яко тестаментарний спадкоємець і виконавець послідної волї о. Горбачевського в основній грамоті очеркнув близше, що процент від леґату 3000 зол. п. має припасти одному із сотрудників, що сповняє обовязки проповідника, але під умовою, що той дохід не буде вчислюваний до конґруї. За те має проповідник д. 23. грудня що року відправляти поминальну Службу Божу за душу Горбачевського [6]).

Ставав о. Горбачевський усе в оборонї греко-кат. обряду, коли латинські парохи нарушували розпорядки Риму, забезпечуючі його права. Дня 17. грудня 1787 р. обжалував він перед Консисторією пароха лат. катедри, що звінчав його парохіянина без його відома, як законного пароха жениха, а д. 25. мая 1793 р. вніс таку саму жалобу на лат. пароха св. Анни [7]).

Старав ся все о. Горбачевський, щоби Волоска церква і на вні і внутрі гарно і чисто виглядала і своєю харностию та красою приманювала також вірних.

---

[1]) Ставроп. Арх. XXIII. Консисторія з д. 12. серпня 1788 р. ч 1079.

[2]) Петрушевич: Сводная Лѣт. II. ст. 135.

[3]) Ibidem, ст. 160.

[4]) Ставроп. Арх XXIII. Лист К. Сабатовського до о. Горбачевського з д. 2. серпня 1804 р.

[5]) Ibidem XXIII.

[6]) Ставр. Арх. Прих. Акти XXIII. Грамота М. Гарасевича з д. 20. марта 1814 р.

[7]) Ставроп. Арх. 128

Підчас пожежі даху церкви в р. 1779 підпали ушкодженю мальовила в церкві, та в загалі внутрішні церковні прикраси. Як тільки братство покрило крівлю церкви й каплиці, відбудувало вежу й деякі каменици та знов відітхнуло й назбирало трохи фондів, спонукав о. Горбачевський братчиків, щоби відновили й нутро церкви. Ходило при тім не о відмальованє церкви на ново, а о відчищенє й направу ушкоджених малюнків і різб. Наняло братство до тої роботи львівського маляря Петра Антона Роґанього (Petrus Antonio Rogani). Він відчистив передусім бічні вівтарі і амвону. Що Роґані відчищував, а не малював на ново, свідчить отсей рахунок: „Zapłacić malarzowi za odchędożenie ołtarzów cerkiewnych pobocznych reszty złp. 87“, „pro purgatione altaris et ambonae“ [1]). Губернія і циркулярні уряди пригадували часто парохам, щоби всюди при церквах були трупарні. У Львові поставленє трупарень при церквах і костелах належало до магістрату. Магістрат зладив трупарню для Волоської церкви серед розвалин одної з погорілих, а не відбудованих Ставропигійських камениць, але вона в р. 1802 завалилась. Горбачевський д. 22. лютого 1803 р. просив циркулярний уряд, щоби приказав магістратови відбудувати трупарню [2]).

Що тикаєть ся „temporali-їв“, початок 1789 приніс для Ставропигійського пароха, о. Горбачевського переломову зміну. До сього часу тільки парох завідував майном чисто церковним і здавав рахунок Ставропигійській старшині, а перед урядом заступав церковне майно (fabrica ecclesiae) яко посідач і його завідатель. Між тим придвірним декретом з д. 7. жовтня 1788 р. ч. 1941 і ґуберніяльним з 22. жовтня 1788 р. ч. 24.491 розвязав уряд Ставропигійське братство і утворив з него інститут під назвою: батьків, або ктиторів Ставропигійської церкви і школи (Patres sive Collatores Stauropigianae Ecclesiae et Scholae), та передав їм управу цілого майна під умовою, що мають складати точний рахунок, оплачувати священиків, удержувати в добрім стані церкву і мешканє клиру, удержувати школу і лад у ній, а за те мали братчики право патронату [3]). З початком року 1789 перебрала старшина інститута в свою управу ціле майно церкви („totam substantiam Ecclesiae Stauropigianae in suum regimen vigore Aulici Decreti reprehenderunt“). З тої пори відсилав о. Горбачевський усі урядові візвання в справі церковного майна назад до уряду і поучав, що уряд повинен з тим звертати ся до старшини Ставропигійського інститута, бо до него належить тільки душпастирство [4]). В р. 1782 зажадав поліційний комісаріят від о. Горбачевського, щоби з публичної дороги (sc. Руської),

---

[1]) Ibidem XXIII. [2]) Ставроп. Арх. XXIII. [3]) Петрушевич: Op. cit. II., ст. 256. [4]) Ставроп. Арх. 128.

що веде до Терезіянської брами (давнійше званої Босацька), при котрій яко парох церкви мешкає, ожеледу з навозом не тільки своїм коштом усунув, але й вивіз за місто“ під загрозою військової еґзекуції в разі несповеня приказу. Дня 4. марта 1782 р. просив о. Горбачевський циркул, щоби звільнив його від тої чинитьби, бо занечищують улицю вози, що вивозять з міста груз, навіз і смітя, або що їдуть до міста з товарами, а також причиняє ся до того й державний склад тютюну в каменици Папарівській протилежній до церкви, до котрого приїздять покупні по тютюн [1]). В р. 1788 дала знов Папарівська каменица привід о. Горбачевському, що мусів виступити в обороні поваги і святости церкви. За дозволом маґістрату у згаданій каменици закватирував ся саме напроти церковної брами й приходського мешканя публичний дім. Дня 21. серпня 1788 р. виступив сейчас о. Горбачевський проти такої зневаги Дому Божого і згіршеня і до циркулу вніс жалобу, що „wielkie się nieprzyzwoitości dzieją, osoby swywolne mieszkaią, ustawicznie (prócz iedney piątkowey y niedzielney nocy) po całych nocach zgiełki muzyki hałasy boyki bywaią“. Йому і сусідам „servitutem to sprawuie, że ciężko po całych nocach dla zgiełków y huków oka zmróżyć“. І маґістрат мусів таки перенести деинде згадане підприємство. В кождім разі маємо тут зразець поведеня польсько - німецького маґістрату супроти українського Дому Божого навіть уже за часів Австрії [2]).

Горбачевський жив завсіди у згоді зі старшиною і не вів з нею спорів про деякі доходи, пр. про подзвінне і караванове, як його наслідник І. Липницький. Він мав все на тямці наперід добро братства, а опісля своє. — Як ми вже завважали, підчас рокових свят давав о. Горбачевський у себе принятя і гостив братчиків та запрошених, визначнійших гостий. Братство радо звертало йому всі видатки на те. Таким чином удержував о. Горбачевський і традицію колишніх братських сходин і причиняв ся до навязування та піддержування теплійших товариських взаємин між братчиками.

Хотяй о. Горбачевський був в очах еп. Білянського persona ingrata, засягали Білянський і консисторія ради в него у важних справах церковних [3]). Коли прим. ходило о зменшенє числа свят, подавав о. Горбачевсккий свій проєкт. Служив о. Горбачевський радою і другим львівським церквам та писав їм письма до ріжних урядів. В р. 1783 д. 21. марта написав провізорам церкви Воскресеня на краківськім передмістю жалобу до циркулу на

[1]) Ставроп. Арх 128. [2]) Ibidem. [3]) Нац. Муз. 80_3 $^{32}/_3$.

якогось міщанина, що безправно загорнув собі кусень саду приналежного до тої церкви [1]).

3. Сотрудники Ставропигійської церкви і відносин до них о. Горбачевського, яко пароха.

Антін Левинський, усунувши Василян від Волоської церкви, приставив до неї світських, безженних священиків і завів для них спільноту (communitatem) щось на лад світського монашого чина. Спільна була каса, доходи: платня і iura stolae, себ то треби всіх духовників мали до неї напливати, а за те ведено спільну кухню і справляно одежу. Мешканє давала даром Ставропигія. Від 1768—1778 належав о. Горбачевський до спільноти яко сотрудник, а від 1778—1806 стояв на її чолі яко парох і удержував її цілий час. Спільнота життя визначала ся добрими сторонами, бо парох мав усе на оці всіх підчинених і своїм приміром їм присвічував. У спільноті було крім пароха і 2 стійних сотрудників пересічно 6 до 8 ще всяких коріґендів, Холмчаків, Луцаків і т. д. До р. 1780 стійними сотрудниками були звичайно спосібнійші одиниці, вихованці папської колеґії Театинів, або єзуїтської академії, прим. Федір Вергановський, сам Горбачевський, Боровицький і Ославський. Із заснованєм епарх. семинарії 1780 р., ґенер. семинарії 1783 р. і stud i rutheni 1787 р. спосібні одиниці ставали там потрібними і находили ширший круг діланя. Еп. Білянський, а опісля Скородинський, знаючи такт, досвід і вмілість нроводу о. Горбачевського, зробили зі Ставропигії неначе другий дім поправи для реколектантів, неначе практичну школу для всяких Холмчаків, Луцаків, ба навіть збігців з київської епархії (т. зв. clerici vagantes). Тяжко було з такими силами працювати, а таки о. Горбачевський умів собі з ними раду давати і з них робити порядних, хосенних священиків. Як умів о. Горбачевський зєднувати собі підчинених, може послужити факт, що деякі з коріґендів просились самі, щоби могли яко приватні сотрудники остати дальше в Ставропигії. На дрібні хиби людські був о. Горбачевський вирозумілий, але супроти недбайливих у сповнюваню душпастирських обовязків, непросипних пяниць і блудників був невмолимий. За його управи, яко пароха пересунув ся цілий ряд сотрудників і приватних сотрудників чи коріґендів. Довше були заняті: Осип Білинський [2]), Дмитро Слоньовський,

[1]) Ставр. Арх. 128.

[2]) Осип Білинський, син Николи, пароха в Роздолі місточку, родж. 1744 р., фільос. і богосл. студії скінчив у папській колеґії Театинів, висвяч. 4. квітня 1777 р., був сотрудником при Ставропигії, а опісля при катедрі.

Голубовський, Андрій Трохлинський, Григорій Юркевич, Іван Ступницький, Яків Горбачевський. Найдовше був сотрудником Стефан Кархутович, Холмчак, бо від р. 1775. Був то тихий, ревний робітник; служив Ставропигії сумлінно з примірною вірностию і в церкві і поза церквою. Продавав він у склепику книжки і заступав у церковних справах о. Горбачевського. Його ревність і вірність цінили о. Горбачевський і старшина та все дуже прихильно про нього висказувались. Кархутович так сильно зріс ся зі Ставропигією, що належав наче до її інвентаря. По смерти о. Горбачевського завідував він якийсь час парохією при Волоській церкві, потім знов був сотрудником за Івана Липницького, аж старшина признала йому емеритуру, але ще й тоді він дальше працював по змозі для своєї Ставропигії. Помер десь коло р. 1820 і старшина справила йому похорон своїм коштом.

Довгий час звязаний був зі Ставропигією сотрудник Григорий Дашкевич. Родив ся він в р. 1745 яко син Івана, пароха в Ятвягах, перемиської епархії. Був тільки у І. клясі латинській, став на службу в Антона Левинського, а потім в о. Горбачевського. Служив 13 літ, а рівночасно під їх проводом підучував ся. Висвячений діяконом з рук Шептицького, а пресвитером 10. грудня 1781 з рук Біляньського, він знова став сотрудником при Ставропигії [1]).

4. О. Горбачевський опікуном убогих.

Щоби усунути, або хоть у части зменшити безліч жебраків, котру одержав австрійський уряд в спадщині по Польщі, рішив ся він управильнити приватну добродійність. Тому поручив через ординаріят засновувати братства убогих, котрих цілию мало бути збиране жертв і обертане їх на удержане справжних убогих, неспосібних до праці. А що мимо упімнень уряду і консисторії та ординаріяту йшло те пиняво і не доводило до цілі, заснував уряд інститут убогих. Кождий парох мав збирати жертви, часть їх давати на своїх убогих, а часть відсилати до Інститута убогих і вести з того точний рахунок та предкладати його Інститутови. В Ставропигійській церкві займались збиранєм жертв на вбогих студенти Ставропигійської бурси. О. Горбачевський причисляв їх також до вбогих і тому більшу часть милостині давав на них, другу часть на постійних жебраків Волоської церкви, а що лишалось, відсилав до Інституту вбогих. Він провадив також точний рахунок доходів і видатків на вбогих аж до своєї смерти. При Ставропигійській церкві було звичайно стій-

[1]) Liber ordinat. IV., ст. 33.

них до 10 жебраків і жебрачок. Місячно виплачував їм о. Горбачевський по 8 а рідко по 4 зл. п. — квоту як на ті часи доволі значну, коли возьмемо під розвагу, що тоді удержанє студента, чи панночки „на станції“ коштувало 150 зл. п. річно. За те обовязком тих платних прошаків було дбати про харність у церкві, замітати, мити поміст і т. д. Сповняли вони також і роботу теперішної служби похоронної. До таких постійних прошаків належали за часів о. Горбачевського від р. 1787—1806: Мулінська Петронеля, Новомєйська Анна, Отосільська Катерина, Полцівна Катерина, Засайська Ева, Масловська Марія, Ничаївська Катерина. Пашковський Василь, Скородинський Іван, Глинка Матій, Орловський Стефан і Гусак Іван [1]).

5. Прилученє Богоявленської парохії до Ставропигійської.

В р. 1799 зніс уряд Богоявленську парохію і прилучив її до Ставропигійської, не запитуючись навіть о згоду на те Ставропигійської старшини і пароха о. Горбачевського („haec incorporatio sine scitu hujati secuta est“). Циркулярний уряд продав на ліцитації деревляну церкву, дзвінницю і церковні ґрунти. Часть ліпшої церковної утвари забрав до Юра катедральний сотрудник Осип Білинський, гіршу часть о. Горбачевський до Волоської церкви, а проче все зложено в державнім складі в скасованім костелі св. Николая. Срібну і золоту посуду зложили провізори Богоявленської церкви в депозиті у Волоській церкві. Дзвони зі скасованої церкви мали піти на склад до костела св. Николая. Аби їх зберечи для Волоської церкви, взяв ся Горбачевський на підступ, а саме забрав з них серця і сховав у Ставропигії. Через те стояли вони на складі довго і уряд не знав, що з ними зробити. В р. 1800 зладив о. Горбачевський точний спис ґрунтів приналежних колись до Богоявленської церкви, проданих при її знесеню, щоби фіскус, що забрав гроші з ліцитації до реліґійного фонду, не потерпів якої шкоди. Ані старшина Ставропигійського братства, ані парох Горбачевський не були прилученєм Богоявленської парохії вдоволені, бо уряд звалив на них обовязки, а не передав temporali-їв [2]). По смерти о. Горбачевського вибух спір між Ставропигійським братством а урядом о те, хто має удержувати одного священика, себто 3. сотрудника для тої парохії, а Ставропигійські священики домагались висшої платні від братства в виду збільшеної своєї праці. Дня 4.

---

[1]) Ставроп. Арх. 128.
[2]) Ставроп. Арх. XXIV. Прих. Акти і XXIII.

мая 1801 числила Богоявленська парохія 835 душ і приносила доходу з iura stolae 142 зл. п.

б. Справа прилучення парохії у Знесіню до Ставропигійської парохії і напастна тяжба Івана Костецького з Горбачевським.

Переводячи концентрацію парохій від р. 1786 порішив уряд в р. 1790 прилучити Знесінську парохію до Ставропигійської. Бажали собі того і Знесінці і їх домінія. Консисторія поручила тимчасом Горбачевському адміністрацію тої парохії. В р. 1791 запитувала ґубернія о. Горбачевського через консисторію, чи згодив би ся він на прилученє тої парохії за одні „iura stolae“ без ґрунтів. Горбачевський відповів, що згодить ся тільки під услівєм, що ґрунти і фонди приналежні до тої парохії будуть до него і до його наслідників належати. Дня 14. мая 1792 р. просили Знісінці і їх домінія о. Горбачевського, щоби згодив ся на їх прилученє. Він відповів їм так само, як попереднього року ґубернії [1]).

Тому ґубернія прилучила Знесінє до парохії св. Пятниць від д. 23. квітня 1792 р., де парохом був о. Іван Костецький. Циркулярний уряд хотів д. 23. цвітня 1792 р. передати о. Костецькому ерекціональні ґрунти Знесінські, але не міг, бо їх о. Горбачевський повинаймав парохіянам і они їх обробили й засіяли. Приказав отже о. Горбачевському, щоби чинш за ґрунти негайно віддав о. Костецькому і полишив йому душпастирство в Знесіню [2]). Горбачевський відповів, що душпастирські обовязки в Знесіню буде сповняти доти, доки консисторія не відкличе порученої йому там адміністрації. Від винаємців ґрунтів не побрав ще цілої квоти, тільки частину a conto. За рік 1792 за 5 місяців належить ся йому пропорціональна часть чиншу титулом адміністрації парохії [3]). Знесінська парохія була прилучена до св. Пятниць тільки до 1. квітня 1793 р., бо Знесінці вибороли таки самостійність своїй парохії і одержали окремого пароха Михайла Могильницького. І хотяй Горбачевський віддав Костецькому по правді припадаючу на него часть чиншу, напастний Костецький обжалував його в р. 1794, що за час своєї адміністрації в Знесіню від 23. квітня 1792 до 1. квітня 1794 р. не мав доходу з піль, бо ті забрав Горбачевський [4]). Ледви з бідою спекав ся Гор-

[1]) Ibidem 128.
[2]) Ставроп. Арх. 128. Циркул з д. 19. мая 1792, ч. 1611.
[3]) Ibidem.
[4]) Ibidem. Циркул з д. 6. марта 1794 р., ч. 528.

бачевський дальших напастий з боку Костецького, виказавши безосновність його домагань. В тім часі, як Горбачевський управляв парохією в Знесіню, охотно служив радою Знесінцям у їх справах і заступав ся за них. Дня 18. жовтня 1791 р. писав для них просьбу до ґубернії, щоби дарувала їм, або продала дзвінницю зі скасованого костела св. Марка на галицькім передмістю, бо дзвони уміщені на Знесінській церкві своїм тягаром і движенєм стрясають та нищать церкву. Дня 12. марта 1792 р. просили парохіяни Знесіня ґубернію вдруге о те саме[1]).

7. Участь о. Горбачевського в боротьбі за права капітули, за капітульні і Ставропигійські фонди.

За спонукою і заходами Антона Левинського відновив епископ Лев Шептицький львівську капітулу в 1771 р. і недоставало ще тільки потвердженя її з боку польського уряду і Риму. Але виринули перепони від Василян і латинського епископату, через що справа проволікала ся. Після ревіндикації Галичини спір тривав дальше. Дня 20. січня 1777 р. записав Шептицький на капітулу 40.000 зл. п., а дня 27. лютого 1779 р. вдруге виставив на той сам лєґат документ, в котрім фундував посаду прімікерія і канцлєра та застерігав собі 4 служби тижнево за свою душу. Левинський з Шептицьким так уміли одушевити всіх справою капітули, що посипали ся щедрі записи на матеріяльне забезпеченє членів капітули. Михайло Примович записав 154.700 зол. п. від дня своєї смерти († 3. квітня 1783 р.), безіменний жертводавець завіщав 104.392 зол. п. від р. 1782, Антін Левинський записав 40.000 зол. п., Петро Примович 7000 зол. п., Никола Шадурський 10.000 зол. п., Олекса Пясецький 20.000 зол. п., Іван Пясецький 20.000 зол. п., безіменний жертводавець з Буцневи 11.000 зол. п., Містились однак у тих сумах і деякі лєґати на Ставропигійську церкву[2]). По смерти Левинського (17. квітня 1779) і Шептицького (24. мая 1779) справа потвердженя капітули найшла ся на мертвій точці. Від 20. лютого 1778 р. був прокуратором епархії крилош. Петро Білянський. Його д. 30. жовтня 1779 р. заіменувала Марія Тереса епископом. Білянський відразу ворожо виступив проти заходів о потвердженє капітули, щоби загарбати капітульні суми. В тій цілі спершу не допускав до засідань капітули, щоби катедратик, котрий підчас інтеркалярія припадав капітулі, собі забрати, хоча не був ще дійсним епископом. Перед

---

[2]) Ставроп. Арх. 128.
[3]) Ставроп. Арх. XXIV. Прих. Акти.

смертию канцлєра Жултовського († 28. грудня ст. ст. 1780) забрав він до себе акти капітули і документи на капітульні суми[1]). Характернійші і відважнійші крилошани, а мало таких тоді найшлось, згуртувались коло о. Горбачевського, Андрія Липницького і Тимотея Боровицького, а що Липчицький перебував у Зарваниці, цілий тягар боротьби за капітулу, за її загарбані суми впав на о. Горбачевського і Боровицького. У о. Горбачевського в Ставропигії збирались і нараджувались у тій справі крилошани. Дня 20. квітня 1781 р. зійшли ся у о. Горбачевського Андрій Липницький, Григорій Дуникевич, Григорий Дорожинський, Яків Кавецький, Стефан Ковлєвський і Тимотей Боровицький, та відбули підготовну нараду, на котрій уложили отсі точки програми капітульної сесії: 1) вибір місця на засідання; 2) вибір капітульного секретаря; 3) контроля актів по Жултовськім; 4) порученє тимчасового канцлєрства одному з крилошан; 5) визначенє кандидатів на прімікерія і канцлєра, щоби предложити їх каштелянови Семенови Шептицькому, котрому прислугувало наче право патронату; 6) забезпеченє лєґату Л. Шептицького; 7) контроля льокати капітульних сум; 8) вибір прокуратора, бо не годить ся, щоби номінат-епископ сповняв ще той уряд; 9) контроля, де находять ся ориґінальні документи та капітульні суми; 10) контроля спадщини по Жултовськім; 11) Катедратик має припасти капітулі, а не номінатови. По нараді вислано 2 відпоручників до Білянського з просьбою, щоби їм віддав капітульні акти і печать. На те відповів їм Білянський: „І актів і печатки до Ставропигії не дам, а хочу, щоби при катедрі і в моїй прияві відбували ся сесії!“ Тоді просили крилошани листовно, щоби їм визначив на засідання комнату при катедрі і щоби ключ від неї віддав одному із крилошан. І на се Білянський не дозволив. Дня 21. цвітня 1781 р. зібрались крилошани в комнаті Білянського і обговорили зміст просьби до цісаря в справі поліпшеня положеня греко-кат. клиру[2]). Слідуючу сесію назначив Білянський на 22. квітня 1781 р. Але між тим котрийсь з крилошан доніс Білянському про все, над чим нараджували ся на підготовній нараді. І коли тільки д. 22. квітня почав Липницький відчитувати точки програми, уложені на підготовній нараді, на него Білянський „сейчас обрушив ся незвичайно і між иншими те сказав: А чи ви не знаєте, яка є наша капітула? Адже ще неважна, бо непотверджена! Доперва по своїм висвяченю старати ся му у Величества про її потвердженя і тоді акти капітули віддам, кому буду уважати відповідним і визначу комнату

[1]) Ставроп, Арх. XXIV. і Лист А Липницького з д. 4. лютого 1731 р; Сводная Лѣтопись II. ст. 121.

[2]) Зміст поданий у Гарасевича М : Annales ст. 577—9.

на капітульні сесії, на котрих сам буду проводити! Ви певно хочете, щоби я здавав рахунок перед вами, або щоби я вам скрипти на суми віддав? А хтож тут з вас є такий, котрий би міг тими сумами завідувати? Я тут одинокий є епархіяльним синдиком, вибраним бл. п. митрополитом, я є прокуратором капітули, я сторожем законів!" На тім скінчилась сесія. Липницький вернувши до Ставропигії, глянув на портрет Антона Левинського і заплакав, бо пригадав собі на його заходи біля подвигненя капітули. Другі крилошани радили Липницькому (перед усім Алексій Пясецький), внести жалобу до ґубернії, але він ужив посередництва апеляційного радника Дейми, очевидно, без успіху[1]). Зневіра, обуренє і безсильний гнів огорнули крилошан. Хоровитий Липницький відїхав до Зарваниці а справу капітули та боротьби за неї взяли на себе Тимотей Боровицький і Горбачевський. Боровицький писав в імени Липницького меморіяли до митрополита і нунція, а Горбачевський почав процес в імени капітули з одиноким спадкоємцем Льва Шептицького, його рідним братом перемиським каштеляном Семеном Шептицким о 40.000 зол. п., а рівночасно, яко парох Ставропигії, добивав ся від Білянського відсотків від сум записаних на Ставропигію, а поміщених межи капітульними сумами, котрі загарбав Білянський і тим чином посередно вів процес і про капітульні суми. Одержавши дня 12 жовтня 1781 свяченя, заіменував Білянський епархіяльним прокуратором по собі саме Боровицького і позбув ся в той спосіб хвилево одного з борців за капітулу, бо взяв його на свій хліб, так що остав майже сам Горбачевський, яко оборонець капітули. Як тяжко боліла його невдача з потвердженєм капітули і ворожі заходи Білянського, невдячність останнього для світського клиру, свідчать отсі слова Горбачевського в листі до Стефана Левинського архідіякона, що перебував у Варшаві: „Ой коби то такою самою любовю, як Ви до капітули, присвічували ті, що їх задля того на чолі поставлено! Ой, як би тоді заяснїла притьмлена бідна Русь наша, при нинішних найвисших розпорядках, що саме в пору до її подвигненя виходять! Але пригадую собі слова часто Антоном Левинським повторювані: Щось нам не благословить Бог і на доказ того одно лиш ставляю питанє: Де наша капітула? Умер Левинський і вона з ним. Нема вже тепер кому чужому перешкаджати, ex te, ex te perditio tua!" Послідними словами виразно вказував на Білянського, як на ворога капітули, хоть сам вийшов із неї і при її помочи в епископи[2]).

---

[1]) Лист Андрія Липницького з д. 25. квітня 1781 р.

[2]) Бруліон листу Горбачевського до Ст. Левинського з дня 20. падолиста 1782.

Як вже попереду згадано, вів Горбачевський процес в імени капітули зі Семеном Шептицьким о відсотки від 40.000 зп. забезпечених на Домажирі. Шептицький спершу оспорював лєґат, а коли Горбачевський доказав правду ориґінальними документами, подавав викрут, що крилошани не сповняють волі фундатора, а коли йому Горбачевський також се доказав, заслонював ся, що капітула ще непотверджена від цісаря й митрополита, отже й лєґату не можна в житє ввести[1]). Процес із Шептицьким Горбачевський виграв і Семен Шептицький признав лєґат та заплатив заляглі відсотки за час від 1779—1785, бо від р. 1785. Білянський „і ту провізію під себе загорнув". Скоро позбув ся еп. Білянський і Боровицького, що хоча був синдиком і прокуратором епархії з його руки, ставав йому на перепоні. Ось як про ту справу писав сам Боровицький дня 1/2 1800.: „Те покривдженє Ставропигії за мого в ній побуту[2]), приказ поладнувати справи епархії, а перед усім вести процеси о претенсії до спадщини по бп. Льві Шептицькім на кілька сот тисяч зол. поль., а неплаченє прокураторської платні приневолили мене піти зі Львова на село, на парохію до Буцневи"[3]).

Коли Йосиф II. установив консисторію з днем 1 вересня 1787, думав Білянський, що вже сьміло може орудувати на свою користь капітульними сумами, тим більше, що й Горбачевського вдалось йому на якийсь час приборкати, то уступками, то погрозами. По уступленю Боровицького з уряду епархіяльного прокуратора дня 1 жовтня 1782., заіменував Білянський на його місце прокуратором Горбачевського. Витримав Горбачевський на сім становищи до 1 жовтня 1784. і зрік ся його, коли побачив, що супроти переможної сили Білянського нічого не вдіє[4]). Допоминаючи ся без упину відсотків від сум записаних на Ставропигію, а скумульованих з капітульними, все відгрівав Горбачевський також справу капітульних сум.

Щоби не розстати ся з капітульними сумами, довів Білянський до того, що вийшов придворний декрет з дня 6 цвітня 1787., щоби справу львівської капітули відложити на пізнійше[5]). Коли Горбачевський упоминав ся о відсотки, Білянський р. 1783. „кинувши йому за всі його претенсії з лютию сто кількадесять зол. п. і подиктувавши квіт, казав себе цілком зі всего заквітувати; того квіту, хотяй

---

[1]) Ставр. Арх. 128.

[2]) Т. є. неплаченє відсотків від сум Ставропигії записаних. Боровицький був сотрудником при Ставропигії.

[3]) Лист Т. Боровицького з д. 1. лютня 1800. до Горбачевського.

[4]) В р. 1785, був уже епарх. прокуратором заіменований від Білянського К. Сабатовський катедральний вікарий efr. Сводная Лѣтопись II. ст. 224.

[5]) Harasiewicz: Annales 595.

довго не хотів підписати о. Горбачевський, вкінци таки то погрозами, то заявою Білянського, що, як не підпише, то нічого, навіть і тих сто кількадесять зол. п. не дістане, приневолений підписав". Так у р. 1798 зізнавав під присягою присутний колись при тім Юрій Мацевич[1]). Свідками були ще Боровицький і Ів. Дорожинський. Коштовний процес зі Семеном Шептицьким, а так само з Білянським вів Горбачевський своїм коштом так, що суд уважав його самого поводом і в р. 1787. дня 13 червня під чч. 694., 703., 708., 3.900., 4.056., 4.075. і 4.077 загрозив йому військовою екзекуцією, о скільки не заплатить процесових такс за капітульні суми. Горбачевський відказав ся від заплати, а подавав такі причини: 1. його церква не є катедральна, а парохіяльна; 2. хотяй є катедральним крилошанином, сам один не становить капітули; 3. не має в себе капітульної каси, а є вона в епископа; отже епископ повинен заплатити такси; 4. прокуратором капітули не є вже від 3 літ; 5. ніколи не побирав доходів з капітульних сум, які мав епископ. Просив супроти того о звільненє від заплати такс, а рівночасно видвигав справу капітульних сум, вказуючи на Білянського, як на такого, що їх загарбав[2]).

Справа капітульних сум виринула знов у р. 1790. Коли клир знов просив цісаря о потвердженє капітули, зажадав уряд дня 26. жовтня 1790. від Білянського актів капітули і оригінальних документів на капітульні суми. І тоді на диво всім дня 24 грудня 1790. заявив він під присягою, що їх у него нема, хоть по його смерти найшлись вони саме в його палаті; що більше, повів справу капітули так, що уряд кинув її до коша, а духовенству висказав догану[3]). Таким чином від р. 1790. міг уже Білянський зовсім спокійно орудувати, після вподоби, капітульними сумами. Усіх противників своїх приневолив до мовчанки, тільки одного Горбачевського не міг, бо за ним стояло Ставропигійське Братство, котре було би рішучо стануло в обороні свого пароха, а складало ся воно переважно з висших урядовців, отже впливових людий. Поміж капітульними сумами були отсі Ставропигійські: 1. сума по Антоні Левинськім 34.000 зол. п., 2. леґат Стрибилової 10.000 зп. і леґат Анни Сідлярки 3.604 зп. разом 47.604.

За час від 1779 до 1781 давав Білянський відсотків від тих сум „через перемогу свою епископську о. Горбачевському, що його ласка була, а велів себе квітувати, як йому подобалося („ale przez przemoc swoią Biskupią dawał Garbaczewskiemu co jego łaska była, a kazał się kwitować jak mu się podobało").

---

[1]) Ставр. Арх. XXIV. Прих. акти.
[2]) Ставр. Арх. Прих. акти XXIII.
[3]) Pelesz: Op. cit. II. ст. 632, 658, 677.

Від р. 1781 до 1798. „від меншої тілько половини вище згаданих сум, т, є. від 10.000 зп. Стрибилової, від 8.000 зп. Левинського і від 3.604 зп. Анни Сідлярки о. Горбачевського приличною провізією вдоволяв, а від більшої половини, т. є. від 26.000 не доплачував“ („od mnieyszey połowy tylko... przyzwoitą prowizyą kontentował, a od większey połowy... nie dopłacał“). Разом претенсії до спадщини по Білянськім мав Горбачевський 24.850 зп.[1]) Назбиралось стільки заляглостий тому, бо Білянський брав по 7%, а давав Горбачевському йно 5%.

По смерти Білянського (20 мая 1798) Горбачевський з Боровицьким помогли капітулі вести процес зі спадкоємцем Білянського адвокатом Дзєржковським. В тім році стрінуло Горбачевського за його невтомну боротьбу за капітульні і Ставропигійські капітали і в обороні капітули признанє „За свою ревність і незломний характер, виявлені в обороні фондів катедральної церкви, мимо чималих переслідувань дістав похвалу від двору“ писав про него Ангеллович у р. 1798, предкладаючи його на 2. місці яко кандидата на опорожнену львівську, епископську катедру[2]). Заслужив ся Горбачевський таким чином не тільки для Ставропигійського Братства, але й для добра капітули. Свою претенсію до спадщини по Білянськім відступив Горбачевський свому шуринови радникови магістрату, Миколі Литвиновичеви. Одначе в завіщаню зазначив, що коли що випроцесує ся з того, то має воно припасти до його спадщини, а не до Литвиновичевої, бо за ту цесію йому Литвинович нічого не дав[3]).

8. о. Горбачевський прокуратором Василянок.

В р. 1761. було у львівській епархії 6 монастирів Василянок, а в перемиській 3. „Ті монастирі не мають клявзури, ані дотації і монахині не ведуть спільного житя; вони прядуть, білять і продають нитки і так дбає кожда про свій одяг і удержанє“ писав про них еп. Лев Шептицький у своїм звідомленю. Тими самими майже словами писав тоді про перемиські монастирі Василянок еп. Онуфрий Шумлянський[4]).

Шептицький хотів стягнути 6 монастирів у своїй епархії в один у Львові і віддати Василянкам монастир св. Онуфрія, але не вспів сего перевести[5]). З хвилею ревіндикації Галичини зніс австрійський уряд 5 монастирів Васи-

[1]) Ставр. Арх. XXIV.
[2]) Нац. Муз. 80. ч. 63.
[3]) Ставроп. Арх. Прих. акти XXIII.
[4]) Jul Pelesz: Geschichte der Union II. ст. 740.
[5]) Ibidem 604.

лянок, так що остались у львівській епархії монастирі: у Львові і Словіті, а в перемиській: у Смольниці і Яворові.

Прокуратором Василянок у львівській епархії став у р. 1773 Іван Горбачевський і доля та недоля Василянок була протягом довгого часу тісно звязана з його іменем. А тяжка праця спала на рамена Горбачевського. Підчинені йому монастирі мусіли на приказ уряду предкладати свої документи ерекційні, подати точний виказ свого майна і довгів та виказати свої фонди, уміщені на процент на земських добрах. Все те мусів Горбачевський сам зробити. А як тяжко доводилось йому се вчинити, видно хочби зі способу, в який, приміром, словітські черниці переховували документи свого монастиря. В р. 1789. просила ігуменя словітського монастиря, Венедикта Залєська о. Горбачевського, щоби пішов до львівського монастиря Василянок і пошукав їх привилеїв, „бо вже від кількох літ небіжка сестра Макрина держала їх там у шматку перемітки завязані з кружевами“[1]).

Довжники, на котрих добрах забезпечені були монастирські фонди, платили звичайно неправильно провізію, або зовсім нічого не платили і треба було майже без упину вести зі всіми довголітні процеси, а вів їх сам Горбачевський, без помочи адвокатів. В імени львівських Василянок вів процеси з Якимом Потоцьким, з Константином Шумлянським, Андрієм Липницьким, а властиво з Коморовським і зі спадкоємцями Млоцького й Корчинської; в імени Василянок у Словіті вів він процеси зі спадкоємцями унівського архимандрита Амвросія Турянського о фонди перенесені на словітський монастир з колишнього монастиря в Рогатині, котрий знесено 1769 р. Коли в р. 1789. уряд зніс монастир Василянок у Смольниці і помістив тамошні черниці у Словіті, вів Горбачевський в їх імени процес з Коморовським, Модлєєвським і М. Созанським[2]). Процеси довго тягнули ся і треба було платити високі такси і стемплі навіть під загрозою військової екзекуції. І знов мусів Горбачевський без упину вносити просьби в імени львівських, словітських і смольницьких Василянок о увільненє від такс і стемплів, або о відложенє заплати аж до покінченя процесу[3]).

Горбачевський мусів нераз старатись о видобутє яких небудь фондів на прожиток для Василянок, бо часто голод, холод і крайня нужда загощували до їх монастирів. Тому що майже всі фонди Василянок дані на гіпотеку, оставали в процесі, не приносили доходів і Василянки мусіли самі

[1]) Лист В. Залєської до Горбачевського з р. 1789.
[2]) Ставроп. Арх. 128.
[3]) Ставроп. Арх. 128.

думати про своє удержанє. Ось як описав д. 30. грудня 1786 р. о. Горбачевський їх нужду: „Черниці є дуже вбогі; належить до них у Львові тільки площа, на котрій стоїть монастир; не маючи постійних доходів, як найпослідніїші жебрачки живуть тільки з праці рук: прядуть, білять і продають нитки, і як котрої днини не продасть котра черниця мотка ниток, не має що в уста вложити". Дня 17. липня 1787 р. писав о. Горбачевський про всі Василянки ось що: „вони такі убогі, що майже жебраним хлібом живуть". Крайню нужду львівських Василянок описав о. Горбачевський такими чорними красками в р. 1789: „Особливий спосіб прожитку Василянок сего монастиря був на подобу монополю забезпечений привилеями польських королів і полягав на тім, що з виключенєм усіх, без огляду на стан і званє, мали вони право прясти, білити й продавати нитки, а тепер устав той привилей і кождий може тим займати ся. В наслідок сего так підупали їх доходи, що із крайної нужди померло протягом 2 літ 5 ще нестарих черниць" [1]). Нераз давав, або пожичав о. Горбачевський свої гроші, щоби не доводити до голодової смерти повірені своїй опіці черниці.

Львівський монастир Василянок на краківськім передмістю складав ся з кількох деревляних, дуже старих і понищених хат. Окремих келій не було і тому в 1 комнаті проживало по кілька черниць разом з челядию. Від року 1776 збирав о. Горбачевський жертви на будову мурованого монастиря під покровом Преч. Діви Марії. До будови забрав ся о. Горбачевський що йно в маю 1781 р., як еп. Білянський пожертвував більшу квоту, забажавши для чваньби стати фундатором монастиря в очах загалу. Нагляд і майже ціле веденє будови спало на о. Горбачевського. Купно матеріялів, виплата львівським робітникам і теслям з Перегінська, веденє рахунків — усе те належало до него. Будову скінчив він вправді в р. 1782, але не стало дальше фондів на внутрішне уладженє, обстанову і на усуненє деяких хиб у будівлі, бо еп. Білянський, попавши у тяжбу з о. Горбачевським о капітульні суми, а передусім о скумульовані з капітульними Ставропигійські фонди, відказав ся від дальшої піддержки. Не пощастилось о. Горбачевському з новою будівлею. На вні представлялась вона гарно. О. Горбачевський окружив монастир новим парканом, обсадив довкола вербами, вичистив і відновив сад, але новий будинок не був придатний до замешканя, бо не стало гроший на внутрішну обстанову келій і переважна часть келій не була придатна до вжитку, бо вони були переділені від себе пруським муром і не мали печий на зиму [2]). Таким чином через недостачу гроша нова будівля

[1]) Ставроп. Арх. 128. [2]) Ставр. Арх. 128.

не надавалась до вжитку і не було за що направити старі хати.

Не ліпше було поміщенє в словітськім монастири. „Мешкати, правда, нема де, бо є тілько три келії, а дерева мимо права врубу не хочуть дати, аби склеїти сяку таку ліпянку; одначе мусимо якось містити ся“, писала в році 1787 ігуменя зі Словіти, Залєська [1]). І тут мусів о. Горбачевський в імени словітських Василянок просити то управу державних лісів, то приватних власників, пр. дідичку Глинян, щоби даром дали дерева на направу келій і господарських будинків [2]).

В р. 1784 за порадою о. Горбачевського, подав еп. Білянський просьбу до цісаря, щоби, подібно як то свого часу хотів зробити Лев Шептицький, стягнено всі монастирі Василянок в один у Львові, бо самі вони з окрема не в силі удержати ся, щоби їх вивінувано і поручено їм виховуванє і навчанє гр.-кат. дівчат на взір латинських і вірменських Венедиктинок, чи Charite. Але в такім разі мало би було австрійське правлінє докладати з реліґійного фонду до вивінованя Василянок і тому на просьбу не дало воно ніякої відповіди. О. Горбачевський просив епископа, щоби вдруге ту справу порушив, але знов нічо з того не вийшло [3]). Всеж таки за спонукою о. Горбачевського зачали Василянки від р. 1773 займати ся виховуванєм і навчанєм спершу сиріт-дівчат, а небавом також не сиріт, дочок священиків. О. Горбачевський віддавав до них на науку свої сестріниці і братаниці, а мав їх чимало [4]).

Довший час мав о. Горбачевський клопіт зі смольницькими Василянками. Ще в р. 1785 запитував еп. Білянський о. Горбачевського, чи не можна би примістити смольницькі Василянки в львівськім монастири. Спротивив ся тому о. Горбачевський із тої причини, що у Львові нема для них місця, панує більша дорожня, чим на провінції, і годив ся на приміщенє їх у Словіті, о скільки уряд буде докладати на їх удержанє. В р. 1789 зніс уряд монастир у Смольниці і переніс черниці звідти до Словіти. О. Горбачевський мусів клопотати ся їх перенесенєм, береженєм їх майна перед захланностию австрійського уряду і веденєм процесів о їх фундаційні капітали [5]).

Чим займав ся австрійський уряд і як безоглядно поступав з Василянками, вияснює ся дрібна подія: Дня 30. грудня 1786 р. прислав львівський циркулярний уряд до львівських Василянок жидівочку Ханну Ляйб „експірантку св. католицької віри з тим порученєм, щоби подбати не тільки про вивченє її правд віри, але й про її тілесні

---

[1]) Лист Залєскої до о. Горбачевського з р. 1787.
[2]) Ставр. Арх. 128. [3]) Ibidem. [4]) Ставроп. Арх. 128. [5]) Ibidem.

потреби, за що безсумнівно винагородить ся ігуменю“ [1]). Василянки, хотяй самі були в крайній нужді, приняли жидівочку, надіючись, що уряд причинить ся якою лептою до її удержаня. А коли те не наступило, просив о. Горбачевський в імени львівських Василянок, щоби циркулярний уряд звільнив їх від того тягару, бо 1) Ханна Ляйб „має заразливий бруд, питомий жидам, т. зв. пархи“ і черниці боять ся від неї заразити; 2) самі черниці не мають що їсти і в монастирі є переповненє. Нехай отже уряд вилічить жидівочку в лічниці і дасть підмогу на її удержанє [2]).

Цілим майном Василянок і приватними сумами поодиноких черниць завідував о. Горбачевський, а спричиняло те йому чимало праці і турбот. Навіть приватні орудки їх він поладнував. Мусів він також переводити дисциплінарні справи, вирівнувати спори між черницями а ігуменями, наглядати, щоби вони, по змозі, придержували ся монашого уставу, дбати про сповідників і т. п. В нім мали Василянки совісного, дбалого, щирого і вирозумілого на людські хиби наставника і опікуна в дуже для себе „люте время“. Бо крім мари голоду і крайної нужди висіла над ними від 1773 р., мов меч Дамокля, без упину гроза знесеня їх монастирів і думка про те ломила їх енергію і охоту до праці. Настрій тяжкий і пригнобленє віє з листів ігумені зі Словіти, Залєської. Коли в р. 1789 касієр циркулярного уряду заявив їй, що сам приїде по податки, зі страхом писала вона до о. Горбачевського: „Не знаю, в якій ціли він то казав. Чи може приїдуть і нас знесуть та все заберуть, чи може треба буде всі податки нараз платити“, а в иньшім листі з того року із жалем писала: „Мабуть, книжки назад віддам, а при Трефолоях і Общині обходити ся будемо, а й ті по нас, Бог зна, кому дістануть ся і то мабуть і незадовго“ [3]). Одиноку опіку і розраду бачили Василянки в тих для себе скрутних часах в о. Горбачевськім. Свою вдячність виявляли йому, хоть самі крайно вбогі, як уміли: то сливок пів кірця прислали, то бочку капусти. Була се одинока його нагорода за працю для них! Але треба признати, що й поважанє і послух мав о. Горбачевський у Василянок великий. Його діяльність, як прокуратора Василянок є одним з дальших доказів єго многосторонної діяльности.

9. О. Горбачевський відпоручником і заступником ґенерального вікарія до капітул Василян.

І на долю Василян у галицькій і перемиській епархії мав о. Горбачевський великий вплив. Від 1787 р. висилала

[1]) Нота циркулярного уряду. Ставр. Арх. XXIII.
[2]) Ставр. Арх. 128. [3]) Листи Залєської до Горбачевського з р. 1789.

його консисторія, яко свого відпоручника і заступника ґенер. вікарія на капітули Василян і на перебіг капітул та на їх рішеня мав він безперечно великий вплив. Всі від р. 1787 переміни в устрою галицької провінції Василян, а передусім уложенє орґанізаційного статута з р. 1803 відбули ся при участи о. Горбачевського[1]). В виду воєнного стану між Василянами а світським духовенством, відпоручник консисторії мусів визначитись великою дипльоматичною зручностию і саме її мав о. Горбачевський.

II.

1. Діяльність о. Горбачевського, яко члена старшини Ставропигії.

Дня 24 цьвітня 1779 року розгуляла ся страшна буря над Львовом. Грім ударив у Ставропигійську вежу і запалив деревляне вязанє бані. Шаліючий бурун роздував пожежу. Полумінь огорнула небавом цілу вежу; дзвони потріскали, попадали, порозбивали ся і потопили ся. З 4 колюмн, стоячих на верху, впала одна на церкву, друга на захристию, трета на бібліотеку. Пожежа перекинула ся на крівлю церкви і на сумежні братські камениці. Згоріла також крівля каплиці окремо при церкві на цвинтарі збудованої[2]). Згоріли тоді архив і бібліотека, „а в ній старинні книги списані і випечатані в латинській, грецькій і церковно-славянській мові“. Підпали тоді сильному знищеню магазини зі Ставропигійськими друками і друкарня. Був то дуже тяжкий удар для братства; грозила неминуча фінансова катастрофа. Покладних гроший братство не мало ніяких; урвались зовсім усякі доходи, як подзвінне, каравановe, чинші з камениць і доходи з друкарні і книгарні, а дохід з капіталів, поміщених поза братством, був прямо каплею в морі. Обгорілі мури церкви, каплиці і камениць та вигоріла з верху і в нутрі вежа грозили під впливом атмосферичних опадів заваленєм. В те для братства „люте время“, коли грозила мара повної руїни, взяв почин у свої руки парох Ставропигії о. Горбачевський. У сім нещастю веліла поліція збурити одну зі спалених камениць, начеб то вона грозила заваленєм. Перед усім ходило тепер о те, щоби провізорично покрити ґонтами вежу, церкву, каплицю й камениці, щоби дощі і сніги не розмивали мурів. І довелось у тому ділі Горбачевському поборювати ріжні перепони, побіч недостачі фондів ще й перепони з боку властий: маґістрату, поліційного комісаріяту дільниці і ґубернії. До покритя ґонтами церкви, каплиці вежі й камениць угодив о. Горбачевський

---

[1]) Нац. Муз. 80 з 22/3.
[2]) Петрушевич: Сводная Лѣтопись II. ст. 126.

майстра Тому Дзюбинського. Коли звезено матеріял і Дзюбинський начав покривати церкву, маґістрат заборонив і здержав дальшу роботу, опираючись на тім, що Дзюбинський, невписаний до мійського цеху і не має мійського горожанства. На жалобу о. Горбачевського відповів дня 23. вересня 1779 року комісар дільниці Франц ґр. Guicciardi, що суворо заборонив маґістратови здержувати начату роботу, „бо з одної сторони відбудову погорілої руської церкви негідним хиба способом можна здержувати, а з другої сторони Дзюбинський вніс просьбу о одержанє майстерського й мійського права“ [1]). Щоби придбати фонди на відбудову, вніс о. Горбачевський просьбу до ґубернії о дозвіл на збірку жертв. В падолисті 1779 р. зарядила ґубернія урядово збірку на ту ціль і приобіцяла відсилати на його руки напливаючі жертви [2]). В просьбі о дозвіл зазначував о. Горбачевський, що ізза пожежі устали доходи з подзвінного, каравановго, з каменицъ і з печатні, а також і з книгарні й так уже підкопаної конкуренцією почаївської друкарні.

Дня 1. вересня 1780 р., на бажанє о. Горбачевського і члена старшини Стажевського, оцінили Ів. Недзьвецький і Ів. Стамборський мідь, „котра осталась у бляхах і в кусняхъ старої і перегорілої міди“ 1 камінь по 45 зол. пол. [3]). Було тої міди 240 каменів. Купив її Пінк [4]).

Після декрету конґреґації de propaganda fide з року 1727 мав варшавський нунцій що року контролювати стан майна братства, або сам, або через відпоручника, а що від ревіндикації Галичини конґреґація не видала в тій справі ніякого порученя, просило братство в р. 1780 конґреґацію, „щоби по мисли декрету з р. 1727 поручила уряд апостольського делеґата в справах братства віденському нунцієви“. Заразом доносило братство про тяжкий удар, що його постиг 23. цьвітня 1779 р., „бо від грому жертвою пожежі впала не тільки церква з цільного каменя построєна, каплиця на цвинтарі, всі будинки довкола з бібліотекою, в котрій зложені були старинні книги в латинській грецькій і церковно-славянській мові, але також згоріла величава вежа (до котрої подібну не тільки у сім місті, але й у цілій провінції, т. є. королівствах Галичини й Володимирії годі найти) зі своїми незвичайної величини дзвонами, котрі

---

[1]) Ставр Арх. XXIII. Прих. акт.

[2]) Ставр. Арх. Прих. акти XXIII. [3]) Ibidem XXIII. 1 Камінь = 32 фунтам. [4]) Ibidem 153. Потім вело братство процес з Пінком о ту мідь. Коли д 14/9 1789. запитав суд Горбачевського в справі контракту, відповів, що не може дати точної інформації, що провізори, себ то старшина зробила з тим, бо яко парох, має зовсім окремий круг діланя. Знає лиш тільки, що покрили спалені дахи, вилили дзвони і повнять свої обовязки. Ставр. Арх. 128.

в кусники порозбивались“ [1]). Конґреґація прихилила ся до просьби братчиків і передала братство під контролю віденського нунція. Скористало зараз з того братство і коли внесло просьбу до цісаря о підмогу, просило вже віденського нунція, щоби її підпер [2]).

Рівночасно просили братчики ґубернію о дозвіл ужити леґату Папари у висоті 7.000 зол. пол. уміщеного на Батятичах і леґату 2.000 зол. пол. забезпеченого на Більдажинській камениці. Дальше просили вони о охорону перед конкуренцією з боку почаївської печатні, щоби не підкопувала друкарні Ставропигійської, при чім покликувались на те, „що й ассесорський декрет вийшов, аби переведено конфіскату почаївських книг тут до монастирів звезених“. Також просили братчики, щоби протягом 20 літ не стягано з каменицъ кватирового податку [3]).

Покривши ґонтами церкву в р. 1779, постарав ся о. Горбачевський через зиму о матеріял і з початком літа 1780 р. і під його надзором почав Дзюбинський покривати ґонтами вежу. Однак коли вже тимчасовий хрест на вежі уміщено і переведено половину роботи, заборонив поліційний комісаріят дільниці побивати вежу ґонтами і приказував ужити оловяних, або мідяних плиток, бо „покриване вежі ґонтами противить ся законам і публичному безпеченьству“. Комісаріят додав ще погрозу, що о. Горбачевський начав відбудову вежі без відома уряду, отже коли не здержить дальшої роботи, наразить ся на ще більшу відвічальність [4]). Але о. Горбачевський вів роботу дальше, а д. 10. вересня 1780 р. вніс жалобу на комісаріят до ґубернії і зазначив у ній, що тільки із недостачі фондів покриває ся вежу ґонтами тимчасово, щоби мури непокриті під впливом дощу не завалили ся. Ставропигія дуже радо покрила би вежу оловяними, або мідяними плитками, як би мала фонди; адже вже другий рік не має вона чим оплатити своїх священників і церковної служби! Просив тому о знесенє заборони дальшої роботи, бо змарнує ся матеріял закуплений за прилюдні складки [5]). Вправді спершу ґубернія не прихилила ся до його просьби, але о. Горбачевський умів якось обійти заборону і Дзюбинський покривав дальше вежу і каплицю ґонтами. Мабуть доброго облизня обірвав і комісаріят від ґубернії, бо шукав тільки зачіпки проти о. Горбачевського. І справді притока до сего небавом найшла ся. Як Дзюбинський начав побивати ґонтами каменицю, що припирала до церкви, пригадав собі комісаріят поліції на свій приказ, виданий підчас пожежі, щоби братство збурило ту каменицю, бо її мури грозять заваленєм і заборонив її дальше покривати. Тоді о. Горба-

---

[1]) Ставр. Арх. Прих. акти XXIII. [2]) Ibidem. [3]) Ibidem.
[4]) Ставр. Арх. XXIII. [5]) Ibidem.

чевський просив о дозвіл на направу комина в тій каменици і велів Дзюбинському дальше побивати крівлю ґонтами. Комісаріят наложив тоді на о. Горбачевського, високу безпроволочну гривну 25 зл. і заборонив відбудову каменици під загрозою дальшої кари 5 зл.[1]). Але о. Горбачевський найшов протекцію і комісаріят звільнив його від гривни. Таким чином, завдяки о. Горбачевському, мимо всяких перепон удало ся братству тимчасово покрити ґонтами обгорілі мури і забезпечити їх перед дальшою руїною.

Коли старшина дістала дозвіл від ґубернії на ужите деяких леґатів на відбудову вежі, каменицъ і зібрала трохи гроша дорогою добровільних складок, приступила в р. 1791 перед усім до відбудови вежі. Коли поліція потвердила плян, заключила старшина д. 12. жовтня 1791 р. контракт з мийським інжінєром, Максом Круссом (Maximilian v. Cruss) „в справі виставленя бані на вежі... після пляну подібного до вигляду вежі перед пожежею". За 4.200 зр. зобовязав ся Крусс відбудувати вежу до 15. падолиста 1791 р., а до дня 15. серпня 1792 р. покрити її мідяною бляхою. Крусс відбудував на час вежу, покрив її мідяною бляхою, збудував чотири піраміди із залізними хрестами довкола бані, а понизше поставив довкола залізний ґанок[2]). За мідяний хрест на баню заплатила старшина в падолисті 1792 року циркулови 9 зл. 21 кр.[3]). Хрест, місяць і галку під ним позолочено і д. 28. падолиста 1792 р. відбуло ся у торжественний спосіб його втягненє і прикріпленє. Двічи відправлено при тім молебен і старшина справила приняте для запрошених гостий, між котрими були й дами[4]). Віцесеніор Стефан Завалкевич обурював ся тоді, що діє ся воно без ухвали старшини „ізза якоїсь примхи одного, або двох членів старшини, а по причині тяжкого вітру може наступити шкода для каси провізорату та щоб, борони Боже, й тесля який або помічник не злетів". Полохливий Завалкевич не взяв у згаданім торжестві участи, аби не стягнути на себе відвічальности[5]). Мимо вітру тягненє хреста і осадженє відбулось без ніякого випадку. В бані уміщено тоді на перґамені короткий опис пожежі і відбудови вежі та спис усіх членів Ставропигійського братства, а крім сего спис визначнійших жертводавців зпоза братства.

Упоравшись з вежею й придбавши гроші, забрало ся братство до відбудови погорілих каменицъ. Одержало тоді братство дозвіл від уряду ужити деякі леґати на відбудову й позатягало довги у прихильних собі людий, а довжні

---

[1]) Ставр. Арх. Прих. акти XXIII. Розпорядок комісаріяту з дня 28/10. 1780. ч. 3.114.

[2]) Ставроп. Арх. XXIII. [3]) Циркул. з д. 30/10 1792. ч. 3.666. [4]) Приняте гостий коштувало 294 зп. 29 гр. [5]) Лист Завалкевича до Урмовського сеніора з д. 28/11 1792.

суми забезпечувало на каменицях. І знов ціла праця коло відбудови спала на о. Горбачевського. На будову позичив він братству 6.000 зп. Відбудовував інжінєр Крусс, а наглядав і вів рахунки о. Горбачевський. Щоби братству не причинити шкоди з ведення рахунків, памятав об тім навіть на смертній постелі. Пишучи завіщанє д. 9. падолиста 1806 р., так застерігав ся: „Удержував я виказ видатків відбудови церковних каменицъ... і з того дещо при мені остало, але при обрахунку тих реєстрів що від мене зайде, моя маса повинна звернути, коли мені що з каси належить ся, треба се потрунути“ [1]).

2. о. Горбачевський продавцем книг і префектом книгарні.

(Venditor et provisor librorum).

З книгарнею Ставропігії також тісно звязане імя о. Горбачевського від р. 1768 до 1806. Продавцем книжок був о. Горбачевський з виїмком року 1784 ввесь час, а префектом книгарні від 1793 аж до смерти 1806 р. Від року 1768 займав ся о. Горбачевський продажею книжок у склепику в Ставропигії під церковними сходами на цвинтари, а коли став сотрудником Стефан Кархутович, оба спільно продавали книжки спершу без ніякої винагороди. Що йно в р. 1797 ухвалила старшина обом за їх роботу за 22 літ від 1775 до 1797 року 500 зп. Перед ревіндикацією Галичини висилало братство продавців зі своїми книгами далеко по цілій правобережній Україні, а як по розборі Польщі настали кордони, перестало воно висилати своїх продавців уже навіть по більших, галицьких осередках і поручало продажу книжок своїм сотрудникам. Вислід того був такий, що підупав відбут книжок, а між тим звивали ся по Галичині почаївські продавці і самі Василяни та підтинали доходи Ставропигійської книгарні. Не помагали на те вироки асесорського суду, ані ґуберніяльні заборони. Крім того підчас пожежі 1779 р. згоріла часть готових до продажі книжок, а часть підпала знищеню. Щоби подвигнути продажу книжок, рішила ся старшина в р. 1784 висилати свого переплетника з книжками на ринок. Але такий спосіб продажи приносив ще менший дохід, чим попередний у склепику під сходами, бо інтроліґатор, аби собі зиску придбати, продавав по вищій ціні і відстрашував покупнів. Тому радив член старшини Федір Филимонович д. 2. січня 1785 р., „щоби від Нового Року (ст. ст.)... книжки на цвинтари у склепику малім під сходами продавав стійний сотрудник Кархутович за 100 зп. річної

[1]) Ставр. Арх. XXIII. Завіщанє Горбачевського.

платні, а до помочи визначити йому дверника чоловіка гідного й тверезого за 30 зп.“ Радив дальше Филимонович знизити ціну книжок, бо послідує концентрація парохій і зменшить ся попит за книжками [1]). І знов братство вернуло до давного способу продажи книжок, а продавали книжки о. Горбачевський і Кархутович. Одначе і тепер відбут книжок у книгарні не більшав і братство виділо себе приневоленим, віддати префектуру книгарні в р. 1793 у досвідні руки о. Горбачевського. Префектом книгарні був о. Горбачевський до смерти, отже до р. 1806. Тільки від р. 1800 вибирало братство з огляду на його поважний вік також заступника префекта книгарні [2]).

Дня 20. вересня 1793 р. обняв о. Горбачевський префектуру книгарні після Анастазія Мановарди. Продаючи від 1768 р. Ставропигійські книги, мав о. Горбачевський нагоду добре пізнати всі хиби книгарні і подав на засіданю старшини ось такий начерк подвигненя книгарського руху. Застав він у книгарні і маґазинах дефектів у ціні 437 зп. Радив отже їх, о скільки се було можливе, доповнити і продавати по приступній ціні, а нездатними, по вичеркненю їх з катальоґу, доповнити другі. Жадав, щоби звільнено префекта від складаня рахунків з них, бо инакше прийшлось би їх переховувати нетиканими, через що можуть цілком знищитись від окопченя й пороху. Радив знизити ціну менше покупних і неоправлених книжок у порівнанню з оправленими. Домагав ся, щоби ціну зовсім непокупних книжок „здати на сумлінє вендитора, щоби, як лучить ся купець, за яку може ціну, міг їх продати“. Ставляв внесенє, щоби підвисшити винагороду переплетникови [3]). Домагав ся отже того, щоби старшина дала ширшу свободу префектови в орудуваню книгарнею, щоби не був звязаний у книгарських інтересах, які вимагають скорої полагоди, волею і згодою так тяжкого тіла, яким була і є старшина зі своїми засіданями. Домаганя о. Горбачевського замітні тим, що вони цілком влучно й ясно подавали причину, чому Ставропигійська книгарня не могла протягом 19. століття і ще й тепер не може розвинутись так, як слід, а саме тому що префект книгарні повинен, подібно, як приватний книгар, мати повну свободу в поладнуваню книгарських інтересів, а не ждати з кождою навіть дрібною справою на згоду старшини, складного орґанізму з розбіжними поглядами, бо в купецьких справах, каже анґлійська пословиця, час то золото. Обовязком старшини була би тільки контроля його діяльности, щоби не робив на шкоду інституції. Другим дуже важним чинником у торговлі є довірє до людини і пізнанє вартости чоловіка та належне оцінене його праці. Найшовшись у критичнім

[1]) Ставр. Арх. 158. [2]) Ibidem 58. [3]) Ставр. Арх. XXIII.

положеню по причині конкуренції почаївської друкарні, зрозуміло братство ті основні постуляти в торговлі і пристало на домагання о. Горбачевського. І справді, маючи свобідну руку, не дав о. Горбачевський підупасти Ставропигійській книгарні без огляду на дуже тяжкі обставини. За його префектури приносила книгарня доволі значний дохід, хоча книжки не були свіжі і покупні, а суперництво велике.

3. Заслуги о. Горбачевського для печатні Ставропигії.

Зі загальним занепадом Ставропигійського братства в II. половині 18. ст. підупадала що раз більше й печатня, найобильнійше жерело братських доходів. В описі львівських церков, зладженім на приказ Льва Шептицького в р. 1774 про лихий стан Ставропигійської печатні, читаємо: „Братство зазнає великої втрати в доходах, котрі колись були значні зі славянської печатні, а давнійше також і з грецької, будьто ізза недоладної управи, будьто ізза спору з епископом, початого в Римі в цілі виєднання вилученя зпід епископської власти, будьто ізза повстання подібної печатні в почаївськім монастири о. Василян“ [1]). Такий був стан печатні, як о. Горбачевський ввійшов з нею в близші звязи, спершу яко коректор, а від 1793 до 1800 р. і яко її провізор, себто префект. За ввесь час побуту о. Горбачевського при Ставропигії, с. є. від 1768 до 1806 р. було імя о. Горбачевського тісно звязане з печатнею. Справляв він коректу всіх майже церковних і світських друків, котрі протягом того часу вийшли зі Ставропигійської печатні. Спершу робив він те безплатно; згодом ухвалювала йому старшина від часу до часу винагороду за ту працю; пр. у р. 1774 одержав він за коректу Апостола 124 зп. 15 гр. [2]). Печатня ледви животіла; братство, підупадаючи матеріяльно, не робило ніяких вкладів на відсвіженє її, а між тим розвивала ся буйно її грізна суперниця в Почаєві в руках метких Василян. Неменьший удар завдала Ставропигійській печатні пожежа в р. 1779, підчас котрої підпала вона тяжкому ушкодженю. Цілу свою енерґію звернуло тоді братство на відбудову вежі і камениць, на покритє крівлі церкви і каплиці і відчищенє їх у нутрі, а висилене тими видатками не могло воно подбати про відновленє і піддвигненє печатні. Натомість від ревіндикації ще Галичини забігало братство в австрійського уряду о охорону перед конкуренцією з боку почаївської печатні. Добувало отже вироки асесорського суду на конфіскату почаївських книг, привезених до галицьких монастирів, але меткі Василяни вміли обходити ті вироки. По пожежі

[1]) Петрушевич: Op. cit. II. ст. 66. [2]) Ставр. Арх. XXIII.

в р. 1780 звернуло ся знов братство до уряду о охорону перед почаївською печатнею [1]). Уряд йшов у тім згляді на руку Ставропигії. В р. 1782 заборонила ґубернія, „щоби уставів, молитвословів і до відправи богослуженя потрібних книжок у Почаєві, або деинде печатаних не спроваджувано до краю“ [2]), а в р. 1783 д. 7. марта вдруге заборонила, „щоби служебників і инших богослужебних ких з закордонних печатень не куповано“ [3]). Опираючись на тих заборонах, стежило братство пильно за тим, чи хто не перепачковує до Галичини перед усім почаївських друків і в разі приловленя кого на пачкарстві, взивало помочи уряду, котрий конфіскував книги і продавців вязнив. Помагав братству в сім ділі о. Горбачевський, та йшов деколи в сім напрямі у розріз із своїми обовязками прокуратора Василянок. Десь около р. 1784 духовник Василянок у Словіті, Єдлінський замовив у почаївських Василян Мінею для монастиря. А що саме тоді вибирав ся тайком якийсь Василянин з Почаєва із книжками на Угорщину до Кошиць, взяв з собою Мінею, завіз до Словіти і жадав за неї 90 Служб або 90 зп. Ігуменя монастиря, Венедикта Залєська донесла про те о. Горбачевському, яко прокураторови і просила, щоби дозволив виплатити 90 зп. На те одержала від него приказ, щоби того Василянина, коли він з поворотом вступить до Словіти, веліла негайно увязнити. Обурило те Залєську і вона відписала о. Горбачевському: „Тому що почаївським Василянам не вільно в тутешнім кордоні продавати книжки, можете, Отче Добродію, поступати з ними після своєї вподоби, коли в чім проти закону виступили, але мені те рішучо не личить. Адже коли привезли Мінею, то о те їх просив о. Єдлінський і вони дають її нам після вибору за 90 Служб або 90 зп. Супроти того було би з моєї сторони великою облудою, як би я за їх чемність мала підступно поступати і їх вязнити. Не моя одначе у тім, але О. Добродія най діє ся воля. Тому чекаю від Отця на приказ, що маю робити, як той священик з Кошиць верне?“ [4]). Чи мусіла Залєська веліти увязнити Василянина, не знаємо. В кождім разі маємо тут наглядний доказ, як о. Горбачевський дбав більше про добро братства, чим Василянок.

О. Горбачевський листував ся часто з численною ріднею і з багатьома священиками та мав добрий перегляд, що діє ся в краю інтересного для него. Зобовязував отже кревняків і знайомих священиків, щоби йому зараз доносили, чи не продають де покупні почаївських книг. На

---

[1]) Ставр. Арх. XXIII. [2]) Петрушевич: Op. cit. II. ст. 168.
[3]) Ставр. Арх. XXIII 1069
[4]) Лист В. Залєської до о. Горбачевського з р 1784. Ставр. Арх. XXIII.

жаданє о. Горбачевського виставляли опісля священики посвідки, хто, де, кому і які почаївські книжки продавав. Бруліон одної такої посвідки написаний о. Горбачевським для якогось священика находить ся в Ставропигійськім архиві, Подаю її тут дослівно: „Посвідка, силою котрої низше підписаний на жаданє Вельможних Панів Провізорів Церкви Ставропигійської львівської посвідчаю і з відкликом на священичу честь зізнаю, що в тім біжучім році в місяці цвітни видів я на власні очи свої книгарів з Почаєва з ріжними церковними книгами, н. пр. Євангеліями, Трифолоями, Октоїхами, Часословами, Псалтирями і т. п., як тут в Галичині по місточках і селах їздили і ті книги продавали, пр. у Соколові, Золотниках, Білявинцях та инших місцях. У них купив білявинецький парох мабуть Октоїх, о. Іван Павлович золотницький парох також купив якусь книжку, і инші купували, що кому подобало ся. Що зізнаю те уцтиво і сумлінно, підписую ся на то власноручно. Діяло ся то у Львові, дня 29. мая 1792“[1]). З такими доказами в руках удавало ся братство о поміч до уряду проти конкуренції почаївських Василян. Уряд конфіскував книги і видавав заборони, але Василяни і продавці їх книг уміли все обходити ті заборони. Між тим відбудова вежі і камениць пожирала всі грошеві засоби братства, а не відновлювана і не відсвіжувана печатня чимраз більше підупадала. Дійшло до того, що в р. 1796 мусіло братство ізза недостачі фондів здержати в себе печатанє більших книг і заключило умову з почаївською друкарнею в справі продажи почаївських книжок. По III. розборі Польщі побоювались Василяни, що російський уряд готов сконфіскувати їм друкарню та запас готових книг і тому були схильні відступити свої книги братству. Але австрійський уряд не потвердив умови братства з Василянами і заборонив дальше продажу почаївських книг, як заграничних [2]).

Гроза конфіскати від московського уряду якось не здійснялась і Василяни засипували Галичину дальше своїми видавництвами. Сам навіть австрійський уряд дозволяв майже що року на привіз деяких їх книг, потрібних особливо для питомців studii latini і rutheni в ґенер. семинарії, просто з Почаєва, з поминенєм братської книгарні. Вправді, коли ходило о підручники для питомців генер. семинарії, перед усім на studium ruthenum, звертав ся уряд завсігди наперід до Ставропигійського братства, але братство, зробивши сумний досвід на накладі підручників Лодія і Фед. Захаріясевича і не маючи впрочім фондів, відказувало ся від печатаня. В наслідок сего уряд згодом не звертав ся уже зовсім до братства, а дозволяв на привіз

---

[1]) Ставроп. Арк. XXIII. [2]) Петрушевич: Op. cit. II. ст. 65.

потрібних книг просто з Почаєва [1]). В р. 1796 і 1797 грозила Ставропигійській печатні небезпека конкуренції таки в самім Львові. Ректор ґенер. семинарії, Яків Лапчинський, а по його наглій смерти Константин Сабатовський заходились в уряді о дозвіл на заснованє руської печатні при ґенер. семинарії. Оба вони, підпирані львівською й перемиською консисторією та богословським виділом, вказували на потребу такої печатні з огляду на недостачу шкільних підручників, перед усім для studium ruthenum і просьбу свою мотивували тим головно, що братська печатня в занепаді і не відповідає своїй задачі, а з Почаєва, в виду заборон, годі спроваджувати. І знов ледви з великим трудом зберегло братство свій виключний привілей і не допустило до заснованя другої печатні при семинарії [2]). В обороні братської печатні чимало потрудив ся тоді о. Горбачевський. Що братство в тій халепі виходило будь-що-будь оборонною рукою, в першій мірі заслуга о. Горбачевського. Инша річ, що недопущенє до заснованя другої руської печатні у Львові в тім самім часі, як братська була майже цілком безчинна, було великим промахом з боку братства і о. Горбачевського, бо завдало велику шкоду і спинювало розвій тодішного нашого духового житя. В кождім разі маємо тут дальший доказ, як о. Горбачевський був сильно привязаний до братства і як дбав про його добро. Лихий стан печатні тривав дальше так довго, доки братство не докінчило відбудови своїх камениць, а відбудова та протягнула ся і поза р. 1806, с. є. і по смерти о. Горбачевського.

4. о. Горбачевський цензором.

Коли розходило ся о цензуру „книжок іллірських“, себ то гражданкою чи кирилицею писаних, чи печатаних у церковно-славянській, руській і московській мові, звертав ся цензурний ґуберніяльний уряд до епископа, зглядно до консисторії, а ті поручали цензорські функції одному із крилошан. В рр. 1780—1787 був епископським, зглядно консисторським, а тим самим і ґуберніяльним цензором о. Горбачевський [3]). Надавав ся до цензури о. Горбачевський тому, бо від р. 1773 був він коректором і продавцем Ставропигійських друків, мав під своєю управою Ставропигійську богату бібліотеку, парохіяльну та свою власну і в очах тодішних духовних кругів, уходив за визначного знавця

---

[1]) Срт Архив дух. сем. 1792—1809 р.

[2]) Моя розвідка: Іван Лаврівський. Зап. Наук Тов. ім. Шевченка т. CXXVIII. ст. 98.

[3]) Kazanie na uroczystość Matyi Panny з д. 15. серпня 1781 р. Львів, ст. 10.

книг in lingua illyrica, чи patria [1]). В 1787 р. став цензором замість о. Горбачевського о. Никола Скородинський, львівський ґенеральний вікарій. Коли в р. 1787 д. 9. марта придвірним декретом заснував уряд studium ruthenum, поручив він ректорови ґенер. семинарії, Михайлови Щавницькому зладити в злуці з другими наставниками шкільні підручники для того заведеня. Шавницький забрав ся енергічно до діла, а щоби цензуроване довго не тривало, бо Скородинський був занятий дуже справами епархії, ставляв проєкт, щоби настановлено одного цензора, окремого для „іллірських книжок“ при Ставропигії, а другого при ґуберніі. Ґубернія не згодила ся на те із браку фондів [2]). Згадуючи про потребу установленя окремого цензора при Ставропигії, мав Щавницький на думці о. Горбачевського.

5. Ставропигійська і приходська бібліотека та власна бібліотека о. Горбачевського чинником розбуджуючим народне почутя і свідомість.

О. Горбачевський був запаленим книголюбом. Сам розпоряджав богатою власною бібліотекою, котру доповняв без упину, а мав до того нагоду, як тестаментарний екзекутор по смерти свого брата Михайла, адвоката і синдика міста Львова і крилошан: Антона Левинського, Ґуца та Григорія Дунікевича. З закордонними московськими і українськими творами мав він нагоду познакомлюватись яко ґуберніяльний цензор з рамени консисторії в 1780 — 1787 літах. Відновив також о. Горбачевський знищену пожежею в р. 1773 бібліотеку Ставропигійського братства і приходську бібліотеку при Волоській церкві. Скуповував він ріжні твори, переважно богословські, в латинській, грецькій, німецькій, польській, церковно-словянській, московській і українській мові, старі руські граматики, а особливо стягав твори, що відносили ся до минувшини церкви, перед усім уніятської. Скуповував він проповідничі твори, бо й сам був добрим проповідником. Одначе він не був тільки бібліоманом, що накопичує в себе книги, але й розумів, що бібліотека перестає бути мертвим капіталом, коли стаєсь доступною для ширших верств, коли книжки йдуть між людий і сповняють свою задачу.

Придержуючись таких поглядів, позичав о. Горбачевський радо книжки зі своєї бібліотеки, з приходської і Ставропигійської руським професорам studii latini і rutheni на університеті, крилошанам, львівським і позальвівським священикам, семинаристам, урядникам, ба навіть

---

[1]) Ставр. Арх. 56.
[2]) Архів дух семін. львів. р. 1787.

студентам ґімназії. Поминаючи латинські, німецькі і польські твори, звернемо увагу особливу на церковно-славянські, руські і московські твори, котрі могли будити народне почуте, чи навіть народну свідомість. Острожську біблію зичив Горбачевський професорови морального богословя в латинській і руській мові, Андрієви Павловичеви і Яковови Лозинському, захристіянови та приватному сотрудникови Ставроп. церкви. Києво-Печерський Патерик пожичали у о. Горбачевського скарбник маґістрату і член Старшини Мановарда, якийсь пан Фльоріян, о. М. Ступницький сотрудник при церкві св. Николая, член Старшини і радник суду Бачинський. Управитель фіскального уряду Оліва пожичив: Кульчинського: Specimen Ecclesiae Ruthenae; твір: Obrona Religii Grecko-Ruskiej[1]) Ходикевича: Dissertationes Historicae de utroque Archiepiscopatu Metrop. Kijov. et Halic. Віцеректор ґенер. семинарії, а опісля її ректор і крилошанин, Константин Сабатовський брав до читаня в о. Горбачевського: Розиск о брянській вірі, Бесіди почаївські і Слово ко народу. Професор пастирського богословя, Михайло Гарасевич пожичив був Ектезіс. Керницькому, парохови з Кривчиць пожичив о. Горбачевський твір Золотоуста: О священстві, Лодий, професор фільософії studii ruthen. пожичив у Горбачевського Ломоносова твори і граматику[2]).

Розуміється, не є се повний образ діяльности Горбачевського. Зібрав я тих кілька вісток з відірваних несистематично ведених записок о. Горбачевського. З них однак можемо бачити, до якої лектури будив Горбачевський зацікавлене серед руської суспільности в останній четвертині 18. століття і як викликував у такий спосіб народне почуте, чи навіть народну свідомість. Була то підготовна робота до національного відродженя галицькоі України, до виступу Шашкевича.

Про глибоку віру Горбачевського в спроможність рідного народу до відродженя, в його відпорність на всяку винародовляючу затію й про піддержуване тої віри Горбачевським серед львівської громади, а головно серед молодежи в „люте время“, коли хиткійші, або пессимістично настроєні одиниці могли попадати в зневіру, свідчать його слова, якими все на дусі підупадаючих кріпив: „Велика Мати Руська“. Як ті слова западали глибоко в памяти молодежи і який авторітет мав о. Горбачевський у львівської громади, доказом отся подія: В 14 літ по смерти Горбачевського тими словами, відкликуючись на авторітет Горбачевського, потішав себе й стрівоженого приверненєм в Ав-

[1]) Є се мабуть брошурка: „Apologia, że Rusi Unitom niegodzi się odstępować od swojego obrządku i przechodzić do obrządku łacińskiego. Без місця і року друку. Cfr. Петрушевич: Свод. Лѣт. II. ст. 26.

[2]) Ставроп. Арх. XXIII.

стрії Єзуітів епископа Снігурського крилошанин О. Ступницький: „Akwizycyi Jezuitów winszuię. Od lat sto i więcey narodow krzyki, kary Monarchow, kartania Duchowney władzy, obfitość dobrodzieystw, nie mogły ich od Prozelityzmu odzwyczaić. Zapomnąż go w Galicyi? lecz велика Мати Руска: mawiał s p. Garbaczewski: ia się też na to spodziewam i na osobiste talenta wysokie i zasługi moich oboch Hyerarchow, ktorzy nam przepaść nie dopuszczą[1]).

6. Горбачевський відновником Ставроп. Архива.

Підчас пожежі 1779. згоріло чимало актів зі Ставропигійського Архива, а деякі підпали знищенню. О. Горбачевський заняв ся пильно відновою Архива, зібранєм і збереженєм того, що спасло ся. Передусім зібрав він і беріг, як ока в голові, документів на привілеї Братства і на фундаційні суми. Як йому все те на серці лежало, слідно із його завіщаня. На смертній постелі звернув ся до свого наслідника-пароха і до Старшини з таким покликом: „На фундаційні суми, приналежні до сеї церкви, документи є між моїми паперами і в книзі Братства занотував я, де котра сума льокована, про що дальше старанє Старшині і мому наслідникови поручаю“[2]). З яким пієтизмом відносив ся Горбачевський до всяких архивальних памятників навіть зі свіжої минувшини, свідчать його власні слова в листі до Данила Верхратського з р. 1786. Верхратський жадав від Горбачевського, щоби зібрав усі рукописи Антона Левинського, що доторкали ся його праці над виданєм нового Требника і відіслав до митрополита. На те відповів між иншим Горбачевський: „Вчера й нині мусів я кождий майже паперець з оставших по бп. Впреп. Офіціялі (sc. Антоні Левинській) мати в руках і переглядати... За те упевнюю, що все, що по смерти Небіщика бп. о. Офіціяла остало ся, є в цілости і найменший паперець з рукописів його в мене не згинув“[3]). Всі папері по смерти свого брата Михайла, адвоката й синдика міста Львова, зложив о. Горбачевський у Ставропигійськім Архиві. Туди велів він віддати всі папери по своїй смерти.

---

[1]) Укр. руськ. Арх. Наук. Тов. ім. Шевченка: Др. К. Студинський: Матеріяли до історії культ. життя в Галичині. Львів 1920. ст. 186. Лист крилошанина Ступницького до еп. Снігурського з дня 28. жовтня 1820.

[2]) Ставр. Арх. XXIII. Завіщанє Горбачевського.

[3]) Нац. Муз. Відділ стародруків.

III.

І. Горбачевський патріярхом численної родини Горбачевських.

Шляхотська, попівська родина Горбачевських була дуже численна.. Самої найблизшої рідні в Івана Горбачевського було 5 братів: Михайло, Яків, Федір, Петро і Хризант та 2 сестри: Юстина за Іваном Глібовицьким, парохом у Завалові і Евдокія за Миколою Литвиновичем, радником маґістрату у Львові. З братів замітні були тільки 2: Михайло, член Ставропигійського Братства, адвокат і синдик міста Львова[1]) та Хризант, парох у Делятині, жуківський декан[2]). Яків був парохом у Яблонові, а зрікши ся парохії в користь зятя, Захарії Бачинського, доживав віку, яко приватний сотрудник Ставропигії у брата Івана. Петро був парохом при підмийській церкві св. Николая в Галичі, а Федір був парохом у Нижневі. Окрім рідних братів мав Іван Горбачевський чимало стриїв, вуїв, тіточних та стрийних сестер. Для цілої родини був Іван наче патріярхом, опікуном і пророчею. Своякам-священикам і їх прихожанам поладнував він усі їх справи приватні, церковні чи громадські, сам писав їм деякі письма до уряду і сам посередничив. Був він опікуном сиріт по братови Хризанті і по шуринови Глібовицькім, та боронив їх майна перед захланним урядом, чи приватними особами. Свої сестріниці і братаниці давав на науку до Василянок а щоби вони могли набрати ся світової оглади, віддавав „na respekt“ до руської родини Завалкевичів у Львові. Він їх висватував

---

[1]) Михайло Горбачевський родив ся дня 6/7 17[5]0. в Завалові. В р. 1766 скінчив у бучацьких Василіян humaniora і віддав ся правничим студіям у Львові. В р. 1769. зложив адвокатську присягу, від 1772. був самостійним адвокатом, а від 1777. синдиком міста Львова аж до смерти. В р. 1778 був він вже членом Ставропигійського Братства. В р. 1783. переводив австрійський уряд реорґанізацію адвокатури і його в р. 1786. потвердив. Помер холостяком у цвіті віку, бо в 37. році життя, дня 22/1. 1787. Екзекутором його значного майна був Іван і розділив спадщину між свояків. Свод. лѣт. II. ст 119. Прих. акт. XXIII.

[2]) Хризант Горбачевський родив ся 1753. в Завалові, скінчив humaniora в бучацьких Василян, фільософічні і богословські студії в папській колеґії Театинів у Львові, був рік у Варвареум, знав італійську і французьку мову. Вчив ся 1 місяць обрядів в епарх. семинарії у Львові. Дня 30. марта 1781 висвятив його в Холмі М. Рилло. По смерти Івана Ославського дістав по нім парохію Делятин дня 17. цвітня 1781. Побудував там церкву, дзвінницю, подбав про церковну утвар і поставив лічницю для недужих Гуцулів своїм коштом. Стававсе в оборонї церковного майна перед захланностию австрійської камери і в оборонї грецького обряду, топтаного й погорджуваного зайдами – німецькими урядниками. Помер 1797. р. Мав доволї багату бібліотеку, а крім того пожичав ще книжки зі Ставропигійської бібліотеки. Його сиротами заопікував ся Іван. Lib. ordinat. 1781.; Арх. дух. сем. 1780.; Ставр. Арх. XXIII.

за питомців і справляв у себе весіля. Любив особливо діти своєї сестри Юстини Глібовицької. Радо поладнував всякі орудки для цілої родини; що тільки треба було їм купити у Львові, він те робив і вів дуже точні з орудок рахунки. Каждий свояк мав у него наче своє conto.

З діяльностию Горбачевського, яко опікуна і родинного свата, вяже ся один лєґат на Ставропигійську школу. Стрийний брат Івана Василь, парох Опришовець не міг якось видати замуж молодшої дочки Евдокіи. „Не маю я, мабуть щастя з моєю дочкою; не клеїть ся мені, куди-небудь зверну ся. Вже не знаю що маю з нею робити?“ жалував ся в р. 1798. о. Василь Іванови[1]). Вислав отже дочку до Львова до родинного патріярха, а той помістив її у Стефана Завалкевича фіскального адюнкта „na respekcie“. У винагороду за її удержанє міг Завалкевич користувати ся її посаговими 1.000 зп. під умовою, що в разі, як вона вийде замуж, має їх віддати її мужеви. При помочи о. Івана Горбачевського і Завалкевичів поталанило вкінци видати її замуж за питомця Юркевича. Одначе Завалкевич гроший не хотів віддати, почисливши їх собі, мабуть, як баришівне за сватанє. О. Василь мусів в друге зятеви дати 1.000 зп., а з Завалкевичем начали Василь і Іван Горбачевські процес. А що процес тривав довго, махнув Василь рукою на тих 1.000 зп. і в його імени о. Іван Горбачевський записав у своїм завіщаню тих 1.000 зп. претенсію до Завалкевича на Ставропигійську школу[2]).

2. Горбачевський опікуном і покровителем свого родинного місточка Завалова і сусідних сіл.

Гарну черту в характері о. Горбачевського становить його привязанє до родинного місточка Завалова, ба навіть до сусідних сіл, що належали до Завалівського ключа: Носова, Гнильча, Середного й Яблонівки. В р. 1785, писав для них просьбу до ґубернії о увільнєнє від тютюнової десятини в грошах. Від непамятних часів садили вони тютюн і продавали свобідно листє. Між тим від 12 літ наложила на них домінія десятину, котру побирали від них жиди в листю, а тепер почали заводити той самий податок в грошах. Прикре се було для них, бо мусіли везти не тільки ввесь тютюн під наглядом жидівських наглядачів, але й самих жидків, ждати на них і 10. часть гроша їм віддавати[3]). В р. 1789. писав о. Горбачевський просьбу парохіянам із

[1]) Лист Василя Горбачевзького з Опришовець до Івана Горбачевського з дня 19. жовтня 1798. ст. ст.
[2]) Ставроп. Арх. XXIII. Прих. акти.
[3]) Ibidem 128.

Загіря, щоби їх прилучено до Яблонова, або Библа, а не до Конкольник, бо о. Горбачевський із Конкольник не дбає про них так, що люди без сповіди вмирають а зате, що стараються відлучити від Конкольник, прозиває їх: „hajdamachami, durniami[1])".

В р. 1785 писав він просьбу для завалівських міщан, щоби ґубернія дала зі скасованого монастиря Василян у Завалові церковні ризи до їх убогої церкви[2]). Купили тоді міщани й деревляну церкву повасилянську за 587 злр. 30 кр. і вже були заплатили 250 злр., але в р. 1793. циркул зажадав від них негайної заплати і грозив військовою екзекуцією. В їх імени просив Горбачевський, щоби ґубернія другу половину стягнула від домінії, або щоби розложила заплату на 4 рати[3]).

---

[1]) Ibidem
[2]) Ставроп. Арх. 128.
[3]) Ibidem.

Д-р Іван Брик.

Початки української преси в Галичині і львівська Ставропигія.

Присвячую памяти моєї дорогої дитинки
Тосенка * 14. X. 1919. † 7 I. 1920.

I.

Історія повстання й розвитку „Зорі“ галицької.

(Перші заходи видавати українську часопись: Іван Головацький і австрійська влада 1842. р., „Бібліотека Бесід духовних“ Йосифа Левицького 1843 р., часопись „Матиці руської“ Гуркевича 1847 р., заходи Жуківського, Семаша і Павенцького перед 1848. р.—Невдача.— Занепад духового українського життя в Галичині.— Ініціятива й заходи видавати часопись „Галицька Пчола“ 1848. р. — Голос суспільности. — Повстанне Зорі галицької 1848 р., її програма й редакція. — Участь Ставропигії у видавництві. — „Зоря“ в роках 1848—50 під редакцією А. Павенцького. — Ставропигія переймає „Зорю“ на власність. — Часопись під редакцією М. Коссака 1850 р. — „Зоря“ під редакцією Івана Гушалевича, її русофільство та упадок 1850—53 рр.— Переміна „Зорі“ з політичної на „морально-літературну, забавну й господарську.—„Зоря“ під редакцією Б. Дідицького 1853—54 р. і С. Шеховича 1854 р. та її цілковитий занепад. — Реформа „Зорі“ 1854 р. „Зоря“ знову народня українська мовою і змістом. — Видавництво переходить у приватні руки. — „Зоря“ знову повертає на русофільскі манівці та перестає виходити 1857 р.).

Поява першої української часописи, а тим самим і початок української преси в Галичині припадають на 1848 рік. Се була „Зоря галицька“, якої перше число вийшло дня 15 мая 1848 р. Та заки перейду до історії її повстання й питання про участь Ставропигійського Інститута у її заложенню та видаванню, згадаю коротко про ті праці, чи заходи в цілі видавання українських часописий, що їх роблено значно раньше перед „Зорею“. Вони вияснюють духовий стан, докладніще — ту силу, зглядно слабість духа й національного почуття української галицької суспільности 40-х і 50-х років, з котрими тісно звязана й сама „Зоря“.

Перша думка видавати українську часопись виринула у Відни 1842 р. та, хоча як воно видаєть ся дивоглядним, почин вийшов від австрійського правительства. Воно дістало відомість, що в Галичині має російська влада значну партію як між Ляхами, так і між тодішними Русинами, як Малиновський, Литвинович, дідич Ясінський з коломийського округа, старшина Ставропигійського Інститута і инші. Одних тягне туди споріднена мова й література під видом руського всеславянства, других віра і обряд, а третих вяже може таки безпосередно своїми емісарями-рублями російська влада. Австрійська влада бажала би сьому запобігти і звернути очі Галичан більше в сторону австрійської славянщини. В тій цілі ґраф Борковський мав видавати „Tygodnik Wiedeński“ в противвагу часописи „Tygodnik Petersburski“. Дирекція поліції візвала до себе Івана Головацького, тоді студента медицини у Відни і питала його, чи не піднявби ся він видавати у Відни подібну „часопись мало- чи галицько-руську“, та чи найшов би достаточну моміч у співробітництві галицьких Українців. Іван Головацький, пишучи про сю „кумедію“ до брата Якова дня 29. жовтня 1842. р.[1]), дав рівночасно блищі відомости про ціль, програму, мову, правопись і величину майбутної часописи. Вона мусить бути „питома народна малоруська чи русинска“, в чистій українській мові, не перемішаній ні польщиною, ні московщиною. Вона має стояти за окремішностию і самостійностию мови й народности Галичини і всеї „Малої Руси“, віддалювати її від Московщини, а зростаючого у Галичині славянського духа звертати в сторону австрійських Славян і тут централізувати. Часопись виходилаби у Відни, як осередку австрійської Славянщини, а буде печататись латинськими черенками і правописю, „котрою би найлучше“. В програму часописи входилиби описи народнього життя, звичаїв, обичаїв, забобонів, обрядів галицького народу, порівнуючі студії про народню українську мову, археольоґія, збірки устної народньої літератури, порівнуючі студії про них, докладні викази місцевих імен і родинних прізвищ, відомости з ґеоґрафії, статистики, історії України і т. и. Кромі цього кращі „складаня“ і поезії, а навіть і перепечатані українські твори. Зразу моглаби часопись виходити в обемі 2—3 аркушів чвертьрічно, а кошти видання покривала би з початку австрійська влада.

Причини, що спонукали австрійську владу приступити до видавання української часописи, вийшли не із якої небудь прихильности до українського народу, а з чистого самолюбства. Астрія бажала в той спосіб відвернути галиць-

[1]) К. Студинський, Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49. Збірник філ. с. Н. Ш. ім. Ш-ка т. XI—XII, ст. 68—69.

ких Українців від Росії, та звязати їх тіснійше з Австрією, а щоби се тим лекше осягнути, то поставила невідкличною умовою латинську азбуку.

Іван Головацький відніс ся до думки прихильно тк був дуже рад довести її до діла, хоча, що правда, не міг погодити ся з гадкою печатати часопись латинською азбукою, та „радив ся, писав, і вставляв ся за кирилицею“. Яків Головацький зрадів теж замислом видавати українську часопись, тільки заявив ся проти латинської азбуки і жадав за статті відповідної заплати[1]). З огляду на те, що Іванови Головацькому треба було предложити готовий матеріял і плян на цілий рік, він просив брата, щоби прислав йому, що в нього було готового, чи свого, чи чужого. При тім просив, щоби не росповідати нікому, що часопись має печатати ся латинкою, бо він сподіть ся, що при помочи цензора Мікльосіча удасть ся йому й се перемогти. В кождім разі йому присвічує надія, що буде можна писати свобідніще, чим під львівською цензурою, і „іскренну родолюбов нашу щирим і откритим ізливати серцем[2])“.

Іван Головацький приготовляв між тим матеріяли. „Пишу, переписую, лагожу, перевожу, то з ческого, то ілірского, лиш нестає ми польского, російского, і наших малоруских книжок“ — писав дня 21. мая 1843 р.[3]). Побивав ся він головно за українськими творами і просив брата Якова, щоби прислав їх йому, а кромі сього й те, що в нього готове, „бо що Чещина, Ілірщина, Лящина, Московщина, то все таки, думаю, не для нас“. Іван Головацький впевнював брата, що у нього нічо із присланих матеріялів „не збутвіє“, бо як не доведеть ся видавати часопись, то буде старатися „яку збірку або усячину (Quodlibet) красоти малорускої на світ видавати[4])“. Майбутній редактор почав оглядати ся і за иншими співробітниками та просив брата о адреси Моха й Устіяновича[5]).

Справа з часописию перестала бути родинною тайною братів Головацьких, і була ще жива, коли Д. Зубрицький питав Якова Головацького в листі з 22. липня 1843 р.: „чи займаєть ся Ваш брат редакцією „русскаго журнала“ у Відні і з яким успіхом“[6]).

Про часопись згадав Іван Головацький ще раз і останний в листі до брата з 6 лютня 1844 р. Думка про часопись „взнесла, патріотична й припала йому до вподоби“. Хоча зайшли обставини, що перепинено на якийсь час

---

[1]) Тамже ст. 74.
[2]) Тамже ст. 75.
[3]) Тамже ст. 79.
[4]) Тамже ст. 80.
[5]) Тамже ст. 82.
[6]) Тамже ст. 87.

роботу, то все таки взяв ся знову за часопись „ногами і руками“. Прислані книжки стали йому в пригоді. Але „чим дальше в ліс, тим більше дров“, тим лучше розглядаю ся, і куди гляну, кілько ми нестає. Гадки помотані, недоспілі, язик невправний, чи то уложити, чи перевести що, всюда насуваются замічанія, котрі би доконче розвязати треба. А тут тяжко — в історії огульній і окромній словенскій, в етноґрафії, куди поверну ся, то пусто в голові. Пізнавєм, „Правду Руску Раковецкого“—почав ся нею ізображати і пересвідчив ся, кілько трудів і відомостей вимагає діло, котреби яку ползу народови принести могло“[1]). Сі слова були рівночасно і закиненнєм думки про редаґованє часописи. Що було причиною, що часопись не явила ся, трудно сказатя. Здаєть ся, винна тут і хитка та палка вдача Івана Головацького, та його пересадний брак віри у свої, безперечно, великі способности та чимале знання. Вина теж і по стороні австрійської влади, котра справу часописи досить нещасливо поставила, а відтак, мабуть, і легко закинула під впливом інтриґ з Галичини.

В кождім разі вийшло се тільки на шкоду українства в Австрії. Часопись, задумана так, як се показує переписка її сподіваного редактора, навязаннєм до всеукраїнських ідей Маркіяна Шашкевича була би поглибила й поширила національну свідомість та здобула для живої української мови таке значінне і пошану, що в роботі української галицької суспільности не булоби певно ні тих помилок ні манівців, котрі бачимо перед і після 1848 р.

Майже рівночасно задумав видавати періодичну часопись, що правда, духовну Йосиф Левицький. У 1843 р. вніс він просьбу на дозвіл на видавання „Бібліотек-и бесід духовних“. Перемиський, ординаріят з еп. Снігурським, запитаний президією ґубернії о гадку, відніс ся до задуманого видавництва прихильно. Воно причинило би ся до духового піднесення духовенства, заохотило би його до потрібної праці та навчило би його народньої мови. Не так, бо крайно ворожо, відніс ся до видавництва митр. Михайло Левицький. Він нерад був часописи, між иншим тому, що в періодичній часописи моглиб обговорювати ся питання дня, а в такому разі не тяжко булоб дійти до колізії з иншими реліґійними партіями, або заграничними урядами, а відтак — тому, що злука письменників для редаґованя такої часописи моглаби зродити в декого гадку, що тут властиво розходить ся о витвореннє славянського товариства серед гр. кат. духовенства. Хоч по стороні Йосифа Левицького станули еп. Снігурський, оба віденські цензори і галицька ґубернія, упертий митро-

[1]) Тамже ст. 105—6.

цолит не уступив і найшов спосіб убити видавництво у самім зароді[1]).

Чутки про часопись Левицького та ще якусь иншу ходили і по Відни коли Іван Головацький писав до брата Якова 4. цвітня 1845 р.: „Чувєм також, що в Перемишли часопись духовная (Левицького?) — а у Львові знов инша руська поранєм Тустановского і Тарновецкого (?!!) виходят чи виходити мают — може що лучшого знаєш, то дай знати“[2]).

Для повности огляду згадаю коротко ще про дві проби, а саме: Гуркевич задумував у 1847 р. видавати часопись ще неоснованої, „Матиці руської“. Чех Франц Яхім писав 24. марта 1847 р. до свойого приятеля Якова Головацького, що не находить ліпшого редактора від нього. Просив теж, щоби зготовив йому плян часописи, щоби можна долучити його до просьби о дозвіл видавання. Гуркевич мав з подібною просьбою звернути ся до усіх звісних письменників. Тимчасовим редактором мав бути Малиновський[3]).

Вкінці у статті: Галицке общеруске єдинство язикове[4]) читаємо ось яку гадку: „Покійний крил. Іван Жуковський, що все стояв за окремішностию нашого язика і народности, розказував раз, як то він, Сємаш і Павенцький зійшли ся були перед 1848 роком, щоби нарадитись над виданнєм нової часописи—і ніяк не могли згодитись, в якім язиці видавати. Я був, розказував пок. Жуковський, за язиком Шашкевича і „Марусі“ Квітки-Основяненка (вона вже була у нас в Галичині звісна, Куземський був за язиком біблії виданої в Перемишли, а Сємаш за чистим старословенським язиком, бо йому здавало ся, що той язик матір українського язика і до нього треба назад повернути. На тих спорах розбилось ціле наше видавництво“.

Ні одна проба з українським періодичним видавництвом не повела ся. Правда, невдача з „Русалкою Дністровою“ у 1837 р. і переслідування її сміливих видавців зі сторони власти світської і духовної могли на доший час приголомшити всякий почин. Та не вбили його зовсім. Найшли ся люди, що думали над потребою видавання часописи, і були навіть близькі здійснення своїх замислів, а всеж таки не вийшло з того нічого реального. Стояла на перепоні мара поліційної централістичної системи, що ще довго товкла ся у сервілістичних душах Венедикта і Ми-

---

[1]) Ibidem ст. LXXIV, і М. Тершаковець, Укр. Архив. т. Ш. ст. 242–51.

[2]) Кореспонденція op. cit. ст. 146.

[3]) Тамже 183—4.

[4]) Діло 1891 р. ч. 167.

хайла Левицьких цензора — й митрополита. Та найбільша вина спадає на тодішню українську суспільність без життя, без пружистости, не зорієнтовану що до мови, залякану й деревляну. А такою виховав її не хто инший, а глупа австрійська система в Галичині.

Сей стан занепаду духового життя в Галичині найшов строгий і немилосерний, але вповні заслужений осуд у статі Якова Головацького: Zustände der Russinen in Galizien. Havryło Rusyn“[1]).

Автор не моминув у ній і справи часописи. „Горстка людий, писав він, як Словінці, Дальматинці, Лужицькі Серби, Словаки видають часописи, а три міліони Русинів не можуть виказатися нічим, що вказувалоби на їхнє літературне життя. Навіть нидіючі у музулманському ярмі Болгари дають цризнаки своєї духової праці, а Русини під лагідним скиптром Австрії живуть без літератури, часописи, національного виховання без шкіл — як варвари“ (ст. 362). Відтак перейшов автор до Ставропигійського Інститута, нагадував йому його колишню культурну роботу в боротьбі з Єзуїтами, коли він своїми видавництвами заспокоював релігійні й національні потреби українського народу та додав: „Ставропигійський Інститут має вправді гарне майно, печатню, бурсу і т. п. але не має людий спосібних, котрі повернули би діло на ліпше. Вправді не можуть тепер так звані „предстоятелі „руского народа“ по своїому уподобанню мачати своїх пальців у доходах, від коли правительство взяло на себе контролю, але на жаль, не можуть вони саме тому впливати самостійно на національну культуру, або переводити нові радикальні реформи. Правительство при слові „реформа“ завсігди трівожить ся. Та, Бог свідком, що без жури можна би більше зробити чим доси“ (ст. 372—3). Яків Головацький, котрий безпощадно розправив ся з консисторією, а головно митрополитом Левицьким, звернув ся з гіркими словами правди й докору — не щадячи також іронічних дотинків австрійській владі, до—старшини Ставропигійського Інститута. А зробив се тому, що в Ставропигії бачив він ще одиноку орґанізацію, котра могла і обовязково повинна була взяти ся за культурну працю, а в першій мірі за видавання часописи. Стаття Якова Головацького була, по моїй думці, найсильнійшою спонукою до того, що Ставропигійський Інститут рішив ся виступити з починомвидавати українську часопись. І коли зважив ся на сей сміливий крок ще перед революцією 1848 р., то побіч заходів декого із свідомійших членів старшини Інститута була се заслуга знаменитої по арґументації і вислову ста-

[1]) Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft von Dr J. P. Jordan, Leipzig 1846, IV., 9., ст. 361—79.

тті, яка пригадала Ставропигії на її ролю в минувшині і на теперішні обовязки. Про свою ініціятиву писав Ставропигійський Інститут, що відповідно своїому покликанню завсіди старав ся прислужити ся руському народови в тім, що по обставинам часу було його найбільшою потребою. А прочуваючи духа часу, що усім народам австрійської держави мав принести волю і зрівняти їх під оглядом горожанських прав, старав ся о виданнє часописи, котра могла би підготовити український нарід до будучих змін під оглядом політичним і суспільним, та котра могла би зосередити сили просвічених робітників сього народа. Та передконституційні відносини, що спинювали таку роботу, здержали успіх тих заходів майже до зарання памятного 15. марта 1848 р.

Заходить питання, коли саме виринула серед старшини Ставропигії думка, видавати часопись і від кого вона вийшла? Відповідь могли би дати протоколи засідань, та, на жаль, не можемо ними покористувати ся, тому, що вивезено їх зі Львова підчас війни. В кождім разі се певне, що справу часописи обговорювано вже в січни 1848 році, а з листу Юліяна Вислобоцького до Якова Головацького з 9. червня 1848 р. виходить, що велика в тім заслуга Теодора Леонтовича, секретаря Ставропигії, „котрий все терпеливо калатав вже з рік о іздаванії рускаго писма часовогo“ [1]). Епископ Яхимович згадував дня 3. лютого 1848 р. ґубернаторови Стадіонови про часопись, яку Ставропигійський Інститут бажав би видавати в руській мові для освіти сільського люду. Та не тільки загально згадав, але й познайомив ґубернатора з програмою часописи. Стадіон відніс ся до сеї думки прихильно, але мав сумніви, чи часопись зразу оплатить ся. По його думці, треба було, щоби хтось хотів дати на неї зачет. Повідомлюючи про те митр. М. Левицького листом з 4. лютого 1848 р., Яхимович долучив програму часописи для дозволу о. канцлєрови займити ся її редакцією [2]). Коло видання часописи заходять ся певно, писав Яхимович дня 10. лютого, ґуб. секретар Хоминський, фіск. адюнкт Вінцковський, радник маґістрату Керичинський, власник цукорні Товарницький і инші. Якийсь священик із перемиської епархії мав уже призначити на сю ціль 25 зр., багато світських і духовних приобіцяло підготовляти для часописи матеріял. Розходить ся тільки о редактора, до якого духовна й світська власть могли би мати довірє. Бажаним булоби, щоби редаткором стала духовна особа, бо так можна би оминути промахи під оглядом реліґійним і моральним. Не хотіли приймити мо-

---

[1]) Кореспонденція, op. cit. ст. 261.

[2]) Рукопись у Національнім Музеї і К. Студинський, Укр. Арх. т. XIII—XIV, ст. 283.

його представлення, що о. канцлєр тим займати ся не може, та просили, щоби я відніс ся з тим до митрополита [1]). Митрополит відповів дня 19. лютого Яхимовичеви, щоби на редактора „Пчоли руської“ упрошено о. проф. Іеровського. Безліч епархіяльних справ не дозволяє, щоби хто небудь із членів консисторії міг обняти редакцію, а тим менше канцлєр [2]). Канплєром, про якого йде річ, був о. Юліян Величковський.

Супроти такої рішучої відповіди митрополита, старшина Ставропигії звернула увагу на свойого члена, Дениса Зубрицького і просила його, щоби взяв на себе редакцію. Він вправді не відказував ся, але й рішучо не заявив ся, писав Яхимович 21. лютого, тому що на самій сесії Ставропигійського Інститута через розбіжність думок про ціль і спосіб видавання не могло прийти до згоди [3]). Лист святоюрського сотрудника Хоминського до Антона Петрушевича з 21. лютого вияснює до певної міри, в чім саме лежала ся розбіжність думок. „Вчера відбула ся славна сесія українських письменників і протекторів української літератури в ціли видавання денника, котра по кількагодинних спорах скінчила ся нічим, бо Зубрицький заявив, що не може приймити редакції денника в такому несотвореному язиці, якого сі панове жадають“ [4]). Д. Зубрицького поручав на редактора також митрополит у листі з 24. лютого. Буде найвідповіднійше, як обійме редакцію Зубрицький. Він є „biegłym w ruszczyźnie“, знає положенне галицького народу, має знання господарства, відносин торговельних, промислових і т. и. та зможе найкраще займати ся зладнуваннєм сеї часописи [5]). Вкінці Д. Зубрицький таки рішив ся стати редактором першої української часописи в Галичині, а ся постанова освітлена найкраще його власними словами у листі до Я. Головацького з 2. марта 1848 р. „Вже кілька неділь тому назад деякі із наших руських родолюбців почали під впливом Ставропигійського Інститута нараджувати ся над виданнєм „русского журнала на нашемъ діалектѣ“. Губернатор є за тим і обіцяв вихлопотати у Відни дозвіл. Як сотрудники, так і другі поважні особи, духовні й світські начали просити мене, щоби я займив ся редакцією; я відмовляв ся і випрошував ся більше двох неділь та вкінци змушений дав вчера слово проф. Левицькому і ґуб. секретареви Хоминському, що як тільки найдуть ся матеріяли, буду редаґувати через шість місяців.

---

[1]) Тамже ст. 285
[2]) Тамже ст. 287.
[3]) Тамже ст. 289
[4]) М. Возняк: З зарання української преси в Галичині ЗНШ. т. CXI, ст. 140—41.
[5]) Рукопись у Національнім Музеї і К. Студинський, Укр. Арх. т. XIII—XIV. ст. 290—91.

От нова жура, новий труд мені старому чоловікови над могилою, що ледви дві-три стрічки писав українською мовою. Та обставини, про які подрібно не можна писати, так важні, що я рішив ся для спільного народнього добра пожертвувати своїм спокоєм, навіть своїм здоровлєм, бо ніхто у Львові не хотів відважити ся на се діло“ [1]).

З листу Зубрицького до А. Петрушевича з 3. марта виходить, що він, яко редактор, глядів на видавання першої української часописи як на „початок нової епохи для нашого народу, коли навіть і правительство не противне тому, щоби ми дали знак, що ще живемо [2]).

Ставропигійський Інститут подав дня 1. марта 1848 р. до губернії прошенне о дозвіл на видавання тижневника „Галицкая Пчела“ ось якого змісту [3]): Греко-католицький Ставропигійський Інститут має одну з найстарших печатень, з котрої вийшли майже всі церковні книжки, що находять ся в Галичині, молитвенники, шкільні книжки і наукові твори в руській і старославянській мові. Сей Інститут удержує в міру своїх засобів власну школу для науки руської мови, а по своїм статутам має, по змозі, як найуспішнійше причиняти ся до піднесення народньої освіти. Відповідно тому задумує приступити до видавання тижневника в руській мові, зі своїх фондів покрити початкові видатки, а засоби удержання часописи роздобути в дорозі передплати.

Із долученої програми сеї часописи Вис. Президія переконаєть ся, що Ставропигійський Інститут підіймаєть ся завдання поширити серед українського населення краю найпотрібніщі відомости, познайомити його з найновійшими здобутками на полі рільництва й промислу, хоче впливати на підєм інтелєктуальної і моральної уровени, будити в нім почуттє обовязку та утверджувати населенне в дотепершній, незахитаній вірности й любови до Найяснішого Монарха та Його Дому.

Така часопись відповідно ведена є, ізза недостачі руських книжок для люду, дійсною потребою руського народу, а більшість руської інтеліґенції вважає її конечною, та жде на неї з тугою, щоби почати шкільну науку і тим способом підготовлювати люд до практичного життя.

Сій загально пожиточній цілі задумує Ставропигійський Інститут посвятити свої слабі сили й засоби. Не маючи на думці ніяких матеріяльних цілий, бажає установити можливо найнизшу передплату о стільки, щоби вона

---

[1]) Яков Головацький, Замѣтки й дополненія, Вильна 1888 ст. 72 і Корреспонденція, op. cit. ст. 222.

[2]) М. Возняк, op. cit., ст. 145.

[3]) U kolebki prasy ruskiej, przez Ostaszewskiego-Barańskiego, Ruś, Lwów 1911, I. з, ст. 266—7 і М. Возняк, op cit., ст. 141—2.

покрила кошти, та щоби часопись була доступна навіть для найменше заможних.

Тому Ставропигійський Інститут осмілюєть ся внести до В. Прав. з найглибшою пошаною просьбу о дозвіл на заложеннє й видаваннє сеї часописи.

Редакцію часописи повірить ся одному з членів Інститута з доданнєм йому відповідних співробітників і застереженнєм затвердженя В. Пр. на випадок дозволу. Степан Керичинський (сеніор).

До прошення долучено програму [1]) часописи, посвяченої справам рільництва, промислу й торговлі, а також моральному і інтелєктуальному вихованню українського народа та виобразування руської мови. Часопись дидактичного характеру має ціль, поучувати нарід про потрібні й пожиточні річи, щоби піднести його освіту й мораль із виключеннєм усякої полєміки. Буде називати ся „Пчола галицька“, а виходити ме раз в тиждень в обємі що найнайменше пів листа.

Часопись матиме два головні відділи: І. національно-економічний, в котрім подавати муться найновійші й найдоцільнійші досвіди та відкриття на полі продукції у всіх її галузях, о скільки руський нарід в Галичині ними займаєть ся; П. популярно-навчаючий. У ньому ходило би: а) о моральне вихованнє народу поширеннєм ясно означених понять про обовязки моральні, горожанські й родинні, а також про обовязки супроти держави та цісарського дому; б) о освіту народу через подаваннє популярних нарисів з історії, ґеоґрафії, статистики, етноґрафії, історії природи, найпотрібнійших уваг про плеканнє здоровля та несення помочі в разі нещастя; в) о освідомлюваннє народу про найважнійші події хвилі та нариси з обсягу мистецтва й літератури, призначені для інтеліґентнійших читачів, щоби дати образ культурних змагань Русинів. Будуть там також огляди українських творів, граматичні розвідки, літературні оповістки і т. и. Розривку мали подавати пісні, передання, казки й т. и., що повинні рівночасно образувати серця і поборювати межи народом забобони та пересуди. Вкінци калєндарські записки інсерати приватних сторін, прилюдні подяки й т. и.

Прошеннє Ставропигії переслала ґубернія до заопініованя директорови поліції Сахер-Масох-ови. Він висловив свій погляд у письмі [2]) з 10. марта 1848 р.: „Коли серед польського населення Галичини майже стихійно будить ся стремліннє піднести розбуджене почуттє народности і запевнити йому належну повагу, коли польські часописи й твори поширюють найріжнороднійші відомости з обсягу

[1]) Ostaszewski-Barański, op. cit., ст. 267—8.
[2]) Тамже ст. 268—70.

рільництва і промислу та підносять рівень загальної освіти, то для руського населення не зроблено доси в тім напрямі нічого. А прецінь се поверх двомілионове населенне займає майже усю східну половину краю. Коли возьмемо під розвагу, що інтелєктуальне й моральне вихованнє того народа стоїть на найнизшому степені, що шкільну науку подаєть ся тільки виїмково та недостаточно, що прикметні йому деяка дикість, забобонність і пересуди, то можна тільки щиро приплеснути намірови Ставропигійського Інститута, коли видаваннєм народньої часописи в рідній мові бажає піднести загальну ровень народних мас.

Програма далека від всякої політики та инших невластивих питань свідчить гарно про наміри видавців, достроїти часопись до дійсних потреб загалу та до його низького степени освіти. Зі злуки поучуючих річий з лекшими творами пробиває ся намір, розбудити в читача зацікавленнє часописию та зєднати його увагу для поважнійших річий. Дати на сю часопись дозвіл є дуже бажаним, бо воно відповідає одній із найпильнійших потреб руського народу. Кромі того ся справа має для мене значіннє з огляду політичного. Звісно, що межи польським і руським народом від віків панує взаїмна неохота, через що усі дотеперішні проби порозуміння були безуспішні. Сей розділ має свої причини в історичних споминах, що живі в памяти й устах народу та був досі кріпкою перепоною супроти махінацій польської партії перевороту.

Се сторонництво від давна горячо старало ся приєднати для себе й своїх намірів гр. кат. духовенство, перед кількома роками закидало сіти на гр. кат. семинарію, але ні тут, ні там не найшло пригідного ґрунту, а навіт стрінуло ся у своїй роботі з поважними перешкодами. І в найновійших часах є змагання в сім напрямі, причім уживаєть ся арґументів, що оба народи, польський і руський походять з одного спільного пня, що від віків замешкують один і той сам край, та що польська література є їх спільним духовим добром. Хоча проти таких тверджень не можна остаточно піднести обоснованих замітів, то рішучо не можна собі бажати, щоби руська часть населення злучила ся з польською в дусі стремлінь сеї останньої. І саме з тої причини уважаю дозвіл на видаваннє руської часописи дуже вказаним і пожиточним; така часопись дасть першу можливість розвязати ті вузли, що лежать у спільній польській літературі. В сім пересвідченню утвердило мене очивидне занепокоєннє, яке між звісними провідниками польського сторонництва викликала вже перша поголоска про уділенне такого дозволу, про що я переконав ся з безпосередної розмови із одним з поміж них. Сахер Масох".

Постановою ґубернії з дня 16. марта 1848 р. поручено директорови поліції повідомити Ставропигійський Інститут,

що дозволено видавати часопись по залученій програмі з домаганнєм подати до відома правительства імя і прізвище того члена Інститута, що буде відповідати за редакцію.

Із поданих нами матеріялів виходить понад усякий сумнів, що ініціятива, видавати часопись, вийшла від Ставропигійського Інститута, котрий рішив ся на се під напором деяких своїх членів, головно Леонтовича а кромі того під впливом строгої статті Якова Головацького. А мотивом до сего було те саме бажанне послужити народній справі й дати знак свойого житя, котре спонукало старого Д. Зубрицького взяти на себе обовязок редактора, котре викликало статтю Якова Головацького, та згуртувало найкращі тоді одиниці до співробітництва в першій українській часописи.

Роля представників австрійської влади обмежала ся на прихильному й спішному поладнанню прошення Ставропигії, що справді було чимсь незвичайним й неімовірним та могло робити вражіннє, що се стало ся за спонукою Стадіона. Так воно і вийшло з листу Якова Головацького до брата Петра з дня 1. цвітня 1848 р., котрий слова Д. Зубрицького, що „губернаторъ, который и для Ставропигіи и для нашего народа благорасположенъ, настаиваетъ въ этомъ", зрозумів так, неначе би „сам ґубернатор давав понуку до сего ізданія" [1]). Така помилка була можлива, але в зовсім иншому світлі виходить наскрізь ложне та ще й злобне твердження польського ученого Осташевского-Бараньского, що написав: „Матірю її (себто „Пчоли") був Ставропигійський Інститут, батьком — ненависть до Поляків і дух сепаратизму, повитухою — фалшива дволична льояльність. Новонародженого хрестив Стадіон, а до хресту тримав Сахер-Масох, підносячи відповідний хресний дар" [2]). Погляд польського ученого найшов відгомін у статті М. Возняка [3]), де сказано, що „Ставропигійський Інститут під напором ґубернії рішив ся видавати літературну часопись по українськи".

Д. Зубрицький представив ся ґубернаторови, котрий, як писав [4]) Яхимович 11. марта, візвав його і инших членів Ставропигії до себе, заохочував працювати для добра руської нації, обіцюючи своє попертє, та наставав конечно на те, щоби часопись видавати в руській мові.

Між тим, коли поладнувано звязані з часописю формальности, Зубрицький заходив ся коло зєднування спів-

---

[1]) Кореспонденція, op. cit., ст. 227.
[2]) Ostaszewski-Barański, op. cit., ст. 266.
[3]) М. Возняк, op. cit., ст. 140.
[4]) Рукопись у Національному Музеї і Укр. Архив. т. XIII—XIV ст. 299.

робітників. Із львівських громадян обіцяли свою поміч канцлєр Величковський, Жуковський, Гуркевич, Леонтович, Кміцикевич, Борисикевич, Малиновський і мабуть Павенцький. Та Зубрицький не хотів обмежити ся на тих співробітників і тому звернув ся з просьбою о співробітництво до позальвівських звісних писменників, в першій мірі до Я. Головацького. В листі з 2. марта писав [1]: „молю Вас в ім'я вітчини помагати мені на сім шляху вашими працями. Виберіть собі галузь знання, яка вам люба, і присилайте нам ваші статі. Покищо нам не потрібні глибокозапутані учені розвідки, а легкі, займаві і бистроумні статі з історії, ґеоґрафії, етноґрафії і и. Ми не можемо обмежити ся на ориґінали, нам пригодять ся і переклади інтересних статий з инших мов".

Подібним письмом, писаним по польськи з 3. марта [2] просив Зубрицький о співробітництво Антона Петрушевича. „Взявши на себе сей труд, звертаю ся до Вас, як ревного краяна, замилованого в науці й літературі та прошу о співробітництво. Виберіть собі предмет, який вам подобаєть ся. Наша Пчола прийме всьо й прозою і віршом, тільки політика та сварлива полємика буде їй чужа".

Кромі того Зубрицький задумував звернути ся ще до К. Блонського а Петрушевича просив щоби написав до брата, звісного в Галичині із замилования в науках, і просив о поміч для „Пчоли" у виді статий. „Є він, о скільки не помиляю ся, писав Зубрицький, членом Галицького господарського товариства і певно посилає туди свої розправи. А я думаю, що буде слушнійше, коли прикрасить ними свою рідну, хоча ще убогу часопись, чим наших сусідів, що нас не дуже то люблять" [3].

Як Головацький з одушевленнєм повитав вістку про часопись, та писав [4] Зубрицькому 11. марта, що давно вже не діставав таких веселих вісток. Так ненадійно сповнило ся його сердечне бажанне і то в пору, коли найменше того сподівав ся. Вістка заскочила його неприготованим, бо чиж можна було думати про можливість видавання галицько-української часописи? Чи була надія дістати дозвіл? І хоча зближаєть ся великодня сповідь, він сидітиме днем і ночю та як зможе, справі допоможе. На співробітників поручив Антона Могильницького та повідомив, що Беднарж прегарно перекладає Шілєра, а о. Савчинський написав лєґенди гл[illegible]им віршом. Сам звернув ся [5] до

---

[1]) Як. Головацький, op. cit., ст. 72 і Кореспонденція, op. cit., ст. 222—3.

[2]) М. Возняк, op. cit., ст. 145.

[3]) Тамже ст. 145—46.

[4]) Кореспонденція, op. cit., ст. 224.

[5]) Тамже ст. 229.

Стефана Турянського 1. цвітня, щоби поратував „Пчолу“ своїми поезіями.

„Пчолою“ зраділи й два брати Головацькі. Петро рад був з того, що редактором має бути Зубрицький, а не який консисторський [1]), а Іван жалів, що сам не може нічого писати та просив брата Якова, щоби і за нього і за себе пожертвував усі свої сили в користь нашого народа, та щоби підпирав часопись „всіми способами“ [2]).

В часі тих приготовань зайшли мартові події. У Львові з усією аґресивностю і нетерпимостю виступили Поляки, бажаючи використати революцію для здійснення своїх імперіялістичних плянів історичної Польщі. Сі події мали також рішучий вплив на долю часописи. Зубрицький писав 28. марта 1848 р. Як. Головацькому, що дозвіл на часопись прийшов за пізно, бо вже цензура знесена і є свобода преси. У Львові бідній „Пчілці“ трудно булоби показати ся“ [3]).

І справді. Перша українська часопись в Галичині, часопись літературна не явила ся, а політичні події всеж таки покликали до життя першу українську часопись, але часопись політичну п. з. „З о р я г а л и ц к а“.

Се був тижневник, що виходив кождого вівторка. Перше число вийшло 15. мая 1848 р. Усіх чисел за перший рік вийшло 33. Потребу часописи доказувала редакція тим, що часописи конечно потрібні для кождого народа, бо вони, просвічуючи нарід і даючи йому добрі й спасенні ради, можуть найбільше причинити ся до його щастя. Усі европейські народи, користають з часописий від давна, тільки наш руський нарід на галицькій землі, котрий так тяженько підупав, не міг здобути ся доси на часопись. Ще з осени заходили ся у Львові світлі мужі, що люблять свій нарід і мають на серці його щастє, а особливо здавна заслужений для руської справи Ставропигійський Інститут коло видавання часописи, себто „Пчоли“. Тимчасом прийшла конституція й політична воля. Тепер уже і наш нарід повинен і мусить жити иншим життєм. Тепер і йому, як всякому вільному народови, треба тим більшої освіти, тому він без часописи вже ніяк обійти ся не може (ч. 1).

Повстанне „Зорі“ вяжеть ся тісно з „Пчолою“. Так воно виходить із слів редакції, а ще виразнійше говорить про те сам Ставропигійський Інститут. З конституцією зайшла конечна потреба часописи, що познайомила би нарід з конституцією, вияснила йому надані права й свободи, а в першій мірі боронила справу руського народа перед ворожими нападами. Се й було причиною, що до

---

[1]) Тамже ст. 237.
[2]) Тамже ст. 259.
[3]) Тамже ст. 227.

програми „Пчоли“ прибула політика. Ізза того перемінила ся „Пчола галицька“ заки ще побачила світ в „Зорю галицьку“ [1]).

Програма „Зорі“ виложена приступно та зручно в ч. 1. У тій часописи будемо давати нашому милому народови те, що обходить Русина, яко Русина, яко чоловіка й горожанина. Під політичним оглядом „Зоря“ бажала давати в першій мірі відомости про те, що врадила, або зробила „Народна руська рада“ для освіти й добра народу, про політичні й національні відносини в краю, про відношенне руського народу до держави і инших народів, перед усім тих, що живуть в Галичині. Вона хотіла вказувати шлях, яким у конституційнім життю треба йти, щоби собі не зашкодити а навпаки добути як найбільші користи. „Зоря“ мала на меті національне освідомлюванне статтями про історію, мову, обичаї, звичаї та віру народа, оповіданнями, казками, піснями й думками, що вийшли з руського серця і відозвуть ся в нім. Далі економічне піднесенне українського народа статтями про поступ і здобутки у веденню господарства. Вкінци в програмі часописи намічено подавати те, що просвічує розум, підносить ум та наповнює серце любовю всього, що добре і гарне. Такою програмою редакція бажала осягнути загальне зацікавленне, щоби кождий священик і світський чоловік, міщанин і селянин, старий і молодий, мущина і жінка могли в часописи найти щось пожиточного для себе. З притиском зазначила редакція, що вона бажає ніколи не минати ся з правдою і справедливостию, заховати в краю згоду й спокій та на правній основі стреміти до поступу.

Такою до потреб хвилі достроєною програмою перша українська часопись бажала дати те, що було потрібне українському народови у його боротьбі за національне й політичне визволенне та що могло піднести його національне почуттє, самопевність й неподатність та змінити на краще матеріяльні умови життя.

Ставропигійський Інститут, як він сам каже, поручив видаванне „Зорі“ гурткови, в котрого склад входили як деякі члени Інститута, так і инші мужі, яким добро народа лежало на серци. Тих людий згуртувала „щира любов і прихильність до нашого народу“. Було їх з початку десять „добрих Русинів, як з духовного, так і світського стану, і тії заявили, що своєю працею письмо руське засиляти будут“. Обовязок редактора вложив Ставропигійський Інститут на свойого члена Антона Павенцького. Він приняв сей „хоч тяжкий, але милий“ обовязок і підписував „Зорю“ яко заручающій выдаватель“, а з ч. 8. яко „выдаватель и заручающій редакторъ“.

---

[1]) Зоря Галицька 1850, ч. 64.

Було би цікаво знати, хто саме належав до сього першого редакційного гуртка. З причини тісної звязи, яка заходить між „Пчолою“ і „Зорею“, можна припускати, що се були ті самі люди, котрі заявили охоту стати співробітниками в „Пчолі“. Напевно належав до нього Іван Жуківський, бо його побіч Павенцького називав Зубрицький видавцем „Зорі“. Він запевнив, як писав Як. Головацькому 20. мая 1848 р., обох видавців, що Як. Головацький буде їм помагати „прекрасними статтями“. Про те й просив його [1]). Юліян Вислобоцький, якого Як. Головацький називав у листі до нього з д. 9. цвітня 1848 р. навіть редактором. Теодор Леонтович, котрому, по думці Вислобоцького, належить ся найбільше признанне, бо він вже більше року старав ся о видавання руської часописи [2]). Іван Борисикевич, котрий в листі до редактора „Зорі“, 18. падолиста 1848 р. писав з Кромержижа, що журив ся „Зорею“, бюром редакції і Ставропигійського печатнею. Михайло Малиновський, котрий інформував Борисикевича про відносини „Зорі“ [3]). Помічним був Павенцькому Петро Головацький, кандидат на ґімназійного учителя. Він писав Як. Головацькому 25. падолиста, що зі Львова на провінцію не поїде, бо працює тепер для „Зорі“ а Павенцький „хоче конечно задержати його до спілки“ [4]). Ще 5. грудня старав ся він роздобути московські господарські часописи, потрібні для редакції [5]), але того самого місяця покинув Львів. У 1848 р. знова працював при „Зорі“.

Виринає питанне, що саме вкладала у видавництво „Зорі“ Ставропигія, та які були відносини між нею а редактором.

Павенцький підписував „Зорю“ не тільки яко редактор, але й видавець, а участь Ставропигії зазначена тільки тим, що часопись друкуєть ся у її печатні. Чи тільки всього? Рукописний рахунок [6]) друкарні й літоґрафії за час від 1. падолиста 1847 р. до кінця жовтня 1847 р. виказує позиції приходу Ставропигії за друк поодиноких чисел, за книжки передплатників і т. и., виплачені редакцією „Зорі“. Що більше у 1849 р. звернув ся заряд Ставропигійської печатні до редактора „Зорі“ Павенцького з жаданем, щоби платив більше за друк „Зорі“. Через кілька місяців знову підніс Ставр. Інститут ціну і заявив, що якби редакторови було за дорого, то може шукати иншої, дешевшої

---

[1]) Кореспонденція, op. cit., ст. 245.
[2]) Тамже ст. 261.
[3]) Тамже ст. 313.
[4]) Тамже ст. 316.
[5]) Тамже ст. 321.
[6]) Музей Ставропигійського Інституту, рукопись Rechnung über die Empfänge und Ausgaben der Stauropigianischen Buchdruckerei und Lithographie für die Zeit vom 1. November 1847 bis Ende Oktober 1848.

печатні. Тоді переніс Павенцький „Зорю“ до справді дешевшої печатні Поремби. Вкінци, коли Павенький покидав редакцію „Зорі“, то, по його словам, Ставропигійський Інститут перебрав на підставі заключеної з ним умови власність „Зорі“ на себе і обовязав ся видавати її далі своїм накладом. Одначе Ставропигійський Інститут, по його словам, з огляду на трудности в так „незвичайних часах“ першого виступу в політичній часописи полишив редакторови „необмежений заряд“ часописию.

Думаю, що наведених вище фактів достаточно, щоби означити ролю Ставропигії у початковому видаванню „Зорі“. Вона була мало активна. Ставропигія не була тоді причасна у видавництві своїми фондами. За нею був тільки моральний авторітет, як одинокої української орґанізації та ініціятива о стільки, о скільки заходи коло видавання „Пчоли“ улекшили й приспішили появу „Зорі“.

Під редакцією Павенцького оставала „Зоря“ через роки 1848, 1849 і 1850 до 63. ч. с. є. 7. серпня. Програма за сей час полишила ся без зміни, хиба що з 1849 року редакція постановила звертати більше уваги на заграничну політику так, щоби „Зоря“ могла „тим, що надто багато не вимагають, заступити чужі часописи“.

Починаючи з 1849 р., „Зоря“ виходила двічи в тиждень, а саме в середу і суботу; в середу на цілому а в суботу на половині аркуша. Папір був ліпший і білійший, формат чвертки. Ось як пояснив редактор потребу сих змін. Всі славянські народи, хоча деякі числом слабші від нас в Галичині, мають по кілька часописий і вони виходять щоденно. Чиж наша часопись мала би вічно тільки раз в тиждень виходити і скупо приносити, як доси, політичних відомостий? Ні! Руський нарід, хоч небагатий, але піднре часопись передплатою та причинить ся до її зросту. Як що число передплатників буде достаточне, то редакція видавати-ме суботнє число на цілому аркуші, а пійде „дуже добре“, то часопись виходити-ме частійше, чим два рази в тиждень. Треба також зазначити, що редакція старала ся поширити „Зорю“ і поза границі Австрії. Вона виєднала вже дозвіл передплати в „царстві польськім“ та сподівала ся виєднати такий дозвіл в Угорщині і Росії. На побільшеннє обєму „Зорі“ вплинула рівнож умова між редакцією і Господарським товариством, котре задумувало спершу додавати до „Зорі“ окремий додаток про сільське господарство, а опісля рішило ся поміщувати про се статті у самій часописи.

З огляду на питаннє про відносини між Ставропигією і редакцією „Зорі“ не без інтересу є факт, що з 16. мая 1849 р. ч. 39 „Зоря“ перестала виходити в Ставропигійській печатні і перенесла ся до друкарні М. Поремби. Хоч ми радше, писала редакція, булиби й далі держали ся печатні

Ставропигійського Інститута, то мимо сього ми приневолені перенести ся, тому що управа Ставропигійської печатні вимагає від нас тепер ціни, якої ми ніяк не в силі платити, а не хоче лишити нас при дотеперішній ціні, хоч М. Поремба за ту саму ціну зобовязав ся печатати „Зорю". Управа печатні піднесла ціну з 1. цвітня 1849 р. на 30 рс. від $1^1/_2$ аркуша, а з 7. мая на 40 рс., причім додала, що коли воно за дорого, то редакція може шукати собі дешевшої друкарні.

Таке відношеннє Ставропигії було як не неприхильне, то що найменше загадочне. Мабуть, перестала Ставропигія вважати видаваннє „Зорі" загальною справою, а особистим інтересом А. Павенцького. Усіх чисел в 1849 р. вийшло 104.

У 1850 р. 7. серпня з числом 63 зайшли у видавництві осьовні зміни. Перш усього уступив дотерішний редактор А. Павенцький ізза недостачі вільного часу, потрібного до редаґованя часописи. Прощаючи ся із читачами „Зорі", Павенцький дякував громадянству за співробітництво та передплату в тій твердій надії, що воно й далі підпомагати-ме часопись всіми силами і засобами.

Ставропигійський Інститут дякував від себе А. Павеньцкому, як першому редакторови руської часописи за те, що з вложеного на нього обовязку вивязав ся „з ревностію і оглядностію", а приневолений обовязками свойого звання, віддав редакцію „Зорі" Інститутови з огляду на стан передплати в найкращім порядку.

Після уступленя Павенцького „Зоря" перейшла на власність Ставропигії. Редакція перенесла ся зі свойого дотеперішного приміщення до Ставропигійського дому на вулиці Руській ч. 192, на другім поверсі над книгарнею. Інститут звернув ся до суспільности з відозвою: „Родимці! Ми зібрали умові сили освічених мужів у Львові, та постарали ся о співробітників з провінції. Вони радо приняли зазив, щиро бажають працювати на полі народної освіти, та з усіх сил стреміти-муть до кращої долі народу. Та того за мало. Щоби наш намір здійснив ся і приніс гарні плодн, потрібні нам у тій важкій справі й ваше співчуваннє, ваша поміч і підпора. Дбаймо про себе, приложім рук, а Бог нам допоможе. Рівночасно розписав Ставропигійський Інститут конкурс на редактора „Зорі" з речинцем до кінця вересня, обіцюючи редакторови таку саму пенсію, яку мав редактор „Вѣстника", а кромі сього й мешканє в домі Ставропигії.

Тимчасовий заряд редакції поручив Інститут свойому членови Михайлови Коссакови, тодішному секретареви Ставропигії. „Зорю" ч. 63 печатано уже в друкарні Ставропигії. Усі ті зміни зазначені на часописи: „Редактор М. Коссакъ. — Типомъ и накладомъ Инстит. Ставроп."

Михайло Коссак редаґував „Зорю“ недовго, бо тільки від 10. серпня до 28. жовтня (чч. 64—90). Програма остала ся та сама, що й попередно. Починаючи з ч. 80 суботнє число збільшено о ½ аркуша.

В часі сеї провізорії порішено остаточно справу редактора. Ставропигійський Інститут, дякуючи 28. жовтня 1850 р. М. Коссакови, писав: Коли М. Коссак ідучи за своїм званнєм, приневолений покинути Львів а через те і заряд „Зорі“, віддав Ставропигійський Інститут дальше видаванне часописи також своїому членови, Іванови Гушалевичеви, починаючи уже з 91 ч. Притім Інститут висказав М. Коссакови признанне і сердечну подяку за його „неутомиму ревність і успішне движенне часописи, та має надію, що він і на чужині не перестане працювати для добра своїого народа так щиро й горячо, як доси“.

З уступленнєм Михайла Коссака замикаєть ся п е р ш і й п е р і о д видавництва, період ідейної служби українській справі в Галичині. Та про се докладнійше на иншому місці.

Ч. 91 мало уже підписи: „Редакторъ І. Гушалевичь.— Типомъ и накладомъ Института Ставропигіянского“.

Під редакцією Івана Гушалевича оставала „Зоря“ від 1850 р. ч. 91 до 1853 р. ч. 15, що зазначувано підписом на „Зорі“. Тільки в 1851 р. від ч. 51. і 1852 р. до ч. 65. був підпис: „Пяждивеніемъ, типомъ и накладом Института Ставропигійского“ — без імени редактора.

Цікаво, що нового вніс новий редактор в часопись? У 96 ч. 1850 р. писав, що „Зоря“ не мала ніколи иншої цілі, як тільки дорогою правди закона і „благоразумія“ проводити своїому народови і боронити його справу від всякого несправедливого нападу І тепер, коли деякі питання, що відносять ся до руського народу, вияснили ся, „Зоря“ йти-ме далі тим вибраним шляхом в „чисто народній барві“ та всіми силами буде старати ся, щоби находячись в опіці „так славного старо-руского Института“ ще точнійше могла відповісти своїому завданню і бажанню вітчини. Кінчить: „Дѣлаймо совокупно и ревно а Богъ насъ не оставитъ“. Зновуж у 104 ч. читаємо, що редакція маючи в народній мові вправних та свідомих народніх потреб співробітників і кореспондентів, як краєвих, так заграничних, постараєть ся своїому званню точно відповісти. Характеристичне закінченнє, хотре наведемо в цілости: „Заключительно взываємо Васъ народолюбные сынове съ Галичины, зъза Бескида и Прута къ совокупленю силъ, найпаче теперь, когда такъ важныи и любопитныи вопросы, касающіися не токмо нашого общого отечества т. е. Австріи, но такожде и нашои народной жизны появляють ся. — Днесь треба намъ необходимо порозумѣвати ся, — а все доброе и спасительное взаимно сообщати, злое

же и погубное искореняти, дабысьмо возмогли, исторіею и в. правительствомъ намъ опредѣленое мѣстце достойно заняти!“

Як ще прирівняти сі фрази без змісту, держані в проповідничім тоні, кучерявим стилем та чудернацьким язичієм із повними змістом, чистими мовою, прозорими стилем програмовими статтями за редакції Павенцького, то приходить ся зразу відчути упадок „Зорі“. Що більше, в парі з тим пробиваєть ся і сервілізм. Усіх чисел за 1850 р. вийшло 104.

У 1851 р. Ставропигійський Інститут призначив для редакції нове приміщенє, а саме на першому поверсі тої части дому, що лежить на східній стороні і безпосередно притикає до головної церковної вежі. Мабуть не була Ставропигія вдоволена „Зорею“ за 1851 р., коли поручила редакції подбати про цікавійший зміст часописи. Тому заповіла редакція на 1852 р. більше белєтристики, чим в попередних роках. Усіх чисел за 1851 р. вийшло 104.

У 1852 р. змінено первісну назву часописи на „Зоря Галицкая“. З ч. 90 д. 15. падолиста часопись перестала виходити. Усіх чисел за 1852 р. вийшло 90.

Причини застановленя „Зорі“, як політичної часописи, вияснює сам Інститут. На основі нового пресового закона за „Зорю“, яко політичну часопись, треба було зложити кавцію. Ставропигійський Інститут, що стояв зі зовсім майном під контролею влади, не міг зложити потрібної кавції без попереднього дозволу правительства. Тому Інститут вніс у тій справі прошенне, де мусів докладно відповісти, чи видаваннє часописи відповідає його завданню та чи не убуває через те його майно. Довго треба було ждати на рішенне з 8. січня 1853 р., яким дозволено Ставропигії зложити обліґаціями кавцію на суму 5.000 р. Коли уже було всьо готове, щоби видавати „Зорю“ дальше, як політично-літературну часопись, зайшли нові трудности. Головна краєва каса не хотіла приймити на кавцію обліґацій, що звучали тільки на імя Ставропигійського Інститута і дня 8. лютого віднесла ся до краєвої влади, як їй поступити. Тимчасом Інститут, бачучи що се за довго протягне ся, просив владу о дозвіл, видавати поки що „Зорю“ яко часопись морально-літературну й забавну. Дозвіл прийшов [1]).

Програма нової „Зорі“ обнята ось якими точками: Часопись виходити-ме раз в тиждень і буде містити літературні статті, що рідним, чистим складом будуть причиняти ся до образування ума і нашої мови. Будуть там і забавні твори белєтристичні, бібліоґрафічні вістки про всі плоди

[1]) Зоря Галицька ч. 1 і Звіт Ставропигійського Інстатута дня 8. мая 1853. Музей Ставропигії.

нашої літератури і найважніщих творів инших народів, новійші і по змозі важнійші поучення з господарства, промислу і т. и. Кромі сього гомілєтичні пояснення св. евангелія та важнійші відомости про наші церковні обряди.

До того Ставропигійський Інститут постарав ся побільшити число редакційних сил, часопись внішно прикрасити, а змістом зробити цікавою для всіх. Візвано теж усіх наших талановитих людий, щоби своїми скарбами були помічні нашим намірам. „Зоря“ була від першого свойого блеску вірною товаришкою наших думок і надій, отже нехай і тепер товаришить нам на літературнім полі під опікою високої влади.

Перше число зреформованої часописи п. з. „Зоря галицкая“, листъ повременный посвященный литературному общеполезному и забавному чтенію“ вийшло 2. марта 1853 р. Часопись виходила раз в середу. Усіх чисел 43.

До 15. червня, ч. 14 „Зорю“ підписувано: Иждивеніемъ и типомъ Института Ставропигіаньского. — Отвѣчательный редакторъ Іван Гушалевичъ. Тому що обовязки звання не дозволяли Гушалевичеви займати ся далі редакцією „Зорі“, він просив Ставропигійський Інститут, щоби його звільнив і подав иншого редактора урядови до затвердження. Інститут з уваги на многі „достохвальныи сочиненія“ Богдана Дідицького, поміщуванні в „Зорі“, подав його до затвердження. Уряд одобрив вибір редактора своєю постановою з 7. червня 1853 р. „Складаючи, кінчив Гушалевич, Вп. читательству искренное благодареніе за довѣренность ко мнѣ, прошу такожь и Г. Богдану А. Дѣдицкому вспомоществовати въ его трудной задачи — а мою искренню волю къ поднесенію народного слова въ своей памяти ласкаво содержати“.

Б. Дідицький підписував як „отвѣчательный редакторъ“ і редаґував „Зорю“ до 1854 р. 9. червня, ч. 31. Він помагав Гушалевичеви в редаґуванню „Зорі“ вже мабуть 9. липня 1852 р. Погляд Дідицького на програму „Зорі“ поміщений у відозві 4. січня 1854 р. Признаючи „Зорі“ гарні заслуги на полі політичнім, підніс, що від року „Зоря“ причиняла ся по змозі й по своїм силам, щоби піднести й поширити науку і красне письменство. З дозволу краєвого уряду, під опікою многозаслуженого для руського письменства Ставропигійського братства та при помочи найліпших руських письменників ся науково-белєтристична часопись виходити-ме і в 1854 р. Часопись буде мати теж додаток „Поученія церковныя“, а редакція постараєть ся уліпшувати її зміст, а по змозі і збільшити обєм.

Дідицький покинув редакцію з причини болю очий. Уступаючи, дякував Ставропигії за її „полное довѣріе“ в його „труды и добру волю“, „всѣмъ доброжелательнымъ Соотечественникамъ, которы благоволили вспирати мене

словомъ и дѣломъ во продолженіе всего моего дотеперѣшного литературного дѣствованія". Поручав ся їх памяти памяти та просив, щоби помагали його наслідникови, Северинови Шеховичеви.

З ч. 32., 16. червня підписував „Зорю" уже: „отвѣчательный редакторъ С. Г. Шеховичь. — Иждивеніемъ и типомъ Института Ставропигійского" до ч. 47, 29 падолиста 1854 р. Програмово не вніс Шехович в „Зорю" нічого нового. Навпаки спричинив Ставропигійському Інститутови неприємности а часописи шкоду. В наслідок застановлення Шеховичевої „Лади" передплатники бажали відбити собі свої гроші, перенесеннєм зложеної передплати на „Зорю". Зновуж 12. падолиста подав Шехович до загального відома, будьто Ставропигійський Інститут заявив йому кілька разів, що з днем 1. січня 1855 р. рішив застановити видаваннє „Зорі" і тому не принимаєть ся більше передплати. Але він, бажаючи „усильно" посвятити себе „въ услуги ВП. Публики, сдѣлалъ ДХ. Обществу Института Ставропигійского предложенія", щоби відступив йому концесію. Як що те станеть ся, найрадше продовжати-ме видаваннє „Зорі". Видавництво мав взяти на себе М. Поремба. Та замість того Шехович через кілька днів мусів покинути „Зорю" „для зашедшихъ обстоятельствъ". Мабуть, розійшов ся із Ставропигією не по доброму, коли не звернув ся до неї із шабльонового подякою своїх попередників. Що більше не просив навіть дальше підмагати „Зорю". Се характеристичне для особи й мови Шеховича редакторське „объявленіе" позволю собі навести. „Выражая усердный мой жаль, что лишаюсь счастья, посвятити себе въ пользу моихъ Родимцей, благодарю Ихъ за соучастіе, которое изволили объявити мнѣ во продолженіе моего труда. Однакже потѣшаюсь надеждою, что Почтенные Родимцы подарятъ мене Своею благосклонностью, если мнѣ случится, вновъ дѣйствовати на поприщѣ журнальномъ".

З уступленнєм Шеховича скінчив ся другий період „Зорі". Се був період переміни „Зорі" з часописи політичної в тижневник для літератури, господарства й забави, період упадку з огляду на ідейну службу рідній справі, період перервання звязків з життєм руського народу, нерозуміння його потреб а тим самим і не заспокоювання їх. Ч. 48, з 24. листопадня підписав Николай Савчиньскій — Накладомъ и типомъ Института Ставропигіяньского. Нова редакція здементувала перш усього безпідставну вістку, що з кінцем року „Зоря" перестане виходити. Ні, „Зоря" скине тілько шати і пута чужії, а прибере ся, як повинна, по руськи.

Причини упадку й віднови „Зорі" подала редакційна відозва у ч. 50, повторена у ч. 51. З огляду на її вагу,

головно що до впливу Ставропигії на напрям і мову „Зорі“, познайомимо ся з нею докладнійше.

Значний недобір ізза малого числа передплатників були би приневолили Ставропигійський Інститут залишити дальше видаваннє „Зорі“. Але се дуже боліло мужів справді „гідних засідати в тім братстві, не йно церковнім, але також від віків всенароднім“. Вони шукали причин, чому нині так мало лишило ся „покровителів“ тої часописи, котру колись з так великим одушевленнєм повитали і приняли, що приносило нам таку велику користь. Многі шукали причини в теперішних, заєдно важких відносинах. Та таке розумованнє, відносно до нашої одинокої літературної часописи, стягнуло би на Русинів погорду, тим страшнійшу, що кинули її на себе самі. Народи виказують нині своє житте й силу торговлею, політичною перевагою, або літературою. Нам остає тільки література. Нею маємо доказати, що справді живемо. До сього служить одинока наша літературна часопись, одиноке огнище, у котрім має складатп Русь цвіт свойого знання, котрим має вона похвалити ся перед собою і світом як гарною, для будуччини многонадійною своєю дитиною. Мігби дехто сказати, що у нас нема письменників і тому нема що читати і за що платити. Хто так говорить, не читав, очивидно, нічого руського. Чи треба пригадувати такі імена, як Могильницький, Добрянський, Устіянович, Гушалевич, Мох і инші, котрі здавна живуть в наших серцях? Або молоде поколінне, загріте їх піснями і працями, котрому треба тільки духової піддержки, щоби не опинило ся на чужій службі, як польські поети Залєський, Кондратович, перший польський критик Михайло Грабовський і багато инших Українців рідних? Преціиь знаємо, що редакторами польських часописий були і є в більшій части Русини.

Та члени Ставропигії добачили причини упадку „Зорі“ в чому иншому. Нам, як новій редакції тої самої часописи, не годить ся широко про те говорити. Скажемо тільки загально, що Русини від якогось часу не пізнавали „Зорі галицької“, не пізнавали в ній своєї рідної дитини. Тому вдячний і вірний нарід відвернув ся від тих, що мали відвагу обкидати болотом дорогі нам імена руських письменників, котрі відтягнули ся від співробітництва в часописи. „Зоря“ була би скоро цілковито вивандрувала за Збруч, несучи славу своїх провідників, котрим нехай Бог, за те простить, а Русини забудуть. Серед таких відносин Ставропигійський Інститут рішив ся змінити редакцію і візвати до спільної праці таких мужів як Устіянович, Могильницький, Мох, Козанович, Лисяк, Добрянський, Головацький і инших. Важке се діло, за яке боремо ся. Та ми певні, що скоро на ново відізвуть ся у нашій „Зорі“

давні й молоді наші соловії, а „Зоря“ стане справді загально народньою, зеркалом руського життя.

Родимці, кінчить горячо редакція, ділаймо рука в руку! З дрібних капель стають ріки й моря! Одну галузку переломить і дитина а кілька галузок звязаних не розірве й великан. Тому разом! Жертви незначні, а користь велика. Не тільки словом, але й ділом ворогам і невірним докажемо, що ми нарід справді живий, що іскра нашого життя була тільки попелом згарищ колишньої слави і богатства, привалена каменем забуття і неволі. Сей попіл розвіємо вітхненнєм наших грудий, а злученими руками відвалимо камінь. А коли святиня нашої літератури і нашого життя підноситиметь ся високо, коли засяє, гарна й незахитана, бо з основою в наших серцях і груди, а верхом там, відки цілі вікі черпали ми надію і силу, то як гарно буде глянути по тій святині й по собі. Ми тоді скажемо: І ми помагали, а наші сини, дивлячись на неї, скажуть: то діло вітців наших. А що тоді скажуть инші народи, нічого нам лякати ся.

Побіч готового вже матеріялу, який нова редакція використала, появили ся тепер в „Зорі“ твори незвісних ще й досі письменників, а саме Плятона Костецького і Евгена Згарського а у 1855 р. Ксенофонта Климковича. Усіх чисел за 1854 р. вийшло 51.

У 1855 р. „Зоря“ мала виходити раз на тиждень в пятницю у форматі 8. Часописи привернула редакція первісну назву: „Зоря галицка“. Перше число вийшло 5. січня 1855 р. Коли Ставропигійський Інститут на початку минулого місяця, писала редакція, здав на нас редакцію „Зорі“, ми приймили ся за сей труд тільки тому, щоби покласти „Зорі“ гарний, руський намогильний напис. Ми з досвіду знали, що часопись, котра попала раз в погорду й непамять, мимо великих зусиль не піднесеть ся. Один навіть з „неруских писателів Русинів“ написав редакції, що пришле для „Зорі“ парастасовий вірш. Від якогось часу наші народньо-руські співці розбили ліру, кинули проклін.

Редакція бажала творами деяких молодих письменників заповнити „Зорю“ до кінця року — до дня її похоронів. Хочби й віджила „Зоря“ гарними творами, то тільки на час, бо не будучи зеркалом умового життя усіх Русинів стала би односторонна і мусіла би впасти. Та стало ся инакше. В дописах повитано „Зорю“ не як догасаючу, а як день нового воскресення. Відізвали ся, на диво, і давні руські письменники. Злітають ся вони до „Зорі“ з своїми піснями, як жайворонки й соловії на весні, сходять ся до „Зорі“, як до святині музи. „Зоря“ не пропаде.

Та її завдання не в тому, щоби нести забаву й науку. На се є багато инших часописий і книжок. Її завданнє

вище, а саме розвивати та удосконалювати нашу руську літературу, як одинокий доказ сили нашого духа й нашого життя, відтак відомости з нашої старовини та господарства. Редакція була би рада, як би зі збільшеннєм обєму могла додати забавну часть та окремий додаток для просвітного й морального піднесення селян.

По півроці, бо 22. червня, редакція писала, що коли „Зоря“ воскресла і держить ся, то не меценатів заслуга, бо деж „хахолская“ бесіда найде меценатів. Се діло самого народу, котрий відніс ся до „Зорі“ з довірєм. Се довірє дає редакції силу й надію. Твори, які вона помістила, вправді не досконалі, бо молодих письменників, але з серцем, свої кровю і душею, а не з англійських вікарих „перешуеніи Отцѣ Игнатіѣ“. Се алюзія до Дідицького. Се щойно засівок, якуж надію дають ті молоді письменники, що так завзято і сміло понеслись за Николаєм, Любичем, Русланом? Редакція запрошувала вкінци сміло до передплати, бо що сам нарід збудував, сего сам не завалить. Та на жаль, холєра перепинила видаваннє „Зорі“, бо вийшли загалом тільки 32 числа, останнє 10 серпня.

У 1856 р. виходила „Зоря галицка“ раз на тиждень в пятницю, яко „письмо посвящене литературѣ и забавѣ“. Перше число вийшло 1. січня. У сім девятім році видавання „Зорі“, часопись перейшла в руки приватного накладця Михайла Дзіковського, зарядчика Ставропигійської печатні. Програму зладжено в дечім відмінну, як попереднього року, а саме звернено увагу на забавну часть. Мали входити в часопись розправи наукові, історичні нариси, господарські вістки, відомости з літератури инших племінних народів, твори прозові і поетичні, як оригінальні, так перекладані. Часопись підписував далі як редактор Николай Савчинскій — Типомъ Института Ставропигіянского. Усіх чисел вийшло 52.

Недостача відповідного матеріялу не дає нам змоги відповісти на дуже цікаве питання, чому саме Ставропигійський Інститут скинув зі себе почесну ролю видавця „Зорі“ на 1856 р. Причини того належить шукати у пасивности видавництва, спричиненій недостаточним числом передплатників. Та не виключно. Лежала вона по моїй думці і в чім иншім.

З кінцем 1854 р., як було сказано вище, Ставропигійський Інститут перевів основну реформу часописи, бажаючи зробити її народньою змістом і мовою. Такою була „Зоря“ і в 1855 р. Ся радикальна переміна стягнула на „Зорю“ заміти й напасти зі сторони прихильників русофільського напряму, послідовно й прогресивно заступленого в „Зорі“ редакторами Гушалевичем, Дідицьким і Шеховичем. Ставропигія найшла ся між двома противними собі силами, а не хотячи в так короткім часі знову переходити з одної

скрайности в другу, віддала видавництво в приватні руки. Сей мій здогад потверджувало би і запрошенне до передплати на 1857 рік, та й ся обставина, що „Зоря“ в 1856 р. завернула з народнього українського напрямку та віддалювала ся від нього чим раз далі й далі. Дня 15. грудня 1856 р. редакція писала, що „Зоря“ мало не впала. Та вратував її невеличкий гурток доброжелаючих мужів. Розглянувши докладно дописи, редакція прийшла до переконання, що більшість жалоб відносить ся до 1855 р. та до невдоволення змістом і видом (читай мовою) часописи. Остання обставина, се майже загальне зло, що нас не радує і жалкою безнадійностию сповиває наші серця.

Мало мали ми читачів, а як ріжні й суперечні були їх бажання і погляди на ціль і напрям часописи! Редакція осуджує скрайність, односторонність і беззглядність та вибирає компромісову середину. Справжня часопись має бути зеркалом духового життя свого народа. Вона буде старати ся погодити усі поодинокі погляди, сили духа й серця для одної великої цілі — народньої освіти та правильного літературного життя. Редакція обіцяла оголосити програму часописи пізнійше, а на разі зазначила, що містити ме в „Зорі“, повісти, вірші, описи, історичні і инші розправи.

Дня 16. січня 1857 р. вийшло перше число п. н. „Зоря галицка“, письмо посвященное литературѣ, забавѣ и господарству. — Типомъ Института Ставропигіянского — редакторъ Николай Савчинскій. Дня 9. цвітня вийшло 13 і останнє число. „Зоря галицка“ перестала виходити. Компроміс, яким редакція хотіла ратувати „Зорю“, не тільки що її не вратував, але приспішив її конець. Се відчула і сама редакція. Вона писала: „Число прихильників часописи не зросло, але змаліло. Винна сьому або байдужність супільности, або та обставина, що „Зоря“ не відповідала ні потребам, ні бажанням народа. На перше ліку нема. Другому лиху можна би ще запобігти. Ми пішли за ріжними радами й бажаннями людий від нас оглядніїшних. А ті ради так ріжні, що у нас не витворив ся ще одноцільний погляд на наші стремління, але з досвідом і з часом наладить ся і се“.

Звісно, що погодити з собою два виключаючі себе напрями, було неможливо. „Зоря“ впала жертвою русофільських експериментів Гушалевича, Дідицького і Шеховича, а Ставропигії можна зробити поважний заміт пасивности, а то й легкодушної терпимости. Її енерґічна реформа з кінцем 1854 р. прийшла або за пізно, або не проводив її Інститут послідовно. Імовірнійше друге. Мені здаєть ся, що коли би Ставропигійський Інститут не оглядаючи ся на невдоволенне противників української мови і ідеї та на хвилевий недобір, видавав був „Зорю“ у на-

родньому напрямі далі, бувби її певно вратував, а через те й прискорив би і улекшив би діло національного та ідейного виховання української суспільности в Галичині.

II.

Характеристика редакторів і напрямів „Зорі“ та відношенне до часописи руської і польської суспільности.

(Перший редактор. — Характеристика хвилі. — Русини на службі польської преси. — Інформації польської преси. — Критичні погляди на „Зорю“. — Роля часописи. — Відношенне польської суспільности до неї. — М. Коссак — Русофільський напрям „Зорі“ за редакторів Гушалевича, Дідицького і Шеховича. — Голоси прихильні й ворожі. — Крик обединителів з нагоди реформи „Зорі“. — Паденє часописи).

Доля „Зорі“, як взагалі доля всякої часописи, вяжеть ся тісно з особою редактора. Від його інтеліґенції, знання, переконань, а відтак від редакторського хисту в широкому значінню того слова залежить її успіх, або невдача. Іззатого не буде зайвим посвятити кілька слів характеристиці редакторів та їх роботи, причім найцікавійшими та найважнійшими являеть ся особа першого редактора та „Зоря“ у 1848 р.

Перший редактор першої української часописи в Галичині Антін Павенцький родив ся дня 24. падолиста 1818 р. в Нижневі. Ґімназію скінчив у Станиславові і Львові (фільософічні курси, нинішні VII і VIII клясу). У 1837 р. записав ся на правничий виділ львівського університета і скінчив його 1841 р. Опісля посвятив ся судейській службі. На державній службі оставав до 1858 р. Колиж намісник Галичини ґр. А. Ґолуховський хотів позбути ся Павенцького зі Львова і переніс його, яко судового адюнкта, до маленького місточка Дубецька, він туди не пішов і кинув державну службу. У 1859 р. був він вже нотарем у Львові. Своїм патріотизмом і жертволюбивостию придбав собі любов і пошану, так що вибрано його послом до сойму. Та тут зневірив ся він у який небудь успіх посольської праці та відтягнув ся від політичного життя. Покинув теж нотаріят і жив із свойого майна. Помер дня 5. цвітня 1889 р. у Львові. Був членом товариств: „Народний Дім“, Ставропигійський Інститут“, „Галицько-руська Матиця“[1]).

Павенцький розпочав свою ґромадянську діяльність у 1848 р., ставши не тільки редактором, але й видавцем „Зорі“. Вже тоді був він членом Ставропигійського Інститута, бо членську присягу зложив 16. марта 1848 р. Стар-

[1]) Бесѣда 1889, ч. 8; Червоная Русь 1889 р. ч. 6., Временникъ Ставр. Инст. 1904, ст. 139—10.

шина Інститута та гурток тодішних українських діячів мусіли цінити спосібности Павенцького і мати до нього повне довіря, коли вже не наміченому редакторови „Пчоли“, Д. Зубрицькому а йому віддано провід першої української часописи. А відповісти, як слід, свойому завданню було тоді не легко.

Рік 1848 застав українське громадянство політично не підготовлене а національно слабе. Стан сей був природним вислідом польсько-австрійської системи, якої цілию було, звести українську народність в Галичині до зера. Натомість польське громадянство було національно зорґанізоване й свідоме своїх політичних цілий. Воно-ж і виступило тоді з усею аґресивностию, щоби воскресити Польщу у її історичних границях. Етапом до сего мало служити проголошеннє, що Галичина є краєм національно-одноцільним, бо замешкує її тільки один нарід польський. Нема ніякої руської народности, кричали й писали тоді польські діячі, а є тільки два обряди, грецький і латинський, але одна народність польська. Польська преса пригадувала ті моменти, коли сини українського народа, чи по неволі, чи національно неосвідомлені а пірвані революційними кличами, за польську ідею жертвували свою кров і життє. Ся преса тодішній нашій суспільности ставила за взір тих „gente Ruthenos, natione Polonos“. А таких типів і перед і у 1848 р. було ще багато. І їх талантом та знанням кріпшала й поступала не справа українського а польського народу.

У звязку з „Зорею“ згадаю тільки визначнійші типи, заслужені в польській публіцистиці. Професор польської літератури на львівському університеті, Микола Михалевич, Українець з роду, син священика був у 30-х роках редактором часописий: „Gazeta lwowska“ і „Rozmaitości“ [1]). Іван Захаріясевич, редаґував часопись „Postęp“ у 1848 році і був автором скандальної, згідно з мріями Духинського написаної повісти „Swięty Jur“. Був він родом з Радимна, де при кінці XVIII. ст. Дідичі і Захарюки були церковними провізорами. Умер 1906 р. а похоронено його згідно з передсмертним бажанням по греко-католицькому обрядови [2]). Лев Корецький, був редактором україножерної часописи „Dziennik narodowy“ 1848 р. Русин з роду і обряду, син греко-католицького пароха, гордий, як сам писав на свій обряд [3]). Іван Добрянський був власником і керманичем часописи „Gazeta narodowa“ і одним із найдіяльнійших та найзавзятійших ворогів руської народности в 1848 р. При тій нагоді, хоч до річи воно не належить, згадати

[1]) Б. А. Дѣдицкій, Свое-житьевыи записки ч. I. ст. 15.
[2]) Таможе II, ст. 44.
[3]) Dziennik Narodowy 1883, ч. 63.

Плятона Костецького, сина священика, вірного ученика Добрянського, від 1862 р. співробітника „Gazety narodowoї“ [1]). По думці тих панів, писав з нагоди ювилею Костецького автор польської часописи „Kraj“, Ptb. 1888 № 4, Українець може бути уніятом, вільно йому навіть, як ніхто не чує, розмовляти по українськи, одначе думати і відчувати повинен він тільки, як Поляк, бо він тільки українського роду а польської народности. У тій дикій програмі містила ся цілковита неґація української народности.

Польська преса станула всеціло на услугах польської політики, яка невірним інформованнєм заграници хотіла своїм імперіялістичним посяганнєм на українську землю дати оправданий і справедливий титул, а у нутрі представити їх наскрізь природним обявом та ще до того опертим на любови і братерстві. І зовсім природно, бо дорога до прилучення української Галичини в Польщу вела тільки по трупі української народности. Не треба хиба додавати, що усі користи, які давав конституційний лад, бажала польська політика використати виключно для скріплення польської народности та її поширення.

Для иншої думки польська преса була зачинена. А чужа преса була далеко, тай до неї уміли Поляки дібрати ся. „Се одна із справок наших сусідів, писав М. Куземський [2]), що як правдою не можуть обстати, кидають ся на ріжні способи. Один з них, се підкупити редакторів часописий, щоби вони не містили наших відповідий на брехні польських панів“. В таких обставинах українська свідома суспільність мусіла відчути потребу свойого політичного орґану. І справді відчула її не тільки у Львові, покликавши до життя „Зорю галицку“, але і скрізь в краю. Іван Бірецький, парох в Бахурі, одна із найкращих постатий 30-х і 40-х років, писав [3]) ще 27. цвітня 1848 р. до Якова Головацкого: „Як читаєш „Postęp“, найдеш там у ч. 4 моє письмо переслане до нього, але як на нього відповідають? Як самі хочуть і як їм треба. А як ще що проти сього напишу, то певно не помістять. Отже радь якось брате конечно, щоби й ми могли відізвати ся своїм рідним словом чистої правди, голосом покривджених і подати наші потреби до відома уряду, котрих він доси не знає, бо хтож має їх подати“.

Інтересно, що майже в передодни появи першого числа „Зорі“, бо 13. мая 1848 р. писав [4]) Іван Борисикевич до Як. Головацького, що хотівби видавати політичну ча-

---

[1]) Kraj Ptb. 1888, ч. 4. і Діло 1888. ч. 24.

[2]) Рукопись Народнього Дому, Лист М. Куземского до Гр. Шашкевича поч. марта 1849 р.

[3]) Кореспонденція, op. cit., ст. 238—9.

[4]) Тамже ст. 243.

сопись в дусі руссько-славянськім, але вже від 1. падолиста, коли зїдуть ся питомці, що поможуть в коректі та в перекладах з часописий німецьких, чеських, південно-славянських і инших відомостий, що нас як Русинів могли би обходити. Я бажав би, щоби ми почали глядіти на сучасні світові події із становища чисто руського і чоловіколюбного, а притім виробляли нашу мову для потреб будучого урядування в народній мові. Бажавби я з украіножерцями вести хоч слабу полємїку, але гідну сильного народа, що відчув своє єствованнє і призначеннє. Ви будете цензором моєї мови і помічником у створенню нових а потрібних слів". Своєю часописию бажав Борисикевич дати те, чого не могла дати „Зоря", значить ся, її доповнити. На жаль, свойого замислу Борисикевич не здійснив. Одинокою часописию лишила ся „Зоря" і їй довело ся відповісти тим надіям, які з нею звязувала тямуча частина української суспільности. Якже „Зоря" із свойого завдання вивязала ся? Скорше, чим на се питаннє відповімо самі з історичної перспективи, віддаємо голос сучасникам. При тім мушу зауважити, що беру під увагу „Зорю" за весь час редаґування Павенцьким, с. є. роки 1848, 1849 і 1850 до ч. 63.

Спиридіон Литвинович писав [1]) у 1848 р. до начальника громади Коломиї Дрималика, що його думка про часопись для селян вповні промовляє до його душі. Львівські потентати здаєть ся нездібні покликати до життя щось простонароднього. Їх часопись „Зоря галицка" ледви чи знизить ся із своєї теоретичної сфери до народу. Вона є вправді вельми витаною появою для нашої літературп і може бути орґаном порозуміння вищих верств, але часопись для народа мусять видавати тільки випробовані діячі, що знають нарід, не тільки з висоти пташиної перспективи, але як найкраще познайомлені з його життєм. До того треба асоціяції, у якій мусять взяти участь найліпші сили, та блище про се можна поговорити тільки устно, що й треба нам зробити, як тільки наші посли вернуть з парляменту. Дрималик був чоловіком свідомим і діяльним, котрого кореспондент „Dziennika narodowego" 1848 р. ч. 91 назвав політичним хамелєоном та приписував йому, що будьтоби в промовах до народу говорив: „І я Русин, і я син вашої землі. Не глядіть на се, що я ношу сюртук, бо я урядник, але скоро прийде час, що приодіну ся в вашу ношу й візьму ся до Ляхів".

Коло Дрималик і Литвинович гляділи на „Зорю", як на часопись корисну, хоч мало популярну, то Антін Могильницький відніс ся до неї зовсім инакше. Ми думали й писали, читаємо у його листі [2]) до Як. Головацького

---

[1]) Рукопись у Національнім Музеї без дати місяця.
[2]) Кореспонденція, op. cit., 264—65.

з 10. липня 1848. вже тоді по руськи, коли нашу питому народність мучили, а тепер, коли нам вільно говорити і писати, коли жаби так відважно по руськи кракають, докиж соловії мають мовчати? Є, правда, Русини, що скорійші і сміливійші від нас, зараз від першої хвилі пишуть і пишуть багато — але якби на примір цілу „Зорю галицьку“ збив в олійни на макух, чи потекла би хоч капля здорової льоґіки, політичного знання, знання духа часу і правдивої потреби народу? На наші конституційні свободи чатують вовки і медведі, а наші начальники старають ся охоронити нас від заяців і лисів. Наша „Зоря“ веде полемїку з польсько-руською радою — Ляхи того не читають, бо кирилиці не вміють, або нею погорджують, а читають се дяки і деякі письменні хлопи, самі нічого з того не розуміють та ведуть неписьменних до ще гірших помилок. Словом, наші корифеї лізуть в болото і других кличуть за собою, але ми стіймо на березі, підождім. Як вони добре обталапають ся, ми обійдемо сухим, а чей зайдемо далі чим вони. Хто сміють ся останній, той сміють ся найліпше. А Могильницький задумував теж видавати в Станиславові часопись, але не вдавати ся в політичні сплетні, а давати відомости з літератури, господарства, звичаїв, обичаїв та брати під здорову критику, що доброго, або шкідливого діють ся для Русинів на світі. Та сили одного чоловіка на се не вистарчать, тому просив Головацького до спілки.

Жерело невдоволення „Зорею“ лежало в першій мірі в письменницькій зарозумілости Могильницького, а відтак у його погляді на політичну роботу. По його думці належало перед усім поборювати австрійських бюрократів а відтак Поляків. Були теж скарги, що „Зоря“ звертає за мало уваги на сільське господарство (Пчола 1849, ст. 124.).

Коли ще було яке небудь невдоволенне із „Зорі“, чи заміти проти неї, то можна їх звести до одного спільного знаменника, а саме невдоволення з мови, за котрою стояла редакція і в якій в головному печатані статті „Зорі“. Редактор заявив був у 1. ч. „Зорі“, що вона виходитиме в нашій руській мові, якою наш нарід говорить. І перевів се справді в перших двох роках, бо в році 1850 мова була вже менше чиста.

Проти народньої мови „Зорі“ не підношено тоді замітів голосно і прилюдно, бо народня струя була за сильна, а роблено се хиба тайком у переписці. Святоюрський сотрудник Хоминський жалував ся у листі[1]) до А. Петрушевича з 7. жовтня 1848 р., що у Львові панує тепер „малороссоманія“. Нею заражена Народна рада, посли до Відня. А найгірше, що вона не знесе ніякого спротивлення і кождого, що має инший погляд на нашу мову називає псевдо-

[1]) М. Возняк, op. cit., ст. 159, увага.

Русином, зрадником і Бог знає чим. Зновуж А. Петрушевич, посилаючи Я. Головацькому „первое разсужденіе о русскомъ языкѣ Павскаго“ писав 12. цвітня 1849[1]), що щиро радив би нашим „вѣдповѣдательнымъ“ прочитати її з увагою. З неї моглиб научити ся, „что есть языкъ русскій, что его нарѣчье, что грамматика и что правописаніе“. Притім просить, щоби се не було кому в гнів, то нехай лишить ся між ними. Цікаво, що Петрушевич бажав перепачкувати в „Зорі“ свою мову статтею „Польща, Русь и Ромыны“, та сподівав ся, що ред. Павенцький її напечатає, як що мова не буде перешкодою його „дерзкому домагательству“. Стаття не появила ся в „Зорі“, а в „Пчолі“ Ів. Гушалевича 1849 р.

Отсе всі звісні нам заміти проти „Зорі“. Значно більше й загальне було серед української суспільности вдоволеннє, ба навіть одушевленнє першою своєю часописию. Микола Устіянович у своїй поезії „До Зори галицкои“ 1848 ч. 14 витав „Зорю“ як вістуна райського зарання, дитину неба, квітку надії, як перше слово з гробової могили, перше зерно почуття сили. Вона розібє хмари, розжене тумани, огріє груди і в серденько гляне: аби ожила руськая дидита, аби зацвила руськая родина. „Зоря“ розсвітить народнє життє, щастє і свободу. Тоді мале дитятко при піснях про Дніпро й Полтаву мрітиме про козацьку славу і про щастє. „Зоря“ була близька серцю Українців, згуртованих в політичному товаристві „Головна Рада руська“ та тішила ся прихильностию в краю. Навіть Д. Зубрицький поручав її памяти Я. Головацького, а Іван Головацький хвалив „Зорю“ за мову. Мова в „Зорі“ то золото. Стережіть господнього храму, писав[2]) братови Яковови 28. марта 1849 р., нашої народности. Ваш голос, то голос народа. Бережіть мову в давній чистоті, бо велика грозить туча.

„Зоря“ за часів Павенцького була редаґована живо й талановито. Жива мова, актуальні статті, писані складом простим і прозорим. „Зоря“ освідомлювала нарід національно та давала йому по своїй змозі, усе те, що було йому потрібне до національного, економічного та політичного визволення. Що більше, „Зоря“ дементувала неправдиві вісти й клевети польської преси та додавала відваги й заохоти та практичних вказівок у важкій визвольній боротьбі на усіх полях народнього життя.

Як „Зоря“ була потрібна і яка була з неї користь, доказує найкраще те відношенне, у якому поставила ся до неї польська преса та польська суспільність. Се відношенне не було нічим відірваним, а зовсім природно випливало з того становища, яке польська суспільність займила взагалі до українського політичного і національного відро-

---

[1]) Кореспонденція, op. cit., ст. 354.
[2]) Тамже, ст. 348.

дження. Се становище було крайне вороже, націоване нетерпимостию і злобою при рівночаснім фарисейськім запевнюванню про любов і прихильність та зазиві до згоди і братерства. Повна беззглядність, яка вичерпувала усі можливі етичні і неетичні середники, цілковита руїна української народности діставала в польській пресі марку революції і боротьби за незалежність Польщі. Український рух був, по її інформаціям, штучним винаходом австрійської влади, інтриґою, зверненою на розбиттє одноцільної польської народности в Галичині; почуттє національної української окремішности, се обскурантизм, уступка для бюрократії і німецького елементу; українська народність, се видумка одної касти, касти святоюрської. Словом український національний рух не має ні живучої підстави, ні оправдання, бо українське і польське населенне Галичини, мимо своїх ріжниць, становить тільки один нарід, а саме польський. Всяка, хочби найдрібнійша, уступка австрійської влади в користь українського народу викликувала в польській пресі обуреннє і протест на гнет польського народу. Розуміють ся, що перша українська часопись, до того часопись політична стрінула ся з такою самою ворожнечею польської суспільности.

„Зоря галицька“, се орґан касти, котру легко (навіть з огляду на чорножовту краску) можна прирівняти до пявки, що напила ся крови і її посипано солию. Вона кидаєть ся, вєть ся і плює тою кровю, що її виссала з люду, в очи цілому народови та замість нести освіту й волю, сіє братню ненависть (Postęp 1848. ч. 53.).

„Зоря галицька“ своїми безличними, історичними фалшами сіє незгоду між двома братними поколіннями мазурського і руського нарічя, взиває до домової війни. Се темна зоря, в якої обдурити своїх братів, є цілою політичною мудростию, до котрої вона дійшла без великого коштy і напруженя голови Стадіоновою підмогою. (Dziennik narodowy 1848. ч. 93.).

З нагоди зазиву в „Зорі“ до збирання підписів за поділом Галичини писав „Dziennik narodowy“: Минула влада Стадіонів і вже ніхто не буде вас потребувати. Ваші петиції разом з підмогою для „Зорі галицької“ пішли до коша. Незабаром будете нічим, як були через 80 років, бо ваша народність імпровізована поліцією, не є народностию, бо правдиві Русини, що за волю народу гинули разом з нами на полях Мацєйовиць, Липська і Горохова, або стогнали в кайданах тоді, коли ви, як собаки, вітрили за його переслідуваними приятелями, не до вас належать, бо вони не перестали бути Поляками. Підмогу, признану „Зорі“ Стадіоном, з розпорядку міністра, застановлено по причині статий підбурюючих сільський нарід (D. N. ч. 127.). Поляки безустанно чернять „Зорю“ у своїх письмах, писав Г. Д. в дописи зі Львова („Зоря“ 1848. ч. 20.).

Та вершком усього був крик, який піднесли польські часописи з того приводу, буцім то „Головна Рада руська“ через „Зорю галицьку“ підбурювала нарід до розбоїв і різні Поляків. „Gazeta powszechna“ ч. 34. і „Gazeta narodowa“ ч. 142. виступили з обжалованнєм, що Русини, скривши ся за свою кирилівську азбуку, як за китайський мур, кнують скритовбійства і приготовляють домову війну. На се дістали відповідь у Зорі“ ч. 24, а на провокацію польско-руського Собору порозліплюваною „Пересторогою“ відповіла „Головна рада руська“ відозвою п. з. „Для заспокоєня“, де заміти, звернені против Русинів названі „безстидною брехнею“. „Зоря“ повторила за польськими часописями, що польська політика стремить до історичної Польщі, та що пора взяти за збрую і звести кровавy боротьбу за Польщу. „Зоря“ взивала український нарід до обережности та орґанізування українських народних ґвардій (сторожий). Чиж говорити про народню ґвардію значить підбурювати до різні і розбоїв? Нехайби „Зоря“ захвалювала українському народови Польщу в давних границях, польську мову в школах, в урядах, судах і народній ґвардії, то тоді польські часописи хвалили би її і говорили, що маєте право творити ґвардію і узброювати ся. Нехай котрий Русин, читаємо далі, обізветь ся за своє, то не дадуть йому дороги перейти, зараз чернять, зараз йому грозять.

З польської сторони роблено заходи не допустити до зїзду українських учених. Коли свого не осягли, то бажали розбити зїзд сплетнею, що на ньому викинуть з церкви церковно-славянську мову.

Так само чисту правду а не брехню писала „Зоря“ про вибори послів, при котрих Поляки допускали ся надужить. Я нарочно навів відповідь в „Зорі“, щоби показати, якими середниками поборювала польська преса першу українську часопись, як плекала ворожнечу до усього, що українське, чим довела до того, що „в понеділок, як писав[1]) М. Куземський до Величковського 27. вересня 1848, напали на Ставропигійську друкарню з намови Ляхів друкарчики і загрозили нашому Дмитрикови, щоби не важив ся нашу „Зорю“ складати, бо вона роздвоює нарід. А тому, що донесено нам, що й на нашу Раду хочуть напасти, ми рішили вечером о 7 годині вислати до команданта депутацію. Він заявив, що має відомости про всі ділання Ляхів, але й достаточно сили, щоби заворушення здусити і відвернути від краю нещастя.

Се в мініятурі картина польської опінії про „Зорю“ у 1848 р. Але о скільки низше стоїть характеристика „Зорі“ подана польським ученим, можна би сподівати ся на основі жерел і безсторонно. З проповідниць, ...ше Шнір-Пеплов-

[1]) Рукопись у Народнім Домі.

ський[1]), голошено хрестовий похід проти невірних Поляків, віщуючи їм смерть і загладу. До живого слова вірно достроювала ся „Зоря галицька“ і взивала руський нарід до оборони віри. Посуджуючи галицьких Поляків о намір відірвати ся від Австрії, „Зоря“ твердила, що вони бажають викликати війну з Росією і для сеї цілі зорґанізували народню ґвардію. Тому радила селянам, щоби брали за коси. Той погубний вплив „Зорі“ намагав ся параліжувати Вагилевич у „Dnewnyk-y rusk-im“, але ізза браку попертя мусів скоро замовкнути.

„Зорю“ поборювали Поляки також в чужій пресі. Так приміром у німецькій часописи Neue Zeit, видаваній в Оломуци 1849. ч. 214 в дописи зі Львова доношено, що національні стремління Русинів і Жидів шкодять тільки цивілізації, а владі приносять клопоти, а того не було би, якби вони стали Поляками. Вже влада була змушена заложити руську урядову часопись против ультра-демократичних змагань „Зорі галицької“. До речі, у 1848 р. польська преса інформувала заграницю, що змагання „Зорі“ обскурантизм і реакціонерство.

Та ся суперечність не случайна, а лежала в пляні польської політики. Перед революційною Европою треба було представити Русинів як реакціонерів, перед австрійською владою, як ультрадемократів-комуністів. У віденських часописях „Oesterreichischer Correspondent“ ч. з 13 серпня і „Presse“ з 12 серпня 1849 появили ся дописи, що „Зорю галицьку“ взято під острий надзір, хоч вона йшла все і йде по правій дорозі. Се доторкає цензури, що з 14. серпня розтягалася на усі неурядові часописи, а не тільки на „Зорю“. „Neue Zeit“ 1851. р. ч. 292. подала допись із галицького Поділя, що по інформаціям, даним кореспондентови двома руськими священиками, з кінцем 1851 р. „Зоря“ перестане виходити. Сю вістку повторив і „Wanderer“.

Вкінци треба зазначити, що з того самого жерела виходили доноси на „Зорю“, що вона симпатизує з Росією і православєм. Редактор мусів ізза того оправдувати ся перед намісником ґр. А. Голуховським і комендантом Бордольо[2]).

В другій половині 1849. р. між Павенцьким а „Головною радою“ прийшло до якихсь непорозумінь, котрі мали скінчити ся так, що Павенцький хотів покинути „Зорю“, а Іван Головацький мав стати її редактором. Петро Головацький, котрий писав[3]) про се Як. Головацькому 27. серпня 1849. р. пояснював се так, що Павенцький ізза страху пе-

[1]) Stanisław Schnür-Pepłowski, Z przeszłości Galicyi, Lwów 1895, ст. 536.

[2]) Кореспонденція, op. cit., ст. 381.

[3]) Тамже, ст. 381.

ред владою відрік ся не тільки російського, але й українського духа та зляшив ся.

Та тоді до редакційної кризи не прийшло. Павенцький уступив аж в серпні 1850 р. Урядово писано, що по причині своїх заводових обовязків, а в дійсности, по причині розчарованя у прихильности австрійської влади, котрої відношенне до українського руху в 1850 р. було вже виразно вороже. Ізза того являли ся іноді в „Зорі“ різкі статті, що викликували невдоволенне львівської ґубернії. Сю думку автора життєписної згадки про Павенцького потверджує і лист Петра Головацького. Він писав, між иншим, що за Голуховським і теперішньою австрійською владою гине довіре. Голуховський не лише шляхтич, але й Лях. Дурили, доки було треба, а нині уже правду кажуть, що наші надії шалені.

Шляхта ликує і насміхаєть ся з хлопів і священиків. Терор усюди. Видно, руська справа ще довгий час останеть ся справою кількох вибраних, доки стане загально-народною. Павенцькому надоїло поступованне влади, що заєдно позбавляла руський нарід його конституційних прав.

Наслідником Павенцького був Михайло Коссак. Родив ся в Дрогобичи, а до ґімназії ходив в Бучачи. Фінансовий урядник, якийсь час перекладчик при міністерстві у Відни. Спенсіонував ся по причині недуги очий. Брав живу участь в працях українських товариств. Членську присягу у Ставропигійськім Інституті зложив 29. цвітня 1849 р. Займав ся історією і етноґрафією. Належав до основників часописи „Діло“ (1880 р.). Умер в Болехові в 75 р. життя дня 12. цвітня 1890 р.[1]). Інтересно, що Михайло був рідним братом Іллі, ігумена Василян, а стрийним братом Юліяна Коссака, польського маляря. Дідицький[2]) у своїх життєвих споминах писав про Михайла, що він був познайомлений не тільки з нашою церковщиною, але й новоукраїнською літературою. Постійно перечив Ів Головацькому за його терміни, взяті з церковщини або старорущини, а закінчення на повне *ie* з відразою називав язичієм. Взагалі бачили ми в нашім любім товаришови вже тоді протопляста тих „своеродныхъ новаторовъ и словоковательей“, яких відтак за фонетикою, трийцять—сорок літ опісля, так багато намножилось серед молодого покоління наших Галичан. Самозрозуміле, що Коссак за короткий час свойого редакторства удержав „Зорю“, головно що до мови, на тій висоті, на якій лишив її Павенцький.

З уступленнєм Коссака почав ся для „Зорі“ другий період, а саме період упадку. Часопись стає мертва мовою, а зглядно язиковою мішаниною церковно-славянських і мо-

[1]) Діло 1890, ч. 74.
[2]) Дѣдицкій, op. cit. I, ст. 16 і Кореспоноенція, op. cit., ст. 407.

сковських слів і складні. Статті мало інтересні, без звязку з життєм українського народа, без розуміння його потреб, а основний напрям „Зорі“, се русофільство, що вбивало енергію духа, ширило зневіру у свої сили, загороджувало дорогу розвиткови української, живої мови, а через те й спинювало національне і політичне освідомлюваннє ширших верств народу. „Зоря“ стала орґаном малого кружка людий, що задруковували папір та піддержували себе взаїмно пересадними похвалами. Користь із „Зорі“ майже ніяка, а велика шкода, бо „Зоря“ поборювала народний напрям в письменстві і народній роботі, а Полякам давала в руки оружє проти українства. Доноси на русофільство і нахил до православя осягнули у Відни бажану ціль, бо Австрія віддала руський нарід на ласку й неласку Поляків, що мало рішаючий вплив на розвиток і відносини обох народів не тільки в Галичині, але й поза її границями.

Упадок „Зорі“ звязаний з трьома редакторами Іваном Гушалевичем, Богданом Дідицьким і Северином Шеховичем. Про Ів. Гушалевича написав студію др. Ярослав Гординський, про Б. Дідицького згадав ширше пок. Ом. Огоновський в своїй історії літератури II (2) 302—15, куди відсилаю цікавих. Від себе згадаю тільки, що Ів. Гушалевич був членом Ставропигії від 11. III. 1849, а Дідицький що йно від 6. IV. 1871 р. Гушалевич був майже виїмковим священиком по 1848 р., якого вибрано членом.

Гушалевич переводив з початку обєдиненнє в „Зорі“ повільною контрабандою, а у 1852 р. станув отверто проти народної мови навіть у виданнях для народу. На московщенне мови „Зорі“ звернула увагу і влада, коли на адресу редакції вислала в початках 1852 р. офіціяльну осторогу, щоби не уживано московських слів під загрозою закриття часописи[1]). Сей неполітичний крок осудили навіть його прихильники і він був, по здогаду проф. Студинського[2]) причиною уступлення Гушалевича з „Зорі“. Його наслідник Дідицький бажав поступати по змозі політично, переводити в „Зорі“ ідею обєдиненя більше критим шляхом, не відкриваючи непотрібно карт. Я, писав[3]) він 26. I. 1855 Як. Головацькому, за час моєї редакції жив у згоді як з „твердорусскими“, так і з „хохлами“ по крайній мірі львівськими. Я вибрав середню дорогу в мові і здобув вдоволенне обох партій. Се не самохвальба а чиста правда. І тоді ніхто в Ставропигії не міг був виступити з внеском

---

[1]) Лист Дениса Зубрицького до Михайла Погодіна 17. V. 1852 (Письма къ Погодину изъ славянскихъ земель, ст. 587.)

[2]) К. Студинський, Кореспонденція Як. Головацького в літах 1850—62, Передмова, стр. LXVI.

[3]) ibidem, стор. 170.

на покликанне польсько-руського редактора. Не пішов сею, одиноко вказаною і спасенною дорогою Шехович, котрий мимо доброї волі і знаменитих здібностий відкрив русофільські стремління тоді, коли обставини для обединителів були як найбільше ворожі. Річ природна, що тодішня „Зоря“ находила прихильність і піддержку в кругах обединителів. Під тим оглядом на першому місци (побіч Петрушевича, Як. Головацького, Д. Зубрицького, М. Малиновського, І. Здерковського) треба поставити Івана Головацького. Він бажав щиро дістати ся до „Зорі“, а у 1852 р., як виходить з його листу до брата Якова[1]), годив ся стати редактором „Зорі“, хоча був приготований на те, що „Галичани“ будуть противні його способови писання. Та він на се не числив. Читачів здобуде собі „Зоря“ на Угорщині, де і редаґований ним у Відни „Вѣстникъ“ читають не так „содержанія, какъ язикословного духа ради и стремленія въ немъ провѣвающаго“[2]). Іван Головацький бажав, щоби „Зорю“ печатано гражданкою, щоби вона на якийсь час залишила політику ізза ворожого відношення австрійської влади та стреміла до вищої цілі. Він хвалив Гушалевича, бо від часу його редакторства між „Зорею“ а „Вѣстникомъ“ чим раз більша згідність. У 1854 р. бажав ратувати „Зорю“ зѣднуваннєм передплатників, а час найсильніщого змосковщення „Зорі“ назвав „самымъ блистательнымъ годомъ ея сіянія, но похожимъ послѣдному воспламененію пригасающаго огня“[3]). Микола Устіянович[4]) писав 24. V. 1853 р. Як. Головацькому: „мило ми єсть сказати Тобі, же Русь наша може ся повеличати однов часописю, теперішною „Зорею“. — Не увіриш, яку радость маю я, читаючи картини того письма. Она нас потрутила далеко наперед і має многих писателей за собою. І я уже безсилен гнати за нею. Та ся похвала відносила ся до обережнього змісту „Зорі“, куди редактор Дідицький не допускав нападів на живу народню мову. В обороні мови „Зорі“ станув С. Шехович у своїому анонімному пасквілю[5]) на Йосифа Лозинського з дня 13. IX. 1853 р., а у 1857 р. старав ся зѣднати для „Зорі“ передплатників. А вжеж найбільшого признання зазнав обединительний напрям „Зорі“ серед угорських русофілів.

Заяви признання трьом редакторам, головно Дідицькому розсипані в дописах у річниках „Зорі“ та у переписці Якова Головацького в літах 1850 – 62. Коли у 1852 р. хвалили „Зорю“ за зміст, а не могли знести деяких незначних „хахлакизмів“. то в 1853 р. вона одушевляла уже всіх, як писав Духнович 4. X. 1853 р.[6])

[1]) Тамже стор 40.
[2]) Тамже стор. 11.
[3]) Тамже стор. 168.
[4]) Тамже стор. 73.
[5]) Тамже стор. 83.
[6]) Тамже ст. 90.

В міру того, як росла прихильність для „Зорі“ серед русофілів, підносили ся проти неї голоси невдоволення, зменшувало ся число передплатників і часопись котила ся чим раз скорше у пропасть. Проти „Зорі“ виступили вже в 1852 р. Антін Могильницький посередно у Скиті Манявськім, в передмові в обороні живої укр. мови, а Григорій Шашкевич у вельми строгій статті, призначеній для віденського „Вѣстника“, якої редактор Ів. Головацький не помістив. Не тільки Шашкевич але і Литвинович та всі майже віденські Українці „хулять на Зорю ужасно“, писав Ів. Головацький у 1852 р., та задумують з слідуючим роком видавати иншу часопись. „Зоря“ ні „Вѣстникъ“ не тішать ся таким успіхом, на який заслугують, та упадок обох часописий неминучий, що приписував Ів. Головацький між иншим особистій аґітації Шашкевича. Галицькі Русини противні „Зорі“ і „Вѣстникови“, та жалують ся на їх мову, розказував Шашкевич по повороті з Галичини до Відня 1852 р.[1]). І се відповідало дійсности, на що вказують дописи у Вѣстнику, та у Зорі з 1852 р. Уся та полѣміка зібрана в знаменитій передмові проф. К. Студинського до Кореспонденції Якова Головацького в літах 1850—62. Льв. 1905.

З приводу застановлення „Зорі“ 1852 р. писав Шашкевичеви Михайло Куземський 12. II. 1853: „Зорі“ ставлять такі перепони, що мабуть не зійде. Хоча мені не подобало ся багато в ній, особливо її редакція і в останних часах я старав ся її цілковито зреформувати, то тепер по радости Ляхів ізза її упадку, видно якої вона була ваги[2]). На се відповів 11/3 1853 р. Шашкевич: Якби наші літерати, особляво тії, котрі орудують Зорйов там у вас, не напирали ся від разу бити що до язика православними і не анатемізували a priori всьо, що їм ся видить не чисто-руським, єслиби більше мали на оці, усталити вид язика і словесність собственну, характеристично від кождого іного нарічія славянського розличну, видобитєм на верх всього того в чім существенно — не помістно — тоє розличіє состоїть, єслиби не силували ся октроювати від разу общеруський язик письменний, но будували на тім, що уже єсть спустизною столітій, тоби не било прийшло до того, щоби єдні других о Поляччину, або Московщину обвиняли. Час по малу все би полагодил: що своє, питоме, що відповідає духови й природі руської мови удержало би ся, а що єсть чужого, тому духови противного, відпало би з часом само[3]). „Хахли і скотопаси“ думають, що тепер їх побіда; вони закопали „Зорю“, бо в тім здаєть ся їх тайна робота,

---

[1]) ibidem ст. 22, 24, 25, 26, 27. 522.
[2]—[3]) Рукопись Народнього Дому.

писав Ів. Головацький 21. XII. 1852 р.[1]). Йосиф Левицький писав 2. III. 1853 р.: „Зоря галицька“ як бачу закрилась, „нѣтъ усердія русского — а до того привели нас русскіи несогласія — дежъ чело русске дѣлось? — Arg mit Moskau — Kaluga і т. д. слѣдовательно arg mit der „Зоря“[2]). Проти „Зорі“ станули бувший її редактор Михайло Коссак[3]), Василь Ковальський[4]), Йосиф Лозинський[5]). Несмачна полѣміка „Зорі“ із статтями Лозинського, борця за право живої мови будила невдоволенне навіть у таких умірковапих людий, як Йосиф Левицький з Заболотова[6]) і Віктор Добрянський з Кошиць[7]). Для прикладу критичного й здорового погляду на роботу обєдинителів наведу характеристичні слова безіменного кореспондента з під Балигорода, одного із сивіючих вже другів Боголюбимого Руслана. (Зоря 1855, ст. 412—13): Нова партія наших (горе!) братів, яка заєдно говорить, що є русска, а своїми творами й ділами кидає „сквер“ своїм матірям, будьтоби не Русин був їх вітцем: наперекір нашим давним тьмам, наперекір нашим народним думам перекинула ся мовою, душею й тілом в російщину. Недавно сказав я в „Зорі“, що їх постійним стремлінпем (а в них пребогато лукавости, безстиду і перекінчества) є прийняти московську мову. Кореспондент пригадав, як Шехович поручав слово, кокушка місто зазуля і питав: Русини від Вислоки до Дону! чи є у вас де чистійше, приємнійше народови слово як „зазуля“? Як що зазуля не є руським словом, то або руської мови нема на світі, або нема тої пташки в українських дібровах і піснях. Бог зна, писав далі, чи та російсько-язикова пропаґанда не огидпійша від иншої пропаґанди політичної. (с. є. польської). Та партія дивною судьбою опанувала літературні орґани Русинів: виперла всьо собі суперечне. Вона, або відстрашить дотеперішних меценатів, або змарнує ту крихту піддержки, яку находить в добродушнім народі і пропаде безсиллєм — або набере такої сили, що вже без страху скине з себе маску „рущини“ і покажеть ся що до мови Росіянами.

Подиву гідна і злочинна була впертість редакторів і протекторів „Зорі“, коли рівночасно знали, що змосковщеної „Зорі“ своя суспільність не читає[8]) і проти московської мови боронить ся[9]), та хоч, як ми се бачили, здава-

---

[1]) Кореспонденція в літах 1850—62, стор. 44.
[2]) Тамже стор 45.
[3]) Тамже стор. 69.
[4]) Тамже стор. 534.
[5]) Тамже стор. 82.
[6]) Тамже стор. 97.
[7]) Тамже стор. 92—93.
[8]) Лист Петра Головацького з 2. VII 1853, Тамже ст. 76.
[9]) Лист Як. Головацького з 21/9 1853, Тамже ст. 87.

ли собі добре справу з того, що своєю роботою руйнують „Зорю“. Нужденний стан наших читачів, писав[1]) Ів. Головацький 1. січня 1854 р. і упадаючий дух не багато дають надії і як справді „Зоря“ буде мусіла впасти, то можна рішучо сказати: Нарід, що сам собі копає могилу, негідний жити, і жалко усіх трудів і жертв посвячених досі для нього.

Та вкінці Ставропигія, бажаючи ратувати „Зорю“, усунула Шеховича і хотіла поставити часопись на колишній народній основі. Що так воно стало ся і що Ставропигія пробудила ся зі своєї сонної пасивности, то се заслуга членів старшини, Кирила Вінковського, Богдана Леонтовича, котрий приєднав для редакції Костецького[2]), а мабуть і Антона Павенцького. Про редактора Миколу Савчинського не можемо на разі нічого сказати, хиба те, що від 3. липня 1855 р. був членом Ставропигії.

Радикальна реформа „Зорі“ довела до розпуки Богдана Дідицького, котрий писав[3]) 24. падолиста 1854 р. Як. Головацькому: Ах! на Бога, скажіть мені, як і чому так скоїлось із „Зорею“? Чи впав Севастополь?, чи повело ся яке повстанне в Варшаві? чи збожеволіла уся Ставропигія, що найдорожче дитя Руси, серце нашого серця передала в зрадницькі руки? Ах, чиж не було кому відвернути ту страшну тучу? Ах, не було кому, не було, — і розбійники загніздили ся в святині вибраних... Повірте, серце з жалю рветь ся. Він просив, повідомити його про причини тих зловіщих перемін, щоби не жити в невиносимім незнанню, що майже зводить його з ума. Новим напрямом, по словам І. Головацького[4]) невдоволені всі, виступив проти неї навіть „Вѣстникъ“. Я. Головацький[5]) назвав редактора і співробітників „Зорі“ „безтолковыми полуграмоѣями“.

У народній мові редаґована „Зоря“ не подобала ся особливо угорським русофілам. Не подобала ся Духновичеви[6]). Раковський[7]) не хотів її ні бачити ні читати. Православний протопресвитер у Відни Раєвський[8]) не хотів на неї і глянути. Одинокий Віктор Добрянський бажав передплачувати „Зорю“ далі, хоч імена теперішних редакторів йому не знані[9]).

Редакція а зглядно Ставропигійський Інститут не видержали послідовно у вибраним напрямі. „Зоря“ пішла

---

[1]) Кореспонденція op. cit., в літах 1850—62, ст. 107.
[2]) Таможе ст. 189 і „Зоря галицька“ 1855, ст. 415.
[3]) Таможе ст. 158—9.
[4]) Таможе ст. 168.
[5]) Таможе ст. 174.
[6]) Таможе ст. 169.
[7]) Таможе ст. 170.
[8]) Таможе ст. 202.
[9]) Таможе ст. 173.

з 1856 р. на уступки. І зовсім слушно писав русофіл Іван Раковський[1]) 1. лютня 1857. „Зоря“ знову змінила свій напрям. Комуж вона може тепер подобати ся? В Угорщині замітне сильне змаганнє до московської мови, а в Галичині навпаки. З досадою писав Іос. Сокульський[2]) Як. Головацькому 14. січня 1857: „Ви, мій приятелю, говоріть собі з вашою „Зорею“, „Вѣстникомъ“ що вам подобаєть ся, але ми грішні вже ніяким часописям і книжкам не повіримо. Уже досить обманювати нас, ми не діти а практики.

„Зоря“, зведена раз із народнього шляху на манівці, стратила довіре свого загалу, а се вийшло на велику шкоду українського народу. З того скористали тільки Поляки. І мені здаєть ся, що нема причини не вірити словам С. Литвиновича[3]), що президія львівського намісництва прислала міністерству освіти донос, що наша література прибирає в новійшім часі зовсім фальшивий і кривий напрям, та що між галицькими Українцями є признаки симпатій до польської революційної і московської партії.

Перфідно, але доцільно.

Фінансовий стан часописи.

Матеріялів, доторкаючих сього питання, є надто мало. Та мимо того на підставі матеріялів, добутих з архива Ставропигії та самих річників „Зорі“ і сучасної переписки, спробую зазначити те, що цікавійше та цифрами доказати руйнуючу роботу обединителів, що на першій „Зорі“ почали робити проби безвиглядного московщення українського народу.

Ставропигійський Інститут, задумавши видавати „Пчочу“, мав зразу покривати кошти видавництва, вести окремий рахунок, а надвижку з передплати признати співробітникам[4]). У видавництві „Зорі“ початково Інститут фінансово не був заанґажований, бо віддав його на власність редакторови Павенцькому. Передплата виносила піврічно у Львові 1 зр. 15 кр., а з почтовою оплатою 1 зр. 45 кр. Першого і другого числа видруковано 4000 примірників, з чого розіслано через деканати на львівську епархію 2100, перемиську 1200, а буковинську 250 примірників. Про кошти можемо сказати хиба стільки, що друк чисел 1—23 з папером виносив 543 зр., причім друк поодиноких чисел хитав ся в границях 12—32 зр. Підмога австрійської влади, про яку розписували ся польські часописи, обмежала ся на то-

---

[1]) Тамже, ст. 329 і 360.
[2]) Тамже, ст. 321.
[3]) Тамже ст. 264.
[4]) „Пчола“ Львів 1849. ч. 7.

му, що Стадіон заявив готовість на рахунок правительства передплатити кількасот (500) примірників „Зорі“, щоби їх розіслати безплатно біднійшим громадам. Чи і о скільки се стало ся, не знаємо. В кождім разі вже в серпни 1848 р. ся підмога устала.

Злобно і невірно голосили теж польські часописи, що „Зоря“ звільнена від почтової оплати. В дійсности розпорядком почтової дирекції з 22. мая 1848 приказано почтовим урядам, не брати ніякої заплати за зголошення передплати. До речі, розпорядком міністерства скарбу з 9. цвітня 1848. з сеї полекші користали усі часописи без виїмки, отже і польські.

У 1849 р, піврічна передплата виносила 2 зр. 30 кр., з почтовою оплатою 3 зр. 10 кр. Стан передплатників хитав ся. Коли по донесенню Петра Головацького з 27 серпня 1849 р. „Зоря“ мала лиш 500 передплатників, т. є менше о половину, чим колись було, та не видержить і чверть року, а з 17. падолиста, що „Зоря“ стоїть добре, бо має більше, чим 500 передплатників, а нові все ще прибувають. Замітимо, що „Пчола“, видавана Ів. Гушалевичем, мала до 18. червня 1849. р. 310 передплатників. Завдяки заходам Вислобоцького міністерство звільнило „Зорю“ від кавції, наложеної на усі політичні часописи. Павенцький написав йому такий лист, що аж плакати хотілось, читаючи його. Друк двох чисел „Зорі“ або $1^1/_2$ аркуша без паперу коштував 30 зр,

Ставропигійський Інститут, переймаючи від Павенцького в 1850 р. „Зорю“ на власність, заявив, що Павенцький передав часопись з огляду на передплату „в найкращім порядку“. Найкращим доказом активного стану видавництва є те, що з ч. 79 знижено передплату на 2 зр. і 2 зр. 30 кр. піврічно, а з ч. 80. суботнє число збільшено о $^1/_2$ аркуша.

У 1851. р. ціну незначно піднесено, а саме на 2 зр. 20 кр., з почтовою оплатою 3 зр. піврічно. Мимо того ціна була дуже незначна, бо Інститут бажав зробити „Зорю“ приступною і для найбіднійших. Із редакційних видатків наведу рахунок редактора Гушалевича за місяць падолист. „Видатки на удержаніе лицъ трудящихъ ся при Редакціи „Зори Галицкои“ за мѣсяць Ноябръ 1851 года: Сотрудникови Пельвецкому 12 золотих ренск. — Дописователеви Устіяновичови 10 зр. — Исправщикови и експедиторови Ковалеви 9 зр. — Служащему Кизьови 4 зр. Редакторови Гушалевичови 33 зр. 20 кр., разомъ 68 зр. 20 кр.

З инших редакційних видатків для цікавости зазначую кошт почтових марок — около 400 зр., видатки канцелярійні около 35 зр., а саме ляк, папір, свічки, крохмаль, пера, чорнило, пісок, оловець, ножиці і т. п.

У 1852 р. ціна „Зорі“ остала ся та сама, що й минулого року. По словам Як. Головацького фінансовий стан „Зорі“ стояв в тім році уже дуже зле.

Висота передплати в 1853 р. остала ся та сама. Редакція розвинула навіть досить живу аґітацію відозвами для зєднання більшого числа передплатників, та мимо того, як виходить із звіту Ставропигії 8. мая 1853, „Зоря“ числила тільки 264 передплатників, а видавцеви приносила взагалі 200 зр. річного недобору. Ставропигія буде змушена взяти під розвагу питанне, чи має далі нести сі жертви для часописи, що має розвивати мову і ширити пожиточні відомости в народі, чи її залишити? Хоча „Зоря“, по думці редактора Дідицького, за першу половину 1853 р. причинила ся значно до вищого розвитку й поширення літератури, то мимо того є одна обставина, що навіває холод і трівогу на письменників, а саме недостача передплатників, бо „Зоря“ не має їх навіть 500. Часопись не дорога, тай у нас ще не біда. Редакція шукає причини в недостачі часу ізза господарських робіт, та має надію, що коли настане скучна осінь, прибуде і передплатників. Із видатків цікаво зазначити, що ред. Гушалевич за март взяв 25 зр. а співробітник Дідицький 16 зр., коректор і експедитор Коваль 8 зр. За місяць червень редактор Дідицький взяв 20 зр.

Ціна „Зорі“ в 1854 р. остала ся та сама. Хоча круг читачів все ще вельми невеликий, то редакція сподіється ся, що преціньчисло передплатників зросте. Та мимо сеї надії передплатників не прибувало а убувало, а значний недобір мало що не довів до того, що Ставропигійський Інститут був би закинув видавництво. С. Шехович брав за редаґування 20 зр. місячно. Редакція передплачувала чвертьрічно отсі німецькі часописи: Neue Zeit — 2 зр. 40, Wanderer 3 зр. 57, Wienerbothe 1 зр 30, Allgemeine Oesterreichische Wiener Dorfzeitung 5 зр., Volksbothe 4 зр. 30, Presse 4 зр. 18, а кромі того позичала за кавцією книжки в книгарні Вільда.

У 1855 р. ціна „Зорі“ виносила 2 зр., з почтовою оплатою 2 зр. 20 півріччо. Так само було і в 1856 р. Редакція взивала до передплати, заявляла, що знову здобула собі довіре, а преціньпередплатників було так мало, що і коштів видання не було чим покрити. З провінції писано, що одні від „Зорі“ відвикли, а другі не мають за що передплатити. Для заохоти містила редакція спис передплатників, з якого виходить, що тих передплатників, що на 1856 рік заплатили передплату, було 186. Видавець у 1856 р. до видавництва доплатив. А коли в 1857 р. число передплатників впало до 100, „Зоря“ перестала виходити 9 квітня.

Іван Крипякевич.

Ставропигійська літографія

в рр. 1847—1854.

Історія літографії не мала у нас доси свойого дослідника. Щасливійші були инші области ґрафічного мистецтва (ксильографія, мідерит, офорта), їм присвячено ряд студий і в наших і в чужих виданнях; літографія натомість не найшла ще свойого місця в історії штуки. Не трактовано її поважнійше раз тому, що вона появилась далеко пізнійше, як инші роди ґрафіки (винайдена щойно 1798 р.) і розцвіт її приходить на першу половину XIX. в., мало ще просліджену в нашім мистецтві; друге, літографія в нинішнім часі у нас є в занепаді, не дає нічого більше понад ремісничі репродукції,—для того також її минувшина та і давнійший її розвиток мало кого цікавить. Але літографія не все була на такім низькім уровені, як сьогодня. В своїх початках вона числила між своїми адептами немало справжних артистів, уміла використати світлі сторони своєї ніжної техніки і давала твори у ліпшім стилю. Особливо в области портрету і краєвиду літографія мала часи свойого розцвіту і полишила річи, що заслугують на ближчу увагу.

Не простудіована також і львівська літографія. З невеликої літератури, що присвячена сьому предметови[1]), ді-

---

[1]) Вісти про перші літографічні картини у Львові стрічають ся в часописи Rozmaitości — пор. Stulecie Gazety lwowskiej 1811–1911. Tom III. Bibliografia Rozmaitości 1817—1848. і 1854—1859. Ułożył Władysław Staniszewski, Львів 1913.

Досить повний катальоґ картин подає Czasopism naukowy księgozbioru publ. im. Ossolińskich 1829. p. і дальші.

Деякі львівські літографії описує Katalog № 121 des Buch- und Kunst-Antiquariates Gilhofer & Ranschburg, Wien: Litographische Porträts II. Abteilung. Wiener Meister, Vorläufer und Nachfolger Jos. Kriehubers. Künstler aus den österr. Kronländern und aus Ungarn.

Література львівських літографічних заведень:

Platon Kostecki: W stuletnią rocznicę założenia drukarni Pillerów (1773—1873), Льв. 1873.

Szczęsny Bednarski: Materyały do historyi o drukarniach w Polsce, a mianowicie o drukarniach lwowskich i prowincyonalnych. Львів, 1888.

знаємо ся, що найстарша у Львові була літоґрафія Піллєрів. Віденець Антін Піллєр прибув до Львова в самих початках австрійського панування і при підмозі правительства заснував тут печатню 1773 р. і заложив при печатні також літоґрафію. Протягом кількох років ся літоґрафія розвивала ся без конкуренції і видала ряд артистичних картин. Найбільше замітні є „Види Галичини“, що виходили в кількох серіях, починаючи від 1823 р. Рисували їх Авер, Енґерт, Антін Лянґе, Нітроні, Ад. Ґарчинський і ин. З портретів, відбитих у Піллєра, згадаємо портрет митрополита Антона Ангеловича з 1824. р. і Івана Лаврівського з 1831. р.; вийшов теж тут портрет князя Льва 1832. р.

Друга по черзі була літографія, заснована в осені 1830 р. при друкарні польського Наукового Заведення ім. Оссолінських. Але вона тривала недовго, бо 11. квітня 1834 р. замкнено її разом з друкарнею на приказ правительства (за революційні видання). Аж 9. жовтня 1847. р. Оссолінеум дістало новий дозвіл на отворення друкарні і літоґрафії,— але чи справді отворено літоґрафію, се річ не прослїджена.

Третю літоґрафію отворено 1834. р. при державній друкарні, що з того часу звала ся урядово k. k. Aerarial-Buch- und Steindruckerei.

На четвертому місці що до часу стоїть літоґрафія Ставропигійського Інститута.

Почин до заснування літоґрафії дав префект друкарні Юристовський, що був теж директором державної друкарні у Львові і сам займав ся ґравюрою. На засіданню ради Інститута 28. грудня 1845. р. піддав він думку, щоби при ставропигійській печатні отворити також літоґрафічне заведення. В своїм рефераті[1]) він підніс, що до отворення літоґрафії прийшла корисна нагода з двох сторін: перше з літоґрафії Піллєра виступив літоґраф Йосиф Ваґенер, що працював там 14 років і тепер готов дати почин новому заведенню; друге — ґенеральна команда продає свою літоґрафічну пресу, можнаб її купити дешевою ціною. Рада інститута прийняла внесення Юристовського і зараз розпочала потрібні заходи о дозвіл на отворення літоґрафії, закуплення реквізитів і контракт з літоґрафом.

J. P. Litograf: Nasza litografia, — Przewodnik dla spraw drukarsko-litograficznych, рік I. Льв. 1889. ч. 20—24.

Dr. Wojciech Kętrzyński: Zakład narodowy im. Ossolińskich, Львів, 1894.

Feliks Kucharzewski: Bibliografia polska techniczno-przemysłowa. Варшава 1894.

Mieczysław Kulikowski: Literatura polska lub Polski dotycząca zakresu grafiki, Grafik рік I. і відбитка. Варшава, 1912.

[1]) Додаток II.

Дозвіл на літографію дало намісництво 26. червня 1846. р. (ч. 35835)[1]).

Ведення літографії віддано Йосифови Ваґенерови, віденському Німцеви, що образував ся у літографічнім інституті у Відні і потім 1832—1845. вів літографію Піллєра у Львові[2]). Він зайняв ся уладженнєм нового заведення. Розпочато від закупна літографічних прес. Інститут робив заходи, щоби закупити згадану висше пресу в ґенеральній команді, потім також в державній літографії у Львові і у віденських фірм, — що з того зреалізовано, не знати. Якісь літографічні реквізити визичено з Заведення ім. Оссолінських, котрого літографія тоді була замкнена. Але в жовтні 1847 р. Оссолінеум дістало дозвіл на відновлення своєї літографії і зажадало звороту визичених річий[3]). Та літографії Оссолінських здаєть ся не отворено, бо в січні 1848. р. Інститут знов позичив звідтам літографічну пресу[4]).

На закупно літографічного каміння Інститут асиґнував суму 500 фл., на инші літографічні потреби 1200 фл. Заховав ся один спис, що обіймає всякі літографічні реквізити, як ігли, олівці, ножиці, щітки, зеркала, решета, віск, лій і ин.[5]).

Літографія Ставропигії була приміщена в домі Інститута, при печатні, але в окремій комнаті. Деколи переводжено там невеликі зміни і адаптації.

Дальший розвиток літографії можемо слідити з книг приходів і розходів, котрі ведено спільно для печатні і літографії[6]), (Була також в літографії окрема книга замовлень, де записувано кожду нову роботу[7]),— на жаль вона до нас

---

[1]) Повідомлення маґістрату з 16. липня 1846; до сього долучені ґубернїяльні приписи про удержування літографії з 1848. р. – див. додаток I.

[2]) Див. Додаток III.

[3]) Додаток V.

[4]) Записки в книзі розходів друкарні: 16. I. 1818. „Ueberführung der Lit. Presse vom Ossolinsk. Institut. — 20 krz.“; 21. січня 1848. 1¼ Elle weisses Galinatuch zur Ossolinskischen Litogr. Presse im Arbeitshause 1 f. 15ˣ фасц. 103.

[5]) Додаток IV.

[6]) Journal über die Empfänge u. Ausgaben betreffend die Buchdruckung u. Lythographische Anstalt des Stauropigianischen Instituts für die Zeit v. 1 t. 9br. 847. bis Ende Okt. 848. — фасц. 103; фраґмент, такоїж книги без початку за час від 21. грудня 1848. до 12. червня 1849. — фасц. 83.; Rechnung über die Empfänge u. Ausgaben der Stauropigianischen Buchdruckerey und Lythographie für die Zeit vom 1-tem 9-ber 1847. bis Ende Oktober 1848 Geld-Rechnung über die Verwaltung der Stauropigianischen Buchdruckerei und der Lythographie im Jahre 1849. (в двох коніях), — крім сього цілий ряд окремих актів, що відносить ся до ріжних справ літографії.

[7]) Згадка про се під 23 лютня 1848: „Cassinoverein für Tanzordnungen Buch-und Steindruck. Post. 281 des Lith. Bestellungsbuches...“ Числа з сеї книги замовлень подані при відповідних позиціях книги приходів.

не дійшла). Між приходами подані тут ріжні суми, що впливали за переведені літоґрафічні роботи всякого рода,— між розходами є платні літоґрафічного персоналу і ріжні видатки на технічні потреби. З тих дрібних звісток можна виробити собі хоч загальний образ про діяльність літоґрафії, людий, що тут працювали і про роботи, які заведення виконувало.

Літоґрафія Ставропигії в тім часі мала невеликий персонал, звичайно тільки дві або три особи: одного, або двох друкарів-літоґрафів і одного „накладача“, або ученика. Рідко коли персонал зростав до більше осіб і се тільки на короткий час, до якихсь спеціяльних робіт. Весь персонал ставропигійської літоґрафії був, мабуть, з місцевої школи, з заведеня Піллєра і державної літоґрафії. Частина з них, як вказують прізвища, були Німці (Ваґенер, Вальдман, Прайзнер), але переважають вже місцеві люди, — Українці чи Поляки, тяжко розібрати. Се були сили ріжнородної вартости, як знати з ріжної платні, котру діставали: літоґрафи по 5, 7 і 10 фл. тижнево, накладачі по 2 зол., ученики по 1 зол. або тільки на „хліб“. Більшість їх була тільки ремісниками. Але бували теж одиниці, що знали ліпше свою техніку й мали охоту образувати ся дальше. Бачимо се хоч би по тім, що ставропигійська літоґрафія закупила підручник Пабста Gesammtgebieth der Litographie.

В 1847—1849 р. в нашій літоґрафії працювали отсі особи:

1. Біра Йосиф (Віга, хибно Piero, Piro) був у Ставропигії від січня 1848 р., зразу в печатні, потім в літоґрафії, як друкар-літоґраф з платнею 5—7 фл. тижнево. В записках від грудня 1848 р. він виступає як одинокий літоґраф, але з платнею тільки 5 фл.; з одної згадки знаємо, що не був зручним робітником, — знищив плити Мартина Яблонського.

2. Ваґенер Йосиф, був першим літоґрафом Ставропигії і технічним основателем Ставропигійської літоґрафії. Німець-католик, походив з Відня (родж. к. 1797 р.), був зайнятий спершу як ґравер письма у віденськім літоґрафічнім інституті, у вересні 1832 р. вийшов у контракт з Піллєром у Львові і був у його літоґрафії аж до 1845 р. Як сам оповідає, у Піллєра були спершу тільки дві преси, але завдяки його заходам, заведення збільшило ся так, що чотири преси все були в руху. Від Піллєра відійшов тому, що він зменчив йому платню. В марті 1847 р. заключив контракт з Ставропигією і одержав місце управителя літоґрафії з місячною платнею 43 ф. 20 кр. і річним додатком на мешкання 100 фл. При літоґрафії був до листопада 1848 р. Тоді дійшло до якихсь непорозумінь між ним та Інстигутом і Ваґенер навіть віддав свою справу до суду.

3. Вальдман був при літографії від лютого до кінця мая 1848 р., як помічна сила з платнею 4 фл. тижнево.

4. Гружлевський В., спершу друкар, в Ставропигійській літографії почав працювати з початком марта 1849 р. як головна й одинока сила (на місце Біра); мав тоді платню 5 фл. При нашій літографії він був довший час: він відбивав пізнійше портрет Сосновського, рисований С. Возняком[1]).

5. Дзівонський, згаданий в деяких записках з листопада і грудня 1847 р., — побирав все малі суми на рахунок. Раз назначено виразнійше: „Dzywoński für die Zeichnung des St. Basili 9 f. 40“.

6. Дорнгельм, 1847—8, згаданий раз, що дістав 3. ф. „für das Graviren des Namens Jesu“.

7. Енґель, рисував для літографії м. ин. векслі.

8. Косткевич Андрій (також Коскевич), родом з Ясла, римо-католик, 25 літ, спершу був у Піллєра, опісля в Ставропигії від квітня 1847. р. до 18. марта 1848 р. Платню мав 7 фл. тижнево. Се мабуть ідентична особа з Андрієм Косткевичем, що 1860 р. отворив власну літографію і видав кілька портретів українських історичних діячів.

9. Лянґ, писав ноти для літографії.

10. Ольшанський, ученик літографії в жовтні 1848. р., потім в печатні.

11. Панкевич Вартоломей (Бартош), родом з Наварії, греко-католик, 38 літ, накладач в літографії від марта 1847 р. до вересня 1848.

12. Прайзнер (Preisner) Йосиф, був помічником в літографії в марті 1849 р.

13. Стенчинський Матвій Богуш, відомий рисівник і літограф того часу[2]), видав 1847 - 48 р. альбом „Widoki Galicyi“ у 10 зшитках. В актах Ставропигійської літографії він згаданий тільки раз, 8. мая 1848. р.: „Stęczyński za litografowanie Łukasińskiego 5 f. 10 kr.“ Сього портрету не повело ся відшукати. За те відома нам инша картина, що вийшла, мабуть, із нашої літографії, а саме вид розвалин Манявського Скиту, видана в книжочці Івана Василевича Monaster Skit w Maniawie (Львів 1848 р.)— про се низше у виказі робіт літографії.

14. Яворський, ученик літографії, згадуєть ся від грудня 1848 р. до квітня 1849. р.

---

[1]) Иванъ Ем. Левицкій: Галицко-русская библіографія XIX столѣтія (1801—1886.), т. I., Львів, 1888., ч. 1265.

[2]) Zygmunt Bogusz: Stęczyński i jego prace, Львів, 1878, с. 8. Порівн. також рецензії на „Widoki Galicyi“ – Biblioteka Nauk. Zakładu im. Ossolińskich 1847. XV. і „Rozmaitości“ 1847. ч. 26. і 1848. ч. 9. 12.

Праці літоґрафії мали обіймати, як се проєктував управитель Ваґенер: портрети, краєвиди, ґеоґрафічні карти, вінєти, етикети, музикалії, адреси, візітні карточки, прайскуранти, цінники їди і вина, „обляторії“, аптичні сиґнатури, векслі і т. ин. При отворенню літоґрафії видано друком оповістку про неї в трьох мовах: Извѣстіе—Anzeige—Uwiadomienie.[1])

Літоґрафія виконувала досить багато робіт. За 1847 р. книга замовлень виказувала 203 позицій; в 1848 р. від січня до кінця жовтня числено 266 робіт. Зміст замовлень був ріжнородний. Найчастійша позиція се візітові білєти, карточки з бажаннями на новий рік та іменини, запрошення на весілля і балі та подібне. Дальше ідуть роботи для ріжних урядів, особливо для консисторії, почти й маґістрату, всякі табелі, оповіщення і ин.; серед инших є також літоґрафовані оповістки Головної руської ради і польської Народової ради. Відбивано дещо й музичних нот. Для Букваря Матиці 1846 р. роблено азбуку й науку письма.

Все те були роботи ремісничі. Але поза ними Ставропигійська літоґрафія видала також в тих роках кілька творів о характері артистичнім.. З сухих записок касових книг можна добути про се тільки неповні дані — але й се вистарчає, щоби розяснити сю сторону діяльности нашого заведення.

Подаю тут в хронольоґічнім порядку замітнійші роботи літоґрафії 1847—49 р.

1 Образ св. Василія з рисунку Дзівонського, накладом Інститута. Записки: а) 24 листопада 1847 р.: „Dziwoński a conto seiner Zeichnung 2 f.“; б) „Dzywonski für die Zeichnung St. Basili, 9 f. 40“, в) „Instit. Druckerey für Bild. St. Basili 50 f.“

2. Портрет еп. Івана Снігурського: „Его Преосходительство Іоаннъ Снѣгурскій Епископъ Перемышльскій, Его ц. к. Апостольскаго Величества дѣйствительный тайный совѣтникъ, Сл. Богословія Учитель Докторъ и прот. и прот.“, в низу: „рис. К. Машковскі“, „въ литоґр. Інст. Стауро.“ Портрет виданий накладом Інститута. До сього записки: а) „Institut Druckerey für Portrait v. Bischof Snigurski 35 fl.“; б) 12 січня 1848. „für Portrait des Bisch. Snigurski 3 Krz., в) 19. січня „Briefträger für pörs[önliche] Überbringung des Portr. des B. Snigurski—3 Krz.“; г) 9. серпня „Za 4 papendekle do zapakowia portretów ks. B. Snigurskiego do Prz[emyskiey] kapituły—16 Kr.“; ґ) 11 серпня „Sopuch za cyratę do zapakowania port. ks. Bisk. Snigurskiego do Przemy(śla) — 40 Krz.“

3) Портрет Йосифа Хвалібоґа, накладом Проспера Хвалібоґа. Записки: а) „Ossolinskische Bi-

[1]) И. Е. Левицький: Галицко-русская библіографія XIX. ст. т. I. ч. 410.

bliotek für Portrait des Chwalibog 41 f. 36“ б) 7 жовтня 1848 р. „Chwalibóg za portrety pod Nrem 271 Lit. na rachunek biblioteki Ossolińskich zanotowane, lecz dla niego przeznaczone i specyfikowane pod Nrem 451 Litogr. — 41 f. 36“. Пор. книжку Chwalibóg Prosper: Żywot wzorowy Józefa Chwaliboga. Львів 1847.

4. Портрет Руфа, накладом йогож. Записка 1847—8. „Ruff für Portrait desselben 19 fl.“

5. „Жидівскі картинки“, замовлені купцем Левицьким з Кишинева в 2000 примірників. До сього записка: а) 6 грудня 1847 „Lewicki Kaufmann aus Kiechenef a conto 2000 jüdischer Bildchen № 186 — 20 f. б) „Lewicky Kaufmann für israelitische Bilder 25 f.“

6. Образ св. Івана, на замовлення свщ. Лозинського (Йосифа). Записки: а) 21 лютого 1848 „6 Bogen Papier, wovon 3 grössere zur Probe Dr[uck] für h. Johannes a 10 K. Cmz, 3 kleinere zur Probe zum Portrait zu 3 Krz. — 4 f. 19.“ б) 31 липня „ks. Łoziński za rysonk. papier do druku obrazu S⁰ Jana podług listu Haasego z 2 Marca 1848 — 47 f.“; в)) „Łozinski für Bild Sct. Joanis Papier-Spesen 60 f., d-o Druck 7 fl., d-o 15 f. 24.“

7. Портрет Лукасінського, літографований Стенчинським, наклад Млинського. Записка 8 мая: „Steczyński za litografowanie Łukasińskiego — 5 f. 10“; б) „Mlinski für Portrait v. Łukasiński 14 f.“

8. Види Галичини (Widoki Galicyi) Картина Яблонського. Записки: а) „Jablonski Martin für Ansicht von Lemberg 55 fl., d-o Galizien 64 fl., d o Text zu diesen Ansichten 9 Hfte 23 fl., d-o 10 Hfte 23 fl “; б) під 30 вересня 1848: „Jabłoński Kajetan[1]) ma zapłacić podług obrachunku druk. № 58½ i 124, a lit. № 452, razem 165 fr. Cmz. Przy porachunku potrąca P. Jabłoński za zepsuty rysunek przez druk. Pira 25 fr. Cmz., po dalszym obrachunku za farby w roku 1847 przed moim zarządem [префекта друкарні Юлія Вислобоцького] branne i na które oddawna kwit Instytutowi przedłożył, 33 f. 29, za farby na książeczke za mego zarządu branne 39 f. 25, a zatem razem potrąca 99 fr. 54, które na przeciwny stronie w wydatek kładą się“. Ще одну записку див. Додаток. Рецензія на се видання Biblioteka Zakładu nauk. im. Ossolińskich 1847 IV і відповідь видавця Rozmaitości 1847. ч. 26.

9. Rozwaliny monasteru Bazylijanów Skitu w obwodzie Stanisławowskim“ — 124×75 мм. — по лівій стороні з низу підпис: Stęczyński lit. 1848.

---

[1]) Імя подане хибно, — инші записки не лишають сумніву, що тут річ іде про Мартина не Каєтана Яблонського, (котрий теж відбивав свої речі в Ставропигійській літографії).

10. Амвон-памятник в Скиті в честь основателів монастиря, Йова і Теодозія (без заголовка і підпису). Сі дві картини приміщені в книжочці Івана Вагилевича Monaster Skit w Maniawie, przez D. J. Wagilewicza. Z dwoma rycinami. Lwów. Nakładem Kajetana Jabłońskiego. 1848. Drukiem zakładu Stauropigiańskiego (стор. 24.). До сього записка в рахунках друкарні: „Jabłoński Kajetan für Tittel zum Werke Skit 5 fl., ... monastyr Skit 25 fl. .... Graviren eines Plans 9 fl.“[1]).

11. Портрет Теофіля Вісньовського, на замовлення Юрґенса 1848: „Jurgens für Bild des Wiszniewski 42 fl.“

12. Портрет невідомого рабіна на замовлення Шепеля. Записка 5 мая 1848: „Schöpel zahlt für den Stein und für das Litographiren des Portraits des israelitischen Rabins a conto der bestellten 100 Exemplarien auf seinem Papiere — 7 f.“

Дальшої історії Ставропигійської літоґрафії не можемо прослідити докладнійше, бо не повело ся віднайти касових книг сього заведення. З пізнійших робіт знаємо: портрет Івана Камінського, директора львівського театру, виконаний Г. Г. Блотницьким 1853 р. і портрет Льва Сосновського, одного з найдіяльнійших членів Інститута, рисований С. Возняком[2]). Літоґрафія взагалі не випускала багато картин, — про се маємо згадку в оферті літоґрафа Осипа Ярошинського, що жертвував у сім напрямі свої услуги Інститутови в грудні 1850 р.[3]).

Літоґрафічне підприємство здаєть ся, не приносило тоді Ставропигії більших користий, — не знаємо, чи через недостачу відповідного проводу, чи з иншої причини. На якийсь час навіть застановлено зовсім роботи. Вкінци Ставропигія рішила не вести заведення у власнім заряді; дня 22 січня 1854 р. віддано літоґрафію у наєм Йосифови Стефанському за невеликий процент від доходу з кождої роботи; в новій умові з 19 грудня 1872 р. дохід Інститута означено на 20 зол. Стефанський вів літоґрафію до незвісного часу, почім се підприємство взагалі перепинило ся.

---

[1]) Каєтан Яблонський відомий яко видавець ріжних публікацій з области історії і літератури. Літоґрафії в пр. в його виданню: Podpisy i wzory pism sławnych w Polsce osób, począwszy od konca XV wieku aż do nowszych czasów, w naśladowaniach (fac-similach) z dołączeniem krótkich biografij, zeszyt I—III, Львів 1840—41.

[2]) Див. Катальоґ літоґрафій Гільгофера-Раншбурґа і Левицького Гал.-русская библіоґрафія I. ч. 1265.

[3]) Додаток VII.

ДОДАТКИ.

I. Приписи галицької губерній про ведення літографій. Львів 30. мая 1818.

№ 27335. KREISSCHREIBEN

vom k. k. galizischen Landesgubernium:

Womit die Vorschriften in Absicht auf die Ausübung der Steindruckerei bekannt gemacht werden.

In Absicht auf die Ausübung der Steindruckerei, sind mit hohem Kommerz-Hof-Kommissions-Dekret vom 12. d. M. folgende Bestimmungen festgesetzt worden.

1. Die Ausübung der Steindruckerei so wie der Papierographie ist nur demjenigen gestattet, der eine Befugniss hiezu erhalten hat.

2. Die Verleihung eines solchen Befugnisses in erster Instanz steht den Länderstellen im Einverständnisse mit der Polizei- und Zensursbehörde zu.

3 In Rekursfällen entscheidet die Kommerz-Hof-Kommission im Einvernehmen mit der Polizei- und Zensurs-Hofstelle.

4. Die Errichtung einer Steindruckerei wird ausschliessig nur in Haupt- und Provinzialstädten, wo eigene Landesfürstliche Polizeibehörden bestehen, gestattet.

5. Wer ein Befugniss ansucht, muss seine Geschicklichkeit darthun, zugleich ein Mann von er-

Podaią się do wiadomości przepisy względem utrzymania drukarni kamienney.

Względem utrzymywania drukarni kamienney, następuiące przepisy wysokim Dekretem handlowym Komissyi nadworney z dnia 12. b. m. wydane zostały.

1. Utrzymywanie drukarni kamienney i papierografii iest tylko temu dozwolone, kto na to otrzymał prawo.

2. Nadanie prawa tego w pierwszéy Instancyi należy do Rządów Kraiowych za porozumieniem się z Władzą policyi i Cenzury.

3. W przypadkach rekursu rozpoznaie handlowa Komissya nadworna za porozumieniem się z nadworną Władzą Policyi i Cenzury.

4. Założenie drukarni kamienney dozwala się wyłącznie tylko w miastach głównych i prowincyalnych, gdzie własne monarchiczne Władze policyyne znayduią się.

5. Proszący o nadanie prawa, musi udowodnić swoią zdolność, tudzież że iest człowiekiem do-

kannter Rechtlichkeit, auch bemittelt und ansässig seyn.

znaney poczciwości, jako też że posiada środki do tego, i iest osiadłym

6. Diejenigen, die solche Befugnisse erhalten, haben sich nicht nur den Zensurs-Vorschriften auf das genaueste zu unterziehen. sondern es wird ihnen auch zur Pflicht gemacht, für jeden Unfug, der durch ihre Leute getrieben wird, selbst zu haften jedes Individuum, welches sie dabei verwenden wollen, mit genauer Bezeichnung der Art seiner Verwendung der Polizeibehörde vorläufig namhaft zu machen, auf die Handlungen ihrer Leute auch ausser den Werkstätten genaue Obsicht zu tragen, bei dem mindesten Verdachte, dass eine solche Person ausser den Werkstätten sich mit Steindruckarbeiten befassen, was durchaus streng verboten ist, die Polizei hierauf aufmerksam zu machen, endlich auch der Polizei jedes Individuum, welches aus der Arbeit austritt, immer namentlich mit Beifügung der Veranlassung des Austrittes und der sonst dabei obwaltenden Umstände anzuzeigen.

6. Ci, którzy takiego prawa nabędą, maią nietylko iak nayściśléy przepisóm Cenzury ulégać, ale oraz są obowiązani: za każde bezprawie, któregoby się ich ludzie dopuścili, odpowiadać; o każdéy osobie, którą do tego użyć chcą, określiwszy dokładnie sposób użycia, Władzę policyyną poprzedniczo uwiadamiać; na czynności ludzi swoich także na stronie ścisłą mieć baczność; za naymnieyszém podeyrzeniem, że takowa osoba na stronie drukarstwem kamienném bawi się (co zgoła surowo zakazanem iest) Policyę na to baczną czynić; nakoniec także Policyi o każdéy osobie, z roboty odchodzącéy, zawsze po imieniu, z wyszczególnieniem powodu odeyścia, i innych przy tém zachodzących okoliczności, donosić.

7. Es versteht sich von selbst, dass die Uebertreter nach dem Gesetzbuche über schwere Polizei-Uebertretungen zu bestrafen sind.

7. Rozumie się, że przestępcy podług księgi ustaw o zbrodniach, albo podług Księgi ustaw o ciężkich przestępstwach policyynych, karani bydź powinni.

8. Diese Normen haben in Zukunft bei Verleihungen zur Richtschnur zu dienen, und hinsichtlich der zu beobachtenden Verbindlichkeiten erstrecken sie sich auch auf die bereits bestehenden Steindruckereien.

8. Ninieysze przepisy maią na przyszłość przy nadawaniu prawa za prawidło służyć, a względnie na zachować się maiące obowiązki, rozciągaią się takowe i na znayduiące się iuż drukarnie kamienne.

Welches hiemit zur allgemeinen Kenntniss bekannt gemacht wird.

Co ninieyszym do powszechnéy podaie się wiadomości.

Lemberg am 30. Mai 1818

W Lwowie dnia 30. Maia 1818.

Franz Freiherr von Hauer,
Landes-Gouverneur.

Franz Krieg von Hochfelden.
Hofrath.

Aloys Thürmann,
Gubernialrath.

II. Реферат Юристовського про основання літографії при Ставропигійськім Інституті 28. грудня 1845. р.

— — — — — — — — — — — — —

Von einem ungemeinen Vortheile würde es noch für diese Anstalt seyn, wenn mit derselben zugleich eine litographische Einrichtung hingestellt würde, wozu sich soeben zwey sehr günstige Umstände darbiethen. Und zwar der eine, dass der bisher bei dem hiesigen Buchdrucker Peter Piller seit 14 Jahren verwendete Litograph Namens Joseph Wagner wegen Schmälerung seines bisher gehabten Verdienstes zu 10 f. wöchentlich, von ihm ausgetreten ist und sich an den gefertigten Referenten mit dem Ersuchen zugewendet hat, ob man ihm nicht bei der Aerar-Lithograph e wenigstens solange eine angemessene Unterkunft verschaffen könnte, bis eine zweite Privat-Lithographie hier ins Leben tritt, wo er sodann seine sichere Unterkunft umso gewisser findet, als er um sich an Piller für seine unwürdige Behandlung zu rächen, alle bisher bei ihm besorgten Lithographischen Arbeiten, dieser neuen Anstalt zuzuwenden und derselben eine solche Beschäftigung zu verschaffen trachten werde, dass diese neue Anstalt in einer kur zen Zeit einer solchen Erweiterung, wie nun die Pillersche ist, bedürfen wird, woran nicht zu zweifeln sey, das sobald man nur die Pillerschen Preise, die er im Bewusstsein seines Monopols nun so hochgestellt hat, um etwas herabsetzt, alle lithographischen Arbeiten der neuen Anstalt zuströmen werden.

Der zweite günstige Umstand kommt diesem dazu, dass soeben bei dem kk h. Gnl-Commando eine lithographische Presse, die vor drey Jahren um 350 fr. KM angeschaft und nur ein halbes Jahr im Gebrauch war, zu veräussern ist, die man wohl nun etwa um 100 f. bekommen könnte, und so wird die Vereinigung eines lebhaften Betriebs der Druckerei mit der Lithographie ein Unternehmen seyn, dessen Vortheile gegen den für den ersten Augenblick erforderlichen Aufwand durchaus in gar keine Betrachtung zuziehen, weil sie augenscheinlich überwiegend sind, daher glaubt der Referent diese

Gelegenheiten, die sich nicht sobald ereignen werden, mit beiden Händen zu ergreifen und die Anschaffung der beantragten Matrizen und der litografischen Presse, wie auch das Anbiethen des obgenannten Lithographen, nicht von der Hand zu weisen, sondern die neue Anstalt, sobald als nur möglich ist, in das Werk zu setzen, wodurch ein Riegel zur Errichtung einer dritten Lithographie vorgeschoben wird[1]).

III. Літографъ Іосифъ Вагенеръ проситъ о мѣстѣ в літографіи Ставропигійскаго Института, 25. маія 1846.

Löbliches Institut!

Der Endesunterzeichnete wurde im Monat Juli 1832 zu Wien, woselbst er im lithographischen Institute als Schriftgraveur conditionirte, durch den hiesigen Buchdruckerei-Besitzer H. Pet. Piller in der gleichen Eigenschaft mit der Bedingung ausser dem Reisegeld von 140 f., einer freien anständigen Wohnung mit einer sicheren Besoldung von 520 f CMze jährlich engagirt.

Bei seinem Eintreffen den 9-ten 7-ber 1832 fand derselbe nur zwei Pressen vor, wovon die eine hinlänglich, die zweite hingegen nur zuweilen Beschäftigung hatte; jedoch durch rastlose Thätigkeit, zweckmässige Eintheilung und nette Arbeiten waren in einigen Jahren vier Pressen im Gange, und gegenwärtig sind ihrer sechs beschäftigt. Zu Folge dieses sichtlichen Aufschwunges durch die vielen Leistungen, erhielt der Unterzeichnete im Jahre 1841 schon eine Erhöhung seines Gehaltes von jährlichen 104 f. mithin statt 520 624, und 100 f. Quartiergeld, und wäre sicher nie auf die Idee gekommen, sein Dienst Verhältniss zu ändern, wenn es nicht H. Piller eingefallen wäre, Änderungen einführen zu wollen, die weder zu seinem Nutzen, wohl aber gegen den Vertrag, den Unterzeichneten nun unsicher in seinen sauer verdienten Einkünften gestellt hätten.

Diess war die Veranlassung zum Austritt am letzten 8ber 1845 und zu dem wenige Tage nachher gemachten Dienstesanerbieten an Herrn v. Juristowski in Betreff der neu zu errichtenden Litographie in Vereinigung mit der bereits schon so lange bestehenden Buchdruckerei des Löbl. Institutes, und um so erfreulicher war es für Gefertigten, von selben die Zusicherung zu hören, dass das Löbliche Institut geneigt sei, unter seiner Oberleitung die Errichtung dieser Anstalt zu genehmigen, die in mehr als einer Hinsicht für das Löbliche Institut von bedeutendem Nutzen, und fruchtbringend sich erweisen wird, worüber der Unterzeichnete einige Beweis-Gründe anzuführen sich erlaubt.

---

[1]) Замітка з боку: Conclusum nach dem Antrage des Referenten.

a) Besteht in Lemberg und ausser der neu errichtenden Lithographie zu Stanislau in ganz Galizien nur die Peter Pillersche. Während nun die Bedürfnisse in diesem Zweige von Jahr zu Jahr sich mehren und keine Konkurrenz vorhanden ist, so erlaubt sich H. Piller im Gefühl seiner Wichtigkeit überspannte Forderungen, die selbst oft alle Begriffe übersteigen. Hierdurch tritt der Uebelstand ein, dass Partheien, um derlei Prellereien zu entgehen, es vorziehen, ihre Bedürfnisse aus Wien und Prag, selbst aus dem Auslande zu beziehen, wo sie samt Porto noch immer billiger wegkommen und reinere Abdrücke erhalten; auf welches letztere Piller wegen Mangel an Sachkenntniss nich viel hält.

Wäre daher eine zweite Anstalt vorhanden, in welcher gegen mässigere Preise solide Arbeiten geliefert würden, so wären die Partheien dieser zeitraubenden Versendung überhoben, und nicht nur eine hinlängliche Beschäftigung, sondern mit Bestimmtheit ein immer grösserer Andrang von Bestellungen zu erwarten, dass sogleich eine successive Erweiterung und der damit verbundene grössere Gewinn in Aussicht stünde.

b) Würde das Löbliche Institut mit viel geringeren Mitteln dieses Etablissement gründen, da viele kostspieliege Verschreibungen wegfallen, die erste Presse selbst um einem billigen Preis in loco zu haben ist, und das Löbliche General-Comando auch sicher keinen Anstand nehmen wird, die benöthigenden Steine für die Zeit zu überlassen, bis ein Transport von Wien ankommen kann, selbst für einen verlässlichen Drucker würde der Unterzeichnete für den sehr mässigen Lohn von 6 f. CMze wöchentlich sorgen, und

c) Ist dieses Geschäft besonders hier, wo bedeutend höhere Preise als in Deutschland berechnet werden können, auch um so einträglicher, welches der Unterzeichnete in einem Zeitraume von 13 Jahren, Gelegenheit genug hatte an dem Piller'schen Einnehmen zu bemerken.

Der Unterzeichnete erbittet sich für seine Person, nebst einer freien Wohnung und Holz einen jährlichen Gehalt von 520 f, den nämlichen Betrag, den der Gefertigte in viel wohlfeileren Zeiten, in den ersten Jahren hier bezog. Ist das Geschäft aber von der Art gehoben, das es die Revenüen ohne Nachtheit für das Löbliche Institut erlauben, so wolle dem Unterzeichneten entweder der höhere Gehalt zu 624 f. zugestanden, oder ihm gewisse Prozente zu seiner besseren Existenz ausgesetzt werden.

Dagegen verplichtet sich der Unterzeichnete, alle mögliche Bestellungen herbei zu ziehen, für Verlagsartikel zu sorgen, mit einem Worte so zu manipuliren, dass er wohl dem Löblichen Institute, aber gewiss nie dem Piller zu Nutzen gereichen soll, sämmtliche Arbeiten elegant und sauber auszuführen, überhaupt darauf Bedacht zu sein, dass dem Mangel an Ar-

heit vorgebeugt werde, wie es schon an sich das eigene Interesse mit sich bringt auf Erweiterung des Geschäftes hinzuarbeiten, um das Vertrauen zu rechtfertigen, dessen man den Gefertigten würdigt, und welches er auch in jeder Lage seines Lebens sich verdient zu haben sich bewusst ist.

Ausserdem ist alles was Kunstgegenstände, besonders in kirchlicher Hinsicht betrifft, schon aus diesem Grunde ein ergiebiges Feld, weil durch das immer mehr und mehr über Hand nehmende Interesse und den unklugen Berechnungen des H. Piller, bisher äusserst wenig geschehen konnte, und jene, welche wirklich in diesem Fache etwas unternahmen, keineswegs ihre Rechnung dabei finden konnten, da die Druckkosten für derlei Blätter, so elend sie auch in der Regel ausfielen, bei weithem den eigentlichen Werth des Gegenstandes überstiegen. Diesem Uebel kann um so leichter abgeholfen werden, da es mehrere brave Zeichner hier giebt, die in vorkommenden Fällen, gegen billige Preise solche Stücke zur Ausführung übernehmen, und bei einer geringeren Berechnung der Druckkosten mit Bericksichtigung auf einen grösseren Absatz, ein weit ergiebigerer Gewinn entfällt ohne dass diese Zeichner dem Löbl. Institute ausser ihrer temporären Verwenwendung, Unkösten verursachen.

Die bedeutenderen lithographischen Arbeiten, die geliefert werden können, sind: Porträte, Landschaften, Landkarten, Vigneten, Ettikets, Musikalien, Adresse und Visitkarten, Preiscourants, Speisen und Weintarife, Oblatorien, Apotheker-Signaturen, Wechsel, Interims-Noten, tabellarische Gegenstände, Muster-Vorschriften, etc., etc.; und das Erträgniss kann man, nach Abschlag der Regie Auslagen auf 20% mit Sicherheit berechnen. Die Zeugnisse von Wien und hier hat Herr v. Juristowski die Güte gehabt einzusehen, so wie er überhaupt über die brauchbare Verwendung des Gefertigten der kompetenteste Richter sein dürfte, da er selbst als bedeutender Graveur aus früheren Jahren bekannt ist.

Schlüsslich nimmt sich der Unterzeichnete die Freiheit ein Löbliches Institut ergebenst hierauf aufmerksam zu machen, dass seit der Zeit des ersten Antrages und der bald hierauf erfolgten Zusicherung des Herrn v. Juristowski bereits 3,—seit dem Austritte aus der Piller'schen Anstalt aber 4 volle Monate mit unzähligen Hindernissen kämpfend verflossen sind, und da der ergebenst Gefertigte als Familienvater mit 4 Kindern, bei gar keinem eigenen Vermögen, ohne Verdienst und bei der immer mehr und mehr sich greifenden Theuerung, ohne seine Schuld in die hilfloseste Lage sich versetzt sieht, so dass es ihm an den nothdürftigsten Mitteln zur Erhaltung seiner Familie fehlt, so bittet der ergebenst Gefertigte, womit ihm das Löbliche Institut wenigstens ein Quartier und so viel Gehalt gütigst anweisen wolle, um leben zu können, wofür der Unterzeichnete alle jene Vorarbeiten besorgen wird, die

beim Anfange eines solchen Geschäftes durchaus nothwendig sind, überhaupt liessen sich viele Gegenstände im Vorhinein ausführen, die der Anstalt bei endlicher Eröffnung die besten Vortheile gewähren würden.

Zu Erwartung einer baldigen höchst gefälligen Resolution, um welche der Unterzeichnete dringends bittet, erlaubt sich der Gefertigte die Versicherung beizufügen, dass er die Güte verdienen wird, mit der ihn Löbliches Institut beehrt.

Der unterthänigst ergebenster

Jos. Wagener, Lithograph.

Lemberg am 25-te Februar 1846.

IV. Спис приладів, закуплених для Ставропигійської літографії 26. марта 1847.

Consignation

uiber verschiedene zum nothwendigen Gebrauche für die lithographische Anstalt des Stauropigianischen Institutes angeschaften Gegenstände.

Stück.	Benennung der Gegenstände.	Geldbetrag. CM fr. Kr.
6	Gravier-Nadeln zu Stk. à 10 Kr. . . .	1 —
6	Einfassungen hiezu „ à 3 „ . . .	— 18
4	Taschenuhrfedern „ à 10 „ . . .	— 40
6	gedrechselte Stiele hiezu von hartem Holz zu Stk. à 4 Kr.	— 24
1	kleine Scheere zum Stahlfedernschneiden . .	1 —
12	Federkiele zum Aufstechen der Federn . .	— 4
1	Untertasse zum chemischen Tusche anreiben .	— 10
3	Bleistiften zu Stk. à 4 Kr.	— 12
1	Federmesser	— 40
1	Stahlernen Schaben zum Auschaben auf dem Steine	— 36
1	Bürste zum Grundiren	— 10
1	grossen Pinsel zum Vertreiben des Grundes .	— 8
1	ord: grosses Zuckerglas zum Grund anlegen .	— 6
1	„ kleines Glas zum Gummi ansetzen . .	— 1
1	Fläschchen zum Regenwasser	— 2
1	Fläschchen zum Terpentin	— 2
1	Fläschchen zum Scheidewasser . . .	— 2
1	kleines Fläschchen zum Oehl	— 1
1	Handspiegel in Blech gefasst mit einer Vorrichtung zum Stellen[1])	— 48

[1]) Побіч всіх позицій до сього місця є на боці замітка: Für den Lithographen zum gewöhnl. Gebrauche; побіч дальших позицій аж до кінця: Für den Steindrucker.

1	Papier-Schneidemesser	1	—
1	grössere Scheere zum Visitkarten beschneiden .	1	18
5	kleine röthliche Schleifsteine zur Gewinnung des Sandes zum körnen	—	20
1	eisernen Mörser und Stössel zum Steine stossen	1	20
3	Glasplatten zum körnen der Steine zum Zeichnen	1	—
3	Siebe, wovon 2 mit Rosshaare, 1 Stk. mit Beuteltuch überzogen	—	40
1	eiserne Pfanne mit Deckel	—	32
16	Loth Wachs	—	24
12	„ Venezianische Seife	—	15
4	„ Schöpsen Talg	—	6
4	„ Mastix	—	28
	Sa	13	47

Lemberg am 26-ten März 847.

V. Наукове Заведення ім. Оссолінських просить о зворот літографічних прес і ин., визначених Ставропигійському Інституту, 28. жовтня 1847.

Liczba 272.

Zakład Naukowy imenia Ossolińskich

we Lwowie[1]).

Otrzymawszy od Wysokich Rządów krajowych pozwolenie otworzenia drukarni i litografii widzi się spowodowanym upraszać Przezacny Instytut Staropigialny [sic] o zwrot pras drukarskich, czcionek i tym podobnych sprzętów do drukarni i litografij służących, które Temuż do użycia timczasowego były pozwolone. — Gdy obydwa te zakłady końcem rozszerzania oswiaty w kraju utworzone zostały, spodziewać się trzeba, że pomne na to, nie tylko w niczém sobie szkodzić nie będą, ale i owszem wzajemnie w dopięciu tak pięknego celu dopomagać sobie zechcą. — Z czem oświadczając się Zakład naukowy im. Ossolińskich Przezacnemu Instytutowi Staropigialnemu, nie wątpi o wzajemności.

Lwów dnia 28-go Października 1847.

Adam Kłodziński,
Dyrektor.

[1]) Наголовок літографований під гербами Оссолінських.

VI. Мартин Яблонський позичає літографічні камені із Ставропигійської літографії, 27. жовтня 1848.

Ponieważ niżej podpisany wydawca Okolic galicyjskich miał z zakładu litografij stauropigiańskiej kamienie litograficzne do rysowania widoków, które to widoki w tejże litografii wytłaczane były, lecz że z tych widoków przez nieumiejętnego drukarza nie wszystkie piękne z tłoczni wyszły, a jeden kamień z rysunkiem przez wypalanie zepsuty został; uprasza zatem Zakładu stauropigiańskiego o pożyczenie tych kamieni, aby je mógł u siebie naprawić i brakujące ekzemplarze na swojéj tłoczni odbić. Jeden takowy kamień z rysunkiem już niżej podpisany ma u siebie i w najkrótszym czasie z podziękowaniem Zakładowi oddać przyrzeka.

Lwów dnia 27-o października 1848.

Marcin Jabłoński[1]).

Podpisany niniejszym oświadczam, iż z litograficznego zakładu Stauropigiańskiego pożyczyłem dwa kamienie litograficzne z widokami galicyjskiemi, rysowanemi na nich, a trzeci kamień wielki z widokiem miasta Lwowa, które to kamienie czysto odszlifowane Zakładowi w krótkim czasie z podziękowaniem oddam.

Lwów dnia 27-o października 1848.

Marcin Jabłoński.

VII. Йосиф Ярошинський просить о місце літографа, 3 грудня 1850 р.

Löbliches Institut!

Der Gefertigte waget das Löbliche Institut um eine Stelle als Litograph zu bitten, indem er sieht, dass die hiesige Lithographie wenig Abgang von Zeichnungen hat, und verspricht, dass er der Litographie vermehren und allen Wünschen entsprechen wird. Der Gefertigte wünscht auch das Drucken der lithografischen Zeichnungen erlernen, um dem Löblichen Institute in jeder Hinsicht behülflich zu seyn. Das hier beiliegende Exemplar zeigt die Arbeit des Gefertigten, der sich durch vieljährige Mühe die Kunst des Zeichnens erworben hat.

Lemberg den 3-ten December 1850.

Jaroszynski Joseph.

---

[1]) Низше иншим письмом: Jabłoński dnia 13 marca 1849 jeden kamień oddał — Hurkiewicz.

Дзвони церкви Успенія Пр. Д. Богородиці.

По історичним жерелам ѣствувала в княжім Львові церква Успенія Пр. Д. Богородиці, що згоріла в 1340 р. разом з цілим городом, спаленим Казимиром Вел. На її місци побудувано нову, мурована, звісну в документах від 1421 р., що також впала жертвою огню в великім пожарі Львова в 1527 р. В підкріплених дещо мурах правлено службу божу до половини XVI. в., але задля розпаду іх мусіло Братство подумати про будову нової. В 1559 р. довершено до кінця нову церкву головно за підмогою молдавського господара, Олександра Лопушанина і його дружини, Роксанди. І вона впала жертвою огню в 1571 р. Її поправлено відтак і уживано до 1591 р., в якім почато будувати нинішний храм.

Про дзвінницю і дзвони двох перших церков не збереглися ніякі вістки; дізнаємо ся про них щойно із історичних записок, які відносять ся до третьої церкви з 1559 р. Лист господара Олександра до львівського Братства з 22 липня 1558 р. се найдавнійша вістка про успенські дзвони, що відтак займають що раз виднійше місце в історичних записках і грамотах Ставроп. Братства.

„Що ся дотычетъ звоновъ — читаємо в сім письмі — ино роскажите оучините два звоны, яковыи могутъ быти, и щобы на них тоѣ письмо положено было, которое ѣсмо вамъ на камени выбити во имя наше: а мы заплату пошлемо за обадва, и одинъ дамо до тоѣ церкви, а другїй роскажемо до насъ привести, и на роботники ваши, а мы васъ заплатою споможемо. Теж даємо вам знати аж король ѣго милость дозволитъ намъ сто кантарей[1]) спижа купити оу земли ѣго милости и безъ мыта выпустити. А такъ жадаємъ васъ абы ѣсте старанье оучинили и тои мѣди намъ сто кантарей купили, а мы вамъ пѣнязи готовыи пошлемо. Одно ся намъ видитъ ажь дорого зъѣднали ѣсте тоту спижу на звоны, що камень з роботою по 4 злот. безъ орта: нехай бы было таней, або яко будете мочи зъѣднати.“

[1]) Кантар рівняв ся тром каменям, камінь 32 фунтам.

З сего письма виходить, що Братство, заким його одержало, замовило вже металь на дзвін і згодило ся з людвисарем на 4 золотих без орта від одного каменя, себто 32 фунтів з роботою. Про дозвіл від короля купити і без мита перевести 100 кантарів криці тому забігав господар, бо просив Братство вилити один дзвін і для сучавської церкви. На обох дзвонах велів він „щобы тоє письмо положено было, которое дали єсмо на камени выбити во имя наше.“ Найімовірнійше згадуєть ся тут напись, що була над входовими дверми тодішньої церкви. Ціла вона відносила ся справді до жертви господара і майже без зміни могла найти ся на дзвоні.

В слідуючім письмі з 26. серпня 1558 р. повідомив господар, що має вже „листъ короля дозволеный безъ мыта купити оу земли єго милости сто кантареї спижи на звоны“ і жадає від Братства, щоби розпитали ся між купцями, сторгували і дали йому знати, а він піпле гроші. В листі з 27. грудня 1558 р. писав господар: „чули єсмо иже одинъ звонъ єсть готов“, що дійсно мусіло бути, бо 23. грудня 1558 р. повідомив: „росказали теж єсьмо пану Малхеру, абы звонъ росказалъ оульяти оу туюж форму, оу которую и первый былъ выльянъ.“ Рівночасно повторив давне услівє, „абы подпись на немъ была словы нашими хрестиянскими и латинскими, во имя наше, абы тежь имя того звона было прославлено и оголошено, Александеръ; и коли будетъ готовъ... будетъ поставленъ оу тои церкви оу во Львове.“

Дзвін, про який господар згадав в своїому листі з 27. грудня 1558. р., що є вже готовий, вислали, видно, братчики до Сучави, коли другий, на імя „Александер“, призначив жертводавець Успенській церкві.

Як виглядав „Александер“, оказують згадки в переписці господара. Коли на оба дзвони пішло справді 100 кантарів, себто 3200 фунтів криці, тоді однн міг важити 1600 фунтів, або 150 каменів. Найбільший у Львові дзвін „Кирило“, важить 300 каменів і високий є на 2 метри; супротив сего „Александер“ міг мати 1 м. висоти і стількиж в промірі. На зовнішній його стіні були дві рівнозвучні написи, одна в перковній, друга в латинській мові. Господар зажадав, щоби ся напись була така сама, як над дверми церкви, а тому що відпись сеї другої зберегла ся в братських записках (Юб. Изд. стр. 9.) можемо зреконструювати її в отсім виді:

„Изволенїемъ Ѻца и поспѣшенїемъ Сына и совершенїемъ сватаго Дха благочестивы и Христолюбивый І. О. Александръ воевода Божїею милостїю Господинъ земли Молдавской, сынъ Богдана воеводы, созда отъ всего своего сердца и отъ всего помышленїа сей звонъ ко имя Александръ ко славоу и хвалоу Господоу нашомѹ Исоусѣ Христоу и Оуспенїю Пречистыи Єго

Матери Божіе есть Храмъ въ славномъ градѣ Ильковѣ ко здравіе и за души себѣ и Госпожи своей Роханди и чадій йухъ Богданъ й Петръ и Іоанъ и Ѳеодора княжна въ лѣто ,аφнд, ,ѕѯз.

Нема сумніву, що Братство вдоволило бажанню жертводавця і сим способом прийшло в посідання величавого дзвона. Рівночасно одначе виринув для нього новий клопіт, а саме потреба дзвінниці. На разі могли дзвони висіти на „чотирох нуждених стовпах“, як се було по „Urzędowej wizyi cerkwi i monasteru św. Jerzego we Lwowie“ ще в 1765 р. в церкві св. Юра. Та се відай не відповідало задушевним бажанням вірних, бо пішли знову просити у господара Олександра підмоги на задуману, мурована дзвінницю. Та сим разом одержали відповідь з 15. вересня 1564 р., що великодушний добродій не може дати бажаної підмоги, бо має на приміті инше діло. Не відказував ся одначе від помочи на будуче. Та в сім виручив його львівський горожанин, Давид Русин, один з найбогатійших львівських дуків-купців, що займав видне становище серед руського населення. Торгував він рибою, а що ціле життя водив ся по судах, призадумав при кінци життя зробити щось і для Божої слави. Тимто перейняв на себе около 1567 р. будову вежі, яку братчики почали ставити в 1564. р. Будівничий Фелікс довів будову до третього поверха, а відтак згодив Давид в 1568 р. будівничого Петра Красовського. Фундаменти вежі були широкі на шість ліктів. Красовський був тільки технічним управителем, а матеріял і робітників давав сам Давид. В часі будови показали са в мурах щілини, бо Фелікс поклав лихі фундаменти, про що не міг знати Красовський. Кромі сего мав Давид доставляти дуже лихий матеріял та ще й скупо, а одного з мулярів навіть відправив з роботи, що занадто „хляпав“ вапном. Тому і не дивота, що вежа в 1570 р. завалила ся і розсипала ся в кусні, ще заки доведено її до верху.

Прибитий сею невдачею, скупий фундатор почував себе наче Каїн, котрого жертвенний дим не хотів якось здіймати ся до неба. Та все таки своїм звичаєм виточив процес Красовському, котрий в прияві фахових будівничих боронив ся, що не його вина в нещастю. Красовський справу програв, хоча давав на свою оборону зовсім стійні докази і по довгих торгах помирили ся оба так, що Красовський зобовязав ся заплатити Давидови відшкодовання у висоті 310 зл. п. (Acta Consularia, 1560. pag. 206.). Що вини не приписувано таки Красовському, доказує найбільше обставина, що Братство поручило йому і дальші роботи коло храму, чим регабілітувало цілком його славу.

І так не судило ся „Александрови“, завішеному в 1569. на вежі, довго мешкати у ній. Господар Молдави помер тимчасом, а жертва Давида не припала до вподоби Все-

вишньому. Та нещастє, що звичайно ходить в парі, не пощадило попри вежу і самої свіжо побудованої церкви, котра в 1571 р. згоріла до фундаменту. Прибитий Давид Русин найшов товаришів недолі і якось легше було йому перенести свою невдачу, але Братство стануло тепер з роспукою перед новими згарищами. Перший, що прийшов Братству з помочею, був ревний покровитель східної церкви, князь Корецький, як се можна здогадуватись із дати, бо його імя носив дзвін, що ще літ тому три висів на церковній вежі.

Сей дзвін, менший від „Кирила“, але всеж таки замітної величини, називав ся „Іван“. В літах 1854—9, при обновлюваню церкви, перелито його в львівській робітні Мозера коштом старшини Братства, Івана Товарницького. Важив він 12 сотнарів. Посвяченя довершив епископ Спиридіон Литвинович в 1859 р. (Временникъ, 1865, стр. 108, 109, 112). На обновленім дзвоні поміщено напись про жертву згаданого Ів. Товарницького, а попри те полишено і стару:

„Тутъ звунъ далъ уллти князь Корецкий Пану
Богу къ чтѣ и хвалѣ року Божого 1571.“

Нині нема його вже, бо разом з иншими пішов до австрійського арсеналу на перетоплення.

Ся жертва князя Корецького, як і перед тим дзвін воєводи, з огляду нз знищення вежі мусіли ждати на достойне для себе приміщення. Та не довго прийшло ся їм ждати.

В 1572. р. розпочав Константин Корнякт, член Братства, богатий купець, будову величавої вежі. Роботу коло ньої поручив Петрови ді Барбона і Павлови Домінісі, Італійцям, значить ся людям, з котрих іменами вяжуть ся найкрасші львівські будівлі. Будова тривала вісім літ і вийшла гідною щедрого ктитора.

Новопобудована вежа в своїй сильветі зовсім непоподібна була до нинішньої, до чого найбільше причиняла ся недостача найвисшого поверха, доставленого щойно з кінцем XVII. в. Була вона тоді завершена шатровим дахом, покритим оловяною бляхою, як се видно на печатці Братства з 1591. р. Але вже і тоді зображувала вона типову італійську кампанілю. В 1578. р. була вона зовсім готова, а Иосиф Зиморович записав в своїй літописи: „Constantinus Korniaktus turrim Russicam pyramidi conformem, schemate Jonico, sumptu modico ad coronidem deduxit, livore plumbi texit...“

Щедрий фундатор не поперестав на самім тільки побудованню вежі. Він записав рівночасно і чималу суму на евентуальну її обнову та велів великим коштом виляти дзін, що був би гідний такої дзвінниці. Коли вежа була

вже побудована і дзвін готовий, почали міські власти ставити Братству перепони в завішеню дзвонів, руководячись очивидно, низькою завистию, що мовляв, дзвони більші від других в Польщі. Слід сего полишив ся і в згаданій літописи Зиморовича, що під 1578 р. записав: „C. Korniaktus... insuper praegrandi campana aerea ad aemalationem metropolitanae sonoram fecit, neque tamen auribus gratam, quorum iudicium superbissimum esse. Raucum enim, ne dicam rusticum aliquid rugire auditur.“

„Храпливі, коли не простацькі“ були для Зиморовича звуки Корняктового дзвона, а скільки дотинків, невлучних жартів та шикан мусіли витерпіти братчики, а з ними і ціле руське населення Львова від тих, що в лють впадали на голос могучих звуків „руського“ велита? Літописи та устні перекази згадують не про одну таку подію, а всі вони доказують, що є люди, а навіть народи, що кожду чужу річ хочби найвеличавійшу, намагають ся плитким, а нерідко і непристійним дотепом висміяти і оплювати тому тільки, що вона не їхня. Звісний ксьондз Томаш Юзефович позволив собі між иншими в своїй літописи — під 1659. р. — на таке простацтво під адресою Корняктового дзвона, що годі навіть його й переповідати на сім місци! Але „Кирило“ не багато робив собі із злоби сусідів. Мешкаючи в найкрасшій палаті, славнозвісний своїм могучим голосом, панував неподільно над усіми меншими своїми, львівськими братами.

Славетний львівський уряд так сильно упер ся в своїм негодованню ізза брацьких дзвонів, що доперва треба було рішення короля Стефана Батория, який в 1580. р. на посередництво таки самого К. Корнякта заборонив ставляти дальші перешкоди, щоби дзвони можна було витягнути на вершок дзвінниці. Король велів „campanas in campanili iam aedificato collocare et sine quovis impedimento vel contradictione frui“. Доперва тоді мусіли „райці“ уступити, а велитенський дзвін витягнено волами на верх вежі. Він заволодів відразу львівськими дзвонами. Справді гідним показав ся він свого прегарного приміщення, але за те і разом з ним мусів ділити його дальшу долю.

З жалем в серци помирив ся „Senatus Populusque Leopoliensis“ з королівським декретом і оглядав витягання дзвонів на братську вежу, але попри все не дав ще за програну. Чоловіка можна замкнути в тюрму, але годі се зробити з дзвонами. Тому треба було шукати иньшого способу на них. В поміч міському урядови прийшли Домінікани, найблизші сусіди Ставропигії, що в порозумінню з „панами райцями“ обдумали справдішну круціяту на „niewierne“ дзвони православного Братства. Дня 20. марта 1595 р. вніс їх конвент перед міським урядом жалобу на братчиків, що посміли „post primam et secundam ...hic in residentia nostra

factam admonitionem ...sub tempore .. praedicationis verbi Dei in praefata ecclesia s. Corporis Christi aliquoties pulsum campanarum in turri circa ecclesiam ruthenicam existente... excitare .. ideo poenam 30 marcarum in decreto praefato nostro anteriore .. expressum est, vallatam succubuerunt. Et in maiorem verificationem praemissorum... mandatarius (Домініканів) reproduxit eiusmodi decretum de actu feria secunda ante festum s. Alberti proxima anno domini 1586. vigore cuius quidem decreti petiit, eiusmodi poenam per eosdem citatos succubitam decerni officio praesenti et parti per medium reponendam et ne eiusmodi in posterum pulsum excitare audeant sub eadem poena vel etiam maiori autoritate officii inhiberi atque animadverti".

Покликані перед уряд братчики: Івашко Зінкович, Губка, Лука Кравець, Андрій Більдага і Матвій Бабичович, заявили, що: „o takim dekrecie (z 1586 r) nie wiedzą, na co im panowie rajce powiedzieli: młodziście wy ludzie, ale przodkowie i starsi wasi wiedzą o tem"... Do tego, gdyby się... wymawiali, że oni popem nie władną i dzwonieniem, na to im odpowiedzieli, że wy presentujecie nam popa według priwilegjów starych i we wszelakich exorditancjach ni do kogo mówić ni mamy, jedno do was jako do starszych i rękawiczne płacicie od presentowania popa. Za tym panowie raycy łaskawie i przyjacielskie upomnieli ich, aby więcej kaznodziei tym dzwonieniem nie molestowali, inszego czasu wolno im dzwonić, póki chcą, tylko nie w kazanie, a żeby kamieńmi z wieże na tenże kościół bożego ciała ciskać nie dopuszczali, darowawszy ich na ten czas winę, którą oni już byli podpadli".

Як виглядало се приятельське упімнення панів райців в практиці, довідуємо ся з протестації Івана Красовського і Гаврила Ярошовича, представників Братства, котрі того самого ще дня заявили її перед городськими актами. Оба вони відповіли перед міським урядом, що: „w duchowne ceremonje... ludzie świeccy nie wdawamy się i respondować o to — a zwłaszcza tu na ratuszu waszmościom — nie powinniśmy, ale duchowni nasze władają, a my za onemi jako owce za pasterzmi, tak też za dzwonieniem do cerkwi jak za processjami inszemi nabożeństwy gotowego patrząc chodzimy i odpowiadać na takie i za takie rzeczy nie możemy, ponieważ naszi duchowni nami władną, nam rozkazują, nas uczą, nam i dzwonią". Оба братчики показали також умову, владики Г. Балабана з арцибискупом львівським про мир з православними духовними, але все те не помогло, бо „ichmość panowie rajce, nie bacząc ani na odpowiedzi ani na obrony nasze, do więzienia pięciu mężów mieszczan osiadłych... wsadzić kazali i grzywien 30 płacić rozkazali, excepcij naszych nie przyjąwszy, appellacjej do króla jego mości nie dopuszczali".

Братство попри все найшло спосіб предложення королеви своєї апеляції, що ще сильнійше озлобило панів „райців“. Дня 1. цвітня 1595. р. коронний возний зложив на ратуши королівське візвання для міського уряду в справі нарушення прав і привілеїв Русинів і таке саме візвання з боку київського митрополита. У відповідь на се панове „райці“ „nic nie dbając, znowu do więzienia swego na ratusz we środę pierwszą po wielkiej nocy (29 martii) posadzali, mianowicie pana Iwaszka Zienkowicza, pana Mathisza Babicza, pana Łukasza Hubę, Pana Prokopa Popowicza, pana Jendrzeja Bildahowicza i dotąd w więzieniu trzymawszy nie puścieli, o cośmy jem musieli dać koniecznie 30 grzywien na cośmy się tamże w więzieniu woźnem i szlachtą świadczeli“.

Помічну руку в боротьбі Братства за людські права львівських громадян супротив самоволі міського уряду подали братчикам передовсім: князь Адам Вишневецький і князь Кирило Ружинський, а відтак князь Конст. Острожський. Оба перші в імени волинського і брацлавського воєвідства запротестували перед львівськими городськими актами проти топтання прав і привілеїв Русинів у Львові зі сторони міського уряду. Король Жигмонт III. заборонив панам „райцям“ знущатись над Русинами, а навіть завізвав їх перед свій суд, на який одначе вони просто не явили ся. По довгих зволіканнях король відрочив термін судової розправи супротив — здаєть ся — недалекої церковної унії.

Справа йшла з самого початку тільки з приводу претенсий Домініканів до Братства задля дзвонів, але що до сього часу призбирало ся не мало инших кривд, заподіяних Русинам міськими властями — обняла вона згодом і инші факти топтаня горожанських прав руського населення Львова, аж опинила ся на звісній справі виключення руських ремісників з міських цехів. І так Успенським дзвонам приписати мусимо заслугу почину боротьби за людські права львівських Русинів, що під їх покровом довгі віки бороли ся в Ставропигійській кріпости. В меморіялі Братства з 1595. р. подрібно зіставлено всі кривди львівських Русинів, а між иншими читаємо про дзвони: „do nabożeństwa i chwały bożej w niedzielne dni, gdy potrzeba dzwonić, w mieście nam zabraniają, powiadając być jakąś przeszkodę w kościele, który opodal od cerkwi naszej jest i bynajmniej przeszkody żadnej nie odnosi w tym dzwonieniu. A gdyśmy jednego czasu dzwonili, wzięli u nas za to winy 50 złotych...“

Стільки зависти викликав, мабуть, не лиш сам корняктовий „Кирило“, але і два инші його товариші, а саме „Александер“ з 1559 р. і князя Корецького „Іван“ з 1571. р. В братських записках, публикованих А. Криловським в „Архиві Юго-Западной Россіи“ (Київ 1904. том X—XII.) і частинно иншими авторами зберегли ся обильні згадки про Успенські дзвони, але ніколи не висту-

лають вони там під наведеними іменами. Про імя „Александра“ довідуємо ся з листу господара Олександра з 1559 р. — є се перша, але й остання вістка про нього, бо відтак загибає по нім слід в історичних жерелах, принайменше під сим крестним і вотивним іменем. Інтересне, але досить неясне є, що так прославлений на цілу Україну „Кирило“ не виступив ані разу під сим іменем в братських записках і взагалі годі прояснити, звідки ся назва пішла. На нинішнім дзвоні написано, що: „comparata est haec compana sub patrocinio s. Michaelis Archangeli“, отже не св. Кирило є його патроном. По народньому переказу зветься він від давна „Кирило“, а по згаданім оповіданю кс. Йосифа Юзефовича (Kronika m. Lwowa, sub a. 1659.) звісний був під сим іменем — змодифікованим по правді неприлично літописцем — вже в XVII. віці. В братських записках названо його тільки „великим дзвоном“.

Що до імени „Івана“, третього з ряду дзвона, жертвованого кн. Корецьким, його уживано за наших часів, доки не повандрував він до перетоплення. В братських записках не згадується ся ані під сим іменем, ані під прізвищем фундатора і доперва здогадуватись треба, які записки відносять ся саме до нього.

В останнє було на Корняктовій вежі пять дзвонів, а саме: „Кирило“, кн. Корецького і три малі, з яких найбільший мав над $^1/_2$ м. в промірі. Сі три останні не мали ніяких написів і не виглядали зовсім на старі; виляні вони мабуть при самому кінци XVIII. в. в руській робітні Ф. Полянського у Львові.

З братських знову записків знаємо про: „великий дзвін“. „середний“, дзвін „Дудка“ і якісь „малі дзвони“. Якби прийняти, що сих малих дзвонів було найменше два, разом мали би ми також пять дзвонів. З сього слідувало би, що пять теперішних, се ті самі, про які згадується ся в записках Братства. Так одначе не є в дійсности, як се виходить із зіставлення ваги поодиноких, звісних нам дзвонів.

Коли наші обчислення є стійні, „Александер“ важив коло 150, а в кождім разі більш 100 каменів. „Кирило“ — як на нім самім написане — важить 300 каменів. „Середний“ дзвін, перетоплений по ушкодженю в часі шведської облоги в 1704. р., важив 111 каменів (Юбил. Изд. стр. 18., нотка 3.). Дзвін кн. Корецького, перетоплений в 1849 р. важив 12 сотнарів, себто 75 каменів (Временникъ 1865. стр. 108, 109, 112). Дзвін „Дудка“, переляний в 1656. р., важив нецілих 44 каменів (Арх. Ю.-Зап. Россіи. Том XI. стр. 434.).

З зіставленя сих чисел виходить, що між нинішними дзвонами не зберегли ся всі нам звісні, а саме не було

між ними такого, щоби відповідав „Александрови“ і „Середньому“, не говорячи про малого „Дудку“ з огляду на недостачу написів на трьох менших нинішних дзвонах. З огляду на згадки в братських записках тільки про „оба дзвони“, протиставлювані иншим меншим, а також на термін „середний дзвін“ — мусимо прийняти, що „великим“ був „Кирило“ „середним“ якийсь инший дзвін, від „Кирила“, а більший від других, „малих дзвонів“, а між „малими“ треба шукати місця для „Дудки“ і „Івана“ кн. Корецького. Після ваги назва „середнього“ належала би найімовірнійше старому „Александрови“, котрий, по нашому обчисленню важив більш-менш стільки, скільки знаємо, що важив „середний дзвін“, себто 111 каменів. Супротив сього оправдана є його назва, як середнього між великим „Кирилом“, а двома малими дзвонами, під котрими розуміти треба „Івана“ і „Дудку“. Разом отже висіли на братській вежі чотири спіжові товариші, за яких все згадують ся в історичних записках. Тому по черзі спробуємо росказати дещо з їх минувшини, починаючи від найдостойнійшого „Кирила“.

Фундаційна грамота Корняктового дзвона не збереглась, на жаль, але память великодушної жертви все жила між вдячними братчиками. Незвичайно гарний примір її находимо в рішенню Братства з 27. вересня 1695. р., в якім говорить ся: „Pamiętając na świątobliwą i pobożną erekcją wieży i założonych fundamentów cerkwie świętej miejsca tego, tudzież i ogłaszający wystawiony niemałym kosztem i sumptem ś. p. imci pana Konstantego Korniakta dzwon, niczym innym wypłacać nam należy, tylko immortali memoria w sercach i affektach nas braterskich konserwując, któremu światłość wiekuista niech nie ustawa świecić. Do tego zgodnie i w niwczym nieodmiennie in salutem eiusdem animae tudzież naszych przodków i antecessorów i braci pracujących i pomnażających chwałę Boską w Panu Bogu zmarłych extraordynacyjny parastaч razy cztery w roku każdym, po sobie następującym, która konstitutia nasza tak teraz, jako i w potomne czasy nieodmiennie oby trwała et in excutione zawsze zostawała, tak przez nas teraz tu będących, jako i na potym zostających, zaraz tego tygodnia w czwartek blisko następujący ma się odprawować przez zakonników miejsca tutejszego, jako ś. Onufrego, którzy sobornie zebrawszy się odprawywać zwykłym nabożeństwem, ile kiedy za tych do rąk tychże zawsze punctualiter dochodzą legacje, świętobliwie powinni i tegoż dnia za tegoż wyż mianowanego pobożnego fundatora i godnych ктиторовъ ofiara bezkrewna Bogu nieśmiertelnemu oddana być powinna..“ (Арх. Ю.-Зап. Россіи. XII. 269).

Побожна „конституція“ перестерігана була відтак з року на рік, але не знати, чи і нині памятають за неї братчики, хочби тому, що і вежа і дзвінниця ще й тепер про-

славляють імя „śp imci pana K. Korniakta“. І не тільки своє повстання завдячує величезний дзвін Корняктови, бо і завдяки його протекції повиснув він в 1580 р. на вежі мимо перепон з боку міського уряду і від сього часу до нині там перебуває. Завидували його українській громаді латинники, але тим ціннійшим був він для Братства, яке комісійно щораз справджувало його стан, не позваляючи, щоби терпіти мав від занедбання. Вже в трийцять два літа по завішенню на вежі зайшла потреба поправлення його, але праця коло нього не мусіла бути дуже велика, коли кошти її винесли 20 зол. Найімовірнійше, ходило тут о т. зв. виваження, себто вирівнання його положення в деревляній, горішній оправі, кутій зелізними обручами.

В 1616. р. впала вежа жертвою огню, але дзвонам, мабуть, нічо не стало ся, як слідувало би із недостачі яких небудь згадок про се в братських записках, що під сим роком нотують: „од одливаня (оловяних) блях на звонницу по погорелинѣ — зол. 2, гр. 16, тесли Марцинови од поправи звонници — зол. 3“, йому, „що поправил вязане на дзвонници и бляхою побил — зол. 8.“ Пожежа знищила отже тільки дахове вязання і баню дзвінниці, котра — як се видно із ілюстрації з 1617 р. — завдячувала „тесли Марцинови“ новий зовсім шелом, який перетривав до великої пожежі в 1672. р.

Ледви Братство змогло довести до ладу наднищену вежу, та вже в 1630 р., 21. мая, „з пятницѣ на суботу, о годинѣ 4 в ночѣ гром срогий ударыл тужъ надъ звонами в мур звонничный пулночной стороны, там запалил посред муру ганкры древеныи, а кудаб, того не знати, толко третого дня дым постерегши, там мур выламавши, жераток уголя добыто и водою угашено. З звоницы тойже гром в церков новую окном олтарным при звоницѣ шибою одною впадши, всѣ іконы новопоставленные и царские врата пошпетил чорностю, тогды хлопом а мулярчиком от виламене муру а угашеня огня — зл. 1. гр. 15.“

Дзвони не потерпіли ніякої при сій нагоді шкоди, хоча можливе, що в звязи з тим стояла поправа великого дзвона з початком січня 1633. р. Заплачено тоді „двом теслюм и ковалю Стасеви от направы велікого звона, котрый южъ одним боком лежалъ — зл. 8. гр. 17.“ Дальша дописка про „двѣ шины желѣза до звона великого“ вказує на те, що ходило тут про горішню оправу дзвона, укріпленого тривко сим способом, що порушувано саме тільки серце, як се і нині діють ся з „Кирилом“. До порушання його служили три пари поворозів, як се запримічено в 1648 р.

Не довго видержав „Кирило“ в рівновазі, наданій йому 1633. р., бо під 1654. р. читаємо знову про нову, тим разом більшу вже працю коло нього і його решти товари-

шів. Справа з ними на стільки була поважна, що треба їх було стягати із дзвінниці і відтак по відправленню молебнів звову витягати на гору. В кождім одначе разі не було мови про переливання, або вилиття нового дзвона, бо сума видана на всі кошти за мала була на сього рода видаток. „Ремесником тром, гды звон великій важили, гды чупъ рублено, людвисареви, ковалеви и тесли на медъ — гр. 24. Пану Андрееви, людвисарови, котрый был до направоване звона радою и притомным — зол. 6. Тесли Адамови от вѣндоване звону великого и среднего и малых оглядал и от руштоване под звон великий и контентации — зол. 65, гр. 26½. Ковалеви Каспрови от оков звону так великого и других направоване всего — зол. 74, гр. 2; до тогож — шин чтырнадцят желѣза церковных. Отцумъ нашимъ, як почали робити коло звону, на молебни — гр. 18. Хлопу Занувскому, що рыштоване з под звона на гору зносил и по всьой звонници трѣски и гонты уложил и дерева переносил, за пять дний всего—з. 2, гр. 20“. „До звонув на луй и на мазь гр. 17; линовок до звону — гр. 24“.

Ледви Братство вспіло довести свої дзвони до ладу, наближилась нова для них небезпека, а саме сподівана облога міста військами гетьмана Хмельницького. При такій нагоді забивано вікна дошками, а на найвисщім поверсі ставляно пушку з відповідною фаховою прислугою. І так мало ся діло і тим разом. В 1654. р. „подчас трвог обленженя теслом двом, що на дзвонници робили знову коло окон — зол. 3. гр. 24“. „Теслом тром, що запировали дошками на звонници окна перед козаками — зол. 5, гр. 20“. „Року Божія 1655. октобрія 8 дня стался выдаток з тых грошій підчас обленженя от людей, котрии платили от місця розне от погребов подчас обленженя міста от козаков и з Москвою; напрод за лѣтарню — гр. 12. item за свѣчи лоіовани на дзвонници пушкаром — зол. 5, гр. 24, item п. Янови пушкарови, котрий зоставал на звонници — зол. 6.

„Трвоги обленженя“ не остали ся справді без сумних для вежі наслідків; тому в 1656 р. веліли старшини Братства „дзвонницу от верху от креста осмотрыти и оправити, а особливе дзвон великѣй ровно звижити и другие, що потреба...“

В маю 1657. р. братчики депутовали з поміж себе „до оправы дзвонницѣ, а звлаща от креста и отновленя бань копульних, пана Стефана Лавришовича и п. Стефана Несторовича, на тойже дзвонници и пянтро новое под дзвонами абы збудовали“. Заким ще братчики змогли збудувати деревляний поміст („пянтро“) під дзвонами і обновити оловяні бляхи на копульних банях, треба було приготовити ся до „трвогъ Венгѣрскѣхъ“. Передовсім веліли перевести „дзвонки от св. Онофрыя“ до міста для всякої безпеки,

а відтак записав один з братчиків: „зѣдналем двох строжов и помощников до дѣлъ пушкаром на дзвонницу, на тиждень по зол. 2 единому“.

Угорська тревога минула якось щасливо і можна було перевести задумані роботи на дзвінниці. Дубовий матеріял, потрібний на вязання та оправи великого дзвона, закуплено в Білці. Старі зелізні окови і деревляну оправу відкинено зовсім і все прийшло нове — нову навіть браму з дубових дощок збито до дзвінниці. Видно, все те вимагало конче обновлення по послідних роботах в 1654 р. „Кгды дзвон великѣй виндовали — записав один з братчиків — за шперналѣ на тандитѣ далем гр. 8, хлопом помагром — гр. 8, ковалеви и з челядником, що отдирал желѣза старые оковы от дзвонов — зол. 1, гр. 15. Другого дня помагром, що помагали обох дзвонов виндовати — гр. 16. Ковал Томас зѣднался з панами оба дзвони, а особливе великий, де ново оковати и оков переробити, що телко потреба, за золотих зr; коли брамы виндовали дубовые и за мыдло — гр. 12... item помощником дванадцятом, що голіовали дубы и що на горѣ помагали во всем — з. 3, гр. 2. Адам тесля зѣднался до дзвонов майстровати и осадити за зол. мr... Юркови и Федорови, що по лину до людвисара ходили и прынесли, далем ѣм на балвѣра гр. 6, а людвисареви от позычаня лины—зол. 1, гр. 15... Адамови магістрови третим разом роботы дзвонничнои — з. 10“.

„Тая робота церковная и дзвонничная скончала ся дня 25. августа року 1657. дозоромъ уставичнымъ пановъ братий, а особливе п. Стефаном Лавришовичом і п. Стефаном Несторовичом...“

Десять ще літ не минуло, а в 1665 р. знову веліли братчики „подважити звун великѣй и окувъ оправити и пановкѣ“, а рівночасно вирівняти і оковати решту дзвонів. Те саме мало місце відтак в 1676 р., коли при великім дзвоні працювали теслі і коваль. В 1682 р. „od naprawienia drąga u wielkiego zwona“ заплачено зол. 1. гр. 15. В 1688 р. записано в братських рахунках: „die 14 julji traczom co do dzwonnicy tarcice dębowe rznęli sztuk № 105, a okrajców 42. czem uczyniło się zł. 945 a gr. $3^1/_2$“.

Що раз частійші потреби направок і реставрації вказували на невідрадний стан знищеної в облогах міста Успенської вежі, а з нею і усіх дзвонів, а найбільше „Кирила“, нараженого все задля своєї величини на ушкодження і знищення. Найбільше потерпіли і вежа і „Кирило“ в часі турецької облоги міста в 1671 р., а руїна їх була така велика, що Братство мимо невідрадного положення мусіло подумати про обнову і ратування від загибелі церковного майна. На засіданню дня 17. мая 1695. р. рішено: „Widząc, znając i dobrze znając znaczną ruinę starożytnej wieży Korniaktowskiej, która od nieprzyjaciela Krzyża i podczas obsidium Por-

thy Othomańskiej ustawicznym strzelaniem z dział swoiech jest skołotana i prawie ostatnią przegraża minę, której wcześnie obiuvando, ne subsequatur maius detrimentum, zaszczycając się przytym osobliwą łaską i clementią najjaśniejszego Jana Trzeciego... który... na reparatią tejże wieży z lasów swoich dziedzicznych wyciąc rozkazał. Ten mając znacznej łaski króla... oczywisty pochop i dokument, teraz zgodny i nieodmienny zapisujemy konsens, pozwalając wszyscy zgodnie i nieodmiennie, ażeby też wieżą nową zaczynać reparatią i podług abrisu, wydanego przez pana budowniczego króla jego mości nam podanego wystawiać zezwalamy i zlecamy, która reparatia wieży utinam benedicente Domino desuper imperatrice Maria perficiatur, daj Boże, do której reparacji dozór pilny i należyty około rzemieśników i roboty całą nas wszystkich deputujemy konfraternią ..“

Королівський будівничий, згаданий в братській постанові, се звісний Петро Бебер, який добудував найвисший поверх з цегли та завершив цілу вежу гарним бароковим шеломом з замітними крученими пирамідками по краях. Завдяки Беберови Корняктова вежа стала ся більш шляхотною і струнною в своїому виді і дуже богато зискала в порівнаню зі старим своїм виглядом.

Дерево до будови дістало Братство від короля Собеского з жовківських лісів, а нову оловяну бляху задумало добути в „посторонних краях“. Щоби одержати звільнення від оплат і мита, звернуло ся Братство 1695. р. з проханнєм до Вел. Кор. Піскарбїого, а рівночасно до київського кашт еляна, Єроніма Куропатницького, щоби схотів вставити ся за братчиками перед Кор. Підскарбником. З удостовіряючими листами вибрали ся в дорогу три жовківські міщани в посторонні краї для закуплення 80 сотнарів бляхи на покриття бані на Корняктовій дзвінниці і для продажи знятої із ньої оловяної бляхи. Силою підскарбівського універсалу вільно їм було там і назад переїхати свобідно попри всі цла і мита.

Рівночасно на місци у Львові ішли приготовлення до обновлення знищеного дзвона, який — по словах „Реєстру“ братської каси ріжних видатків на обновлення вершка нашої львівської дзвінниці а також і великого дзвона“ — „ponosi ruinę w wypadnieniu sztuki u dołu i cierpi niebezpieczeństwo“. Сього рода ушкодження, здаєть ся, що в тих часах могло бути направлене тільки перетопленнєм цілого дзвона, але з рахунку коштів переведеної обнови слідує, що дзвін не був перелитий, хоча передпринято якісь праці з помочию теслів, ковалів, будівничого і римаря. Годі нам нині уявити собі, як тогочасні „будівничі“ штукували діри у дзвонах — що не є ніякою трудностию для нинішної металюрґічної техніки — але фактом є, що „Кирила“ не переливали, а попри все був він по тім обновленню зовсім

цілий. Дня 17. марта 1695. р. записано в братських записках: „Naprawa dzwona wielkiego, gdy sztuka od brzegu wypadła, jak wiele kosztuje: podwodnikom, co przywieźli lynny i inne instrumenta i cieślów z Żułkwie, dało się zł. 1. gr. 24; za 5 dni cieślom, co robili około dzwona, furmanowi za drzewo, co przyniosł na rysztowanie, za piwo i gorzałkie i za słoninę pod serce zł. 7. gr. 1; za 1 dzień pomocnikom 5, a gr. 20, co pomagali — z. 3. gr. 10; na piwo cieślom i majstrowi dało się z. 3. gr. 12; pomocnikom, co robili, za piwo i wudkie dało się z. 5; majstrom dwum a z. 1, drugiemu a gr. 20. za 10 dni — z. 23. gr. 10; kowalowi co serca naprawiał i pomocnikom — z. 1; panu budowniczemu, gdy sporządził cale ten dzwun, dało się contentatcji z. 140; kowalom, co robili około dzwona wielkiego, dałem — z. 55; za 1 garniec wina węgierskiego dla p. budowniczego — z 8. za 2 sztab żelaza węgierskiego do dzwona $52^1/_2$ funt. a gr. 9 czyni z. 15. gr. 18; za ryby dla pana budowniczego, gdy nosili — z. 2; furmanowi, co cieślów odwiózł do Żółkwie — z. 3. gr. 16; rymarzowi. co pas do wielkiego dzwonu naprawił — z. 2. gr. 24; cieślom 4. co robili 4 dni około dzwona — z. 11. gr. 6. In summa z. 291, gr. 10“.

Вежа, по основній обнові архітектом П. Бебером, представлялась величаво, як ніколи перед тим—рівнож і дзвони доведені були основно до ладу, але, видно, львівському Братству не було ніколи суджено довго тішитись своїм дорібком, бо вже в 84 літ потім (1779. р.) пожежа знищила безпощадно дзвінницю і дзвони. Про ту пожежу маємо дві вістки, а саме, одну записану в протоколах Братства та другу, письмо Братства до якоїсь особи з окруження митрополита Льва Шептицького. З обох сих вісток слідує, що 27. цвітня 1779. р. о годині 9. в ночи з невеликої хмари вдарив грім в саму середину вежевої бані і в одну мить ціла баня вигоріла. З бані серединою вежі падав огонь на дзвони і нисше до склепления. Найбільший дзвін стопився, а тимчасом баня вежі догорювала, топлячи мідяну кришу, яка краплями спадала на долину разом з колюмнами. Одна колюмна впала на закристию і в даху її вибила діру, друга впала на дім, де відбували ся сесії; тут згоріла ціла бібліотека. Третя колюмна впала на Трехсвятительську церкву і скинула два металеві хрести.

Треба було подумати про відбудову вежі. На разі покрито її на час, а тільки пізнійше дістала вона покриття подібне до завершеного П. Бебером в 1695. р., яке і пишаєть ся до нинішного дня. Напись на бляшанім шеломі вежі виказує рік 1795, себто дату обновлення.

Стопленого „Кирила“ перелито ще перед тим та завішено на ново ще в 1786 р. З того часу висить він на вежі по нинішний день.

У теперішнім виді мірить „Кирило“ два метри в проміри і тількиж у висоту. Приміщені на нім є три написи і три горорізби, а саме образ розпяття, Арх. Михаїла і якотось святого з пальмою мученика в руці.

Головна напись в латинській мові подає, що в 1783 р. за понтифікату папи Пія VI., а за панованя цісаря Йосифа II. відновлено вежу із дзвонами, будинки і церкву, які впали були жертвою случайного огню, дальше, що дзвін під покровом св. Михаїла вилято заходами і коштом Ставр. Братства, що він важить 300 камінів. Опісля є вичислених 19 прізвищ ктиторів і добродіїв.

Ціла ся вельми довга напись є цікавим причинком до історії Братства і тому подаємо її в цілости, а тим паче, що її відчитання на дзвоні є дуже трудне.

„ANNO DOMINI 1783 SUB BEATIS. PIO VI PONTIFICE REGNANTE FELICISSIMO AUGUSTISSIMO IOSEPHO II ROMANORUM IMPERATORE ETC. ETC. OLIM IGNE CASUALI TURRIS CUM CAMPANIS AEDIFICIA ET ECCLESIA HAEC IN NI. OLIM REDACTA EXTITISSENT COMPARATA EST

„HAEC CAMPANA SUB PATROCINIO S. MICHAELIS ARCHANGELI CURA ET

IMPENSA CONFRATERNITATIS STAUROPIGIANAE LEOPOLIENSIS RITUS GRAECO

CATHOLICI: PONDERIS LAPIDUM 300 DEO IN TRINITATE UNI ET GLORIOSIS. IN

CAELUM ASSUMPTAE DEIPARAE. VOVENTIBUS MICH. SLONSKI DAPIF. SMOL.

PRAESIDE GR. URANOWICZ ASSES. FIS. CAES. REG. VICEPRAESIDE IAC. ARFINSKI APPEL. ADVOCATO.

SECRETARIO ANT. DEYMA CONST. PAPARA DAPIF. CONSTANTINO POHORECKI ASSES. FISC. CAES. REG.

ALEXAN. STARZEWSKI CONS. LEOP. ANAST. MANOVARDA PETRO HORODYSKI ADVOC. TRIB. MICH.

GARBACZEWSKI SYNDIC. URBIS. IACOBO BEREŻNICKI ADV. TRIBUN. THEOD. FILIMONOWICZ CASS. CIR. LEO.

PAULO URMOWSKI CALCULAT. CAESP. LUCA BIAŁOSTOCKI. EUST.

BIELAWSKI. I. POHORECKI ENSIF. OWR. IOAN ŁUCKI VICES

REG. PREMISLIO. MANOVARDA CASS. LEOPOL. IOANNE POPIEL.

COLLATORIBUS ET PATRONIS“.

Друга напись по противнім боці дзвона говорить про його посвячення:

„BENEDIXIT ILLUSTRISSIMUS
REVERENDISSI· PETRUS
DE BIELANSKI EPPUS
LEOPOLIE. HALICIE.

ET CAMENECENSIS
A. D. 1787 DIE 17
MEN. AUGUSTI.“

Горішна напись довкруг дзвона свідчить, що вилито його у львівській робітні Теодора Полянського:

„LEOPOLI ARTE THEODORI POLANSKI QO VIRI DERITUE DEM“.

„Кирило“ є одиноким дзвоном, що лишив ся на Корняктовій вежі по австрійських реквізиціях — решта чотири не єствують вже нині[1]).

Другий по черзі дзвін братської церкви, се згаданий вже „Александер“, звісний в історичних записках під назвою „середнього“. Так подрібно, як про „Кирила“, не інформують про нього братські записи, а по нашому здогаду, важив він більш 100 камінів і був першим, що найшов ся на дзвінниці на перед Давида Русина, а відтак К. Корнякта. До 1704 р. справляв він свою службу попри усі злидні дзвінниці і своїх товаришів. По тім році переляв його львівський людвисар Петро в вазі 111 камінів і 17 фунтів „крім партикулярних експенс“ за ціну 324 зл. В 1652 р. згадуеть ся в записках про направу пояса до нього, в 1654 р. „ковалеви від серця, що збивав переломане до дзвона середнього“ заплачено 18 зол. На тім кінчить ся все, що знаємо про його долю. За наших часів не було його вже на вежі і не знати що стало ся із ним — мабуть стопив ся в пожежі 1779. р. і не вернув вже до своїх товаришів.

Згаданий висше дзвін, звісний до часу реквізиції під іменем „Івана“, жертвований Успенській церкві кн. Корецьким, був третим по вазі між дзвонами Корняктової вежі. В 1854—59. р., в часі обнови церкви, перелито його ізза розбиття, додаючи більше шляхотного металю. Стало ся се коштом тодішнього Старшини, Івана Яминського, від якого здаєть ся, і пішло його імя; давну напись збережено так, як ми її вже подали.

„Кирило“ і „Александер“ (середний) числили ся до великих дзвонів, а до малих належав „Іван“ і четвертий їх товариш, „Дудка“.

Звідки пішло його назвище, годі здогадати ся із братських записок; можливе, що своїм голосом нагадував він інструмент, званий дудами. Перший раз стрічаємо в братських записках згадку про нього під 1636. р. Заплачено тоді 20 зол. і 15 гр. Ференцови Ковалеви, од роботи серца до звона дудки“ а 20 гр. „од направи пояса до нового серца“. Якийсь час служив він як слід, але мабуть в часі облоги Львова військами Хмельницького потерпів він більше ушко-

[1]) В отсій розвідці справили ми всі, фактичні і друкарські помилки, що вкрали ся в фейлетони, печатані в „Ділі“ (1917. ч. 199—203) п. т. „Дзвін Кирило“.

дження, бо 15. червня 1656. р. „панове братия згодили ся дзвон новий отляти до церкви мѣской, абы бел о кѣлкудесять каменіох, на тую працу депутовали п. Василия Григоровича, абы спѣжу куповал и людвисара обсталіовал".

Того самого ще дня заключило Братство контракт з львівським людвисарем, Андреєм Франке, на вилиття дзвона ваги 42 каменів. Є се одинокий того рода документ, збереженій в львівськім архиві, що кидає богато світла на тодішні умови людвисарської праці і тому наводимо його в оригінальнім тексті:

„Ja niżej podpisany zeznawam tym pisaniem moim, że panowie bractwo Ruskie, miesckie, Lwowskie zjednali mie dzwon ullać do cerkwie mieyskiej w kamieni 42, od każdego kamienia za robote dali mi po złotych 8, ich żelazo, kłoda, kowal, jeno moja praca około ullania dzwonu, którzy mi według słowa dosyć uczynili i zapłacili. Jam też dzwon odllany oddał, a według zwyczajów dawnych, jako sie zawsze zdawna zachowuje między ludwisarzami i ludźmi, zwyczajem tymże idąc: wzwysz pomienionym panom bractwu szlubuję za dzwon dobry, zdrowy i nienaruszony do roku sześci niedz el, a jeżeli by dzwon (czego Boże zawaruj) miał się zepsować, rozpaść, stłuc tedy ja pracą i kosztem swoim własnym bez żadnych trudności i turbacij prawnych on dzwon odellać, zdrowy, znowu oddać powinien zostaję i obliguję się. Działo się we Lwowie roku 1656, miesiąca junij dnia 15 Co dla lepszej wiary i pewności ręką własną swą podpisuję się: Andrzej Franke Luchocszak Lwowskij m. p.". (А. Криловський. Львовское Ставроп. Братство. Київ, 1904, стр. 155—6.).

Контракт був підписаний і дзвін справді вилятий, але як автор його згадуєть ся не Андрій Франке, тільки Ендрис Ерій, як се видно із слідуючої записки з 1656 р.:

„Злецили панове братия пану Василию Грыгоровичови працу и дозор около дзвона новоулятого на мѣсце Дудкѣ през людвисара Львовского, п. Єндрыса Іерого, котрый чынить рахунок таковый новоулятого дзвона: спѣжѣ братскои бело каменей и мосіондзу 28 и фунтовъ 26, item прикупил 12 и фунтовъ 26, item людвисар прыложил своеіеи спѣжѣ камень 1 и фунт. 28. За прикупную спѣжу выдал, яко з реіестру диктовал з. 103 гр. 23½. Item выдатку подробну также з реіестрику диктовано з. 28 гр. 6. Item выдатку подробну а з дзвонком прикупленым до монастира св. Онофрыя з. 153, гр. 5. Людвисарови самому от роботы отливаня дзвона, который заважыл камений — lapis 43, lib. 20, от каменя по з. 8. чынить людвисарови з. 349, гр. 10".

В 1656 р. найшов ся новий дзвін, вилитий „на місце Дудкѣ", на дзвінниці, а один з братчиків записав в книзі розходів: „коли дзвон виндували на дзвонницу, коштунку учынил Смоктунъ на расходы з. 9". Записка з 1664 р. вка-

зує, що новий дзвін дальше називано „Дудкою“. В сім році треба його вже було направляти, як слідує з записки старшини братського: „од дудкѣ, що го выважыли, теслюм далем з. 3. ковалеви Томасови от зваженя серца до тоюжъ дудкѣ з. 10, гр. 6. І теж тесли од окову, що в звун дудку осадили з. 1.“ Відтак загибає в братських записках слід по „Дудці“ і можливо, що перетривав він до часів реквізиції, або стопив ся ще в пожежи 1779 р. В кождім разі нині нема його вже побіч самітного „Кирила“.

Крім сих чотирох дзвонів згадуєть ся ще в 1618 р. „звонокъ малый“ за 8 зол., за якого „просправленя“ дістав тесля 4 гр. В 1648 р. куплено шнур до „малого дзвонка“ за 15 гр., а в 1669 р. справлено за 1 зол. 10 гр. „serce do dzwonka, to jest sygnika“, з чого виходило би, що був він справді дуже малий і що, мабуть, висів він не на вежі, а можливо в трехсвятительській церковці.

Під зарядом Братства були також дзвони церкви св. Онуфрія. Один дзвінок „прикуплено до монастира св. Онофрыя“ в 1656 р. разом з ново вилитим „Дудкою“. В тім самім році „пан брат, пан Стефан Лавришовичъ, видавав и працював у св. Онофрыя такъ около будовлѣ келий, яко и около церкве и звонницѣ — от направи звонка малого заплатив зол. 2, гр. 6“. Один із сих дзвонів був перелитий в 1710 р., як слідує із записки: „Ludwisarzowi na przelanie dzwona do św. Onofrego od kamienia po f. 5, a na upał do kamienia po funt. $2^1/_2$. Ten dzwon zepsowany ważył kamieni 11, a teraz odesłany nowy waży kamieni 18, funt. $4^1/_2$. Zapłaciło się za spiż po f. 42 kamień, co uczyniło wszystkiego i za wszystko zapłaty f. 441. Za wódki i miód różnie przy tej robocie f. 4, gr. 24“.

Нині в церкві св. Онуфрія нема ані одного дзвона.

Як ми мали нагоду із висше сказаного переконати ся, дзвони відгривали видну ролю в діяльности Братства і тому піклувало ся воно ними не менш, чим школою, церковними півцями, або братським шпиталем. Заряд дзвонами спочивав в руках „сосудохраника“, вибираного Братством з поміж видніщих членів на протяг одного року. Йому підчинений був дзвонар, зв. дзвінником, фіґура замітна в братській адміністрації, все згадувана в братських записках. На річнім засіданю 1658 р. ухвалено, щоби: „дзвонника мати на грунті при церкві, чоловіка искусного, побожного, трезвого, вірного, участника не лінивого, але чулого, і літерата і півця і чтеця, а такому обмислити нагороду будь квартальну, будь річну“. І справді дзвінниками були, як на тодішні часи, люди образовані, справдішні „літерати“, себто такі, що вміли писати церковні книги і читати їх в церкві, як дяки і служащі до Служби Божої.

Обовязки дзвонаря, як се слідно із рахунків Братства, сповняв довгий час нікий Роман, котрому плачено за се

по 10 зол. чвертьрічно, а до того „по звичаю на Рождество“ пару чобіт і убрання. Сей дзвонар-літерат був не абияк образований, бо попри дзвонарство умів собі ще і заробляти писаннєм. В записках Братства читаємо під 1696 р., що виплачено „від писання двох помянників Романови дзвонникови f. 10“. Тож не дивота, що братчики шанували його, а навіть обиду, заподіяну Вірменином Кшиштофом Августиновичем, доходили судово, на рівні з образою священика і діякона.

Мешкав він, як веліло братське рішення, „на грунті при церкві“, а можливе навіть, що на самій вежі, бо звідти в 1704 р. перший завважав діру в криші, яку вибили злодії, що вломили ся до братського склепу і закрали зложені там застави і готівку.

В 1631 р. згадуєть ся дзвінник Яцко, в 1648 р. на місце Стефана Комаренського прийшов Іван. Стефан занедужав, але братчики не лишили його без помочи, асиґнуючи підмогу з братської каси. Дзвінники вміли пошанувати добре поведення з ними, а згаданий Яцко, вмираючи в братськім шпиталю при монастири св. Онуфрія, записав для церкви „всѣ свои зпряти, где мав“. Іван помер „у повітрѣ“, а братчики відписали йому довг, який полишив із продажи церковних книг, друкованих в братській друкарні. Взагалі до дзвінників належала також продажа тих книг, а такий н. пр. дзвінник Ілія передав до братської каси 158 зол. за продані книги, квоту дуже високу на тодішні часи. Згадують ся ще дзвінник Лука та Михалко; і Луку спомогли братчики в часі його недуги. Раз тільки лучило ся, що дзвінник не гідний був довіря, але братчики дискретно промовчали його імя і тільки случайно довідуємо ся про се з вичислення грамот в братській скрині, між якими був і святоянський декрет на дзвінника о лямпу, „що ії був вкрав дзвінник“. Одинокий се одначе случай за цілі сотки літ єствования братства.

Годі на сім місци не звернути увагу на яркий доказ справді великої культури паших прадідів, про яких залюбки наші сусіди розказують ріжні сплетні, насміхаючись із їх некультурности. Хотіли би ми довідати ся, де, не то в Польщі, а в цілій Европі єствувала в сих часах подібно зорґанізована справдішна інституція дзвінників, від яких вимагало ся не то звичайного читання і писання, але трудної штуки писання цілих книг, про які загально звісно, як величаво представляли ся вони на Україні. І дивне супротив сего, що Вл. Лозінські зумів в своїх працях винайти тільки темні сторони нашої минувшини, полишаючи хиба з розмислу просто несчислимі приміри зовсім чого иншого. Те, що вдіяло Ставроп. Братство за довгі віки свого єствования, мало котра із культурних інституцій цілого культурного світа могла би і собі приписати, не го-

ворячи вже про найближних сусідів, які уміли тільки завидувати і з зависти нищити і перепиняти на кождому кроці. Мабуть, в історії цілої Европи не найшов би приміру подібної напасти на братські дзвони — навіть і се кололо їх в очі!

В безприкладному порядку адміністрації Братства навіть і дзвони не лишили ся без нагляду і старанної опіки, навіть і вони втягнені були в тяжку боротьбу за єствованя львівської української суспільности. Своїми могучими звуками здобували вони засоби для прокормленя „нищих“ і образованя „дидаскалів“ в братській школі. І де з чимсь подібним могли би ми стрінути ся?

Дзвінник і завідатель дзвініці (сосудохранитель) були важними особами в Братстві, бо через їх руки впливали до каси значні доходи за подзвінне. В тім згляді був „великий дзвін“ обильним жерелом доходу для Братства. В 1637 р. „панове братия учинили порядок таковий между дидаскалами школьними, на той час при церкві Божой найдуючимся, Атанасом дяком і уставником церковним а межи Миколаєм Греком, в такий способ, аби подзвонное межи них поділено било заровна обом, пожиток з продажи свічок также поділений заровно з них каждого маєт доходити, яко теж і кошт на них спільний і праця маєт бити“.

Подзвінне установлено в 1648 р. по два золоті від одного разу від Русинів, а по 3 зол. „от инших в вірі“. Десять літ опісля порішили братчики, що і „подзвонне і ряд вшелкого дзвоненя зоставять притом пану, который держить сосудохранительницу і теж доходець з таблиці утренней і вечерней. Теди що ідет от преставлших ся вшелкіх станов людей, ведлуг ординаціи поданої, тим доходцем маєт диспоновати так на самого дяка, яко і на виростки і нищие меншие, однак з тим порядком, аби кождое подзвонное до реестрику свого вписовав так малое, яко и великое, і всі притом таблиці минованние аби панове братя відали, на цалий рок що за квота бываєть, яковий росход з неї єсть, щоби знали яко промовити нищих при церкві і дзвонниці и школі і грунтах братських рочне подчас елєкціи“.

З подзвінного (2 зол.), половина ішла на школу, а друга до сосудохранительниці.

А кому-то із співгорожан не дзвонили успенські дзвони? „Die 13 Octobris 1692 księdzu Zielińskiemu, kanonikowi Lwowskiemu 3 razy dzwoniono. Odebrało się podzwonne f. 7. Die 26 Octobris Panu Mazarakiemu staremu 10 razy dzwoniono, odebralo się odrazu po fl. 2, co czyni wszystko f. 20. Die 14 Decembris 1693 Duce, Hospodarowi JMści dzwoniło się, gdy stąd wyprowadzono ciało jego cum processione 9 razy dzwoniono a f. 2. Die 13 Augusti 1694 xiędzu Kluńskiemu, Generałowi Ojców Dominikanów 6 razy dzwo-

niono a f. 2. Die 20 Novembris 1694. Panu Brimowi Doktorowi 15 razy dzwoniono".

Дзвонив „Кирило" зі своїми товаришами, кілько разів який визначний чоловік переходив на вічний спочинок, без ріжниці віроісповідання, але не без оплати, як сего безуспішно жадав від Братства міський уряд в часі похоронів „райці" Томицького в 1684 р. Братство відкликало ся до короля Яна Собєского, який в окремім рішенню заказував вимушувати на Братстві дзвонення помершим „райцам" і їх жінкам, як сего жадав магістрат під загрозою тюрми, не пропускаючи братчиків до ніякого відклику від сего безосновного жадання. Поручав тому король, „takowe dzwonienie z prośby i nagrody bywać zwykło, a nie z jakowego przymusu".

В 1695 р. піднесло Братство оплату подзвінного іззa ушкодження „великого дзвона", яке багато коштувало і треба було сі видатки покрити. Від одного подзвінного плачено від сего часу 3 зол., з чого 1 зол. ішов на школу, а останок до сосудохранительниці. Підвисшення подзвінного мусіло братчикам видавати ся за високим, бо чотири літа опісля рішили „zgodnie ex unanimi consensu... ażeby po każdym zmarłym bracie... w tydzień po śmierci parastas dniem przedtym i służba Boża соборне przez ojców miejsca tego nazajutrz odprawowała się i na ten czas w dzwony wszystkie razy dwa zadzwonili, a na te expensa pan brat mający dispositią pieniędzy, podług postanowienia opisanego generalnego parastasu, w czterech częściach roku naznaczonego, bez wszelkiej retinencji wydał teraz i na potym będący, ten zaś pobożny uczynek zaraz wypełniony być powinien po zmarłym imcipanu Mikołaju Krasowskim, starszym bracie naszym dignum semper memoria..." „Gdyby zaś Pan Bóg z woli swej którego z nas braci, albo domowych naszego domu, stąd zabrał, tedy każdy z nas do publicznej braterskiej karbony płacić podzwonne nie powinien, ani się o nic imcipan sosudochranitelny upominać nie powinien, tylko ażeby złoty jeden od jednego dzwonienia na szkołę do rąk tegoż samego imcipan sosudochranitelnego oddawał. Wybijanie braci razy 12 być powinno, młodszym dziatków razy sześć, inszym zaś podzwonne po złotych 3 płacić powinni..."

Дохід із подзвінного виносив від 11. вересня 1692. р. до 13. січня 1693. р. 38 зол., від 13. січня до 28 грудня 1694. р. 43 зол. а від 28. грудня до 29. січня 1695. р. 38 зол. Пересічно виносив річно 60—70 зол., з чого половина ішла на учеників, що помагали при дзвоненню, а друга до сосудохранительниці. Всі постанови і рішення Братства зберегли свою силу і в XVIII в., але з загальним занепадом міста і Ставропигійське Братство мусіло відчути на собі сумну долю. Дзвін „Кирило" перетривав часи розвитку Братства і занепаду, хвилі нових поривів вісімдеся-

тих років минулого віку, та глядить спокійно в теперішність і будучину, ждучи крицевих герольдів давної величи. Вичікує він великої хвилі відродження Соборної України— а тоді пригадають ся йому пережиті злидні і отворить ся величезне царство для його могучих звуків.

Зіставлення грамот, звязаних із минувшиною дзвіниці і дзвонів церкви Успенія Пр. Богородиці.

1. Сучава, 22. липня 1558 р. — Олександр, молд. господар, обіцює жертвувати для церкви між иншим також дзвін.

А. Петрушевич. Письма молд. господара Александра. Временникъ Ставр. Братства. 1881. стр. 153.

2. Гусів, 26. серпня 1558 р. — Той сам повідомляє, що писав до польського короля, щоби сей приказав міській раді не відмовляти матеріялів до будови церкви і що король позволив йому купити без мита „сто кантарей спижи на звоны".

Юбилейное Изданіе. Львовъ 1886. ч. XII; Monumenta Confr. Staurop. ч. XXVI.

3. Гусів, 27. грудня 1558 р. — Той сам поручає Братству замовити на його рахунок два дзвони, з яких один жертвує до церкви Успенія.

Юбил. Изд. ч. XIII; Monumenta, ч. XXVII.

4. Ясси, 23. лютого 1559 р. — Той сам велить на свій рахунок виляти дзвін під услівєм, що буде названий „Александром".

Юбил. Изд. XIV.

5. Ясси, 15. вересня 1564 р. — Той сам пише, що не годен підпирати будови дзвінниці задля неприязних обставин.

Юбил. Изд. XVIII: Monumenta, XXXVII.

6. Вильно, 28. мая 1580 р. — Король Стефан Баторий на представлення Конст. Корнякта заказує міським властям ставити перешкоди Братству в завішенню дзвонів на вежі.

Юбил. Изд. I; Monumenta, LXV.

7. Львів, 20. марта 1595 р. — Конвент Домініканів вносить перед міським урядом жалобу на Братство, що дзвоненнєм на вежі перешкаджає службі божій і проповідям в костелі, що заборонено Братству декретом з 1586 р. під карою 30 гривен.

Monumenta, CCCXLVI.

8. Львів, 20. марта 1595 р. — Іван Красовський і Гаврило Ярошович в імени братчиків зізнають перед городськими актами, що міський уряд неслушно їх пере-

слідує, пятьох братчиків замкнув в тюрму і на неслушну жалобу Домініканів наложив на Братство кару 30 гр.

Monumenta CCCXLVII; Архивъ Юго-Зап. Россіи. X. 444—6.

9. Львів, 20 марта 1595 р. — Станислав Млинський і Микола Лінчовський, коронні возні, зізнають перед городськими актами, що конвент Домініканів підняв жалобу з приводу дзвонненя на вежі братській в часі проповідий і що Братство вважає декрет Домініканів з 1586 р. підробленим.

Monumenta CCCXLVIII.

10. Львів, 20 марта 1595 р. — Конвент Домініканів зізнає перед городськими актами, що Братство знову дзвонить в часі проповідий в костелі.

Monumenta CCCXLIX.

11. Львів, 20 марта 1595 р. — Андрій Старанський, коронний возний зізнає перед городськими актами, що найшов днесь в „руській вежі“ пятьох братчиків замкнених.

Monumenta CCCL.

12. Львів, 29 марта 1595 р. — Той сам і Стан. Млинський, коронні возні, зізнають перед городськими актами, що зізнання попа Михайла і Івана Стшалковського в справі Братства з Домініканами є фальшиве.

Monumenta CCCLI.

13. Львів, 1 цвітня 1595 р. — Той сам зізнає, що королівське візвання з боку Братства против міського уряду в справі нарушення прав і привілеїв Русинів, зложив на ратуши.

Monumenta CCCLIV.

14. Львів, 1 цвітня 1595. р. — Той сам зізнає, що візвання королівське з боку київського митрополита против міського уряду зложив на ратуши.

Monumenta CCCLV.

15. Львів, 1 цвітня 1595. р.—Матій Бабич і Лука Губа, львівські братчики, зізнають перед городськими актами, що міський уряд знову замкнув в тюрму 5 братчиків і велів зложити 30 гривен.

Monumenta CCCLVI

16. Львів, 5. цвітня 1595. р. — Князі Адам Вишневецький і Кирило Ружинський, в імени волинського і брацлавського воєвідства протестують перед городськими актами проти кривд львівських Русинів зі сторони міського уряду.

Monumenta CCCLVII.

17. Краків, 10. мая 1595. р. — Король Жигмонт III. велить міському урядови у Львові не робити Русинам перепон в відправлюванню релігійних практик.

Monumenta CC LXI.

18. Краків, 13 мая 1595 р. — Той сам відсуває на протяг одного року справу між київським митрополитом і міським урядом львівським.

Monumenta CCCLXIII.

19. Львів, 1595 р. — Жалоба львівських Українців на знущання з боку міського уряду.

Monumenta DXI.

20. Варшава, 23 липня, 1596. — Король Жигмонт III. кличе міський львівський уряд перед свій суд в справі з Братством.

Monumenta CCCCXVIII і CCCCLXVI.

21. Варшава, 4 марта 1600 р. — Той сам засуджує in contumatia львівських райців, що покликані на суд не явили ся.

Monumenta CCCCXCII.

22. Варшава, 6 марта 1600 р. — Той сам кличе бурмістра і райців львівських перед свій суд тому, що не допускали Русинам апеляції до короля.

Monumenta CCCCXCIII.

23. Луцк, 17 мая 1600 р. — Князь Конст. Острожський велить Братству і Русинам у Львові терпеливо ждати і свої кривди перед королем і соймом представити.

Monumenta CCCCXCVII.

24. Львів, 29 марта 1642 р. — Братство просить молд. господара покрити бляхою ново збудовану церкву і дзвінницю.

Юбил. Изд. CXIV, CXV.

25. Львів, 15 червня 1656 р. — Контракт Братства з львівським людвісарем, Андрієм Франке.

А. Крыловскій: Львовское Ставр. Братство. Київ, 1904. стр. 155—6.

26. Жванець, 7 вересня 1684. — Король Ян III. забороняє львівському міському урядови приневолювати Братство дзвонити без заплати по смерти і на похоронах „райців“.

Архивъ Юго-Западнои Россіи. Том X. стр. 750—2.

27. Львів, 17 мая 1695 р.—Рішення Братства в справі обнови Корняктової дзвінниці.

Архивъ Юго-Зап. Россіи. XII. 268.

28. Львів 27 вересня 1695 р. — Рішення Братства відправляти поминальне богослуженя в память Конст. Корняктa.

Архивъ Юго-Зап. Россіи XII. 269.

29. Львів, в жовтни 1695 р. — Братство просить підскарбія його вел. кор., щоби звільнив від мита транспорт

олова зі старої бані Корняктової вежі і бляхи на нове покриття вежі.

Арх. Юго-З. Россіи. XII. 342.

30. Львів, в жовтни 1695 р. — Братство просить київського каштеляна, Єроніма Стан. Куропатницького, вставити ся у підскарбйого в повисшій справі.

Арх. Ю.-Зап. Россіи. XII. 343.

31. Львів, в жовтни 1695 р. — Братство виставляє удостоверяючі письма трьом жовківським міщанам, котрих висилає за купном 80 сотнарів бляхи на дзвінницю.

Арх. Ю.-Зап. Россіи. XII. 343.

32. Львів, 1695 р. — Контракт Братства з королівським будівничим, Петром Бебером, в справі обнови дзвінниці.

Архив Ставроп. Братства.

33. Львів, 18 червня 1699 р.—Рішення Братства дзвонити без оплати при похоронах братчиків та їх рідні.

Архивъ Ю.-Зап. Россіи. XII. 291.

Роля Ставропигії у виданю Дениса Зубрицького:

„Исторіи древняго галичско-русскаго княжества" I—III. ч. та його брошури п. з. „Анонимъ Гнезненскій и Іоаннъ Длугошъ".

1. Чому Зубрицький написав свою „Исторію" в московській мові та чому видав її в границях Австрії?

„Вамъ без сомнѣнія извѣстно, что въ нѣкоторыхъ Галичскихъ училищахъ дозволено преподавать нѣкоторые предметы на Русскомъ язикѣ; и дѣйствительно, преподается и въ гимназіяхъ и въ Университетѣ, Русскій языкъ, Словесность и другіе предметы, хоть впрочемъ естъ и препятствія. Нужда только въ книгахъ и учителяхъ: но естьли бы первыя открылись, то со временемъ и въ послѣднихъ не будетъ недостатка. Самымъ важнѣйшимъ предметомъ есть отечественная Исторія. У насъ не возможно употреблять ни Карамзина, ниже Устріялова. Сочиненія ихъ составляютъ общую Русскую, а мы нуждаемся въ частной Русско-Галичской Исторіи. Нельзя было переводить нѣмецкаго Энгеля, Гебгарди или Гоппе; всѣ они исполненны лжи. Чужестранные писатели не понимали ни состоянія Русскаго народа, ни отношенія Русскихъ князей между собою; и по этойто причинѣ надобно было списать Исторію Галичскаго Княжества основанную лишь только на отечественныхъ источникахъ; а тѣмъ трудомъ занялся — я".

„Хоть у насъ есть средства напечатать это сочиненіе и найдется довольное число покупщиковъ, но я опасаюсь, чтобы меня не принудили передѣлать или выпустить нѣкоторыя статьи, или же печатать Кирилицею и переодѣть свое сочиненіе изъ Русскаго на Хохлацко-польское платье; а я старался по возможности избѣгать и Хохлацизмовъ и Поломизмовъ.

И по тойто причинѣ покорнѣйше прошу Васъ, Милостивый Государь, извѣстить меня, не возможно-ли

чтобъ Императорское Общество Исторіи и Древностей издало трудъ мой? — Тогда бы уже никто не осмѣлился передѣлывать напечатанное“, так писав дня 1 (13) червня 1851. р. Денис Зубрицький до М. П. Погодіна[1]).

Та з часом змінила ся гадка Зубрицького про місце печатаня. „Во время моей болѣзни убѣдили меня друзья, что если я вышлю свою рукопись въ Москву, то минуюсь съ цѣлію для которой столько трудился, что книга въ Москвѣ напечатана не принесетъ Галичинѣ никакой пользы, а Великая Россія не нуждается въ сего рода компиляціи, что естъ ли бы ее и издали тамо, то для насъ тѣже сами затрудненія въ полученіи ее, сколько мы ихъ испытуемъ въ полученіи другихъ книгъ изъ Россіи, что книга, какъ рѣдкая, не поступитъ никогда въ общее употребленіе нашихъ читателей, и въ особенности юношества, а главнымъ намѣреніемъ писать ее было, познакомить Галичанъ и съ Русской Исторіей, и сколько возможно и съ Русскимъ языкомъ. На эти убѣжденія согласился я испытать, можетъ быть удастся напечатать ее въ Галиціи, передалъ рукопись Ставропигіанскому обществу почти безъ всякой для себя корысти, лишь бы только книга была дешева, и общество приняло изданіе на свой счетъ“.[2]).

Отсим обставинам завдячуємо, що 1852. р. „типомъ Ставропигіанскимъ“ вийшла I. і II. часть „Исторіи древняго галичско-русскаго княжества“ Дениса Зубрицького, III. ч. вийшла 1855. р. „типомъ и иждивеніемъ Института Ставропигіанскаго“, тогож таки року „вмѣсто четвертой части Галичской Исторіи“, але вже „иждивеніемъ сочинителя“ вийшов „Анонимъ Гнезненскій и Іоаннъ Длугошъ. Латинскія выписки изъ ихъ сочиненій, статей, относящихся къ исторіи галичско-владимирской Руси, за періодъ отъ 1337 по 1387 годъ, съ русскимъ переводомъ, и критическими изслѣдованіями и замѣчаніями. Сочиненіе Дениса Зубрицкаго“.

„Історія“ була першим більшим твором Зубрицького по історії Галичини, а в додатку першим в московській мові оригінально написаним та виданим в границях Австрії. Розвідки по історії Галичини, ширшого і загального, або вузшого і спеціяльного змісту, писав Зубрицький доси в німецькій або польській мові, а ті з його творів, що передтим появили ся у московській мові, були чужі, ним не роблені переклади, а як оригінальні, то дуже малі причинки, що появили ся поза границями Австрії. Пригадаю ось які: 1) „Die griechisch-katholische Stauropigialkirche in

---

[1]) Гл. „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель (1825—1861). Съ предисловіемъ и примѣчаніями Нила Попова. Москва. 1879., ст. 585—586.

[2]) Гл. „Письма“, ст. 577.

Lemberg und das mit ihr vereinigte Institut", поміщено в „Neuestes Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst" з 1830. р. ч. 77., а в польськім перекладі помістив її автор у „Rozmaitościach Lwowskich" за 1831. р., — 2) „Historyczne badania o drukarniach Rusko-Słowiańskich w Galicyi", у Львові 1836. р., а московський витяг із сеї книжочки п. з. „О славяно-русскихъ типографіяхъ въ Галиціи и Лодомеріи" напечатано в „Журнал-і Министерства Народнаго Просвѣщенія" за 1838. р., — 3) „Rys do historyi Narodu Ruskiego w Galicyi i hierarchii cerkiewnej w temże królewstwie. Zeszyt I. Zaprowadzenie chrześciaństwa na Rusi aż do opanowania Rusi Czerwonej przez Kazimierza W. od r. 988. do 1340", Львів, 1837. р., а переклад сього твору, продовженого та доповненого автором, вистачений О. Бодянським, вийшов заходом „Общества Ист. и Древностей" осібною книжкою п. з. „Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червонной или Галицкой Руси до конца XV. столѣтія", в Москві 1845. р. — 4) „Kronika miasta Lwowa", у Львові 1844. р.,— 5) в перекладі А. А. Майкова появило ся в московських „Чтеніяхъ" у VII. кн. 1887. р. „Начало уніи",—6) по польськи написана літопись Ставропигійського Братства була переложена в рукописи та напечатана по московськи п. з. „Лѣтопись Львовскаго Ставропигіальнаго братства" у „Журн. Мин. Нар. Просв." за 1849—1850., — 7) в липських „Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft" Йордана появляли ся розвідки Зубрицького по німецьки[1]), — 8) „Gränzen zwischen der russinischen und polnischen Nation in Galizien", у Львові 1849. р. — і т. д.

Була отже якась причина, що до появи „Історіи" Зубрицький писав і печатав тільки по польськи та німецьки. В ціли виясненя даймо слово самому Денисови Івановичеви. В листі до Поґодіна 26 (14) марта 1840. р. писав він: „Sie werden, schätzbarster Herr, gütigst, gestatten, dass ich für die Zukunft meinen Briefwechsel mit Ihnen in der deutschen Sprache führe. Sie sind diese(r) Sprache vollkommen mächtig, denn ich weiss, dass Sie Werke aus derselben in die russische übersetzt haben, und für mich, obgleich ich russisch verstehe, ist es beschwerlich meine Gedanken in derselben träftig und gehörig auszudrücken. Es ist wie Sie wissen, etwas Anderes eine Sprache verstehen, und was Anderes in der nähmlichen Sprache zu schreiben"[2]). А в листі до сьогож Поґодіна з 26. 2. (10. 3.) 1841. р. писав Зубрицький: „буду имѣть честь обработать чтокое для Вашого Журнала или Сборника, но на польскомъ языкѣ"[3]). В ли

[1]) Гл. „Письма", ст. 539—541.
[2]) Гл. „Письма", ст. 548.
[3]) Гл. „Письма", ст. 552.

сті до М. Максимовича з жовтня 1843. р. писав він: „Послѣ этого если вы будете издавать вашего Кіевлянина то я постараюсь написать какое что на польскомъ языкѣ, ибо у меня хотя русское сердце и рус. душа но языкъ по обыкновенію и привычкѣ польскій или нѣмецкій“.[1]). В листі до Н. І. Надєждіна з 22. 7. (3. 8.) 1845. р. читаємо: „Я употребилъ русскій языкъ, на которымъ не въ силѣ точно изъясниться, но Вы уразумѣете меня“.[2]). 20. 2. 1846. р. звіщаючи барона Шодуара, що давнійше ще написав літопись Ставропигійського Братства у 2 томах in folio та що міг би заняти ся скороченєм сеї літописи до 5 або 6 аркушів, сказав Зубрицький таке: „Wczem upraszam mie uwiadomić, a ia bym się zaioł to pracą przy nadchodzących iaśnieyszych dniach, która wszelakoż ze 4 tygodnie zabrała by czasu i po polsku by bydz musiała, bo w rosyjskim lękałbym się uchybień przeciwko gramatyce a nareszcie z większym by mi było mozołem“.[3]). В письмі до О. Бодянського з 8 (20) мая 1846. р. сказав він м. і.: „Я не въ силахъ правильно и синтактически изясняться на великорусскомъ языкѣ“[3]). В письмі до Григоровича з 5. 12. 1851. р. писав Зубрицький: „я уже давно намѣривался изявить В. В. искреннѣйшую благодарность за многіе труды и неутомимую терпѣливость съ которой Вы исправляли, очищали и объясняни мои въ коммисію высылаемыя маранія“[3]).

Про мову своєї „Исторіи“ писав він 6. (18.) січня 1853. р.: „рѣшился я въ первый разъ въ своей жизни писать на звучномъ, въ Россійской литературѣ употребляемомъ и единственно чистомъ Русскомъ языкѣ, хотя впрочемъ еще и самъ дурно на немъ изъясняюсь. Я разсуждалъ, что лучше плоховато какъ вздорно. И такъ началъ я писать въ 1849“[4]).

І сей чоловік, що з московською мовою мав вже до діла з кінцем 1820. рр., а з певностию вже 1830. р.[5]), а всеж

---

[1]) Копія сього листа та инших, на котрі буду ще покликувати ся, находить ся у рукописній збірці д. Шаха Степана директора канцелярії тов. „Просвіта“, котрому на сім місци складаю сердечну подяку за дозвіл, покористувати ся його збіркою.

[2]) Гл. „Письма“, ст. 573.

[3]) Збірка Шаха.

[4]) Гл. проф. Др. К. Студинський: „З кореспонденциї Дениса Зубрицького. (Рр. 1840—1853.)“. Відб. з XLIII. т. Запис. Наук. Тов. ім. Шевч., Львів, 1901., ст. 59. — Цікаво, що навіть до свого друга, Я. Головацького, писав Зубрицький попри ніби московські також і польські листи; такі листи знаємо з 15. падолиста 1842., 29. падолиста 1844., 14. лютня 1848., 28. марта 1848. та 13. вересня 1848. р. (Гл. проф. Студинський: „Кореспонденція Якова Головацького в лїтах 1835—1849.“ Збірник фільол. секції Наук. Товар. ім. Шевч., т. XI. і XII., Львів, 1909., ст. 71—73., 133—135., 217—218., 226—227., 288.

[5]) Гл. про се моє „Галицко-руске літературне відроджене“, Львів, 1903. ст. 154—155.

таки, як сам признавав, не знав її, як слід, і тоді коли писав свою „Исторію“ — таки відважив ся в червни 1852. р. приступити до друку книжки у тій же московській мові, хоч вона робила йому тільки трудностий і хоч він мусів силувати себе писати нею (гл. низше його польські та німецькі письма до Ставропигії ще 1852. і 1855. р.!) А проте писав він ніби „по русски“, бо мабуть дуже кортіло його „познакомить Галичанъ и съ Русской Исторіей, и сколько возможно и съ Русскимъ язикомъ“ та знасилувати їх так, як він сам себе знасилував, хоч вони куди менше від нього знали сей „русскій“ язик. І волів Зубрицький ужити сього неприродного способу, хоч із уваги на себе, а ще більше з уваги на своїх читачів мав простий, природний вихід, а саме ужити сеї мови, в котрій ніхто не потребував би ломити собі язика, душі, характеру, ужити рідної мови! Та він мав поважні причини, що не зробив сього.

Подаючи текст торговельного договору князя Ігоря з Греками 945. р., Зубрицький дав таку пояснюючу замітку: „Вотъ тебѣ Галичскій читатель образецъ древлерусскаго письменнаго языка десятаго столѣтія. Ты убѣдился, что это не есть больтовня какаго либо простолюдина пасѣчника Грицка, ниже пастуха Панька, но ты вмѣстѣ убѣдился, что какъ въ Нѣмецкомъ языкѣ невозможно уже подражать языку „Нибелунгенлида“, такоже невозможно подражать и древному Русскому книжному языку. Всякій живый языкъ измѣняется со временемъ, книжный языкъ различается всегда и вездѣ отъ языка черни. — Языкъ нашихъ Нѣмецкихъ колонистовъ не есть языкомъ ни Шилера, ни Гете, ниже Гаммера-Пургшталя“.[1]). — А подаючи текст „Поученя“ князя Володимира Мономаха, Зубрицький вважав відповідним замітити осьцо: „Есть мрачные изступленники, или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣни доселѣ проживавшіе, пренебрагавшіе всякую науку собственнаго языка, употреблявшіе чуждое нарѣчіе, прислушивавшіеся только простонародному разговору своихъ слугъ и работниковъ, и желавшіе теперь, чтобъ мы писали свою Исторію на областномъ нарѣчіи Галичской черни. Странное и смѣшное требованіе! — Исторіи пишутся для образованнаго и образующагося клясса народа. Для простолюдина довольно молитвенника, катехизма и Псалтыри. Гдѣ же то пишутся исторіи на нарѣчіи простаго земледѣльца? — Ктоже и когда писалъ исторію Эрцгерцогства Австрійскаго на этомъ нарѣчіи, каковымъ болтаютъ и простые тамошніе сельскіе жители, и даже сословіе мелкихъ мѣщанъ? — Нѣтъ ея и не будетъ, хотя впрочемъ для заба-

[1]) Гл. „Исторія“, I. ч. ст. 141. прим.

вы, увеселенія и шутки издается нѣкогда „Hanns Jörgel“ и пр. подобныя бездѣлицы“.[1]).

Отсі слова Зубрицького не стояли у жадній причиновій звязи із згаданими літературними памятниками і вони мали на ціли хиба напоїти галицьке громадянство їдию ненависти та погорди для рідної мови та достроювали ся до таких самих виступів зі сторони його духових дітий. Треба памятати, що з початком 1850. рр. розгоріла ся завзята боротьба[2]) між прихильниками народної мови у літературі та її ворогами. Причиною сеї боротьби був саме Зубрицький, що не даром прозвав себе атаманом Погодінської кольонії, та його галицькі вихованці: Яків та Іван Головацькі, І. Гушалевич, А. Петрушевич, Б. Дідицький, С. Шехович, І. Здерковський, М. Малиновський, а побіч них угорські союзники: В. Добрянський, А. Духнович та І. Раковський. Полем сеї язикової, а властиво національної боротьби була тодішна преса, а Зубрицький переніс її до поважного наукового твору на се, аби зогидженєм народної мови відібрати їй раз на все право вступу до літератури.

В парі з тим зогидженєм народної української мови йшло в творі Зубрицького звеличенє „русскої“ мови через практичне ужитє її в сім творі, відбиранє віри Галичанам у свої власні сили та впоюванє в них віри, що тільки у злуці та єдности із цілим „русским“ світом жде їх добро, впоюванє в них пересвідченя, що та єдність се споконвічний історичний факт[3]).

В „Исторіи“, І. ч., 3. ст. читаємо: „Какъ Рюриковичи дѣлили и раздѣляли собственную свою Русскую землю на множество княжествъ, на пр. Полоцкое, Смоленское, Черниговское, Галицкое, Суздальское и пр.; равнымъ образомъ и Пястовичи дѣлили и раздѣляли родовое свое достояніе на княжества: Познаньское, Краковское, Сандомирское, Куявское, Лѣгницкое и пр. и совокупляли опять растер-

---

[1]) Гл. „Исторія“, II. ч., ст. 47.. зам. 13.

[2]) Перебіг сеї невимовно прикрої боротьби між членами того самого народа зображений докладно проф. Студинським у вступі до його книжки п. з. „Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—62“. „Збірник філ. секції Наук. Тов. ім. Шевч.“, т. VIII. і IX., Львів, 1905.

[3]) Такий погляд висказав Зубрицький виразно у своїм листі до „Общества Истор. и Древн.“ дня 6. (18.) січня 1853. р: „Почти общее было мнѣніе у менѣе образованныхъ моихъ соотчичей, что нашъ Русскій, и такъ называемый ими Московскій или Россійскій народъ есть не два чуждые, различные между собой народы. Надо было разрушить этотъ предразсудокъ, надо было доказать, что въ древнія времена, не взирая на множество княжествъ вся Русь составляла только цѣлость, что князья тогожъ самаго рода господствовали и въ Москвѣ и въ Новгородѣ, въ Кіевѣ и въ Галичѣ“. (Гл. проф. Студинський: „З кореспонденції Дениса Зубрицького“, ст. 59. — Отсей погляд він перевів дійсно у своїм творі. Гл. висше).

занныя частныя княжества въ прежнюю цѣлость для новаго раздѣла". На 9—10. ст. I. ч. читаємо: „Галичское княжество было мелкою частицею обширняго Русскаго міра, управляемою до 1337. года князями Рюрикова рода. — Слѣдовательнь, не возможно написать Исторію этого княжества порозно и отдѣльно, не вмѣшиваясь въ дѣла князей другихъ Русскихъ княжествъ и не опираясь на всеобщей Русской Исторіи. Какъ не возможно бы было сочинить отдѣльную Исторію княжества Куявскаго, Ленчицкаго или Сандомирскаго, не ссылаясь на общую Исторію Польскаго міра и не приводя подвиговъ совершенныхъ князями Пястовичами господствовавшими въ другихъ Польскихъ областяхъ, так не возможно отлучить дѣяній и подвиговъ Галичскихъ князей отъ дѣяній и подвиговъ другихъ Русскихъ князей, ибо Галичскіе князья, какъ мы выше сказали, были потомками Рюрика, обладали частію земли составлявшей общую собственность всѣхъ князей Рюрикова рода, засѣдали на общенародныхъ съѣздахъ и совѣтахъ другихъ князей Рюриковичей, какъ послѣ увидимъ, принимали дѣятельное участіе въ ихъ междоусобныхъ раздорахъ и браняхъ, повиновались иногда требованіямъ, во первыхъ, Великихъ князей Кіевскихъ, а когда послѣднихъ могущество прекратилось, Вел. князей Владимиро-Суздальскихъ", виступали на війну проти спільних ворогів вітчини, Печенігів, Половців, Татар, „словомъ содѣйствовали за одинъ, неразлучно отъ другихъ князей, во всемъ томъ, чего польза и слава общаго рода, народа и отечества требовала. Если же еще прибавимъ, что по пересѣченіи первой династіи господствовавшей въ Галичинѣ, то есть линіи Ростиславичей, обѣ существовавшія тогда сильныя партіи князей Рюриковичей, именно: Мономахичи и Ольговичи, и лестію, и оружіемъ добивались Галичскаго престола, покамѣстъ Мономахичи, управлявшіе уже въ ту пору, и въ Смоленскѣ, и въ Ростовѣ и въ Суздали, и въ Владимирѣ надъ Клязмою, и въ Владимирѣ Волынскомъ, и въ Твери, и въ Великомъ Новгородѣ, не одолѣли и не утвердили подъ королемъ Даніиломъ Романовичемъ № 307. за собою владычество Галичского княжества; то уже всякій убѣдится, что отдѣлить Исторію Галичскую отъ Исторіи другихъ Русскихъ владѣній есть невозможно, что покушеніе сего рода было бы смѣшнымъ, а требованіе нелѣпымъ. Впрочемъ, пусть напишетъ намъ кто либо Исторію Баварскаго, или Гановерскаго Королевства, или Ерцгерцогства Австрійскаго, такъ, чтобы она не ссылалась и не заимствовала бы ничего изъ общей Германской Исторіи, изъ Исторіи Святой Нѣмецко-Римской Имперіи, а мы тогда съ благодарностію пріймемъ сочиненіе его въ образецъ къ написанію нашей Галичской".

Читач простить за сей довгий цитат, одначе він був потрібний для зображеня тої суматохи понять, фактів та ложи, що вкупі творили національний світогляд Зубрицького, котрим він бажав ущасливити своїх земляків. Жерелом того вавилонського столпотвореня було ототожнене трех зовсім ріжних понять: династії, народности та вітчини („общаго рода, народа и отечества“). У Зубрицького не було трех народностий: московської, української та білоруської, над котрими володіли члени одної династії — Руриковичів, у нього був один „русскій“ нарід, на котрого землях володіли члени одної „русскої“ династії Руриковичів. Звідси у Зубрицького така хитра і чудова паралєля між Руриковичами і Пястовичами. Що Пястовичі панували на земли одного народу, — Руриковичі на землях трех народів, се дрібничка. Звідси то ставлене поруч себе галицької і суздальської землі з одного боку і познанської, краківської і т. д. з другого боку (чому в такий спосіб не поставити би поруч себе краківської землі і прим. землі корони св. Вячеслава?). Звідси то у Зубрицького така тісна паралєля і звязь історії баварського та гановерського королівства, або австрійського архікнязівства з історією „Святой Нѣмецко-Римской Имперіи“ з одного боку — та звязь історії галицького князівства з історією князівства смоленського і ростовського, суздальського, володимирсько-клязменського, тверського, і т. п. з другого боку (звязь на сій основі, що у тих землях володіли Мономаховичі, наслідком чого Галичанин та Суздалець ставали собі найріднійшими братами!).—Звідси то вкінци та лож у Зубрицького, що мовляв галицькі князі „повиновались иногда требованіям Вел. князей Владимиро-Суздальских“.

Такими то натягненими паралєлями, а то й неправдою про національну та державну єдність „русского“ народа у минувшині омотав Зубрицький розум некритичного галицького читача, як павук омотує своїм павутиням муху, та поважив ся неначе блудним огником поманити свого читача перспективою — колись у будуччині осягнути ту нині затрачену та забуту, але славну у своїй минувшині єдність національну та державну „русского“ народа. Таку а не иншу ціль мала присвята „Анонима Гнезненского“ „памяти въ Бозѣ почивающаго, славнаго, незабвенного Императора Николая Павловича самодержца всероссійскаго“ „въ знакъ до послѣдняго издыханія, неугасаемой благодарности за милость“. Правда, Зубрицький мотивував особистими причинами свою вдячність для царя, „пожаловавшаго въ 30 день генваря 1846. года за маловажный трудъ, сверхъ чаянія, сочинителю золотую медаль большой величины, и тѣмъ неожиданнымъ монаршимъ даромъ, понудившаго его къ усердн йшему упражненію въ историческихъ разысканіяхъ“, одначе правдиві мотиви присвяти були не особисті

(він же і без царської медалі „упражняв ся“ „въ историческихъ разысканіяхъ“), а загальнійші, одначе виявити їх було небезпечно Зубрицькому. Він і так пустив ся на сю присвяту щойно тоді, як присвятою І. ч. „Памяти Сигизмунда Перваго короля польскаго, великаго князя литовскаго, возстановителя уничтоженной галицко-русской епископіи“ забезпечив собі згляди краєвого правительства, а присвятою ІІІ. ч. „Памяти незабвенныхъ, въ Бозѣ почивающихъ, всепресвѣтлѣйшихъ галичскихъ королей: Іосифа Втораго, римскаго императора, основателя львовскаго университета и русско-католической генеральной семинаріи, Благонамѣреннаго; и Франциска Втораго римскаго, воскресителя галичской митрополіи,—Правотолюбиваго, въ знакъ неувядаемой въ сердцахъ Галичско-Русскаго народа благодарности и благоговѣнія“ забезпечував собі згляди віденського правительства. Та тими реверансами і в бік Ягайлонів, і в бік Габсбургів, і в бік Романових, отже представителів трех системів, що висисали животні соки українського народа, Зубрицький, говорячи нинішною термінольогією, нишив у зародку слабоньку, ледви прозябаючу самостійницьку орієнтацію своїх земляків. І твір з такою тенденцією взяла ся Ставропигія печатати своїм коштом!

II. Умови Зубрицького зі Ставропигією.

З кінцем 1851 р. предложив Зубрицький Ставропигії ось яку умову в справі печатаня його історії:

1) Zezwala Z. ażeby Inst. Stauropigianski wydrukował dwa pierwsze tomy Historyi Halickiey Rusi w tysiącu Ekzemplarzach.

2) Koszta druku i papieru będzie forszusował Instytut — które się odtrącą po wydrukowaniu oboch tomów—Kwota iaka się okaże za cały nakład po odtrąceniu kosztow druku, rozdzieli się na trzy części, z tych dwie części należą Institutowi, a trzecia Autorowi — na przykład — Za 1000 Ekzemplarzy po 4 Rynskie ieden ekzemplarz wypadło by 4000 f. — Gdyby koszta druku i papier wynosili 1000 f. — zostało by do podziału 3000 f. — z tych dwa tysiące należeli by Instytutowi, a 1000 f. Autorowi.

3 Z pieniędzy iakie wpłyną z prenumeraty do 1-o Maia, połowe wezmie Instytut do swoiey kassy a Conto swoich dwoch części; a połowe odbierze Autor a Conto swoiey trzeciey części i toz samo nastąpi po ukonczeniu druku pierwszego tomu, gdy wpłynie prenumerata na drugi tom — Wszelakoż, iezeliby prenumerantow było więcey niżeli 500, to autor niema prawa brać więcey iak tylko tyle, co trzecia część wynosi, a to się z obrachunku na koncu druku pokaże.

44) Jeżeliby z prenumeraty, i z sprzedazy w ciągu druku, niewpłynęło tyle pieniędzy, ażeby z połowy zaspokoiona była nalezytość Autorowi przypadaiąca; na ow czas w iego pozostanie woli, albo czekać, az się tyle sprzeda, azeby iego nalezytość była zaspokoioną połową przychodu, lub tez odebrać sobie reszte swą książkami in natura, licząc za ieden exemplarz z kartą po cenie prenumeracyjney.

5) Obowiązany Instytut dać Autorowi bezpłatnie zwykle Autorom należące dwanaście ekzemplarzy dzieła z kartą genealogiczną i pozwala Autorowi dać sobie wydrukować bezpłatnie na swoim pięknieyszym papierze trzy ekzemplarze.

6) Zastrzega sobie autor, ażeby pieniądze z sprzedazy podczas druku i prenumeraty, z kantoru książkowego, dopoki autor zaspokoionym nie będzie, nie do kassy Instytutu, lecz do rąk Seniora W-o Sosnowskiego wpływały i zeby tylko z nim, ile posiadaiącym iego zaufanie obrachunek miewał".

Ся умова була для Зубрицького корисна, бо давала йому поважну участь в доході, а саме одну третину netto, та забезпечувала йому його претенсії в половині гроший, зібраних за передплату, значить зрівнувала його в сім напрямі зі Ставропигією, котра покривала усі видатки печати, в додатку вона забезпечувала йому його частину доходу понад усякий сумнів, бо всякі гроші, що впливали за передплату, мали йти не до каси Інститута, тільки до рук сеніора Сосновського, до котрого автор мав повне довіре. Тимчасом Ставропигія не мала жадної запоруки, що їй вернуть ся гроші, вложені нею в підприємство, бо не було в неї ніякої певности що до вартости твору і вона на сліпо вірила в добру марку автора. Та всеж таки на засіданю 28. грудня 1851. р. старшина приняла предложене Зубрицького з усіми услівями[1]) та приступила до печатаня. З початком 1852. р. напечатано перший аркуш (заголовний лист, присвяту та 14 ст. „введенія") а 30. вересня 1852 р. печатане I. і II. ч. було вже покінчене[2]). Дня 4. падолиста Зубрицький просив „Jemanden aus dem Gremium des Löbl. Instituts bestimmen zu wollen, damit er gemeinschaftlich mit dem gewessten Herrn Senior von Sosnowski und dem Gefertigten die im Entwurf liegende Rechnung über die Unkösten der ganzen Auflage und über die im Pränumerationswege eingegangenen Beträge prüfe und gemeinschaftlich rectifizire, — den mir im Grunde der Uibereinkunft gebührenden Antheil berechne, überhaupt dieses ganze Geschäft in Richtigkeit stelle und zum Abschluss bringe. — Zugleich bitte ich dieses Institutsmitglied (insofern dem Löbl. Institut daran gelegen ist, den 3 n Theil in Verlag zu nehmen) anzuweisen, mit dem Gefertigten in Unterhandlung zu tretten, und mich von der Ab-

[1]) Архив Ставропигії, фасц. 670.
[2]) Гл. „Исторія", II. ч., ст. 139. оборот.

ordnung dieses Individuums verständigen zu wollen“[1]). Дня 10. падолиста відповів Інститут, що поручив двом членам старшини: Яковови Головацькому та Петрови Кадерножці[2]) перевести рахунки за I. і II. ч. „Історіи“ та переговорювати в справі III. ч.[3]) З актів, на жаль, витягнено дня 21. марта 1853 р. головний рахунок за печатанє „Історіи“ так, що ми не знаємо, скільки коштувало печатанє 1000 примірників I. і II. ч. Натомість знаємо, і то тільки посередно, з иншого місця, як великий був гонорар автора. А саме із заключеня умови в справі печатаня Ставропигією III. ч. довідуємо ся, що Зубрицький „по недостатку (розум. зі сторони Ставропигійського Института) в готовыхъ грошехъ, при первомъ розсчетѣ за первой і второй томъ принужденъ былъ, хотя і необязаный, вмѣсто готовыхъ грошей взяти сто екземпляровъ первой и второй части“[4]). Крім сього з двох власноручних квітів Зубрицького знаємо, що готівкою вибрав він 15. липня 1852. р. 300 f. CM. (300 золотих конвенційної монети), а дня 9. вересня 1852. р. — 100 зол. отже разом 400 f. CM.[5]). Не входячи на разі подрібно в се, як вийшов на „Історіи“ автор, а як Інститут, приступимо до умови в справі III. ч.

Тому що на розпродажи I. і II. ч. Зубрицький не вийшов так, як надіяв ся, (по правді вийшов він на ній добре), при печатаню III. ч. зробив він умову на иншій основі. Ся умова має на письмі дату 7 січня 1854. р., а поправка 6. точки та додаток 12. точки дату 29. січня (10. лютня) 1854 р. та містила первісно 11, а відтак 12 точок і реєстр церковних книг. Найважнійші її точки ось які: 1) „Авторъ несоглашается на товарищество (Gesellschaftsgeschäft) як было при изданіи перваго и втораго тома, не хочетъ запускатися въ разсчеты (Abrechnungen) якъ было прежде, понеже онъ старъ, и можетъ быти недочекается конца печатанія, но желаетъ продати право напечатанія тысячи екземпляровъ третяго тома или гуртомъ (im Pausch) или же за каждый листъ (Bogen) въ особенности, и тѣмъ только способомъ исполнится аксіома „clara p cta bonos faciunt amicos“. Автор знає, що з причини браку готівки Інститут не може заплатити йому умовлену ціну від разу, тому годить ся на заплату від аркуша. Тому що при печатаню I. і II. ч. автор взяв замість гонорара 100 примірників свого

---

[1]) Гл. Архив Ставр., фасц. 670.

[2]) Тому що Кадерножка був тільки актуарем магістрату, Ставропигія називала його Кадерножкою, то Кадерношкою, то вкінци Катерношкою.

[3]) Гл. Архив Ставр., фасц. 670.

[4]) Гл. Архив Ставропигії, фасц. 670.

[5]) Гл. Архив Ставр. (Allegata do obrachunku względem Historyi W. Zubrzyckiego). На жаль зі сих залучників мало що лишило ся.

твору (також через брак готівки в касі Інститута), то Інст. був би обовязаний дати 100 примірників III. ч., бо інакше його примірники I. і II. ч. як неповні не мали би вартости. III. ч. буде складати ся менше більше із 20 печатних аркушів, платних по 30 золотих ренських конв. монетою. Коли по напечатаню книжки покаже ся, що вона виносить більше як 20 аркушів, то автор вдоволить ся 600 зол. р., а як буде виносити менше як 20 аркушів, то від 600 зол. р. відтягне ся відповідну суму.

Спосіб сплати має бути ось який: як тільки автор вручить перший зошит своєї рукописи наставникови печатні, то має негайно дістати з магазину Ставропигії після долученого спису за 200 зол. р. церковних книг переплетених. Останні дві третини гонорара має Інститут платити авторови ратами по 20 зол. р. при кінци кождого місяця (числячи початок місяця від дня, в котрім зачне ся складати книжку) і так буде продовжати ся до напечатаня десятого аркуша. Скоро пічне ся печатати 11. аркуш, Інститут буде платити вже не місячно, але від кождого аркуша по 20 зол. р. Коли пічне ся склад передостаннього аркуша, Інститут має виплатити авторови увесь останок його належности так, що з печатанєм останнього аркуша претенсії автора мають бути вповні вирівнані. „Однакожъ Институтъ будетъ тогда только обязанъ при предостатномъ листѣ выплатити всю решту належитости готовыми грошми, когда покажется же зъ пренумерацыйныхъ грошей покрыются выдатки и кошта друку и паперу. Въ противномъ случаю приступятъ обѣ стороны до новыхъ укладовъ касательно заспокоенія автора“.

Автор видасть 6 готових зошитів наставникови печатні і не хоче з ніким більше мати до діла, тільки з ним або особою, котру Інститут визначить і про котру повідомить автора; останний зошит рукописи віддасть автор, як виготовить його. — Отсе був зміст 2—7 точки.

8) „Остерегаетъ себѣ авторъ, дабы почтенный Институтъ установилъ порядочнаго и свѣдущаго корректора, чтобы не было столь много ошибокъ, якъ въ первыхъ двѣхъ частяхъ; ибо не можно требовати чтобы Господинъ настоятель типографіи занимался корректурой — во всякой книгопечатни повиненъ быти искусный корректоръ, отъ того зависитъ слава товара, цѣнность и доброта произведеній— Авторъ обязуется пересмотрѣти и ревидовати разъ одинъ всякій листъ.

9) Вольно будетъ Автору особно на власнымъ хорошимъ паперѣ напечатати себѣ три екземпляри.

10) Что ся касаетъ тѣхъ ста екземпляревъ, о которыхъ есть рѣчь въ 3-мъ выше параграфѣ — тѣ обязана типографія по напечатаніи всякаго листа заразъ выдати

ихъ автору, что бы послѣ того не было ниякого помѣшательства и споровъ —

11) Если бы — Боже сохрани — случилась якая ссора, несогласіе; то сочинитель избираетъ въ суди Его Высокопреподобіе Господина Схоластика и Контура Ордена Францъ Іосифа Крилошанина Кузѣмскаго и Его Высокородіе Господина Хоминскаго Губерніальнаго Совѣтника и Полиціи Директора, и что тѣ Высокопочтенные Господа рѣшатъ, тому долженъ и Институтъ и Авторъ безпрекословно повиноватися.

12) Сіе условіе обязуетъ Автора по день 1. марта настоящаго року“ [1]).

Вичислених умов Ставропигія чомусь не виповнила. Що в її касі могло бракувати готівки, се правда. Одначе ніщо не стояло на перепоні, щоби Зубрицькому видати церковних книжок за 200 зол. р. та по 100 примірників кождого випечатаного аркуша. Що до останнього, то безумовно мусіло бути занедбане і зі сторони Зубрицького: він не упоминав ся, а Ставропигія не давала. З боку останньої було занедбане у виповненю умови, по стороні першого була неначе охота приловити Ставропигію на неточности та зробити їй авантуру. Воно так і склало ся.

11/11. 1854. р. Зубрицький прислав Ставропигії ось яке письмо: „Trzeciey części Historyi Galicyi wydrukowało się do tego czasu 14 arkuszy, na co wyszło 28 ryz papieru.

Podpisany dopełnił dotąd nie tylko to, do czego się zobowiązał, lecz czekaiąc na swe honorarium więcey nawet niżeli się obowiązał — I tak obowiązany był Przesw. Instytut.

1. Dać podpisanemu zaraz iak tylko zacznie się składać pierwszy arkusz o p r a w n y c h cerkiewnych książek za dwieście złt. Reńskich — Tych dotąd nieodebrałem —

2. Obowiązany był Przesw. Instytut płacić mi miesięcznie po 20 f. aż do ukończenia 10^0 arkusza; a po ukończeniu 10^0 arkusza, — iuz nie miesięcznie; — lecz od kazdego arkusza (dopoki się nie uzupełni kwota 600 f.) po 20 renskich — Dotąd ani grosza nie odebrałem.

3 Powinna była drukarnia wydawać mi po 100 ekzemplarzy kazdego arkusza — I tey bagateli nie dopełniono —

a zatem prosze

a) Ponieważ (iak się domyślam) niemasz w kasie Instytutowey gotowych pieniędzy, wydać mi książek cerkiewnych nie iuz za d w i e s c i e iak był pierwszy układ, lecz za t r z y s t a renskich; a to w tym celu, ażeby ułatwić Przesw. Instytutowi srodki zaspokoienia mie, — Regestr tych książek załącza się [2]).

---

[1]) Гл. Арх. Ставропигії, фасц. 670.

[2]) На осібнім піваркуші написано рукою Зубрицького: „ Z magazynu Instytutu odebrałem:

b) prosze polecić drukarni, ażeby mi z wydrukowanych dotąd arkuszy po 100 ekzemplarzy niezwłocznie wydała, i z pozniey drukować się maiących az do końca druku wydawała —

c) Odebrawszy książek Cerkiewnych za trzysta Renskich będzie mi się ieszcze należało reszty 300 f. Prosze zatem obmyslić srodki, azebym przed ukończeniem druku i co do tey kwoty mogł bydz zaspokoionym“ [1]).

При точці 3а. дописано в канцелярії Ставропигії: „Dopełniono“, а при точці 3б.: „Stało się“, а з долу зазначено: „W krótkiej drodze załatwiono — a zatem do aktów. Lwów 24. Listopada 854. Wieńkowski“, — значить церковні книги [2]) та по 100 примірників перших 14 напечатаних аркушів Зубрицькому видано негайно. З сього негайного поладнаня справи бачимо, що Зубрицький міг мати і одно і друге ще давнійше, як би тільки був припильнував справи. Та проте гроший він не дістав і сим разом. Тому 28/2. він знову написав до Інститута ось що: „Przeswietny Instytucie! Trzecia część Historyi Galicyi wydrukowana—Pragnąłbym ostatecznie obrachować się i załatwić się z Przeswietnym Instytutem —

Dzieło wynosi 20 arkuszy, a zatem nalezy mi honorarium w kwocie . . . . . 600 f. — x.
Na to odebrałem książkami cerkiewnemi . 298 f. 46 x.
Należało by mi reszty . . . . 301 f. 14 x.

4	Ewangelie w wartosci	60 f.	— x.
2	Triody cwietne w wartosci	20 „	— „
9	Psałtyrz. . . . d⁰ . . .	18 „	— „
1	Modlitwe po S. Komunii . d⁰ . . .	— „	6 „
3	Trefologiony . . . d⁰ . . .	54 „	— „
2	Oktoichi . . . d⁰ . . .	16 „	— „
4	Czasosłowow wielkich . d⁰ . . .	32 „	— „
4	Apostoły . . . d⁰ . . .	24 „	— „
2	Triody postne . . d⁰ . . .	20 „	— „
2	Irmologiony . . . d⁰ . . .	13 „	— „
6	Służebnikow małych . d⁰ . . .	6 „	— „
2	Trebniki . . d⁰ . . .	4 „	— „
4	Brewiarze wielkie . . d⁰ . . .	12 „	— „
1	Osmiogłasnik . . d⁰ . . .	2 „	— „
1	Głasopiewiec . . . d⁰ . . .	1 „	30 „
	Razem . . .	282 f.	36 x.

Mowie dwiescie osiemdziesiąt dwa złt. Ren. 37 x.
Dnia 24⁰ Lutego 1854 Zubrzycki.

Pozniey odebrałem dwa Czasosłowy wielkie w wartosci 16 f. a zatem wartość odebranych książek razem 298 f. 34 x. Dnia 24⁰ Listopada 1854. Zubrzycki. — Martyrologion odebrałem Zubrzycki“.

[1]) Гл. Арх. Ставроп. фасц. 670. Під письмом поправлено первісну дату „11-o Lutego“ на „11-o Listopada“.

[2]) Спис відібраних церковних книг має дату „21-o Lutego“ і тоді, мабуть, Зубрицький намірявся їх відібрати. Коли він одначе тоді не відібрав їх, то мабуть не через пасивний опір Ставропигії, а через власне недопильноване.

Zaspokoienie tych proponuię Przesw. Instytutowi następuiącym sposobem.

a) Z kupionego na tez historye papieru bella po 79 f. czyli ryza po 7f. 54 x. pozostało w magazynie cztery ryzy — Ze ia mam zamiar wydać ieszcze dziełko, przygotowane iuz do druku, przeto prosze kazać mi wydać ten papier a Conto moiey należytości, w teyże samey cenie po 7 f. 54 x. za ryze, coby wynosiło razem za 4 ryzy . . . 31 f. 36 x.

b) Prosze polecić drukarni, azeby mi wydrukowała to dziełko i inne bezpłatnie za kwote 90 f. — a jeżeliby więcey wynosiła nalezytość za druk nizeli 90 f. to ia dopłace reszte gotowizną —

c) Prosiłbym żeby mi wypłacono w gotowiznie z kassy kwote . . . . . 100 f. — x.

d) reszte zaś, to iest . . . . 79 f. 38 x. przeznaczam na żałobny ornat, podług naszego obrządku dla cerkwi Matki Bożey, którey to cerkwi Przesw. Instytut iest opiekunem i Prowizorem — Tym sposobem zaspokoiona będzie powyzsza reszta w kwocie . . . . 301 f. 14 x. Upraszam zatem Przesw. Instytut uwiadomić mię czyli proiekt ten moy przyiętym będzie lub nie, i w pierwszym wypadku porobić nalezyte rozporządzenia“ [1]).

Всі бажаня Зубрицького Ставропигія приняла та видала відповідні розпорядки, а м. и. що до заплати 100 з. р. поручила проф. Яковови Головацькому, щоби виплатив авторови 60 зол. р. з остаючих у нього пренумераційних гроший, а Михайлови Зубковичеви, продавцеви книжок у Ставропигії, поручила виплатити авторови 40 зол. р. із передплати за III. ч. „Исторіи“. „Co się tycze sprawienia ornatu żałobnego dla Cerkwi naszej „Uspenyja Preczyst. Bogorodycy“ raczy się w tej mierze W-y Proponent z współczłonkiem Staur. i przełożonym Sakrystyji W-ym Bilińskim bliżej porozumieć — i uprzejme podziękowanie całego zgromadzenia Staurop. za tą pobożną ofiarę przyjąć“. Про се звіщено Зубрицького письмом з датою 1/3. 1855. р. [2]).

Таким чином рахунки Зубрицького зі Ставропигією були покінчені, а нам остає ся сказати дещо, чи він вийшов добре на своїх умовах з нею, чи був вдоволений з неї? При відповіди на се питанє дамо слово самомому авторови. Між його паперами (копії у збірці Шаха) находимо осьякий „Wykaz — Ile mam korzyści z wydaney Historyi Galicyi“. З уваги на значінє сього „wykaz-y“ для самої справи видавництва, для характеристики автора та пізнаня його відносин до Ставропигії годить ся подати його в цілости. Ось він:

---

[1]) Гл. Арх. Ставропигії, фасц. 670.
[2]) Гл. Архив Ставроп., фасц. 670.

„1) Wybrałem od Staurepigii za pierwsze dwie części i za sprzedaż Egzemplarzy tych ze dwoch części po dzień 3 ci Pazdziernika 1855 . 695·22 f.
2) Od Stauropigii w gotowiznie za III. część 100·— „
3) Sprzedałem książek cerkiewnych wziętych za III. część po tenże dzień za . . . 175·24 „
4) Sprzedałem 18 Exemplarzy z III. części za 59 5 „
5) Sprzedałem 30 Exemplarzy z IV. części za 89·42 „
6) Gregorowicz za 4 Exemp. 4-tey części dnia 4. 8-bris . . . . . 10·48 „
7) Dnia 4⁰ 8 bris zapłacił Milikowski za Ewangelie . . . . . 13·30 „
8) 25⁰ 8-bris Gregorowicz za Tryfologion . 16 12 „
9) 28⁰ „ „ za Ewang. i 2 Psałterze . . . . . 17·— „
10) Dnia 39⁰ 9-bris Gregorowicz za 1 Triod post. za Oktoich, za 1 Apostoł, za 4 Mszałki i za psałterz . . . . . 27·— „
11) 1. Decembra 1855 za 7 czwartych części Historyi . . . . . 20·64 „
12) X. Malinowski z 2 Ex. IV. części . 6·— „
13) Bibl. Ossol. za IV. Tom . . . 3·— „
14) Gregorowicz za ieden, a Staurop. za 5 Ex. IV. części . . . . . 16·22 „
15) Za ostatni Triod i Apostoł . . . 12·— „
16) Za 1 Egz. IV. części Szyck. 1 f. 30 Introligator za drugi 3 razem . . . . . 4·30 „
17) Z Ministerium . . . . . 546·— „
18) Milikowski za cały Exemplarz 16 Iuni 1856 . . . . . 10·48 „
19) Martinow Jezuita . . . . 10·— „
20) Gregorowicz za IV tom . . . 2·42 „
21) Baworowski . . . . . 9·— „
Milikowski za 3 Ex. . . . . 26·24 „
Gregorowicz za IV tom . . . 2·42 „
„ „ IV tom 4 Exemp. . 10·42 „
Gregorowicz . . . . . 13·— „

Разом . . 1895·02 з.

До сього треба додати ще: 4 ризи паперу по 7·54 зол. р. . . . . 31·36 [1]) „
Замість гонорара за III. ч. дарове печатане инших творів Зубрицького м. и. „Анонима“ . 90·— „

Разом . . 2025·38 з.

Не вчислюю тут, що Зубрицький подарував на купно жалібного фелона (79·38 зол. р.), бо він сам не дістав сеї

[1]) Ся позиція вийшла у Зубрицького хибна, бо 7·54×4=30·16, одначе я лишаю її, бо так почислив її сам автор.

квоти до рук, та і без тої суми бачимо, що Зубрицький вторгував за всі 3 части „Історіи“ та за „Анонима Гнезненского“ 2025·38 зол. р.

Ми знаємо, що цілої тої квоти Зубрицький не одержав від разу, що від Ставропигії дістав він тільки частину в готівці, а прочу часть гонорара виділено йому in natura і сей товар мусів що йно замінити на гроші. Одначе чи автор був вдоволений з умови зі Ставропигією та зі свого торгу? Говорячи про печатанє I. і II. ч. „Історіи“, писав Зубрицький до Поґодіна 5. (17.) мая 1852. р., що він „передалъ рукопись Ставропигіанскому обществу почти безъ всякой для себя корысти, лишь бы только книга была дешева, и общество приняло изданіе на свой счетъ [1]). З нагоди напечатаня III. ч. писав він до того самого Поґодіна 11. (23.) цвітня 1856. р.: „Неосталось другаго средства (після того, як завела поміч владики) какъ обратиться опять къ Ставропигіанскому Институту, который печаталъ на свое иждивеніе первыя двѣ части, а который мимоходомъ сказать, въ настоящее время, по интригамъ враждебной русскому элементу партіи управляемъ лицами, гнушающимися въ сердцѣ всѣмъ русскимъ, неумѣющими ни читать ни писать по русски, и только наружно и лицемѣрно исповѣдающимъ уніатско-греческій обрядъ. Они опасаясь роптанія противной имъ искреннорусской партіи, не смѣли откровенно отказать печатанію 3-й части, но подъ предлогомъ недостатка наличныхъ денегъ, удовлетворили меня за манускриптъ очень ничтожной наградой, состоящей изъ церковныхъ книгъ за 300 гульденовъ и 100 екз. собственно моей Історіи, и я долженъ былъ согласиться. Церковныя книги продалъ насилу съ потерею 25%, продалъ нѣсколько экз. Історіи и вырученныя деньги употребилъ на печатаніе 4-й части на собственное уже иждивеніе, успѣлъ издать ее въ 200 екз.; но вмѣстѣ и совсѣмъ издержался“ [2]).

З сих двох заяв Зубрицького бачимо, що він не був вдоволений зі Ставропигії: на його думку і його гонорар був за малий, значить Ставропигія скривдила його, та її спосіб поступованя супроти нього був непоправний, нежичливий, а то й ворожий. Маючи в руках факти й рахунки, можемо провірити, чи заміти Зубрицького були оправдані. І так відразу впадає в очи, що він не признав ся до 100 зол. р., котрі одержав як частину гонорару за III. ч., ні про 4 ризи паперу ні про 90 з. р., за „ухр“ міг даром печатати свої дальші твори, а згадав тільки про церковні книги за 300 зол. р. та 100 примірників своєї „Історіи“. В справі гонорару за I. і II. ч. сказав Зубрицький, що він передав рукопись Ставропигії „почти безъ всякой для себя

[1]) Гл. „Письма“, ст. 587.
[2]) Гл. „Письма“ ст. 592 - 593.

корысти“. Чи так було по правді? Вже висше було сказано, що готовими грішми взяв він за I. і II. ч. 400 з. р. (раз 300 зол. р., а раз 100), а кромі сього одержав замість грошевого гонорара — 100 примірників I. і II. части своєї „Исторіи“, надто 12 звичайних авторських і 3 примірники на гарнійшім папері, разом 115 примірників, отже більше як $^1/_{10}$ часть цілого накладу. Коли зважимо, що за III. ч., котра обємом була мало що менша від I. і II. ч. (I. ч. мала 198 ст. авторського тексту разом з похибками і родословну карту, II. ч. 137 ст., отже разом 335 ст. і родословну карту, а III. ч. мала 314 ст.) Зубрицький одержав 100 зол. р. готівкою, церковних книг у вартости 300 зол. р., 100 примірників своєї „Исторіи“ і 3 примірники на гарнійшім папері (про 12 авторських примірників III. ч. ми нічого не чули в умові), 4 ризи паперу за 31·36 зол. р. та право дарового печатаня за 90 зол. р., то побачимо, що гонорар за I. і II. ч. був менше більше рівний що до вартости гонорареви за III. ч. З торгу за I. і II. ч. зискав Зубрицький 295·22 з. р. (значить 400 зол. р., одержаних готівкою, відняти від 695·22 зол. р., себто 1 позиції у „wykaz-i“), а за продаж 50 примірників I.—IV. ч. одержав з Ministerium (себто російського міністерства освіти, гл. 17. позицію у „wykaz-i“, про се буде мова низше) 546 зол. р., з чого відповідна пайка (в кождім разі що найменше половина) припадала на I. і II. ч., — то пересвідчимо ся, що за I. і II. ч. він вторгував що найменше 1000 зол. р., себто половину торгу за усі IV. ч. (увесь торг ми обчислили на 2025·38 з. р.), — отже з I. і II. ч. мав він таку саму користь як з III. і IV. ч.

Якуж реальну вартість представляла та тисячка вторгована Зубрицьким за I. і II. ч., зглядно тих 2025·38 зол. р. вторгованих за усі 4 части? У листі до Поґодіна з 7 (19) липня 1856. писав він ось як: „Письмо и вексель на 100 рублей получилъ я, и прочитавъ его, залился слезами. Какое то непонятное, унывное чувство обхватило мою душу. Вотъ! благородный мужъ въ отдаленіи двухъ сотъ миль, котораго ты едва 2 или 3 раза имѣлъ счастіе видѣть и бесѣдовать съ нимъ, которому ты не принеслъ ни какой услуги, подаетъ тобѣ руку помощи, когда обогащенные твоимъ пособіемъ земляки не принимаютъ участія въ твоемъ положеніи. Гловацкій узнавъ о Вашей щедротѣ изумился. „У насъ этого не бываетъ!“ сказалъ онъ. Почти въ то же само время получилъ я и изъ министерства вексель на 550 гульденовъ, и такъ съ Вашимъ подаркомъ обезпеченъ почти на два лѣта“[1]). Я поминаю на разі без відповіди нарікане Зубрицького на земляків та його претенсії до них, а займу ся тільки цифрами. Отже він признав, що за гро-

[1]) Гл. „Письма“, ст. 596.

ші у вартости 550 зол. р. присланих йому з міністерства та за 100 рублів (тодішний курс срібного рубля був 1·52—1·56 зол. р.) він був „обезпеченъ почти на два лѣта“. Коли отже сума 700 зол. р. обезпечувала Зубрицького майже на 2 роки, то сума 2025·38 зол. р. вторгованих за усі 4 части „Исторіи“ могла обезпечити його майже на 6 літ, а при узглядненю підвишки у дорожні – на 5 літ.

Щоби не бути голословним, наведу ціни важнійших середників поживи на торзі у Львові та у місточках близьких Львова: Самборі, Дрогобичи, Комарні. З львівського торгу подаю ціни на передновку 1852. р. (15. цвітня та 3. мая) та ціни по зборі збіжа (21. серпня), а з трех названих сусідних місточок найшов я ціни з 20 лютня 1852 р. Усі ті ціни вичитав я у „Зорі Галицкій“ з 1852 р. ст. 252, 284,, 670. та 116..

Місцевість	Львів	Львів	Львів	Самбір	Дрого-бич	Комарно
Дата	15/4	3/5	21/8	20/2	20/2	20/2
1 корець пшениці	21·04 з. р.	21·39 з. р.	17 51 з. р.	8·36 з. р	7·48 з. р	8·00 з. р.
1 „ жита	15·57 „ „	17 21 „ „	13·37 „ „	6·33 „ „	6·36 „ „	6·00 „ „
1 „ ячменю	13·00 „ „	15·32 „ „	9·10 „ „	4·45 „ „	4.42 „ „	4·30 „ „
1 „ вівса	8·44 „ „	8·55 „ „	7·21 „ „	2·18 „ „	2·12 „ „	2·24 „ „
1 „ гречки	16·48 „ „	16·27 „ „	1· ·55 „ „	—	5·36 „ „	4·48 „ „
1 „ бульби	8·30 „ „	8 21 „ „	5·00 „ „	4 00 „ „	—	—
1 „ гороху	—	—	17·30 „ „	—	—	—
1 сотнар сіна	3·04 „ „	2·52 „ „	2 51 „ „	0·42 „ „	0·48 „ „	2·00 „ „
1 „ околотів	1·15 „ „	1·40 „ „	1·25 „ „	—	—	—
1 сяг дров буков.	26·00 „ „	27 00 „ „	21 00 „ „	6·24 „ „	6·00 „ „	7·00 „ „
1 „ „ соснов.	20·00 „ „	2··00 „ „	17·45 „ „	5·24 „ „	4·24 „ „	5·00 „ „
1 корець кукурузи	—	—	—	6·12 „ „	6 00 „ „	—
1 кварта круп пшоняних	—	—	0·19 „ „	—	—	—
1 кварта круп ячмінних	—	—	0·08 „ „	—	—	—
1 кварта круп гречаних	—	—	0·11 „ „	—	—	—
1 кварта муки пшеничної	—	—	0·10 „ „	—	—	—
1 кварта муки житної	—	—	0·18 „ „	—	—	—

Місцевість	Львів	Львів	Львів	Самбір	Дрогобич	Комарно
Дата	15/4	3/5	21/8	20/2	20/2	20/2
1 фунт волового мяса	—	—	—	0·04 1/5 з.р.	0 03 1/5 з.р.	0 04 1/4 з.р.
1 гарнець оковити	—	—	—	2·10 „ „	2·08 „ „	1·40 „ „

Для орієнтації, як 1851. р. нагороджувано фізичну працю, наведу два приміри. При роботі біля Преображенської церкви та „Народного Дому“ заплачено за вивезене 10691 возів румовища та землі 823·19 зол. р., значить, за вивезене одного воза плачено 0·075 з. р., отже не цілих 8 кр., а мулярям за 3694 3/4 днів роботи заплачено 2273·36 з. р., значить один муляр заробляв денно 0·615 зр., значить всего 62 кр.[1]). Коли сей муляр мав родину, то мусів удержати цілу родину з тих 62 кр., отже з не цілого зол. р. Зубрицький признав ся, що 700 з. р. від мін. та Поґод. забезпечили його майже на два роки. Ми можемо в се вповні повірити, бо бачимо, що 700 з. р. на два роки давали йому змогу відложити на денне удержане по 2 з. р., значить 3 рази більше, як муляр, що працював коло Преображенської церкви; в додатку зі своїх бідних 62 кр. муляр мусів заплатити ще й мешкане, підчас коли Зубрицький мешкав у власнім домі, котрий приносив йому ще деякий дохід[2]).

Писав Зубрицький до Поґодіна, що вправді одержав від Ставропигії церковних книг за 300 з. р., одначе був приневолений продати їх з утратою 25%. На основі сього, що ми знаємо з його „wykaz-y“, справа представляє ся ось як: сума, котру Зубрицький вторгував із розпродажи церковних книг, виносила 260·66 з. р., одначе ми не маємо змоги провірити, чи за сю суму продав він усі книги, чи у нього ще дещо лишило ся, бо 3 позиція „wykaz-y“ говорить загально: „Sprzedałem książek cerkiewnych wziętych za III część po tenże dzień (значить по 3 жовтня 1855) za 175·24 f.“, а не подає подрібно, за котрі саме книги вторгував він сю суму. Під 15. позицією „wykaz-y“ сказано вправді „za ostatni Triod i Apostoł“ і т. д., одначе сі слова можна розуміти двояко: або останний примірник Тріоди

[1]) Гл. „Зоря Галицкая“ з 1852 р.. ст. 150–151. Прилога до 18. числа „Зорі Галицької“. Выказаніе доходовъ и розходовъ комїссїи справами созидаемого въ Львовѣ храма Божого и Дому русско народного завѣдующой, за годъ 1851“.

[2]) 11 (23) цвітня 1856. р. писав Зубрицький до Поґодіна. „изъ домика, который мнѣ кромѣ собственной квартиры приноситъ только 350 гульденовъ доходу, плачу я въ годъ 123 гул. 53 кр. подати! — такая у насъ пропорція!“. Гл. „Письма“, 593 ст.

та Апостола (але лишають ся ще инші книги) або з цілости останний примірник Тріоди та Апостола. Одно знаємо певно, що Зубрицький давав менший опуст, чим 25%. І так: 1) Євангеліє (7 позиція „wykaz-y“), продав Зубрицький за 13·30 з. р., а склепова ціна у книгарні Ставропигії виносила 15 з. р.[1]), 2) Трефологіон (8 позиція) за 16·12 з. р., а Ставропигія продавала за 18 з. р., 3) за Євангеліє та 2 Псалтирі 17 з. р., а Ставроп. 19 з. р. (Євангеліє 15 з. р., а 2 Псалтирі по 2 з. р.), 4) за Тріодь постну, Октоїх, Апостол, 4 Служебники (Mszałki) і за Псалтир (10 позиція) 27 з. р., а Ставроп. 30 з. р., зглядно 26·60 з. р.[2]). (Тріодь постна 10 з. р., Октоїх 8 з. р., Апостол 6 з. р., Псалтир 2 з. р.), 5) за Тріодь і Апостол 12 з. р. (15 позиція), а Ставроп. 16 з. р. (Тріодь 10 з. р., Апостол 6 з. р). Отже з виїмком останньої позиції, де був дійсно 25% опуст, у прочих перших 4 позиціях був менший опуст. Який саме? Коли додамо усі наші 5 позицій, то побачимо, що Зубрицький вторгував разом 87·42 з. р., а що склепова ціна за ті книжки виносила 98 з. р.[3]), отже він опустив 10·58 з. р., себто нецілих 12% (11·81%); колиж приймемо, що Зубрицький продавав Служебники з 1808. р., котрих склепова ціна виносила 0·15 з. р. за примірник, то склепова ціна проданих Зубрицьким під нашими 5 позиціями книжок виносила 94·60 з. р., значить він дав опусту 7·18 з. р., себто не цілих 8% (7·58%). Коли Зубрицький продавав усі книжки з таким опустом, то грубо розминув ся з правдою, коли твердив, що стратив на них 25%. Колиб ми навіть припустили, що він вторгував за усі книги лише 260·76 з. р. (себто загальну суму 3., 7., 8., 9., 10. та 15. позиції wykaz-y), то опуст з 300 з. р. (книгарська вартість книг, котрі З. одержав з магазину) був би лише 39·34 з. р., а ся квота становить не цілих 14% (13·11%) із квоти 300 з. р. Ми з сього бачимо понад усякий сумнів, що процент своїх втрат на церковних книгах Зубрицький прибільшив майже вдвоє і тим самим знов розминув ся з правдою.

Неправдою було також, коли Зубрицький писав, що „вырученныя деньги (себто за ті церковні книги, котрі він продав буцім то „насилу съ потерею 25%“ та за продані „нѣсколько экз. Исторіи“) употребилъ на печатаніе 4-й части на собственное уже иждивеніе, успѣлъ издать ее въ 200 экз.; но вмѣстѣ и совсѣмъ издержался“. Він жеж преціньяк частину гонорару за III. ч. „Исторіи“ одержав

---

[1]) Гл. „Каталогъ книгъ Заведенія Ставропигіяньского въ Львовѣ, продаваемыхъ въ Книжной Лавцѣ тогожъ Заведенія. Цѣна въ мон. конв.“ „Зоря Галицкая“ з 1852 р., між 18 і 19 ч. та між 152, і 153 ст.

[2]) „Служебникъ малый“, печатаний 1842 р, коштував 1 з. р. а печатаний 1808 р., коштувзв 0·15 з. р.

[3]) Числячи за 4 Служебники 4 з. р.

4 ризи паперу та право дарової печати за 90 з. р. Сей папір не тільки вистарчив йому на випечатанє „Анонима“, але 950 аркушів з нього ще лишило ся йому, бо з 4.000 аркушів паперу на 200 примірників „Анонима“, що мав 122 ст. друку, вийшло всього 3050 аркушів. Чи кошти печатаня „Анонима“ виносили більше як 90 з. р., не знаємо, бо невідомо, яка була тодішна тарифа, та як би навіть так було, то надвишка коштів печатаня вирівнала би ся надвишкою паперу.

Таким чином ми перейшли усі заміти Зубрицького рахункового змісту та пересвідчили ся, що в справах, дотикаючих рахунків його „Исторіи“, він не сказав правди ані що до загального рахунку з його зисків, ані що до подробиць того рахунку. В листах до Поґодіна він представив справу так, що на своїм творі він не заробив, а навпаки стратив. Та ми зовсім недвозначно пересвідчили ся, що з доходу зі свого твору забезпечив він досить приличне житє собі і своїй родині найменше на 5 літ, чого не довело ся осягнути доси ні одному нашому письменникови, чи ученому. Причини сеї неправдомовности старого грішника легко додумаємо ся, коли возьмемо її у звязи із його крутарством у справах не рахункової, але у справах особисто-морального змісту. Маю саме на думці спосіб, в який Зубрицький представив перед Поґодіном своїх земляків та старшину Ставропигійського братства. Коли Поґодін прислав йому 100 рублів в дарунку, він розілляв ся у висловах вдячности для свого добродія, котрий мовляв, бачив і говорив з ним в своїм житю всьо два, або три рази, а прецінь „подаетъ тебѣ руку помощи, тогда, когда обогащенные твоимъ пособіемъ земляки не принимаютъ участія въ твоемъ положеніи“. Отсі слова годі инакше назвати, як клеветою, киненою на своїх земляків, котрі закупленєм відповідного числа примірників твору Зубрицького дали йому майже дві третини його цілого зарібку, котрий, як відомо, виносив 2025 з. р., підчас коли Росія дала йому на те около 700 з. р. (550 з. р. від міністр. освіти та 100 рублів від Поґодіна), отже ледви около одної третини. Значить, Зубрицький знов допустив ся неправди, але вже не супроти мертвих чисел, а супроти людий, тому мусимо назвати його поступок клеветою, котра тим гірше його осуджує, що він жадав помочи для себе та співчутя для своєї ніби нужди від усіх земляків, отже і від тих, котрих насвятійші народні почуваня він поважив ся ображувати у найбезсоромнійший спосіб, називаючи у своїм творі їх мову „болтовн-ею какаго либо простолюдина пасѣчника Грицка“ або „пастуха Панька“, „якомъ черни“, „областн-им нарѣчі-ем Галичской черни“, „простонародн-им разговор-ом слугъ и работниковъ“, а тих, що уживали сеї мови, „мрачн-ими изступленник-ами“. Справді або „мрач-

нымъ изступленіемъ“ або занепадом всякої етики треба пояснити собі претенсію автора, щоби такий його твір купували прихильники української народної мови у літературі та тим самим піддержували його цінне житє на те, аби він дальше оклевечував їх та плюгавив їх найсвятійші почуваня. А всеж таки між передплатниками[1]) на його твір ми читаємо імена усіх найвизначнійших приклонників народної мови!

Ще більше осудною являє ся клевета, котру Зубрицький кинув на Ставропигійський Інститут, „который печаталъ на свое иждивеніе первыя двѣ части, а который мимоходомъ сказать, въ настоящее время, по интригамъ враждебной русскому элементу партіи управляемъ лицами, гнушающимися въ сердцѣ всѣмъ русскимъ, неумѣющими ни читать, ни писать по русски, и только наружно и лицемѣрно исповѣдающимъ уніатско-греческій обрядъ. Они опасаясь роптанія противной имъ искренно-русской партіи, не смѣли откровенно отказать печатанію 3-й части, но подъ предлогомъ недостатка наличныхъ денегъ, удовлетворили меня за манускриптъ очень ничтожной наградой, состоящей“ і т. д. Що „награда“ зовсім не була „ничтожной“ ні за I. ні за II. ні за III. ч., се ми бачили вже попереду. Що ремунерацію за „Історію“ Зубрицький одержав in natura, а не в готівці, се не було для нього втратою (бо за церковні книги вартости 300 з. р, він вторгував що найменше 260 з. р, а з більше, чим сотки примірників „Історіи“ він з певностию розпродав далеко поза більшу половину, — про що буде мова докладнійше у IV. розділі), тільки деякою невигодою, се також ясне. Що напечатати „Анонима Гнезпенского“ на папері Ставропигії та на її кошт, а опісля розпродувати його і збирати грошики також був незлий інтерес, з тим також згодимо ся. А проте Зубрицький зробив у Погодіна великий алярм, що він скривджений завдяки затіям „враждебной русскому элементу партіи“, ну, розуміє ся, „враждебной“ також і йому.

Припустім на разі, що така партія була. В чім же проявило ся її вороже відношенє до автора? Чи може у тім блискучім для нього висліді торгу? Чи може у тих умовах з автором, котрі, як ми бачили, старшина Ставропигії приймала завсігди без жадних змін, в умовах, котрі остаточно дали йому таке богате жниво? Чи може у тім, що волю автора сповнювано навіть у технічних подробицях дотично печатаня твору, збираня передплати, інкасованя її, у виборі людий, котрі були посередниками між ними і старшиною? Ми прецінь памятаємо, що старшина згодила ся, щоби гроші з передплаги йшли не до спільної каси Ставропигії, але до рук призначеної для сього особи на те, щоби Зубрицький мав все вгляд у стан грошевих впливів,

[1]) Їх спис поміщений на 199—210 ст. I. ч. та 139 ст. II. ч.

а се тому, щоби, Боже борони, старшина не затаїла перед ним деяких доходів. Сею особою був на бажанє Зубрицького, сеніор Сосновський, а коли сей уступив, Я. Головацький, хиба дуже жичливий для нього чоловік. Значить, на основі доступних нам даних не можемо у нічім доглянути навіть сліду ворожого відношеня супроти Зубрицького та його твору зі сторони старшини Ставропигії. Щоби в сім напрямі не мати ніяких сумнівів, подам склад старшини Ставропигійського Інститута у тих роках, коли рішало ся печатанє „Исторіи“ або коли її печатало ся, себто від 1851/2. до 1855/6. Склад старшини на 1851/2. р. подано у „Зорі Галицкій“ з 18 (30) цвітня 1851 р., ч. 33., ст. 273., — на 1852/3. р. у „Зорі Галицкій“ з 5/4. 1852. р., ч. 26., ст. 222., — на 1853/4. р. у „Зорі Галицкій“ з 11. (29). цвітня 1853. р., ч. 10., ст. 112., — на 1854/5. р. у „Зорі Галицкій“ з 21/4 (3/5). 1854. р., ч. 17., ст. 216., — 1855/6. у „Зорі Галицкій“ з 18/5. 1855. р., ч. 20., ст. 320.

Наведена побіч таблиця вправді нічого не говорить нам про національно-політичну приналежність членів Ставропигійської старшини в роках 1851/2—1855/6., хоч нам було би дуже цікаво знати се. Всеж таки ся таблиця дає спромогу зробити деякі спостереженя і витягнути з них певні висновки. І так ми бачимо, що у склад Ставропигійської старшини в роках 1852/3—1855/6. входили усе майже ті самі люди. Поверховний погляд на таблицю вистарчає, щоби переконати ся, що деякі реферати у сих 4 літах були обсаджені навіть завсігди [1) Іван Товарницький як перший сеніор, 2) Д-р Климент Рачинський як другий сеніор, 3) Леонтович Богдан як тайник, 4) Стотанчук (Стотанчик, Стоканчик) Юрій як касієр, 5) Катерношка (Кадерношка, Кадерножка) Петро як управитель домів, 6) Білінський Григорій як надзиратель церковних річий, 7) Филемон Юркевич як управитель школи] або дуже часто тими самими людьми [1) Д-р Вінковський Кирило як третий сеніор через 3 роки, 2) Потоцький Василь як контрольор каси через 2 роки, 3) Яків Головацький як управитель печатні через 2 роки, 4) Микола Юристовський як управитель печатні через 2 роки, 5) Антін Павенцький як заступндк управителя печатні через 2 роки]. Між членами старшини у 1853/4. р. бачимо дві нові особи, котрих не було 1852/3. [себто Глодзинський Вінкентій, котрий лишив ся старшиною протягом дальших 3 років, та Антін Павенцький, що при своїм заступництві лишив ся через 2 роки], а з давних старшин не убув в сім році ні один. У 1854/5. не убув ніхто, а прибув Микола Юристовський, котрий лишив ся і 1855/6. У 1855/6 р. прибув: 1) Хоминський Вал., 2) Д-р Децикевич Роман, 3) Леонтович Антін (може похибка зам. „Богдан“), убув: 1) Потоцький Василь, котрого вибирано від 1851/2., та 2) Антін Павенцький (як

	1851/2	1852/3	1853/4	1854/5	1855/6
1. Перший сеніор	Лев Сосновський	Іван Товарницький	Іван Товарницький	Іван Товарницький	Іван Товарницький
2. Другий сеніор	Д-р Климент. Рачинський	Д-р Климент. Рачинський	Д-р Климент. Раковський	Д-р Климент. Рачинський	Д-р Климент. Рачинський
3. Третий сеніор	Ів Товарницький	Д-р Вінковський Кирило	Д-р Вінковський Кирило (предст. справ зав.)	Д-р Вінковський Кирило	Хоминський Вал.
4. Містосеніор					Д-р Вінковський Кирило
5. Заступник					Д-р Роман Децикевич
6. Тайник (секретар)	Василь Потоцький	Леонтович Богдан та Ів. Гушалевич	Леонтович Богдан	Леонтович Богдан	Леонтович Богдан
7. Письмоводитель			Іван Гушалевич		Леонтович Антін (протоколіст ради)
8. Заступник тайн.				Потоцький Василь	
9. Касієр	Василь Потоцький	Стотанчик Юрій	Стотанчик Юрій	Стотанчик Юрій	Стоканчик Юрій
10. Контрольор каси	Захар Авдиковський	Потоцький Василь	Потоцький Василь	Катерношка Петро	Глодзинський Вінкентій
11. Управитель домів	Григорій Билинський	Катерношка Петро	Катерношка Петро	Катерношка Петро	Катерношка Петро
12. Заступник управ. дом.		Товарницький (помаг.)	Глодзинський Вінкентій	Билинський Григорій	
13. Надзиратель церковн. річий	Микола Ольшанський	Билинський Григорій	Билинський Григорій	Билинський Григорій	Билинський Григорій
14. Заступник надз церков. річ.				Глодзинський Вінкентій	
15. Управитель школи	Филемон Юркевич	Филемон Юркевич (Гушалевич)	Филемон Юркевич	Филемон Юркевич	Филемон Юркевич
16. Заступник управ. школи	Стефан Семаш			Катерношка Петро	
17. Архивар	Іван Гушалевич	Богдан Леонтович		Леонтович Б. і Потоцький В.	Д-р Роман Децикевич
18. Бібліотекар				Глодзинський Вінкентій	Д-р Роман Децикевич
19. Управ. печатві	Іван Гуркевич	Яків Головацький (Катерношка)	Яків Головацький (Антін Павенцький)	Юристовський Микола Антін Павенцький (з.)	Юристовський Микола

заступник). Одним словом: членами старшини Ставропигії у роках 1852/3 – 1855/6 були майже ті самі особи з дуже незначними змінами.

Більшу ріжницю у складі старшин бачимо у 1851/2. р. з одного боку та у 1852/3. і дальших роках з другого боку. Із 11 членів старшини 1851/2. р. не вибрано у 1852/3. р. пятьох: 1) Льва Сосновського (сеніора), 2) Захара Авдиковського (контрольора каси), 3) Миколу Ольшанського (надзирателя церковних річий), 4) Івана Гуркевича (управителя печатні), 5) Степана Семаша (заступника управителя школи). Новими членами в 1852/3. р. були: 1) Д-р Вінковський Кирило (третий сеніор), 2) Леонтович Богдан (архивар та один з двох тайників), 3) Стотанчик Юрій (касієр), 4) Катерношка Петро (управитель домів), 5) Яків Головацький (управитель печатні). Значить у 1852/3. р. убуло 5 членів старшини з 1851/2. р., а на їх місце прибуло 5 нових, а з давних лишило ся 7 старшин. Між убувшими був і перший сеніор Лев Сосновський, на котрого місце прийшов Іван Товарницький, давнійше третий сеніор. Коли розважимо сі факти, а саме, що до старшини Ставропигії у 1852/3. р. увійшла більшість з 1851/2. р. (7 на 5) та що ся більшість дала зпоміж себе вправді нового сеніора, котрий одначе не був між ними homo novus, бо був уже передше у президії, — то мусимо ствердити, що у 1852/3. р. супроти 1851/2. р. маємо вправді до діла з більшим пересуненєм сил, чим у 1852/3. супроти пізнійших 4 років, що ми не знаємо причини сього пересуненя, але що сеї причини не можемо дошукувати ся у зміні національно-політичної фізіоґномії членів старшини (маю на думці відношенє членів до української зглядно московської мови), — бож ніколи не можна припустити, щоби давна більшість, добирала собі нових людий з иншого табору, котрі псували би її кров своєю опозицією, або щоби ся більшість брала собі на провідника свого противника. Правда, ми і так не знаємо національно-політичної приналежности членів старшини з 1852/3. р., але всеж таки те, що ми знаємо, кидає інтересне світло в сім напрямі. Цікаво іменно се, що з давних членів старшини з 1851/2 р. лишив ся Іван Гушалевич, а між новими найшов ся Яків Головацький. Хто був один і другий, які були у тих часах їх погляди на українську народну мову, про се вже є окрема студія [1]). Особливо особа Я. Головацького, в котрого руках, неначе першого адютанта при особі „атамана Поґодінської кольонії“, Зубрицького, були звязані усі нитки явної і тайної роботи „кольонії“, — може вповні бути за-

[1]) Цікавих відсилаю до вступу проф. Студинського у його книжці п. з. „Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—62“. Збірник філ. секц. „Наук. Тов. ім. Шевч.“ т. VIII і IX., Львів, 1905.

порукою, що коли він входив до старшини Ставропигії 1852/3. та 1853/4. р., то хиба не на те, щоби меньше визначним членам старшини можна було робити якусь поважнійшу опозицію проти замислів його та його кружка.

Коли вже маємо в руках відповідні факти й спостереженя, можемо поробити потрібні нам висновки що до нашого предмету. Отже пригадаю, що в листі до Поґодіна з 11. (23). цвітня 1856. р. писав Зубрицький про Ставропигійський Інститут як про „въ настоящее время, по интригамъ враждебной русскому элементу партіи управляемъ лицами, гнушающимися въ сердцѣ всѣмъ русскимъ“ і т. д. „Въ настоящее время“, себто на початку 1856. р. завідувала Ставропигією старшина вибрана на 1855/6. р., а її склад був майже незмінний від 1852/3. р., коли то печатала ся І. і ІІ. ч. „Исторіи“, значить „настоящее время“ ми мусіли би пересунути в зад аж до 1852/3. р. і щойно старшину з 1851/2. р. (яко таку, що у своїм складі числила аж 5 инших членів супроти 1852/3. р.) мали би ми уважати „невраждебной русскому элементу“. Тимчасом вже на основі попереду уміщеної таблиці та спостережень пороблених над нею прийшли ми до пересвідченя, що між складом членів старшини у 1851/2. р. та 1852/3. і дальшими роками не було ніякої сущної ріжниці та що наслідком сього годі говорити, що одна старшина була більше „враждебнз русскому элементу“, а друга меньше, бо склад старшин у всіх тих роках був дуже подібний, значить, що їх національно-політична фізіоґномія у тих роках не зміняла ся у своїх основах, що відношенє старшин в поодиноких тих роках до Зубрицького та його твору і тим самим до напряму, котрий він представляв, також не зміняло ся, бо по своїй сути не могло змінити ся.

І дійсно, обговорюючи умови Зубрицького зі Ставропигією, ми бачили, що усі його вимоги сповнювала кождочасна старшина. І так: старшина з 1851/2. р. (ся ще „невраждебна русскому элементу“) при кінци 1851. р. зробила зі Зубрицьким ту умову в справі печатаня І. і ІІ. части „Исторіи“, про котру він писав до Поґодіна, що „передалъ рукопись Ставропигіанскому обществу почти безъ всякой корысти“, а в дійсности зовсім не без користи; та сама старшина напечатала родословну таблицю князів Рурикового дому (може вже з кінцем 1851. р.) та з початком 1852. р. розпочала печатанє І. ч. Від 1852/3. до 1855/6. р., відповідно до погляду Зубрицького, мали бути старшини ворожі „рус. элементу“. В чім же полягала ся „враждебность“? Чи може у тім, що старшина з 1852/3. р. докінчила І. ч. і напечатала ІІ. ч., що виплатила йому бажаний гонорар, що зносила ся з ним через Якова Головацького (мабуть також „враждебн-ого русскому элементу“?) яко управителя печатні, що поручила тому самому Голо-

вацькому, щоби разом зі своїм заступником Катерношкою переговорював з автором в справі печатаня III. ч.? Чи може у тім, що старшина з 1853/4. р. зробила зі Зубрицьким умову в справі печатаня III. ч., умову приняту у предложеній ним формі, що з кінцем 1854. або з початком 1855. р. сю III. ч. напечатано під новою старшиною з 1854/5. р., що в тій ціли, аби охоронити автора перед вичікуванєм на гроші за гонорар, рішено виплатити йому церковними книгами вартости 300 з. р. та 100 примірниками його твору, що принято його бажанє, щоби розпродуванєм церковних книг та свого твору робив небезпечну конкуренцію самій Ставропигії, так небезпечну, що Ставропигія до нині має ще у своїх магазинах 463 примірників II. і III. ч. [1]), так що годі знати, чи по нинішний день здобула свої гроші, підчас коли автор вже у четвертім році по накладі мав понад 2000 з. р. або на 5 літ забезпечене житє? Чи може у тім, що до посередництва з автором Ставропигія уживала людий бажаних ним, як прим. Льва Сосновського, або людий милих йому, як прим. Якова Головацького, котрий був тим посередником у 1852/3. та 1853/4. р., а навіть у 1854/5., коли не був уже членом старшини? Справді тільки крайно невдячним чоловіком супротив Ставропигії можна вважати Зубрицького за те, що назвав „враждебной русскому элементу“ її, котра робила усе можливе, щоби вдоволити автора та (як се побачимо у III. розділі) як найбільше розповсюднити його книжку для сповненя його любої мрії про те, що „Если же успѣемъ бросить въ народъ нѣсколько сотъ экз. Исторіи, тогда мы упрочимъ на всегда русскую стихію“ [2]). Нам безперечно було би приємнійше, як би заміт Зубрицького про ворожнечу Ставропигії супроти „русскаго элемента“ був правдивий та якби Ставропигія не здобула була собі сумної слави насадительки „русской стихіи“ в Галичині та пропагаторки погорди для народної мови. Та воно, на жаль, так не було, бо Ставропигія усе зробила, аби „упрочить русскую стихію“ та в нагороду за се, яко накладниця, діждала ся прикрого осуду від свого клієнта.

З якоїж причини Зубрицький величав ся так своїм убожеством [3]) та нарікав на покривдженє зі сторони Став-

[1]) Примірники, що зберігають ся у магазинах на дзвінниці, коло „Кирила“, перечислив я сам.

[2]) Гл „Письма“, ст. 588, лист з 5. (17). мая 1852. р.

[3]) 11. (23). цвітня 1856. р. писав він до Погодіна: „Чувствуя крайный недостатокъ по поводу раззоренія въ 1848 году, утраты на бумажныхъ деньгахъ, неслыханной у насъ дороговизны въ послѣднихъ по революціи лѣтахъ и невыносимыхъ податей (изъ домика, который мнѣ кромѣ собственной квартиры приноситъ только 350 гульденовъ доходу, плачу я въ годъ 123 гул. 53 кр. подати! — такая у насъ пропорція); заботился я продать запасъ своихъ книгъ, и писалъ числа 7 іюля 1855. къ другу моему Ивану Гловацкому (брату про-

ропигії в справі гонорара, підчас коли жадної кривди не мав від неї? З якоїж причини розписував ся він перед чужинцями на своїх земляків та Ставропигію, що вкупі дали йому змогу напечатати його твір та забезпечили йому удержанє найменше на 5 літ? Причина сього могла бути тільки одна. Зображуванєм радше уроєної, як дійсної нужди, зображуванєм перепон, котрі треба було поконувати при насаджуваню „русской стихіи“ в Галичині, розжалоблювано серця представителів „державной Руси“ для бідного, визискуваного своїми та переслідуваного Австрією[1]) представителя і мученика „подъяремной Руси“ та тим способом отворено доступ до кармана приватної особи[2]) та до каси прилюдної, державної інституції. А всякі способи до осягненя сеї цілі були добрі: і самопониженє і жебранина і клевета!

III. Печатанє, рекляма для „Исторіи“ та збиранє передплатників.

По умові заключеній Зубрицьким зі Ставропигією, в справі печатаня I. і II. ч. вже в січни 1852 р. напечатано перший аркуш та віддано до цензури „kk. Lemberger Militair-Stadt-Commando, а ся власть дала 31. січня дозвіл печатати[3]). Не маючи ще в руках формального дозволу, а тільки запевненє на печатанє (може деяку ролю відіграла ту присвята I. ч. памяти Ягайлона) у 9 ч. „Зорі Галицької“

фессора), живущему въ Вѣнѣ, который имѣетъ близкое обращеніями съ чиновниками Россійскаго посольства, и знакомится со всѣми Россійскими путешественниками, изъявилъ ему свою нужду, свое жалкое положеніе, и просилъ, если случится какой проѣзшій россійскій книгопродавецъ, предложить ему покупку всѣхъ моихъ экз. съ рабатомъ за наличныя деньги. Гловацкій читалъ случайно мое письмо отправлявшемуся по своѣмъ дѣламъ въ Петербургъ Протоіерею М. Раевскому и тотъ взялъ отъ него мое письмо съ собой“. Гл. „Письма“, ст 593. Де се письмо Зубрицького опинило ся та який був його успіх, про се читаємо в листі Івана Головацького до Зубрицького з 8. II. 1856 р. (копія у збірці Шаха): „При томъ случаю извѣщаю Васъ, что печальное письмо Ваше къ мнѣ, успѣвшее во Вѣну при самомъ отъѣздѣ Батюшки, было нимже читано у стола министра народного просвѣщенія, и осталось тамъ же въ его рукахъ. Оно кажется многимъ подѣйствовало въ Вашу пользу“.

[1]) „Послѣ (себто по напечатаню родословної таблиці) начали мы печатать сочиненіе и достигли уже до 10 листа безъ всякаго дотолѣ препятствія, но я все опасаюсь. Я писалъ, сколько съумѣлъ, на чисто-русскомъ языкѣ, а этотъ языкъ подозрѣваютъ у насъ какъ симпатизированіе съ Московщиной. Самъ тихій и смиренный журналецъ „Галицкая Зоря“ получилъ увѣщаніе, чтобъ онъ не осмѣливался употреблять московскихъ словъ подъ опасеніемъ запрещенія“ (гл. „Письма“, ст. 587, лист до Поґодіна з 5. (17.) мая 1852 р.). Та Зубруцький даром „опасалъ ся“; „Исторія“ вийшла цілком спокійно.

[2]) На жалібне письмо з 11. (23.) цвітня 1856 р. Поґодін прислав йому 100 рублів, за котрі сей подякував листом з 7. (19.) червня 1856 р.

[3]) Гл. Архив Ставроп., фасц. 670.

з 30. січня (видаваної також „типомъ та иждивеніемъ“ Ставропигії) появило ся „Литературное извѣстіе“[1]), в котрім Ставропигія подавала конспект видавництва та візване до передплати. В „Извѣстію“ піднесено деякі річи, котрі мали заохотити до численної передплати, прим. сказано, що „Исторія“ „будетъ первая, на Лѣтописяхъ основанная и Русскимъ языкомъ написанная исторія“. (65 ст.) „Извѣстное имя сочинителя есть порукою за дѣльность сочиненія, а Институтъ ручается за точное и красивое изданіе онаго, дабы пріобрѣсти славу и собѣ и Галицко-Русскому народу, издаваючи первое науковое сочиненіе“ (67. ст.) Родословна картина князів Рурикового дому, „которою искуснымъ изданіемъ Ставропигійская типографія смѣло гордится можетъ (67. ст.)“, „по многимъ трудамъ и сочинителя и художника-типографа уже напечатана и розличными красками (фарбами) раскрашена находится готовая. Ставропигійскій Институтъ рѣшился на огромныя издержки съ изданіемъ сего важнаго дѣла сопряженныя не корыстолюбія ради, но единственно въ цѣли принести услугу любителямъ и науки и народности, и въ цѣли исполненія желанія многихъ особъ“ (66. ст.) Для вигоди розписує ся передплату[2]) на І. і ІІ. ч. У Львові приймає ся її в конторі Інституту. „Кромѣ того благоизволятъ занятися собираніемъ передплаты: Въ Вѣдни Его Благородіе г. И. Головацкій, Редакторъ Вѣстника. Въ Перемышли Его Преподобіе г. Иванъ Досковскій смотритель тамошнои капитульнои типографіи. Въ Тарнополи Его Благородіе г. Петръ Головацкій, профессоръ гимназіи. Въ Мышинѣ Коломыйскомъ окрузѣ Его Преподобіе г. І. Кобринскій, парохъ. Въ Станиславовѣ Преп. г. Шанковскій, деканъ и парохъ Станиславовскій. Въ Бережанахъ Его Преп. г. Ѳ. Павликовъ, нам. и парохъ тамже. Въ Калуши Его Преп. Ю. Величковскій парохъ тамже“. (66 ст.). Заохочуючою обставиною мало бути й се, що „Имена пановъ пренумерантовъ яко пособниковъ народной словесности напечатаются въ послѣднемъ томѣ[3]) и для того просится, чтобы рачили свое имя, прозвище, чинъ и достоинство обявити“. (67). — То само довге „Литературное извѣстіе“ повторено без жадних змін у „Зорі Галицькій“

[1]) Гл. 65—67 ст.

[2]) Ціна передплати становить ся „4 ринскихъ серебромъ“. „Въ тотъ часъ за заплатою 2 зол. ринс. и 30 кр. ср. получитъ пренумерантъ билетъ пренумераціи и разомъ готовую родословную картину и напечатанное уже Введеніе въ Исторію состоящое изъ одного аркуша. Остатокъ пренумераційной цѣны, то есть 1 зол. рич. и 30 кр. ср. внесутъ панове пренумеранты при полученіи первого тома; а второй томъ отберутъ уже безплатно“. (66—67). В ціні передплати бачимо якесь непорозуміне, бо раз вона має виносити 4 з. р, а раз 2·30+1·30. — По 1. мая ціна підносить ся на 5 з. р.

[3]) Спис передплатників напечатано дійсно, але вже в І. ч. на ст. 199–210., а доповнене у ІІ. ч. на ст. 139.

з 1852. р., 14. ч. з 20 лютня, ст. 109—111., тільки додано на ст. 11. імя ще одного збирача передплати, а саме: „Въ Бучачу Его Высокопреподобіе г. М. Мацьѣвскій, надстоятель Монастыря“.

Протягом цілого 1852. р. Ставропигія держала увагу суспільности у безупиннім напруженю в напрямі „Исторіи“. Коли зважимо, що „Зоря Галицкая“ виходила двічи на тиждень (середа і субота), що усіх чисел у 1852. р. вийшло 90, а останнє явило ся 15 падолиста, що усіх пригадок в справі „Исторіи“ (або від самої Ставропигії, або від осіб спонуканих нею до сього) появило ся 13, значить що 7. число „Зорі“, то мусимо признати, що Ставропигія робила для твору Зубрицкого дуже велику рекляму в цілі зібрання великого числа передплатників. Годить ся познайомитись зі способами реклями, бо вони дадуть нам в руки матеріял до характеристики і самої Ставропигії, а також автора.

У 26. ч. з 26. марта, ст. 202. під рубрикою „Внутренныя извѣстія“ доносять зі Львова: „Исторія Галицко-Русская сочиненна Г. Денисомъ Зубрицкимъ печатается съ великимъ оуспѣхомъ въ печатни заведенія Ставропигіянского, по чему имѣемъ надежду, что по не долгомъ времени, почт. предплатители будутъ въ состоянію первый томъ оныя получити. Съ великимъ оудовольствіемъ возвѣщаемъ, яко предплата на тое многоцѣнное сочиненіе оумножается єжедневно. Одинъ нашъ высокодостойный родимецъ витающій каждое явленіе въ нашой словесности съ великою радостію, предплатилъ на свой счотъ три єксемплярей — найбольше нашоє вниманіє звернуло тоє, что реченый достойникъ къ вспомоществованію предпріятія и заошренія самого сочинителя жертвовалъ одинъ собою предплаченый єкземплярь для самого автора“. Хто міг бути той щедрий меценас „нашой словесности“, що передплатив аж 3 примірники, певно не знати. В списі передплатників находимо двох таких, про котрих могла би бути мова, а саме: або звісний Качковський Михайло, „ц. к. Совѣтникъ суда уголовнаго въ Висничѣ“[1]), або Климент Рачинський „Докторъ правъ, земскій Адвокатъ, Членъ городской Львовс. Думы, отличенъ золотымъ крестомъ съ короною за гражданскія заслуги[2]), що в роках 1851/2—1855 6. був другим сеніором.

У 29. ч. з 16. цвітня, ст. 237. на першім місци числа, сказано, що передплата кінчить ся з останним днем мая (на 67. і 111. сказано, що 1. мая), „кромѣ уже прежде указаныхъ мѣстъ и лицъ въ которыхъ, предплачовати возможно, можно подъ выше указаными условіями єще предплачова-

---

[1]) Гл. „Исторія“, I. ч., ст. 903.
[2]) Гл. „Исторія“, I. ч., ст. 207.

ти въ Вч. Г. Виличковского Пароха Калушского[1]), въ Вч. Г. Лавровского ц. к. ур. при ц. к. уголовномъ судѣ въ Самборѣ, въ Всп. Г. Крылошанина Максимовича Декана и Пароха Черновецкого, въ Вч. Г. Левицкого Григорія Декана и Пароха въ Золочевѣ, въ Вч. Г. Яновича Декана и Пароха въ Бродахъ, Вч. Г. Шмериковского Декана и Пароха Чортковского". Коли вже II. ч. була напечатана, сам автор у „послѣсловію" на 133—134. ст. зложив подяку „за усердное участіе въ собираніи пренумерантовъ и распространеніи нашего сочиненія" 5 особам, з котрих 3 названі вже в оголошеню Ставропигії, а саме: 1) Модест Маціёвський, ректор Ч. С. В. В. в Бучачи і настоятель ґімназії, 2) Йосафат Кобринський та 3) Яків Досковский, а кромі сього дякував Зубрицький двом особам неназваним доси в оголошеню Ставропигії, а саме: „Господину Льву Сосновскому Секретарю ц. к. Апелляційнаго и верховнаго Галиційскаго суда, за его ревностную заботливую рачительность въ изданіи сего сочиненія, за переписку съ Г. Г. Пренумерантами и счетоводство" (про нього Ставропигія відізвала ся пізнійше) та „Ивану Ивановичу Раковскому[2]), Редактору Русскаго Вѣстника земскихъ законовъ въ Будинѣ въ Венгріи". Значить усіх знаних нам збирачів передплати було би 15.

Зараз у найблизшому числі „Зорі Галицької", а саме у 30. ч. з 19. цвітня, ст. 245—246. на першім місци у рубриці п. з. „Извѣстіе изъ литературного свѣта" „Иванъ Кр. Здерковскій" помістив статю, в котрій заняв ся питанєм про становище та зчачінє „Исторіи". Тому що статя віддає думки думаючої і читаючої частини галицької суспільности, особливо думки одного відлому сеї суспільности, тому годить ся навести сю статю: „Съ неизреченною нетерпеливостію и напряженіемъ ожидаємъ изданія „Исторіи Галицко-русской" Г. Д. Зубрицкого. Оуже прежныи совершенья Автора на семъ полѣ словесности заставляютъ насъ въ томъ сочиненьи мѣру по желанной достаточности надѣятись. Мнится, що сіє твореніє будетъ необходимо першимъ нашимъ дѣломъ литературнымъ. Естьли бо станемъ сегодня наши словесныи произведенія въ Галиціи исчисляти, которыи къ собственной литературѣ принадлежатъ,

---

[3]) Невірно, бо його імя було назване у „Зорі Галицькій" вже давнійше на ст. 66. і 110.

[1]) Раковський був мабуть головним збирачем передплати на Угорщині, а на його руки присилали другі збирачі. І так в листі до М. Малиновського з 24. марта 1852 р. з порученя Ад. Добрянського посилав він спис передплатників та 34·30 з. р. (Гл. проф. Студинський „З кореспонденції Дениса Зубрицького (Р р. 1840 - 1843.), Львів, 1901., ст. 52), а в листі до Зубрицького з мая 1852. р. посилав 28 з. р. дальшої передплати, про які просив повідомити Сосновського, а примірники, призначені до Ужгорода, велів посилати на руки „Ивана Ивановича Ляховича, коммисара повѣтового (Bezirks-Commisär)" (ibid. 53—54. ст.).

такъ кромѣ нѣсколько лирическихъ поємъ, повѣстей, толкованій и означенной Исторіи, ледви що находится. — Въ прочемъ только дарованья и обѣты, имже общество скорой зрѣлости желаетъ. — И такъ съ чувствительнѣйшею радостію несемъ благодарность Г. Д. Зубрицкому знаменитому ветерану нашой исторической словесности, который въ сѣдомъ еще вѣку ради блага и славы народа своєго къ оной рачительно прилѣжаетъ. Не много лѣтъ назадъ многіи зъ насъ гораздо больше вѣдали о Циканахъ оудаленого заморя, чѣмъ объ оудѣльныхъ князяхъ своєй изгасшой отчизны... И хотя нѣкоторымъ родимцямъ, иноземскіи писатели свѣдѣніє отечественной исторіи нѣкоимъ образомъ сообщили, однако все тоє скудное и весьма маловажноє. Писавшіи бо чужоземцы, имѣючи свойственную пользу въ намѣреніи, занимались єдинственно легонькимъ обозрѣніємъ иль считаніємъ, иногда же выдумываніємъ вещей и дѣевъ замыслу своєму соотвѣтныхъ: въ слѣдствіє чего претворяли безправно нѣкоторыхъ благихъ — но не къ своєй выгодѣ — владѣтелей галицкихъ въ неистовыхъ Нероновъ; справедливѣйшіи войны съ чужеземцами въ разбойнически нападенія, — область же русскую въ вертепъ хищниковъ, а самъ народъ въ азіатскую дичь; равномѣрно не основываясь ни чемъ, подлагали говѣинственнымъ дѣламъ многихъ князей стремленія со всѣмъ странны и превратны, иль приводя лѣточисленіє, имена исторически и названія областей, городовъ, рѣкъ и проч. изъ скудости источниковъ совершенно не къ стати; произвели въ смѣшенію бѣлого съ чорнымъ зъ Исторіи нашой замотанную, нескладную и пужливую Гуньяду, къ нейже искуснѣйшему безъ неохоты и содроганія трудно приступити. — Далеко значительнѣє превышаетъ овыхъ (245. ст.) писателей нашъ соотчичь Г. Д. Зубрицкій. Многи архивныи пособленія такъ зъ домашняго краю, якъ изъ глубочайшой Руси посредствомъ переписки бываютъ всегда къ єго повелѣнію. Исключая даже сіе, показался онъ оуже въ своихъ не давно относительно дѣяній отечественныхъ на чужомъ языцѣ написаныхъ твореніяхъ, (ознаменованныхъ статнымъ образомъ сложенія подвиговъ, а особливо живымъ и яркимъ представленіємъ) превосходнымъ испытателемъ и дѣєписцемъ. Къ тому єще онъ человѣкъ, єгоже перомъ вмѣсто корысти чистоє народолюбіє владаєтъ, который многосторонноє образованіє за собою имѣетъ и такимъ благочестіємъ и правосудіємъ къ всякой заслузѣ и величинѣ своєго Отечества исполненъ, що ничего не остаєтся больше къ желанію, столь только, дабы Ставропигія скорѣйшимъ издаваніємъ нашоє нетерпѣніє оусмиряла и общество русскоє себѣ въ славу почислило, дѣланіє сего мужа достопамятнымъ почтеніємъ надгородити“. (246. ст.).

Під формальним зглядом впадає у тій статі в очи дивовижна мова, котра не є ні московською, ні церковно-славянською, ні українською. Наглядно бачимо, з якими трудностями доводилось бороти ся авторови, щоби висловити свої думки, котрі одначе в многих случаях і так лишили ся неясними через ужите невідповідного, або таки зовсім видуманого слова, чи вислову. Аж лячно дивити ся, до якого Мадеєвого ложа всякі Здерковські та їм подібні самохіть приковували свої мозки, серця і душі — за приводом і під проводом свого атамана, — щоби тільки, Боже борони, не писати мовою „простолюдина пасѣчника Грицка, ниже пастуха Панька“. Під річевим зглядом ми вже у II. розділі пізнали, яку ціну можна приложити до запевненя автора статі, що „егоже (себто Зубрицького) перомъ въ мѣсто корысти чистое народолюбіе владаетъ“. Ми бачили, що се „народолюбіе“ добре заплачено, а всеж таки витягано руку на всі боки (Поґодін, міністерство освіти) та ще й були претенсії до своїх земляків, що „не принимаютъ участія въ твоемъ положеніи“. Дуже ненаситне було се „народолюбіе“. — Мав одначе автор слушність, коли говорив, що „Исторія“ може мати велике значіне освідомлююче для Галичан. Вона могла здобути собі се значіне, як би Зубрицький писав мовою зрозумілою для загалу та не плюгавив у некультурний спосіб мови своїх земляків, за котрих грішми витягав руку.

Иншого рода американську рекляму читаємо у 32 ч. з 26/4. ст. 261 - 262. Якийсь „Стратинецъ“ у рубриці п. з. „Внутренныя извѣстія“ помістив ось яке „надослане“ зі Львова: „Случилося теперь у насъ во Львовѣ слѣдующее приключеніе — Одинъ слушатель тутешняго университета былъ такъ счастливъ, що выигралъ на лотеріи Амбо и отобралъ изъ кассы четыре ринскихъ. Радость была черезмѣрно велика! - Наступила рада съ товаришами, якъ бы тыи гроши оупотребити и повеселитися. Совѣтовали, радили, захваляючи разного рода присмачки. То у цукерника солодкіи тѣстечка и свѣжіи печенныи пирожки, то въ склепѣ оу купца швайцарскій сырокъ съ Виденьскими булочками, то колбаски съ хрѣномъ — ктось тамъ намекнулъ и о селедцяхъ съ цибулею, оцтомъ и оливою. Шкляночка винницкого пива, такоже незавадитъ на такомъ банкетѣ, бо то прецѣжь не піянство; а правду сказати, въ такій веселый день и цигарку выкурити не будетъ грѣхомъ. — Рада долго продолжалась — на послѣдокъ, (261. ст.) нашъ счастливецъ схватилъ за капелюхъ, завдѣлъ на себе бурнусъ (бо треба вамъ сказати, же оу насъ все еще докучливая стужа), вложилъ гроши въ кишеню, и пустился чрезъ шерокую оулицу въ мѣсто. — Коли онъ себѣ идетъ и идетъ къ городу, то я васъ прошу любезныи читатели отгадати, якъ вы думаєте, що онъ себѣ купитъ

для своєго оувеселенія? — Вы имѣете добрый вкусъ, почтенныи чѧтатели, всѣ выше напомянутыи лакотки смачныи же а҃ѣь слина въ оустахъ кипитъ, а я вамъ даю слово, що вы однакожь неотгадаете. — Посмотримъ только за нимъ, куда онъ обернулся. — Дивѣтся, дивѣтся, вотъ онъ летитъ якъ стрѣла коло латинской катедры, черезъ ринокъ, черезъ Русскую оулицу, не обзирается ни на склепы съ сыромъ, колбасами и селедцями, впадаетъ до Ставропигіянской книжной лавки — и пренумерується на Исторію Галиціи Зубрицкаго! — То єсть сущая истина. — Честь ревностному любознательному молодому человѣку, а радость родителямъ его!" (262 ст.). Дав отже „Стратинецъ" своїм землякам пересторогу, щоби не думали про разного рода присмачки", тільки про „Исторію" Зубрицького, та заохотив їх, щоби памятали про неї, хоч би навіть не виграли на льотерії амба.

У 34 ч. з 3/5., ст. 279—280., знов у відділі „Внутренныя извѣстія" читаємо: „Понеже изъ многихъ сторонъ изъявлено желаніе, дабы по возможности продолжити реченецъ (срокъ) на предплату Исторіи Галичской Г. Дениса Зубрицкого издаваемой Інститутомъ Ставропигіанскимъ: про тое оуважаючи на обстоятельства, що череъ долгое время пересѣченымъ или оутрудженымъ было сообщеніе съ почтами, продолжается речинецъ предплаты до конца мѣсяця Іунія т. г. — Всеч. Г. Левъ Сосновскій занимается такъ якъ прежде исключительно собираніємъ предплаты на реченое сочиненіе даже до окончанія сего дѣла по желанію самого сочинителя и заключенію сесійному Інститута Ставропигіянского. Мы имѣемъ надѣю, що небавомъ повитаемъ І. Томъ сего превосходного литературного плода". Маємо ту до діла зі звичайною реклямовою ложею, що, мовляв, много людий цікавить ся печатаним твором та що на бажанє і для вигоди інтересованих продовжує ся передплата. Того самого способу ужила Ставропигія не в останнє. — Належить також підчеркнути й сю обставину, що на бажанє автора головним уповновласненим в справах „Исторіи" Ставропигія зробила бувшого сеніора Льва Сосновського. Ся обставина, що Ставропигійська старшина згодила ся на бажанє Зубрицького, є одним із доказів звісної його „правдомовности" та ілюстрацією до його твердженя про інтриґи партіи „враждебной русскому элементу".

У 42 ч. з 31/5., ст. 433, у відділі „Внутренныя извѣстія" повідомлено, що І. ч. вийде з кінцем мая, або з початком червня. Інститут „просилъ оуже черезъ листы высокопочтенныхъ Господиновъ собирателей пренумераты", щобы до 15/6. прислали спис передплатників, бо в І. части треба буде напечатати їх імена „яко соревнователей и пособниковъ имѣвшихъ оучастіе въ изданіи сей книги. —

Просьбу тую повторяємъ єще посредствомъ Галицкой Зори, и покорнѣйше просимъ исполнити єю, иначе не будетъ виною Института, єслибы имя которого либо высокоуважаємого предплатителя не было напечатаннымъ". Зовсім подібну змістом пригадку оповіщено у 44. ч. з 7/6. на ст. 447. на першім місци.

У 52 ч. з 5/7., ст. 511—512, на першім місци стоїть: „Окончанную первую часть Галицкой Исторіи выпустилъ Ставропигіанскій Институтъ съ концемъ мѣсяца Іюнія по Русскому календару въ свѣтъ и тѣмъ способомъ исполнилъ свою обязанность и своє слово". Дальше подано поученє, куди мають звертати ся за книжкою львівські передплатники, а куди позальвівські. „Г. Г. Собирателей покорнѣйше проситься полученные гроши отсылати звычайнымъ способомъ до Г. Сосновского, понеже безъ грошей не можно заступити великихъ выдатковъ на красный папѣръ записанный изъ Вѣдня, на фарбу, на друкарей и иные расходы". На бажанє деяких львівських мешканців продовжує ся передплата лиш у Львові до 1/8. ст. ст. і нові львівські передплатники мають зложити з гори 4 з.р., за котрі одержать зараз І. ч. оправлену разом з картою, ІІ. ч. одержать з другими, а їх імена будуть напечатані у ІІ. части. По 1/8. ціна обох частий підносить ся до 5 з. р. „Институтъ надѣется, что съ помощію Всемогущого Бога окончитъ вторую часть найдальше до 1-го Октября текущого року". Сю ІІ. ч. обіцяно висилати випусками по 3 аркуші тим передплатникам, котрих гроші вплинуть до каси Інститута.

У 64 ч. з 16/8., ст. 639, Інститут просив збирачів передплати, „щобы изволили отсылати оставшіеся въ ихъ рукахъ Екземпляри Картины и Введенія, и собранныи гроши, понеже обрахунокъ приходится учинити, и Расходы грошей що день умножаются. — Вторая часть Исторіи выйдетъ съ печатни непремѣнно съ концемъ мѣсяца Сентябрія текущаго року".

У 75 ч. з 24/9. ст. 743, поміщено ось яке „увѣдомленіе". „Вторая часть Галицкой Исторіи Г. Зубрицкого вышла уже изъ друку и по укончepisи 8 друковымъ закономъ постановленныхъ дней будетъ выдаватися тѣмъ Господинамъ Пренумерантамъ, которые за обѣ части заплатили Пренумерату". Знов поученє для львівських і позальвівських передплатників та просьба до збирачів передплати, щоби посилали гроші, а Інститут вишле примірники.

Вкінци у 83 ч. з 22/10., ст. 807, звіщено, що ІІ. ч. вже розіслана тим збирачам передплати, котрі прислали гроші, тому передплатники мають до них звертати ся за примірниками, а не до Інститута. „Тако же просится тѣхъ Пановъ Собирателей, которыи грошей єще не остослали, поспѣшити ся съ отсылкою, щобы Институтъ былъ въ состоянію здѣлати пріуготовленія къ изданію третой части,

содержащой въ собѣ самую достопамятную и любопытнѣйшую епоху отечественной Исторіи отъ 1200 до 1341 года. Тая часть въ рукописи єсть уже почти укончена. Премногіи изъ получившихъ первыи двѣ части заботливо попытуются о времени изданія третой. Институтъ же неможетъ удовлетворити требованіямъ черезъ медленность нѣкоторыхъ предплатителей не надославшихъ єще належитость".

Останне у 1852. р. в „Зорі Галицькій" оголошене Ставропигії в справі наміреного безпроволочного печатаня III. ч. покриває ся з тим, що ми знаємо із II. розділу, а саме, що старшина Ставропигії зараз по випечатаню II. ч. поручила Я. Головацькому та П. Катернощі переговорювати з автором в справі печатаня III. ч. Отсі два факти доказують певно, понад усякий сумнів, волю старшини з 1852/3. р. довести як найскорше до кінця печатане цілости твору Зубрицького і тим способом не тільки покінчити промислово-торговельний інтерес, але також пустити між суспільність книжку, о котрої напрямі та стремлінях не було хиба вже жадного сумніву по оголошенню звісних двох екскурсів проти народної мови у I. та II. ч. З другого боку сі два факти опрокидують нічим неоправдане підозрінє Зубрицького, що старшина Ставропигії, а саме її частина „враждебн-а русскому элементу", робила перепони при печатаню III. ч. та тільки „опасаясь роптанія", „не смѣла откровенно отказать печатанію 3-й части". Ми вже у II. главі пересвідчили ся, що ся боротьба Зубрицького із уроєними ворогами мала своїм підкладом грошеві мотиви, а не якесь ворогованє партії „враждебной русскому элементу". Сю прикмету характеру Зубрицького будемо мати нагоду подивляти при обговорюваню печатаня III. ч.

III. ч. „Исторіи" не довело ся напечатати старшині з 1852/3. р., приготованя до печати поробила старшина з 1853/4. р.; а напетала щойно старшина з 1854/5. р. Про причини сього опізненя я скажу низше, щоби передше подати фактичний перебіг справи, котрий кине світло на дійсні та видумані причини опізненя.

У „Зорі Галицькій" з 1854. р. між 11. і 12. ч. поміщено „Воззваніе[2]) къ передплатѣ на третій Томъ Исторіи древняго галичско-русскаго княжества сочиненной Денисомъ Зубрицкимъ", датоване 2. (14.) марта 1854. р. В нім сказано, що видавши I. і II. ч. „Исторіи", Ставропигійський Інститут додержав свого слова та „снискалъ себѣ за свою акуратность и исправность благодареніе и довѣренность

[1]) Се „Воззваніе" оголосила старшина з 1853/4 р., котра зробила з автором в справі услівій печатаня III. ч., умову датовану 7. січня 1854. р, а доповнену 27. січня (10. лютня) 1804. р. (Гл. II. розділ). Ся старшина урядувала до 18. (30.) цвітня 1854. р., коли відбули ся вибори нової старшини на 1854/5. р. (Гл. „Зоря Галицкая" ч. 17. з 21. цвітня (3. мая) 1854. р., ст. 216.

истинныхъ любителей науки и народной Исторіи. — Но не смотря на то, что Институтъ сдержалъ свое слово, что онъ больше не обязался, роптало много особъ, для чего не издается третяя часть? — многіи требовали и жадали продолженія дѣла — и справедливо — понеже изданное доселѣ сочиненіе еще не цѣлое, не полное, первыя двѣ части заключаютъ въ себѣ больше общую исторію всѣхъ русскихъ племенъ, якъ исторію Галиціи — и въ самомъ дѣлѣ на что бы пригодилось не оконченное историческое сочиненіе? — И по той причинѣ приложилъ Институтъ все свое стараніе, чтобы набыти манускриптъ и напечатати самое любопытнѣйшее отдѣленіе Галицкой Исторіи.

Не мало было трудностей и перепонъ; Институту удалось однакожъ, для угожденія своимъ Галицкимъ соотчичамъ, преодолѣти всѣ препятствія, рукопись находится уже въ его распоряженію, и онъ приступаетъ немедленно къ печатанію ея".

Дальше подано докладний перегляд змісту III. ч. „Словомъ тая часть нашей Исторіи заключаетъ въ себѣ столь много интересныхъ происшествій, что она заслуживаетъ вниманія не только Галичанина, но и всякаго инаго любительнаго дѣеиспытателя. Она послужитъ къ объясненію многихъ сомнительствъ въ польской, венгерской, русской и литовской Исторіи, и можно сказати, что Сочинитель ревностно и съ любовію къ предмету занялся своимъ дѣломъ".

III. часть буде виносити 20 аркушів отже буде рівнати ся I. і II. ч., буде напечатана в такім самім форматі та на такім самім папери. „Къ изданію употреблятся ново, для того отлитыя литеры. — Печатаніе начинается неотложно".

Давні передплатники нехай і тепер замовлять собі книжки або в книгарни Інституту, або у тих збирачів передплати, для котрих Інститут виєднає дозвіл високого краєвого правительства. Передплата приймає ся у всіх „порядочныхъ книжныхъ лавкахъ краєвыхъ и заграничныхъ". Ціна примірника буде 3·20 з. р. К. М. по конець червня, потім буде піднесена на 4·30 в. р. „За точность, акуратность и исправность ручается Институтъ". Для вигоди передплатників обнижує ся ціна I. і II. ч. з картою на 4 з. р. на час до кінця червня.

Найблизшу і останню оповістку в справі III. ч. находимо у „Зорі Галицькій" з 14. (26.) липня 1854., ч. 29., ст. 360. В сій оповістці сказано, що незабаром мине місяць, як почало ся печатанє III ч., значить, з кінцем червня н. ст., отже 3½ місяця по оголошеню „воззванія". Дальше сказано: „Объявленіе о томъ сочиненіи воспріято повсюду съ большимъ удовольствіемъ и якъ то явствуетъ изъ численныхъ дописей, ожидаютъ съ нетерпѣніемъ его появленія".

Пишуть іменно (буцімто) з многих сторін, чи не продовжити би передплати до кінця вересня. „Мы узнали и съ тѣмъ поспѣшаемъ извѣстити нашое читательство, что удовлетворяючи желаніямъ Институтъ Ставропигійскій продолжилъ охотно время собранія“ до кінця вересня. „Должно признати, что якъ Благ. Сочинитель такъ и предпринимающій Институтъ Ставропигійскій не носятся совсѣмъ съ гадками за пользою, а изъящество изданія посвидѣтельствуетъ то вполнѣ. По препорученію подаемъ то до Вп. Читательства“. Желаючі передплатити нехай звернуть ся до збирачів, „или гдѣбы мѣстныи обстоятельства причинили якіи неудобства, могутъ друзья меже собою собрати и подъ однымъ надписомъ присылати предплатныи гроши впростъ до Институтской книжной лавки.

Із сих двох оповісток Ставропигійського Інститута в справі печатаня III. ч. „Исторіи“ бачимо, що мимо заяви з 2. (14.) марта, що „онъ (себто Інститут) приступаетъ немедленно къ печатанію ея“, що „печатаніе начинается неотложно“, воно розпочало ся щойно з кінцем червня н. ст. 1854. р. Якаж була причина сього півчетверта-місячного опізненя, а що більше, яка була причина, що до сього печатаня не приступлено ані 1852. ані 1853. р.? Що сеї причини не можемо шукати у складі старшини ані з 1852/3. ані з 1853/4. ані з 1854/5 р. — мимо звісних нам підозрінь Зубрицького про інтриґи партії „враждебной русскому элементу“, про се вже була мова попереду. Та той сам Зубрицький, що був неутомимий у вишукуваню ворогів та інтриґ, найшов ще одного ворога і ше одну інтриґу. У часто цитованім листі до Поґодіна з 11. (23.) цвітня 1856. р. писав він осьщо: „Вамъ извѣстно, что я издалъ 4 части Галичской исторіи, Вамъ извѣстно потому, что Вы благосклонно постарались о возвращеніе манускрипта третей части, находящагося тогда въ Москвѣ. Когда манускриптъ былъ тамъ, обнадеживали меня здѣсь средствами къ изданію той 3-й части; какъ же я получилъ рукопись и приступилъ къ печатанію, громко прежде обѣщанное пособіе владыки, пользующагося годовымъ доходомъ около 10000 гульденовъ, кончилось подпиской на 24 экз. — и я сѣлъ на ледѣ. Неосталось другого средства, какъ обратиться опять къ Ставропигіянскому Институту, который печаталъ на свое иждивеніе первыя двѣ части“[1]). Із сих слів виходило би, що Зубрицькому була обіцяна поміч від владики (львівського митрополита), що він на сій основі „приступилъ къ печатанію“, що одначе він „сѣлъ на ледѣ“, як владика рішив ся помочи лише підпискою 24 примірників, та щойно тоді „неосталось другаго средства, какъ обратиться опять къ Ставропигіанскому Институту“.

[1]) Гл. „Письма“, ст. 592.

Впевнюванє Зубрицького про обіцяну поміч владики появляє ся в одинокім сім місци. Про сю поміч ані сам він, ані ніхто инший навіть не натякнув нам ніколи і ніде і тому воно вже наслідком своєї одинокости мусить будити сумнів що до її достовірности. Теоретичному припущеню про можливість обітниці такої помочи противить ся практично ся обставина, що тяжко припустити, аби на твір о напрямі обєдинительнім (і з уваги на форму і з уваги на зміст) дав наклад митрополит, по пересвідченям горячий католик і австрійський патріот, котрий з нагоди нищеня унії в Росії в 1830. рр. видав 1840. і 1841. р. пастирські листи в сій справі та сим способом разом з римським престолом станув в обороні унії проти Росії[1]). Вкінци і фактичний стан, звісний нам із актів, вповні виключає можливість такої справи, бо ми нічого не знаємо про те, будьто би Зубрицький „приступилъ къ печатанію“ ані про те, що він сів на леді, не одержавши помочи. Колиб се було правда, то в офіціяльній умові автора зі Ставропигією з дня 7. січня, зглядно з 29. січня (10. лютня) 1854. р. се мусіло би було найти свій відгомін: прим. автор був би відпродав Ставропигії напечатану частину III. ч., а тимчасом в його умові не найдемо навіть сліду на який небудь натяк в сім напрямі. В його умові дотично III. ч. у 1. точці говорить ся виразно про новий інтерес, як про продовженє давного інтересу. „Авторъ не соглашается на товарищество (Gesellschaftsgeschäft) якъ было при изданіи перваго и втораго тома, не хочетъ запускатися въ разсчеты (Abrechnungen) якъ было прежде, понеже онъ старъ, и можетъ быти недочекается конца печатанія, но желаетъ продати право напечатанія тысячи экземпляровъ третяго тома, или гуртомъ (im Pausch), или же за каждый листъ (Bogen) въ особенности; и тѣмъ только способомъ исполнится аксіома „clara pacta bonos faciunt amicos“.

Не можна також припустити, щоби Зубрицький приступав до печатаня III. ч. сам, в надії на поміч владики, по умові зі Ставропигією, бо се значило би по перше, що він зірвав умову зі Ставропигією і щойно опісля знову з нею перепросив ся, а ми про се нічого не знаємо; впрочім по друге, таким припущенєм не потребуємо навіть займати ся, бо те печатанє Зубрицьким III. ч. на власний рахунок в надії на поміч владики мало би мати місце п е р е д умовою зі Ставропигією.

Одним словом: впевнюванє Зубрицького про обіцяну митрополитом поміч при печатаню III. ч. „Исторіи“, твердженє, що відмова сеї помочи мала вплив на опізненє в пе-

---

[1]) Гр. проф. Студинський: „Копітар і Зубрицький. Студія“. Відбитка з CXXV. т. Записок Наук. Тов. ім. Шевч., Львів, 1918. ст. 33. і д. 26. і д.

чатаню, мусимо вважати незгідним з правдою (і тим самим автора такого твердженя приловити ще раз на говореню неправди та клеветі) та причин опізненя пошукати де иноді.

Одною з тих причин міг бути брак рукописи, котру Зубрицький вислав 6. (18.) січня 1854. до Москви, до „Общества Исторіи и Древностей“ з просьбою, її там напечатати[1]). Коли сю рукопись звернено Зубрицькому, сього на жаль не знаємо, одначе слова „воззванія“, що „рукопись находится уже въ его (себто Інститута) распоряженію, и онъ приступаетъ немедленно къ печатанію ея“, вказували би, що саме сеї рукописи вижидано і що й но по її повороті оголошено „воззваніе“. Обставина, що Зубрицький віддав до печати при умові зі Ставропигією на разі лише 6 зошитів, тих самих саме, котрі 6. (18.) січня 1853. р. він післав до Москви[2]), а конець мав віддати доперва, „якъ будетъ совсѣмъ выготовлена“ (себто тетрадь), — вказувала би, що рукопись з Москви він одержав так пізно, що вже не міг докінчити її та віддав до печати се, що мав, себто тих самих 6 зошитів. Може не без впливу на речинець печатаня III. ч. був технічний стан печатні Ставропигії, про що довідуємося знов із „воззванія“, а саме, що „къ изданію употребляется ново, для того отлитыя литеры“. Ся остання, технічна перепона могла мати свою причину у невідрадним фінансовім стані Ставропигії. Про се писав Зубрицкий 6. (18.) січня 1853. р. до „Общества Исторіи и Древностей“ осьщо: „Первыхъ двѣ частей издало Ставропигіянское заведеніе своимъ иждивеніемъ; когда теперъ по случаю нажитыхъ управителями Института въ несчастномъ 1848 году долговъ, послѣдовало судебное запрещеніе и опись на всѣ доходы общества до погашенія долговъ, слѣдовательно, когда Институтъ лишился на нѣсколько лѣтъ права располагать своимъ имуществомъ и издерживать на печатаніе книгъ, нѣтъ у насъ возможности издать третьюю часть, и по тойто причинѣ дерзаю предложить Высокому Имп. Общ. часть своей рукописи“. Отсе й була поважнійша причина припізненя печатаня III. ч., для нас тим ціннійша, що подав її у хвилі щирости той сам Зубрицький, котрому три літа потім (11. (23.) цвітня 1856. р.) вигідно було говорити зовсім що инше, а саме, що „подъ предлогомъ недостатка наличныхъ денегъ, удовлетворили меня за манускриптъ очень ничтожной наградой“. Не був се ніякий „предлогъ“, а чиста правда, котра тим більше осуджує Зубрицького, що він знав дві правди, відповідно до потреби хвилі. Отсі спостереженя роблять ще більше осудним його поступованє.

---

[1]) Гл. проф. Студинський „З кореспонденції Дениса Зубрицького (Р р. 1840—1853.)“. Відбитка з XLIII. т. Записок Наук. Тов. ім Шевч., Львів, 1901., ст 60.

[2]) Тамже ст. 57.

По виясненю причин опізненя в печатаню III. ч. зазнайомимо ся із кроками Ставропигії для призбираня передплатників, зглядно збирачів передплати. Новий пресовий закон зневолив Ставропигію звернути ся з відповідними просьбами до шефів країв, в котрих границях вона числила на передплатників, себто до галицької краєвої президії та до намісництва у Пешті й у Відни. Перейдемо по черзі, яку долю мали поданя Ставропигії до Відня, Львова та Пешту.

Поданє [1]) до долішно-австрійського намісництва у Відни зробила Ставропигія на імя Юліяна Вислобоцького, редактора „Вѣстника“, та Івана Головацького, одначе без відома сих людий. Коли в маю візвано їх на поліцію та запитано, чи вони бажають мати дозвіл збирати передплату, Вислобоцький зовсім відмовив ся від участи у збираню, а Головацький заявив, що займе ся збіркою тільки у вузкім кругі своїх „Gönner und Freunde“, „somit hiebei in einer Art interveniren wird, die eines polizeilichen Erlaubnisscheines (der ohnehin nur für einen ambulanten Sammler bestimmt ist.) nicht bedarf“ [2]).

Цікаво, що Ставропигія зовсім не порозумівала ся з обома названими людьми, чи вони годять ся займитись передплатою та чи позволяють внести поданє на своє імя. Ся безцеремонність супроти одномишленника, Івана Головацького, могла би бути оправдана, одначе була не на місци супроти Вислобоцького, що заступав зовсім инший національний світогляд. Впрочім навіть одномишленникови Іванови Головацькому крок Ставропигії був немилий, може не так по своїй формі, як по своїй сути. В листі до Якова з 5. VII. 1854. р. писав він: „Меня и Вислобоцкаго призывали до здѣшней полиціи, и спрашивали, желаемъ ли получить призволеніе къ разношенію и собиранію пренумераты для Ставропигіи? или може только мы распространяемъ Исторію Г. Дениса въ кругѣ нашихъ друзей и знакомыхъ? Отъ перваго вопроса разумѣется какъ чиновники отказались, а на второе не нужно по закону никакого призволенія; по тому я увидѣлъ, что Ставропигія прибавила себѣ хлопотъ вовсе излишнихъ, а намъ непріятностей“ [3]).

Рішенє віденської поліції, зглядно намісництва було доброю наукою для Ставропигії у її заходах перед галицькими властями. Найвисшим краєвим урядом в Галичині було k. k. Landespraesidium, до котрого Ставропигія внесла

---

[1]) Ні бруліону, ні чистопису сього поданя (так само і поданя до Пешту) нема, є лиш почтовий рецепіс з датою 19. IV. 1854. (Гл. архив Ставропигії, фасцикул 670.)

[2]) Про се довідуємо ся із письма директора поліції Хоминського до Ставропигії з 8. VI. 1854. р. (Гл. архив Ставр., фасц. 670.)

[3]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция Якова Головацького в літах 1850—1862“, ст. 142.

поданє 21. III. 1854. p.[1]). Львівська краєва президія відповіла 11. V., що „derlei Bewilligungen in Gemässheit des § 7. des Pressgesetzes bei den betreffenden Sicherheitsbehörden anzusuchen sind". З уваги на се „das zu Lemberg unter dem Schutz der hohen Regierung bestehende gr. kat. Stauropigian. Institut", покликуючись на письмо президії з 11. V., виготовив на імена сподіваних збирачів передплати поданя до відповідних k. k. Kreisbehörden, а саме: 1) на імя о. Івана Досковського в Перемишли до окружної власти в Перемишли, 2) на імя о. Юліяна Величковського в Калуши (до окружної власти в Стрию), 3) на імя о. Шмериковського в Чорткові (до Чорткова), 4) на імя Юліяна Лаврівського, k. k. Justiziär в Самборі (до Самбора), 5) на імя о. Теофіля Павликова в Бережанах (до Бережан), 6) на імя о. Йосафата Кобринського в Мишині (до Коломиї), 7) на імя Климента Меруновича, ґімн. учителя в Тернополи (до Тернополя), 8) на імя о. Івана Яновича в Бродах (до Бродів), 9) на імя о. Григорія Левицького в Золочеві (до Золочева), 10) на імя о. Маційовського в Бучачи (до Бучача), 11) на імя о. Гната Лопатинського в Порогах (до Станиславова) і вкінци 12) на імя о. Теодозія Максимовича до дирекції поліції в Чернівцях. З вичислених імен бачимо, що з нагоди печатаня III. ч. Ставропигія звернула ся майже до всіх тих самих збирачів передплати, що й з нагоди печатаня I. і II. ч., тільки замість неб. Петра Головацького бачимо Клима Меруновича, а замість о. Шанковського стрічаємо о. Гната Лопатинського. Поданя, виготовлені Ставропигією, мали підписати названі особи та внести їх від себе до відповідних властий. До кождої із названих осіб вийшов від Ставропигії лист, датований 29. V., а в нім писано що „es liegt dem Staur. Institut viel daran, damit diese Ermächtigung bald ertheilt, und sofort die Pränumeration eröffnet werde". „Sobald die Bewilligung erfolgt, wolle mit der Sammlung sogleich begonnen u. von dem Fortschritt mit wenigen Zeilen anher Nachricht gegeben werden".

Не знаємо, як поладнано усі 12 подань; в актах зберегло ся тільки рішенє поданя о. Величковського та о. Левицького. Стрийська окружна власть відповіла відмовно на просьбу о. Величковського „in Folge k. Statthalterei-Praesidial-Erlasses vom 29. September 1854., Z. 1060.", котрого зміст нам, на жаль, незвісний, хоч нам цікаво було би його знати. На той сам розпорядок галицького намісництва покликав ся також золочівський начальник повіту у своїм письмі до о. Левицького з 2. X. Після сеї відмови Ставропигійський Інститут звернув ся 17. XI. 1854. до обох священиків з новими листами, в котрих просив „mit der Samm-

[1]) В актах Ставр. є бруліон сього поданя.

lung dieser Pränumeration im Kreise Ihrer Freunde und Bekannten doch fortfahren zu wollen". Для успокоєня обох Всеч. ОО. Інститут подав звісну інтерпретацію § 7. пресового закона зі сторони віденської дирекції поліції з 27. V. 1854. „Es ist daher lediglich der irrigen Auslegung des § 7. des neuen Pressgesetzes zuzuschreiben, dass wir uns um eine derlei Bewilligung bewarben, da es niemals in unserer Absicht lag, die Pränumeration auf das obige Werk im ambulanten Wege durch Ausrufer oder Kolporteuresammeln zu lassen. Wollen Euer Hochwürden daher durch den erhaltenen negativen Bescheid, der offenbar eine irrige Vorausezung zum Ausgangspunkte hat, sich nicht beirren lassen und uns bald mit einer erwünschten Antwort erfreuen".[1]).

Із наведеного отсе перебігу бачимо, що галицьке намісництво не відмовило, ані не дало Ставропигії дозволу на збиране передплати, але відіслало її до окружних властий, котрі у двох случаях (Золочів, Стрий) відмовили дозволу, покликуючись на близше незвісні нам розпорядки сього намісництва. Без формального урядового дозволу о. Величковський і о. Левицький збирали передплату на власну відвічальність, о скільки її збирали взагалі. Що деякі зі збирачів не мали великої охоти збирати без дозволу, можемо бачити се зі слів Клима Меруновича, одного із ревнійших членів Погодінської кольонії. В листі до Якова Головацького з 13 (25). мая 1854. р. писав він: „Се отвѣтъ мой на ласкавое писаніе съ дня 21. апр. 3. мая, нимже Ваше Преподобіе здѣлали мнѣ велію честь, оудостоивая мене довѣреніемъ въ имени и въ справѣ Института Ставропигійскаго. Охотно принимаюсь собирати предплату на III. томъ сочиненія Д. Зубрицкаго; но по нынѣшній день я еще съ никимъ въ тѣмъ дѣлѣ не сообщился, ожидаю бо отъ Вашого Преподобія оудостовѣренія, яко Институтъ Ставр. получилъ оуже ц. к. правительства къ сему произволеніе".[2]). Та видко, що з „произволеніями" йшло дуже тупо, а збирачі не мали відваги збирати передплати без тих „произволеній", а передплата мало впливала, коли Інститут рішив ся продовжити речинець передплати, а боязливих поучити, що „гдѣ бы мѣстныи обстоятельства причинили якіи неудобства, могутъ друзья меже собою собрати и подъ однымъ надписомъ присылати предплатныи гроши впростъ до Институтской книжной лавки".

З угорським правительством[3]) Ставропигія також не мала щастя. На поданє, адресоване до намісництва в Пешті, заосмотрене у „воззваніе", зажадало намісництво пі-

[1]) Гл. архив Ставр., фасц. 670.

[2]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция Якова Головацького в лігах 1850—1862", ст. 135.

[3]) Із сим правительством Ставр. зносила ся через львівську дирекцію поліції.

мецького перекладу сього „воззванія“. Може й предложила Ставропигія жаданий переклад, та не маючи надії на прихильне поладнанє, воліла перевести справу не урядово, а приватно із сими особами, котрих мала на думці запросити до збираня передплати. Були се два стовпи обединеня: о. Раковський Іван та о. Духнович Олександер, до котрих вислано відповідні листи 17 (5) падолиста 1854. р. Сказано там, що вже напечатано 14. аркуш III. ч. „Исторіи“ „von dem in wissenschaftlicher und nationaler Hinsicht äusserst schätzbaren Werke unseres gelehrten Geschichtsforschers Dyonis R. v. Zubrzycki“. „Die Herausgabe dieses Werkes wird aber durch die geringe Zahl der Pränumeranten zu einem sehr schwierigen Unternehmen. Indem wir daher Ew. Hochwürden bisherige Bemühungen im Zwecke der vollständigen Herausgabe dieses Werkes, so wie in Absicht auf Hebung der nationellen Litteratur mit Dankbarkeit anerkennen; erlauben mir uns Ihre gütige Intervention noch ferner in Anspruch zu nehmen und Ew. Hochwürden ergebenst zu bitten, mit der Sammlung der Pränumeration auf den III. Band des obigen geschichtlichen Werkes, im Kreise Ihrer Freunde und Bekannten fortfahren zu wollen“. Для успокоєня додано звісну нам інтерпретацію §. 7. пресового закона та висловлено надію, що ми, себ то Інститут, „sehen mit Zuversicht Ew. Hochwürden freundlicher Entsprechung“.

До Раковського не було навіть потреби висилати таке письмо, бо він ще 11 (23) мая 1854. р. на руки Якова Головацького зложив зобовязанє поступати саме в такий спосіб. Він писав: „Если оно (себто дозволеніе) еще не получено, то я стану только у тѣхъ лицъ просить о подпискѣ, которыя мнѣ покороче знакомы, и потому не льзя мнѣ предполагать о нихъ, чтобъ останавливались на недоказаніи упомянутаго дозволенія, а если оно на самомъ дѣлѣ получено, то тогда обращусь съ просьбою моею за ссыланіемъ на испосредствованное дозволеніе, и къ такимъ лицамъ, которыя мнѣ менѣе знакомы, чтобъ такимъ образомъ споспѣшествовать распространенію превосходнаго дѣла какъ возможно въ самомъ большемъ кругу. Впрочемъ само собою разумѣется, что упомянутое дозволеніе тѣмъ болѣе желательно, чѣмъ склоннѣе люди предполагать препятсвія въ развиваніи нашей Литературы“ [1]).

„Упомянутое дозволеніе“ таки не прийшло, а навпаки прийшло „не — произволеніе“ (говорячи мовою Клима Меруновича), котре дня 28. X. 1854. р. видало „das hohe k. k. Militair- und Zivil-Gouvernement für Ungarn“. Тим самим Ставропигія була звільнена від висилки „der mit dem hierortigen Schreiben vom 9. Oktober l. J. Z. 18118. abgefor-

[1]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция Якова Головацького в літах 1850 - 1862“, ст. 134—135.

derten Übersetzung der ruthenischen Pränumerations-Ankündigung“ [1]).

Цікаво, що в письмі львівської дирекції поліції з 9. X. і 9. XII. 1854. р., говорить ся про „ruthenische Ankündigung“, але заголовок твору Зубрицького переложено по німецьки „Geschichte des alt-halizisch-russischen Fürstenthums“ („Geschichte des halitschisch-russischen Fürstenthums“). Дирекція поліції (одержавши письмо від галицької краєвої президії, а ся знова від найвисшої краєвої власти на Угорщині, а остання від Ставропигії) передавала тут, мабуть, вірно спосіб називаня у первіснім оригіналі, себто у письмі від Ставропигії. І вже се баламутне називане тої самої території, зглядно мови на сій території раз ruthenisch, раз russisch могло звернути увагу референта та спонукати його пошукати за причинами такого баламученя. Одначе ледви, чи перший референт у Пешті впав на сю гадку, бо инакше був би се зазначив, а він по просту зажадав німецького перекладу „воззванія“. Імовірнійше, що хтось посторонний, щойно по висилці першого письма звернув йому увагу на се баламутство, вияснив йому мотиви сього та взагалі напрям твору. Тільки в такий спосіб можна пояснити собі, що пештенський референт, не чекаючи на німецький переклад „воззванія“, котрого був зажадав у 1. письмі, прямо відмовив дозволу збирати передплату в Угорщині. Хто міг подати потрібні інформації та викликати отсю заборону, на се не маємо ніяких вказівок.

Образ реклями „Исторіи“ та змаганя Ставропигії поширити її як найбільше був би неповний, як би ми не згадали про людий, що виступали на поручене і в імени Ставропигії. Тими особами були, як знаємо, Лев Сосновський та Яків Головацький. З дотеперішного висвітленя нам відомо, що Сосновський був сеніором в 1851/2. р., що сам автор бажав собі, щоби він був посередником між ним і Ставропигією, котра на се згодила ся та в його руках зосередила усю передплату на „Исторію“, а опісля висилку твору по його випечатаню [2]). Він завідував справами „Исторіи“ і в 1852/3. р., коли вже не був ні сеніором, ні взагалі старшиною у Ставропигії. Аж 11. I. 1853. р. написав він письмо, в котрім оправдував ся, що ізза поважного віку, ослабленого зору та подвоєня обовязків свого званя „nicht die weitere Besorgung des Geschäftes wegen der Zubrzyckischen Geschichte Galiziens, sondern auch gar keine sonstige

---

[1]) Гл. архив Ставр., фасц. 670.

[2]) Гл. прим. проф. Студинський: „Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862“, ст. 522., лист Івана Головацького до Якова Г. з 1 (13). цвітня 1852. р.

Beschäftigung bei dem Stauropigian. Institute übernehmen kann“ [1]).

Дуже діяльним був другий, визначений Ставропигією чоловік, Я. Головацький, що 6 (18) цвітня 1852. увійшов у склад старшини Ставропигії яко директор печатні, в 1853/4. р. був вдруге вибраний до сеї функції та справами „Исторіи“ орудував також в 1854/5. р., хоча вже не був членом старшини. Треба подивляти, з якою витревалостию виконував він свій обовязок, про що свідчить його переписка. В справах „Исторіи“ писав він або спеціяльні листи, або порушував їх попри инші справи у листах до ріжних людий. Вправді листів його до сих людий не маємо, зате маємо їх відповіди на його листи. І так про „Исторію“ говорить ся у 15 листах Івана Головацького, у 4 листах Йосифа Сокульського, у 2 листах Петра Головацького, у 2 листах Клима Меруновича, у 2 листах Духновича, у 3 листах Раковського, у 3 листах Досковського, в 1 листі Йосифа Левицького зі Заболотова, Париловича, Ганки, Гушалевича, В. Добрянського [2]). Він аґітував за передплатою, робив рекляму для „Исторіи“ у чужинців (гл. лист Ганки), збирав гроші і висилав книжки. Часто не вдоволяв ся він урядовими письмами Ставропигії, а писав від себе листи, щоби „Исторіи“ запевнити успіх, як се було прим. з Меруновичем Климом та Раковським Іваном.

---

[1]) Гл. архив Ставроп., фасц. 670.

[2]) Всі ті листи напечатані у часто цитованій книзі проф. Студиньского: „Кореспонденция Якова Головацького в літах 1852—1860“. А саме: I) листи Івана Головацького: 1) з 1 (13) IV. 1852. р., ст. 522., 2) з 21. XII. 1853. (2. I. 1852), ст. 44., 3) з 4. IV. 1853., ст. 53., 4) з (15) V. 1853., ст. 67., 5) з 19. III. (1. IV.) 1854., ст. 124., 6) з 6 (18) V. 1854., ст. 130., 7) з 5. VII. 1854., ст 142—143.‘ 8) з 15 (27) VII. 1854., ст. 145., 9) з 14 (26) X. 1854., ст. 152, 10) з 22. XII. 1854. (3. I. 1855.), ст. 168., 11) з 3. III. 1855., ст. 186., 12) з 11. IV. 1855., ст. 196., 13) з 6 (18) VI. 1855., ст. 210—211., 14) з 22—31/VII. 1856., ст. 288., 15) з 2. IV. 1857., ст. 347.

II. Листи Йосифа Сокульського: 1) з 16. III. 1853., ст. 49., 2) з 22. XI. 1854., ст. 157., 3) з 11. V. 1855, ст. 202., 4) з 8. IX. 1855, ст. 219—220.

III. Листи Петра Головацького: 1) з 6. III. 1853., ст. 47., 2) з 14. V. 1853., ст. 66.

IV. Листи Клима Меруновича: 1) з 2. I. 1854 (21. XII. 1853.), ст. 110., 2) з 13 (25) V. 1854., ст. 135.

V. Листи О Духновича: 1) з 8 (20) IV. 1854., ст. 126., 2) з 22. V. (3. VI.). 1854., ст. 138.

VI Листи Раковського: 1) 11 (23) V. 1854., ст. 134—135., 2) 2 (14) IV. 1854., ст. 200., 3) 23. III. (4. IV) 1857., ст. 349.

VII. Листи Досковського: 1) 8. V. 1854., ст. 130., 2) 26. VI. (8. VII) 1855., ст. 215-216.

VIII. Лист Йосифа Левицького зі Заболотова з 30. X. 1853., ст. 96.

IX. Лист о. Париловича з 18 (30) VII. 1855., ст. 216.

X. Лист Ганки з 8. X. 1854., ст. 149.

XI. Лист І. Гушалевича з 31. V. (12 VI). 1856., ст. 278.

XII. Лист В. Добрянського з 1854., ст. 164.

Се розпихане „Исторіи“ було одним зі способів поширюваня обѣдинительного напряму при помочи книжки[1]). У спосіб пожалуваня гідний з уваги на себе самого, а у спосіб злочинний з уваги на свій нарід — професор университета переняв функції писаря, начальника книжкового магазину ба навіть книгарського помічника — замість свій безперечно великий талант присвятити роботі професора та ученого. До сього довів Зубрицький слабовільного Головацького.

З доси сказаного нам відомо, що Зубрицький одержав як частину гонорара 115 примірників I. і II. ч. та 103 примірники III. ч. та що вповні, або майже вповні на кошт Ставропигії напечатав він „Анонима Гнезненского“. Зрозуміла річ, що й він старав ся розпродати свої примірники. В листах до нього, або про нього часто говорить ся про його стараня у сім напрямі. Найкрасший інтерес, котрий йому удав ся, була звісна продаж 50 примірників для археографічної комісії при посередництві Івана Головацького та протоєрея Раєвського, про що вже перед тим була згадка. Кромі сих 50 примірників поталанило Зубрицькому ще дещо трохи розпродати через самого Івана Головацького. З листу останнього з 8. XII. 1855. р. знаємо, що він розпродав книжок за невелику суму, але що гроші поволи збирано, то й поволи розійшли ся; отже він просив Зубрицького, щоби терпеливо пождав[2]). В серпни 1856. р. сей довг був ще невирівнаний, а тоді Зубрицький на радощах (десь у червни прийшли йому гроші від Поґодіна та з міністерства) подарував йому сей довг, за що I. Головацький подякував йому 10 (22). VIII. 1856. р.[3]). Одначе ще 2. IV. 1857. I. Головацький жалував ся перед Яковом, що „года минаютъ и я всегда не могу выйдти изъ долговъ, ни у него (себто Зубрицького) ни у Тебя[4])!“ З листа Сокульського (до Я. Головацького) знаємо, що Зубрицький просив його, „чтобы нашихъ къ покупкѣ Его изданной Исторіи Галицкой подстрекать“[5]). На Угорщину послав Зубрицький свій твір на руки Раковського, котрий в листі до Я. Головацького з 2 (14) IV. 1855. просив звістити його, „что слѣдующія за присланные мнѣ Имъ экземпляры своего сочиненія деньги доставлю, какъ скоро удастся мнѣ продать полученные экземпляры“.

---

[1]) Про обѣдительну пропаґанду Я. Головацького по ґімназіях через катехитів та учителів при помочи книжок гл. проф. Студинського: „Кореспонденция“, ст. CIII – CV.

[2]) Збірка Шаха.

[3]) Гл. проф. Студинського: „Кореспонденция“, ст. 347.

[4]) Гл. ibid., ст. 219.

[5]) ibid., ст. 200.

IV.

Як суспільність приняла „Історію“ та кілько примірників її розійшло ся?

У попередній главі пізнали ми, в який спосіб Ставропигія, зглядно особи, що виступали з її порученя (Лев Сосновський та Яків Головацький) робили рекляму і поширювали „Історію“ Зубрицького та як розпродував її сам автор. Треба тепер застановити ся, як на се реаґувала суспільність та яке було її відношенє до сього твору. До відповіди на се питанє не маємо вправді усіх даних, одначе і на основі сих матеріялів, що є в наших руках, можемо дати відповідь, дуже подібну до правди. З уваги на дані, котрими розпоряджаємо, будемо говорити з окрема про приняте, якого зазнала I. і II. ч., а окремо про приняте III. і IV. ч.

Перша і друга часть „Історії“ були далеко сильнійше реклямовані як III. і IV. ч. Коли про I. і II. ч. або сама Ставропигія, або особи з її порученя відзивали ся у „Зорі“ 1852. р. 13 разів, то про III. ч. зробила се Ставропигія усього 2 рази у „Зорі“ 1854. р. (коли „Анонимъ“ був у печати, відізвав ся про нього Северин Шехович у своїй „Семейній Бібліотеці“ з 1855. р.): і то, як памятаємо, сі дві оповістки в справі III. ч. були чисто ділові, підчас коли між 13 покликами в справі I. і II. ч. було кілька правдивих реклям. Відповідно до сього, як можна з гори припускати, розходила ся I. і II. ч. з одного, а III. і IV. ч. з другого боку.

При означеню числа передплачених примірників I. і II. ч. ми в тім щасливім положеню, що в „Історіи“ [1] маємо спис передплатників та число замовлених ними примірників: спис має 394 імен [2] з 418 примірниками. На

---

[1]) Гл. „Історія“, I. ч, ст. 199—210., II. ч., ст. 139.

[2]) Із 394 імен припадало на Угорщину 32, значить 8·12%, без Угорщини було 362. Між сими 362 особами було 4 Москалів, світських священників 265, монахів 3, монастир 1, державних урядників і служби 13, приватних і автономічних урядників 6, професор університета 1, ґімназіяльних учителів 8, директорів нормальних шкіл 2, учителів тривіяльних шкіл 3, пенсіонований державний урядник 1, адвокат 1, військових 2 (1 капраль, 1 поручник), війт 1, посадник 1, „обивателів“ 4, селян 3, редактор 1, книгар 1, богословів 11, семинаристів 11, дяків 2, студент фільософії 1, ґімназіяльних учеників 9, калькулянт 1, без професії 2, громада 1, бібліотек 3 [ґімназіяльна, 2 деканальні]. Впадає о очи велике число білого духовенства, 265 на 362, себто 73·20 %, і розмірно невеликий % сьітських передплатників. Між 32 передплатниками з Угорщини було 17 священиків, предсідатель повітового суда 1, повітовий комісар 1, адюнктів при повітовім комісарі 2, радник рахункової палати при земськім намісництві 1, секретар I. степени при земськім намісництві 1, „обиватель“ 1, поміщик 1, інжінерів 2, „словенський“ проповідник евангелицький 1, професор університету [на медицині] 1, урядник при земськім суді 1,

першім місци пишає ся імя російського великого князя Миколи Миколаєвича, на другім Михайла Миколаєвича, дальше львівського митрополита Михайла Левицького, перемиського епископа Григорія Яхимовича, буковинського епископа Евгена Гакмана, в доповненю на 209. ст. епископа Івана Бохенського, що був суфраганом львівського митрополита, а у списі, що у П. ч., на першім місци поставлено імя графа Дмитра Миколаєвича Блудова, статс-секретаря. Більше як один примірник „Исторіи“ замовили: 1) Андрій Балудянський, крилошанин та професор в Ужгороді 2 примірники, 2) Головацький Іван 2 прим., 3) Грушкевич Павло, парох в Винятинцях 3 прим., 4) Качковський Михайло, радник карного суду у Віснічи 3 прим., 5) Кобринський Йосафат 5 прим., 6) Мацієвський Модест 8 прим., 7) Рачинський Климент 3 прим., 8) Турчинський Стефан, парох в Пониковиці 2 прим., 9) Черлюнчакевич Яків, містодекан і парох в Олешицях 2 прим., 10) Янович Іван 2 прим. Чотири із 10 названих осіб були збирачами передплати: Головацький Іван (2), Кобринський (5), Мацієвський (8), Янович (2). Що більше число примірників замовляли вони не для себе, а для своїх передплатників — се ясне; чи прочі названі в осіб замовляли більше число примірників для себе, отже яко меценати чи також для других, не знати; могло бути і одно і друге. Чи особи, що замовили більше як 1 примірник, особливо до збирачів передплати се відносить ся — подали назви осіб передплачаючих у них, а кромі того число їх, чи отже коли числили їх двічи, — чи вони подали тільки число осіб без їх поіменного спису, — иншими словами, чи направду було 394 передплатників з 418 примірниками, чи тільки 394 передплатників і стількиж лише примірників або мало що більше понад 394 (надвишку числили би ми на рахунок „меценатів“, що замовили більше як 1 прим.), а менше як 418, — сього на невно не можна рішити. На-

---

председатель земського суда 1, військовий [ц. к. поручник] 1, „страпчей и чиновникъ при земскомъ казначействѣ“ 1. На 32 імена було 17 священників, 15 світських людий, значить % світських [46·87%] далеко більший як в Галичині. По народности було між священиками: 1 Москаль, 2 сербських священиків, 4 священиків римо-католицького обряду, значить від загального числа 17 відпадає 7, лишає ся 10 священиків „руської“ народности. Коли до сих 7 священиків-чужинців до ати ще „словенського“ проповідника евангелицького ісповіданя, також не-Українця, то одержимо 8 певних чужинців супроти 24 осіб „руської“ народности, отже рівно $^1/_4$ чужиців між передплатниками з Угорщини. Коли до сих чужинців додати ще 4 Москалів перше згаданих та відняти від загального числа 394, то одержало на загальне число передплатників „руської“ народности: 383 — тільки 24 угорських Русинів, себто 6·28%. І отся зникаюча дрібочка хотіла насаджувати і таки часто насаджувала обединене також у Галичині. Гл. про се у вступі до книги проф. Студинського п. з. „Кореспонденция Якова Головацького в літах 1850–1862“.

кликуванє Ставропигії у „Зорі“, щоби збирачі передплати подавали імена та титулятуру своїх передплатників, промовляло би за тим, що у напечатанім списі поміщені імена усіх передплатників, що отже число передплачених примірників є рівне або тільки дуже незначно перевишшає число 394. Та ми припустім можливість кориснійшу для Ставропигії і для автора, себто, що 1852. р. Ставропигія здобула 394 передплатників, котрі замовили 418 примірників.

Із осіб або інституцій, що набули I. і II. ч. вже пізнійше, 1853, 1854. або 1855. р., можу назвати тільки: сербського купця Деметровича Нестора [1]), богословів віденських: Іполита Криницького [2]), Володимира Добрянського [3]) та Антона Стражницького [4]), Олександра Духновича [5]), до котрого Іван Головацький прислав 5 примірників, протоєрея Раєвського, що набув ще 1 примірник кромі того, про котрий сказано у списі, та російське посольство. В листі з 4. IV. 1855. р. повідомив Іван Головацький Якова, що у нього передплачено 5 повних примірників [6]). Разом отже закуплено ще 16, а разом з попередними 434.

Крім сього розпродував I. і II. ч. сам автор. Зовсім певно знаємо, що для археоґрафічної комісії (через міністерство освіти) післав він 50 повних примірників (I—IV. ч.). Із його wykaz-y 1. точки знаємо, що до дня 3. X. 1855. р. з розпродажи I. і II. ч. від одержав 295·22 з. р. (себто 695·22 з. р., менше 400. з. р., котрі виплатила йому в готівці Ставропигія). Яке число примірників мусів він продати, щоби вторгувати сю квоту? Ціна одного примірника I. і II. ч. у передплаті виносила 4 з. р., а по випечатаню книгарська ціна виносила 5 з. р., отже Зубрицький міг продавати 1 примірник найбільше по 5 з. р., а найменше по 4 з. р. В першім случаю (при ціні 5 з. р. за 1 примірник) він мусів би продати 59 примірників, щоби одержати суму 295·22 з. р., в другім случаю (при ціні 4 з. р. за 1 примірник) він мусів би продати около 73 примірників, щоби одержати ту суму. Посередне число між 59 і 73 є 66, коли до сього додамо 6 примірників, про котрі мова під 18., 19. і 21. точкою wykaz-y, то одержимо число 122 примірників (50+66+6). Се число перевишшає вправді незначно число примірників, котре Зубрицький був одержав як гонорар, себто 115 (100 примірників замість грошевого

---

[1]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция Якова Головацького в літах 1850—1862“., ст. 124, лист з 19. III. (1. IV.) 1854. р.
[2]) Гл. ibid., ст. 130., лист з 6 [18]. V, 1854. р.
[3]) Гл. ibid., 143., лист з 5. VII, 1854. р.
[4]) Гл. ibid, ст. 127., лист з 8 [20]. IV. 1854. р.
[5]) Гл. ibid., ст. 53., лист з 4 IV. 1853.
[6]) Гл. ibid., ст. 196.

гонорара, 12 обовязкових примірників, 3 примірники на гарнійшім папері), зглядно 116 примірників (якийсь „меценат“ передплатив був для автора 1 примірник), але ся ріжниця вийшла відси, що ми не знаємо докладно ціни, по якій він продавав кождий примірник. В кождім разі се число показує, що наш рахунок був вірний, а дальше, що Зубрицький випродав усі свої примірники I. і II. ч. Значить менше більше в перших 4 роках по випечатаню I. і II. ч. Ставропигія та автор вспіли розпродати 550 примірників.

Півшеста сотки розкуплених примірників „Історіи“ були відповідию суспільности на визначну рекляму сього твору у „Зорі“ та на аґітацію зі сторони збирачів передплати. Як бачимо, число за скромне супроти праці та заходів, зроблених для його осягненя. Попри се замітна при тім числі і ся обставина, що значну частину його становить число примірників передплачених (418, себто 76%) супроти малого числа примірників закуплених по випечатаню (132, себто 24%). Немаловажне при тім також і се, що знову у числі 132 львину пайку становлять 115 примірників, розпроданих автором, підчас коли на Ставропигію припадало просто дрібне число (около 17). Вкінци дотично розпродажи 115 примірників не треба забувати, що вона дійшла до бажаного щасливого кінця що й но після того як автор зворушив серця покупнів слезливими листами про свою матеріяльну нужду, або що найменше після того, як своєю навязливостию приневолив своїх знакомих розібрати, або поміж других розіпхати його примірники. Одним словом наведені числа поучують нас наглядно, що вже в перших роках по випечатаню „Історія“ розходила ся дуже слабо. Причину сього обяву вияснює нам приняте, якого „Історія“ зазнала серед суспільности. Цінні у сім напрямі є нечисленні вправді, але дуже поучаючі голоси сучасників збережені у листах.

Священик Йосиф Василевич Сокульський (v. Сокольський) писав до Я. Головацького: „Патріарху нашему, благодѣтелю, благ. Господ Діонісіу Зубрицкому, за Его Исторію русск. галич. мое почтеніе и поздоров. Чтобы того Г. всевишный даривъ еще на многіи лѣта жизнею, и здравіемъ. Тотъ Г. у моимъ Сердци въ большомъ почитаніи“. „Г. Зубр. моими усты лобызайте руку Его. Онъ у насъ Руссиновъ уже теперь сталъ бесмертенъ и пребудетъ у руссовъ памяти имя его вовѣкъ“,[1]) Глибоке признанє

[1]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция“, ст. 49., лист з 16. III. 1853. р. Безпосередно по слові „почитаніи“ стоїть в листі ось яке реченє: „Какъ всѣ пинтуха-чурбони, щеголы Господа Доктори — то наши народніи враги, наемникѣ. хрістопродавцы. чрезъ 100 год. славлятся почестями — ба за кое благо? чрезъ нихъ нашъ народъ нынѣ сталъ подобенъ дереву здоровому, сочистому, сильному

читаємо також у листі Раковського до Зубрицького: „появленіе сочиненія Вашего Высокоблагородія какъ прекратившаго темноту помянутой галимаѳіи (себто „такъ названнаго галицско-русскаго языка“) уважается возсіявшимъ свѣтозарнымъ солнцемъ на небосклонѣ проясняѣвающей ся утренней народности нашей. Дай Боже! силъ и здоровья Вашему Высокоблагородію, что бы это сочиненіе, которое мы вмѣсто небылицы (в листі до Раковського Зубр. назвав свій твір „бездѣлиц-ею“) сокровищемъ народнымъ почитаемъ, было средоточіемъ издаваемыхъ далѣе въ томъ направленіи сочиненій, возлагая самый торжественный вѣнецъ славы на плоды многочисленнымъ трудомъ Вашимъ литерарнымъ“.[1])

Та попри такі пеани ми чуємо, що правда, похвали, але з дивним посмаком. Іван Головацький писав до Якова 10. (22) VIII. 1852. р.: „Исторія Зубрицкаго всѣмъ очень понравилась, хотя мало кто изъ нашихъ право се осудить въ состояніи“[2]). Той сам Іван Головацький заявляв вправді, що віденські питомці допитують ся м. и. за „Исторією“[3]), але зовсім инакше розходила ся „Исторія“, а инакше такі річи, як „Анѳологія“, „Отецъ Игнатій“ і т. д.[4]), — бо белѣтристику таки лекше читано, як науковий твір. Для других знову перепоною при читаню „Исторіи“ могла бути ще поважнійша річ, чим неохота до наукового твору. „Вы одобряете употребленный мною въ Галичс. Исторіи языкъ“, писав Зубрицький до Ганки дня 27. XII. 1852 (8. I. 1853). „Я писалъ по Русски, ибо какъ Нѣмецкій такъ и Русскій одинъ только есть Литературный языкъ“. „Не моя вина, что мои соотчичя по большой части не разумѣ-

---

въ коренѣ по белъ вѣтвъ, и листья — кто его обрубилъ? уніа. — !!“ Отець Йосиф Василевич мусів бути дотепним, як ще був молодим питомцем. Отся його прикмета вкупі із незнанем московської мови підсунула йому отсе чисто пітійське речене, котре зі Зубрицьким мабуть має таку звязь: о. Сок. був тої гадки, що здоровому дереву (себто народови) унія знищила віти і листє, отже „Исторія“ Зубрицького була, після його гадки, мабуть добрим середником на поріст листя і вітий сього народного дерева. А що такай поріст се незвичайна, чудесна річ, отже такий чудотворець, як Зубрицький, мусить бути безсмертний.

[1]) Гл. проф. Студинський: „З кореспонденції Дениса Зубрицького“, 53. ст.

[2]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция“, ст. 22.

[3]) Гл. ibid., ст. 67., лист з 3 (15) V. 1853. р.

[4]) „Эта посылка (себто Ан., От. Игн., Катихизмъ вартости 25 з. р.) чрезвычайно благополучно повелась; дня за два или три не отало у меня ни одного даже собственнаго екземпляра. Все разобрали съ жадностю Семинаристы, и поплатили уже на 1. Апрѣля; и многимъ еще спрашивавшимъ я не былъ въ состояніи удовлетворить“. „Усмотрѣвъ благородное рвеніе въ Семинаристовъ, я спросилъ ихъ, сколько екземп. какого сочиненія требуютъ?“, так писав той сам Головацький дня 4. IV. 1855. р. (Гл. ibid., 196. ст.)

ютъ его еще теперь",[1]). Ми сміло можемо згодити ся з отсим спостереженєм Зубрицького, бо воно стоїть у згоді з тим, що він писав 10 днів пізнійше до „Общества Исторіи и Древностей". „И такъ началъ я писать (себто свою „Исторію") въ 1849 тогда, когда едва 10 человѣкъ находилось въ Галиціи, которые разумѣли (!) настоящее Русское слово"[2]). Річ певна, що число тих, котрі „разумѣли настоящее Русское слово", не могло піднести ся від 1849. до 1853. р. дуже високо понад цифру 10 та що наслідком сього „Исторія" робила непоборимі трудности тим читачам, котрі не „разумѣли" сього слова.

Инша знова частина суспільности наділяла „Исторію" почуваннями далекими від одушевленя, або навіть байдужностию. Як тільки напечатано родословну карту та перший аркуш І. ч. на показ передплатникам та її розіслано, Іван Головацький ось таке писав братови Яковови дня 1 (13). IV. 1852. р.: „здѣшніе Русины по большей части пріяли предплату". „Удивительно Г. Шашкевичъ, которому я такожь 1 екс. картины съ введеніемъ исторіи послалъ; картину прилѣпилъ на стѣнѣ, и поперемазывалъ все, что не (по) его смыслу написанно — сердился, что Г. Зубрицкій узнаетъ только русскихъ князей Святыми — и Богъ знаетъ какія баналюки плететъ. — На обверткѣ введенія написалъ сія слова: „Таковое — ґаварить не купуется у хахловъ" — и отослалъ мнѣ съ введеніемъ — славный тотъ аутографъ я буду вѣрно хранить, можетъ бытъ онъ когда то придастся".[3]). І ми дійсно не бачимо імени Григорія Шашкевича поміж передплатниками. А може й більше було таких, що пішли слідами Шашкевича з чисто ідейних спонук! Колиж І. і ІІ. ч. вийшли вже у цілости, а з ними і звісні соромні напасти на українську мову, тоді ворожий настрій супроти „Исторіи" та її напряму певно ще скріпив ся. Ми, на жаль, не маємо безпосередних свідоцтв такого ворожого відношеня, та за те є у нас дуже певні посередні докази. Коли прийшло ся збирати передплату на ІІІ. ч., почуваня й настрої супроти твору Зубрицького сильно похолодніли.

І так Духнович писав до Якова Головацького дня 8. (20). IV. 1854. р., посилаючи передплату на ІІІ. ч. тільки від себе: „Что касается Исторіи Зубрицкаго: Послали вы на меня нѣсколько Записокъ (себто примірників), но не знаю, много ли могу я отдать, бо у насъ Литература (всякая) дремлетъ, — книгу непотребно и безплатно; и тутъ Република, много словъ, мало разума, а охоты никакой,

---

[1]) Гл. проф. Студинський: „З кореспонденції Дениса Зубрицького", ст. 50—51.

[2]) Гл. ibid., ст. 59.

[3]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденція Якова Головацького", ст. 522.

егоизмъ занялъ всѣхъ. — И я довженъ перестати, бо тутъ колько головъ, только критиковъ, а помочьи не есть. — Брате я много оскорбленъ, терплю несносныи муки, и поруганія“.[1]). Сокульський, автор пітийських висказів, післав передплату на III. т. тільки від себе щойно 22. 11. 1854. р.[2])., а його сусіди навіть не думали про се. От він 8. IX. 1855. р. (вже по випечатаню „Анонима“) писав до свого кума (Якова Федоровича) своїм витієватим складом: „Писалъ къ мнѣ Г. Зубрыцкій чтобы нашихъ къ покупкѣ Его изданной Исторіи Галицкой подстрекать! Я это при всякомъ срѣтенію творилемъ, и творю, но съ нашими Троянцами нѣкакъ добить толку — тому то и въ моимъ письмѣ изразилемъ къ (!) въ Рожновъ, и прозвалъ ихъ Амфибіями — этихъ Господъ, по волокитствѣ, въ картошкѣ, въ модѣ, хвастовствѣ, лжи, перекидаться чортомъ та бѣсомъ, то неудержитъ ихъ и сотня орудіей или гарматъ — а что касается ихъ народной Исторіи и народности, то чистой пепелъ и прахъ“.[3]). Що правда, Бог відмовив о. Йосифови Василевичеви дару говорити просто й ясно, одначе з його слів бачимо одно певно, а саме, що його сусіди (амфібії, Троянці) таки не хотіли купувати „Исторіи“.

Невеселі вістки для „Исторіи“ приходили з Перемишля, де збиранєм передплати на III. ч. (як I. і II ч.) заняв ся о. Досковскій, а коли він пішов з Перемишля на село, то поручив збиранє о. А. Париловичеви. Отже на весну 1854. р. о. Досковскій одержав від Якова Головацького 26 пренумерацийних білєтів на III. ч.[4]); можливо, що таке число білєтів прислано відповідно до числа примірників I. і II. ч., що були передплачені в Перемишлі. Та з того всего III. ч. замовило 5 осіб, котрим їх примірники роздав вже о. Парилович[5]). Отсей обяв поясняв о. Досковскій ось як: „Хотѣлъ бы я и тутъ руское слово розпространити, но годѣ, нѣтъ любителей литературы вообще, а тымъ менше рускои: Ляшня — въ священническихъ домахъ кромѣ Всечест. нашего ревного Русина Намѣстника Гапоновича, по руски рѣдко где дасться услышати, повѣдаютъ що не въ модѣ“. „Всюди пекутся о тѣхъ, яже земная“. „О Исторію Зубрицкого еще никто не пыталъ, хотяй обвѣщеніе я роздалъ“[6]). Се правда, що у 1850. рр. народна свідомість серед нашої інтеліґенції (духовної і нечисленної світської) була менша як нині, що поширенє

---

[1]) Гл. проф. Студинськый: „Кореспонденция Якова Головацького“, ст. 126.
[2]) Гл. ibid., ст. 157.
[3]) Гл. ibid., ст. 219—220.
[4]) Гл. ibid, ст. 130., лист з 8. V. 1854. р.
[5]) Гл. ibid., ст. 216, лист з 18. [30]. VII. 1855. р.
[6]) Гл. ibid., ст. 215—216., лист з 26. VI. [8. VII.] 1855. р.

польської мови як розговірної[1]) у наших священичих домах тоді ще було, на жаль, досить значне, одначе уживане польської мови в родиннім і товариськім житю і тоді і навіть ще значно пізнійше[2]) не було знаком народного відступництва, а вислідом давної, що правда сумної традиції, тої самої традиції, котра і М. Шашкевича зневолювала писати польські листи до найблизших осіб. Що одначе вже в 1850. рр. польщина сильно стала уступати з українського, бодай прилюдного житя, і то саме в Перемишли та Перемищині, на се маємо дуже цінне свідоцтво у дописи безіменного автора у „Зорі Галицькій“ з 1852. р. Дописець бажав „при случаю закончившого ся старого року (себто 1851.) рахунокъ здати зъ состоянія житья народного въ старожитномъ нашомъ городѣ“, — „бо состояніе тое веселый представляе видъ крѣпкого возроста оку розсмотриваючого ся надъ нимъ. По трохъ лѣтахъ тихого, мирного середъ бурей дѣланья тутейшихъ Русиновъ, розпространилъ ся русскій языкъ оу насъ и затекъ до всѣхъ майже розмитыхъ родовъ нашихъ товаришескихъ обществъ. Прійшовши до склеповъ, будьто христіянскихъ, будь жидовскихъ, оучуемъ отъ продаючихъ и купуючихъ русское слово, по домахъ публичныхъ, и то найпервшихъ, въ котрыхъ сходятъ ся Русини, витаютъ насъ Господари и оуслугуючіи русскою бесѣдою, по оурядовыхъ саляхъ гомонитъ часто русскій звукъ и часто разрѣшаются по русски поданія, — школяри наконецъ поступомъ своимъ въ матерной мовѣ сутъ порукою найкраснѣйшихъ въ томъ зглядѣ надѣй“. Автор дописи подав дальше причини отсього поступу народної свідомости: як печатня, що видавала хосенні твори та продавала їх по дешевій ціні, як хосенна робота управителя сеї печатні, першого сотрудника катедрального та піддиректора заведеня приготовляючого дяків та народних учителів в одній особі, о. Д(осковського). „Оугры съ пудлами, священники зо всѣхъ сторонъ до Перемышля за орудками приѣзджаючіи, розносятъ за маленькій рабатъ або и безъ него повсюду книжки, вышедшіи съ сеи печатни. — Много причинили ся до розширенья замилованья бесѣды нашои представленія

---

[1]) З нагоди канонічної візитації в мокрянськім деканаті перемиської епархії епископ Григорій Яхимович поручав, „дабы священницы оупражнялися въ русскомъ словѣ, и не цурали ся нимъ, чтобъ не подавати противникамъ способности до клеветнѣ, яко бы священницы сами русскаго слова не оумѣли, и сего ради тогожь заведеніе въ школахъ непотребнымъ было“. (Гл. „Зоря Галицкая“ з 1852. р. ст. 678., ч. 67. з 27. VIII.).

[2]) Парох мого родинного села Кліцка, б. п. о. Антін Бачинський, незвичайно світлий чоловік, свідомий Українець, член студентської громади у 1860. рр., ще з початком 1890. рр. залюбки говорив по польськи серед своєї рідні.

зрѣлищныи русскіи, котри передъ двома лѣтами давани ту колькократно, все имѣли повно всякои народности и сана зрѣтелей". „Теперь предцѣ сбираютъ ся тутешніи Русини дати одно зрѣлищное представленіе на хосенъ погорѣльцей Буцова. — Сильно причиняетъ ся такожде до росширенья ся славы нашои превосходное оустроєніе набоженьства въ нашой гр. к. церкви и пѣнія тамже церковного хорального" [1]).

Отся допись поучує нас, що з народною свідомостию в Перемишли та Перемищині у 1850. рр. не було так дуже безнадійно, як се представив о. Досковський в листі до Якова Головацького або наслідком якогось непорозуміня, або злого поміченя людий і фактів. Навпаки там і взагалі у цілій тодішній австрійській Україні під впливом подій 1848. р. наступило нове пробудженє, шуканє нових доріг. А як ще безперечно чимало було таких, що блукали по лихих дорогах, що йшли давно протоптаними доріжками польщини, то одинокім способом виходу із манівців був зворот до рідної народности, а не заміни одної чужини на другу, польщини на московщину. З уваги на се ми можемо зобразити собі почуваня суспільности супроти твору Зубрицького. Ті, що бажали з нього поучити ся, були ним розчаровані, бо його мова була їм неприступна, ті, що мали народну свідомість, з омерзінєм мусіли читати невміняємі напасти химерного старця на українську мову та з обуренєм відмовляли тим, котрі витягали руку по передплату на III. ч.

Не без деякого впливу на обниженє числа передплатників було може становище уряду. Ми знаємо, що галицькі повітові власти, що найменше у двох случаях (з о. Григорієм Левицьким та о. Юліяном Величковським), не дозволили збирати передплати, покликуючись на якусь заборону намісництва. Коли з такою забороною стрінули ся усі збирачі передплати, тоді розуміє ся в цілій Галичині збиранє її сею дорогою було би зборонене. Знаємо, що також на Угорщині не дозволено збирати передплати, а коли вже книжка вийшла, то Іванови Раковському, редакторови „Церковнои Газеты", зборонено на поліції покликувати ся на твір Зубрицького [2]).

Отсі обставини, взяті разом, були причиною, що число передплатників на III. ч. мусіло бути менше від числа передплатників на I. і II. ч. Скільки саме виносило се число, на певно не знаємо, бо Ставропигія не напечатала спису передплатників. Отсе занедбанє вказує хиба тільки, що його зроблено нарочно, бо з малим числом було соромно

---

[1]) Гл. „Зоря Галицкая" з 1852., ч. 7. з 23. I., ст. 51—52.

[2]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция Якова Головацького", ст. 349—350.

показувати ся межи люди. Та ми все таки на підставі навіть скупих даних, котрими розпоряджаємо, постараємо ся подати бодай приблизне число передплатників, а саме: з висше наведеного листу Зубрицького до Поґодіна знаємо, що митрополит передплатив 24 примірники. — У Івана Головацького замовив купець Деметрович 1 примірник [1]), а кромі сього ось які особи (головно віденські питомці): звісні вже нам Вол. Добрянський та Іполіт Криницький [2]), Лука Цибик, Филип Дячан, Андрій Габла, Антін Стражницький, дальше: Йосиф Сембратович, віцеректор, Николай Нодь, духовник, Др. Йосиф Делькевич, Никорович (докторанд), протоєрей Раєвський два примірники, а всі прочі по одному [3]). Здаючи рахунки братови Яковови Головацькому, звіщав його, що у нього передплачено 5 повних примірників усіх 3 частий та 9 прим. III. части [4]). Вкінци 4 прим. післано через посередництво Раєвського до археоґрафічної комісії та „Общества Исторіи и Древностей [5]). Через руки Івана Головацького перейшло отже около 31 прим. — Сокульський заплатив 1 прим.[6]), Духнович 1 прим.[7]), о. Досковський одержав через о. Гапоновича 2 прим.[8]), о. А. Парилович роздав передплатникам присланих на його руки 5 прим.[9]), Раковський Іван від Якова Головацького одержав 6 прим.[10]). Разом отже після наших даних удало ся Ставропигії розіслати в перших роках що найменше 70 примірників. Коли пригадаємо собі, що за I. і II. ч. Зубрицький одержав грішми 400 з. р., а за III. ч. тільки 100 з. р., що висота грошевої винагороди йшла в парі з числом передплатників, зглядно передплачених примірників, то число передплачених примірників III. ч. могли би ми підвисшити зі 70 на около 100, себто на одну четверту часть із 418 (себто числа передплачених промірників I. і II.) подібно як 100 з. р. є $^1/_4$ із 400 з. р.

Отсе мале число передплатників стояло би у повній згоді з тим, що ми знаємо із листу Івана Головацького до Якова з 22. II. 1854 (3. I. 1855), отже з часу, коли печатане III. ч. було вже на викінченю: „мнѣ замѣчено, что съ нетерпѣніемъ ожидаютъ 3 части! Но я слышу изъ другой стороны, что печатаніе ея очень тупо идетъ, а подписка

---

[1]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция Якова Головацького“, ст. 124., лист з 19. III. (1. IV.) 1854.

[2]) Гл. ibid., ст. 130., лист з 6 (18) V. 1854. р.

[3]) Гл. ibid., ст. 142—143, лист з 5. VII. 1854. р.

[4]) Гл. ibid., ст. 196., лист з 4. IV. 1855. р.

[5]) Гл. ibid., ст. 186, лист з 3. III. 1855. р. та ст. 198., лист з 4. IV. 1855. р.

[6]) Гл. ibid., ст. 157., лист з 22. XI. 1854. р.

[7]) Гл. ibid., ст. 126., лист з 8 (20) IV. 1854. р.

[8]) Гл. ibid, ст. 215., лист з 26. VI. (8. VII.) 1855. р.

[9]) Гл. ibid., ст. 216, лист з 18 (30) VII. 1855. р.

[10]) Гл. ibid., ст. 200., лист з 2 (14) IV. 1855 р.

еще тупѣе. Ужасно и подумать если правду кажутъ, что этой подпиской не возможно даже покрыть издержекъ бумаги! Какая же участь предстоитъ нашей литературѣ при толикомъ равнодушіи“[1]). А не думаймо, що на папір для напечатаня III. ч. треба було якоїсь пропасти гроший! Ніколи в світі! Треба було вього 316 з. р.[2]). І ось такої суми не можна було покрити з передплати!

Що вістка Івана Головацького про мале число передплатників на III. ч. та наші обчисленя відповідають правді, про се ми пересвідчимо ся ще нагляднійше, коли пізнаємо, кілько приблизно примірників III. ч. розійшлося у перших роках та як великий і чому саме такий був наклад IV. ч., себто „Анонима Гнезненского“. Щоби відповісти на перше питанє, мусимо почислити, скільки примірників III. ч. розпродав сам Зубрицький у перших роках після появи книжки. На се питанє відповісти не тяжко, бо дані до сього маємо. Зі сказаного поперед знаємо іменно, що 50 примірників продав він у Росію. З 4., 18., 19. та 21. точки його wykaz-у знаємо, що кромі сього він продав 23 або 25 прим., з попередними разом 73 або 75. Вкінци якесь число примірників післав він Раковському на розпродаж[3]), возьмім 5, отже разом з усіми попередними одержимо певних яких 80 прим. Особисто Зубрицький не мав права жалувати ся на такий вислід торгу, бо коли зі звоїх 103 (100 прим. замість гонорара у грошах і 3 прим. на гарнійшім папері) примірників, а може зі 115 (о скільки кромі 103 прим. одержав ще 12 обовязкових авторських прим. як при I. і II. ч.) примірників удало ся йому розпродати 80, то се число становило 77·68 прц., зглядно 69·56 прц. цілого його запасу. Ставропигії можна було би поґратулювати, як би

---

[1]) Гл. проф. Студинський: „Коресподенция Якова Головацького“, ст. 168.

[2]) III. часть мала нецілих 20 аркушів (314 ст.), печатано її у 1000 примірниках, отже треба було несповна 40.000 аркушів (зглядно піваркушів, як показують друкарські знаки що осьма ст.), себто 4 балі. З письма Зубрицького до Ставропигії з 28. лютня 1855 р. знаємо, що одна баля паперу на сю III. ч. коштувала 79 з. р., значить 4 балі коштували 316 з. р., таку в дійсности ціну признала Зубрицькому старшина Ставропигії, відповідаючи йому 1. марта 1855. р. Одначе супроти сього незрозуміла річ, чому баля паперу на II. ч. коштувала 110 з. р., як се бачимо із ориґінального рахунку Я. Головацького з 23 (11.) червня 1852. р. (гл архив Ставропигії), незрозуміла річ, чому баля паперу на I. ч. мала коштувати 115 з. р. (Гл. „Зоря Галицкая“ з 1852 р., ст 66.), хоча ціни середників були 1855. р. висші як 1852. р., а якість паперу у всіх 4 ч. була однакова.

[3]) Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция Якова Головацького“, ст. 200., лист Раков. до Я. Г. з. 2. (14.) цвітня 1855. р. „О семъ самомъ покорно прошу извѣстить также и Его Высокоблагородіе Г. Зубрицкаго, что слѣдующія за присланные мнѣ Имъ экземпляры своего сочиненія деньги доставлю, какъ скоро удастся мнѣ продать полученные экземпляры“.

вона була зробила такий блискучий інтерес як Зубрицький, та вона замість мати гроші у касі, мала, яких 800 примірників у маґазині.

Дуже слабий рух при розпродажі III. ч. спонукав Зубрицького до дуже жалібної уваги на 2. (непаґінованій) ст. „Анонима Гнезненскаго“: „Принявъ въ вниманіе, что настоящее сочиненіе равнымъ образомъ какъ и три части галичской Исторіи, не содержитъ въ себѣ ни радостныхъ писенёкъ, ни унывно-трогательныхъ думокъ, ни шуточныхъ стишковъ, ни смѣшныхъ сказокъ, служащихъ къ увеселительному развлеченію, при стклянночкѣ винца, при чашкѣ крѣпкаго чая и благовонной сигаркѣ; принявъ это во вниманіе, не надѣется на значительное число читателей и покупателей. И по этой причинѣ печатается только Двѣстѣ экземплярей, а ихъ будетъ больше какъ достаточно для ученыхъ сего края“. Отсі терпкі уваги Зубрицького та обмеженє накладу „Анонима Гнезненского“ до 200 примірників з приміткою, що „и ихъ будетъ больше какъ достаточно для ученыхъ сего края“, в дуже наглядний спосіб потверджують правдивість нашого рахунку, після котрого з III. ч. в перших роках по її виході розійшло ся найвисше яких 180 примірників і дорогою передплати і дорогою розпродажи. Вірність нашого рахунку тим певнійша, що Зубрицькому брак паперу не стояв на перешкоді до більшого накладу „Анонима“, бо як ми вже висше пізнали, по випечатаню „Анонима“ йому лишала ся ще майже четвертина з того паперу, котрий він одержав від Ставропигії замість частини гонорара за III. ч.

Рішивши ся печатати „Анонима“ тільки у 200 примірниках, Зубрицький бажав забезпечити добрий успіх бодай сему малому числу. На підганяча вибрав він Северина Шеховича, котрий у „Семейн-ій Библіоте-ці з 1855 р., II ч., ст. 138—139. написав таке: „Съ большимъ удовольствіемъ извѣщаемъ также нашихъ читателей, что въ Ставропигійской типографіи печатается уже пятый листъ сочиненія Г-на Дениса Зубрицкаго подъ заглавіемъ „Анонимъ Гнезненскій и Іоаннъ Длугошъ“ „на собственномъ иждивеніи, а что весьма удивительно и замѣчательно, печатается только въ двѣстѣ екземплярахъ, между тѣмъ когда первыя три части Галичской Исторіи изданы въ тысячѣ экземплярей. Случайно узнали мы также, что они не будутъ продаватись въ книжной лавцѣ и непремѣнно станутся когда-либо рѣдкостью, ибо наименшее изданіе печатается обыкновенно въ пятьсотъ экземплярахъ“. Иншими словами, купуйте, добрі люди, бо не буде! Ну, і добрі люди взяли собі до серця осторогу Северина Гаврилича та на утіху автора розкупили таки чимало його „Анонима“. Отже 50 примірників пішло до Росії, 55 або і 60 прим. розпродав сам

Зубрицький в Галичині[1]), 4 прим, замовив Іван Головацький для Раєвського[2]), а 12 прим. з окрема на сплату для 12 віденських питомців та семинарських старшин[2]), значить вже в першім році появи книжки розійшло ся 131 або й 136 примірників.

Автор вийшов отже на розпродажи зовсім прилично, бо до кінця 1856 р. свої примірники I. і II. ч. розпродав він зовсім, з III. ч. розпродав около 80, значить йому лишило ся 23, а коли ще мав 12 авторських прим., то 35, а з IV. ч. лишило ся йому около 69 або 64. Супроти такого стану річий дивно виглядають слова Гушалевича у його похвальнім стиху „Денису Зубрицкому, сочинителю Исторіи Галицко-Русскаго Княжества. Въ имени Его друзей и почитателей“: „Ты былъ безмездный судія“ (при оцінці діл предків).

„А гдѣжъ возмездіе Твое!
Его мы нынѣ не найдемъ —
Но сѣмя вержено Т о б о й
Издастъ во времени своемъ
Обильный плодъ, и Ты, смотря
На насъ съ небесной высоты,
Будешъ возрадованъ въ души
Т в о я награда небеса“[3]).

Непотрібно розжалобила ся душа Чорноризця, котрий автора „Исторіи“ відсилав за „возмездіемъ“ та за „наградой“ аж на небеса, бо він був більше практичний та здобув нагороду вже на земли. За те Ставропигія поки що муеіла вдоволяти ся полицями, заповненими примірниками „Исторіи“ та пересвідченем, що принесла „услугу любителямъ и науки и народности“. Але що кожда книгарня має більшу користь з гроший у касі чим з книжок у магазині, тому на засіданю старшини Ставропигії зроблено осьяке „предложеніе“ з дня 19. (31.) мая 1880. р. „Во виду того, що Исторія Галицкой Руси Зубрицкого не росходится и со взгляду на тое що ей есть еще много на складѣ, было бы въ интересѣ Института выпечатати книжку подъ заглавіемъ „Анонимъ Гнезненскій и Іоаннъ Длугошъ“ вторымъ

---

[1]) Гл. 5., 6., 11., 12., 13., 14., 16., 18., 20. та 21. точку його wykaz-у.

[2]) Імена сих старшин, або питомців: Сембратович, Нодь, Криницький, Др. Делькевич, Др. Нікорович, Сінкевич, Дячан, Хотинецький, Стражницький, Колянковський, Габла, Гойнацький. — (Гл. проф. Студинський: „Кореспонденция Якова Головацького“, ст. 210., лист з 6. (18.) червня 1855. р.).

[3]) Стих напечатаний у „Семейн-ій Библіоте ці“ з 31. мая (12. червня) 1856. р., III. кн., ст. 151—152. Гушалевич підписав ся „Іван Черноризец“. Що автором сього стиха був Гушалевич, про се гл. його лист до Я. Головацького з перед 31. мая (12. червня) 1856. р. у „Кореспонденції“, ст. 278—279.

накладомъ, которая становила яко четвертую часть тойже исторіи и нынѣ сталася рѣдкостію, а то по той причинѣ, що той четвертой части печаталось только 200 екз. а прочіи части по 1000 экземплярей". На основі звісного нам цитату з „Семейн-ої Библіотек-и" з 1855. р. (ст. 138—139) та цитату із листу Зубрицького до Поґодіна про продаж 50 примірників у Росію — автор „предложенія" стверджує, „що для Галицкой Руси остало не сполна 150 экз.[1]) въ роспорядимость". „Во виду повысшихъ обстоятельствъ конечна потреба вымагаетъ напечатанья тойже книги".

Непрактичність предложеня — придбати більший оборот непопулярному творови через допечатанє одної його части, ще більше непопулярної — була очивидна і оно мусіло перепасти на засіданю старшини, котра до одного лиха не могла додавати другого та кидати на пропаще новий гріш. Лишило ся отже по давному. „Анонима" не напечано другим накладом та розпродувано дальше III. ч. „Исторіи". Нині, коли минуло 68 літ від напечатаня I. і II. ч., а 65 літ від напечатаня III. ч., Ставропигія має ще 115 примірників II. ч. (93 у маґазині, а 22 у книгарні, та 348 примірників III. ч. (342 у маґазині та 6 у книгарні). Ні одного примірника нема з I. ч., котру розкуплено, мабуть, через родословну карту. Найбільше примірників лишило ся з III. ч., котра від самого початку йшла найслабше, хоча відносила ся до цікавого історичного періоду.

Отсей неприродний обяв, що частина твору менше цікава розійшла ся зовсім, а більше цікава найменше, мав своє жерело у неприроднім стремліню автора поробити своїх земляків чистокровними „русскими" Се стремлінє, поставлене ним вперве отверто і рішучо, продовжували його найблизші ученики, та його пізнійші духові спадкоємці і воно роздвоїло дітий одного народа, котрі поборювали себе взаїмно в немилосерний спосіб, з чого користав хто инший.

Нині згадуємо з великим жалем, що один із талановитійших синів галицької землі, без сумніву заслужений історик, опозорив рідну мову у своїй „Исторіи" не тільки перед своїми, але й перед славянським світом. А тяжким сном вважаємо дуже прикру обставину, що наклад сеї книжки взяла на себе Старшина Ставропигійського Інститута, якої попередники боролі ся віками за національне єствованє рідного народу.

---

[1]) На основі висше поданих обчислень виходить, що „Анонима" розійшло ся вже в перших роках 131—136 примірників, отже 1880 р. не могло бути ще 150 прим. нерозпроданих.

Микола Голубець.

Українське малярство XVI—XVII. ст. під покровом Ставропигії.

I.

Значіння Ставропигії. — Мета начерку. — Перечення Лозіньского — Позитивні дані привілеїв Соліковского. — Шовіністичний цех. — Утраквістичний цех — Становище українських малярів Львова. — Тип українського артиста XVI. ст.

Львівська Ставропигія зі своєю поверх 300-літньою минувшиною дожидає цілого ряду моноґрафій. Між иньшими питання її відношення до українського мистецтва стоїть до нині отвором. Ніхто ще не підходив до нього з того боку, хоча про змагання Ставропигії до осяяння своєї культурно-національної діяльности „ліпотою“ пластичних форм писано уже нераз. Ні вичерпати предмету, ні увійти в його істоту нікому досі може й не приходило на думку, хоча з дня на день поширюєть ся свідомість того, що львівська Ставропигія має в своїому культурницькому білянсі — найкращі твори галицько-української камяної архитектури, що в її лоні було довгий час місце для розвитку своєріднього малярства, що працюючі в ній і для неї ґрафіки XVI—XVIII. ст. творять на тлі славянської ґрафіки определену стилеву ґрупу, та що все те разом узяте, може послужити невичерпаною криницею культурних здобутків і творчих заложень на будуче.

Наш скороспішний, фраґментаричний начерк не маючи претенсій на моноґрафію, має на меті кинути бодай промінчик світла на обставини, серед яких вироблював ся характер українського малярства XVI—XVII століть на твердому ґрунті Льві-града.

Коли мало не сорок літ тому назад намагав ся пок. В. Лозіньскі у своїй розвідці про церковне малярство на Руси[1]) звести, до можливого в ті часи, абсурду твердження

[1]) „Kwartalnik Historyczny“ — 1887. ст. 149—200.

Дзєдушицкого і Соколовского про своєрідність галицько-українського малярства, то між иншими поставив гіпотезу, що для розвитку малярства, якого творами могли би бути прекрасні іконостаси в роді Рогатинського, чи Богородчанського не було в свій час центра на ґрунті галицької України. Не був ним, на думку Лозінского, ні Київ, ні Львів, хоча останній міг, а навіть повинен був ним стати.

Міжнародний характер Львова, як визначного торговельного емпорія, його сильно зорґанізована руська суспільність, в якій були богаті купці і міщани, оперта на братстві Ставропигії і на жертвенній підмозі таких Балабанів, Корняктів, Могилів, його часті взаємини з далеким сходом і далеким заходом, рівень тогочасної його цивілізації, все те промовляло би за тим, що коли де, то в тій столиці, повинно би найти одно зі своїх найважніших огнищ українське мистецтво з ціхами західньо-европейських впливів.

Одначе проти такого самозрозумілого припущення боронить ся Лозіньскі „фактами“ які на його думку вирішують питання, раз на все, неґативно.

Отже першим з них має бути факт, що 1592. р. вислало львівське братство посольство до царя Федора Івановича з просьбою о ікони для Успенської церкви, мотивуючи її тим, що „у нас не обрітають ся іскусній зоґрафи[1])“.

Другим протидоказом мала би послужити недостача жерельних вісток про єствованнв ті часи українських малярів у Львові, з яких ледви одного Андрія Русина, що 1542. був у Львові, зміг вишукати Дионізій Зубрицький, на думку Лозіньского „ґеніальний письменник“ у вишукуванню українських знаменитостий[2]).

Третим з ряду протидоказом вважає Лозінські привілей польського епископа Соліковского з 1596. р. в якому вичислено цілий ряд львівських малярів, тільки католиків з виключенням Українців[3]).

Далі інвентар з 1649. р. зладжений Константином Медзапетоюв иказує одно тільки прізвище„ Федора маляра“, автора плащениці з білого шовку[4]).

Про маляря Петрахновича знав Лозіньскі тільки, що він малював для Успенської церкви ікони, але „ані тих ікон ніхто не в силі нині показати, ані оцінити їх мистецької вартости“.

---

[1]) „Юбилейное Изданіе“ — XCVI.

[2]) D. Zubrzycki—Kronika miasta Lwowa. Lwów 1844 ст. 147

[3]) E. Rastawiecki: Słownik malarzów polskich. Warszawa 1850. II. ст 235.

[4]) Рукопись бібліотеки Осолінських ч. кат. 2170. ст. 46.

Документ „інтерцизи“ поміж братством а малярем Миколою Петрахновичем з дня 24. червня 1637. р. уповажнює Лозіньского єдино до того, щоби признати, що у Львові „бодай до певної степени управлювано церковне мистецтво“.

В парі з тим висока, як на ті часи, сума 1200 зл. винагороди за роботу, як також короткий речинець для виконання узятого на себе зобовязання (6 місяців) дозволяє Лозіньскому на сумніви що до мистецької стійности творів Петрахновича.

Лозіньскі „не знає, що зробити“ з надворним малярем короля Собєского „Василем зі Львова“ (припускаємим творцем іконостасу в Краснопущі) при чім повнею радости сповняє серце того, тенденційного наскрізь дослідника, факт, що мальовила „Томи Міліковського“ (види Єрусалиму і Атонської гори, що до недавна висіли на стінах ставропигійського підсіння) є „страшною мазаниною“.

В кінци останним із протидоказів Лозіньского є мнима недостача настінних фресків з того часу, які могли би говорити бодай про виконування їх на місци.

Все те викликує в ньому, що правда, особисте переконання, що „мистецтва місцевого, розвинутого і до вищої міри управлюваного на Руси не було“.

Не дивлячись на те, що протягом тих чотирьох десятків літ, які межують нас від неґативних виводів Лозіньского, питання всеж таки не вирішено в усій ширині, стан історіоґрафії галицько-українського малярства XVI—XVII. ст. дає нам уже нині спромогу протиставити неґаціям Лозіньского позитивні дані.

В першу чергу, коли ходить о Львів і о Ставропигійське Братство, як забороло національно-культурних змагань Галицької України.

Побачимо се зразу, переходячи виводи Лозіньского точка за точкою. Отже першою противагою того, що „в нас не обрітають ся іскуснії зоґрафи“ може послужити факт, що тих іскусних зоґрафів було у Львові доволі ще 1565. р. коли то молдавський воєвода Олександер просив львівську Ставропигію, щоби вона згодила для нього малярів, якіб мали „нашу церкву малювати у середині по всім стінам, зверху аж до долини, як звичай велить добрими красками, щоби мальовило було певне“[1]).

Відтак число відомих нині українських малярів, які працювали протягом XVI—XVII. ст. у Львові давно уже добігає сотні. Стало ся се в першій таки мірі, дякуючи мимовільним находкам самого Лозіньского та Фердинанда Бостеля, який в 1892 р. предложив львів-

[1]) Юбил Издание XIX.

ському гуртови Комісії по історії мистецтва в Польщі" список 51, переважно, українських малярів, що працювали в періоді часу від 1383—1700. р.

Та вже найблагіщої критики не видержує відвага Лозіньского покористуватися привілеями епископа Соліковского, як протидоказами єствования в ті часи широко розвинсного українського малярства у Львові.

Привілеїв тих маємо два, оба з 1596 р. з кінця століття, яке деякі наші історики очеркують, як століття пригноблення і упадку національно-культурної відпорности України взагалі, а українського Львова з осібна[1]).

На щастє довідуємо ся відтіля, що українські малярі мали в свій час нагоду „насміхати ся над католиками, що отсе твори виконані їх руками в костелі почитали і боготворили", супроти чого „забороняємо виконування (малярського мистецтва) Вірменам і Русинам, як також иньшим схизматикам під загрозою гривни, яку наложить ся на проступників".

Далі читаємо в I. привілею:

„Постановляємо, що усі братства і товариства артистів, коли не є уладжені після приписів і в послушенстві костела, треба знести і розвязати. Бо хтож не бачить, що товариства (мистецькі цехи) схизматиків підкопують костельний лад і псують послушенство супроти римського костела, який одинокий є католицький?"

„Маючи те на оці, признаємо негідним, щоби невільники і упрямі користували ся тими самими, що вільні свободами і полегчами, бо могло би здавати ся, що через спільне пожиття і через вживання спільної з католиками свободи, утверджує ся їх у їхньому блуді".

Скільки позитивного для характеристики тогочасного українського малярства криєть ся в словах:

„Є дуже багато наших, які в малярському мистецтві так відзначають ся, що полишають схизматиків поза собою", але мабуть не дуже, коли щойно „по визначенню їм нагород будуть їх перевисшати чимраз більше".

Конець кінців грозить Соліковскі, що „наколиб на якій небудь іконі, вівтарі, намогильнику, чи хоругві не було витиснутої печати (католицького цеху) то річи тої ані ми, ані наші наслідники не поставимо і Богови не жертвуємо".

Непримиримо острий тон I. привілею з 21. січня 1596. р. помітно слабне кілька ледви місяців пізнійше в II. привілею з липня тогож року.

Соліковскі уже не виганяє і не виклинає, але наче запрошує українських малярів до участи в католицькому цеху, тільки щоби вони „були послушні та вгамували

---

[1]) Оригінали в Потужицькій бібліотеці гр. Дідушицьких у Львові.

трохи свою гордість, тоді ми не тільки полюбили би їх, як братів, але згодили би ся допустити їх до участи в усіх наших привілеях. Тому то могти муть наші католицькі малярі допускати і приймати до свого братства і таких, які в реліґійних своїх обрядах заховувати муть з нами мир і любов".

Загроза клятви на тих, щоб відважилиби ся „мальовила виконані схизматиками, або не признаючими того братства купувати і поміщувати в святинях „пройшла доволі нечутно", коли маємо приміром вістки, що в нинішній латинській катедрі були ще в XVIII. ст. мальовила з руськими написями[1]).

Таким чином вістря останнього арґументу Лозіньского звертаєть ся з невмолимою льоґікою проти його виводів.

Виходить, що українських малярів було при кінци XVI. ст. у Львові багато, що творили вони свій цех, коли треба було його розвязати, та що роблячи католицьким малярям конкуренцію, на певно не без причини, були горді і насміхали ся над безпомічностю католицьких малярів. Що більше, є навіть дані припускати, що іконопись була протягом XVI. ст. свого рода монополем Українців, які почуваючи свою висшість над католиками, по словам тогож таки Соліковского „не допускали людий католицького віроісповідання до вивчення малярського мистецтва".

Самозрозуміло, що коли католицькі малярі, основавши цех у Львові, почули за собою, коли не висшість над Українцями, то плечі уряду, відплатились Українцям тимже добром; в архиві Ставропигийського музея зберігав ся до недавна спис руських ремісників, яких католики не хотіли приняти до цеху[2]).

Список, що походить, мабуть, з кінця XVI. ст., згадує поміж виключеними з цеху малярями майстрів Лаврина та Семена, сина малярського майстра.

Те, що інвентар Медзапети з половини XVII ст. зладжений людиною, що чейже не думала про археольоґічну інвентаризацію церковного добра, виказує тільки одного маляря, так само не може послужити арґументом для обснованя неґацій Лозіньского, як не є арґументами слабі мальовила Малиновського, що чейже був одним з багатьох, які поміж собою ріжнили ся як талантом, так і степенем технічного вишколення.

В кінци настінні фрески, датовані XVI — XVII. століттям, перестають з часом бути виїмковими, коли з львівських згадаємо хочби фраґменти фрескового фризу на пятницькій вежі, або медальони в каменици Красовських при Бляхарській вулиці.

---

[1]) Рукопись з 1727. р. Бібліотека Оссолінських ч. 2112.
[2]) Архв Юго-Зап. Россіи. ч, I. т. X. ст. 501.

Далеко характеристичнійшим для определення тогочасного стану культурно-мистецьких сил Львова є натомість фактъ, що коли привілеї Соліковского звернені проти „схизматиків“ (Вірмен та Українців) покликували до життя католицький а краще кажучи, польський цех малярів, то на вісьмох його основників найшов ся ледви один гідний уваги Поляк — Ян Шванковскі, талановитий самоук, наділений королівським привілеєм[1]). Решта самі більше чи менше акліматизовані чужинці, як Ян Галлюс — Француз, Каспер—Еспанець, та Вольфович і Зярнко (Кернер) — акліматизовані Німці.

Вони й розбігли ся небаром по світі, а привілеї та надання полишили в Жидів у заставі.

Мало не пів століття обходив ся Львів без малярського цеху, поки „славетний“ Альберт Кравз, акліматизований Німець, не викупив цехових перґамінів 1661 р. і будучи в їх посіданню, не пізвав перед католицький духовний суд Українця Севастіяна Корунку, який проти цехових законів і привілеїв поважив ся малювати образи до львівських костелів[2]).

Духовний суд, бачучи, що Кравз не має права обвинувачувати Корунку в імени неєствуючого цеху і його, ніким нешанованих законів, вирішив справу так, що щоби виминути непорозуміння на будуче, треба відновити малярський цех на основі давних прав і привілеїв але уже за порозумінням і однодушною згодою усіх малярів, як католиків, так і Українців[3]).

Так воно і стало ся. 2. марта 1662 р. уложено нову ординацію малярського цеху при співучасти усіх малярів Львова — Поляків, Вірмен і Українців, яку предложено консисторії, що її зревідувала, затвердила, переписала на перґамені і заосмотрила підписом і печаткою латинського епископа Харбіцкого.

Ориґіналу сеї преінтересної для нас ординації не вдало ся доси відшукати; на щасте в сумарію цехових документів, зладженому уже за австрійських часів подано приблизний зміст сеї ординації, якої одно місце свідчить доволі непідхлібно про стан тогочасного цехового малярства у Львові.

Сказано там між иньшими, що членам цеху забороняєть ся „носити мальовані образи по ринку“. Видно такий був

---

[1]) F. Bostel: Z dziejów malarstwa lwowskiego. Sprawozd. Kom. do bad. Historyi Sztuki. Том V. ст. 156. і 159—160.

[2]) F. Jaworski: O szarym Lwowie. Lwów (1917). V. Mistrze i pacykarze. Ст. 48—49.

[3]) Акти латинської консисторії у Львові з р. 1661. ст. 543.

уже звичай, коли проти нього треба було виступити в цехових установах.

На чолі того утраквістичного, приборканого життєвою прозою цеху, станули Кравз і Корунка, якому додано ще Вірменина Сахновича „за субститута". Одначе ся трійця, поза боротьбою з „партачами" та сідельниками, що малюючи самі сідла „турецьким покостом" чинили цеховій братії конкуренцію, та ще поза випрошуванням дальших привілеїв і полегч, нічим більше для мистецької культури Львова не заслужила ся.

Брак самопошани у панів з цеху, задокументований повистою постановою каже припускати, що давні умови приняття до цеху, були таким же свистком записаного паперу, як і нетолєрантні привілеї небіщика Соліковского. Трудно припустити, щоби „артисти", котрі вели таку завзяту боротьбу зі сідельниками, були спроможні відповісти тим, будь що будь, високим вимогам, які зобовязували кандидата на члена цеху до намальовання:

„Розпяття з двома розбійниками і служкою жидівською під хрестом „zgęszczoną"; conterfect-у чоловіка цілого, способу війни великої з таборами і шатрами, випадами, штурмами, окопами, після достатку і ринштунку воєнного, або ловів на ріжного звіря з сітями, хортами і заставами з засідкою, оружєм, як то є звичай на льва, медведя, вовка, вепра, заяця et id genus кінно і піхотою".

Як там годила ся поміж собою ся польсько-українська цехова кооператива трудно сказати; знаємо тільки, що про ідиллю не було мови. Час до часу пригадували ся її католицьким членам проти-українські привілеї Соліковского, які одначе не мали ваги супроти дійсного стану річи.

Так приміром 1666. р. позивав маляр Сахнович-Вірменин Кравза і цілий малярський цех перед суд радних міста за те, що „вони, хоча його до небіщика п. Корунки, маляря за субститута вибрали і записали, дня вчорашного extraordinarie сходини собі вчинивши і елєкцію, яка в день св. Луки звикла бувати, собі зложивши, contra iura et privilegia praefatae Congregationis з нації руської одного то є п. Миколу Петрахновича вибрали, se vero auctorem, котрого були не повинні перед елєкцією зі старшинства рухати, in summum sui contemptum et confusionem деґрадували".

Пізвані відповідають, що „згаданого п. Петрахновича на місце небіщика п. Корунки, що був старшиною цеху вибраний post fata його concordibus votis, а то propter conservationem congregationis, яка, multa cura et labore до порядку tandem aliquando приступила, вибрали ми, а п. Криштофа Сахновича, небіщикови Корунці яко старшині ad sufferenda onera тільки були дібрали, а котрий вже fatis

cessit, а без старшини в конґреґації обійти ся не можливо, на місце п. Корунки ми його вибрали“ [1]).

З повисшого інціденту інтересний момент сього упевненого становища Українців в малярському цеху, який, очивидно, не міг встояти ся без них, а тим паче проти них. Говорять про те ті „однодушні голоси“, якими вибрано на старшину цеху Українця, навіть „contra iura et privilegia Congregationis“.

Не відомо, чи національні антаґонізми в лоні цеху, чи неподатний ґрунт на якому доводило ся цехови жити спричинили те, що про його дальше животіння довідуємо ся тільки з урядових документів, котрі говорять про все, тільки не про висоту мистецького ровеня цехової братії.

І так з дня 3 лютня 1685. р. маємо привілей короля Собєского, затверджуючий давні привілеї малярської конґреґації, з 14. липня слідуючого року маємо „мембран“ — рід векля виставлений цехови золотником Наливайковичем на 100 зол. і ще один такий же „мембран“ на 50 зол. Про єствування цеху на при кінци XVII. ст. говорять ще акти процесу виточеного старшиною братства проти Івана Савицького та Івана Малиновського (Українців) за те, що вони підіймали ся робіт в тайні перед конґреґацією.

Останним, невідшуканним до нині документом, що свідчив би про єствування цеху ще в половині XVIII. ст.: було би письмо львівського епископа Самуеля Ґловінского з 1737. р., яке взиває малярів, щоби перестерігали цехових привілеїв, затверджених папським нунцієм, Германіком Маляспіною. З того часу глухо про малярський цех у Львові.

Що-й-но при кінци XVIII. ст. дня 4. листопада 1780 р. прийшли до львівського ратуша усі, мешкаючі у Львові малярі, поміж якими був Українець Остап Білявський, „della Academia Romana pictor“ і зажадали видачі документів колишнього малярського цеху. Документи видано без перепон, при чому списано їх реєстр, обіймаючий 20 позицій. З яким наміром, в якій ціли се стало ся, поки-що невідомо. Можливо, що тогочасні львівські малярі, поміж котрими були Строїньскі, Хойніцкий, Матіяс, Міллєр, згаданий уже Білявський і Тома Ґертнер, задумували відновити традицію малярського цеху і тільки зріжничкування їх індивідуальностий до сього не допустило.

„Така є історія життя львівського малярського цеху— говорить в дотичному місці Ф. Яворскі — але історія

---

[1]) Acta consularia — 1666. ст. 270 і 279. Подав В. Лозіньскі на засід. льв. гурта Комісії для студій іст. мистецтва в Польщі, дня 1. марта 1892. р.

малярського мистецтва стоїть поза ним і вимагає окремого опрацьовання“[1]).

В самій річи історія малярства, в першу-ж чергу українського малярства на львівському грунті не вміщаєть ся в рамках історії животіння цехової конґреґації.

Бо чейже того забувати не можна, що більшість українських малярів Львова не належала до цеху; не залежало її на чести належання навіть до зреформованого 1662. р. цеху, в якому їм усе прощали, за ціну „погамовання своєї гордости“. Вони, жили, працювали а навіть творили поза рамками цеху, певні свого талану і до певної міри традиційної слави, яка уприступнювала їм часом дуже вибагливу клієнтелю. Оперті на сильно зорґанізованій українській суспільности зі Ставропигією на чолі, не робили собі нічого з того, що панове з цеху звали їх „партачами“ і „бігунцями“.

Дякуючи тому, наші малярі не потребували обносити своїх образів по базарі; ширина їх постійної клієнтелі розбуджувала в них самопевність і ту „гордість“, яка так боліла католиків.

Велике число львівських малярів-Українців належало до Ставропигії, де вони правильним складанням обовязкових і надобовязкових датків засвідчували своє привязання до рідного з одного, та про доволі зносний стан своїх фінансів з другого боку.

В актах Ставропигії находимо приміром чимало імен малярів єдино з приводу складаних ними братських датків на потреби церкви. І так Гавриїла маляря під 1594. р., Хому — 1600, Василя і Семена — 1601., Александрову малярку (жінку маляря) 1648. тогож року Евстафія, Іоана, 1683. — Лукаша, а 1689 р. Іляша.

Нерідко довідуємо ся із братських актів про почесні і відповідальні становища, занимані малярями серед братчиків.

Так приміром маляря Лаврентія, братчика при церкві св. Миколи, відомого поза тим з братських датків, вислано 1599. р. разом з другими братчиками до Варшави.

1603. р. маляр Федорович Пилип їздив з Прокопом Федоровичем від братства до молдавського господаря в Яссах за підмогою на мальовання церкви[2]). В 1607 р. їздив на сеймик до Вишні маляр Федор з Лукашом Бортниковичем. Маляр Іван Корунка їздив кількома наворотами „до двору“ у Варшаву.

В кінци маляр Сава, братчик при церкві св. Онуфрія згадуєть ся в цілому ряді актів від 1693. р. почавши, як пильний учасник братських сходин, жертводавець і „молодший брат“.

---

[1]) Jaworski: Op. cit. ст. 65.
[2]) Юб. Изд. CV.

Рідко коли доводило ся братчикам покарати провинившого ся брата-маляря. Раз тільки довідуємо ся про те під роком 1600. про маляря Филипа (Федоровича) братського скарбника, якому братчики „декретом своїм наказали, аби бил взял казнь за то, же маючи ключ от скринки братскої по дві схажці не бивал і ключ от скринки заносил, от чого справа ваковала. Которого панове братя питали, єсли би то з зухвальства не чинил; он теди признал, же не з зухвальства, только невідаючи, єсли братя будуть на братстві. Которому панове братя, іж то през невідомость свою учинил, казнь отпустили, а ключ аби при собі зась міл, он теди ключа при собі не хотячи міти болше, забавами домовими вимовлял ся. За що найболше от братий бил каран виною і сіднем“[1]).

Другий раз довідуємо ся про маляря Ференца, якому 1638 р. загрозило братство грошевою карою, колиб він у друге „слова непочтивиє под пяний вечор мовив“[2]).

Обовязки і зобовязання виповнювано льояльно навіть тоді, коли се декому приходило не легко.

З 20. квітня 1677. р. зберегла ся прим. грамота польського короля Івана Собєского, з якої довідуємо ся про „добровільну інтромісію“ Онуфрейського братства на ґрунт маляря Павла Лешковського, з титулу довгу, якого він „не мав чим братству сплатити“[3]).

Про те — ким і чим був... артист в XVI. століттю на українському ґрунті, довідуємо ся з інтересної умови поміж книгопечатником Іваном Теодоровичем а Хріном (чи Гриньом?) Івановичем, заключеної у Львові перед городським судом при свідках, між якими був маляр Лаврин (Филипович?).

Той „славетний“ Хрін Іванович, родом зі Заблудова на Підлясю, маляр, столяр, формшнайдер (ритівник) і різчик друкарських черенок в одній особі, був інтересним, до певної міри „ренесансовим типом“.

Вчив ся у маляря Лавриша (Филиповича) у Львові два роки на кошти книгопечатника Івана Федоровича, котрий вважав себе його паном і опікуном. Разом з ним був в Острозі, де Федорович оснував друкарню, при чому спеціяльною умовою зобовязав Хріна до праці для себе. Одначе по повороті до Львова Хрін вивтікав 1582 р. до Вильна, де вступив до печатні тамошнього бурмістра Кузьми Мамонича, для якого виконав дві сорти друкарських черенок.

---

[1]) Протоколи братських засідань 1599—1650. — публ. А. Ю. З. Р. Т. XI. ст. 64.

[2]) Тамже ст. 132.

[3]) Тамже Т. X. ст. 343—345.

Вже в лютім 1583. р. бачимо його у Львові, де перепросив Федоровича і знову зобовязався умовою з 26. лютого того-ж року до праці для нього.

В тій то умові списаній тогочасною польщиною читаємо:

„Стала ся певна постанова поміж славними Іваном Хведоровичем, печатником, а Хріном Івановичем, малярем, посередством (przez pośrodek) приятелів славних: Михайла Дашковича, Лавриша маляря, Івана Ячковича Мораховского і Яцка шевця сафянника з Львівського передмістя, а то в той спосіб, що той то пан Іван Хведорович, печатник його милости кн. Константина Константиновича, княжати Острожського, воєводи Київського, маршалка землі Волиньскої, пан того Хреня, часу минулого в замку Острожському в печатні перед людьми добрими, то є перед протопопом Терентієм Івановським і перед паном Василем, писарем Острожським і перед Антошком Семашковичем, римарем Острожським, вчинив з тим то Гриньом постанову таким обичаєм, що будучи той Грін в опіці у пана Івана печатника навчив ся за коштом і за накладом, і за пильним старанням його малярства, столярства форшнайдерства і на стали букв і других річий різання також і друкарства, і за ті так великі його добродійства не мав без волі і поради його ніде, ані якому панови, ані якому небудь чоловікови черенок до друку робити, ані друкарнею правити, тільки позволив йому тими ремеслами обходити ся, яких при пану Іванови навчив ся, то є столярства, малярства, форшнайдерства і на стали що небудь різати, кромі черенок до друку“[1]).

Тимчасом стало ся не так. Хрін виломив ся з під зобовязань, послужив своєю вмілостю другому панови. Але вернув до свого добродія, оправдав ся, зобовязав ся викінчити зачатий сорт черенок і виконати другий,; на те дано обопільні ґарантії; тільки чи додержав зобовязання — годі сказати.

В кожному випадку маємо тут до діла з інтересною індівідуальностю, талановитою, живою і непосидючою людиною.

II.

Заходи Ставропигії над будовою церков третої і четвертої з ряду. — Поліхромія і ікони третої церкви. — Просьба Братчиків до царя. — Візерунки гербів. — Іконостас Сеньковича. — Леґенда про „грецького маляря“. — Федір Сенькович. — Микола Петрахнович. — Родиня Корунків. — Олександер Ляницький.

Коли зважимо, що „православна віра“ була в XVI—XVII. ст. синонімом української національности, а церква

[1]) Львівськ. архив Бернардинів — книги городські том 46. Ст. 452—458.

— найдужчим і одиноким заборолом проти польонізації, не подивує нас определено реліґійний характер культурно-національних змагань Ставропигії. Львину часть своєї духової енерґії і ледви не всі свої матеріяльні засоби зуживала вона в першу чергу на построєння, вивінування і удержання у фасцінуючій око „ліпоті“ — церкви.

1527. року згоріла друга з ряду церква Успенія Богородиці, згадувана ще в 1421. р. Поправлено її на швидку руку, але саме тому вона небаром „розпала ся на поли“... Проголошено складки по всій Україні й почато будову нової церкви. Дякуючи допомозі молдавського воєводи Олександра Лопушанина церкву доведено до кінця.

Відповідаючи на просьбу братства він зараз таки післав йому 100 зол., а в листі з 22. лютого 1558. р. писав: „Хочемо тій церкві Господній накладом нашим сотворити — образи і завіси і врата і сосуди і одежі священическії“[1]).

Свою обіцянку виповнив воєвода на стільки, що гроший і матеріялів на церкву ніколи не жалував, але про присилку образів з Молдави ми нічого не знаємо. Впрочім не було сього потрібно. Коштом його і дружини Локсандри церкву розмальовано з верху і в середині на молдавський зразок, але зроблено се місцевими силами, про що говорить лист Олександра до братства з 22. квітня 1565. р.[2])

Про характер, настінних мальовил не маємо ніяких даних. Імовірно, не відбігали вони ні змістом, ні стилем від тогочасних, многофіґурних поліхромій галицьких церков.

Про ікони доховала ся до нас тільки звістка, що дяк Яцько подарував 1542. р. городській церкві 12 образів мальованих на перґамені[3]).

Стільки знаємо про малярське вивінування церкви, яка уже 1571. р. пало жертвою пожежі. Промарудивши 20 літ на згарищах, забрало ся Успенське братство до будови нової церкви, більшої, чим попередня. Рік по заложенню фундаментів вислало брацтво посольство до „царя православного“ Теодора Івановича з запискою, чого їм у царя просити. Отже — поминувши книги, ризи і сосуди, звернено увагу на ікони: „честную ікону намістную Господа нашого Ісуса Христа: широта полтора локтя, висота ж двох локоть і мало поужше і мало понижше, яко трех перстов, яко же зде місто вмістити может“.

„Намістную ікону пресвятих владичиця нашея Богородица, держащую на руку младенца совершенна Бога

---

[1]) Юбилейное Изданіе — док. № VII.

[2]) Тамже № XIX.

[3]) І. Крипякевич — Львівська Русь в першій пол. XVI. віку — Записки Н. Т. Шевч. Т. LXXVIII. ст. 34.

і совершенна человіка Христа Бога нашего; широтаж і висота ікони ровно якоже вишше речеся".

„Ікона храму Успенія пресвятая Богородица тояже міри: понеже в нас не обрітаются іскусніі зуграфи, таже не імами злата чиста на украшеніе честних ікон, ніже покосту світла; понеже римскія церкви світлим украшенієм всіх православних христіян к собі притягоша: благоліпіем і орґанами, піснями і поученієм многим"[1]).

Важко повірити, щоби у Львові, на чотири ледви роки перед появою привілеїв Соліковского, не було своїх „іскусних зуґрафів". Радше треба того рода висказ вважати дипльоматичною фразою для закриття дійсного бажання братчиків — мати легким коштом золотоковані ікони, від яких виблискували церкви Московії. Так теж пояснює собі сю справу Грушівський[2]).

Цар Теодор Іванович запоміг братчиків соболями, куницями, золотом на позолоту царських врат і хреста, але образів не прислав. В кожному випадку не прислав зараз і не такі, яких братчики просили (намісних).

Около 1630. року покінчено будову церкви. З дяки для її добродіїв завішено в середущій копулі „візерунки" трьох гербів (молдавський, московський і може польський, або братський) які „на папері рисовал Амброжий і Якуб майстрове мулярскії" під доглядом „Федора маляра"[3]).

Вже до посвячення храму, яке відбуло ся 16. січня 1631. р. стояв у церкві іконостас, як згодом побачимо кисти тогочасної малярської знаменитости Львова — Федора Сеньковича. Коли 21. мая 1630. р. вдарив у церкву грім і знищив мур, то між иньшими осмалив новоуставлені образи, які відчистив і поправив маляр Станислав Дрієр з малярчуками Федора. Доволі невиразна стилізація братських рахунків каже припускати, що Дрієр не тільки відчищував образи, але частину їх, а именно празнички, сам малював.

В рахунках тих під датою 31. серпня 1630. р. читаємо в першій позиції: „Станиславови Дрієру ад раціонем решти образов далем злот. 3".

В другій: „Хлопом, що празники до Дрієра з церкви отнесли — далем 22 грош."[4])

Сума трьох золотих здається трохи за високою за само відчищення образів, коли приміром під датою 28. серпня тогож року читаємо: „Малярчикам Федьковим, котрие образи громом пошпецоне направляли — грош. 8".

---

[1]) Юб. Изд. № XCVI.
[2]) М. Грушівський. Історія України-Руси. Том. VI. ст. 371.
[3]) Архивъ Юго-Западной Россіи — Часть первая — Том XI. Стор. 646.
[4]) Тамже — ст. 379.

В оповідання про історію Успенської церкви вкоренилася доволі безкритична вістка, що 1693. р. розмальовано храм в нутрі (стіни) коштом братчика Григорія Федоровича, до чого покликано опитного грецького (атонського) маляря.

Тимчасом одинока до тої справи нотатка в протоколах братських засідань з дня 20. падолиста 1693 р. говорить тільки про добру волю, намір в тому напрямі, при чому само питання малювання позістає отвором.

„На той сесії — читаємо там — пан Георгій Теодорович просил братий, аби єму дозволили олтар весь в церкві Успенія Преч. Діви Марія (єго власним коштом) стіни обмалювати, видячи теди братия діло благо, неотреченно позволили, і овшем просили, аби в предсявзятю не уставал.

Обецал теди пан Георгий маляря біглого в том ділі з Греції привести і ізреченноє слово ділом совершити“[1]). Чи „ізреченноє слово ділом совершило ся“ не знаємо. В кожному случаю, скрупулятні у своїх записках братчики не були би може промовчали сеї, будь що будь, небуденьої події. Тимчасом і про намірену поліхромію і про того „біглого маляра з Греції“ глухо в Ставропигійських актах.

З тим більшим вдоволенням можемо прослідити по тогочасним записках діяльність місцевих малярів, що раз на все опрокидує свій і чужий скептицизм в тому напрямі. Першим з ряду є згаданий уже двічи маляр Федір Сенькович.

Братські акти зовуть його Федором, рідше Федьком, в городських фіґурує його імя в парі з прізвищем.

В перве стрічаємось з його іменем в братських актах в 1600. р. в останнє 1633. р., коли виразно говорить ся про його смерть.

Братські записки доволі скупі, хоча й численні. Звернемо увагу на важніщі. 1607. р. вислано на сойм до Вишні „Пана Федора Маляра“[2]) 21. вересня 1631. р.: „ад раціонем роботи образов церковних Федковой малярці, на цоквіт єст, далем зол. 450“[3]).

12. лютого 1633. р.:

„Федьковой малярці от суми образов, ново небіжчиком Федором умалеваних решта през п. Григорого далем зол. 100“[4]).

В кінци інвентар братської церкви зладжений Константином Медзапетою дня 12. марта 1637. р. виказує в відділі „Плащениць“ слідуючу позицію:

---

[1]) А. Ю. З. Р. — XI. Ст. 101.
[2]) Тамже — XI. ст 45.
[3]) Тамже — стор. 382.
[4]) Тамже — ст. 385.

„Плащеница (з) білого атласу, умиленно малеваная, кранець злоцістий, на валку в пуздрі точеном; малеваня небощика пана Феодора маляра а коштом Христолюбков“[1]).

Колиб ми були примушені обмежити ся до одних тільки братських записок, то поняття про значіння „пана Федора маляра“ булоб в великій мірі релятивне. Те, що був поважним, поворотним громадянином, коли висилали його на соймик, кращим малярем, коли самі „решти“ і „ад раціонем“ його гонорарів доходили до відносно великих сум, вкінці те, що малювання його зове Медзапета „умиленним“, все те ще не очеркує повні того становища, яке серед сірої малярської братії Львова заняв.

На щастя в конзулярних актах міста Львова зберегло ся про нашого маляря стільки даних, що на їхньому тлі росте його постать до помітної величини[2]).

В маєтковій ординації з дружиною Анастазією Попівною, записав він 100 зол. на городську церкву, в якій хоче бути похороненим. Зізнав, що винен 1000 зол. маляреви Миколі Мораховському (Петрахновичеви) — „pro deservita mercede“. 1631. р. списав завіщання з якого довідуємо ся, що належав до кращих і дуже популярних львівських малярів. Сам каже, що уродив ся в католицькій вірі грецького обряду в Щирци з родичів Семена і Марухни.

„Маю також — читаємо там — у його Милости львівського старости Станислава Мнішха — за 50 копій по зол. 5, золотих півтрети сотні, у Його Милости о. Почаповського владики луцького зол. 100; у Й. М. Стогнівa за копії зол. 50 і за 10 образів зол. 100. Маю також певний рахунок з Панами Братством городської церкви за роботу до тоїж церкви, побожним способом кладу золотих Дві Тисячі за ту роботу, за яку взяв я ад раціонем з рук п. Григорія 700 зол. пол. потім Зінковичевих зол. 100[3]) до роботи церковної належачих, яка то робота була вже готова, але огонь спалив (1630. р.); решту як викажуть реєстри.

Видало ся на роботу Й. М. Підканцлєра з яким певний рахунок є (бо робота ще не віддана) і при тій роботі витратило ся і недугою моєю так довгою все, що було, так, що заробило ся, то зараз на страву собі, челяди і на матеріял видало“!

Завіщання писав Сенькович у власному домі перед краківською брамою в присутности трьох львівських патриціїв — дра Еразма Сикста, Андрія Чеховича і Войтіха Зимницького.

---

[1]) А. Ю. З. Р. XI. — ст. 173.

[2]) Acta consularia з 1630. р. ст. 2342 і 2346; та з 1631. р. ст. 1369—1373. Використані В. Лозіньским: Sprawozd. Kom. Bad. Hist. Sztuki. IV. ст. XLVII.

[3]) А. Ю. З. Р. — Т. XI. ст. 82.

З повищих даних стає ясно — ким і чим був Сенькович. В першу чергу — творцем первісного іконостаса Успенської церкви, першорядним малярем, що вдоволяв вимоги вибагливої, маґнатської клієнтелі, та громадянином, щиро відданим своїй нації. Постать, без сумніву, заслугуюча на моноґрафію.

Тепер заходить питання — що стало ся з його твором? Ушкоджений громом іконостас направляли, відчищували, та чи справді не лишило ся по ньому ні сліду?

В архиві Ставропигійського музея зберегала ся до війни „інтерциза“ уложена дня 27. червня 1637. р. поміж Успенським Браттвом а малярем Миколою Петрахновичем, котра списана в тогочасній польщині звучить у формально зближеному перекладі:

„Поміж зацно славетними п. п. провізорами і братством міським львівським церкви Успенія Б. Д. М. (Благословенної Діви Марії) з одної і паном Миколаєм Петрахновичем міщанином і малярем львівським — в присутности і за дозволом на се пані Анастазії Федорової (вдови по Сеньковичу) небіщика пана Федора маляря жінки, вдови, — з другої сторони, станула певна постанова що до вироблення і вималювання образів усіх, так як від сницера віддано і візерунком на те обяснено, яку то роботу так, як сама в собі є усі (образи) як найоздібнійше, добрими і трівкими красками також і золотом файнґольдом без ніякої пересади а богато на добрім ґрунті виправлену і мальовану на означений час Рождества Христового, свята наближаючого ся, в тім році на час виготовити і віддати п. Микола згаданим панам провізорам буде повинен; а панове провізори, або братство за ту добре виконану роботу повинні йому будуть дотично загальної платні дати і відчислити суму дванайцяти сот золотих польських і півбочок волоського меду в добавок. А саме: чотириста золотих сейчас, так золотом файнґольдом з Ґданська рахуючи, яко їх самих коштує на місци; до тої суми вчислити те, чого він не дістане грішми; другу частину: чотириста золотих на св. Михайла польского; третю частину: чотириста золотих при відданю тої згаданої роботи віддати і заплатити без ніякої проволоки на дальший час тої роботи; також з умовою, де би ся що після згоди устної не подобало, що то собі з двох сторін статочно слова додержати обіцяли і прирекли і ту взаїмну згоду підписами рук своїх ствердили. Діяло ся у Львові в суботу в день Рождества св. Івана 24. юня, свята грецького обряду, року Божого 1637“[1]).

---

[1]) Юб. Изд. № VI.

Як видно з „інтерцизи“, сім літ по намальованню іконостаса Сеньковичем, заставляють Петрахновича малювати новий.

Мимоволі насуваєть ся питання — де подів ся іконостас мальований Сеньковичем? Бо, що не згорів від грому до тла, про се говорять братські записки про підмальовування і відчищування місць громом „ошпецоних“. В парі з тим, одначе, в незмірно скрупулятних „реґестрах“ братських приходів і розходів не згадуєть ся — коли і чиїм „сумптом“ справлено іконостас для каплиці трьох Святителів. Її побудував Красовський ще 1578. р. але 1671. р. її основно зреставрував Балабан, через що в актах кінця XVII. ст. фіґурує вона, як „новопоставлена“.

Чи справді підчас її реставрації знищено її іконостас, як се загально пишеть ся, здаєть ся сумнівим. Про єствування іконостаса говорять записки з часів по реставрації.

Так приміром в протоколах засідань братів під датою 14. квітня 1699. р. читаємо, що братство поручило Григорієви Русіяновичеви і Зоте Іссаровичеви заняти ся справою кївота для збереження мощів св. Меркурія, а рівночасно поручає їм пильнувати справи визолочення намісної ікони Богородиці в Балабанівській каплиці. Зі змісту записки виходить недвозначно, що говорить ся тут про ікону з іконостаса. В перекладі з тогочасної польщини звучить дотична записка:

„Образ Богородиці, в каплиці колись Балабанівській намісний, що не є срібною ризою украшений, як Спаситель, тоді за всіх нас згодою, так само як той Спаситель є украшений, а суконку ми справили, так само справити поручаємо їх мосцям, повище вичисленим“[1]).

Відкіляж узяв ся сей іконостас, коли про малювання його для Балабанівської каплиці, нема ні одної згадки в братських актах?

На мою думку — зложено його з останків „ошпецоного“ громом іконостаса великої церкви, мальованого Сеньковичем, а останки тих останків опинили ся уже в половині минулого століття в музею кн. Любомирських у Львові.

Виставлено їх свого часу на польсько-українській археольоґічній виставці 1885. р.

Під числом 343 катальоґу[2]) тої виставки читаємо:

„Части давнього іконостаса з Волоської церкви у Львові; походить з першої половини XVII. ст.

а) Царські врата.

---

[1]) А. Ю. З. Р. ч. I. Т. XII. Ст. 290.

[2]) Katalog Wystawy Archeologicznej i etnograficznej — Lwów 1835. Непаґіновано.

б)Середуща частина фризу над першим поверхом, зображуюча Тайну Вечерю і хустку св. Вероніки. (Нерукотворний образ).

в) Христос привязаний до стовпа.

Мальовило добре, повстало під сильним впливом італійської школи".

В публікації сеї виставки[1]) репродуковано прекрасно різблені царські врата, видержано-ренесансової архитектоніки, на яких, серед звоїв виноградної лози бачимо Благовіщення і погрудя чотирьох евангелистів. От і все, що зроблено „наукою" для сього преінтересного памятника. Протягом довгих десятиліть нікому не прийшло на думку розслідити його і вирішити конець-кінців питання його авторства і мистецької стійности. Зараз він недоступний для досліду. В парі з вибракуваним драгтям, лежить він десь на горищі музея кн. Любомирських.

Яка ж доля постигла другий з ряду іконостас Волоської церкви, кисти Петрахновича? Нині його на місци нема. Правда, що в 1854. р. Ф. Лобескі, пишучи про мальовила Успенської церкви[2]), звертав увагу на „картини знаменитої кисти львівського маляря Миколи Петрахновича", але він говорив се дуже загально; може на основі самих тільки намісних ікон нинішного іконостаса, які заносять очерк неною стариною, може на вид Богородиці, що стереже входу до церкви. З пальця того певне не виссав. Одначе іконостаса кисти Петрахновича він бачити не міг.

На його місци стояв уже від половини XVIII. ст. нинішний бароковий іконостас, звязаний зі своїм ренесансовим попередником хиба тими двома намісними іконами, що одинокі полишили ся з приписаного обрядом числа ікон.

Не виключене, що твором кисти Петрахновича вважав Лобескі іконостас Балабанівської каплиці, який усунено відтіля підчас реставрації в сорокових роках минулого століття.

Конець кінців справа другого іконостаса Успенської церкви, набрала характеру загадочної леґенди з хвилею, коли тут і там в літературі а навіть в офіціяльних комунікатах[3]) вирнуло твердження, що під теперішню пору находить ся він в церкві в Красічині.

Коли я, свого часу, рішив ся поїхати до Красічина, щоби питання про ествування чи неествування сього памятника вирішити раз на все, виявило ся, що в славному

---

[1]) Wystawa archeologiczna polsko-ruska we Lwowie w roku 1835 Табл. VI. ст. 3.

[2]) F. Łobeski — Cerkiew par. pod. W. Wniebowzięcia M. P. „Dodatek do Gazety Lwowskiej" 1854. ч. 19.

[3]) „Teka Grona c. k. konserwatorów Galicyi Wsch.". Том III. ч. 44—51. Ст. 9—10.

своїм ренесансовим замком Красічині, взагалі — нема церкви...

Нема її, мабуть, і в присілку тоїж назви в Жовківщині. Але загадка всеж таки єствує і вижидає своєї розвязки.

Та вернім до Петрахновича. Кромі наведеної „інтерцизи“ зберегло ся кілька зовсім не маловажних даних про нього в городських актах та в рахунках Ставропигії[1]).

Найраньшу з них з 1630. р. ми вже навели. Говорить вона про те, що Сенькович завинив у Петрахновича 1000 зол. — за якийсь товар.

Друга з 1635. р. в реєстрах братських приходів і розходів звучить:

„Малярови Миколаєви од роботи образа Пречистої при дверех церковних зол. 18, од уфарбованя каменя зол. 4, на позолоту 4 чирвоних, од роботи золотнику зол. 10, всего учинит 55“...

Але йдім, не спинюючись, далі.

1656. р, заплачено „пану Миколаєви маляреви“ 12 золотих за відновлення намісної ікони Спасителя“.

1664. р. малював він для „Божого гробу“ — „сім штучок мальованих страстий і шість ангелів“ за що дістав 4 золотих.

Рік опісля направляв „Зложення до гробу“ — антепедій головного вівтаря Усп. церкви, вкінци 1666. р., як вже сказано, вибрано його старшиною малярського цеху.

В городських актах виступає Петрахнович з прізвищем „Мораховський“, яким іменував ся заакліматизований у Львові рід купців, що прибули сюди з Дрогобича[2]). Декотрі з мужеських і жіночих членів того роду належали до Успенського брацтва.

Як невичерпуючі сі звістки, як не далеко їм до змалювання індівідуальности Петрахновича, всеж таки не можна їх легковажити.

В обставинах, як наші, де так важко, а в більшости случаїв — неможливо звязати який небудь памятник XVI—XVII. ст. з його творцем, записка в роді тої з 1635 прямо неоцінена. Дякуючи їй ми з разу таки відкриваємо автора памятника, який, на щастя, зберіг ся до нині; до нині стоїть та Пречиста з Христом на руці, сторожучи входу

---

[1]) Acta consularia з 1630. 1631 і 1646 — ст. 733. і 1666. — ст. 796. Братські реґестри — Архивъ Ю. З. Р. Том XI. Ст. 442, 443, 471, 477 і 664

[2]) Архивъ Ю З. Р. Т. XI. Ст. 14, 19, 24, 29, 33, 43, 303, 304, 444; XII. ст. 224.

І. Крипякевич — Львівська Русь в пол. XVI. в. — Записки Н. Т. Шевченка 1917. Т. 77—79.

Ф. Срібний — Студії над орґанізацією льв. Ставропиґії — Тамже Т. III.

до церкви від Руської вулиці. Стоїть в тій самій фрамузі, з ренесансово-скромним, камяним обрамуванням, колись може „уфарбованим“. Стоїть і благословить вірним „вірі руській“ уже літ півтретя сотні з горою. Її нині іще свіжий кольорит, збережений завдяки оскленню, пластика її заокруглених, мягких форм, молитовний настрій, все те говорить, що молодий тоді її творець не виходив в світ з порожними руками. До тогож, в пошукуванню за дальшими творами його кисти, є вже „о що зачепити“, є щось, на чому можна будувати.

Далі іде — „інтерциза“.

В її початкових реченнях сказано, що умова поміж Петрахновичем а Ставропигією стає „в присутности і за дозволом на се пані Анастазії Федорової“. З конзулярних, знову актів довідуємо ся, що Сеньковичка віддала Петрахновичеви своє майно під умовою, що буде її удержувати до смерти. Припустім, що останнє зробила вона для вирівнання рахунку в сумі 1000 пол. зол., які небіщик чоловік завинив Петрахновичеви. Одначе, се майно — дім перед краківською брамою, малярська робітня з усіми причандалами — того булоби трохи за богато на 1000 зол. п.

Мимоволі насувається припущення, що Петрахнович обняв по Сеньковичу його робітню, його, скажім „концесію“, чи „фірму“ і з того титулу треба було йому для заключення умови „присутности і дозволу на се“ пані Анастазії.

В кінци ся тісна звязь поміж самим Сеньковичем а Петрахновичем дозваляє припускати, що останний був безпосередним учеником, відтак челядником а згодом наслідником першого; говорить про се льоґіка фактів при чому стилеве порівнання творів обох, що в даному стані річий не належить до неможливостий, далоби нам матеріял для висновків про українську малярську школу і традицію на львівському ґрунті.

Впрочім припускаєма „фірма“: Сенькович-Петрахнович не є відокремленим явищем. Ставропигийські і городські акти виводять перед нас цілу родину іконописців Корунків, нероздільно звязаних зі Ставропигією і культурно-національним рухом тогочасного українського Львова.

Польські дослідники львівського малярства — Лозіньскі, Бостель і Яворскі знають трьох львівських малярів з тим диким для сучасного українського уха прозвищем — „Корунка“.

Лозіньскі найшов в конзулярних актах прозвище Яна Корунки під 1644. р. Ідентифікуючи його зі Севастіяном Корункою, відомим уже нам зі справи — Сахнович contra Кравз (1666) писав: „Не маємо про нього ніяких подробиць, мусів одначе належати до кращих і більше

шанованих малярів, коли був старшиною малярської конґреґації (гляди низше про справу спору з 1666 р.)[1].

Бостель найшов знову в городських актах з 1646. р. під заголовком „Koronkowie“ записку: „Famatus Alexander, pictor, olim Semionis Koronka et Annae conjugum suburbanorum Leopoliensium gener. В парі з ним виступає Ян Коронка син Семена і Анни[2].

В кінци Яворскі, оповідаючи про спір поміж Кравзом а Корункою 1661. р. останнього зове консеквентно Севастіяном.

Не маючи причини не вірити Яворскому, мусимо відкинути припущення Лозіньского про ідентичність Яна Коронки зі Севастіяном і разом з Олександром трактувати їх як три ріжні індівідуальности, особливо, коли узглядимо невикористані жадним з трьох дослідників акти Ставропигії. Із них довідуємо ся, що неозначений блище Іван Корунка був братчиком Ставропигії і яко такий з 1586. р. вписаний в братському помянику.

Кілька літ опісля, бо в 1599. році згадуєть ся в актах Ставропигії Семен Корунка, швець з покликання, братчик церкви св. Теодора. Яко такого виделєґувало його теодорівське братство до Ставропигії, щоби він там в парі з другими делєґатами „єдностайне во єдну волю, во єдну раду принят бил до братства, то єсть в той справі, которая ся точить о вольности всего народу руського“[3].

Видно, що як на ті часи, розумів ся не тільки на своїому майстерстві, але й на політиці. Може мав дар вимови, а може горів тим святим вогнем, на якому стояла ґранітна Ставропигія?

Той швець-делєґат був батьком малярів — Олександра і Івана. Про першого не дасть ся багато сказати. Знаємо, що помер 1648. р. коли то „Александровая малярка, ховаючи ту на цвинтарі, у нас, малжонка своєго, обецала дати зол. 50, а іж на тен час готових ни міла, заставила контуш єго, небозчика, папужий і доломан адамашковий, червоний“[4].

Непомірно більше сказано в братських актах про Івана Корунку, одначе під тим прозвищем треба безумовно бачити двох людий, при чому жадного з них не можна ідентифікувати зі Севастіяном Корункою, про якого говорить ся тут тільки з приводу виконаних для Ставропигії малярських робіт.

---

[1]) Sprawozdanie kom. Bud. Hist. Sztuki. T. V. Ст. XLVIII.

[2]) F. Bostel. Z dziejów malarstwa lwowskiego — Spraw. kom. Том V. Ст. 161.

F. Jaworski. O szarym Lwowie. Львів 1917. Ст. 43—65.

[3]) Архивъ Ю. З. Р. Том XI. ст. 3. і дальші: 4, 12, 15, 16, 24, 31, 34 і 40.

[4]) Тамже — ст. 407. і 411

Крім сього в актах говорить ся про маляря Івана Корунчика або Корунчака.

Таким чином, абстрагуючи від двох найстарших Корунків Івана і Семена, яких можна вважати батьками роду, протягом першої половини XVII. ст. маємо до діла з чотирма малярями Корунками. Два з них — Іван і Олександер були синами шевця Семена, другі знов два — Іван і Себастіян могли бути синами помершого 1586. р. Івана Корунки.

Про Олександра Семеновича уже сказано. Іван Семенович Корунчак був, як і батько, одним з визначнійших братчиків, коли братство посилало його до братів Стрілецьких для поладнання непорозуміння, яке виникло поміж ними а братством[1]).

23. грудня 1624. р. він одружив ся, з приводу чого читаємо в братських записках:

„Пан Іван Корунчик в місто коберца, котрий при слюбі винен бил дати церкві, за то дал золотих 7. грош. 15“.[2]).

Де працював і для кого, — не знаємо. З братської записки під 1657. роком довідуємо ся, що тоді не було його вже поміж живими, та що його життєві умови не були соняшні, коли мабуть за похорон на братському цвинтарі дістали ся його річи братству, які воно продало 1657. р., при чому в „реґестра“ затягнено:

„За делійку зеленую, обкладанную по небожчику маляру Корунчаку, молем поточеную зол. 15. От тогож за куртину ніцованую адамашковую зол. 10“[2]). Отже не делію, ані куртку тільки „делійку“ та „куртину“ і то одна була — „молем поточеная“ а друга — „ніцованая“...

Не мали, видно, щастя оба Семеновичі. Повмирали в недостатку а за похорон довело ся жінкам платити остатними лахами з хати.

Далеко краще зажило двох других Корунків — Іван Іванович і Севастіян. Перший з них, що фіґурує в братських актах від 1594. р. до 1665. р., мусів як на свій час, імпонувати інтеліґенцією, коли раз у раз їздив до Варшави „до двору в посполитих потребах всего народу руского“, коли його „депутовано до рахунков“, на „писарское містце“ обирано, чи до „інвентованя скарбцу“ призначувано. На актах підписуєть ся по латині: „Jann Koronka manu propria“ [3]).

Раз тільки в братських записках виступає Іван Корунка, як маляр, 27. лютого 1665. р. находимо там позицію:

---

[1]) Архивъ Ю. З. Р. Т. XI. ст. 83.
[2]) Тамже ст. 367.
[3]) Тамже ст. 433.

„З розказаня панов старших і всего братства на сесиї вчорайшой далем пану Янови Корунци малярови зол. л. (30.)“[1]).

По всякій імовірности його брат, Севастіян Корунка, якого мали ми вже нагоду пізнати з приводу віднови малярського цеху і непорозуміння поміж цехом а малярем Сахновичем, виступає в братських записках двічи як „Себастіян маляр“ без прізвища.

Перший раз 1660. р. „маляреви Себастиянови од малованя Гробу (Божого) панове (братя) казали дати зол. 60“.

В друге 1664. р. „малярум од рисованя фіґур (дереворитів) до Триоди Постної“ — „малярови Себастіянови і челадникови єго за осм табличок: неділя мясопустная, другая — ізгнаніє із рая Адама і Еви, неділя православная, неділя преп. отца Григорія, неділя преп. Марії Египетской, неділя о потопі, неділя преп. Іоана Лїствичника і субота похвали Преч. Богородици. За ті всі заплатилем одні по зол. г (3) другі менші по зол. в (2)“.[2]) В парі зі Себастіяном, в числі згаданих „малярув“, що рисували взори для дереворитів згадуєть ся ще маляр Андрійко, який за парисованя двох таблиць — „суботи усопших“ та неділі „преп. отець“ і „предословія“ одержав зол. 4.

Є се, мабуть, той Андрій Яцкович, який разом з Яном Бохонським, Станиславом Городецьким і двома учениками — Іваном Кравзом і Казимиром Вячеславом працював в 1664. р. в костелі львівських Домініканів[4]).

Вертаючи до Корунків, можемо з усею певностю сказати, що була се родина іконописців, котрої поодинокі члени, дякуючи своїй інтеліґенції, відіграли не останню ролю в тогочасному життю українського Львова, при чому як малярі були представниками тої напів ремісничої напів фабричної продукції, єма була рівночасно основою і характеристикою тогочасного цехового малярства.

Уже на самому кінці XVII. стол. стрічаємо ся в братських актах єще з одним іменем маляря, який працював для Ставропигії, одначе означення його творів не може, поки що, вийти поза межі комбінаційних припущень.

В реєстрі річий, пожертвованих на церкву і Балабанівську каплицю під 1691. роком, говорить ся про срібне „votum“ у формі срібної бляшки „na której oczy“ — дане „Александром Ляницьким малярем“[5]).

---

[1]) Архивъ Ю. З. Р. Том XI і XII. — поверх 50 позицій в індексі.
[2]) Тамже Том XI. ст. 593.
[3]) Тамже ст. 573 і 591.
[4]) Acta Corsularia — 1665. ст. 630.
[5]) Архивъ Ю. З. Р. Том XII. ст. 53.

Крім того в братських рахунках під датою 28. січня 1698. р. стрічаємо позицію — 896 золотих, виплачених маляреви Александрови за роботу. Позиція винята із касового білянсу, зладженого по смерти братського секретаря Миколи Красовського, відносить ся до 1697. р. в якому строєно вівтар в балабанівській каплиці.[1]).

Відносно сього вівтаря читаємо в протоколах братських засідань під датою 13. серпня 1696. р.:

„За згідним всіх нас консенсом, пристосовуючись до набожного наміру імці п. Петра Семеновича, брата нашого, котрий в каплиці балабанівській на порожній камяній фаціяті вівтар сницерскою роботою, велично, так одначе, щоби вівтаря, ані жадного ґанку не було, тільки місце для поставлення свічок, горіючих з ліхтарями, образу одначе Матері Пренайсв. рухати не будемо, аж до згіднійшої поміж нами постанови. Той вівтар поставити, позолотити, малювати як найоздобнійше без всякої (пересади) виставити позваляємо томуж імці пану брату нашому“ [2]).

Можливо, що автором того „як найоздібнійшого“ одначе без всякої пересади малювання був Ляницький; дивно тільки, що гроші за роботу виплачено йому з братської каси тоді, коли се належало до зобовязання „імці пана брата“ Семеновича.

Ф. Яворскі, пишучи про настінні фрески т. зв. Несторовичівської каменици при Бляхарській вулиці у Львові каже, що „по всякій імовірности малював їх маляр Олександер, про якого часто згадують тогочасні ставропигійські рахунки“[3]),

Своє припущення опирає Яворський на тому, що Микола Красовський, який стояв в зносинах з малярем Олександром, як братський скарбник, був тоді властителем згаданої каменици.

Самозрозуміло, що ніякі припущення в науці не вирішують даного питання, але з другого боку, вони деколи улегчують нам вязання і координованнє поодиноких, відірваних від себе фактів у вимагану станом науки цілість.

Ляницький се останній з ряду працюючих для Ставропигії малярів ремісничо-цехового покрою, про яких знаємо з братських актів.

Малярі, що слідують по ньому, вносять в мистецьку атмосферу українського Львова щось определено нове і відмінне.

---

[1]) И. Шараневичъ — М. Крассовскій — Львів 1895. ст. 9.

[2]) Архивъ Ю. З. Р. — Т. XII. ст. 274.

[3]) F. Jaworski — Op. cit. ст. 74.

III.

Спроба відтворення стану малярського вивінування церков львівської Ставропигії протягом XVI і XVII. століття на основі тогочасних інвентарів і приналідних записок. Релятивна вартість братських інвентарів для нашого питання. — Доповнюючі звістки.

В попередній главі прослідженo змагання ставропигійського братства до малярського вивінування своїх церков, при чому звернено увагу на індівідуальну працю поодиноких малярів, які хронольоґічно чергуючи ся, працювали для Ставропигії. З природи предмету і досьогочасного стану дослідів виявило ся, що більшість праць згаданих малярів не дасть ся нині не то означити, але навіть відшукати а тільки непомітну частину картин можемо звязати, припущеннями імовірности, з іменами їхніх творців. Відносить ся се в першу чергу до малярів Сеньковича і Петрахновича, при чому одну з праць останнього (Богородицю біля входових дверий церкви) вдало ся нам з великою певностю означити. Не виходить з сього, щоби дальші досліди в цьому напрямі не мали конкретних виглядів на успіх. Слід тільки підчеркнути, що коли ходить о строго научні, неоспоримі результати, то перед дослідником виринає цілий ліс трудностий і перепон, які не одному уже відібрали охоту до праці. Маємо на думці архівний матеріял, який помимо своєї велитенської обильности, в дуже незначній мірі причинюєть ся до посунення наших дослідів в перід. Лежить се в його характері.

В даний момент розпоряджаємо кількома конволютами інвентарів братського, церковного майна, які правда, для дослідів хочби над українським золотарством представляють невичерпану скарбницю, але коли ходить о іконопись, дають в порівнанню зі своїми розмірами дуже мало.

Се одначе самозрозумілий стан річи в часах, коли малярство стояло на межі поміж ремеслом а творчостю, заєдно перехилюючись в бік першого, а його твори „просто малованиє“ усували ся на задній плян, супроти „злоцістих“ риз, якими з такою преділєкцією закривано ікони.

Трудно чейже вимагати від братчиків, що інвентували церковне майно, щоби вони в своїх, поза тим скрупулятних, реєстрах більше уваги звертали на те ким, коли і як образ намальований, чим на число срібних „корунок“, самоцвітів і жемчугів на ньому прикріплених.

А коли ми, всеж таки, розгляненню збережених до нас інвентарів посвячуємо окрему главу, то робимо се в тому переконанню, що дослідникови не вільно злегкова-

жити нічого, що бодай посередно моглоб наблизити його до розвязки поставленого питання.

Перша спроба інвентаризації церковного добра Ставропигії датуєть ся 1575. роком, на довго перед построєнням нинішної церкви і Трьохсвятительської каплиці. Одначе в дотичному списку вичислені тільки дорогоцінности в роді — ківотів, кадильниць, чаш, окладів, хрестів і т. д.[1]).

Про ікони говорить ся щойно в інвентарі, а краще у реєстрації церковного майна, що повстала на протязі часу поміж 1609. а 1634. роком.

Обіймає вона — церковні і братські книги на ріжних мовах, священичі ризи, матерії, хустки, занавіси, килими та — „ікони сріблом оправниє злотистиє“, „ікони просто малеваниє“, антіміси і плащеници.

Відділ дорогоцінних ікон зі срібними окладами обіймає 36 позицій, з яких 19 припадає на Успенську церкву а 17. на монастир і церкву св. Онуфрія.

Поза назвою святого та вичисленням скількости і якости шляхотного металю і каміння, нема звичайно ніяких блищих даних відносно розмірів, давности і походження ікони. Тільки при трьох позиціях інвентаризатор вважав відповідним вийти поза приняту формулу.

І так при 15. позиції читаємо: „Панаґія малая — Воплощеніе Пречистої, увес отвсюду сріблом оправлена, з надписом грецким, — в церкві“.

Про три ікони в Онуфрівській церкві під числом 34—35. сказано, що вони „стариє, оправниє, всі по Неофіті епископе Софійском, зостали церкве“.

В кінці остання з ікон Воскресеня — „старая по Гасці пані Одриховской зостала, з корункою, сребром Московским оправная“.

Стільки пояснень. Обставина, що братський інвентаризатор подає пояснення тільки до тих трьох позицій, та що кожне з пояснень определює немісцеве походження ікони, чи хочби окладу на ній, можна би припускати, що решта була місцевого походження.

Іконоґрафічно обіймають повищі ікони доволі вузький круг, при чому в Успенській церкві було 8 ікон Пречистої, 3 ікони Вседержителя, 2 — Рождества Богородиці, 2 ікони св. Трійці, та по одній іконі — Введення у храм, Розпяття і Воскресення. В монастирі і церкві св. Онуфрія було натомість: по три ікони св. Миколи і Івана Предтечі, дві ікони Пречистої, та по одній іконі — Воскресення, Покрова Богородиці, муч. Катерини, Теодора Стратилата. Бориса і Гліба, Олексія і Трьох Ісповідників: Гурія, Симона і Авина.

---

[1]) И. Шараневич. М. Крассовскій. Львів 1895. Ст. 166,
[2]) Архивъ Ю. З. Р. — XII. ст. 7—22.

Коли приймемо, що кождий святий на тих іконах мав свою „корунку“, то зн. металеву — срібну чи золоту ореолю довкола голови, то після числа тих „корунок“ могтимем зорєнтувати ся в приблизній скількости фіґур на кожній іконі. Очевидно є се припущення — minimum, бо не треба забувати, що в поодиноких зображеннях, як пр. в Розпяттю, Воскресенню, Покрові і т. п, не всі особи були святими і тому число постатий на тих іконах рішучо переростає число „корунок“. Поминаючи однофіґурні зображення — Вседержителя Пречистої з Дитятем, та других святих, на таких іконах, як Розпятє (ч. 5.) маємо більше чим девять постатий, на іконі Рождества Богородиці (ч. 8.) більше чим пять, Введеніє Богородиці (ч. 9.) більше чим шість, Покрова Богородиці (ч. 24.) — більше, чим три та Івана Предтечі (ч. 25.) тільки чотири (тут мова про Хрещення в Йордані).

От і все, що можна було „витягнути“ з реєстру ікон в срібло оправних „позлоцістих“.

Не більше довідуємо ся із реєстру ікон „просто малеваних“, яких маємо усього 21.

Було там: три ікони Богородиці, дві — Спаса, з яких одна остала по згаданім еп. Неофіті, друга зображувала Христа з усіми апостолами, дві — Рождества Христового, більша і мала, дві ікони Успенія Богородиці, з яких одну 1678. р. „в дар Господареви (молдавському) єго милости послали“, дві ікони Умиленія Богородиці (одна по Неофіті) та по одній іконі — Воскресенія, Введенія, Миколи, Благовіщення, Димитрія на кони, Пятниці (по Неофіті), чуда св. Юрія, Явленія Богородиці св. Сергієви та св. Спиридона, про якого в ремарці сказано, що він „не московскій“.

З рубрики: „Антиміси“ довідуємо ся, що був там один „антиміс великий, вколо по грецку писаний“ та „антимісов малих і великих в купі всіх двінадцять, осм, не знаю, як тоє разуміти“.

Зі свого боку і ми не знаємо „як тоє разуміти“.

Плащеницъ було дві. Одна в Успенській церкві „плащеница страстей Христових на китайці“, мабуть та сама про яку в пізнішім інвентарі говорить Медзапета, як про твір Сеньковича, друга — манастирська „плащеничка на китайці білуй“.

Загальне число малярських творів, в Ставропигійських церквах (двох в городі і Онуфрейській), обнятих інвентарем дотягненим до першої половини, XVII. ст., досягає відносно великого числа — шести десятків. Число се помірно зросте, коли візьмемо під увагу ікони в необнятих

інвентарем вівтарях, яких було чотири, та іконостаса мальованого Сеньковичем[1]).

Мусіли тут бути ікони старі, були й новіщі „щойно оправлені“ (ч. 20.) Слідуючий інвентар „сиріч порядное описаня вещей обрітающих ся в скарбци церковном“, зладжене Константином Медзапетою 12. марта 1637. р. не виявляє майже ніяких ріжниць з попередним. Число ікон „просто“ мальованих такеж, як і там, ікон в срібло оправлених прибуло дві — „Василиїв двох“ (ч. 27.) і „Образок з вкупу московський, мосюндзом оправний“ (ч. 38.) Крім того змінений порядок, а при двох позиціях додано дальші пояснення, яких не було в попередньому інвентарі. Отже про маляря Федора при плащениці та при Чуді св. Георґія (ч. 9.) означено дату 1626. р.[2])

В кінци для доповнення обох інвентарів можуть послужити записки в братських рахунках де в 1612. р. кажеть ся про купно осьми образів „сріблом оправних“ за 40 зол. і образа св. Спаса оправленого за 18. зол.[3]).

1619. року продано образок „школний старий“ св. Димитрія свящ. Давидовському за 22 грош.[4]) а 1631. р. якийсь „пан Даміян з малжонкою его дал на ікону Пречистої в новой церкві коруну сребрно-злотистую, которая важить“ і т. п.[5]).

Про те, що 21. мая 1630. р. грім „всі ікони новопоставленіе і царскіе врата нопшетил чорностію“[6]) ми вже згадували. Очевидно, тут мова тільки про ікони в іконостасі.

Протягом двайцяти літ з горою, які межують інвентар Медзапети від ревізії церковного майна відбутої 28. цвітня 1656. р. стан і число ікон ставропигійських церков мало що змінили ся. Довідуємо ся відтіля, одначе, про велику скількість оправлених і неоправлених образків, переважно малих, московського походження.

В сосудохранительниці було їх оправлених 26, неоправлених стількиж та „12 московских празників в одной оправі знадной“. Тудиж прибула „Кгоронгев небощика пана Корнякта“ та антимис — „Старий крест білий друкований на атласі“.

---

[1]) 1606. р. було в Усп. великій церкві — два вівтарі. Один там де нині, другий на нинішних хорах. 1591. р. посвячено вівтар в Трьохсв. каплиці. Четвертай був в церкві св. Онуфрія.

[2]) И. Шараневичъ — Op. cit. — ст. 11. Milkowicz — Monumenta Confr. Stauropigianae — Ст. 267 і 361.

[3]) Архивъ Ю. З. Р. Том X. ст. 145—178.

[4]) Тамже Том XI. ст. 341.

[5]) Тамже ст. 358.

[6]) Тамже ст. 376.

Спис ікон в „новій“ церкві (Успенській) говорить дещо про їх розміщення в церкві; між иньшими говорить ся там виразно про іконостас, над якого царськими дверми була срібна, золочена корона. Якісь образи були на „філярі лівім від дверей зелізних“.[1]).

Десять літ опісля почав інвентувати церковне майно братчик Петро Афендик, але не довів роботи до краю[2]).

З його списка довідуємо ся тільки, що число образків, оправлених в срібло, збільшило ся о шість, без оправи прибуло пятнайцять. Крім сього в сосудохранительниці було чотирнайцять панаґій — 4 зі слоневої кости, оправлені в срібло, дві деревляні теж у срібній оправі, одна „отвористая“ (після попереднього інвентаря „троістая“) та сім великих панаґій оправлених в бронзу.

Пятий з черги і останній з XVII ст. інвентар датує ть ся 1692. р. Він найобширнійший з усіх, але для нас не приносить нічого більше понад те, що дали його попередники.

Помітний тут величезний приріст т. зв. „московських“ образків, яких загальна сума, по даним інвентаря, повинна досягти до 85. Одначе ми маємо всяке право сумнівати ся про вірність такого определення хочби тому, що в число „московських“ образків, збережених в сосудохранительниці, попали відтіляж великі декоративні полотна для „Божого гробу“ в роді „Мироносиць“, „Христос воскресе!“ і „Анґела надгробного“ про яких місцеве походження знаємо з иньшого жерела.[3]).

Кромі згаданих вище пяти офіціяльних інвентарів, находимо в братських актах чимало сумаричних списків братського майна, списуваних при нагоді перебирання заряду церквами нововибраною братською старшиною, але для нас вони не інтересні. Заєдно вичислює ть ся там дорогоцінности, якими чейже не були в очах тогочасних людий ікони, особливо ті „просто малеваниє“.

Крихітку більше довідуємо ся із принагідних записок в братських рахунках, які в хронольоґічному порядку говорять, що слідує:

1658. р. — „Антиміс новий видалисмо до престола а старий зостал при отцах“ (св. Онуфрія?)[4]).

1664. р. — „Столяреви на образ митрополитанскій далем зол. 1. грош. 15.“[5]).

1665. р. — „Ітем тоє цимборіум, що на пре̨столі стояло, дало ся до манастиря до св. Онуфрія, то ся дало до

---

[1]) Архивъ Ю. З. Р. — Т. XI.
[2]) Тамже XII. ст. 23—26.
[3]) Тамже Т. XI. ст. 341. Т. XII. ст. 133 і и.
[4]) Тамже — Т. XI. ст. 208.
[5]) Тамже — ст. 474.

него приробити побочнії образи, од которих столяреви далем 3 зол. а пану Миколаюви маляровi, од тих образув і од хендоженя цимбориум — далем зол. 24". (Петрахнович) [1]).

1668. „За 12 пророків маляреви — з. 12.[2]).

1679. — „За образ Воскресенія до Божего гробу" — зол. 4. грош, 24.

Тогож року: „Отцю Доротеєви від чотирох Евангелистів і столяреви за таблиці і від рисованя Малахови — зол. 100." [3]).

1687. р. — „За дошки духовиє (дереворити?) на писанє видало ся зол. 184. гр. 21." [4]).

1688. р. — „Маляреви, що відновляв в Гробі (Божім) піднебінє зол. 3".[5])

Вкінци із записки з дня 12. липня 1699. р. довідуємо ся, що для Камянець-подільської церкви, спустошеної Турками дарувало братство між иньшими 12 образів[6]).

В кожному випадку, конкретні результати досліду над інвентарями рішучо не покривають ся з тим, що з тих же самих, хочби братських актів знаємо, про працю цілого ряду названих і не названих малярів, над малярським вивінуванням братських церков.

Нам би хотіло ся тут, чи там найти хочби натяк на те, що сю, або другу ікону, той чи другий портрет (яких було чейже стільки) малював „славетний наш брат пан Федор маляр" або „пан Миколай", або який там пан Іван, чи Олександер. За одним одиноким виїмком з інвентаря Медзапети, не находимо в братських інвентарях нічого подібного. Противно, маємо основу підозрівати панів братчиків, що вони з особливою предилєкцією підчеркували, „заграничність" поодиноких предметів, що в тогочасному світогляді було рівнозначне з досконалостю і беззакидностю виконання. А коли ходить о „московські" образки і панаґії, то з ними був звязаний пієтизм братчиків до „православія", якого коронований представник сидів ген ген на півночі, заєдно готовий словом і ділом підпомогти братію в тяжкій боротьбі з чужинецьким католицтвом. Чаром сього реліґійного пієтизму овіяні й очеркнення поодиноких предметів в роді — „грецький", „єрусалимський" і т. п.

Але все те рішуче байдуже для нас, що поміж стрічками братських інвентарів дошукуємо ся індівідуальних

---

[1]) Архивъ Ю. З. Р. — Т. XI. ст. 477.
[2]) Тамже ст. 341.
[3]) Тамже ст. 495.
[4]) Тамже ст. 264.
[5]) XII. ст. 218, XI. ст. 527.
[6]) Тамже 292.

черт тієї культури, що хоч легковажена сучасниками, нині стає всемогучим атутом в наших руках.

Більше, може, скажуть нам самі памятники, яких зберегло ся до нас кілька десять. Є поміж ними ікони, реліґійні образи, портрети, є навіть краєвиди.

IV.

Недоля збережених мальовил. — Кращі з них вивезено в Росію. — Збережені на місци останки. — Мальовила Ставропигійського музея підозрілі о походження зі Ставр. церков. — Мальовила Онуфрійської церкви.

Самозрозуміло, що важко вимагати, щоби в церквах, що як Успенська і Трьохсвятительська, протягом свого довгого віку перейшли стільки пожеж, „турбацій“ а перш за все — обнов, з яких кожда хотіла бути виразом свого часу, міг зберегти ся первісний характер їх малярського вивінування з XVI. чи XVII. ст.

За безсумнівними свідками тих часів треба тут добре розглянути ся, добре пошукати, щоби в решті решт довідати ся, що навіть ті, які жили тут до недавна, опинили ся в 1915. р. далеко-далеко поза місцем свого призначення, бо аж в Київі, чи Ростові над Доном...

На місци остало ся тільки те, що або не представляло надзвичайної вертости, або фізична неможливість чи конечність культу перешкодили їх... евакуації.

Треба признати, що ті, яким залежало на вивезенню мистецьких скарбів Ставропигії в глибину Росії, не робили сього без розуміння річи. Брали, що найцінніше. Отже перш за все портрети — Корнякта, Лянґішівної і цілого ряду людий, яких тлінні останки спочивали колись в церковних підземелях. Не полишили й плащениці Сенькевича, але нічим неінтересних панорам Малиновського не взяли. А чейже, без обслідування якраз тих памятників, ні первісна картина вигляду наших церков, ані стан тогочасного малярства на львівському ґрунті не можуть бути ні вірними, ні повними.

На щастя в нещастю, маємо відносно небезвартісну інвентаризацію тих картин а з більшости їх маємо репродукції. Се позволить нам влучити їх в наш огляд збережених памятників, де трактуватимем їх як єствуючі. Вони ж єствують, хоча й не на своїому місци, на яке, треба вірити, рішучо мусять повернути.

Число малярських памятників, які без вагань можна віднести до XVI—XVII. століття, по нашому обчисленю досягає суми 26, з чого 17 дасть ся віднести до XVI. ст. а решта до XVII. Іконоґрафічно можемо поділити їх на

ікони, яких є 9, реліґійні образи, числом 19, 6 портретів та дві панорами.

Для пояснення додамо, що іконами вважаємо переважно однофіґурні, репрезентативні зображення, яких метою було єдино побудження вірних до молитви, реліґійними образами вважаємо ті мальовила, що базують на драматизмі зображеної акції. В тім випадку стиль і техніку мальовил полишаємо на боці.

Ікони. Без сумніву найстаршою іконою Успенської церкви є запрестольна Богородиця. Определено старою була вона уже в XVII. столітю, коли висіла в Трьохсвятительській каплиці. Про її походження не знаємо, натомість виступає вона в братських актах дуже часто з приводу заходів над покриттям її срібною ризою, яка покриває її нині усю, за виїмкою обличя. Творцем сеї ризи був золотник Григорій Неділський[1]).

Ікони в бокових вівтарях: Богородиця з права і св. Микола з ліва помітно новіщі. З під срібних риз, які їх покривають, виринають обличя і руки твердого рисунку і сухого кольориту. Можуть походити з під гіршої кисти XVII. ст. але ніщо не виключає того, що вони о много новіщі. В кожному випадку братські інвентарі XVII. ст. не згадують про ікону св. Миколи в Успенській церкві.

Намісні ікони Богородиці і Христа, які творять в парі з чотирма Евангелистами (добре мальовило XVIII. ст.) одиноку малярську окрасу нинішного псевдоіконостаса, відкриті в цілости. Золочене тло, і добра олійна техніка мягко рисованих облич і рук звернули

---

[1]) 7. Юля 1692. р. ухвалено на сесії брацтва таке: „За консенсом і згідною усіх постановою станув такий консенс для окрашення (образа) Матері Пренайсвятійшої в нововиставленій каплиці: щоби шату срібну з конституції і установленя леґації с. п. імці пана Лавришевича, брата колись нашого, прибрали і украсили, даємо на се срібла гривен трийцять на визолочення, видумати повинні будемо, і ремісникови від гривни по одинайцять золотих за роботу платити ми деклярували, котра робота, аби тим скорше до скутку без шкоди жадної братерскої були і церкві Божій не діяла ся, упросили ми зі свого боку їх мосців панів братів Миколу Красовского, Кипріяна Кісільницкого, Юрія Корендовича, братів наших, щоби тої роботи дозорцами пильними були, на що підписуємо ся. Діяло ся у Львові, в конґреґації на місци звичайнім дня 7. Юлія 1692. р.“

Їх мосцьом панам депутованим братії вище іменованим дається на позолоту тогож образа: ланцухів золотих два, манель золотих одна пара, хрестик один золотий, ті важуть червоних золотих в числі 65. одинайцять перстенів — важить черв. зол. вісім. До тогож один золотий червоний венецький, дві штуки золота відливаного, що важить чер. золотих пятнайцять і чверть. Усе разом червоних золотих сімдесять девять і чверть, котре то золото панове депутовані продати як найліпше будуть старати ся а за се файнґольту на позолоту того образа купити, а при золоченню personaliter бути повинні. (А. Ю. З. Р).

увагу дослідників, з яких деякі відважили ся на приписання їх кисти Петрахновича. Впрочім, на нашу думку, не без слушности; поміж намісною Богородицею а Богородицею при церковних дверях не можна не завважити певного споріднення в русі і настрою та кольориті. Про походження тих ікон іменно з XVII. ст. свідчивби питомий для того часу тип Христа здорового, кругловидого, з румянцями на щоках, розчесаним на боки волосям і невеликою бородою, якої мягкі кучері теж розділені. Разять тут тільки уши, видні en face тоді, коли вони повинні ховати ся під волосям.

Богородиця біля церковних дверий від Руської вулиці, в поздовжній заокругленій в горі, золоченій рамі за склом, се одинока, покищо, картина Успенської церкви, яку нам вдало ся звязати з іменем маляря Петрахновича. Завважив її уже в свій час Лобескі, який подивляючи її „виразисті черти і сильний кольорит, признав її мабуть пізнїщою стилізацією „доволі справної долоні“ [1])

До недавна ще, над входом до Трьохсвятительської каплиці видно було три ікони — св. Петра — Воплочення і св. Павла.

До нині зберегла ся тільки найстарша з них ікона Воплочення, вмурована у фрамуґу за склом, доволі примітивного почерку з написом по боках голови — „Мати Божая“. Походить вона імовірно з часу балабанівської реставрації. (1671. р.)

По іконах св. Петра і Павла поміщених симетрично по боках Воплочення, остали ся тільки поржавілі бляхи з ледви помітними обрисами постатий і написів. Спираючись на їхню репродукцію [2]), можемо з цілою певностю сказати, що походили вони найраньше з половини XVIII. ст., що її годить ся з датою перехрещення Трьохсвятительської каплиці на Петропавлівську в 30-их роках XVIII. ст.

На кінци не завадить звернути увагу на два памятники тогочасної іконописі, яких нема ні в церкві, ні на ній, але повстанням своїм вони звязані нерозривно з церквою та одним із творців її ікон.

Думаємо про настінні фрескові медальони каменици Красовського при Бляхарській вулиці ч. 8. Відкрито їх підчас реставрації тої каменици 1910. р. на „піднебінню“ віконних ніш сходової клітки на висоті другого поверха. Оба рівних розмірів зображують — один Воплочення другий св. Василія.

---

[1]) F. Łobeski, Cerkiew paraf. Wniebowst. N. M. Panny — Dodatek do Gaz. Lwowskiej 1854. r. 19.

[2]) Юб. Изданіе — Таблиця X.

Відкриттям заінтересував ся Яворскі, відтак Гребеняк, алеж ні один з них не підчеркнув тої, важної будь що будь, подробиці, що тип Воплочення в каменици колишнього сеніора Ставропигії — Миколи Красовського є ідентичний з типом ікони тогож змісту над порталем Трьохсвятительської каплиці, про яку говорили ми повисше[1]). Обі ікони мальовані олійними красками на добре підготованій стінній заправі, стилево стоять по середині між лінеарно-композиційною візантійською манєрою а змаганнями XVII. ст. до природньої мягкости і пластики форм. Кольорит обох неоднаковий. Ікона св. Василія видержана в темно-брунатному тоні, ікона Богородиці богатша натомісць красками, які з блідо-рожевої краски рук і обличя переливають ся цілою скалею аж до темного асфальту. Рисунок бездоганний, хоча з традиційною помилкою, яка позваляє малювати уши святого (Василія) en face, коли їх треба малювати в профілі. Згадуване уже нами припущення Яворського, який автором мальовил вважає маляря Олександра (Ляницького), набирає тим більшої правдоподібности, коли візьмемо під увагу ідентичність „Воплочення“ в каменици Красовського з такимже над порталем Трьохсвятительської каплиці.

Мальовил, очеркнених нами як реліґійні образи найшли ми в области Успенської церкви — 19. По всякій імовірности найстаршими з них, бо, дуже можливо, що з XVI. ст. є шіснайцять сцен Христових страстий, уміщених в двох поздовжних золочених рамах (з доданими до них в XIX. ст. арабесками) по вісім в кожній. Зараз висять вони по обох боках гол. вівтаря безпосередно за іконостасною перегородою. Мальовані на досці, повні композиційної льоґіки і природньої пластики, вяжуть ся з традиційною візантійщиною одними тільки золоченими фонами.

І. Шараневич, звертаючи на них увагу гостий археольоґічно-бібліоґрафічної виставки 1888. р. писав з приводу тих картин в катальозі:

„На стінах, поруч царських врат завішені в двох ґрупах прекрасні ікони, зображуючі сцени страстий Христових — мальовила голяндської школи, походять із старинного іконостаса тої церкви“.[1]).

На мою думку, є се добре місцеве мальовило XVI. або початку XVII. ст.

Помітно пізнїщим цеховим мальовилом є т. зв. „Ґенеальоґічне дерево Богородиці“ уміщене в горішній кондинації бічного вівтаря з права. Цілий образ перемальований на ново; старою остала ся тільки пре-

[1]) И. Шараневичъ — Каталогъ Археол. Библиогр. Выставки Ставр. Инст. 1888. ст. 91.

красно цизельована срібна риза Богородиці. Характер орнаменту свідчить про походження з XVII. ст. Богородиця сидить серед гиля дерева під яким клячать чотири невеликі постати фундаторів в місцевих костюмах XVII. ст. Довкола дерева десять кружочків зі зображеннями родоначальників Богородиці.

Недалеко від сеї картини треба поставити і т. зв. „вівтарик“ в підсінню церкви, в Ставропигійському подвірю. Зображує він „Зняття з хреста“ доброго рисунку, німецького композиційного шабльону з інтересними фіґурами предстоящих, які двома ґрупами станули під хрестом. Батько з синами і мати з дочками, усі в костюмах львівських міщан XVII. ст.

Святий Степан в горішній кондиґнації бічного вівтаря з ліва, перемальований ледви не увесь на ново. Ненарушеною остала ся тільки голова старця на другому пляні в горі. Сам святий покритий срібною ризою з бароковим орнаментом. Шараневич зве його образом „італійської школи“.

Згадану нами кількакратно плащеницю кисти Сенькевича, яка довгі віки служила Успенській церкві, вивезено мабуть також в Росію. В кождому разі не згадує її інвентар церковного майна Ставропигії, зладжений 1906. р. підчеркуючи натомісць єствування плащениці заграничного виробу „шитої золотом, в золочених рамах за склом, вартости 4200 К“.

На превеликий жаль, по старій плащениці не остало ся нам ні репродукції, ні опису. Хиба що до компліменту Медзапети в формі „умиленного мальованя“ додамо ще кілька стрічок скороспішного опису Шараневича в його катальозі ставропигійської виставки, де на ст. 9. під ч. 21. читаємо:

„Плащениця шовкова біла, на якій зображенне Ісуса Христа виконано відручною живописю, імітуючою вишивку“.

З передмови до опису ставропигійського музея з 1908. р.[1]) довідуємо ся, що в тому музеї „не було“ ікон Успенської церкви з обговорюваного нами часу; в неоспоримість такого твердження маємо певні дані поважно сумнівати ся. Відомо чейже, що ставропигійський музей оснував пок. Шараневич щойно по виставі 1888. р. на яку стягнені з ріжних сторін памятники стали його основою[2]).

До сього часу єствував при Ставропигії тільки Братський Архив, Братська церковна бібліотека, та церковна ризниця, в яких зберігали ся між иньшими ікони та образи, обох ставропигійських церков. Ні одна

[1]) И. С. Свѣнцицкій — Отчетъ музея Ставр. Института — Львів 1903. ст. VII.

[2]) S Szaraniewicz — Muzeum Inst. Stawr. — „Тека“ 1895.

з тих інституцій не мала музейного характеру і до жадної з них не стягано предметів з поза Ставропигії; клясичним доказом такого стану річи може послужити хочби факт, що коли усунено іконостас з Трьохсвятительської каплиці, то віддано його до коллєкції старовини ґр. Любомирських. Не булоб сього, колиб котрась із згаданих братських інституцій мала музейний характер. Самозрозуміло отже, що коли пок. Шараневич захопився ідеєю оснування ставропигійського музея, то в першу чергу використав для сього кращі зразки малярської старовини, які в ту пору найшли ся в Успенській церкві, в її ризниці, чи архиві.

Виходячи з того заложення мусимо узгляднити, як звязані зі ставропигійськими церквами перш за все ті ікони і реліґійні картини, які в катальозі ставропигійської виставки 1888. р. очеркнені, як власність Ставропигійського інститута. Безсумнівна більшість їх належала до малярського вивінування обох братських церков в обговорюваній нами епосі. Усі вони вивезені разом з музеєм, але се в ніякій мірі не ослаблює їх ґенетичного звязку з їх первісним місцем призначення.

Описи згаданих картин подаємо в перекладі з уживаної Шараневичем мови, придержуючись начеркненого катальоґом порядку:

Саля IV: 1. Ісус Христос проскомидійний, мальовило олійними красками на дереві. На гладко золоченому фоні Христос зображений по коліна з хрестом в руці. В низу напись А Х Ч З (1697.) західнього почерку. Величина 95×1.34 см.

2. Ісус Христос в пів постаті, мальовило на дереві, за виїмкою обновлених місць, добре збережене. Старанна техніка візантійського характеру. XVI. в. Величина 24×29 см.

3. Архистратиг Михайло: мальовило на дереві, на гладко-золоченій основі, під помітним впливом заходу. XVI. ст. Вел. 30×40 см.

4. (5.) Триптих = рухомий вівтар, обіймаючий зображення святих на всі дні цілого року з празниками Спасителя і Богородиці, першими в горі а другими в середньому поясі. Емаль на металю. XVI. ст. (Мабуть московського походження строґановського типу.— М. Г.)

5. (9.) Голова нерукотворного образа Ісуса Христа, т. зв. Вероніка, мальована на дереві, західнього типу. XVII. ст.

6. (14.) Антиміс, посвячений луцьким епископом Атаназієм Пузиною 1640. р.

7. (15.) Антиміс посвячений львівським епископом Варлаамом Шептицьким 1700. р. (?)

8. (26.) Богородиця з Христом на руках, мальовило на квадратній срібній блясі. Стиль бароко.

9. (34.) Богородиця зі скиптром в руці; біля її ніг клячить двох святих. Мальовило на срібній квадратній блясі.

10. (55.) Успеніє Богородиці. Архаїчна картина на дереві, дно золочене, гладке; сильно ушкоджена. XVI. ст. Величина 49×59.

Саля V. 11. (26.) Богородиця з дитятем на руках до половини постати.

12. (27.) Богородиця з дитятем на руках до половини постати. — Обі малих розмірів ікони мальовані на дереві, візантійського типу — на золотому тлі контурово, подібної кисти; ріжниці в орнаментиці ризи Богородиці.

13. (34.) Богородиця молить ся під хрестом; мальовано на дереві на гладкому, золотому дні, в композиції унагляднені відхилення від візантійського впливу; інтересний зразок українського мистецтва XVII. ст. Величина 24×31.

14. (57.) Голова Христа — мальована темно в двох тонах на дереві — емалієва техніка, візантійського стилю. XV. або XVI. ст. Величина 30×26.

Саля VI. 15. (2.) Покрова мальовило на дереві; композиція поділена на пляни, на зразок німецької школи. Будинки інтересної архитектоніки замикають задний плян. XVII. ст. Величина 70×1.02.

16 і 17. (11 і 12.) Преображення Господне і Жертва Богородиці — дві малі празничні ікони; мальовило відновлене. Величина 27×30.

18. (26.) Благовіщення — ікона XVII. ст. відреставрована від пізнішого перемальованя. Величина 93×67.

19. (30.) Вознесення. Вел. 27×31.

20. (31.) Покрова. Вел. 24×27.

21. (32.) св. Антоній. Вел. 27×31.

22. (33.) Богородиця; на відвороті напис на наклеєному полотні: Его милости Петру Семеновичеви р. 1706. отъ P. O. Zawadowskiego darowany. Вел. 24=28 цм. (Пор. ст. 270)

23. (34.) Митрополити Петро, Олексій і Іван. Вел. 24×28.

24. (35.) Митроп. Олексій. Вел. 28×33 цм.

25. (36.) Пророк Ілія. Вел. 23×27.

26. (37.) Св. Михайло. (реставрований) Вел. 27×33. усі ікони під чч. 19—26. мальовані на дереві, ярко візантійського почерку, доброю кистю і технікою, мальовило, наче емаль. XIV. ст. (Мабуть, далеко пізнійші московські фабрикати — М. Г.)

27. (49.) Св. Андрій на золоченому орнаментованому дні, на дереві. Задній плян творить пейсаж: до Дніпрі плавають кораблі; в низу дві сцени з життя святого. Наглядний вплив італійської школи. Гарне мальовило. обра-

мованє чорним орнаментом на золотому тлі. Низом картина ушкоджена. XVII. ст. Вел. 29×37.

Саля VII. 28. (5.) Богородиця в короні, ікона давна, не перемальована. Величина 98×1.23.

29. (13.) Христос — мальовило на дереві, на сірому тлі, без золочень. Славянський тип. Вел. 98×1 23.

Саля IX. 30. (4.) Успеніє — ікона українського маляря зєдинює в собі стиль сходу із західним, патріярхи в мітрах, нема історичного жида. Вел. 1.47×86.

31. (15.) Покрова — українське мальовило на дереві — характеристичні обличя — крізь вікно видно пейсаж. Вел. 1.08×78.

32. (17.) Три царі. Вел. 39×33. З помітними впливали заходу.

До числа церков, що оставали на моральному і матері ільному етаті львівської Ставропигії належала кромі Успенської і Трьохсвятительської ще монастирська церква св. Онуфрія. Правлена своїм, місцевим братством підлягала Ставропигії, яка удержувала монастир, духовників та строїла і вивіновувала монастирські будинки. Тому то, у-взгляднюючи памятники малярства звязані зі Ставропигією, не можемо поминути й тих, які є, або були в монастирській церкві св. Онуфрія.

Побудована 1550. р. князем Константином Острожським з двох нав — „великої і малої церкви", які в основному свойому заложенню зберегли ся до нині. На початку XVII. ст. роблено заходи над її розмальованиям.

Свідчить про се записка в прихідно-розхідних реєстрах Ставропигійського брацтва, де під 1618. р. читаємо: „Взялем у отца Федора, що чернец дав на малованя манастиря з. 200".[1]).

1672. р. знищено Онуфрійську церкву підчас турецької облоги, але вже 1680. р. відреставровано її і посвячено наново. Одначе була це тільки частинна реставрація, коли про завершення церкви хрестом говорять щойно монастирські записки в 1701. р.[2]).

Про якусь більшу малярську роботу в области Онуфрійської церкви говорять братські рахунки з 1712 р. Тоді то працювало для монастиря рівночасно чотирнайцятьох малярів з помічниками.[3]).

Були се, без сумніву, малярі кращого вишколення) коли прим. одному з них „за контерфект (портрет отця С." заплачено дня 6. жовтня 1712. р. 10 зол.[4]).

---

[1]) Архивъ Ю. З. Р. Т. XI. ст. 352.

[2]) Др. В. Шурат — Святоонуфрійський монастир у Львові, 1908. ст. 5.

[3]) Архивъ Ю З. Р. Т. XII. стї 323—324.

[4]) Тамже ст. 325.

З поменчих братських записок довідуємо ся, що:

1665. р. був у монастирі — воздух мальований; 1668. р. було — шіснайцять образів оправлених в срібло а десять без срібла; 1671. р. було — кілька кістяних панаґійок оправлених в срібло, та пятнайцять мосяжних ліхтарів перед Деісусом (з пятнайцяти ікон?) але оправлених в срібло образів тільки сім; один образ „з лістариками“ висів по середині церкви. 1681. р. згадуєть ся про лямпу перед образом „Чуда Пресв. Діви“. Про передання в монастир Ставропигійським братством старого ківота з домальованими боковими образами Петрахновича в 1665. р. уже говорено.

З малярських робіт в монастири знаємо із братських записок про дві:

1665. р. „за шиби до (божого) гробу 1 зол. грош. 15. скляреви, тіїж шиби далисмо малювати, от них зол. 3. грош. 15.“

1671. р. „заплачено 1 зол. тим“ „що образи занесли до міста“ (мабуть до направи по „турбації“, про яку говорить ся на другому місци записок).

В протоколах засідань Онуфрійського брацтва згадують ся братчики-малярі: Лукаш і Іванова малярка під 1683. р. Ілляш під 1687. р. та Сава 1700. р.[1]).

Протягом свого довговічнього єствування, не спасла ся Онуфрійська церква ні від ворожих „турбацій“, ні від ще шкідливіщих для її первісного характеру обнов. Нині, старі в ній одні мури. Поліхромію стін виконав суч. іконописець Бала, іконостас малював пок. М. Соценко. Старовини доводить ся, тут як і в Успенській церкві, шукати по закутинах.

Ківота з мальовилами Петрахновича нема на місци. О скільки не зігнив де на горищі, то перевезено його до Підгорець. На його місци стоїть нині імпозантний ківорій різблений, як і іконостас, на зразок різьбарських мотивів Красно-пущанського іконостаса.

Іще в другій половині мин. століття зберігало ся в Онуфрійській церкві доволі богато мальовил мабуть з часів будови церкви. Згадуваний уже кількакратно Лобескі, писав в 1854. р.:

„У великому вівтарі находить ся візантійський образ, що мимо пізнійшого перемальовання здається, так давним і має стільки питомого тим образам характеру, що рівних йому не находимо. Зображує він св. Онуфрія в увесь ріст, нагого зі спадаючим до землі волоссям і такоюж, аж до стіп довгою бородою. В зложених руках встромлені чотки; в лівій руці спочиває жезл, на голові корона і руки

[1]) Архивъ Ю. З. Р. Т. XII. ст. 90, 93, 95, 127, 128 129, 183, 136, 199.

НТШ БІБЛІОТ

аж по лікті покриті металевою бляхою в формі довгих рукавиць. З боку металева табличка з написю. В глибині тла, на золоченому дні темний краєвид з пальмами".[1]).

На місци описаної Лобеским ікони находить ся нині величаве мальовило доброї кисти XVIII. ст. зображуюче Смерть св. Онуфрія, піддержуваного двома ангелами, з яких один (з права) виявляє очеркнену характеристику Ліонардових голов.

Ще в 90-их роках мин. ст. находили ся на стіні правого крилоса поздовжні чорні рами, обіймаючі собою кількадесять сцен з життя св. Онуфрія з польськими поясненнями до кождої зі сцен. Нині тих картин нема. Збереглися натомість в церкві картини і цілі частини старого іконостаса.

Перш за все інтересні апостоли — мальовила кінця XVII. або початку XVIII. ст. беззакидної кисти чисто західнього почерку, яких би по словам Лобеского „не посоромив ся Дірер". Невеликі розмірами, ґрупами по двох в шістьох рамах з бароковим завершенням, розміщені вони нарізно по церкві. Крім сього зберегли ся ідентичної кисти пророки та определено новіщі — архангели і діякони на крилах старого іконостаса; (XIX. ст.)

Нема в церкві других картин іконостаса, про які згадує Лобескі: св. Миколи, св. Павла, Івана Предотечі, св. Методія, Благовіщення та Жертви Авраама; є натомісць в Онуфрійській церкві намісні ікони старого іконостаса — Христос і Богородиця.

Мальовило принятого і популярного в галицько-українській іконописі XVII. ст. типу, чарує глядача пластикою форм, мягкостю кольоритних і світлотінних переливів, знаменитим відтворенням чару ніжної діточої головки Христа, роскішними згибами драперій та філіґранним викінченням парчевого обрамування одежі. Коли се справді памятник XVII. ст., за чим промовляє гарно орнаментований тиснутими узорами золотий фон, іконоґрафічний тип і візантійська іще філіґранність золотих ниток парчі, то є се архитвір в своїому роді.

Як бачимо, скількість і якість ікон і реліґійних мальовил, що повстали під покровом львівської Ставропигії, протягом XVI—XVII. ст. рішучо не приносить сорому тій поважній інституції. Біда тільки, що з сього богацтва збереглося до наших часів так непомірно мало, а ще менче стало на місци свого первісного призначення. Архивні жерела говорять про цілий ряд малярів, що працювали

---

[1]) F. Łobeski — Cerkiew św. Onufrego — Dod. do Gaz. Lwowskiej — 1854.

для Ставропигії, про цілий ряд виконаних замовлень, більших і менчих малярських підпринять а живих свідків того мистецького руху доводить ся числити на пальцях. Попробуймо дати перегляд збережених на місци памятників.

Успенська церква: а) ікони: 1. Запрестольна Богородиця — XVI. ст. 2. Богородиця — в бічному вівтари з права — XVII. ст. 3. св. Микола в бічному вівтари з ліва — XVII. ст. 4 і 5. Намісні ікони Христа і Богородиці XVII. ст. (?). 6. Мадонна Петрахновича. Трьохсвятительська каплиця: 7. Воплочення — XVII. ст.

Дім Красовського: 8. Воплочення і 9. Св. Василь. (XVII. ст. Настінні медальони).

Онуфрійська церква: 10—15. Апостоли старого іконостаса. XVIII. (?) 16 — 21. Пророки старого іконостаса XVII. (?) 22—23 Намісні ікони Христа і Богородиці. XVII. ст. (перемальовані).

б.) реліґійні композиції: Успенська церква: 1—16. Страсти Христові XVII. ст. (може й раньше) 17. Генеальоґічне дерево Богородиці. 18. Зняття з хреста (Дві останні цінні своїми побутовими моментами). 19. Камінування св. Степана.

Мало, справді, алеж завсігди краще, аніж би мало пропасти усе, як се стало ся з виїмковою, в даному випадку коллекцією портретів XVII — XVIII. ст. звязаних так тісно зі Ставропигією.

Галицько-українська іконопись XVI—XVII. ст. має свою сяку-таку літературу; колиж мова про іконопись під покровом Ставропигії, то вже самі архивні матеріяли дають поважний еквівалєнт навіть за безповоротно пропавші памятники.

Річ инша, коли мова про вивезені в Росію Ставропигійські портрети. Історіоґрафія галицько-українського малярства не мала ще змоги вихіснувати їх належито; тим болючійше погодити ся з їх утратою. На щасте в нещастю маємо репродукції богатьох з них, при чому всі вони бодай з грубша описані.

За виїмкою настінного портрету Константина Корнякта, решта наших портретів походить з домовин, які до кінця XVIII. ст. були в підземних гробницях Успенської церкви. В 1780-их роках гробниці опорожнено і позникано з них портрети, які числом 11, до війни зберегали ся в Ставропигійському музею.

Маємо одначе вістки, що на довго до того часу находили ся того рода нагробні портрети в самій церкві, або сосудохранительниці.

Ревізія церковного майна Ставропигії, переведена по шведській навалі 29. квітня 1705. р. говорить про:

„8 блях цинових від домовин“, які переховували ся в сосудохранительниці [1]). Були се, імовірно, портрети з найстарших домовин, які струпішівши, мусіли бути усунені.

До обговорюваного нами часу належить ледви шість з тих портретів.

Найстаршим був настінний портрет Константина Корнякта мальований на досці, розм. 91×119. цм. Корнякт зображений на ньому на вколішках перед Розпяттям. Золочене його тло украшене ренесансовими арабесками. На основі того портрета малював Лука Долинський при кінци XVIII. ст. кольосальних розмірів портрет Корнякта в увесь ріст, що до нині висить на лівій стіні церковної нави. Ледви не усі дослідники, що цікавили ся Успенською церквою, змішуючи оригінал з пізнішою перерібкою, пускали в світ леґенду про автентичність Корняктівського портрету, супроти якого стилево однородні портрети його синів на західній стіні церкви окутали ся загадочностю своєї провенієнції.

Найкращим з намогильних портретів Успенської церкви, позбавленим уже тіни ремісничо-іконописного трактування, є овальний портрет Варвари Лянґишівної яка померла 1635. р. Мальований на блясі, розм. 29×39. має богато з чару пізніщих мініятур [2]).

Далі слідують виразисті, повні індівідуального характеру портрети — Миколи Красовського, що помер 1698. р. його жінки Анастазії в чернечому одязі, одного з братчиків на ім'я Папара та одного з львівських монахів XVII. ст. [3]).

Решта портретів з XVIII. ст. виходить стилево і хронольоґічно поза рами нашого огляду.

З краєвидів зберегли ся два великі розміром панорамово-краєвидні мальовила Івана Малиновского зображуючі одно — Єрусалим друге Атонську Гору. Одно з них означене підписом автора і датою 1696. р.

V.

Польська і українська історіоґрафія галицько-української іконописи. — Періодичні публікації. — Словарі. — Соколовскі. — Дзєдушицкі — Лозіньскі. — Войцєховскі. — Подляха. — Петрушевич. — Свєнціцкий. — Грушівський. — Шептицький. Наймолодші дослідники.

Безсумнівно додатні результати побіжного навіть, обслідування привілеїв Соліковского, та синтетичного вихі-

[1]) Архивъ Ю. З. Р. Том XII. ст. 309.

[2]) Поганенька краск ва її копія публікована в „Історичному Альбомі“ Гната Хоткевича Вип. 2. Табл. 5.

[3]) І. Свєнціцкий — Опись Ставр. Музея — Ст. 195 - 196.

снування звісток розкинутих по городських і братських актах в парі з пізнанням збережених до нас памятників, коли не відслонюють перед нами определено-нового світа, то з далека відомий показують в освітленню рішучо відмінному від того, до якого ми вже мали час і змогу привикнути Поставивши перед собою завдання — кинути бодай промінчик світла на обставини, серед яких вироблював ся характер українського малярства XVI—XVII. ст. на твердому ґрунті Львів-града, ми зразу таки бачили себе примушеними заняти становище супроти виводів одного з поважних дослідників предмету — Лозіньского. Оперуючи доступним для нього матеріялом, виказали ми доволі ненаучну тенденцію того дослідника, який вмів не бачити і не розуміти того, що в обєктивному освітленню давало бігуново протилежні, хоч може й незгідні з його інтенціями результати.

Одначе Лозіньскі не був відокремлений і його виводи не оставали без впливу на хід наукових дослідів над українським малярством, ведених в першу чергу польськими дослідниками, які з природи річи не завсіди могли удержатися на висотах безоглядного обєктивізму. Крім того, незнання умов і духової структури українського народу у польських дослідників, вирішування проблємів на основі одних тільки, формальних черт даного явища, доводило, часом мимо найкращої волі, до непорозумінь, даючи привід до повстання цілого ряду, часами розброюючо наївних лєґенд.

Тому перед тим, заки приступимо до наконечної рекапітуляції осягнених нами результатів, заки зможемо поставити малярство українського Львова XVI—XVII. ст. на широкому фоні тогочасного мистецького руху, не завадить познайомити ся з літературою предмету, якої критична характеристика буде рівночасно частинним бодай уґрунтованнєм нашого становища.

Коли мова про літературу предмету, то мусимо признати, що угольний камінь під неї заложено не нашими а польськими руками; тимпак руками розбудовувано конструкцію далі. В тім случаю ідея великої „історичної Польщі“, обіймаючої етноґрафічно непольські території, виявила ся товчком заінтересования польських ученых, непольським, між иншими определено нашим мистецтвом.

Праця почала ся доволі рано, степенуючи ся в міру результатів, при чому осередками її стали спеціяльні видавництва, як „Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce“ (1877—1915. — девять обємистих томів.) видавані краківською Академією Наук, „Przegląd Archeologiczny“ (1882—1888.) — орґан ц. к. Консерваторії памятників і краєвого Археольоґічного Товариства у Львові та „Teka konserwatorska“ (1892—1914) публікація Гурта ц. к.

консерваторів памятників старовини Східньої Галичини у Львові.

В трьох тих многоважних видавництвах опубліковано величезну скількість інвентаризаційного, здебільша, матеріялу, на основі якого можна уже строїти синтетичні конструкції.

Переважно на основі архивних жерел повстав тритомовий „Słownik Malarzów polskich“ Раставецкого (1854—1857.) в якому поруч Німців, Фрацузів, Італійців та Голяндців займають українські малярі почесне місце як з огляду на число, так і якість.

1882. р. появила ся в варшавському „Przegląd-i Archeologiczno-Bibliograficz-nому“ обильна архивним матеріялом „Wiadomość o Malarzach Bazylijańskich“, о. Садока Баронча а згодом в згаданих „Sprawozdan-ях“ помістили Лозіньскі і Бостель цілий ряд біографічних даних про львівських і перемиських малярів XV—XVII ст., які в трьох четвертих були Українцями. Цінними, особливо з огляду на нашу тему, були розвідки Ф. Лобеского п. з. „Opisy obrazów po kościołach Lwowskich“ міщені від 1854. р. в „Додатку“ до „Газети Львовск-ої“, та його „Monaster OO. Bazylijanów w Ławrowie“ у львівських „Rozmaitośc-ях“ 1859. р. Напів свідомо, напів інтуітивно вживає він виразів в роді „руський стиль“, „руське малярство“ для очеркнення стилевих признак тих памятників, що повставши на нашому ґрунті, стояли на грані двох світів — сходу і заходу.

Те, до чого дійшов Лобескі інтуіцією, уґрунтував у своїх працях пок. професор краківського університета Маріян Соколовскі.

Вийшовши зі школи Айтельберґера і Таусінґа, ніколи не сходив з дороги строгого обслідування памятника при допомозі літературного і архивного матеріялу.

Один з перших в Польщі підніс він потребу дослідів над українським малярством, для означення демаркаційної лінії впливів західньої і східньої цивілізації.

Проблемам і явищам галицько-українського малярства посвячені його праці в роді:

„Przedstawienie Trójcy o trzech twarzach na jednej głowie w cerkwiach wiejskich na Rusi“ — (Sprawozdania 1897. T. I. ст. 43—50.

„Badania archeologiczne na Rusi galicyjskiej — Budownictwo i malarstwo na Rusi z powodu ostatnich poszukiwań — (Przewodnik nauk. i liter. 1882.)

„Malarstwo ruskie“ (Публікація польсько-руської археольоґічної виставки у Львові 1885.)

„Bizantyńska i ruska średniowieczna kultura“ (Przegląd Polski 1888.)

„Sztuka cerkiewna na Rusi i na Bukowinie“ — Wystawa Stauropigialna we Lwowie 1888. (Kwartalnik Historyczny — 1889.)

„Sprawozdanie z naukowej wycieczki do Lublina“ (про фрески маляря Андрія) — 1912.

Доповненням зібраного в повисших працях матеріялу є спеціяльні його розвідки і принагідні реферати з области української різьби і будівництва, поміщувані головно в згаданих „Звідомленнях Комісії“ якої головою і духовим провідником був Соколовскі через ряд літ.

З приводу Ставропигійської виставки висловився Соколовский в великій мірі слушно;

„Можна сказати, що центром життя українського Львова, особливо коли дивимо ся з історичного становища, є давне братство, нинішний Ставропигійський Інститут і звязана з ним волоська церква.

Характер останньої толкує нам з разу культурні елементи, які складались на них і кормили їх своїми соками. Будував її Італієць, має вона яркі ціхи римського Відродження, а мимо того і в парі з тим, має вона свої візантійські питоменности, репрезентуючи своїм виглядом місто, яке стояло на грані двох цивілізацій“.

Богатство памятників галицько-українського малярства XVI—XVII. ст. які були на виставці, пояснює собі Соколовскі, як явище реакції сходу на сильний напір заходу, що розбудив приспане життя.

Мистецької вартости іконам XVII. ст. не признає, кажучи, що „про властиве мистецтво не може бути мови, але там де ходить о психольоґічні людові, чи національні питоменности не є вони без значіння“.

Мимо того одначе, до сього вченого дослідника промовляє чар невеличкої ікони Богородиці з Колодруб місцевого типу, матери Українки з околиць Коломиї, з рядами ріжнобарвних коралів на шиї і дитятем на руці; „з під брудно матових тонів тут і там облупаної краски промовляє правда щирого і наївного почування, що має чар і запах полевої квітки“.[1]).

Проблема культурних взаємин сходу зі заходом, які на українському ґрунті дали товчок для повстання очерк-неного в своїому характері малярства, зясовується в світогляді Соколовского доволі определено.

„При цілому знищенню і частинному затертю форм, помітно в сих іконах первісний блеск кольориту і той потягаючий а трудний до близшого очеркнення настрій, який вдаряє нас в іконостасах Рогатина і Богородчан.

---

[1]) В катальозі І. Шараневича означена ся ікона як 38. ч VI. салі. З пояснення до неї довідуємо ся, що є се копія ікони з 1620. р. з митрополичої каплиці палати в Уневі.

Як тут, так і там, се зєдинення двох впливів, західнього зі східним має в собі питомий чар. Західний реалізм вливає життя в мертві форми, а візантійські традиції дають йому благородність і величність стилю, якої би сам собою не мав".

Велику ролю в посередництві поміж українським а західним малярством признає Соколовскі Польщі, з чим, коли ходить о формальний бік справи, можемо вповні погодити ся.

В противенстві до инших, менче опитних дослідників є у світогляді Соколовского ярко начеркнена лінія ріжниці поміж південноруською (українською) а північно-руською (московською) іконописю. Коли перша з них, мимо своїх слабших чи сильніщих візантійських ціх, пронизана духом Европи, то московські ікони при усіх своїх візантійських ціхах пригадують йому своїм блеском і дрібничковою прецизією ляки та комірковаті японські і китайські емалі.

Більше захопленим аматором, чим научним дослідником галицько-української іконописи, був Войтіх Дзєдушицкі, який мимо всього відіграв велику ролю в розбудженню заінтересування головно для прославленого ним Богородчанського іконостаса.

З його ділєтантського покрою писань згадаємо:

„Pogląd na dzieje sztuki na Rusi" (Przegląd archeologiczny 1882.)

„Obraz św. Jana Chrzciciela w cerkwi św. Mikołaja w Buczaczu" (Тамже).

„Ikonostas Bohorodczański" (Тамже 1886.) та

„Die Malerei in der altruthenischen Kunst" (Mitt. der Centralkomission für Erh. d. Denkm. in Wien — XII. 1888.)

Запал і молодеча енергія з якою 1880. р. писав Дзєдушицкі відозву в справі береженя східно-галицької старовини, ціхували усі його пізніщі публікації, які самі не вичерпуючи предмету, заєдно викликали дискусію з боку таких дослідників, як Соколовскі і Лозінскі. Вихований на зразках европейського, головно італійського малярства прикладав европейську мірку і до наших памятників, що, самозрозуміло, не все покривало ся з раціональним характером дослідів. Абстрагуючи від научної вартости його розвідок, заслугує Дзєдушицкі на увагу як дослідник, що перший здобув ся на определіння характеру українського малярства в словах:

„Як небудь нічого певного не можна доси (1888.) сказати про те, чи Русини самі були творцями кращих картин, які повстали на Руси, назва руського мистецтва не є надто сміливою. В давних руських воєвідствах Речи Посполитої, повстало таке відрубне мистецтво, що належить ся йому назва окремої, відрубної школи і то не иньшої, як староруської.

Се мистецтво придержувало ся ритуальних церковних приписів, тільки постепенно перемінюваних під впливом заходу, одначе спосіб, в який зображувало воно традиційні сцени — зівсім новий“ [1]).

Того рода погляд, висловлений літ тому трийцять з горою, не міг не визвати реакції, яка й вилила ся в формі критичних розвідок згадуваного уже В. Лозіньского. (Гляди I. глава.)

Лозіньскі (1843 — 1913.) чоловік понад звичайну міру роботящий, обдарований блискучим комбінаційним змислом, заєдно старав ся удержати річевий ґрунт під ногами, але ніколи не вмів опанувати дивного упередження, з яким з першого таки разу відніс ся до питання місцевого походження кращих памятників галицько-українського малярства.

Характеристичне, що перша з його праць, по історії мистецтва взагалі, була результатом не самочинного замислу, але реакції в роді якогось „святого обурення“ на „єресі“ Соколовского [2]). В слід за нею наспіла велика розмірами і богата полємічною діялектикою рецензія на розвідку Дзєдушицкого про Богородчанський іконостас п. з. „Malarstwo cerkiewne na Rusi“ („Kwartalnik Historyczny“ 1887. ст. 149 - 209.)

В основу обох їх лягло перечення за всяку ціну можливости єствування окремої малярської школи чи середовища на території галицької України. По прочитанню тих начерків, яких квінтесенцію подали ми на початку нашого начерку, несмачною гіпокрізією разять нас слова:

„Ніхто одначе більше від нас не бажає, щоби твори в роді Богородчанського іконостаса могли найти ся також на нашій Руси. Сліди обіцюють дуже мало; річ не дуже імовірна, але шукаймо. Щож більш природнього над те, що таке талановите племя, яке дало Речи Посполитій стільки знаменитих войовників, мужів стану, письменників (до них теж належав і Лозіньскі — М. Г.) яке має стільки чуття й поетичного хисту, щож більш природнього над се, що й на полі мистецтва моглоб воно зазначити свого ґенія та індівідуальність“.

Маємо всяке право вірити, що пізніщі досліди самого Лозіньского, яких результатом являють ся між иншим його реґестри львівських малярів XV—XVII. ст. (Sprawozdania Том IV. і V.) коли не знівелювали, то помітно ослабили його упередження, але дати вираз сьому процесови переміни світогляду, він не вважав відповідним.

---

[1]) „Przegląd Archeologiczny“ 1888. Зош. IV. ст. 91—130,

[2]) Рецензія на публікацію польсько української археольоґічної виставки 1885. р. — „Kwartalnik Historyczny“ 1887. ст. 24—28.

Незалежно, одначе, від занятого ним становища в оцінюванню даних явищ, вага його архивальних дослідів в парі з його навіть неслушними гіпотезами, — перелом ова до тої степени, що сучасного стану історіографії нашого предмету не можна собі прямо подумати без Лозіньского.

Його неґації мали в собі стільки позитивно-заплодню ючої енерґії, якої було конче потрібно для посунення дослідів з мертвої точки аматорства на широкі шляхи науки. Перед наспіваючими дослідниками отворив він нове поле пошукувань і відкрить.

Правда, його заклик до праці під адресою української інтеліґенції„ такої байдужої і так безплодної в справах власної культури історичної", прогомонів непочутим. Але не безслідно прогомоніли його слова у відношенню до польських дослідників, з яких прим. проф. Подляха, пішовши за вказівкою Лозіньского щоби „всі, кого цікавить питання церковного малярства на Руси, обняли своїми дослідами також нинішну Буковину а саме старинні монастирі і церкви, як приміром церкви Сучави та монастирі в Сучавиці, Путні і Драгомирній", дав капітальну моно ґрафію п. з.: „Malowidła ścienne w cerkwiach Bukowiny" (Львів 1912. Ст. 204.)

На протилежному бігуні відносно скептичних гіпотез Лозіньского станув Т. Войцеховскі автор моноґрафії п. з. „Kościół katedralny w Krakowie" (Краків 1900.) якої ціла VI. глава трактує про вплив українського мистецтва на польське. З кривдою для польського середньовічнього малярства, якого представників зводить він до ролі ремісників, що „вміли мастити стіни синкою і золотити звізди", признає він українському мистецтву може за далекосяглу ролю в історії польської культури.

Наймолодшим, не тільки віком але й новочасним трактуванням предмету являєть ся згаданий вище професор львівського університета Володислав Подляха автор згаданої праці про стінні мальовила буковинських церков та вичерпуючої досьогочасні дані студії п. з. „Sztuka ruska na ziemiach polskich" (Historya malarstwa polskiego — Том I. Львів 1914. Ст. 85—114).

Рекапітуляцію своїх поглядів дає він в реценэії на книжку І. Свенціцкого про „Галицько-руське церковне малярство XV—XVI. ст". (Kwartalnik Historyczny 1916. — Ст. 143—152.), яка будучи рівночасно характеристикою сучасного стану історіоґрафії галицько-українського церковного малярства, заслугує на близшу увагу.

„Річ дивна — читаємо там — по змінних перипетіях, яким від 80-их років підлягав погляд на українське мистецтво, висказ Дзедушицкого, вироблений радше інтуітивно,

чим виснуваний з обильного памятникового матеріялу, вертає назад до первісного значіння.

Припущення Дзєдушицкого на тему єствування окремого мистецтва на галицькій Україні, не є уже таке фантастичне, яким в перший момент здавало ся. Галицьке малярство не могло виломити ся з під загальних законів, які правлять кождою мистецькою продукцією і не могло резиґнувати зі спроб, змагаючих до витворення своєрідних мистецьких цінностий.

XV. століття є періодом, що корінить ся ще в середньовічних традиціях і середньовічному окруженню. XVII. століття є періодом розбудженого мистецького руху на основі свіжо добутих заложень.

В періоді часу, поміж тими двома століттями, довершив ся переворот, акий одначе не є таким простим явищем, яким з першого погляду здається".

Сліди західніх впливів завважує Подляха вже в „руcько-візантійській" поліхромії Ягайлонської каплиці в Кракові (1471.)

В противенстві до російських дослідників (Покровскій), які до новійших струй в нашій іконописи відносять ся з недовірям і відразою формального консерватизму, Подляха оцінює момент звороту нашої іконописі до заходу, як определено позитивну цінність, кажучи, що „зі становища історії мистецтва, яка так як і історія людства не знає відпочинку і спосібна, навіть в періоди позірного упадку виявити завдатки нового мистецького життя", того рода твердження є абсурдом.

Усилення західнього впливу на українських землях в XVI. ст. пояснює собі Подляха приспішенням еволюційного темпа італійського малярства, яке дуже скоро полишає за собою Візантію, що лягла в основу того розвитку.

„Що церковні артисти — Греції, Молдави, Волощини і України — не йшли рабськи за зразком, що засвоювали собі західні добутки так, як пристало на спадкоємців довговічньої культури і довговічньої мистецької минувшини, що виявили себе нераз ще великими стилістами, гідними попередників, ніхто того не заперечує.

Але в парі з тим треба заєдно тямити, що именно на заході зявив ся краєвид, як композиційне средство, тут виросла глибока знайомість пластичної анатомії і студій драперії, тут доконано відкрить в области перспективи і пріпціпів драматичної композиції.

З того погляду виходячи, треба трактувати галицько-українське малярство в звязи з тогочасним рухом Европи, не замикаючи очий на те, що принесло йому безпосередно — польське цехове малярство.

Галицько-українське малярство мимо спільних жерел з грецьким, молдаво-волоським, болгарським і сербським,

є вже на кінци середньовіча в стадії поступового зріжничкування і має вже означену питому собі формальну шату, яка не позваляє ідентифікувати його з візантійським малярством навіть в XIV. і XV. ст.

Стиль галицько-українських ікон, се стиль ні східний, ні західний, а комбінований, пересичений своєрідними, місцевими моментами.

На тлі тих перехрещуючих ся впливів, являють ся Подлясі — прекрасні памятники галицько-української іконописи XVII. ст. в роді іконостасів львівських Пятниць, Рогатинського, Богородчанського і Краснопущанського чимсь наскрізь природним „як вираз дальшого розвитку мистецьких ідей, витворених в XVI. ст. під впливом творчости, що сповняла ся на заході Польщі".

Абстрагуючи від певного рода національних амбіцій-які кождого зі згаданих дослідників примушують трактувати справу посередництва Польщі між Україною а захо, дом більш індівідуально, як се на нашу думку було, остаточне становище Подляхи можемо вважати вислідом дійсно научного обєктивізму, супроти якого спроби наших дослідників являють ся єдино слабим відгомоном того, що десь, колись, кимсь було сказано.[1])

Інтензивніще зацікавлення мистецькою старовиною прокинуло ся в нас щойно після археольоґічних виставок

---

[1]) Кромі вишотованих в тексті, слід відмітити другі праці з яких згадаємо: S. Barącz: Monaster O. O. Bazylianów w Podhorcach. (Przegląd Arch. Bibl. I. 1881.) Йогож: Cudowne Obrazy Matki Najświętszej (Lwów 1891.) Йогож: Pamiątki Buczackie (Lwów 1882.) F. Bostel: Z dziejów malarstwa lwowskiego (Sprawozdania... том. V. ст. 156—161.) Йогож: Kilka wiadomości, o złotnictwie i malarstwie w Przemyślu (тамже ст. LXXXII—LXXXVI.) Ziemięcki: „Pierwsza polsko-ruska arch. wys (Czas 1885. і особно) Żyła W. „Ukraińskie muzeum Nacyonalne (Gazeta kościelna 1918. № 38—39.) Kopera F. O malarstwie bizantyńskim w Polsce (Muzeum polskie; тамже таблиці 36—38 і 51.) Kretowicz „Monaster Bazylianów w Krechowie" (Rozmaitości 1-90.) Kołaczkowski: Wiadomości „ tyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce" (Краків 1888.) Йогож: Słownik rytowników polskich (Львів 1874.) Łobeski „Monaster w Ławrowie" (Rozmaitości 1859.) Mokłowski F. „Skit w Maniawie" (Sprawozd... IX. 433—450). Muczkowski J. „Dwie kaplice Jagiellońskie" (1858.) Nawarski N. Die Jagellonenkapelle (Wien 878.) Pawłowicz E „Wystawa archeol. bibl. Instytutu Staur" (1889. Przewodnik Naukowy) A. Przezdziecki і Rastawiecki „Wzory sztuki średniowiecznej" (Warszawa-Paryż 1853—1855) Rastawiecki: „Słownik rytowników polskich" (Poznań 1886.) Rokoszny J. „Średniowieczne freski w katedrze Sandomierskiej". (Sprawozd. IX. 451—474.) Finkiel L. Wycieczka do Krasnopuszczy (Teka 1900. ст. 87 -100.) Czołowski A. „Ruś Czerwona... i jej pomniki sztuki" (Biblioteka warsz. 1887 II. 23—39.) Jaworski F. „O szarym Lwowie" (Lwów 1907.) Jaroszyński T. „Zaranie malarstwa polskiego" (Warszawa 1905.)

у 80-их роках; не можна одначе сказати, щоб до сього часу не було того зацікавлення зівсім [1]).

Із середини минулого століття почавши, починають появляти ся ріжного рода і ріжної вартости розвідки інвентаризаційно-іконоґрафічного характеру, з яких згадаємо праці — Вагилевича, Д. Зубрицького, Петрушевича та Шараневича. Відома консерваторська акція Дзєдушицького не остала без відгомону і в нас; до згаданих дослідників приєднують ся хоча й припадково нові, як Желехівський, Франко, Михайло Зубрицький, Калитовський та Воробкевич. Ювілейна виставка Ставропигії викликує знову нові голоси, з котрих голос Петра Скобельського, що один з перших у нас поважив ся на серіозну характеристику галицько-української іконописи XVII. ст., заслугує на спеціяльну увагу [2]).

На думку Скобельського, найцікавіщим і найбогатшим в памятники являєть ся в Галичині XVII. століття. В парі з іконами архаічного, чисто візантійського типу, появляють ся в тому столітю образи доброї кисти, західнього, зглядно італійського характеру. Нові іконоґрафічні мотиви, що в парі з новими малярськими і композиційними приймами появили ся при кінці того століття, говорять про поступ формальної латинізації грецької церкви. В парі з тим, одначе, нові заложення отвирають доступ до іконописи національним елєментам, які находять чим раз

---

[1]) Гляди мої фейлєтони: „Наші досліди над галицько-українським малярством“ — Громадська Думка — Львів 1920. ч. 124—126.

[2]) Зі старших українських праць, що торкають ся справ українського малярства згадаємо тут: Д. Зубрицький: Wiadomość o Raimskiej i Ostromirowskiej Biblii — (Rozmaitości — 1845.) І. Вагилевич: Monaster Skit w Maniawie (Львів 1848) А. Петрушевич: Про ікону Богородиці з костелі львівських Домініканів. (Зоря галицкая 1851. ч. 56—57.) Йогож: „О іконах с кирилическими надписями в Римі (Наук. Сборник Гал. Рус. Матиці. 1865. ст. 270—282). „Modlitewnik... żony Stefana Niemierzyca (Немирича) wojewody kijowskiego, z końca XVII. w.“ („Teka“ 1892. ст. 61—64.) М. Константинович: Описаніе ікон по церквах руских в стол. граді Львові (Львів 1858.) В. П.: Іконостас Скита Манявского (Діло 1888 ч 82.) Е. Желехівський: Образ страшного суду в Студинці (Зоря 1830. ч. 11 і 12.) І. Воробкевич: Історія іконостаса в православних церквах (Candea — Чернівці 1882.) І. Франко: Два образи в церкві Завалівській (Зоря 1883.) М. Зубрицький: Образ царства і пекла в Зубриці (Діло 1884. ч. 72—80.) Шараневич: Катальоґ археол. бібліоґр. виставн Ставропигії (Львів 1888. ст. 96. 160); Йогож: Альбом археол. бібл. виставн Ставропигії (фотоґрафічні знимки кращих експонатів виставки) і Отчет з археол. бібл. виставки (Львів 1889. ст. 78..) Muzeum Instytutu Stauropigijskiego we Lwowie I. (Про орнаментику музейних рукописів „Teka“ 1892. ст. 53—60.) Безпідпису: Археол. бібл. виставa Ставр. Інститута. (Львів 1889. ст. 64. 160. Відбитка з „Червоної Руси). Н. Вахнянин: detto (Діло 1388. ч. 242 і дальші) П. Скобельський: detto (Зоря 1889.) та В. Мількович: Zwei Fresko-kalender in der Bukowiner Kloster-kirchen. (Відень 1898. ст. 174. 160).

с ильніщий відгомін в орнаментиці, обстанові, одежі, типах лиць та побутовости сюжетів. Більшість збережених памятників є українського, місцевого походження. За недостачею підписів, говорить про се своєрідний характер їх формальної сторони.

З перших літ нашого століття українські писання про справи південньо-західнього українського малярства набирають чим раз то більше ціх серіозного шукання і вирішування поставлених питань, по змозі, самостійно. Виринають нові дослідники, з яких в першу чергу згадаємо Іляріона Свєнціцкого, кустоса основаного 1905. р. Національного Музея у Львові. Сам він славіст-фільольоґ і з пластичним мистецтвом зустрів ся доволі припадково; тим і пояснюєть ся доривочність його праць, посвячених мистецтву. 1900. р. появила ся його „Національзація в іконописі“ (Временникъ Ставр. Института. ст. 167—9.) статийка, в якій він на основі збірок Ставропигійського музея старався прослідити національно-побутові мотиви нашої іконописи. Друга праця теж іконоґрафічного характеру появила ся 1907. р. п. з. „Благовіщення в штуці“ (Записки Наук. Т. Шевченка Т. LXXVII. ст. 66 – 71.) Вслід за тим йде цінна „Опись Ставропигійського музея“ (1908.) „Дещо про церковну старину“ (Нива 1909.) „Провідник по національному Музеєви“ (1913) та „Галицько-руське церковне малярство XV—XVI. ст.“ (Записки Н. Т. Ш. 1914.) Чимало про українське мистецтво писала Марія Грушевська, з якої статий, заміток і рецензій згадаємо тут обширнішу компіляцію досьогочасних здобутків п. з. „Причинки до історії руської штуки в давній Польщі“ (Записки Н. Т. Ш. 1903. том 51.)

Відомий український історик, автор многотомової „Історії України-Руси“ Михайло Грушевський в III. і VI. томах своєї праці дав загальні огляди українського мистецтва X—XVII. ст. в парі з критичною оцінкою літератури предмету. „Нарис історії миніятури“ В. Пачовського, який 1913. р. появив ся у фейлєтонах львівського „Руслана“ відносить ся до галицько-українського малярства тільки посередно, при чому в супереч загаловкови є се тільки огляд вистави стародруків і рукописів віденської цісарської бібліотеки.

В перве і поки що в останнє заговорив в 1913. р. про „Історію і проблєми нашої штуки“ основник Національного Музея митр. А. Шептицький (Реферат на створенню музея 13. грудня 1913. р. поміщений у фейлєтонах „Діла“.) З огляду на становище автора, яко творця одинокої покищо на українських землях збірки памятників іконописи, провідні думки сього реферату заслугують на увагу.

Епоха розцвиту українського мистецтва, скінчила ся, на думку автора, XVII. століттям. В збірках Національного

музея збережено кращі памятники творчости поодиноких артистів і цілих шкіл, в яких розумінню єдналися ремесло і мистецтво в одну, гармонійну цілість. Малярські варстати-школи, які цвили на Україні що кілька або кількапайцять сіл, не були обзнайомлені з мистецьким рухом тогочасної Европи, придержували ся принятих традицією форм, але в них виливали вони весь засіб своєрідного розуміння мистецтва; не студіювали природи і тому робили рисункові похибки, що дразнять око сучасного глядача. Одначе сю безпомічність рисунку нагороджує нам незрівнане часом, почуття кольориту, ніжність ліній, гармонія красок і клясичне розпреділення мас.

Датою упадку нашої іконописи вважає Шептицький момент, коли „прийшов нещасний барок“, який протягом кількадесяти літ зірвав нитку традиції, починаючи процес консеквентного нищення усього, що було наше.

З молодших дослідників слід згадати пок. В. Гребеняка, якому усміхала ся мрія про історію галицько-українського малярства, та І. Крипякевича, що посвятив свою увагу головно ґрафіці.

В кінци згадаємо праці В. Карповича, які відносят ся до нашого предмету безпосередно. Є се „Під покровом молдавських господарів“ (про церкву св. Пятниць у Львові — Укр. Слово 1918. ч. 217—221) і „Зі старого Львова“ (Уривок з моноґрафії про церкви Львова — тамже ч. 5).

Польська історіоґрафія галицько-українського малярства, а за нею і українська, при усій релятивности своїх вислідів має ще ту хибу, що заєдно говорить тільки про церковне малярство з кривдою для світського, дарма, що воно єствувало а навіть цвило, та що студії якраз над ним далиби можність означити вартість нашого малярства як чогось определено своєрідного і ориґінального. Власне тут а не в звязаному вимогами культу церковному малярстві було місце для індівідуального трактування предмету, для висловлення того, що не містило ся в рами ікони.

VI.

Стан малярства на землях грецького обряду і в Польщі XVI-XVII. ст. Московщина. Молдаво-Волощина. Атос. Крета. Балкан. Цехове малярство. Дезідерат будучого. Рекапітуляція.

Уже побіжний огляд звязаних зі Ставропигією мальовил XVI—XVII. ст. дає нам змогу поділити їх на поодинокі стилеві ґрупи, з яких кожда, будучи результатом одного з ділаючих на нашу іконопись впливів, вводить нас

в тайники того стилевого конґльомерату, що закрашений місцевими питоменностями, носить назву „галицько-української іконописи".

Судячи єдино по братським інвентарям та записками, слід би видвигнути на перший плян впливи московської іконописи, які повинні датувати ся ще з XVI. ст. від перших заходів братчиків коло будови і вивінування своїх церков. Говорять про се чолобитні братчиків московським царям, з яких в одній виразно говорить ся про ікони, та безліч куплених і одержаних даром ікон московського походження, вичислюваних братськими інвентарями. На місци не зберегло ся, на жаль, нічого, але можна припускати, що коли тих ікон було стільки і в такому були вони поважанню, то не повинно було обійти ся без їхнього впливу на місцеву іконопись. Правда на тих небагатьох, збережених до нас ставропигійських мальовилах сього впливу не помітно, алеж їх рішучо за мало для яких небудь ґенералізуючих висновків.

Всеж таки сей, поки що утаєний, вплив не міг бути, до тої міри сильний, щоби, як се деякі дослідники впевняють галицько-українська іконопись, а затим і ставропигійські малювила можна стилево ідентифікувати з мальовилами Новгорода і Москви. Що так не було, вистане усвідомити собі розвоєвий процес і стилевий характер російської іконописи XVI—XVII ст.[1]).

Говорячи про московські образи перш за все не треба забувати, що маємо тут до діла з творами двох, спориднених поміж собою, але ріжних іконописних шкіл—старої новгородської і молодшої московської. Коли перша з них всеціло коренила ся в традиції старої Візантії, то друга повстала під впливом подихів західнього малярства, подихів, які, до речи кажучи, ішли між иньшими із України[2]). В самій же московській школі треба розріжняти ікони т. зв. „Строґановскі" та іконопись чим раз то близшу до західнього типу, якої клясичним представником був Симон Ушаков (1626—1686). Перша з них нагадує своїм розкішним кольоритом ще Новгород, але пере-

---

[1]) И. Грабарь: Исторія русскаго искусства — Допетровская эпоха живописи. Том VI. Вип. 18–22. Н. П. Лихачевъ: Матеріалы для исторіі русскаго иконописанія. Атласъ снимковъ. Часть I. і II. С. Петербургъ 1906.

A. Eliasberg: Russische Kunst. München 1915. Altrussische Malerei. — Ст. 29–44.

— Про російські впливи на іконопись Надпрянщини гляди: Н. И. Петровъ: Южнорусскія иконы. Гл. VI. „Искусство въ Южной Россіи". Кіевъ 1913. ч. 11—12. ст. 497–501.

[2]) К. В. Харламповичъ: Малороссійское вліяніе на великорусскую церковную жизнь. Том I. Казань 1914.

А. И. Успенскій: Царскіе иконописцы и живописцы XVII. вѣка. Москва. 1910 і 1913.

вислає його ґрафічною досконалостю своїх, часами мініятурних зображень, друга знову стоїть на границі старих традицій і нових, уже не іконописних але малярських прийомів.

Абстрагуючи від ставропигійських мальовил і питання російських впливів на галицько-українську, а в першій мірі львівську іконопись, можемо тільки сказати дещо про можливість такого впливу на українську іконопись взагалі. Знаємо приміром, що російський еміґрант XVI. ст. князь Курбський разом зі своїми прихильниками приніс на Волинь свої родові ікони. В ковельському соборі була в XVI. ст. ікона Івана Богослова, московського походження. Московські ікони привожено в XVII. ст. до Литви на продаж. 1644. р. післаний царем Михайлом Федоровичем московський маляр Іоаким Евтихвіїв до Київа „преславно ікони у св. Софії украси“[1]). Число ікон московського походження на українських територіях наглядно збільшується з хвилею заняття Київа московськими військами. Тамже так, як і в Галичині можна завважити певний російський вплив, коли вже не в стилевих признаках місцевих ікон, то бодай в конструкції іконостасів, які з пятиповерхих виростають до семиповерхих, та в поміщуванню поміж дотеперішними святителями московських святителів, як прим. московського митрополита Йони і других. Не позбавленою певного впливу здається і російська кольонізація українських земель з XVII. ст. починаючи; особливо коли візьмемо під увагу те, що кольонізаційні маси складались в першу чергу зі старообрядських елементів. Одначе в парі з тим знаємо, що привожені на Україну московські ікони не змішувалися з місцевими, але ествували самостійно, не виявляючи нахилу для акліматизації. Те саме можемо думати про ікони московського походженя, які такими масами спроваджувано до церков Ставропигії. Ними любували ся, цінили їх дорогоцінні „оклади“, але наслідувачів вони, чомусь, не находили.

Удокументовані взаємини Ставропигії з Молдаво-Волощиною розкривають перед нами характер ролі сієї країни, як посередника поміж Атосом, осередком італьо-грецької іконописі а українським Львовом. Такуж посередну ролю грав тогочасний Балкан, який зі свого боку був примушений до принимання і віддавання, з виключенням творчости на оригінальному заложенню.

Сама Молдаво-Волощина, яка піднялась до верхів свойого культурного розцвиту за влади Степана Великого (1457—1504) заглухла під турецьким ярмом, наложеним її уже 1514. р. і у відношенню до Галицької України, особли-

[1]) Н. Петровъ: Историко-топографическіе очерки древняго Кіева. Кіевъ 1897. ст. 140.

во в XVI. і XVII. ст. стояла радше на становищи консумента, чим продуцента. Мистецто її стоїть в XVII. ст. під знаком безсумнівного упадку, про що свідчать хочби кодекси митрополита Кримковича з початку сього століття, ілюміновані Степаном зі Сучави. Теж саме відносить ся і до найблизшої нам Буковини, яка аж до 1774. р. поділяла долю Молдави[1]).

Супроти такого стану річий, шукаючи за можливими в дану пору впливами, під якими би вироблював ся характер галицько-української іконописи XVI—XVII. ст. найдемо їх, абстрагуючи від старої візантійської традиції — два безсумнівні центри—Атос з одної і цехове малярство Польщі з другого боку. Впливи відтіля, в міру обставин посередні чи безпосередні, чи чергували ся вони по собі, чи переплітали ся взаїмно, витворили на галицько-українському ґрунті іконописну школу, якої характер не покриває ся з характером ніякої другої школи; помимо своїх істотних і формальних запозичень, ся іконопись уявляє собою щось определено суцільне і тільки собі питоме.

Безсумнівно основним тлом для розвитку галицько-української іконописи в XVI—XVII. остає як і доси візантійська традиція, якої носителькою стала Східня Славянщина головно з часу, коли в XIII. ст. творчі соки Візантії були на вичерпанню. Тоді на долю переємників культурної спадщини Візантії, в першу чергу східньої Славянщини та Італії випало—продовжати порвану нитку розвитку. Одначе, коли суспільно-політичні умови життя першої з них не позволили їй на нічо, понад більше, чи меньше зручне модифікування перенятих від Візантії сюжетів, то під синим небом Італії найшли ся творчі сили, які використавши візантійську спадщину, сотворили цілий світ нових форм, ціле безкрає нових вітхнень. Самозрозуміло, що в таких обставинах, первісна учениця Візантії Італія сторицею віддала те, що взяла у Візантії, пориваючи рівночасно мистецьку культуру славяно-грецького Сходу за собою.

І власне під впливом розбудженої до нового життя Італії, повстає греко-італьська іконописна школа на острові Криті. Процвила вона в XV. ст. витворивши цілий ряд, нових іконографічних типів, які з XVI. ст. почавши, входять в „кров і кість“ іконописи славяно-грецького Сходу. В половині XVI. ст. розходять ся критські малярі

---

[1]) W. Podlacha Malowidla ścienne w cerkwiach Bukowiny Lwów 1912.

В. Пачовський: Історія мініятури. Львів 1913.

W. Milkowicz: Zwei Fresco-Kalender in der Bukowiner Klosterkirchen. — Mitt. d. k. k. Zentral-Kommission. Wien XXIV. 1898. ст. 1—45.

Romstorfer K.: Bildende Kunst. „Oest. in Wort u. Bild “Bukowina. Wien 1899.

по світі, працюючи головно на Атосі а між иньшими і в нас на Україні[1]).

В 1535—36. роках повстає на Атосі фрескова поліхромія Протатону в Кириясс, приписувана маляреви Мануїлови Панселіносови зі Солуня, по словам Герменеї маляреви, що „світив колись в мистецтві малювання, мов друге сонце, або мов золото-промінний місяць, перевисшив усіх малярів, старих і нових, поставивши їх в тіни своїм подиву-гідним мистецтвом“[2]).

Той Панселінос, який на перший погляд здаєть ся представником найкрасшого візантійського стилю X—XI. ст., в дійсности не руйнував традиції минулого; на її основі одначе сотворив він мальовила, які при близшому розгляненню нагадують твори тогочасної італійської іконописи[3]).

Він же став батьком нової іконописної школи, яка принявши в себе безпосередні впливи італійського мистецтва, лягла в основу характеру тогочасної іконописи земель грецького обряду. Абстрагуючи від безпосередньої діяльности італьо-грецьких малярів на тих землях, велику ролю в тому напрямі відіграла згадана „Герменея“, в якої передньому слові читаємо:

„Як нікому, по Господнім словам, не вільно повіреного йому таланту змарнувати, так і я вважав себе примушеним повірений мені невеличкий талант помножити, а саме крихітку сього мистецтва, якого я від дитини з великим трудом вчив ся, по мірі своїх сил, змагаючи за славним Мануїлом Панселіносом зі Солуня, задивлений на його святі образи і чарівні фрески на святій горі Атос. ...Моїм цілим змаганням було—на пожиток моїх товаришів по мистецтву — в сій книжці пояснити і совісно нарисувати — усі поміри і типи, способи трактування тіла і кольориту, маси і їх виведення, ріжнородні рецепти для оліїв, клиїв, ґіпсу і по-

---

[1]) „Перстами Греков“ розмалював київський митрополит Могила († 1647.) Спаську церкву на Берестові; вониж малювали ікону Софії Божої Премудрости в Київо-Софійському соборі. Про „грецького маляра“ який буцім то мав розмальовувати пресвітерію Успенської церкви говорить ся в актах Ставропигії з 1693. р. В Національному і других українських музеях зберігаєть ся велика скількість мальовил типу критської школи.

[2]) Відомий іконописний підручник з гори Атос „Герменея“ зредагований учеником Панселіноса єромонахом Діонізієм в XVI. ст. появив ся в перве у французькому перекладі Дідрона п. з. „Manuel d' iconographie chrétienne greque et latine“ (Paris). Відтак в грецькому оригіналі п. з. „Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων“ (Атени 1853. і друге видання тамже 1885. р) Крім цього появив ся німецький переклад п. з. „Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos“. (Трієр 1855.).

[3]) H. Brockhaus: Die Kunst in der Athos-Klöstern. Leipzig 1891.

П. Успенскій: Первое путешествіе въ аѳонскіе монастыри. „Христ. Востокъ“. 1877.

Н. Кондаковъ: Памятники христіанскаго искусства на Аѳонѣ СПБ.. 1902.

золоти, а також (передати) традицію стінних мальовил: далі добуток старого і нового завіта з композиціями подій, чуд, параболь і відповідних пророчих написів; імена і типи Євангелистів, Апостолів, усіх Святих, а також частинно мучеництва і чуда, припадаючі протягом цілого року...“

Як бачимо, іконописний підручник того універзального типу, який зі свого боку зазнав стільки популярности не тільки в межах своєї батьківщини, з природи річи був поважною перепоною в дальшому розвитку іконописи славяно-грецького світа. На щастє, одначе, його погубний вплив невтралізували не тільки індивідуальні уподобання красших поміж іконописцями, але чимраз то дущі впливи західнього, ніякими законами не вязаного мистецтва. І коли сама новогрецька іконопись конала в путах освяченого „Германеєю“ шабльону, твори її починають уступати місця творам наскрізь з а х і д н ь о г о х а р а к т е р у. Діють ся се особливо яскраво в нас, на Галицькій Україні, звязаній політично з Польщею, якої ц е х о в е м а л я р с т в о було під тим оглядом безпосередньою експозитурою Заходу.

Польські малярські цехи[1]), орґанізовані ледви не всеціло на німецьких зразках, датують ся ще від початку XV. ст. і працюють по всіх більших містах Польщі, при чому виступають або самостійно, або в злуці з цехами других ремесел — склярства, золотарства, а навіть, як се було в Варшаві аптикарства. На території Галицької України цехова орґанізація малярів не найшла може надзвичайного поля для розвитку, про що говорить розглянута уже нами веґетація львівського цеху, та скупі відомости про діяльність малярських цехів в Перемишли та Новому Санчі.

Малярські цехи, як par excellence промислово-зарібкові орґанізації, не могли не внести в малярство світське, чи церковне питоменностий ремісничого характеру. Несучи зі собою з Европи нові ідеї в напрямі реалізму і безпосередности в трактуванню предмету, рівночасно були вони основою фабричности малярської продукції, про що в першу чергу говорять формальні недостачі цехових мальовил. За малими виїмками ціхує їх бездушна схематичність композиції, брак драматизму і вялість кольориту. Входячи в контакт з ма-

---

[1]) E. R a s t a w i e c k i: Słownik malarzów polskich. Том II. і III.
A. Ł u s z c z k i e w i c z: O malarstwie kościelnem w Polsce. Encyklopedya kościelna.
Й о г о ж: Malarstwo cechowe krakowskie XV—XVI. w. Rozprawy Wydz. filolog. T. I. ст. 21.
Й о г о ж: Obrazy szkół cechowych polskich XV., XVI. і XVIII. w. Wiad. Num. Arch. 1896.
L. L e p s z y: Cech malarski w Polsce. Тамже 1895.
J. P i o t r o w s k i: Cech malarzy lwowskich. (Недрукована ще праця. Гляди Spraw. Том IX. ст. IV.).

лярством опертим на традиціях Візантії і впливах італо-грецької школи несло воно зі собою уємний вплив під оглядом форми, який одначе вирівнувало позитивними цінностями з огляду на зміст.

Дорогою через польське цехове малярство прийшла до нас, чи вернула ся забута ідея портретоікони, на тому ґрунті зацвив портрет та прийшло до слова світське малярство: цього хиба доволі, щоби в ремісницькому цеховому малярстві побачити пожаданий, заплоднюючий наше малярство елємент.

Таким чином, абстрагуючи від евентуальних впливів московської іконописі на галицько-українську, яких ми не завважили на збережених мальовилах Ставропигії, можемо з більшою певностю говорити про впливи італо-грецької іконописи з одного, та цехового малярства з другого боку.

Наконечне усталення і розмежування тих впливів, вимагає в першу чергу розсліду іконоґрафічних питоменностий та технічної аналізи поодиноких мальовил. Тільки на основі результатів того рода праці можна би в парі з використанням історичних документів дати стилеву характеристику того малярського руху, що розвиваючись під покровом Ставропигії, був до певної міри прообразом малярського руху усеї Галицької України, протягом XVI—XVII. ст.

На жаль, в обставинах, як наші, де кількадесять збережених на місци памятників ніяким чином не може репрезентувати цілости колишнього вивінування Ставропигійських церков, в обставинах, де найцікавійші памятники (останки іконостаса Сеньковича, іконостас і ківорій Петрахновича, Господні Страсти на бокових стінах пресвітерії, портрети братчиків і т. д.) недоступні під теперішню пору для досліду, остає — обмежити ся до можливо оглядного використання архивно-історичного матеріялу, а наконечне вирішення питання полишити дезідератом, дай Бог, найблизшої будучини.

Не ослаблюючи архивального характеру нашого начерку передвчасною стилевою синтезою українського малярства XVI—XVII. ст. під покровом Ставропигії, попробуємо коротко зясувати повисше сказане.

Під безпощадними ударами історичних документів розлетіла ся тенденційна теорія Лозіньского про позамісцеве походження кращих памятників галицько-українського мамярства XVI—XVII. ст. Навіть неукраїнські жерела говорять недвозначно про ествування сильної орґанізації українських малярів у Львові, та про їх мистецьку перевагу над католицькими малярями. Ті самі жерела говорять про вплив українського малярства на польське. Велике число українських малярів остає не тільки на услугах Ставропи-

гії, але й працює на братській платформі для добра „віри і нації руської".

Епізод з життя Хріна Івановича дає нам пізнати тип тогочасного артиста, в якого живій індивідуальности єднали ся в одно поняття ремесла і мистецтва, як се було в пору найвисшого розцвиту мистецької культури в Італії. Братські записки свідчать недвозначно про те, що Ставропигія, заходючись над малярським вивінуванням своїх церков, не потребувала шукати за артистами далеко. Мала їх у відповідній скількости і якости близько себе а то і в своїому лоні. Замітнійші з них, як Шпанєль, Сенькович і Петрахнович, а в першу чергу надворний маляр короля Собєского Василь зі Львова (гляди індекс малярів) заспокоювали естетичні вимоги аристократичних а навіть двірських кругів. Приміри в роді родини Корунків говорять про плекання іконописного мистецтва від роду в рід. Иньші приміри, які найдемо в індексі малярів, свідчать про єствування більших малярських робітень, тогочасних шкіл в своїм роді. На основі братських, городських і конзулярних актів дасть ся з часом получити абстрактні, до тепер, імена малярів з їхними творами, як се нам вдало ся у відношенню до Петрахновича а почасти Сеньковича й Олександра Ляницького. Братські інвентарі виявили ся поки-що сирим матеріялом, який одначе при дальших дослідах, може віддати не одну прислугу в напрямі означення стилевого характеру і походження малярської обстанови ставропигійських церков. Далеко більше в тому напрямі говорять нарізно розкинуті звістки прихідно-розхідних реєстрів в братських книгах.

Збережені на місци памятники дають дуже слабе поняття про стан українського малярства під покровом Ставропигії; одначе з огляду на свою нечисельність вимагають совісного досліду і стилевого определення. Польсько-українська історіографія галицько українського мистецтва виявила богато доброї волі з боку дослідників, але в парі з тим, особливо у старших, завважуємо недостачу відповідної методи в трактуванню предмету. Ми посвятили її більше уваги на те, щоби результати осягнені з архивних даних получити з результатами осягненими відмінними дорогами. Для евентуального определення стилевого характеру колишнього малярського вивінування ставропигійських церков ми вважали відповідним кинути оком на стилевий характер малярства на землях тогочасного славяно-грецького Сходу і Польщі.

В кінці для задокументування ширини українського малярського руху у Львові в XVI—XVII. ст. подаємо поазбучний індекс львівських малярів і дереворитників того часу. При незрізничкуванню тогочасного мистецтва як такого, може попали в нього люди, яким титул артиста не все належить ся, але сього забувати не можемо, що в ті часи артист і ре-

місник ішли поруч себе, а не рідко єднало ся ремесло з мистецтвом в одній індівідуальности.

До імен та біоґрафічних даних опублікованих в свій час головно Раставєцким, Лозіньским і Бостелем, додано тут цілий ряд імен тим дослідникам невідомих, при чому до богатьох уже опублікованих найшлось в ставропигійських актах декілька небезінтересних подробиць. Не гонячи за показностю загальної суми малярів, старав ся я деколи кілька нарізно розкинутих дат при ідентичних іменах приєднати в одну, припускаємо-вірну цілість. Дальші досліди виявлять рацію чи помилковість такого поступування. Всеж таки і загальне число 86 определено українських малярів і „різчиків“ Львова в XVI—XVII. ст., як також помітний ровень таланту і образування богатьох з поміж них, промовляють до нас голосом не гіпотез а позитивних фактів, з якими мусітиме числити ся кождий, свій чи чужий, дослідник.

VII.

ІНДЕКС

львівських малярів-Українців XVI—XVII. ст.[1]).

1) 1600. Александер син Лавриша, передміський маляр, що не належав до цеху. (Бост. 34.)

2) 1630. Амброжий мулярський майстер, рисував під доглядом маляря Федора „візерунки“ гербів, поміщені в копулі Успенської церкви. (А. Ю. З. Р. XVI. 646.).

3) 1540—1596. Андрій. 1540. р. місто продає якийсь запущений міський ґрунт на краківському передмістю Андрієви маляреви. (І. Кр. Льв. Р. а. 641).

Під 1554 р. находить імя Андрія маляря Лозіньский в конзулярних актах. (Лоз. IV.)

Під 1542. р. згадує „славного маляря Андрія Русина“ Д. Зубрицький в своїй „Хроніці“ міста Львова (ст. 147.)

---

[1]) З огляду на красше користування списком приняли ми по-азбучний порядок; жерела біоґрафічних даних при кождому з малярів подані в скороченях, які треба розуміти так:

Бост. 34. = Ferdynand Bostel: Z dziejów malarstwa lwowskiego. Sprawozd. Kom. Bad. Hist. Sztuki w Polsce. T. V. ст. 155—161. Числа порядкові хронольогіно вичислених малярів від. 1—51.

А. Ю. З. Р. XI. 646 = Архивъ Юго-Западной Россіи. Часть I. Томи XI—XII. ст. х.

І. Кр. Льв. Р. а. х. = Іван Крипякевич. Львівська Русь в першій пол. XVI. ст. Зап. Н. Т. Шевченка. L. а. число акту в нумерації Крипякевича.

Лоз IV. або V. = Комунікат М. Лозіньского про львівських малярів в IV. або V. томі Sprawozdań Komisyi і т. д. я. в.

Раст. = E. Rastawiecki: Słownik malarzów polskich. Том. I—III. я. в. ст.

1596. якийсь Андрій був „artis pictoriae socius“ у маляря Лавриша на краківському передмістю. (Бост. 24.).

4) 1611. Варвара малярка (Бост. 40.). Вдова по маляреви, чи сама займала ся іконописю? Як відомо, установа львівських радних з 21. січня 1597. р. вирішує, що—„колиб малярського ремесла чоловік, дочку якого небудь маляря узяв, яка уміла би малювати, такий, давши тільки вписового чотири таляри і портрет, звільненим від усього будучи, дістане майстерський дипльом.“ (Раст. II. 303.). В городських і братських актах стрічаємо того рода „малярок“ більше; прим. Хоминая малярка, Александровая малярка, але не маємо поки-що даних на се, щоби вони займали ся малярством самі.

5) о. Василевич Семен, парох Вознесенської церкви на Знесінню під Львовом, написав і украсив заголовну карту зображенням св. Софії та Розпятя на її обороті, помяник добродіїв знесінецької церкви. (С Петрушевич: Сводная Гал.-Русская Лѣтопись 1600—700. 1874. ст. 263.)

6) 1545. Василь зі Стрия. (І. Кр. Льв. Р. а. 828.)

7) 1601. Василь, прихожанин церкви св. Миколи. (А Ю. З. Р. XI. 30).

8) 1675—1687. Василь зі Львова, реліґійний, історичний маляр та портретист на дворі польського короля Івана III. Собєского.

На засіданню краківської комісії для дослідів над історією мистецтва в Польщі з дня 23 січня 1896 р. закомунікував предсідник звістку переслану д-ром Германом Еренберґом з Кеніґсберґу, виняту з державного архива Фльорентії, слідуючого змісту:

„21. червня 1675. р. посилає Козімо Брунетті великому князеви тосканському портрет польського короля (Івана Собєского) виконаний талановитим але не досить вишколеним руським малярем. (Archivo Medico filca 4491.). Козімо Брунетті був одним із секретарів Івана Собєского для італійських справ. (Гл. Louis Fournier: Les Florentins en Pologne. Lyon 1894. ст. 280. Ciampi Bibl. Crit. T. I. ст. 45. і 917.). На засіданню сеїж комісії з дня 20. лютого тогож року доповнив звістку Еренберґера ґр. Міцельскі ствердженням, що тим „талановитим руським малярем“ був блище уже відомий „Василь зі Львова“ про якого говорить Раставецкі. Кромі портретів малював він сцени з турецької війни в жовківському соборі та реліґійні картини для церков як пр. в Крехові. (Spr. VI., ст. XXVI. і XXXV.).

Польський епископ Андрій Залускі в листах (том I. ч. 2. ст. 1010—1011.) оповідає під 1687. роком, що король Собєскі, підчас свойого побуту у Львові в січни того року забажав в парі з королевою бути свідком вінчання свого

маляря рускаго походженія. (Раст. II. 50. III. 129—130.)

Місцева традиція яка зберегла ся в Краснопущі говорить, що тойже король казав для краснопущанської церкви намалювати іконостас своїому надворному маляреви Василеви зі Львова. (B. Zamorski. Kronika pomorzańska. Lwów 1867. ст. 68—72.).

Репродукція сього іконостаса, який в більшій части згорів в червни 1899. р. поміщена в II. томі вид. „Teka konserwatorska“ з 1900. ст. 90. Тамже інвентаризаційна розвідка Л. Фінкля.

9) 1553. Васько, ученик Федька маляря з краківського передмістя. Маляр Августин обжаловує його „occasione ablacionis vestis, karwathki et gladii“. (Бост. 7.).

1600. р. Згадуєть ся якийсь Васько в городських актах, як нецеховий маляр. Мав, мабуть, хату на краківському передмістю. (Бост. 32.).

1607. р. Згадуєть ся Васько і його жінка Варвара. (Бост. 39.).

10) 1522. Волос. (Ів. Кр. а. 224.).

11) 1665. Волошко Іван братчик Ставр. Братства. Часто згадуєть ся в братських актах з приводу складання датків на справи Братства та пожертвованої церкві срібної лямпи з „есиками трьома“. (А. Ю. З. Р. XI. 207. XII. 25, 127, 132, 136, 140, 141, 147, 150.). В консулярних актах згаданий він під 1684. р. (Лоз. V.).

12) 1524—1575. Воробій Масько. (Лоз. IV.). Жінка його Палажка Чорнухіна була дочкою купця Стецька Луцького. (І. Кр. Льв. Р. а. 266, 612, 938, 940.).

13) 1671. Вощилович Павло ученик Супруньчука. З консулярних актів довідуємо ся що він мав намовляти свого малярчука Івана, щоби той украв „контрефект“ Івана Боїма, кисти Шольца, що був у Івана Матіяша. (Лоз. V.).

14) 1594. Гаврииіл братчик Благовіщенської церкви. (А. Ю. З. Р. XI. 16.).

15) 1622. Григорій. (Лоз. V.).

16) 1606—1617. Георгій. Лоз. IV.).

17) 1642. Димитрій передмішанин з Краківського. (Бост. 47.)

18) 1671. Домарадський Матвій. З консулярних актів довідуємо ся, що він „їздив до Ляшок до Імці Пана сяніцького старости з роботою“. (Лоз. V.).

19) 1647. Евстафій, маляр „ляндшафтів“ і ікон, які возив на продаж в Молдавію. (Лоз. V.). Стояв близько до Ставр. Братства. 1648. р. поховав в церковному підземелю свою матір. (А. Ю. З, Р. XI. 407.).

20) 1671. Єреміяшевич Іван, „малярчук“ ставав на свідка в процесі: Супрунчук-Домарадський-Вощилович. (Лоз. V.).

21) 1550. Іван маляр з галицького передмістя „subditus S. R. Majestatis“. (Бост. 6.).

22) 1596. Іван як „artis pictoriae socius“ працював у Лавриша на краківському передмістю. Його мабуть згадують городські акти, як неприналежного до цеху під 1600 р. Він був братом маляря Федька. (Бост. 29. і 38.).

23) 1600. Іванко син маляря Лавриша, передміський маляр, не належав до цеху. (Бост. 33.).

24) 1671—1678. Іван „малярчук“ Павла Вощиловича. (Лоз. V.). В Ставр. актах згадується як член братства Іоан маляр і його жінка „Іванова малярка“ під 1678. р. (А. Ю. З. Р. XII. 145. і 157.).

25) 1687. Ілляш братчик Ставр. братства. (А. Ю. З. Р. XII. 157.).

26) 1543. о. Іринкович Антін духовник, написав і плетінковими заставками украсив „Мінею“. (І. Кр. Льв. Р.)

27) 1684. Качмар Гавриїл. На іконі Богоявлення що була на Ставр. виставці 1888. р. підписано дату і прозвище того маляря. (П. Скобельский: Оцінка виставки. „Зоря“ 1889. ст. 275.).

28) 1646 - 1648. Корунка Александер син Семена і Анни львівських передмістян. (Бост. 48.). Помер 1648. р. при чому жінка була примушена заставити його одежу. (А. Ю. З. Р. XI. 407 і 411.).

29) 1594—1665. Корунка Іван (син Івана) був визначним членом Ставр. Братства і частим делеґатом в національних справах до Варшави. 1665. р. малював щось для Ставропигії. (А. Ю З. Р. XI. і XII. поверх 50 позицій в індексі, в яких, одначе, важко розізнати ся котрі відносять ся до якогогось друго Івана Корунки.). Лозіньскі, змішуючи його зі Севастіяном думає, що в свій час він був старшиною малярського цеху. (Лоз. V.).

30) 1624—1657. Корунка Іван син Семена і Анни, брат Олександра, званий також „Корунчак“. (Бост. 48,). 26. грудня 1624. р. одружив ся; помер 1657. р. як і його брат Александер в недостатку. (А. Ю. З. Р. XI. 88. 89, 307, 405, 407, 433.).

31. 1660—1666. Корунка Севастіян. Красний з львівських цехових малярів, що хоч православний виконував замовлення для львівських костелів. (F. Jaworski: „O szarym Lwowie“. Ст. 48 49.). Ставропигійські акти згадують його двічи, як Севастіяна маляря без прозвища в 1660 і 1 64. р. Від 1662. р. до своєї смерти 1666. р. був Севастіян Корунка старшиною малярського цеху у Львові. (А. Ю. З. Р. XI. 573 і 591.).

32) 1606—1615. Кузьмичович Іван маляр з Підзамча. Разом з жінкою Анною мав там якусь реальність. (Бост. 42.). В Ставр. актах згаданий під 1606. р. (А. Ю. З. Р. XI. 43.).

33) 1575—1610. Лаврин (Лаврентій Филипович) маляр з краківського передмістя. В парі з жінкою Катериною мав власний дім чи дворище, на якому записав 400 зол. Жив у близших взаєминах зі шляхтичем Чайковським та відомим львівським золотником Станиславом Гіллєром. Мав двох синів, Івана і Олександра, які вчили ся в братській школі (1586. р.) а потім оба були малярями. Зразу належав до цеху, але був одним з тих „шизматиків“, яких прогнали з цеху на основі відомих привілеїв Соліковского. В його робітні, з якої вийшов Хрін Іванович, працювали між иньшими — 1596. р. Андрій та Іван а 1601, Федько та Іван, яких звуть акти „його слугами“. Належав до Братства при миколаївській церкві а відтам висилали його делеґатом до Ставропигії а навіть в народніх справах до Варшави. По його смерти 1610. р. видала його жінка „inventarium rerum“ з якого довідуємо ся, що по небіжчику „ніякої малярської роботи ані теж готового до ремесла матеріялу, за виїмкою малярських причандалів не остало“. З вірительностий згадує вдова по Лавришу 125 зол. „У ясне вельможного пана Йосифа Мнішха за копії“ (Лоз. IV. Бост. 12, 14, 15, 16, 19, 22; А. Ю. З. Р. X. 58, 430, 506. XI. 3, 4, 29; XII. 152).

34) 1670. Лешковський Павло. (Бост. 50.). 1677. р. 20. квітня потвердив король Іван Собєскі грамоту львівського старости Яна Мнішха, видану 9. жовтня 1670. р. о передачі в володіння Онуфрійського Братства ґрунту Павла Лешковського на краківському передмістю, титулом довгу, якого не мав чим сплатити. (А. Ю. З. Р. X. 343—345.).

36) 1539—1570. Лука син маляря Семена, уроженець Львова приняв міське право 1539. (Лоз. IV.).

37) 1683. Лукаш братчик Ставропигії. (А. Ю. З. Р. XII. 152.).

38) 1647. Лукашевич Іван, маляр кімнатних обоїв, т. зв. „колтрин“, які возив на продаж до Молдави. 1647. р. мав 30 штук таких колтрин заставлених у жида, з яких 15 штук викупивши, поїхав з малярем Евстафієм до Ясс. За штуку брав по 2 золоті. (Лоз. V.). Був братчиком Онуфрійського братства. (А. Ю. З. Р. XII. 122, 123.).

39) 1665. Лукашевич Лука (гл. ч. 37.) син попереднього. Про нього зізнав маляр Альберт Кравз 1665. р. перед урядом радних, що „того Луку, Лукашевича сина, який тепер в Бродах оженив ся добре знаю, знаю що є з чесних родичів... відомо міні також, що тойже Лука так в мене роблячи малярство, як і навчаючись його, тідно заховував ся.“ (Лоз. V.).

40) 1691—1698. Ляницький Александер. (Лоз. V.) 1698. р. виплатив йому братський скарбник Микола Красовський, мабуть за роботу вівтарних образів для Балабанівської каплиці 896 зол. 1691. р. пожертвував він для тоїж каплиці срібне „вотум“ — „бляшку на якій очі“. Видно, ви-

здоровів на очи. Він, мабуть, був автором настінних фресків в каменици Красовських при Бляхарській вулиці у Львові, та ікони Воплочення над порталем Балабанівської каплиці. (А. Ю. З. Р. XII. 50, 282.).

41)1592—1599. Максимович Васько і його жінка Марухна з Краківського передмістя, де мали город коло костела св. Станислава. (Бост. 18.).

42) 1600. Малаха Федько передміський маляр, що не належав до цеху (Бост. 31.) 1679. р. заплатило братство 100 зол. Малахови „від рисованя“ — мабуть чотирьох Евангелистів. (А. Ю. З. Р. XI. 341.)

43) 1696. Малиновський Іван, малярський челядник, проти якого вивели цехові майстри Степан Ястшембскі і Михайло Конздішевскі процес за підіймання малярських робіт поза плечима цеху (Fr. Jaworski: O szarym Lwowie — ст. 59.).

На великій, скомплікованої композиції, картині Єрусалиму, що висіла в підсіню Успенської церкви, а тепер находить ся в коридорі салі засідань Ставропигії, читаємо обширну напись киноваром: „Anno Domini 1696. dnia .. Pamiątka Pana Hadzi Kiriaka Ekonoma Góry Synajskiej: Joannes Malinowski pinxit (С. Петрушевич: Свод. Гал. Рус. Лѣтопись 1600—1700. Львов. 1874. ст. 257.). Картина мальована на полотні, поділена на поля, в яких зображений Єрусалим, сцени з Біблії та мініятурний портрет фундатора. Лозіньскі, пишучи про неї, як про „страшенну мазанину“ зове її автора „Томою Міліковським“ повторюючи хибну траскрипцію Лобеского, за яким пішов Раставєцкі. (Лоз. „Mal. cerk. na Rusi“ ст. 199. Раст. III. 329.).

44) 1557. Матвій (Лоз. IV.).

45) 1573. Микола. (Лоз IV.).

46) 1542. Мисько. (І. Кр. Львов. Р. а. 707.).

47) 1633. Морозович Андрій, львівський міщанин. (Бост. 44.).

48) 1637. Муха Микола. (Лоз. V.).

49) 1596. Онисько, маляр з краківського передмістя. (Бост. 25.).

50) 1600. Орфінін Павло, передміський маляр, який не належав до цеху. (Бост. 35.).

51) 1635—1666. Петрахнович Микола Морохівський. (Лоз. V.). Визначнійший з українських малярів Львова, ученик і переємник малярської робітні Федора Сеньковича, автор образа Богородиці біля входових дверий Успенської церкви, яку малював 1635. р. Крім сього виконав для Ставропигійського Братства іконостас (1637. р.). бокові образи для ківота (1665. р.) та поменші реставраційні роботи. На час його праці для братства припадає знаменитий портрет Лянґішівної. 1666. р. був вибраний старшиною малярського

цеху на місце пок. Севастіяна Корунки. (Юб. Изд. XIX. А. Ю. З. Р. XI. 442, 443, 471, 477 і 664.).

52) 1600—1623. Роман, брат Семена та Івана, передміський маляр, що не належав до цеху. (Бост. 30.). Його жінка звала ся Фємка; обоє мали власний дім на ґрунті званому „Рачиньске". (Бост. 43. Лоз. V.).

53) 1693—1700. Сава, братчик Онуфрійського братства, куди вступив 1693. р. а 1695. був вибраний „молодшим братом". (А. Ю. З. Р. XII. 111—117; 120—121.).

54) 1696. Савицький Іван, відомий з процесу цехових старшин за непридержуваннє цехових приписів. (Гляди Малиновський).

55) 1573—1600. Семен (Сенько), може батько Федора Сеньковича, був сином „майстра ремесла малярського"; десь на кінци XVI. ст. прогнали його з малярського цеху разом з Лавришем, „кажучи їм, щоби заложили собі другий цех кромі польського. 1597. р. якийсь маляр Семен був в Перемишлі. 1601. р. згадуєть ся він в Ставропигійських актах, як прихожанин Благовіщенської церкви. (1573, 1583, 1597. Лоз. IV; 1600. Бост. 27; 1601. А. Ю. З. Р. XI. 33; і Список ремісників прогнаних з цеху. А. Ю. З. Р. X. 504.)

56) 1600 1630. Сенькович Федір, уніят, походив зі Щирця, з родичів Семена і Марухни. Належав до красших малярів тогочасного Львова, виконуючи малярські роботи для польської аристократії. 1630. р. виконав для Ставропигії іконостас, якого останки є, мабуть, в музею Любомирських у Львові плащеницю, та богато поменьших робіт, про які уже була мова. Належав до поважних львівських горожан, умер у власному домі; його малярську робітню і опіку над його вдовою перейняв Петрахнович. (Лоз. V. А. Ю. З. Р. XI. 646. та другі).

57) 1570. Степан. (Бост. 10.).

58) 1671. Сулименко Петро „малярський товариш" ставав яко свідок в спорі поміж Супрунчуком а Вощиловичем (Лоз. V.).

59) 1671. Супрунчук (Супрунський Петро. 1671. р. вивязав ся поміж ним а Матвієм Домарадським і його учеником Павлом Вощиловичем спір о обиду чести. (Лоз. V.).

60) 1716. Терлецький Семен „руський маляр". (Лоз. V.).

61) Тимофієвич Микола, маляр з передмістя. (Лоз. V.).

62) 1539. Федір маляр Онуфрійського монастиря. (Бост. 3.).

63) 1603. Федорович Пилип був, разом зі своїм братом Прокопом у молдавського господаря в Яссах в посольстві від Успенського братства, в справі підмоги на ма-

лювання церкви. (Юб. Изд. П.). Був братським скарбником. (А. Ю. З. Р. XI. 15, 19, 21 і 64. Лоз. IV.).

64) 1547–1564. Федько, маляр з Підзамча. 18. січня 1564. р. був уже небіщиком, полишивши вдову Фенну; опікунами своїх синів установив Федька Чижа з Підзамча і Яценька, пятницького попа. (Лоз. IV. Бост. 9.).

65) 1601—1615. Федько (Хведько) малярчук, челядник і слуга маляря Лавриша. (1601. Бост. 97.). Передміський маляр з Краківського, титулований в актах „famatus“ або „honestus“. (1613—1619. Бост. 41.).

66) 1590—1650. Ференц, маляр з львівського передмістя. 16 лютня 1638. говорить ся про нього на ґенеральній сесії Ставропигії з приводу його сварки з шурином Григорієм. Крім свого позичав в Братстві гроші, які 1659. р. віддала його жінка „пані Ференцовая малярка за малжонка своєго змарлого“. (Бост. 17. А. Ю. З. Р. XI. 132 і 697.).

67) 1623. Филипович Павло. (Лоз. IV.).

68) 1536–1549. Хома руський маляр, роджений у Львові, приняв тут 1539 р. цивільне право. (Лоз. IV.). Кр. Льв. Р. а. 707, 741, 936.).

69) 1600—1609. Хома, передміський маляр, який не належав до цеху, а був членом Ставропигійського Братства. 1609. р. його жінка була вже вдовою. (Бост. 36. А. Ю. З. Р. XI. 26, 303, 304.).

70) 1583. Хрін Іванович. Родом зі Заблудова на Підлясю; маляр, столяр, ритівник і різчик черенок в одній особі, вчив ся два роки в маляря Лавриша, почім працював, як різчик букв і ритівник в Острозі, Львові і Вильні. (Бост. 15. А. Ю. З. Р X. 430–433).

71) 1629. Чвохорович Юрій, маляр з галицького передмістя. (Раст. III. 179. Лоз. IV.).

72) 1535. Шпаніель Микола. Виконав мальовила для церкви в Романові, за які, по його смерти, відібрав належитість в сумі 160 зол. маляр Лещиньскі. (Лоз. V.).

73) Яків, син маляря Луки підійняв належну йому суму від спадкоємців покійного Миська маляря. (Лоз. IV.).

74) 1630. Яків, мулярський майстер, рисував з Амброжієм „візерунки“ гербів для Успенської церкви. (А. Ю. З. Р. XI. 646.).

75) 1654—1664. Яцкович Андрій. 1654 р. був занятий роботою для львівських Домініканів. (Лоз. V.). 1664. р. мабуть він рисував „фіґури“ для Тріоди Постної. (А. Ю. З. Р. XI. 591.).

VIII.

Українські львівські дереворитники XVII. ст.

Одною з важних доріг, кудою плили західно-европейські впливи, модифікуючи мистецтво славяно-грецького сходу, була ґравюра. Так було в Польщі, в Росії і у нас. Помітно се головно з половини XVII ст. починаючи, коли український дереворит набирає дуже широкого примінення і поширення. Знаємо прим., що київський митрополит Петро Могила почав систематичне збирання західно-европейських ґравюр, які в більшій части були ґрафічними репродукціями західньо-европейських реліґійних і світських картин. Привожені з заходу ґравюри копіюють місцеві різчики, при чому побуджувані західними зразками не обмежують ся єдино до релігійних тем, але ритують композиції на історично-побутові сюжети. В парі з тим нові іконоґрафічні мотиви західних ґравюр находять відгомін не тільки в місцевих ґравюрах, але в іконах і стінописи. Діють ся се головно на Подніпрівю; в Галичині те безрозбірне переливання західньо-европейских ґравюр в іконопись помітно слабше.

До високого розвитку піднявся в XVII. ст. львівський дереворит, якого красші представники працювали як для львівських, так і для київських видань. Перші львівські дереворити, сиґновані доволі нечиткою моноґрамою зближеною до форм букв „XWS“ находимо в виданнях московського первопечатника Івана Федоровича. Не виключене, що виконав їх відомий уже нам Хрін Іванович. Характеристичне для стану поширення дереворитного мистецтва у Львові, є число 1022 дереворитів, змаґазинованих 1671. р. в Ставропигійській друкарні.

Ровінський, якому завдячуємо совісне опрацювання матеріялів до історії російської а в парі з тим і української ґравюри, ставить „київо-львівську“ школу дереворіту доволі високо; рішучо висше дереворитної московської школи.

Не маючи одначе наміру давати характеристику розвитку української ґравюри, подаємо на сьому місци додатковий список львівських дереворитників XVII. ст. звязаних в першу чергу зі Ставропигією. Є се переважно духовники, заняті в церквах Ставропигії, чи проживаючі монахами в Онуфрійському монастирі. Деякі з них були мабуть малярями (рисівниками) і різчиками рівночасно.

На загал одначе управляли вони дереворит, як богоугодне ремесло, користуючись чужими, принагідними або спеціяльно для них рисованими зразками. З актів Ставропигії знаємо прим. що „фіґури“ для дереворитників рису-

вали малярі — Севастіян Корунка, Андрійко (Яцкович) та Малаха для отця Доротея.

Не вдаючи ся в тонкости, якими можна би заняти ся в спеціяльній студії над львівським дереворитом, подаємо список звязаних зі Ставропигією дереворитників, відомих нам бодай з імени, поминаючи моноґрамістів і безіменних. Для списка використовуємо в першу чергу працю Ровінського: „Русскіе граверы“ М—ва 1870, І. Свєнціцкого: Каталогъ книгъ церковно-славянской печати. Жовква 1903. та Ставропигійські акти опубліковані в „Архиві Ю. Зап. Россії.“ Т. X—XII.

---

1) Атаназий К. (клирик?) дереворитник, який працював в 1663—1688. роках в Київі та у Львові на переміну. Повним іменем підписаний дереворит львівської „Тріоди“ з 1663. р. зображуючий Явлення Христа Петрови, Александрійському патріярхови. Позатим його рильцеви належать дереворити львівських і київських видань, сиґновані моноґрами: К. А. А. А. і А. К.

2) Василь друкар. Автор дереворита, зображаючого Успеніє Богородиці в львівському „Октоїху“ з 1700. р. Підпис: „Василї Тип.“

3) Георґій Єреодіякон. Працював у Львові в 30-их роках XVII. ст. Ровінський подає чотири його праці:

1. Заголовна карта львівськ. Евангелія з 1636. р. зі зображеннями святих в обрамованню Христа в горі та Успенія Богородиці в низу.

2. Розпятя поміж двома розбійниками — з датою 1631. р. — 374. ст. тамже.

Ту саму доску відпечатано відтак в трьох пізнійших львівських виданнях, як „Октоїх“ 1644. р., „Тріодіон“ 1663 і „Евангеліє“ 1668. р.

3. Заголовна карта львівського „Октоїха“ з 1700. р. Христос в горі, Успеніє внизу та ріжні святі в обрамуванню. Дата: 1632.

4. Заголовна карта львівського „Евангелія“ з 1722. р. означена датою 1636. р. Зображеннє Христа, Богородиці, Евангелистів і других святих. Усі дереворити підписані: „Георгій Іеродіякон“. Крім сього у Свєнціцкого зазначені його дереворити під чч. 11, 28, 83, 139, 149 і 327. Раставєцкі подає за Павліковским, що той дереворитник був монахом Онуфрійського монастиря. (Раст. Sl. Ryt. 145—6.)

4) Глинський Іван. Працював в другій половині XVII. ст. Ритував головно заставки. В львівському „Евхологіоні“ з 1668. р. находимо чотири підписані, чи сиґновані ним заставки: 1. Тайна Причастя, 2. Покаяння, 3. Вінчання

і 4. Освячення єлею. (Ров., 183.). Усі датовані 1667. р. (Св. 250.). Тіж заставки перепечатано в „Требнику“ 1695. та 1761. (Св. 253 і 263.). В Ставропигійських актах згадуєть ся якийсь Глинський (без означення імени і характеру) під 1668, де він на справи церкви „даровал зол. 10.“ та 1684. де сказано, що „од п. Глинскаго од погребу взяли злот. 1. грош. 10“. (А. Ю. З. Р. XII. 132 і 159.).

5) Дионізій, ритівник кінця XVII. ст. підписував ся „Дионисій або „Д. S.“ Заголовну карту з фіґурним обрамуванням його роботи маємо в льв. „Акафисті“ з 1699. р. та заставку в „Ірмолою“ 1700. р. (ст. 131.) перепечатану відтак в виданню з 1757 р. (ст. 62.).

Єромонаха Дионізія згадують Ставропигійські акти. Раз в 1712. р. коли заплачено „Отцю Дионізію від св. Онуфрія, що пильнував коло ремісників і доглядав їх, за працю ф. 3.“, другий раз в помянику Богоявленського братства 1717. р. (А. Ю. З. Р. XII. 324 і 514.).

6) Доротей єромонах. В 60-их роках XVII. ст. був Ставропигійським духовником а рівночасно різав дереворити, до яких русував взори Малаха. В Ставропигійських актах згадуєть ся він тричи.

1669. р. „заплачено о. Д. за квартал — зол. 12.“

Тогож року 18. марта о. Д. „від чотирох Евангелистів столяреви за таблиці і від рисування Малахови — зол. 100“.

Вкінци, коли він 1670. р. відїзджав кудись в дорогу, ґарувало йому Братство 16. мая того року „Місяцеслов один в секстернах“. (А. Ю. З. Р. XI. 942, 495 і 603.).

Ровинський вичисляє три його дереворити: 1. Евангелист Марко — в напрестольному Евангелію льв. вид. в669. (Тамже св. Лука і Марко — Св. ч. 15. Датовані 1664. р.). 2) Христос на обороті заголовної карти молитвослова 1 1701. р. та 3) Ев. Лука з розкритою книгою в руці, знизу Рождество Богородиці, в „Евангелію“ 1681. р. (Ров. 187—8.)

7) Завадовський Евстафій. Був братчиком Братства при церкві св. Онуфрія. Коли 1684. р. виїхав до Київа, то відтіля прислав 6 золот. до братської скринки. (А. Ю. З. Р. XII. 107, 153—154.).

Ровинський намічує в льв. „Евангелію“ з 1681. р. слідуючі його дереворити: 1. Ев. Матей — з ангелом, за столом пише Евангеліє; на столі каламар, ніж і ножиці. В низу підпись: „Евстафій Завад. в Львові 1681“. 2. Ев. Марко, з львом в вінку; на стіні соняшний годинник. підпис я. в. Дата 1682. 3. Ев. Іван, з орлом з кадилом в клюві: підпись: я. в. Дата 1683. 4. Ев. Лука, моноґрама „Е. Z.“ 5. Спаситель на хресті і моноґрама я. в. (Тих пять дереворитів відпечатано в друге в льв. „Евангелію“ з 1722 р.).

Крім сього його дереворити находимо в льв. „Служебнику“ 1691. 6. Розпятє. Копія з ґравюри Л. Т. що є в київському „Служебнику“ 1629. р., в київській „Псалтирі“ 1697. р.—7. Вседержитель на престолі, та у львівській „Псалтирі“ 1708. р.—8 Цар Давид з датою 1677. р. (Ров. 191.). У Свєнціцкого зазначені його дереворити: 1677 — ч. 53; 1680—ч. 28; 1681—чч. 143, 193, 243, 145.

8) Зубрицький Нікодим. Ритував в дереві і міди. Працював на переломі XVII. ст. в ріжних видавничих центрах України. Походив з Галичини; може із Зубрі під Львовом або зі Зубрця в Бучачині. В перве згадуєть ся він під 1691 роком, як діякон Нікодим, коли то він переніс ся з Крехова до Львова. Часто згадують його братські рахунки з приводу робіт виконаних для Ставропигійських видавництв. 1691. р. до „Служебника“ робив він заголовну карту, та картини Тайної Вечері, Моленія в саді, Зложення до гробу та ріжні заставки і початкові букви, за що дістав 30 зол. 1695. р. „Отцю Нікодимови заплатило ся за фірту (заголовну карту) до „Апостолів“, що вирізував і 6 образків зол. 30. гр. 20. До молитвословів in 8 vo тепер ново видрукованих за 10 образків, 4 пролазок, кількайцять початкових букв, за те зол. 20. In summa зол. 55. гр. 20“. (А. Ю. З. Р. XII. 372—373.). 1699. р. виконав він три більші дереворити. У Львові оставав Зубрицький до 1702 р В тім часі ілюстрував і унівські видавництва. 1704. р. бачимо його в Почаєві, де виконав мідерит зображуючий „Освободженя Почаєва від Турків“. 1705 р. опинив ся в Київі, де ілюстрував печерські видання. Чотири роки опісля переїхав до Чернигова, де пробув до 1724. року. На своїх роботах підписував ся заєдно іменем „Никодим“ або ініціялами „N. Z.“ Раз тільки 1705. р. підписав ся повним іменем і прозвищем на виді київських печер, де читаємо: „помощію Божією изобразися пещера сія іеромонахомъ Никодимомъ Зубржицкимъ року... 1705.“ Усіх робіт Зубрицького начислюють вісімдесять, з яких 14 мідеритів, а решта дереворитів. (І. Крипякевич: Н. Зубрицький—„Світ“ 1917. ст. 61—64.). Крипякевич приписує Зубрицькому усі ґравюри, яких є 68 у виданю Печерської Лаври з 1712 р. п. з. „Ѳеіка Іерополітїка или філософія Нравоучительная“. Ровинський начислює 66 дереворитів Зубрицького та 18 мідеритів, виконаних в манєрі Леонтія Тарасевича, „але нерівно гірших під мистецьким оглядом“. (Ров. 211—214.). У Свєнціцкого означені його ґравюри з 1694—1702. р. під чч. 28, 86, 124, 157 і 200.

9) Ілія. Монах Онуфрійського монастиря. У Львові працював в 30-их роках XVII. ст. почім в 40-их бачимо його в Київі печерським монахом. По ньому остала ся велитенська скількість дереворитів поміщених в львівських і київських виданнях того часу. Ровинський начислює 374 його дереворитів. (Ров. 214—226.). З більших

його робіт згадаємо „Лицеву біблію“ (1645—1649.) обіймаючу по списку Ровинського 134 сцени зі Старого і Нового завіта, відпечатані на окремих листах без тексту на звороті. В львівському „Номоканоні“ 1636. р. заставка з Воскресенням, Розпятям і Зложенням до гробу. В льв. „Псалтирі“ 1637. заголовна карта — в горі Успеніе Богородиці по боках св. Іван Золотоустий, Василій В. і Григорій Богослов, в низу 7 пророків, В льв. „Октоїху“ 1639. р. Воскресення і пять маленьких картинок. В львівському „Апостолі“ 1639. р. заголовна карта і кільканайцять картинок, як Ев. Лука, Вознезнесення, Сош. св. Духа, Петро та Іван сцілюють хромого, Смерть Ананія і Сапфіри, Хрещення евнуха, Навернення Павла, Чудо ап. Павла на острові Поплії, Жертва Ісаака, Освячення елею, Розпяття, Поклін пастирів, Хрест з копієм і губкою, Вїзд до Єрусалиму та заставка з Воскресенням, Розпятям і зложенням до гробу. (Декотрі з тих дереворитів відпечатані в львівському „Апостолі“ з 1696 р. В львів. „Тріоді“ 1642. р.—три хрести (1639.), в київському „Требнику“ 1649. „Роспяття“ в окруженню тайн (1654.). В льв. „Антольоґіоні“ 1651. — Заголовна картина, доволі складна (1638.) і 9 других дереворитів. В льв. „Тріоді цвітній“ 1663. р. Христос являєть ся по Воскресенню. В льв. „Евангелію“ 1665. два дереворити. В Київському „Мечі духовному“ 1666. р. два дереворити; в київськ. „Акафисті“ 1663. р. 112 картинок. В Печерському патерику (Київ 1661 і 1678.) 35 картин. В київському „Акафисті“ 1674. р. дві заставки (1663.). В київ. „Вінку Христовім“ 1688. р. — три заставки і дві картинки. В київській „Псалтирі і Новому Завіті“ 1692. р. 8 дереворитів; в львів. „Антольоґіоні“ 1697—8 дрібних зображень. (Точно у Ровинського). У Свєнціцкого означені дереворити Ілиї: а) київські з р. 1630 і 1647 — ч. 58; 1643 — 37; 1646 — 27, 328; 1651 — 323—4; 1660 — 385, та 326, 532, 1323; б) львівські: 1637 — 500, 1638 — 15, 1639 — 139, 23—24, 1644 — 13, 200, 250, та осібно XVII. — 28.

10) Симеон, умірений дереворитник 60-их рр. XVII. ст. Для львівської „Тріоди“ 1663. р. виґравірував „Успеніе Богородиці“ і „Герб львівської Ставропигії“. (Ров. 280.).

11) Ушакевич Василь, мабуть священик (А. Ю. З. Р. XI. 498.). Виступає в 40-их рр. XVII. ст. Ров. означує слідуючі його роботи: в львівській „Тріоді“ 1663. р. — 1. Сош. св. Духа і 2. Христос зі святими. В льв. „Апостолі“ 1685. 3. Сош. св. Духа; в льв. „Апостолі“ 1685. р. 4. Ап. Петро сціляє хромого; 5. Ап. Павло прощає учнів; 6. Ап. Яків з діянням; 7. Ап. Павло з діянням. В льв. „Евхольоґіоні“ 1719. р. маємо його заголовну карту з Розпяттям і семи тайнами, дат. 1647. р. (Ров. 313—314.). У Свєнціцкого означені роботи Ушакевича з 1666. р. — 25 і 1668 — 250.

IX.

Хронольоґічне зіставлення актів, що вяжуть ся з долею галицько-українського, головно-ж львівського малярства XVI—XVII. ст.

26. лютня 1558. Сучава. Олександер, молдавський воєвода, повідомляє львівських міщан грецького обряду, що посилає їм на будову церкви, посредством їх послів. (на імя Волоса і його товаришів) сто золотих „лічби лядской", обіцює піддержати їх і на далі при будові, та власним коштом виготовити потрібні для церкви річи. Юб. Изд. док. ч. VII.

22. юля 1558. Сучава. Олександер молдавський воєвода, повідомлений сучавським священиком Антонієм, що будова церкви є на укінченню, просить львівських міщан грецького обряду, щоби не посвячували церкви без його відома та обіцює доставити всякі для церкви потрібні сосуди і ризи. Юб. Изд. док. ч. X.

22. квітня 1565. Ясси. Олександер, молдавський воєвода бажає, щоби згодити ся з малярями, відносно розмалювання церковних стін, найліпшими красками і просить, щоб його про се повідомити. Юб. Изд. ч. д. XIX.

26 лютня 1583. Іван Федоров, перший руський книгопечатник заключує договір з Хріном Івановичем, малярем і різчиком букв. А. Ю. З. Р. X. 430—433. — Львівський архив Бернардинів. Городські книги т. 46. ст. 452—458.

22. січня 1591. Київський митрополит Михайло, бере братство під свою охорону перед переслідуванням епископа Гедеона, благословить будову церкви і посвячує вівтар (каплицю) в вежі в честь Василія Великого, Григорія Богослова і Івана Хризостома. (Вівтар Трьохсвятительської каплиці). Milk. Monumenta Confr. Stauropigianae ч. CLXIX. — Юб. Изд. д. ч. LXXXVIII.

30. січня 1591. Київський митрополит Михайло дякує галицким міщанам, які його відвідали, звиняючись зіпсованими дорогами, упоминає їх з приводу баченого ним в Рогатині образа, щоби не мали в себе зображень Господа Бога, чим допустили би ся богохульства. — Milk. Monum. Confr. Staur. CLXXV. —

1592. р. Львів. Лист (записка) для висланників Успенського Братства до царя Теодора Івановича о милостиню на будову церкви Успенія Пр. Богородиці, в якому списані „потреби нужния к храму Успенія пресв Богородици". — Юб. Изд. ч. д. XCVI.

7. січня 1594. р. Галицькі міщани протестують перед галицькими городськими актами проти епископа Гедеона, який на перекір приказови митрополита помістив в їхній

церкві образ Господа Бога. Milk. Mon. Confr. Staur. CCCXXX.

2. юля 1594. Берестє. Київський митрополит Михайло поручає рогатинському церковному братству усунути з церкви ікону Бога-Отця, пожертвовану туди епископом Гедеоном. — Milk. Monumenta Confr. Staur. ч. Д. CCCXVII.

21. січня 1596. Львів. І. Привілей архиепископа Димитрія Соліковского для братства і цеху католицьких малярів у Львові.—„Lamus“ — Wiosna 1910. ст. 261—263.—Латинський оригінал в „Бібліотеці Потуржицкій“ ґр. Дзєдушицких у Львові.

10. липня 1596. Львів. ІІ. Привілей архиеп. Дм. Соліковского для цеху католицьких малярів у Львові. „Lamus“ 1910. 263—265. Ориґ. як в.

10. липня 1596. Варшава. Затвердження ІІ. привілею Соліковского папским нунцієм Германіком Маляспіною. — „Lamus“ 1910. ст. 269—270. — Оригінал як в.

21. січня 1597. Львів. Привілей львівських конзулів для цеху католицьких малярів.—„Lamus“ 1910. ст. 266—269. — Оригінал як в.

10. марта 1597. Варшава. Затвердження привілею львівських конзулів цехови львівських, католицьких малярів польським королем Жигмонтом ІІІ. — „Lamus“ 1910. ст. 268—269. Ориґ. як в.

20. марта 1597. Варшава. Затвердження ІІ. привілею архиеп. Соліковского польським королем Жигмонтом ІІІ. — „Lamus“ 1910. ст. 269. Ориґ. як в.

(XVI—XVII. століття). Спис руських ремісників, яких Поляки не хотіли приняти, або вигнали з цехів, примушуючи їх ходити до костела.—Архив Ставропигії ч. 736. — А. Ю. З. Р. Х. 504—508.

1586—1881. Помяник льв. Ставр. Братства. А. Ю. З. Р. XII. 470—511. — Архив Ставропигії „Помянникъ братства Успенія Пресвятыя Богородицы“.

1599—1650. Протоколи засідань Ставропигійського Братства. — А. Ю. З. Р. XI. 58—163. — Архив Ставропигії № 341. „Реєстръ елєктовый од року 1599—1650.“

17. квітня 1603. Ясси. Лист маляря Филипа Федоровича і його брата Прокопа до братів при Успенській церкві, в якому вони повідомляють Братство, про свій приїзд до господаря та про його бажання, щоби Братство почало роботу сейчас по святах, щоби не треба було їхати за датком до Сучави, куди господар має виїхати по Великодні. — Юб. Изд. док. ч. CV.

22. юня 1607. „Повинная“ львівського протопопа Благовіщенської церкви Григорія Негребецького

принесена львівському епископови Ісаї Балабанови, за порукою Федора Маляря, Федора Новосілецького, Василя Жиравського роду священика гологорського.—(Архив Ставр. ч. 333. — І. Св. Опись музея. 114. ст.).

1612—1695. Прихідно-розхідні книги і рахунки льв. Ставропигійського Братства, дотично церковної каси. — А. Ю. З. Р. XI. 340—538. — Архив Ставропигії. (Вивезено).

1619—1634. Інвентар бібліотеки і ризниці льв. Ставр. бр. — А. Ю. З. Р. XII. 7—28. Архив Ставропигії.

12. лютого 1626. р. Письмо львівського епископа Єремії Тисаровського та ігумена Гедеона Заплатинського до царя Михайла Федоровича зі звісткою про те, що на Польщу напав Кримський хан з 120.000 військом, з подякою за милостиню та просьбою — дати посланцеви ікони св. Зосима і Савватія. А. Криловскій: Львовское Ставр. Братство. Кіевъ 1904. Акт. XL. ст. 88. — Московський головний Архив Міністерства закордонних справ. Грецькі справи. 7134. 27. октобра № 4.

1627—1702. Прихідно-розхідні книги і реєстри льв. Ставропигійського Братства: будова церкви Успенія Пр. Богородиці і другі підприємства.—А. Ю. З. Р. XI. 636—678. Архив Ставропигії.

26. грудня. Устє. Єлисавета Бернавська, мати воєводи молдавського Мирона, пише Ставр. Братству у Львові, що просила свого сина о гроші на ікони для Успенської церкви, жаліє, що тепер не пригожий для того час, і обіцює, що як тільки її син утвердить ся на престолі, то вона пришле гроші на ікони Успенської церкви. — Юбил. Изд. ч. LXXI. — Ставр. архив.

1633—1654. Устав і протоколи льв. Онуфрійського братства. — А. Ю. З. Р. XII. 72—126. Архив Ставропигії. Liber electionum."

Юнь 1635. р. Письмо патріярха Єрусалимського Теофана до льв. Ставр. Братства про те, що його писав якийсь пан Михайло: чи можуть бути деревляні царські врата зі зображеннями святих. Відповідь потакуюча. — А. Кр. Льв. Ст. Бр. Акт. LI. ст. 110. Архив Ставропигії.

12. марта 1637. Інентар майна братської церкви Успенія Пр. Богородиці, зладжений братським писарем Константином Медзапетою. — А. Ю. З. Р. X. 145—178. — Бібліотека Осоліньских. № 2170.

24. іюня 1637. Львів. Договір (інтерциза) льв. Ставр. Братства з Миколою Петрахновичем, малярем, про малювання іконостаса для Усп. церкви. — Юб. Изд. ч. д. VI.

12. січня 1641. р. Василь молдавський воєвода, дякує братії при церкві Успенія Пресв. Богородиці за те, що йому дозволено відлити черенки для його печатні, та другі услуги; обіцює за приміром своїх предків прислати потрібні для окраси церкви річи, коли йому пришлють реєстр потрібних річий. — Юб. Изд. — ч. д. LXXIII.

1647—1687. Протоколи засідань льв. Ставропигійського Братства. А. Ю. З. Р. XI. 164—296. — Архив Ставропигії.

3. лютого 1658. Затвердження привілеїв католицького цеху львівських малярів польським королем Іваном III. — „Lamus“ 1910. ст. 270—271. Ориґ. як в.

11. лютого 1661. р. Декрет консисторського львівського суду, поміж малярями Войтіхом Кравзом а Севастіяном Корункою о незаконне виконування малярства. — F. Jaw. op. cit. ст. 64.

2. марта 1661. р. Ординація цеху львівських малярів, затверджена еп. о. Харбіцким (невідшукана). F. Jaw. op. cit. ст. 64.

8. падолиста 1662. Привілей польського короля Яна Казиміра для братства львівських малярів. F. Jaw. Op. cit. 64.

1664. р. Декрет львівської городської ради в спорі поміж малярями а сідельниками F. Jaw. Op. cit. 64.

1665—1722. Прихідно-розхідні книги льв. Онуфрійського Братства. — А. Ю. З. Р. XII. 126—163. — Архив Ставропигії. „Liber electionum.“

20. квітня 1677. Король Іван III. Собєский потверджує грамоту львівського старости Яна Мнішха, видану 9. вересня 1670. р. про передачу в чиншове володіння братства, майна Павла Лешковського маляря. А. Ю. З. Р. XII. 343—345. — Льв. архив Бернадинів. Городські книги т. 129. ст. 443—445.

3. лютого 1685. Привілей короля Яна III. Собєского для братства львівських малярів.—„Lamus “1910. ст. 270—271. — Ориґ. як в.

1688—1692. Ревізія церковних книг брат. бібліотеки і сосудохранительниці. — А. Ю. З. Р. XII. 29—52. — Архив Ставропигії.

1696. Декрет бурґрафського львівського суду в спорі поміж старшинами малярської конґреґації а челядниками Іваном Савицьким і Іваном Малиновським. -- (F. Jaw. Op. cit. ст. 65).

1691—1704. Реєстри річний пожертвованих до Балабанівської каплиці і Успенської церкви. — А. Ю. З. Р. XII. 52—61. Архив Ставропигії.

1737. Декларація льв. еп. Самуіла Головіньского в справі шанування цехових приписів. (Невідшукана). — F. Jaw. Op. cit. 65.

1727. Рукопись Бібліотеки Осоліньских у Львові ч. 2112. в якій говорить ся, що в львівській катедрі були „do niedawna obrazy z ruskiemi napisami i inne sprzęty cerkiewne".

Городські акти міста Львова XIV—XVII. ст. — використані Ф. Бостелем. Архив міста Львова.

Консулярні акти міста Львова XV—XVII. ст. — використані почасти Лозіньским. — Архив міста Львова.

Др. Іларіон Свєнціцкий.

Дещо про печатню Успенського Братства у Львові та її видання.

I.

Львівські грецької віри міщани, згуртовані в Успенському Братстві, стали думати про власну печатню після невдачі із самостійним видавництвом Москвитина Івана Фе́дорова в 1585-ому р. Братство задумало було при допомозі львівського епископа Гедеона Балабана викупити в Ізраіла (Сруля) Якубовича заставлені Фе́доровим друкарський станок і 140 книжок Апостола, напечатаного Фе́доровим 1573 р. у Львові. Свідчить об тім епископський печатаний лист до духовенства і вірних з 8 падолиста 1585 р. „о вспоможеніе заплаты того святобливого дѣла... для розмноженія хвалы Бога вседержителя и для науки святому православію". Але і в рік опісля звертав ся епископ Гедеон з таким же посланієм 10 грудня а Братство в 1587 р. до всего православного міра через царгородського патріарха Єремію, молдавського митрополита Георгія, та київського митрополита Михаїла „за вспоможеніем" сему святобливому і богоугодному ділу. Сей пинявий розвиток справи був очивидним наслідком тодішнього світогляду світського і монашого духовенства та людий, свідомих у грамоті, для яких така новість була ущербом в їх доходах за писання книг. Можливо навіть, що до нас не дійшли вістки й про острійший спротив чином деякої частини стародумів-грамотіїв такому шкідливому для них особисто нововведеню.

Тільки з посланія Гедеона (1 мая 1587 р.) дізнаємо ся про те, що Братчики Успенські „друкарню опущенную выдвинули, стараючися весполъ зъ нами, абы знову наши писма друкованы были для хвалы Бога... и для розмноженя граматическое науки старожитного порядку святого благочестія греческаго закону". Ділу сему поблагословив і патріарх Єремія в падолисті 1589 р. в 3-му уступови уставної грамоти словами: „мають волность братство... дру-

ковати не возбранно священныя книги церковныя прилежно з великым опатренємъ, не токмо часословцы, ѵалтыры, апостолы, минеи, треоди, требники, сѵ҃ѧ҃ари, евангеліе, метафрасты (=життя святих), торжники (=святоотецькі слова на Господські і Богородичні свята), хроникы сирѣчь лѣтописцы, и прочая книги богословов церкви нашея христовы, но училищу потребные и нужные сирѣчь, граматику, пѣитику, реторику и философію". Постарало ся Братство й про королівський привілей з 1592 р. 15 жовтня, а там діставало воно за ріжні „уклони сто червоних" і від инших королів та київських митрополитів нові затвердження права друку.

Початок „права" був, як видно з сего, доволі коштовний і нелегкий. Нелегким був і дальший розвиток нового діла. Серед братчиків не було ани „друкаря", ани „зицара", ани охочого до книжного крамарства. Очивидно із-за новости діла, та певної неохоти до нього міщан, що з роду в рід пробували в одному і томуж самому цехови за предківським ремеслом—промислом. В наслідок сего Успенське Братство мусіло користувати ся чужим трудом, який кожний раз — як усюди — не вдоволяв ся умовленою платою, тільки хотів участи в зиску. Вийшла через те в Братства історія з Михайлом Слезкою, друкарем, ґісером, інтроліґатором і оборотним книжником-торговцем.

Історія ся дуже повчаюча. При кінці 20-тих рр. XVII. в. членом Братства стає Михаил Слезка, що до 1630 р. приводить братську друкарню після пожару 1628 р. до належного стану. Видають книжку - одну, другу, третю, платячи за них друкареви Слезці з челядю умовлену ціну за труд та певною скількостю книжок, яких 5 прц. накладу. Слезка скуповує книжки і їздить з ними по торгах-ярмарках, на чому дійсно добре заробляє. Отсе дало йому товчок видістати в латинського львівського арцибіскупа привілей з 5 серпня 1636 р. на арцибіскупського типографа, що затвердив сам король 30 грудня 1638 р., а через патріарха і 12 митрополитів благословенну грамоту Петра Могили на сю „речь — и Богу вельце милу и церкви російской барзо потребну и пожитечну... на друковане въ друкарнѣ своей вшелякихъ церковныхъ и учительныхъ книгъ кгрецкихъ, словенскимъ и рускимъ діалектомъ ведле данного ему отъ святѣйшихъ патріарховъ благословенія".

Братський привілей давний на виключне право друку таких книжок, теж свого рода монополь, ставав через те безпредметним. Треба було боронити своїх прав. Процес із Слезкою тягнувся до 1643 р., коли то він з братчиками помирив ся, та став друкувати братським накладом книжки до 1651 р., але знову не без спроб видавати у власній печатні свої книжки. В тім часі, як Братство знову завело

спір з ним за неправне зломання умови, він ставав навіть членом старшини братської 1656 і 1664 р., та продовжав свої „надужиття“, спираючись на рідню і приятелів серед членів Братства. Справа ся закінчила ся тільки після смерти Слезки 1667 р. викупном в його наслідників друкарні, книжок і привілеїв на друк. На справу сю видало Братство 5413 зол. процесових оплат, а на все 13.560 золотих польських.

Подібна справа була й з другим друкарем братським Андреєм Скольським, що став вести братську друкарню 1641 р. Привілей короля Владислава 1633 р. давав право Братству на друк церковних і світських книжок під умовою, що вони не будуть звернені против римської церкви і королівської власти. Скольський, виученик братської печатні, побував в Молдаві, звідки вернув до Львова з новими черенками, які продав Слезці. Сей взяв його до своєї печатні, в якій став Скольський друкувати на власний рахунок свої книжки підчас неприсутности Слезки. Братство скаржить його як покутного партача, що не платить міського податку та не має права на друк. Пізваний боронить ся встрічною скаргою на Братство, в якій між иншими закидами говорить за ворожий напрям схизматичних видань братських до римської віри, в виду чого слідби його видання піддати цензурі і магістратови, щоби єресь не ширила ся та не росло велике зло. Дорогою ціною вдалося Братству оборонити свою печатню, до якої воно і взяло за „маліїшого въ друкарнѣ“ себ-то друкаря управителя сего самого Скольського 1641 р.

Згадувати історії із хорунжим Станиславом Студзіньским, що дістав від Яна Казимира право секвестру братської печатні і Слезки, усунено коштом 1245 зол., та з Войціхом Мєльчевским 1684—1691 р. не так важно. В історіях з братськими друкарями нам інтересно вказати тільки на їх чисто економічний підклад. Друкарі, покликані братчиками до ведення друкарні, не вдоволяли ся назначеною їм умовленою найвисшою платою по 2·2 зол. польськ. від книжки та „прикладком“ яких 5 прц. накладу книжками. Вони з досвіду знали, що дохід з книжки дуже значно більший, тим-то і бажали самі на власний рахунок у власній друкарні дійти до такого доходу.

Думали про такі доходи і инші. Ось королі видавали за відповідні „уклони“ привілеї на те саме, що з чималим коштом внєднало було для себе Братство. Подбав про них і київський митрополит Петро Могила в своїх стараннях біля Печерської печатні. Тим-то він підчинив своїй власти дозвіл на видавання поодиноких богослужебних книжок братською львівською печатнею.

Мало того, нова печатня на крайньому південно-західному окраєви православної Руси, що заосмотрювала в свої видання церкви Молдави, Поділля, Волині, а навіть Сербії, була значним суперником торгово-книжному ділу Москви. Не диво проте, що вона стала бачно слідити за видавничою діяльностю як Київа так і Львова, поки наконець не причепила ся до їх „єресей“ против православія. Отсе суперництво скінчило ся тим, що Київ від 1720 р. підчиняється власти духовної нензури Петербургського Синоду, та сам у 1730 р. посилає в С.-Петербург з Лаври чолобиття через коллегію заграничних справ з просьбою — заборонити ввозити із-заграниці (читай Львова) в Россію книжок (Архив друкарні Київ. Лаври № 9).

Ось се чолобиття з 22 падолиста 1730 р. до цариці Анни Іоанновни:

„Ѳ давнихъ годовъ по давнимъ привилигиям' и по грамотам и указам прародителей Вашего Императорскаго величества в киевопечерской лаврѣ велено быть типографіи и книги всякіе печатать и в народ' пущать для ползы душевной православному христианскому народу. А нынѣ из'зарубежа полской границы разныхъ печатей привозять в малую Росию многіе церковные книги и по ярморкамъ и торгамъ без всякого изволения продаютъ, которые нарѣчію россійскому и орѳографіи весма противны, опасно дабы унѣяты подвидомъ будтобы православныхъ книгъ христіанского народа єресію своею не повредили: Всемилостивѣйшая Гд'рня Императрица просимъ Вашего, Імператорского величества да повелитъ Державство Ваше сіе прошеніе в' Гдрственной Коллегіи іностранныхъ дѣлъ принять, и дать намъ в' киевопечерскую лавру вашего Императорскаго величества грамоту, дабы было почему киевопечерской лаврѣ того смотрѣть, ибо могут унѣяти для размноженія своеи ереси такіе книги и под' іменемъ печерские лавры печатать. а о публикаціи дабы такихъ книгъ изъ зарубежа не привожено и непропущано и хто дерзнетъ продавати и скупати под штрафомъ до кого надлежитъ послать Вашего Императорского величества указъ.

Вашего Императорскаго Величества нижаишіи богомолецъ кіевопечерскіе лавры архимандритъ романъ іѡна з'братіею“.

В сему же 1730 р. почалася перед королівськими судами Польщі справа між Львівським Успенським Братством і почаївським Василянським монастирем. Привід до сего дали Василяне скаргою на братську печатню перед папського нунція в Варшаві на початку лютого 1732 р. за прогріхи в книжках братських против католицької віри.

В 1730 ому р. 20 жовтня Львівське Успенське Братство дістало було від короля грамоту з затвердженням особлившого права на друк руських книжок. Одночасно задумали в Почаєві засновати, чи там відновити давню печатню 1618 р. В 1732 р. почаївська печатня випустила на книжковий ринок в часі річного ярмарку: Проскомидіи, Огасуа do Wiel. x. Zelisza і образки пресв. Діви. Очивидно, що аґент Успенського Братства з йогож книжками Іван Комаржинський (можливо що звичайний Комар) був для почаївського монастиря зовсім небажаним гостем на роковому ярмаркови. Тому то почаївський намісник заборонив львівському Комаржинскому продавати братські книги — Євангеліє, Ірмолої, Трефолої, а дозволив йому торгувати лише унівською граматичкою. Мало се стати ся на приказ владики Луцького. Одночасно одначе книготорговець з України себто Могилева, Київа або Чернигова, продавав свої книжки без всякої заборони. Свідчить про се і Гіяцинт Бродацкі та Василь Коржицкі. Останній ясно вказує на те, що инші книготорговці продавали „схизматичні" книжки, з яких одну на доказ він навіть купив. Инші свідки доводять про єствованя в Почаїві вже перед Успенієм Пресв. Богородиці 1732 р. печатні, в якій працювали: штихар Андрій Голота, що вчив ся в Київі та Відни, свій Gysser(= гѣсеръ-словолитник). Живим свідком сеї їсторії є книга актів на 105 л. F. передана з Почаєва за числом $^{2}/_{95}$ до київської духовної Академії, де вона находить ся між рукописами за ч. 108. Справа скінчила ся ореченєм Нунціятури 13 мая 1737 р. у Варшаві та рішенням Congregationis de propaganda fide 1745 р. не на користь Братства, хоча воно понесло через те багато видатку. Справа ся ще раз рішала ся в літах 1754—1828, слідом чого есть з тогож почаївського монастиря актова книга о 86-ти лл. за ч. $^{1}/_{139}$ в київські духовній Академії ркп. ч. 155.

Успенське Братство, що основало ся не против власти духовної місцевої, що довгі літа було тінию колишньої церковної самоуправи христіянських громад; що постепенно від оборони східної віри переходило до оборони народности руської у Галичині, дбало тільки за дохід на скарб церковний — решгою воно не журило ся. Тож у сій дбайливости воно зискувало дрібною платою за друкарський труд та продажу своїх книжок значні доходи, але рівночасно чимало тратило на часі, процесових видатках і тяганині, та на видавничому розмахови.

Слезка і Скольський, рівнож і Ставницькі — усі вони споглядали ласими очима на братські доходи з їх власного цехового труду. Слезка в своїй печатні, Скольский деякий час в друкарні епископа Арсенія Желиборського показали велике значіння умілого ведення друкарського куншту. Їх видання значно красші за братські — дереворитами кроєм

черенок, виконанням і папером. Правда, вони не устояли ся против Братства, але Братство не стратило противників, що його згодом зовсім обезсилили. Видання братські ставали чим раз гіршими, бо — дешевизни ради — пани братство церковне не дбали про нові черенки, про красші дереворити або штихи, про добрий папір, про якість друкарської краски, про ріжноманітність книжки: вони журили ся тільки — якби з найменшим видатком мати найкрасший зиск. Інтересно, що за весь час свого єствования Успенське Братство не мало за свого члена дійсного знавця книжного діла, сміливого книгопромисловця. Його-ж суперники таких знавців від нього відбивали: Івана Борецького і Памву Беринду взяли до Київа, Лаврентія Зизанія до Вильна, або против нього таких виставляли—Почаїв пїсля 1741 р.

Поконали видавничу діяльність Успенського Братства і його збірним одиноцтвом. Як збірне тіло, колись не без чималої чести в оборонців православя — князя Константина Острожського та господарів молдавських, Успенське Братство жило споминами про ту пошану в часи иншого світогляду, якого представником став Петро Могила в Київі. Мрія про дійсних пастирів стада вірних з висшої школи духовної давала право сему владиці підчинити собі осередки низшої освіти. Львівські міщани — успенські братчики не розуміли того, тож продовжали видавати богослужебні книжки, не дбаючи за иньший більше освітний зміст своїх видань. Внаслідок сего, школа братська з самогож початку — паде, а київська виказує зовсім не багато учнів-бурсаків із львівських міщан. З львівськими міщанами-братчиками перестали поводитись з особлившою честю і свої, коли побачили ріжницю між виданнями меткого фаховика Слезки і Скольського, або Київа і Почаєва, та животінням видавничого привилею в руках збірного тіла нефаховців. Про се дуже багато інтересного могла би подати порівнююча статистика видань усіх згаданих друкарень.

Особливої історичної праці, присвяченої діяльности давньої друкарні Успенського Братства ще не має. Але чимало матеріялу для сего зібрано в працях і статтях значного числа дослідників.

Денис Зубрицький був перший, що присвятив братській печатні осібний уступ в своїх Historycznych badaniach o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi, Львів 1836 і передрук у Временнику 1913 р. з карткою доповнень Антона Петрушевича.

Другим з ряду, що посвятив чимало уваги львівській Ставропигійській друкарні був крилошанин Антін Пе-

трушевич. Вчинив він се у двох більших статтях Временника: „О началѣ книгопечатанія на Руси вообще а въ городѣ Львовѣ въ особенности“ (1884) і „Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русско-словенскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами въ городѣ Львовѣ съ 1574 до 1800 года“ (1885).

У своїй монографії про „Львовское Ставропигіальное Братство“ (Київ 1904) доведеній на основі актів Ставропигійського архива та архивів Росії до часу приняття Братством унії 1710 р., бібліотекар київської духовної Академії, бувший бурсак Ставропигійський, Амвросій Криловський присвятив історії братської печатні значну частину книжки ст. 263—307. Його доповнив проф. С. Голубевъ в „Объяснительныхъ параграфахъ по исторіи западно-русской церкви“ (Труды кіев. духов. Акад. 1906, XII. ст. 511 слд.).

Акти основання печатні, її привилеї та ріжні справи були видані Ставропигійським Інститутом частю в Diplomata Statutaria Confraternitatis Stauropigianae 1586—1592, Львів 1895 і Monumenta C—tis Stauropigianae Льв. 1895—1898, та зібрані в його архиві (гл. Опись Музея Ставропигійскаго Института во Львовѣ 1908 р. ст. 89—174).

По обчисленням Криловського братська печатня випустила за час 1585—1722 року на книжковий ринок 123.757 екземплярів богослужебних книжок, 500 граматик, 34.237 букварів та инших книжок, разом 160.000 екземплярів.

З огляду на деякі пропуски видань братської печатні в Петрушевича (Хронологич. роспись) і Криловського (287—307), незвісних бібліографам, належить їх доповнити ще ось такими назвами:

1648. Псалтир у 4-ку в о. Юрчакевича в Чорнім.

1653. Служебник, Q. з дереворитами, Національний Музей у Львові ч. 195. (Каталогъ книгъ церк. славянскои печати 1908 р. ч. 191).

1670. Розрішальна грамота єрусалимського Патріарха Нектарія. (Ставр. Музей грам. ч. 535).

1688*). Минея вибрана (січень—серпень)?

1698. Тріодь цвітна?

1701. Тріодь цвітна 6,439 F° петроградська Публична Бібліотека.

1701. Ірмоліон 1700 р. з вихідним листком 1701 р. братської друкарні (Голубев 1906).

Перед 1710. Проскомидія. (Нац. Муз.—Катал. книг. 598).

---

*) Означені знаком „?“, не були в руках автора сих рядків.

1711, або 1712. Молитвослов з пасхалією 1712—1742, в о. Юрчакевича.

1717. Служебник, в бібліотеці покійного Генрика Татура в Минську 1905 р.

1720. Служебник Q. (Памятники русской старины въ Западно-русскихъ губерніяхъ. VI. 179. ч. 121).

1721. Євангеліє 24, 412 л. Fo, (Криловський 1722).

1730. Тріодь цвітна?

1738. Воспѣдованіе празднику блаженномученика Іосафата в Анфологіоні 1738 р. (Житомир, Древлехранилище. Можливо, що се видання уневське).

1739. Тріодь цвітна?

1743. Євангеліє 7, 419, 16 л. Fo (Ставропиг. Музей ч. 20).

— Парфенія Кумили, єрусалим. патріарха руминська грамота словянськими буквами (Ставр. Муз. грамота ч. 743).

1751. Возгласъ, Акаѳістъ къ прч. Страстемъ Хв҃ымъ о дш҃ахъ въ мученіи чистительномъ болѣзнуемыхъ 32 л. 12-ки (Б—ка Петрушевича).

1756. Богословія нравоучительная, 8-ка. Ставроп. Музей 87).

до 1760. Требник, Fo приготований для дівцезального синоду з поправками-доклейками Левинського, Туркевича і Стрілецького (Нац. Муз. ч. 270).

1763. Псалтир з дереворитами 1639, 1687, 1697. (Ставр. Муз. 282).

1786. Октоіх?

1790. Букварь языка словенского 51 ненум. л. 8-ки.

— Канонникъ, 3+548 л. Q. старообрядчий.

— Цвѣтникъ 159 л. Q, старообрядчий. (Б—ка Хлудова в Москві).

1790. Соборникъ или паче нѣкоторыхъ на всякъ день потребныхъ моленій собраніе, 8⁰ 30 крейцарів, без Мѣсяцеслова $17^1/_2$ кр. (Роспись книгамъ Ставроп книгар. 1865 р.).

1791. Часослов 8⁰ (Сг. Муз. ч. 345, Національн. Музей, Публ. Б—ка; Петрушевич означує 1790 р.).

1791. Псалтирь 363 л. Q.

1793. Страсти Хвы Q. (старообрядчий друк).

II.

„Временникъ Ставропигійского Института“

і його значіння для розвитку історично-філологічних даслідів Галичини.

У всіх народів на першому ступневи культурно-національного розвитку—в сучасному розумінню сего слова — доба відродження духовного життя находить собі вираз у збірках принагідних статий, зведених до виду книжки — альманаху. Такі неперіодичні видання, ріжної ціни й ваги, дуже часто становили перший крок до цілого ряду спеціяльних видань — в народів багатих внутрішньою енергією і розумінням справ видавничих. В нас, Галичан, частини народа з невеликими засобами творчости на полі науки і видавництва, принагідність наукової і письменської праці стала свого рода хронічним лихом, яке по сьогодні товчеться по всяких календарях, теж видавництвах вповні періодичним.

Сим одначе не сказано ще, будтоби всі наші принагідні статті-причинки були непотрібним явищем. Навпаки, нам доводить ся постійно вертати до отсих самих принагідних збірок, як до джерела нашої теперішньої наукової праці, та стверджувати тільки те, що в нас і сьогодні нема ще такого попиту за спеціяльною книжкою, який згодом безперечно розвинеться та зродить сильнійшу продукцію книжкову. Бо звісно, що попит викликує подажу, себ-то потреба родить діло.

Особливо замітно се в культурно-національній праці галицьких партій. Дві течії: народня — українська і традиційна—староруська змагаються залити одна другу на західних окраях України, починаючи від половини XVIII. в. Українська, очивидно, перемогла вже в 70-тих рр. минулого віку, тим то і поясняєть ся значна скількість самостійної книжної продукції Галицької України.

Староруська течія все таки була; вона не тільки соктіла, але від часу до часу розливала ся ширшими плесами, на яких плавали отсі самі періодичні збірки поважнійших статий з области історії і філології в найширшому значінню, та дрібних малоцінних спроб письменського пера. В міру наближування до нашого часу, староруська течія окрашуєть ся все більше в ярку краску всерусского націоналізму, та вслід тому тратить свій первісний напрямок навіть принагідної праці для спільного добра Руси-України, зливаючись на початку XX. в. з Московщиною.

Від сего часу зміняє основно свій вигляд і „Временник Ставропигійского Института во Львовѣ“. Замість давних причинків до історії, побуту і говірок Галицької та

Карпатської Руси, редактори „Временника“ подають чи то оригінальні статті, чи то передруки готових статий і творів в московській мові. „Временникъ“ переставав бути хатною книжкою кожного галицького інтелігента, та ставав підручником членів одної партії. Видавниче суперництво, партійний книжковий ринок, з його особлившими умовинами попиту й подажі, змінили і вигляд та зміст періодичної книжки.

З огляду на очивидні переміни сталі, та на умовини майбутного культурно-національного життя можна і належить вже сьогодні кинути зором у бібліографічному оглядови статий на завершені заслуги 50-ти томів „Временника“ (1864—1915).

Річ природна, що альманахове видання старосвітського стоваришення звернуло найбачнійшу увагу на власну історію Успенського Братства так тісно звязану з місцево-національною історією. Найбільше причинили ся до сего Антін Петрушевич та Ізидор Шараневич. Першому належать виписи з фундаційних грамот та статті про печатню, другому монографії про деяких старшин і членів львівського Ставропигіона.

Згодом редактори „Временника“, особливо-ж довголітній редактор його Михайло Клемертович, подбали про деякі причинки до словництва галицьких говірок, з яких — мимо всіх нефілологічних методів — дуже цінними є словарці бойківського Підгірья, зібрані священ. Осипом Гоцьким.

З історії Братства.

1865. Константин Корніякт. Із спису актів.

1866. М. Малиновський — Кореспонденція межи Климентом VIII. і князем Острожським.

1867. Я. Головацький — Д. Зубрицький — Льв. Ставр. і князь Острожський.

1869. А. Петрушевич — Патріаршія грамоты.

1871. А. П—ч — (З архиву давних актів і грамот).

1874. А. П—ч — Акти віднови після пожежі Успенської церкви.

1875. И. Шараневич — Ставроп. церква у Львові. Перші члени Братства 1586—1609. Тестаментарні легації-записи для братства льв. XVI. і XVII. вв.

1876. И. Ш—ч — Календарь і знаки календарські.

1878. (А. П—ч) — Акти до іст. Ю.-Зап. Руси (братська школа).

1880. А. П—ч — Акти до історії Братства.

1881. А. П—ч — Акти до будови церкви 1558—1566.

1882. А. П—ч — (Продовженнє) після пожежі 1571.

1883. А. П—ч — Письма Луки Строича 1590—1606; Єлисавети Могили 1604—1619 і прч.

1884. А. П—ч — О началѣ книгопечатанія на Руси вообще а въ городѣ Львовѣ въ особенности.

1885. А. П—ч — Хронологическая роспись (львівськ. видань) 1574—1800.

1889. Яков Головацький †

1886. Денис Зубрицький.

1890 И. Шараневич — Укрухи з нагробних плит. Отчетъ выставки.

1891. Конашевич-Сагайдачний. Конст. Корнякт. Герб Івана Федорова.

1895. И. Шараневич — Юрій Ельяшевич.

1896. И. Шараневич — Папара.

Д. Зубрицький.

1897. И. Шараневич — Іоаннъ Шумлянскій.

1902. И. Цьорох — Первыя неуніятскія школы на Руси.

1906. Культурная дѣятельность львовской Ставропигіи XVI—XVII. в.

1907. Тяжба еп. Гедеона з Братством.

О. Мончаловскій — Типографія Ставр. Института.

1910. (Восточные ковры XVII. в. Ставр. Инст.

1913. — Д. Зубрицького — передрук: Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich 1836.

З національної історії.

1865. Пересторога. З ркп. 1600—5.

1872. Русскіи монастыри на угорской Руси. Несторъ. Мазепа.

1873. Соловьевъ — Введеніе книгопечат. въ Россіи 1553.

Брестская церковная унія. Бучацкіи школы.

1874. М(алиновскій) — Мисли на історич. підставі про рівноуправнення.

1875. И. Шараневич — Причини ріжниць між календарями.

1876. А. П—ч — Київські і московські митрополити.

1880. Ярослав Мудрий. Русь в часі княжих усобиць. Стан міст і торговля до Татар.

1888. Введенє христіянства на Руси.

1892. А. П—ч — О галич. соборной ц—ви Пресв. Богородицы. Межигорская кроника.

1893. П. Полянскій — М. Гарасевич (порт.), Г. Яхимович (порт.), о. В. Гавришкевич (порт.), Ѳ. И. Бѣлоус (порт.), И. Гушалевич (порт.), М. Полянскій (порт.).

А. П—ч — Дума о Гетманѣ П. Конашевичѣ Сагайдачномъ.

1895. А. П—ч — Портрет князя Владислава Опольского.

1896. А. Галицькій (Петрушевич)—Возникновеніе церковной Берестейской уніи ч. II. 1899.

1897. С. Ф. Орденъ Змартвыхвстанцевъ.

А. С. П. — о. Іеронимъ Стрѣлецкій.

1898. А. С. П. — О грабежах Яна III. в Молдавії 1686 і 1691.

1899. І. Билинкевич—декілка памяток із Звенигорода. Галичанин: як 1896, II.

1900. Ю. Желеховскій — Начало русского прихода в Сучавѣ.

Галич. — як 1899 III.

Свѣнціцкий — Національзація в іконописи.

1901. І. Билинкевич — Памятники княжі.

І. Свѣнціцкий — Археолог. Інстит. в Петербурзі.

А. С. П. Король Сигмунд III.

И. Шараневич — Афанасій Шептицкій.

1902. І. Гоцкій — Біографія І. Вагилевича. І. Билинкевич — О родині Шептицких.

1903. Акт. 31. VIII. 1837. Руска Трійця.

И. С — Пробѣлъ въ гал. рус. библіографіи (опис ркп.).

А. С П. — Арест митроп. Ангеловича 1809 р.

1906. О. Мончаловскій — Гал. Русь 1848.

1910. К. Говорскій — Русскія дворянскія фамиліи. Сумное время 1768. Б. Трентовскій — Взгляд на состояніе Польщи. М. Кубракевич — Мнѣніе о конституціи 3 Мая. Изъ послѣднихъ дней Польши 1764—1814. Наше церковно-іерархич. устройство.

1915. Курилов.—Краткій обзор исторіи русскаго права для Галичанъ.

Генеза Украинства.

З філології.

1868. Житє свт. Кирила і Мефодія.

1872. Кирилъ и Меѳодій.

1873. Гр. Купчанко — Сказки з житья Іса Хта. Дмитро зъ Остры (Вѣнцковскій) — Кирилъ и Мефодій. Соловьевъ — Волхвы. Русин-Лемко — Нѣкоторыи слова уживаны въ щоденной лемковской бесѣдѣ.

1874. Славянское населеніе въ Европѣ.

1879. Побратимство перенято до людового набуту.

1891. Теперѣшнее и давное названіе мѣсяцевъ.

1893. Ф. Свистунъ — Участіе поляковъ в украин. словесности.

А. П—ч — Букварь 1815 г.

1894. И. Галька — З народных сказок.
А. П—ч — О происхожденіи и значеніи слова человѣкъ.
1895. Ф. Свистун: Литературный языкъ и экономич. отношеніе.
И. Галька — Народная притча о прошаках.
Свящ. І. Гоцкій — Бойковскій словарецъ.
1896. Свщ. І. Гоцкій — Бойковскій словарецъ.
Иван Пухирь — З уст лемків.
1887. І. Гоцкій — Бойковскій словарецъ.
Народна пісня лемків.
1898. І. Гоцкій — Бойк. словарецъ.
1899. І. Гоцкій — Бойк. слов.
І. Свѣнцицкій—Слова въ косовскомъ и коломыйскомъ.
1900. І. Г—чъ — Тис (у щедрівці).
І. Свєнціцкий — Слова в Снятинскім.
І. Гоцкій—Бойк. слов.
П. Полянскій — Названія горъ и лѣсовъ въ Гал. Руси.
1901. І. Гоцкій: Бойк. Слов.
1902. І. Гоцкій — Бойк. Слов.
1903. І. Гоцкій — Бойк. Слов.
Пѣсни яворов. пов.
1904. А. П—ч — Vindobona.
І. Свєнціцкий — Н. Толстой.
М. Горькій.
1906. А. Чеховъ.
Е. Витте — Кирил.-Меѳод. преданія въ Чехіи отъ начала христіанства до Гуса.
1908. К. Чуковскій — О соврем. русской поэзіи.
Генеза названій Ruthene ruthenisch.
1909. Астафьевъ — Перерожденіе слова.
О. Миллер — А. Толстой.
С. Бендасюкъ—Пособія къ изученію русскаго языка.
1910. Н. В. Гоголь.

З людового побуту.

1866. А. Петрушевичъ—Общерусскій дневникъ праздниковъ.
1867. (М. Малиновскій) Поганьски вѣрованія у славянъ и русинôвъ.
1868. Праздникъ, свадьба и крестины въ глубокой Россіи.
1872. А. К(ралицкий) — З угро-русских народ. пѣсней. Гр. Купчанко — Зъ народныхъ звычаевъ и обрядовъ буков. рус. народа.
1873. Г. Купчанко — Народныи звычаи и обряды буков. рус. народа (коляды, похороны).

1879. Побратимство.
1892. Стар. малорус. убранства у женщин.
1893. Д. Венцковскій—З уст народа (Устріки, Турка).
И. Галька. — Народныи особенности по галиц. берегу Збруча.
Стар. малорус. убранства.
1896. П. П—скій — Панщизняна пісня о бранці.
1898. Тындюкъ — Характеристика стрыйскихъ Бойковъ.
Світлиця XVII—XVIII в.
1904. І. Гоцкій — Обряди і повіря на Бойківщині.
1907. Юрьевъ день.
1909. Примѣты погоды.

Особисті.

1869. Мих. Куземскій, Як. Головацкій.
1892. П. А. Полянскій, Іван Лавровскій.
Ант. Петрушевич. Порт. Куземского, Делькевича.
1894. П. П—скій — о. Мод. Гриневецкій, Ант. Добрянскій, І. Раковскій, І. Духнович, І. Долинскій, О. Хиляк.
1895. о. Н. Устіянович, о. Н. Кобринскій, о. А. Глинскій, І. Снѣгурскій, Б. А. Дѣдицкій.
1896. М. Куземскій, Іос. Сембратович, о. І. Галька.
1897. Іос. Сембратович, Вас. Залозецкій, д-р Е. Калужняцкій, Н. Кобринскій.
1898. о. Ю. Желеховскій, о. О. Зацерковоий.
Презента 1746 р. Сменеченському на Вроців.
1899. Іос. Левицкій, М. Малиновскій, Н. Котлярчук, І. Бандурович, І. Тындюкъ, Т. Копистинскій.
1900. Ю. Куиловскій, Г. Полянскій, С. Свенцицкій, Д. Третяк, Г. Савчинскій, А. Пилиховскій.
1901. Куиловскій curriculum vitae, Н. Герасимович, Н. Сивуляк, Р. Яминскій.
1902. о. Ѳ. Калужняцкій, В. Мѣйскій, Ф. Стрѣльбицкая, А. Петрушевич.
1903. Ѳ. Павликовъ, О. Лепкій, Ф. Свистун.
1804. І. Гавришкевич, А. Павенцкій.
1906. В. Залозецкій, И. Рѣпинъ, А. Римскій-Корсаковъ, М. Вербицкій.
1910. Д. А. Сенкевич.
1913. С. Гавришкевич.
1915. И. Пелех.

Місцевости.

1872. Войнилів город.
1873. Гоголь — Южно-русскій степъ.
1876. И. Ш—ч—Де стояв первісний Львів; Гора Льва.
1892. М. И. Тындюк — Село Тухолька, Сморже; м—рь в Подгорцах, ц-ва в Вишатичах.
1893. М. Т—дюк — Хутар (ерекційна грамота), Кальне, Шляхтова.
1894. М. Т—к — Оравчик, Тисовець, Подгорці.
1895. М. Т—к — Кальне.
В. Чернецкій — Тартаков.
І. Мальчинскій — м—рь въ Бучачѣ, м—рь въ Гошевѣ.
1896. И. Галька — Соломир.
Долина Святослава.
М. Т—юк — Маркополь.
1898. В. Чернецкій — Магеровъ.
І. Билинкевич — Подгородище.
1902. Жен. монастирь в Вирові.
1903. В. Чернецкій — Жолтанцы.
1904. Креховскій монастырь. Папортно.
1912. Монаст. въ Гошевѣ.

Показчик

назв осіб, ґеоґрафічних назв, інституцій, видавництв і заголовків анонімних писань [1])

зложив

Д-р ЯРОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ.

Аблєґат оо. Театинів 12.
Абрагам, предсідник Краєвого Збору консерваторського Сх. Галичини 44.
Августин, маляр 309.
Августинович Криштоф 178.
Авдиковський Захар 209, 210.
Авер 144.
Австрія 11, 14, 15, 30, 56, 60, 65, 68, 70, 78, 81, 82, 89, 91, 94—96, 99—102, 104, 105, 107, 108, 110, 115, 117, 129, 131, 133—136, 140, 144, 163, 175, 185, 186, 189, 191, 192, 213, 224, 241, 252.
Австрія долішня 226.
Адам, тесля 170, 171.
Айтельберґер 290.
Академія 56, 57, 69.
Академія Київ. Дух. 329, 331.
„ Краків. Мистецтв 22.
„ Краків. Наук 289.
„ Romana 254.
Акафист 317, 319.
Acta Commissionum і т. д. 12.
„ Consularia 162, 254, 261, 265, 269.
Александер, маляр 270, 307.
Александрова, жінка маляря 255, 267, 308.
Альбом „Widoki Galicyi“ 147.
Альманах 333, 334.
Амброжій, маляр 259, 307, 314.
Амврозій, мулярський майстер 8.
Am Hof, вулиця у Відні 51.
Ангеллович Антін, львів. митрополит 58, 60, 78, 144.
Андрій, людвісар 170.
Андрій, маляр 291, 307, 308, 311.
Андрійко, маляр 269.
Андрохович Амврозій І, 56, 92 (op. cit.).
Анна Іоановна, цариця 328.
Антольоґіон 319, 332.
Антоневич Николай, проф. 18.
Антоній, сучавський священ. 320.
Apologia і т. д. 94.
Апостол 89, 198, 200, 204, 205, 318, 319, 325, 326.
Арсеній, перемиський еп. 3.
Арфінський Як. 174.
Архив 217, 271, 286, 287, 290, 294, 305, 306, 308.
Архив Бернардинів у Львові 257, 320, 323.
Архив друкарні Київ. Лаври 328.
Архив Духовн. Семин. 92, 93, 96.
Архив мійський у Львові 17, 18, 176, 324.
Архив Ставропигії у Львові 55—58, 60—66, 68, 69, 71—

[1]) Показчиком не обняті заголовки статий, друкованих у сім Збірнику.

74, 76—98, 140, 194, 195, 197—199, 209, 210, 213, 217, 226, 228, 230, 231, 251, 262, 281, 282, 321—324, 331.
Архиви Росії 331.
Архимандрит 9.
Астафєв 337 (op. cit.).
Атаназій К., дереворитник 316.
Атанас, дяк 179.
Атон 40, 249, 260, 288, 299, 301—303.
Афендик Петро 275.

Бабич Матій 166, 182.
Бабичович Андрій 165.
Баварське королівство 191,192.
Баворовський 200.
Бала Йосиф, маляр 19, 20, 25, 26, 285.
Балабан 10, 40, 248, 263, 279, 311, 312, 324.
Балабан Алексій 10.
Балабан Гедеон, львів. еп. 4, 165, 320, 321, 325, 335.
Балабан Ісаія, львів. еп. 322.
Балигород 138.
Балкан 299, 301.
Балудянський Андрій, проф. 234.
Бандурович І. 338.
Баранович Лазар 319 (op. cit.).
Барбареум 96.
Барбона ді Петро 163.
Барвінський Олександер 1 (op. cit), 15, 30—32, 34, 36, 37, 41—43, 47—49, 51—53.
Баронч Садок 12 (op. cit.), 290, 296 (op. cit).
Батятичі 85.
Бахур 127.
Бачинський, радн. суду 94.
Бачинський Антін, парох Кліцка 240.
Бачинський Захарія 96.
Бебер Петро, будівничий 7, 172, 173, 184.
Беднарж 111.
Беднарський Щасний 143 (op. cit.).
Бельґія 39.
Бем Іван 61.
Бендасюк С. 337 (op. cit.).
Березовський Лазар, ігумен Василян 36, 41, 43, 49.
Бережани 214, 227.
Бережницький Яків 174.
Берестє 321, 335.
Берестів 303.
Беринда Памво 330.
Бернавські (Барнавські) гл. Могили.
Бернардини 6.
Бесіди Почаївські 94.
Бескид 117.
Библо 98.
Билинкевич І. 336 (op cit.), 339 (op. cit.).
Бібліотека 11, 12, 56, 60, 92, 93, 96, 233.
Бібліотета Віденська Ціс. 298.
„ Оссолінських (Оссолінеум) 18, 41, 144, 145, 148, 149, 158, 200, 248, 251, 322, 324.
„ Петербурська Публ. 331.
„ Петрушевича 322.
„ Потуржицька 250, 321.
„ Ставропигійська у Львові (Братська) 56, 60, 83, 84, 96, 173, 281, 322, 323.
„ Татура Генрика 332.
„ Хлудова 332.
Біблія 312.
Біблія лицева 319.
„ Острожська 94.
„ Перемиська 103.
Білинський Микола 69.
Білинський Осип, сотрудник 65, 69, 71.
Білінський 199.
Білінський Григорій 208, 209.
Білка 171.
Білорусини 192.
Білоус Теодор І. 1 (op. cit).
Більдага Андрій 165.
Більдагович Андрій 166.

Більдажинська камениця 85.
Білявинці 91.
Білявський Евстахій 174.
Білявський Остап, маляр 254.
Білянський Петро, львів. еп. 57—60, 68—70, 73—78, 80, 81, 174, 175.
Біра Йосиф 146, 147, 149.
Бірецький Іван, парох Бахура 127.
Блонський К. 111.
Блотницький Г. Г. 150.
Блудов Дмитро Миколаєвич, ґраф 234.
Бляхарська вул. у Львові 251, 270, 279, 312.
Богдан, молдав. воєв. 3, 161.
Богдан, син воєв. Олександра Лопушанина 3, 162.
Богородчани 248, 291—293, 296.
Богословія нравоучит. 332.
Богун Жигмонт 174 (op. cit.).
Бодянський О. 187, 188.
Боїм Іван 309.
Болгари (Болгарія) 104, 205.
Болехів 134.
Бордольо, комендант 133.
Борецький Іван 330.
Борисикевич Іван 111, 114, 127, 128.
Борковський ґр. 100.
Боровицький Тимотей, крил. 56, 58, 59, 69, 74—78.
Бортникович Лукаш, маляр 255.
Босацька Брама у Львові 68.
Бостель Фердинанд 249, 252 (op. cit), 266, 267, 290, 296 (op. cit.), 307—313, 324.
Бохенський Іван, еп. 234.
Бохонський Ян, маляр 269.
Братство 1, 4.
Братство артистів гл. цехи.
— Богоявленське 317.
— всенародне 121.
— Миколаївське 311.
— Онуфрійське 256, 284, 285, 311, 313, 317, 322, 323.
Братство Рогатинське 321.
— Ставропигійське (Ставропигійський Інститут, Успенське Бр., Львівське Бр.) 1—19, 21—32, 34—37, 40, 42—44, 48, 49, 51, 53—65, 67—71, 73—78, 80, 83—96, 99, 100, 104—110, 112—126, 134, 135, 139—142, 144—150, 153—158, 186, 189, 193—201, 204—208, 210—216, 219—233, 235, 236, 241—249, 251, 255, 257—263, 265—278, 280—282, 284—287, 291, 297, 299—301, 303, 305—307, 309—323, 325—331, 333—335.
— Теодорівське 267.
— убогих 70.
— церковне 121.
Брацлавське воєводство 166, 182.
Breve папське 14.
Бревіяр 198.
Брім, др. 180.
Бродацький Гіяцинт 329.
Броди 216, 227, 311.
Brockhaus H 303 (op. cit.).
Брунетті Козімо 308.
Буда 216.
Будельниця, узгірє 2.
Буквар 148, 331, 332.
Буковина 234, 294, 302.
Буркгардт, історик 7.
Бурмістр Львова 183.
Буців 241.
Буцнева 73, 76.
Буцнів 56.
Бучач 57, 96, 134, 215, 216, 227.
Бучаччина 318.
Бялостоцький Лука 174.

В. П. 297.
Вавель у Кракові 21.
Вагилевич Іван 133, 150 (op. cit.), 297.
Ваґ(е)нер Йосиф, літоґраф 144—146, 148, 153, 154, 157.
Вальдман 146, 147.

Варвара, жінка Васька 309.
Варвара, малярка 308.
Варшава 14, 75, 84, 139, 183, 255, 268, 290, 304, 310, 311, 321, 328, 329.
Василевич Іван 147 (op. cit.).
Василевич Семен, парох Знесіня 308.
Василь, друкар 316.
Василь, Острожський писар 257.
Василь зі Львова, маляр 249, 255, 306.
Василь зі Стрия, маляр 308.
Василь із церкви св. Миколи, маляр 308.
Василь, молдав. воєв. 323.
Василяни 14, 36, 49, 55—57, 59, 64, 66, 69, 73, 80—83, 87, 89, 90, 91, 96, 98, 134, 149, 216, 328.
Василянки 55, 58, 59, 78—82, 90, 96.
Васько, маляр 309.
Вахнянин Н. 297 (op. cit.).
Величковський Юліян, о. канцлер 106, 111, 132, 214, 216, 227, 228, 241.
Венедиктинки вірмен. 81.
Венедиктинки латин. 81.
Вербицький М. 338.
Вергановський Федір, сотрудник 69.
Верхратський Данило 95.
Вєнцковський Д. 336 (op. cit.), 338 (op. cit.).
Виґживальський Фелікс Михайло, маляр 18, 21—23, 26—30, 33, 45.
Вильно 181, 256, 314, 330.
Винятинці 234.
Вирів 339.
Вислобоцький Юліян 105, 114, 141, 149, 226.
Вислока 138.
Wystawa archeolog. 264.
Вишневецький Адам, князь 166, 182.
Вишня 255, 260.
Відень 16, 19, 21—24, 27, 29, 32, 36, 43, 44, 48, 51, 52, 84, 85, 100—103, 106, 129, 133—137, 139, 144—146, 154—156, 193, 213, 214, 220, 226, 228, 235, 237, 242, 245, 298, 329.
Відозва 142, 230.
Візантія 280, 282, 283, 285, 286, 290—292, 295—297, 300, 302, 303, 305.
Вільд, книгар 142.
Вінковський (Wieńkowski) Кирило, др. 139, 198, 208—210.
Вінцковський, фіскаль. адюнкт 105.
Вірмени 178, 250, 252, 253.
Вісніч 215, 234.
Вісньовський Теофіль 150.
Вітте Е. 337 (op. cit.),
Возглас 332.
Возняк Михайло 106 (op. cit.), 107 (op. cit.), 110, 111 (op. cit.), 129 (op. cit.).
Возняк С. 147, 150.
Войнилів 339.
Волинське воєводство 166, 182.
Волинь 257, 301, 328.
Володимир Волинський 191.
Володимир Мономах, князь 189.
Володимир н. Клязмою 191.
Володимирія 84.
Володимирсько - Клязменське князів. 192.
Володислав, поль. кор. 327.
Володислав Ягайло, польський король 2.
Волос, маляр 309, 320.
Волошко Іван, маляр 309.
Волощина 295, 299, 301.
Вольфович, маляр 252.
Воробій Масько, маляр 309.
Воробкевич 297.
Вощилович Павло, маляр 309, 310, 313.
Временник Ставропигійського Інститута 1, 6, 125, 163, 167, 298, 330, 331, 333, 334.
Вроців 338.
Вячеслав Казимир 269.
Вячеслава св. землі 192.

Г. Д. 131.
Haase 149.
Габла Андрій 242, 245.
Габсбурґи 193.
Гавлицький Владислав 15.
Гавриїл, маляр 255, 309.
Гавришкевич І. 338.
Гавришкевич С. 338.
Гавришкевич Сильвестер, рад. намісн. 15—18.
Гавяк 18, 21, 22.
Гадачек, проф. універс. 23.
Гадзі Кіріяк 312.
Гакман Евген, буковин. еп. 234.
Галицька провінц. Василян 83.
Галицьке Господарське Тов. 111, 115.
Галицьке князівство 190—192.
Галицьке Передмістє у Львові 12, 73, 310, 314.
Галицький А. гл. Петрушевич А.
Галицько-руська Матиця 125, 148.
Галич 96, 190, 336.
Галичина (Галичани) 4, 8, 11, 14, 17, 36, 43, 44, 49, 52, 56, 65, 73, 78, 84, 87, 89—91, 94, 95, 99, 100—104, 106—108, 111—113, 115, 117, 125—127, 131, 133—137, 140, 144, 147, 149, 155, 159, 186, 189—193, 197—199, 206, 212—214, 216, 218, 222, 226—228, 230, 234, 238, 241, 245—249, 258, 286—288, 290—302, 304—306, 315, 318, 320, 329, 333, 334.
Галька І. 337—339 (op. cit.).
Гаммер—Пурґшталь 189.
Ганка Вячеслав 231, 237.
Гановерське королівство 191, 192.
Гапонович, о. 239, 242.
Гарасевич Михайло 58, 60, 61, 66, 74 (op. cit.), 76 (op. cit.), 94.
Hauer, Freiherr v. Franz, ґубернатор 153.
Гельферт, през. Центр. Коміс. у Відні 17.
Герасимович Н., радн. Двора 15, 16, 18, 21, 338.
Гербурт Микола, львів. староста 6.
Герменея 303, 304.
Historya malarstwa polsk. 294.
Гласопівець 198.
Глинецький Еміліян 7, 15.
Глинка Матій 71.
Глинський 317.
Глинський А. 338.
Глинський Іван, дереворитник 316.
Глиняни 81.
Глібовицька Юстина 61.
Глібовицький Іван, парох Завалова 96.
Глібовицькі 61.
Глодзинський Вінкентій 208, 209.
Гнильче 97.
Говоровський К. 336 (op. cit.).
Гоголь Николай В. 337, 339 (op. cit.).
Гойнацький 245.
Головацький 61, 121, 129.
Головацький Іван 99—103, 112, 130, 133, 134, 136—139, 190, 212—214, 226, 230—232, 234, 235, 237, 238, 242, 243, 245, 334 (op. cit.), 335.
Головацький Петро 110, 112, 114, 133, 134, 138, 141, 214, 227, 231.
Головацький Яків 100, 101 103—107, 110—112, 114, 127, 128, 130, 133, 135—140, 142, 188, 190, 195, 199, 202, 208—213, 221, 226, 228—233, 235—239, 241—243, 245, 338.
Головацькі 101, 112.
Голота Андрій, штихар 329.
Голубев С. 331
Голубець Микола 282, 283, 293, 297 (op. cit.).
Голубовський 70.
Гологори 322.
Голяндія (Голяндці) 280, 290.
Гоппе 185.
Горбачевська Евдокія 96, 97.

Горбачевська-Глібовицька Юстина 96, 97.
Горбачевський, синдик 174.
Горбачевський, о. з Конкольник 98.
Горбачевський Іван, парох Успенської церкви 55—98.
Горбачевський Василь 61, 97.
Горбачевський Михайло, адв. 93, 95, 96.
Горбачевський Петро 96.
Горбачевський Стефан, парох Завалова 57.
Горбачевський Федір 96.
Горбачевський Хризант 57, 96
Горбачевський Яків 57, 70, 96.
Горбачевські 57, 61, 96.
Гординський Ярослав, др. 135.
Городецький Станислав, маляр 269.
Городиський Петро 174.
Горохів 131.
Гошів 339.
Грабар І. 300 (op. cit.).
Грабовецький Іван 61.
Грабовський Михайло, поль. критик 121.
Граматика 326, 331.
Граматичка унівська 329.
Грамота Нектарія 331.
Гребеняк В. 280, 299.
Грек Микола 179.
Греки (Греція) 4, 8, 10, 189, 260, 295, 301—306, 315.
Грецький живописець 9.
Григорій, маляр 309.
Григорій, шурин Ференца 314.
Григорович (Gregorowicz) 200.
Григорович, вчений 188.
Григорович Василь 176.
Грушевська Марія 298.
Грушевський Михайло 259, 288, 298.
Грушкевич Павло, пар. у Винятинцях 234.
Губа Лука 166, 182.
Губка 165.
Гуняда 217.
Гургула, о. 17.
Гуркевич 99, 103, 111, 159.
Гуркевич Іван 209, 210.
Гурт ц. к. консерват. памятн. Східн. Галич. 289, 290.
Гусак Іван 171.
Гусів 181.
Гуцули 96.
Гушалевич Іван 99, 117, 119, 121, 123—125, 130, 135, 136, 141, 142, 190, 209, 210, 231, 245.

Ґаллюс Ян, маляр 252.
Ґарбачевський гл. Горбачевський.
Ґарчинський Ад. 144.
Ґвардія народна 132, 133.
Ґданьск 7, 10, 262.
Ґебгарді 185.
Ґеорґій, ієродіяк. 316.
Ґеорґій, маляр 309.
Ґеорґій, молдав. митроп. 325.
Ґеровський, о. проф. 106.
Ґертнер Тома, маляр 254.
Ґете 189.
Ґіллєр Станислав, золотн. 311.
Ґільгофер-Раншбурґ 150 (op. cit.).
Ґімназія 94, 185, 232, 233.
— в Бучачі 134, 216.
— в Станиславові 125.
Ґловінський Самуель, львів. еп. 254, 324.
Ґолуховський Аґенор., ґр. намісник 125, 133, 134.
Ґоркий Максим 337.
Ґоцький Осип, о. 334 і op. cit.: 336—338.
Ґружлевський В. 147.
Ґубернія (ґубернатор) 58, 67, 72, 73, 75, 83—87, 90, 93, 97, 98, 102, 106—110, 134, 145, 151.
Guicciardini Франц 84.
Ґуц, крилош. 58, 93.

Давид Тома, львів. братчик 3.
Давидович Іван, о. 18.
Давидовський, о. 274.
Давидяк Василь, о. 17, 18, 21, 22, 32, 36, 42, 49.

Дальматинці 104.
Дамян 274.
Данило Романович, галиць. король 2, 191.
Дашкевич Григорій, о. 70.
Дашкевич Іван, парох у Ятвягах 70.
Дашкович Михайло 257.
Дворжак, др., ґенераль. консерватор 16.
Дейма, апеляц. радн. 75.
Дейма Ант., 174.
Делькевич Йосиф, др. 242, 245, 338.
Делятин 96.
Деметрович Нестор, серб. купець 235, 242.
Децикевич Роман, др. 208, 209.
Дзвін Александер 15, 161—163, 166—168, 175, 181.
— Дудка 167, 168, 175—177.
— Іван 163, 166–168, 175.
— Кирило 4, 7, 11, 12, 15, 161, 163, 164, 166, 167, 169—175, 177, 179, 180, 212.
— Середний 167, 168, 170.
Дзвінниця (вежа) в Делятині 96
— при костелі св. Марка 73.
— при церкві Богоявленя у Львові 71.
— при церкві св. Онуфрія у Львові 177.
— при церкві св. Пятниць у Львові 251.
— при церкві San Spirito у Римі 7.
— при церкві Успенській у Львові 3—5, 7, 8, 11, 12, 15, 31, 32, 34, 40, 41, 47, 55, 59, 83—86, 89, 91, 118, 160, 163—165, 167—179, 181—184, 212.
Дзвінники 177, 178.
Дзвінок малий 177.
Дзвони Богоявленської церкви у Львові 71.
Дзвони Успенської церкви у Львові 160.
Дзєдушицький Войтіх 247, 288, 292—295, 297.
Дзєдушицький Павло, ґр. 32, 47, 48.
Дзєдушицький Тадей, львів. ловчий 10.
Дзєдушицькі 250, 321.
Дзєржковський, адвокат 78.
Дзівонський 147, 148.
Дзіковський Михайло 123.
Дзюбинський Тома 84—86.
Джулинський, інжінєр 21.
Димитрій, маляр 309.
Дичків 32, 36, 38, 39.
Дідицький Богдан 99, 119, 123—126, 134—136, 139, 142, 190, 237 (op. cit.), 338.
Дідич 126.
Дідрон 303 (op. cit.).
Діонізій, єромон. 303.
Діонізій, ритівник 317.
Diplomata Stat. Confr. Stauropol. 331.
Дірер 286.
Для заспокоєння! (відозва) 132.
Дмитрик 132.
Дмитро з Остри гл. Вєнцковський.
Дніпро 130, 283.
Добрянський 121.
Добрянський Адольф 216, 338.
Добрянський В. 190.
Добрянський Віктор 138, 139, 231.
Добрянський Володимир 235, 242.
Добрянський Іван, поль. публіцист 126, 127.
Долинський І. 338.
Долинський Лука, маляр 288.
Домажир 76.
Домарадський Матвій, маляр 309, 313.
Домінікани 164—166, 179, 181, 182, 269.
Домінісі Павло 163.
Дон І. 55, 138, 277.
Дорнгельм 147.
Дорожинський Григорій 74.
Дорожинський Іван 77.

Доротей, ієромонах 317.
Доротей, о. 276, 316.
Досковський 231, 239—242.
Досковський Іван 214, 227.
Досковський Яків 216.
Драгомирна 294.
Дрималик, начальн. громади в Коломиї 128.
Дрієр Станислав, маляр 8, 259.
Дрогобич 134, 203, 265.
Друкарня 11, 55, 56, 62, 84, 115, 116, 158, 257, 330.
— К. К. Aerarial-Buch-u. Steindruckerei 144.
— грецька 89.
— закордонна 90.
— Желиборського Арсенія 329.
— Мамонича у Вильні 256.
— Оссолінських 144, 158.
— Острожська 256, 257.
— Перемиська 214, 240.
— Печерська у Київі 327, 328.
— Піллєра 144.
— Піллєра Петра у Відні 153, 154.
— Поремби 115.
— Почаївська 59, 84, 85, 89—91, 329.
— руська 92.
— славянська 89.
— Слезки 326, 327, 329.
— Ставропигії 59, 83, 85, 89, 91, 92, 104, 107, 114—116, 123, 132, 145—148, 150, 152, 154, 178, 196, 197, 199, 208—211, 214, 215, 225, 231, 244, 315, 325—328, 330, 331, 334.
Дубецько 125.
Дука, господар 179.
Дуникевич Григорій 74, 93.
Духинський 126.
Духнович Олександер 136, 139, 190, 229, 231, 235, 238, 242, 338.
Духовеньство 7, 14, 27, 58, 59, 67, 102, 165, 233.
— гр.-кат. 74, 77, 81, 109.
Духовеньство правосл. 165.
— римо-кат. 60.
— руське 56.
— світське 75, 83.
Дячан Филип 242, 245.

Евангеліє 7, 10, 91, 119, 198, 200, 205, 316, 317, 319, 326, 329, 332.
Европа 112, 133, 178, 179, 292, 295, 298, 304, 315, 336.
Евстафій, маляр 255, 309, 311.
Евтихіїв Іоаким, маляр 301.
Евхольоґіон 316, 319.
Ектезіс 94.
Еліясберґ А. 300 (op. cit.).
Еліашевич Юрій 10.
Ендрис Ерій 176.
Енґель 147, 185.
Енґерт 144.
Encyklop. kościel. 304.
Епархія 74.
— буковинська 140.
— галицька 57, 82, 193.
— київська 69.
— львівська 14, 27, 73, 76, 78, 79, 93, 106, 140.
— перемиська 70, 78, 79, 82, 105, 140, 240.
Епископ 14, 53, 58, 59, 74, 77, 89, 92, 201.
— київськ. митроп. 166, 182, 183, 326.
— латинський 56, 73.
— львівський 5, 58, 78.
— львівський арцибіскуп 165, 326.
— митрополит 60, 75, 76, 223, 224.
— молдавський 3.
— номінат 74.
— перемиський 58.
— польський 56.
Еренберґ Герман 308.
Еспанець 252.

Єдлінський, о. 90.
Єзуїти 6, 56, 57, 69, 95, 104, 200.
Єремія, царгор. патр. 4, 5, 325.
Єреміяшевич Іван, маляр. 309.

Єрусалим 40, 249, 288, 312, 322, 332.

Заблудів 256, 314.
Заболотів 138, 231.
Завадовський Евстафій, дереворитник 317.
Завадовський П. О. 283.
Завалів 56, 57, 96—98.
Завалкевич Стефан 61, 86, 97.
Завалкевичі 96, 97.
Загірє 98.
Залєська Венедикта, ігуменя Словітського монаст. 79, 81, 82, 90.
Залєський, поль. поет 121.
Залозецький Василь 338.
Залуський Андрій, поль. еп. 308.
Замкова гора у Львові 2.
Заморський Б. 309 (op. cit.).
Занувський 170.
Запитів 2.
Заплатинський Ґедеон, ігум. 322.
Зарваниця 74, 75.
Засайська Ева 71.
Захаріясевич Іван 126.
Захаріясевич Федір 91.
Захарюк 126.
Захід 248, 282, 284, 286, 290—293, 295—297, 300, 304, 315.
Зацерковний, о. 338.
Заяць Теодозій, др. 17, 18, 21, 22.
Заяць Юліян, др. 18, 21, 22.
Збір краєвий ц. к. консерваторів Східн. Галичини 16, 17, 22, 23, 36, 43—47, 49, 52.
Збірник україн. творів 101.
Збруч 121.
Звіт Ставроп. Інстит. 118.
Згарський Евген 122.
Здерковський І. 136, 190, 216, 218.
Зизаній Лаврентій 330.
Зизаній Тустановський Стефан 9.
Зимницький Войтіх 261.
Зиморович Йосиф 163, 164.
Ziemięcki 296 (op. cit.).
Зілинський (Zieliński), львів. канонік 179.
Зімни 28.
Зінкович 261.
Зінкович Івашко 165, 166.
Зїзд україн. вчених 132.
Знесінє 72, 73, 308.
Знесінська парохія у Львові 55.
Знесінці 72, 73.
Золотники 91.
Золочів 216, 227, 228.
Зоря Галицкая яко Альбумъ 1.
Зубковичъ Михайло 199.
Зубрець 318.
Зубрицький Денис 101, 106, 107, 110—112, 114, 126, 130, 135, 136, 185—190, 192—213, 215—226, 228—230, 232, 233, 235—239, 241—246, 248, 297, 307, 330, 334 (op. cit.), 335.
Зубрицький Михайло 297.
Зубрицький Нікодим, дереворитник 318.
Зубря 318.
Зярнко (Кернер), маляр 252.

Жванець 183.
Желехівський 297.
Желеховський Ю. 336 (op. cit.), 338.
Желиборський Арсеній, еп. 329.
Жигмонт І., поль. кор. 193.
Жигмонт ІІІ., поль. кор. 6, 166, 182, 321.
Жиди 22, 81, 82, 97, 133, 149, 252, 284, 311.
Жила В. 296 (op. cit.).
Жиравський Василь 322.
Житомир 332.
Жовква 36, 49, 172, 173, 183, 308.
Жовківське передмістє у Львові 6.
Жовківщина 264.
Жуків 96.
Жуківський 99.
Жуковський Іван, крил. 103, 111, 114.
Жултовський 74.

Іван, дзвінник 178.
Іван (Іоан), маляр 310, 311, 313.
Іван, малярчук 306.
Іван, митроп. 283.
Іван Золотоустий св. 94 (op. cit.).
Іван Казимир, поль. кор. 323, 327.
Іван, син воєводи Александра Лопушанина 3, 162.
Іван, син Лавриша 311.
Іван III. Собіський, поль. кор. 172, 180, 183, 249, 254, 256, 306, 308, 309, 311, 323.
Іванко, син маляря 310.
Іванова, малярка 285, 310.
Іванович Хрін гл. Хрін.
Івановський Терентій, протопіп 257.
Івасєчко Володимир, др. 15, 17, 18, 21—23, 30.
Ігор, князь 189.
Ігуменя 82.
Ігуменя львів. Василянок 82.
Извѣстіе (оповістка) 148.
Ілія, дзвінник 178.
Ілія, монах дереворитник 318, 319.
Іляш, маляр 255, 285, 310.
Іляшевич Олександер, консист. канцеліст 58.
Інститут літоґраф. у Відні 145, 146, 154.
Інститут убогих 70.
Інтроліґаторня гл. переплетня.
Іринкович Антін, о. маляр 310.
Іона, архимандр. Києво-Печ. Лаври 328.
Ірмолой 198, 317, 329, 331.
Іссарович Зоте 263.
Італія (Італійці) 7, 42, 163, 264, 281, 283, 290—292, 295, 297, 301—303, 305, 306, 308.

Йоїка їєрополїтїка 318.
Йоаким, антіох. патріярх 4, 5.
Йоан, маляр 255.
Йов, основатель Скита 150.
Йона, москов. митроп. 301.
Jordan I. P., др. 104 (op. cit.), 187 (op. cit.).
Йосиф II., австр. ціс. 10, 11, 14, 76, 174, 193.
Йосафат св. 332.
Journal üb. d. Empfänge в друкарні Ставроп. 145.

Кавецький Яків 74.
Кадерножка (Кадерношка, Катерношка) Петро 195, 208—210, 212, 221.
Kazanie з 1781 р. 92.
Казимир IV., поль. кор. 1—3.
Казимир Вел., поль. кор. 160.
Календар 108, 333.
Калитовський 297.
Калуга 138.
Калужняцький Е., др. 338.
Калужняцький Т., о. 338.
Калуш 214, 216, 227.
Камінський Іван, директор театру 150.
Камянець Под. 276.
Канонник 332.
Канцлєр, о. 105, 106.
Капипос Павло Войтіх 5, 7.
Капітула 55, 60, 73—78, 80, 148.
— Василян 82, 83.
— львівська 58, 73.
— руська 58, 73.
Каплиця гл. церква.
Карамзін 185.
Карпати 334.
Карпович В. 299.
Кархутович Стефан, о. 61, 70, 87, 88.
Каспер, коваль 170.
Каспер, маляр 252.
Cassinoverein f. Tanzordnungen 145.
Katalog Wystawy archeolog. 263.
Katalog... des Buch-u. Kunst-Antiquariates 143.
Каталогъ книгъ.. Ставропигіи 205.
Катехізм 189, 237.
Католики 81, 248, 250—253, 255, 276, 305, 328.
Качковський Мих. 215, 234.

Качмар Гавриїл, маляр 310.
Квітка Основяненко Григорій 103 (op. cit.).
Кежевський Михайло, крил. 58.
Кеніґсберґ 308.
Керечинський Стефан, радн. маґістр. 105, 108.
Керницький, пар. Кривчиць 94.
Kętrzyński Войтіх, др. 144 (op. cit.).
Кизь, слуга „Зорі“ 141.
Київ 1, 9, 21, 39, 65, 190, 248, 257, 277, 301, 303, 315—321, 325—330.
Київська ґубернія 65.
Київські вел. князі 191.
Кирило св. 167, 336.
Киріяс 303.
Китай 292.
Кишинів 149.
Кісільницький Кипріян 278.
Клемертович Михайло 334.
Clerici vagantes 69.
Климентій XI., папа 14.
Климкович Ксенофонт 122.
Кліцко 240.
Клодзінський Адам, директор Оссолінеум 158.
Клюнський, ґенерал Домініканів 179.
Клязма 191.
Кміцикевич 111.
Книга замовлень 148.
Книга законів 152.
Книга касова 148, 149.
Книга розходів 145.
Книгарня (книгарі) 30, 55, 56, 59, 62, 83, 84, 87—89, 91, 116, 205, 222, 223, 228, 232, 233, 235, 244—246, 326, 329, 330.
— Вільда 142.
Книжки 56, 59—62, 70, 82, 87—93, 102, 114, 122, 140, 142, 178, 185, 186, 199, 232, 245, 258, 325—328, 330, 331, 333, 334.
— богословські 93.
— братські 272, 306.
— грецькі 11, 83, 84, 326.
Книжки ілірійські 92, 93.
— латинські 11, 83, 84, 93, 94.
— малоруські 101.
— московські 93.
— научні 5, 107.
— німецькі 94.
— польські 94.
— почаївські 85, 89—91.
— руські 11, 93, 107, 326, 329.
— світські 327.
— схизматичні 329.
— українські 93, 101, 108, 134.
— церковно-слав. 5, 59, 83, 84, 90, 93, 107, 134, 177, 178, 195—198, 200, 201, 204, 205, 212, 272, 323, 326—331.
— шкільні 5, 92, 93, 107.
Князь тосканський вел. 308.
Кобринський І., о. 214.
Кобринський Йосафат 214, 216, 227, 234.
Кобринський Н. 338.
Коваль, експедит. „Зорі“ 141, 142.
Коваль Тома 171.
Коваль Ференц 175.
Ковальский Василь 138.
Ковальчук Михайло 15.
Ковель 301.
Ковлєвський Стефан 74.
Козаки 170.
Козанович 121.
Козіцький Вл., др. 44.
Колачковський 296 (op. cit.).
Колеґія 56, 57, 69, 96.
Колодруби 291.
Коломийський округ 100.
Коломия 128, 214, 227, 291.
Колянковський 245.
Комар 329.
Комаренський Стефан, дзвінник 178.
Комаржинський Іван 329.
Комарно 203.
Комісія археоґрафічна 232, 235.

Коміся для дослід. над істор. мистецтва в Польщі 249, 250, 254, 308.
Комісія Надворна 151.
Комісія ц. к. централь. у Відні 16, 17, 21—29, 32, 34, 36, 37, 43, 44, 47—52.
Комітет церковний 23, 25, 36—38.
Коморовський 79.
Конашевич-Сагайдачний Петро 335.
Congregatio de propag. fide 12, 14, 84, 85, 329.
Кондаков Н. 303 (op. cit.).
Кондратович, поль. поет 121.
Кондзішевський Михайло, цех. майтер 312.
Конкольники 98.
Консерватор ґенераль. 17.
Консерваторія памятників ц. к. 289.
Консисторія 55, 58—60, 62, 64—66, 68, 70, 72, 76, 83, 92, 93, 104, 106, 148, 252, 323.
— лат. у Львові 252.
— львівська 92.
— перемиська 92.
Константинович М. 297 (op. cit.).
Копера Ф. 296 (op. cit.).
Копистинський Т. 338.
Корендович Юрій 278.
Корецький, кн. 163, 167, 168, 175.
Корецький Лев 126.
Коржицький Василь 329.
Коритовський Витовт, намісник 28.
Корнякт Константин 4, 5, 7, 11, 163, 164, 166—169, 171, 172, 175, 181, 183, 184, 248, 274, 277, 287, 288, 334, 335.
Корняктів вулиця у Львові 4.
Корняктова вежа 5, 7, 8, 10.
Королева поль. 308.
Король поль. 80, 161, 165, 166, 181—183, 310, 326—329.
Коронка (Корунка) Александер, маляр 267, 268, 310.
Коронка Анна 267, 310.
Коронка Семен 267, 268, 310.
Корунка Іван (Ян), маляр 255, 266—269, 310.
Корунка Севастіян, маляр 252—254, 266—269, 310, 313, 316, 323.
Корунки (Коронки) 257, 266, 267, 269, 306.
Корунчик (Корунчак) Іван, маляр 268, 310.
Корчинська 79.
Коссак Ілля, ігум. Василян 134.
Коссак Михайло 99, 116, 117, 125, 134, 138.
Коссак Юліян, поль. маляр 134.
Костецький Іван, о. 72, 73.
Костецький Плятон 122, 127, 139, 143 (op. cit.).
Косткевич Андрій 147.
Котлярчук Н. 338.
Коцовський Теофіль 15.
Кошиці 90, 138.
Кравець Лука 165.
Кравз Альберт, маляр 252, 253, 266, 267, 311.
Кравз Войтіх 323.
Кравз Іван, маляр 269.
Краків 21, 22, 44, 182, 183, 290, 295, 308.
Краківська Брама у Львові 266.
Краківське князівство 190, 192.
Краківське передмістє у Львові 12, 68, 80, 307—312, 314.
Кралицький А. 337 (op. cit.).
Красів, гора 6.
Красічин 16, 18, 264, 265.
Красічин, присілок 264.
Краснопуща 249, 285, 296, 309.
Красовська з Лавришкевичів Анастазія 10, 288.
Красовський 263.
Красовський Іван 165, 181.
Красовський Микола 10, 180, 270, 278, 280, 288, 311.
Красовський Петро, будівничий 3, 162.

Красовські 251.
Красовського каменица 287, 312.
Kreisschreiben 151.
Крета 4, 299, 302, 303.
Кретович 296 (op. cit.).
Крехів 308, 318, 339.
Кривчиці 2, 94.
Криловський Амврозій 331, 332 і op. cit.: 166, 176, 183, 322.
Кримкович, митроп. 302.
Кримський хан 322.
Криницький Іполит 235, 242, 245.
Крипякевич Іван, др. 258 (op. cit.), 265 (op. cit.), 299, 307, 309, 310, 312, 314, 318.
Krieg von Hochfelden Franz, гофрат 153.
Кромериж 114.
Крупський Юліян 22, 34.
Cruss Максиміліян, v., міський інжінер 12, 86, 87.
Кубракевич М. 336 (op. cit.).
Куземський Михайло 103, 127, 132, 137, 197, 338 (op. cit.).
Кузневич Гр., різьбар 22.
Кузьма Григорій, радн. двора 30.
Кузьмичович Анна, жінка маляря 310.
Кузьмичович Іван, маляр 310.
Куіловський Ю. 338.
Куликів 4.
Куліковський Мечислав 144 (op. cit.).
Кульчинський 94 (op. cit.).
Кумила Парфеній, єрус. патр. 332.
Купчанко Григорій 336 (op. cit.), 337 (op. cit.).
Курбський, кн. 301.
Курилов 336 (op. cit.).
Куропатницький Єронім Станислав, київ. каштел. 172, 183.
Курцбек, друкар 59.
Kucharzewski Фелікс 144 (op. cit.).
Куявське князівство 190, 191.
Л. Т., ґравюрник 318.
Лаврентій, маляр 255.
Лавриш, маляр 251, 256, 257, 307, 308, 310, 311, 313, 314.
Лавришевич 278.
Лавришович Стефан 170, 171, 177.
Лаврівський 60.
Лаврівський Іван 66, 144, 338.
Лаврівський Юліян 216, 227.
Лазаря св. дім убогих 14.
Лапчинський Яків, ректор сем. 92.
Латиняни 57, 66.
Лев Данилович, кн. 2, 144.
Левинський 57, 332.
Левинський Антін, о. 56—58, 60, 69, 70, 73, 75, 77, 78, 93, 95.
Левинський Іван, проф. 18.
Левинський Стефан 57, 75.
Левицький, купець із Кишинева 149.
Левицький Венедикт 103, 104, 106.
Левицький Григорій, парох Золочева 216, 227, 228, 241.
Левицький Іван Ем. 147, 148, 150—всюди: op. cit.
Левицький Йосиф 99 (op. cit.), 102, 103, 138, 338.
Левицький Йосиф із Заболотова 138, 231.
Левицький Михайло, митроп. 61, 102—106, 233, 242.
Лемки 337.
Ленчицьке князівство 191.
Леонтович Антін 208, 209.
Леонтович Богдан 139, 208—210.
Леонтович Теодор 105, 110, 111, 114.
Лепкий О. 338.
Лешковський Павло, маляр 256, 311, 323.
Лепши Л. 304 (op. cit.).
Лещинський, маляр 314.
Липницький Андрій 74, 79.
Липницький Іван, парох Ставропигії 62, 68, 70.
Липськ 131.

Лисиничі 2.
Лисяк Теодор 121.
Литва 301.
Литвинович 100.
Литвинович Микола, радник маґістр. 78, 96.
Литвинович Спірідіон 128, 137, 140, 163.
Литературное Извѣстіе 213.
Liber ordinationum 57, 70, 96.
Ліґніцьке князівство 190.
Лінчовський Микола 182.
Ліонардо 286.
Лісковацький, скарб. радник 17, 18, 21.
Літоґраф І. П. 146 (op. cit).
Літоґрафія 143, 145, 151, 152, 158.
— Андрія Косткевича 147.
— Держ. Друкарні у Львові 144, 145, 153.
— львівська 143.
— Оссолінеум 144, 145, 158.
— Піллєра 144—147, 155, 156.
— Ставропигії 114, 144—150, 153—157, 159.
— у Станиславові 155.
Ліхачов Н. П. 300 (op. cit.).
Lichtenstein Franz, през. від. Центр. Комісії 25, 27, 29.
Лобеський Ф. 264, 279, 285, 286, 290, 296 (op. cit.), 312.
Лодій 91, 94.
Лозинський Йосиф 136, 138, 149.
Лозинський Яків, о. 94.
Лозінський Володислав 6, 31, 178, 247—251, 254, 261 (op. cit.), 266, 267, 288—290, 292—294, 305, 307, 309—314, 324.
Ломоносов 94.
Лопатинський Гнат, о. 227.
Лопушанин Александер, молд. господар 3, 160—162, 166, 181, 249, 258, 320.
Лужецький 47.
Лука, дзвінник 178.
Лука, маляр 314.
Лукасінський 147, 149.
Лукаш, маляр 255, 285, 311.
Лукашевич Іван, маляр 311.
Лукашевич, маляр 311.
Лупул Василь, молд. воєв. 8.
Луцаки 69.
Луцьк 183, 261, 282.
Луцький Іван 174.
Луцький Стецько, купець 309.
Лущакевич А. 304 (op. cit.).
Львів 1—5, 7, 10, 11, 14, 16, 17, 20, 22—24, 26—30, 32, 37, 39, 42, 44, 47—49, 51, 53, 54, 56, 57, 60, 61, 66, 67, 76, 78—83, 91—97, 101, 103, 105, 107, 111, 112, 114, 116, 117, 125—129, 131, 133—135, 140, 143—147, 149, 151, 153, 155, 157—167, 172—176, 179—184, 187, 198, 203, 204, 214, 215, 218, 220, 223, 226—228, 230, 234, 247—257, 259, 261—266, 269—271, 277, 278, 281, 282, 286, 288—291, 296, 298, 299, 301, 304—331, 334.
Львівське передмістє 257.
Любомірські, кн. 263, 264, 282, 313.
Люфт, Жид 22.
Ляйб Ханна 81, 82.
Лянґ 147.
Лянґє Антін 144.
Лянґішівна Варвара 277, 288, 312.
Ляницький Александер, маляр 269, 270, 280, 306, 311.
Лянцкоронський Карло, ґраф 19—21, 25, 32, 34, 47—50.
Latour, віцепрез. віден. Центр. Комісії 25, 26.
Ляхович Іван Іванович, повіт. комісар 216.
Ляшки (місцевість) 309.

Маґістрат Львова 17, 23, 37, 67, 68, 83, 84, 94, 145, 148, 180, 195, 327.
Мазаракі 179.
Мазаракі Іван 10.
Мазепа 335.
Майков А. А. 187.

Макаревич Юліян, маляр 15—17, 21.
Макарій, київ.-галиць. митроп. 3.
Макрина, сестра 79.
Максимович Васько, маляр 312.
Максимович М. 188.
Максимович Марухна, жінка маляря 312.
Максимович Теодозій, парох Черновець 216.
Мала Русь 100.
Малах, рисівник 276.
Малаха Федько, маляр 312, 316, 317.
Малиновський Іван, маляр 251, 254, 277, 288, 312, 313, 323.
Малиновський Михайло 100, 103, 111, 114, 136, 190, 200, 216, 334 (op. cit.), 335 (op. cit.), 337 (op. cit.).
Малхер 161.
Мальчинський І. 339 (op. cit.).
Маляспіна Ґерманік, папський нунцій 254, 321.
Мамонич Кузьма, віленський бурмістр 256.
Мано 10.
Мановарда Анастазій 88, 174.
Мановарда Премислав 174.
Мановарда Юрій 61, 94.
Манявський Скит 147, 149, 150.
Марія 172.
Марія Тереса, ціс. Австрії 73.
Мартин, теля 169.
Мартинів, Єзуїт 200.
Мартирольоґіон 198.
Марухна 313.
Масловська Марія 71.
Матвій, маляр 312.
Матиця руська 99, 103.
Матіяс, маляр 254, 312.
Матіяш Іван 309.
Мацевич Юрій 77.
Мацейовиці 131.
Маціївський Модест, ігумен Василян 215, 216, 227, 234.
Машковський К. 148.
Мегофер, проф. Краківської Академії мистецтв 22.
Медзапета Константин 248, 251, 260, 261, 274. 276, 281, 322.
Мерунович Климент, ґімн. уч. 227—229, 231.
Метафраст 326.
Методій св. 336.
Мельчевський Войтіх 327.
Микола Миколаєвич, рос. вел. князь 234.
Минськ 332.
Мисько, маляр 312, 314.
Митрополит гл. епископ.
Михайло 322.
Михайло, піп 182.
Михайло Федорович, цар 301, 322.
Михалевич Микола, проф. університету 126.
Михалко, дзвінник 178.
Мишин 214, 227.
Мишковський, о. др., проф. 18.
Мійський Венедикт 15, 338.
Мікльосіч Франц 101.
Міліковський 200.
Міліковський Тома, маляр 249, 312.
Мількович 274, 297, 302, 320, 321 — всюди: op. cit.
Міллєр, маляр 254.
Міллєр О. 337 (op. cit.).
Мінея 90, 310, 326, 331.
Місяцеслов 317.
Міцєльський, ґр. 308.
Млинський Станислав 149, 182.
Млоцький 79.
Мнішох Йосиф 311, 323.
Мнішох Станислав, львів. староста 261.
Могила Барнавська Єлисавета, жінка Мирона 11, 322.
Могила Барнавська Єлисавета, мати Мирона 11.
Могила Барнавський Мирон, молдав. воєв. 6, 89, 322.
Могила Богдан 8.
Могила Єлисавета, жінка Єремії 4, 6, 8.
Могила Єремія, молдав. воєв. 6, 8, 9.
Могила Марія 11.

Могила Петро, київ. митроп. 8, 9, 303, 315, 326, 327, 330.
Могила Симеон, брат Єремії 6, 9.
Могила Стефан 6.
Могили 6, 8, 248.
Могилів 329.
Могильницький Антін 111, 121, 123, 128, 129, 137.
Могильницький Михайло, о. 72.
Моджєвський 79.
Мозер 163.
Мокловський Ф. 296 (op cit.).
Мокрянський деканат 240.
Молдавія 3, 10, 161, 162, 249, 258, 295, 299, 301, 302, 309, 311, 320, 325, 327, 328.
Молдавський господар 6, 183, 255, 273, 313, 321, 330.
Молитви 198.
Молитвослов 90, 107, 189, 317, 318, 332.
Монастир (монах) 12, 69, 78—82, 85, 233, 288, 294, 325.
— у Бучачі 215.
— Василян гл. Василяни й Василянки.
— Василян у Завалові 98.
— Василян у Жовкві 49.
— у Вирові 339.
— галицький 89.
— у Гошеві 339.
— у Драгомирній 294.
— Києво-Печерської Лаври 318, 328.
— у Крехові 339.
— св. Онуфрія у Львові 12, 14, 78, 168, 176—178, 272, 284, 285, 313, 315—318.
— перемиський 78.
— у Почаєві 328, 329.
— Преч. Діви Марії 80.
— у Путні 294.
— Скита 150.
— у Словіті 90.
— у Сучавиці 294.
— Тринітарів 64.
— Угорської Руси 335.
— св. Юра у Львові 162.
Мономаховичі 191, 192.
Monumenta Confrat. Stauropig. 181—183, 331.
Мончаловський О. 335 (op. cit)., 336 (op. cit.).
Мораховська Марухна 261.
Мораховський Іван Ячкович 257.
Мораховський (Петрахнович) Микола, маляр 6, 8, 248, 249, 253, 257, 261—266, 271, 276, 279, 285, 287, 305, 306, 312, 313, 322.
Мораховський Семен 261.
Морозович Андрій, маляр 312.
Москва (Москалі, Московщина) 7, 91, 100, 138, 170, 186, 190, 192, 225, 233, 234, 246, 259, 272—276, 282, 283, 292, 299—301, 305, 315, 325, 328, 332, 333.
Мох Рудольф 101, 121.
Музей 30, 303.
— Дідушицьких 321.
— Любомирських 263, 264, 282, 313.
— Ставропигії 11, 40, 114, 118, 251, 262, 277, 281, 282, 287, 298, 331, 332.
Музулмани 104.
Мулінська Петронеля 71.
Муха Микола, маляр 312.
Мучовський І. 296 (op. cit).

Наварія 147.
Наварський Н. 296 (op. cit.).
Наддніпрянщина 300.
Надєждін І. 188.
Наливайкович, золотник 254.
Намісник 28.
Намісник почаївський 329.
Намісництво 30.
Намісництво у Відні 226.
— у Львові 16, 17, 23, 27—29, 140, 145, 227, 228, 241.
— у Пешті 226, 228, 229.
Народний Дім у Львові 4, 125, 127, 132, 137, 204.
Настоятель Театинів 14.

Національний Музей у Львові 36, 58, 59, 68, 78, 83, 95, 105, 106, 116, 128, 298, 299, 303, 331, 332.
Негребецький Григорій, о. 321.
Недільський Григорій, золотник 278.
Нектарій, єрусалим. патр. 331.
Неофіт, софійський еп. 272, 273.
Нерон 217.
Нестор 335.
Несторович Стефан 170, 171.
Несторовичівська камениця у Львові 270.
Недзьвецький Іван 84.
Нижнів 96, 125.
Николай Павлович, рос. цар 192, 193.
Никорович, др. 242, 245.
Ничаївська Катерина 71.
Нібелюнґенлід 189.
Німецько-рим. Імперія 191, 192.
Німці (Німеччина) 96, 131, 145, 146, 155, 189, 191, 252, 281, 283, 290, 304.
Нітроні 144.
Новгород 190, 191, 300.
Новий Завіт 319.
Новий Санч 304.
Новомєйська Анна 71.
Новосілецький Федір 322.
Нодь Николай 242, 245.
Номоканон 319.
Носів 97.
Нунцій варшавський 84, 328, 329.
Нунцій віденський 84, 85.
Нунціятура Апостольська 12, 14, 75.

Обмінський, др., ректор політехніки 27, 32—36, 40, 47, 48.
Obrona Religii Grecko-Ruskiej 94.
Общество Императ. Истор. и Древн. 186, 187, 190, 225, 238, 242.
Община 4.
Огоновський Омелян 135.
Одриховська Гаска 272.
Октоїх 91, 198, 200, 205, 316, 319, 332.
Олександер, син Лавриша 311.
Олексій, митрополит 283.
Олешиці 234.
Оліва, управ. фіскальн. уряду 94.
Оломуц 133.
Ольговичі 191.
Ольшанський 147.
Ольшанський Микола 209, 210.
Онисько, маляр 312.
Опришивці 97.
Oracya do Wiel. x. Zelisza 18.
Ординаріят гр. кат. митроп. у Львові 27, 28, 70.
Ординаріят перемиський 102.
Орловський Стефан 71.
Орфінін Павло, маляр 312.
Ославський Іван Хризостом, о. 58, 69, 96.
Осташевський-Баранський 107 (op. cit.), 108 (op. cit.), 110.
Оссолінські 158.
Острог 256, 257, 314.
Острожський, кн. Константин Константинович 166, 183, 257, 284, 230.
Отосільська Катерина 71.

Пабст 146 (op. cit.).
Павенцький Антін 99, 103, 111, 113—116, 118, 125, 126, 128, 130, 133, 134, 139—141, 208, 209, 338.
Павенцький Л., др. 21.
Павликів Теофіль, о. 214, 227, 338.
Павліковський 316.
Павлович Андрій, проф. мор. богослов. 94.
Павлович Е. 296 (op. cit.).
Павлович Іван, золотницький парох 91.
Павський 130.
Палєрмо 21.
Паломники 35, 39.
Панкевич Вартоломей (Бартош) 147.
Панселінос Мануїл, маляр 303.

Папа 14, 56, 57, 65, 69, 96.
Папара 85, 288.
Папара Константин 174.
Папара Теодор, новгород. підчаший 10.
Папарівська каменица у Львові 68.
Папортно 339.
Парилович А., о. 231, 239, 242.
Парлямент 128.
Парохія 72.
— Богоявленська 71, 72.
— у Знесіню 72, 73.
— св. Пятниць 72.
Патерик Києво-Печер. 94, 319.
Патріярх 284, 326.
Патріярх александр. 316.
Патріярх царгород. 5, 9.
Пачовський В 298, 302 (op. cit).
Пашковський Василь 71.
Пеленський Йосиф, др. 36, 42, 49.
Пелех І. 338.
Пелеш Юліян, др. 77 (op. cit)., 78 (op. cit.).
Пельвецький, сотр. „Зорі“ 141.
Перегінсько 80.
Перемишль 75, 103, 148, 214, 227, 234, 239—241, 290, 304, 313.
Перемищина 240, 241.
Переплетня (переплетники) 62, 87, 88.
Пересторога (відозва) 132.
Пересторога 335.
Петербуг 213, 328, 331.
Петербурський Синод 328.
Петрахнович гл. Мораховський Микола.
Петро, людвісар 175.
Петро, митрополит 283.
Петро, син воєводи Александра Лопушанина 3, 162.
Петров Н. І. 300 (op. cit.), 301 (op. cit).
Петру Стефан, бляхар 22.
Петрушевич Антін С. 6, 106, 107, 111, 129, 130, 136, 190, 238, 297, 330—332, 334, 336, і op. cit.: 1, 58, 66, 74, 76, 83, 89—91, 94, 96, 308, 312, 335—337.
Печеніги 191.
Пешт 226, 230.
Пилиховський А. 338.
Підбережці 2.
Підвалє у Львові 15, 35, 40, 47.
Підгірє бойківське 334.
Підгірці 285.
Підзамче у Львові 310, 314.
Підканцлєр 261.
Підлясє 256, 314.
Підскарбник вел. кор. 172, 183.
Piero гл. Біра.
Піітика 326.
Пій VI, папа 174.
Піллєр Антін 59, 144—147.
Піллєр Петро, друкар 153—156.
Пінінський Лев, ґр. 32, 47, 48.
Пінк 84.
Piotrowski Йосиф, др. 32, 36, 304 (op. cit).
Піро гл. Біра.
Погорецький І. 174.
Погорецький Константин 174.
Поґодін М. П. 135, 186, 187, 190, 201, 202, 204, 206, 207, 210—213, 218, 223, 228, 232, 242, 246.
Поділє 133, 328.
Подляха Владислав, проф. ун. 32, 36, 288, 294—296, 302 (op cit.).
Подніпровє 315.
Познанське князівство 190, 192.
Покровський 295.
Половці 191.
Полоняновський Теодор, дзвонар 12.
Полоцьке князівство 190.
Полтава 130.
Полцівна 71.
Польське Царство 115.
Польща (Поляки, Ляхи) 4, 6, 70, 73, 87, 91, 100, 108—112, 125—135, 137, 140, 146, 164, 178, 191, 239, 252, 288—290, 292—296, 299, 302, 304—306, 309, 313, 315, 321—323, 328.
Полянський Г. 338.

Полянський П. 335, 337, 338—всюди: op. cit.
Полянський Теодор, дзвонар 167, 175.
Помяник 178, 267, 308, 317, 321.
Пониковиця 234.
Попель Іван 174.
Попівна Анастазія 261.
Попов Ніл 186—188, 201, 202, 212, 213, 223—всюди: op cit.
Попович Прокіп 166.
Поремба М. 115, 116, 120.
Пороги 227.
Посланіє еп. 3, 4, 53, 224, 325.
Потоцька Могилянка Анна 8, 10.
Потоцький Василь 208, 209.
Потоцький Яким 79.
Потуржицькі 321.
Почаїв 59, 89—92, 318, 328—330.
Почаївські друки 90.
Почаївські продавці 87, 91.
Почаповський, луць. еп. 261.
Православні 4, 60, 135, 257, 276, 310, 325, 328, 330.
Прага 155.
Preisner Йосиф 146, 147.
Префект школи 61.
Przezdziecki A. 296 (op. cit.).
Примович Михайло 73.
Примович Петро 73.
Прихильний Амврозій, муляр 6, 7.
Проповідники 9, 60, 61, 63, 66, 93, 165, 182, 233, 234, 259.
Просвіта (товариство) 1, 188.
Проскомидія 329, 331.
Протатон 303.
Прут 117.
Псалтиря 62, 91, 189, 198, 200, 205, 318, 319, 326, 331, 332.
Пузина Атаназій, луцький еп. 282.
Путна 294.
Пухир Іван 337 (op. cit.).
Пясецький Іван 73.
Пясецький Олекса 73, 75.
Пястовичі 190—192.
Рабін 150.
Равенна 21.
Рагоза (Рогоза) Михайло, київ. митроп. 4, 5, 320, 321.
Рада Головна Руська 113, 129, 130, 132, 133, 148.
Рада Львова 37, 164—166, 169, 180—183, 253, 308, 323.
Рада Народова Польська 148.
Рада Польсько-Руська 129.
Радивилівський Антін 319 (op. cit).
Радимно 126.
Раєвський Михайло, правосл. протоєрей 139, 213, 235, 242, 245.
Раковецький 102 (op. cit.).
Раковський Іван 139, 140, 190, 216, 229, 231, 232, 237, 241—243, 338.
Раставєцький Е. 248 (op. cit.), 290 (op. cit.), 296 (op. cit.), 304 (op. cit.), 307—309, 312, 314, 316.
Рачинське у Львові 313.
Рачинський Климент, др. 208, 209, 215, 234.
Redenaschi Josephus 12.
Рейхан Станислав, маляр 18, 21.
Реторика 326.
Rechnung... (ркп.) 114.
Rechnung... Ставроп. друкарні 145.
Рєпін І. 338.
Рибій Ринок у Львові 2.
Ризниця церковна 281, 282.
Рилло Максиміліян, еп. 96.
Рим (Римляни) 7, 14, 21, 56, 66, 73, 89, 174, 291.
Римлянин Павло (Paolo Dominici Romano), львівський будівничий 5—7.
Римський-Корсаков А. 338.
Римський Престіл 14, 224.
Ровінський 315—319.
Рогатин 79, 248, 291, 296, 320, 321.
Rogani Petrus Antonio, львів. маляр 67.

Розділ 69.
Розиск о брянской вірі 94.
Розкошни І. 296 (op. cit.).
Рожнів 239.
Роксандра (Локсандра), жінка молдав. господ. 3, 160, 162, 258.
Роман, дзвонар 177, 178.
Ромсторфер К. 302 (op. cit.).
Роман, маляр 313.
Романів (місцевість) 314.
Romano гл. Римлянин.
Романови 193.
Ропицький 22.
Росія (Росіяни) 11, 30, 40, 91, 100, 101, 115, 133, 134, 138, 186, 201, 202, 206, 213, 224, 234, 235, 243, 244, 246, 277, 281, 287, 295, 300, 301, 315, 328, 337.
Роспись книгам Ставропиг. Книгарні 332.
Ростиславичі 191.
Ростів 55, 191, 277.
Ростовське князівство 192.
Рохміс Я. 22.
Рудницький, архітект 21.
Ружинський Кирило, кн. 166, 182.
Румуни 130.
Рурик 191, 211, 214.
Руриковичі 190—192.
Русалка Дністровая 103.
Русин, маляр 307.
Русин Андрій, маляр 248.
Rusyn Havryło гл. Головацький Яків.
Русин Давид 162, 163, 175.
Русин-Лемко 336 (op. cit.).
Русини гл. Українці.
Русіянович Григорій 263.
Руснаки угорські 234.
Русск. монаст. на Угорс. Руси 335.
Русь 3, 4, 75, 94, 95, 121, 130, 136, 139, 190, 191, 193, 217, 245, 247, 249, 290, 292—295, 306, 328, 333—335, 337.
Руська вул. у Львові 4, 6, 11, 15, 33, 41, 42, 47, 67, 116, 218, 265, 279.
Руські князівства 191.
Рутовський Тадей, др. 21.
Ruff 149.

С., священик 284.
С. Ф. 336.
Сабатовський Константин, ректор 58, 60, 66, 76, 92, 94.
Сава, маляр 255, 285, 313.
Савицький Іван, маляр 254, 313, 323.
Савчинський, о. 111.
Савчинський Г. 338.
Савчинський Николай 120, 123, 124, 139.
Самбір 203, 216, 227.
Сандомірське князів. 190, 191.
Сахер-Масох, директор поліції 108—110.
Сахнович Криштоф, маляр 252, 266, 269.
Свенціцький Ілляріон, др. 36, 281 (op. cit.), 288, 294, 298, 316—319, 322 (op. cit.), 331 (op. cit.), 336 (op. cit.), 337 (op. cit.).
Свенціцький С. 338.
Свистун Филип 336 (op. cit.), 337 (op. cit.), 338.
Святоюрці 131.
Святослав, князь 339.
Священики безженні 56, 57, 69.
Севастополь 139.
Сембратович Йосиф 242, 245, 338.
Семен (Сенько), маляр 251, 255, 311, 313.
Семенович Петро 270, 273.
Семинарія 66, 109.
— у Відні 245.
— ґенеральна 69, 91—94.
— епархіяльна 61, 96.
— у Львові 61, 96, 193.
Сеніор Ставропигії 17, 27, 29, 43, 44, 48—51, 62.
Сенкевич Д. А. 338.
Сенькович Федір, маляр 257,

259—263, 265, 266, 271, 274, 277, 281, 305, 306, 312, 313.
Сеньковичева Федорова Анастазія 260, 262, 266.
Серби (Сербія) 234, 235, 295, 328.
Серби Лужицькі 104.
Середне 97.
Сємаш 99, 103.
Сємаш Стефан 209, 210.
Сємашкович Антошко, римар 257.
Сивуляк М., проф. 18, 21, 338.
Сикст Еразм, др. 261.
Симеон, дереворитник 319.
Симонович Атаназій, о. 65.
Синайська гора 312.
Синаксар 326.
Синод д'ецезальний 332.
Сідлярка Анна 77, 78.
Сінкевич, питомець 245.
Січинський Юліян, радн. дирекції домен 30, 31.
Скобельський Петро 297, 310 (op. cit.).
Скольський Андрій, друкар 327, 329, 330.
Скородинський Іван 71.
Скородинський Никола, еп. 58, 60, 69, 93.
Славянське Товариство 102.
Славяни (Славянщина) 54, 115, 246, 247, 284, 302, 304, 306, 315, 336.
Славянщина австрійська 100.
Слезка Михайло, друкар 326, 327, 329, 330.
Словаки 104.
Словінці 104.
Словіта 79, 81, 82, 90.
Слово ко народу 94.
Слонський Михайло 174.
Слоньовський Дмитро 69.
Служебник 42, 90, 98, 200, 205, 318, 331, 332.
Сменеченський 338.
Смоктун 176.
Смоленськ 191.
Смоленське княз. 190, 192.
Смольниця 79, 81.
Смулка Адам, ком. поліції 30.
Снігурський Іван, еп. 95, 102, 148, 338.
Собор поль.-руський 132.
Соборник 332.
Созанський М. 79.
Сойм 37, 44, 125, 183, 261.
Соколів 91.
Соколовський Маріян, проф. універс. 247, 288, 290—293.
Соколовський Станислав 18.
Сокульський (Сокольський) Йосиф Василевич 140, 231, 232, 236, 237, 239, 242.
Соліковський Дмитро, польський еп. 247, 248, 250—253, 259, 288, 311, 321.
Соловйов 335 (op. cit.), 336 (op. cit.).
Солунь 303.
Сопух 148.
Сосенко М., маляр 285.
Сосновський Лев 147, 150, 194, 208—210, 212, 216, 219, 220, 230, 233.
Sprawozdania Grona Konserwatorów 1.
Skrawozdania Komisyi badania hist. sztuki 267.
Справозданье рахунковое 1.
Срібний Федір 265 (op. cit.).
Ставницькі 329.
Ставропиг. бурса у Львові 14, 61, 70, 104.
Ставропигійська Старшина I, 7, 15, 17, 21, 23, 29, 31, 32, 34, 36, 37, 43, 47, 48, 52—54, 58, 61—63, 67, 68, 70, 71, 84, 86—88, 94, 95, 100, 104—106, 125, 126, 144, 170, 207, 208, 210, 211, 221, 223, 231, 245, 246, 254, 269, 275, 327.
Станиславів 12, 125, 129, 149, 155, 214, 227.
Стажевський 84.
Стамборський Іван 84.
Станішевський Владислав 143 (op. cit.).
Старанський Андрій, корон. возн. 182.

Старжевський Александер 174.
Старий Ринок у Львові 2.
Староста сяніцький 309.
Стась, коваль 169.
Стенчинський Матвій Богуш 147, 149.
Стефан, маляр 313.
Стефан із Сучави 302.
Стефан Баторій, поль. король 164, 181.
Стефан Вел., молдав. господ. 301.
Стефанова гора 2.
Стефанський Йосиф 150.
Стогнів 261.
Стотанчук (Стоканчик, Стотанчик) Юрій 208—210.
Стражницький Антін 235, 242, 245.
Страсти Христови 332.
Стратинець 218, 219.
Стрибилова 77, 78.
Стрий 227, 228, 308.
Стрілецький 332.
Стрілецькі 268.
Стрільбицька Ф. 338.
Страґанов 282, 300.
Строінський, маляр 254.
Студзінський Станислав, хорунжий 327.
Студинський Кирило, др. професор універс. II, 95, 100, 103, 105—107, 111, 112, 114, 127, 128, 130, 133—140, 188, 190, 210, 216, 224—226, 228—232, 234—239, 241—243, 245 — всюди: op. cit.
Studium Latinum 91, 93.
Studium Ruthenum 61, 66, 69, 91—94.
Ступницький Іван 70.
Ступницький М., о. 94.
Ступницький О., крилош. 95.
Стшалковський Іван, о. 182.
Суздалець 192.
Суздаль 191.
Суздальське князів. 190, 192.
Сулименко Петро, малярський товариш 313.
Супрунчук (Супрунський) Петро, маляр 309, 313.
Сучава 294.
Сучавиця 161, 181, 294, 302, 320, 321.
Схизматики 250—252, 311, 327.
Схід 248, 284, 291, 292, 296, 302, 306, 315.
Сянік 309.

Тарасевич Леонтій 318.
Тарновецький 103.
Татари 2, 191, 335.
Татур Генрик 332.
Таусінґ 290.
Твер 191.
Тверське князівство 192.
Thürmann Aloys, ґуберн. радн. 153.
Театини 12, 14, 56, 57, 65, 69, 96.
Театр львівський 150.
Teka Grona Konserwatorów 264.
Теодозій, основатель Скита 150.
Теодор, син воєводи Алекс. Лопушанина 3, 162.
Теодорович Григорій 9.
Теодорович Іван, друкар 256.
Теофан, єрусалим. патр. 322.
Теребовля 14, 19, 35, 38, 39, 42, 45.
Терезіянська брама у Львові 68.
Терлецький Семен, маляр 313.
Тернопіль 214, 227.
Тернопільщина 32.
Тершаковець Михайло 103 (op. cit.), 188 (op. cit).
Техніка 32.
Тимофієвич Микола, маляр 313.
Тиндюк М. І. 338, 339 (op. cit.).
Тиссаровський Єремія, еп. 4, 9, 322.
Т-во Археольоґічне у Львові 289.
Товарницький Іван 105, 163, 208—210.
Томас, коваль 177.
Томицький 180.
Торжник 326.

Тоскана 308.
Транквіліон-Ставровецький Кирило 9.
Требник 95, 198, 317, 319, 326, 332.
Трентовський Б. 336 (op. cit.).
Третяк Д. 338.
Трефолой 82, 91, 198, 200, 205, 329.
Тріодь 198, 200, 204, 205, 269, 314, 316, 319, 326, 331, 332.
Трохлинський Андрій 70.
Троянці 239.
Труш Іван, арт.-маляр 15, 18.
Туркевич 332.
Туркевич Л., мітрат 7.
Турки 7, 10, 172, 276, 284, 301, 308, 318.
Турчинський Стефан, парох Пониковиці 234.
Турянський Амврозій, унівськ. архимандрит 79.
Турянський Стефан 112.
Тустановський 103.
Тучапський Макарій, львів. еп. 3.

Угорщина (Угри) 39, 90, 115, 136, 139, 140, 170, 171, 190, 216, 228—230, 232, 233, 240, 241, 335.
Узембло Генрик 21.
Ужгород 216, 234.
Україна (Українці, Русини, руський нарід) 1, 2, 6, 12, 30, 31, 53, 54, 57, 62, 65, 87, 94, 99—102, 104—113, 115, 117, 120—122, 125—135, 137, 138, 140, 146, 162, 164, 166, 167, 169, 178, 179, 181—183, 185, 192, 193, 234, 236, 238—241, 258, 266—271, 283, 284, 286—309, 312, 315, 318, 320, 328, 329, 333, 336, 338.
Унів 291, 318, 329, 332.
Університет 93, 233.
— у Кракові 290.
— у Львові 125, 126, 185, 193, 218, 294.
Уніяти 65, 127, 313, 328.
Урбанович Гр. 174.
Урмовський 86.
Урмовський Павло 174.
Уряд ц. к. Краєвий Консерватор. у Кракові 44.
Успенський А. І. 300 (op. cit.).
Успенський П. 303 (op. cit.).
Устє в Галичині 8, 9, 322.
Устіянович Микола 101, 121, 123, 130, 136, 141, 338.
Устрялов 185.
Ушакевич Василь, дереворитник 319.
Ушаков Симон 300.

Favoritenstrasse у Відні 24, 29, 48.
Федак Стефан, др. І, 32, 36.
Федір 171.
Федір, маляр 8, 248, 255, 259, 274, 276, 307, 313, 322.
Федір, священик 284.
Федор (Теодор) Іванович, цар 6, 248, 257—259, 320.
Федорович Григорій 8, 260, 261.
Федорович Іван, книгопечатник 256, 257, 320, 325, 335.
Федорович Пилип, маляр 255, 256, 313, 321.
Федорович Прокіп, маляр 255, 313, 321.
Федьків, маляр 8.
Федько, маляр 309—311, 314.
Федько (Хведько), малярчук 314.
Федькова, малярка гл. Сеньковичева.
Федькові малярчики 259.
Фелікс, будівничий 162.
Фенна, вдова по малярі 314.
Ференц, маляр 256, 314.
Ференцова, малярка 314.
Фємка, жінка маляря 313.
Филимонович Федір 63, 87, 88, 174.
Филипович Гнат, проф. Studii Rutheni 66.
Филипович Катерина, жінка маляря 311.

Филипович Лаврин гл. Лаврин.
Фільософія 326.
Фінкель Л., проф. унів. 23, 296 (op. cit), 309.
Фльоренція 308.
Фльоріян 94.
Франке Андрій, людвісар 176, 183.
Франко Іван 297.
Франц II, цісар 193.
Французи 252, 290.
Fournier Louis 308 (op. cit.).

Харбіцький, лат. еп. 252, 323.
Харлампович К. В. 300 (op. cit.).
Хвалібуґ Йосиф 148, 149.
Хвалібуґ Проспер 148, 149 (op. cit.).
Хиляк О. 338.
Хлудов 332.
Хмельницький Богдан Зиновій, гетьман 170, 175.
Ходзінський Казимир, різьбар 18.
Ходикевич 94 (op. cit.).
Хойнацький, маляр 254.
Холм 96.
Холмчаки 69, 70.
Хома, маляр 255, 314.
Хома, передміський маляр 314.
Хоминая, малярка 308.
Хоминський, директор поліції 226.
Хоминський, о. 106, 129.
Хоминський Вол., ґуберн. секр. 105, 106, 197, 208, 209.
Хотинецький 245.
Хоткевич Гнат 288 (op. cit.).
Хрін (Грін) Іванович, маляр 256, 257, 306, 311, 314, 315, 320.
Хроніка 326.

Цар московський 300.
Царгород 9, 325.
Цвітник 332.
Цензор (цензура) 56, 60, 92, 93, 101, 102, 112, 128, 133, 151, 152, 213, 327, 328.
Церква 1—57, 59—71, 77, 84, 93, 132, 156, 249—251, 257, 264, 274, 294, 299, 303, 309, 317, 320, 321, 326.
Церква св. Андрея костел у Львові 6.
— св. Анни костел у Львові 6.
— Балабанівська каплиця 263, 264, 269, 270, 311, 312, 324.
— Благовіщенська у Львові 12, 309, 313, 321.
— Богоявленська у Львові 12, 55, 62, 71.
— на Буковині 294.
— вірменська катедра у Львові 22.
— вірменський костел у Станиславові 12.
— Вознесенська на Знесіню 308.
— св. Войтіха костел у Львові 2.
— на Волині 328.
— Воскресенська на Краківськім передмістю у Львові 68, 69.
— Всіх Святих (св. Отців) у Львові 12.
— галицька 258.
— у Галичі 321.
— городська руська у Львові 3.
— греко-катол. катедра у Львові 69.
— грецька 19, 297.
— в Делятині 96.
— Домініканів костел Госп. Тіла 165, 181, 182, 264.
— Домініканок костел у Львові 13.
— в Завалові повасилянська 98.
— західна (лат.) 2, 17, 63, 250, 259, 321, 327.
— знесінська 73.
— жовківський собор 308.

Церква св. Івана Хрестителя у Львові 2.
— в Камянці Поділь. 276.
— катедральна 77, 78.
— в Красічині 16, 18, 264, 265.
— ковельський собор 301.
— в Краснопущі 309.
— в Крехові 308.
— лат. катедра у Львові 66, 251, 324.
— львівська 60, 68, 89, 99.
— львівський костел 252, 310.
— св. Марка костел 73.
— св. Миколи в Галичі 96.
— св. Миколи у Львові 2, 94, 255, 308, 311.
— св. Миколи костел у Львові 64, 71.
— Молдавії 328.
— московський собор 42.
— св. Онуфрія у Львові 177, 255, 272—275, 277, 284—287.
— св. Параскевії (св. Пятниць) у Львові, 6, 72, 251, 296, 299, 314.
— св. Петра костел у Львові 6.
— св. Петра й Павла у Львові 12.
— Петропавлівська каплиця у Львові 279.
— підмійська у Львові 69.
— Поділя 328.
— Покрова у Львові 12.
— Преображеня у Львові 4, 43, 204.
— в Рогатині 321.
— в Романові 314.
— руська (гр.-кат.) 2, 4, 32, 56, 60, 62, 93, 241.
— в Сербії 328.
— св. Софії в Київі 39, 301, 303.
— Спаська на Берестові 303.
— Ставропигії у Львові (Успенія Пресв. Богородиці, Волоська) 1—57, 59—71, 73, 83—85, 87, 89, 91, 93, 94, 160—163, 165, 168, 169, 174—179, 181, 183, 199, 248, 255, 258—266, 269, 271, 272, 274, 275, 277—282, 284, 285, 287, 288, 291, 293, 307, 312, 314, 320—324, 329.
Церква Ставропигії львівської церкви 271, 273, 275—277, 281, 282, 284, 300, 305, 306, 315.
— при Ставропигійській церкві каплиця 83—85, 89.
— св. Станислава костел у Львові 312.
— св. Сефана у Відні 51.
— сучавська 161.
— східна 2, 4, 163.
— св. Теодора у Львові 267.
— Трех Святителів у Львові 2.
— Трех Святителів каплиця у Львові 5, 7, 8,10—13, 15, 18, 21, 22, 24, 26—45, 47—53, 59, 173, 177, 263, 272, 274, 277—280, 282, 284, 320.
— св. Трійці у Львові 27.
— українська 68, 326.
— в Уневі митрополича каплиця 291.
— св. Юра у Львові 12, 39, 56, 62, 71, 106, 129, 162.
— св. Юра каплиця при Успенській церкві 3.
— Ягайлонська каплиця в Кракові 295.
— в Яссах 255.
Цех 304, 326, 329.
Цех малярський 250—256, 265, 267, 269, 295, 302, 304, 305, 307, 310—314, 321, 323, 324.
Цех мистецький 250, 269, 270.
Цибик Лука 242.
Цикани 217.

Цісар 74, 76—78, 81, 85, 107, 108.
Цьорох I. 335.

Чайківський Остап, крил. 58.
Чайковський, шляхтич 311.
Часописи 101—110, 112, 115, 119, 122, 124, 125, 127, 129, 137, 140—142, 190.
Часописи: Allgemem. Oesterr. Wiener Dorfzeitung 142.
— Архивъ Юго-Зап. Россіи 166—168, 182—184, 251, 256, 259—261, 263, 265, 267—270, 272, 274—276, 278, 284, 285, 288, 307—314, 316—324.
— Бесѣда 125.
— Бібліотека Бесід Духовних 102.
— Bibliot. Warszawska 296.
— Bibliot. Nauk. Zakł. im. Ossolińskich 147, 149.
— Wanderer 133, 142.
— Wiadom. Numizmat. Archeolog. 304.
— Wienerbothe 142.
— Вѣстникъ 116, 136, 137, 139, 140, 214, 226.
— Вѣстникъ Земскихъ Законовъ 216.
— Галицька Пчола 99.
— Галицкая Пчела (Пчола Галицька), тижневник 107, 108, 110—115, 126.
— галицько-русь. 100, 111.
— Gazeta Kościelna 296.
— Gazeta Lwowska 126.
— Gazeta Narodowa 126, 127, 132.
— Gazeta Powszechna 132.
— Grafik 144.
— Dziennik Narodowy 126, 128, 131.
— Діло 127, 134, 175, 297.
— для селян 128.
— Dnewnyk ruskij 133.
— Dodatek do Gaz. Lwowskiej 264, 279, 290.
— духовні 103.
Часописи: Oesterreichischer Correspondent 133.
— Записки Наук. Тов. ім. Шевченка 92, 188, 224, 225, 258, 265, 298, 307.
— Збірник Фільол. Секції Наук. Тов. ім. Шевченка 188, 190.
— Зоря 297, 310.
— Зоря Галицка (Зоря Галицкая) 99, 112—142, 203—205, 208, 213—216, 220-222, 233, 235, 236, 240, 241, 243, 297.
— Журн. Мин. Народного Просв. 187.
— Jahrbücher f. slavische Litterat. 187.
— Candea 297.
— Kwartalnik Historyczny 247, 291, 293, 294.
— Kraj (петербур.) 127.
— Лада 120.
— літературні 100, 112, 121.
— Lamus 321, 323.
— малоруські 100.
— Mittheilungen d. Centralkommis. f. Erh. d. Denkm. in Wien 292.
— мораль.-літерат. і забавна 118.
— московські 114.
— Muzeum polskie 296.
— народні 109.
— Науков. Сборникъ Гал.-рус. Матицѣ 297.
— Neue Zeit 133, 142.
— неурядові 133.
— Нива 298.
— німецькі 128.
— Памятн. русск. старины въ зап.-рус. губ. 332.
— періодичні духовні 102.
— південно-славян. 128.
— політичні 112, 115, 118, 127, 128, 131, 141.
— політич.-літерат. 118.
— польські 108, 121, 125—127, 130—133, 140, 141.
— Postęp 126, 127, 131.

Часописи: Поученія церковныя 119.
— Prosse 133, 142.
— Przewodnik dla spraw drukar.-litogr. 144.
— Przewodnik Naukowy i Literacki 290, 296.
— Przegląd Archeolog. 289, 292, 293.
— Przegląd Archeologiczno-Bibliogr. 290, 296.
— Przegląd Polski 290.
— Пчола 129, 130, 140, 141.
— Пчола руська 106.
— Rozmaitości 126, 143, 147, 149, 290, 296, 297.
— Rozmaitości Lwowskie 187.
— Rozprawy Wydz. Filolog. 304.
— русинські 100.
— Руслан 298.
— русскій журналъ 101, 106.
— руські 103, 105, 109, 113, 114, 116, 133.
— Світ 318.
— Семейная Библіотека 233, 244—246.
— Sprawozd. Komisyi dla badania histor. sztuki w Polsce 289—291, 293, 296, 307, 308.
— Teka Konserwatorska 289, 296, 297, 309.
— Tygodnik Wiedeński 100.
— Tygodnik Petersburski 100.
— тижневник для літерат. 120.
— Труды Кіев. Дух. Акад. 331.
— україножерні 126.
— українські 99—101, 104, 106, 107, 110, 112, 113, 126, 131, 132.
— Україн.-русь. Архив 95, 110.
— Українське Слово 299.
— Volksbothe 142.
Часописи: Церковная Газета 241.
— Czas 296.
— Czasopism Naukowy Ossolińskich 143.
— Часопись Матиці руської Гуркевича 99.
— Червоная Русь 125, 297.
— чеські 128.
— Чтенія (московські) 187.
Часослов 91, 198, 326, 332.
Чвохорович Юрій, маляр 314.
Черлюнчакевич Яків, парох Олешиць 234.
Чернецький В. 339 (op. cit.).
Чернигів 318, 329.
Чернигівське князівство 190.
Чернівці 216, 227.
Черноризец Іван гл. Гушалевич Іван.
Чехи 103.
Чехов А. 337.
Чехович Андрій 261.
Чиж Федько 314.
Ciampi 308 (op. cit.).
Чоловський Ал., др. 18, 23, 32, 296 (op. cit.).
Черне 331.
Чорнухіна Палажка 309.
Чортків 216, 227.
Чуковський К. 337 (op. cit.).

Шадурський Никола 73.
Шанковський Матій, професор моральн. богословя 58.
Шанковський Петро, парох Станиславова 214, 227.
Шараневич Ізидор, др. 1 (op. cit.), 2, 11, 13, 270 (op. cit.), 272 (op. cit.), 274 (op. cit.), 280—282, 291, 297, 334—336 (op. cit.), 339 (op. cit.).
Charite 81.
Шах Стефан 188, 199, 213, 232.
Шашкевич Григорій 127, 137, 238.
Шашкевич Маркіян 94, 102, 103, 123, 138, 240.
Шванковський Ян, маляр 252.

Шведи 10, 287.
Schöpel 10.
Шептицький 70.
Шептицький Андрій, ґр., митрополит 18, 21, 28, 36, 37, 41, 43, 47—49, 52, 288, 298, 299.
Шептицький Атаназій, еп. 56.
Шептицький Варлаам, еп. 282.
Шептицький Лев, митроп. 12, 56, 73—76, 78, 81, 89, 173.
Шептицький Семен, перем. каштелян 74—77.
Шептицькі 56, 57.
Шехович Лев, радник висш. краєв. суду 30.
Шехович Северин Г. 99, 120, 123—125, 135, 136, 138, 142, 190, 233, 244.
Шишко-Боґуш, проф. техн. 32.
Шіллєр Фрідріх 111, 189.
Школа 4, 61, 62, 104, 132, 240, 326.
Школа висша духовна 330.
— висша світських і дух. наук у Львові 5.
— київська 330.
— київсь.-львів. дереворитів 315.
— малярів 299, 300, 302, 306.
— москов. дереворитy 315.
— нормальна 233.
— практична 69.
— Ставропигії у Львові 9, 14, 61, 67, 97, 107, 146, 177, 179, 180, 311, 330.
— тривіяльна 233.
Шмериковський, парох Чорткова 216, 227.
Schnür-Pepłowski Станислав 132, 133.
Шодуар, барон 188.
Шольц, маляр 309.
Шпаніель Микола, маляр 306, 314.
Schubert-Soldern, предсідник віден. центр. комісії 52.
Шумлянський Константин 79.
Шумлянський Онуфрій, еп. 78.

Щавницький Михайло, ректор семин. 93.
Щирець 261, 313.
Щурат Василь, др. I, 284 (op. cit.).

Юбилейное Изданіе (Ставропигії) 1, 161, 167, 181, 183, 248, 249, 255, 258, 259, 262, 279, 313, 314, 320—323.
Юзефович Йосиф 167.
Юзефович Томаш, ксьондз 164.
Юрґенс 150.
Юристовський Микола 144, 153, 154, 156, 208, 209.
Юркевич 97.
Юркевич Григорій 70.
Юркевич Филимон 208, 209.
Юрко 171.
Юрчакевич, о. 331, 332.

Яблонів 96, 98.
Яблонівка 97.
Яблонський Каєтан 149, 150.
Яблонський Мартин, маляр 15, 16, 146, 149, 159.
Яворів 79, 337.
Яворський 147.
Яворський Ф. 252 (op. cit.), 254, 255 (op. cit.), 266, 267, 270, 280, 296 (op. cit.), 310 (op. cit.), 312 (op. cit.), 323 (op. cit.), 324 (op. cit.).
Ягайлони 193, 213.
Яків, муляр. майстер 8, 314.
Яків, син маляря Луки 314.
Якуб, маляр 259.
Якубович Ізраіль (Сруль) 329.
Яминський Іван 175.
Яминський Р. 338.
Ян, пушкар 170.
Яніна 10.
Янович Іван, парох Бродів 216, 227, 234.
Япан 292.
Ярослав Мудрий, кн. 335.
Ярошинський Осип 150, 159.
Ярошинський Т. 296 (op. cit.).
Ярошович Гаврило 165, 181.
Ясінський, дідич 100.

Ясло 147.
Ясси 181, 255, 311, 313, 320, 321.
Яствшембський Стефан, цеховий майстер 312.
Ятвяги 70.
Яхимович Григорій, еп. 105, 106, 110, 234, 240.
Яхім Франц 103.
Яценько, пятницький священик 314.
Яцко, дзвінник 178.
Яцко, швець 257.
Яцкович Андрій, маляр 269, 314, 316.
Яцько, дяк 258.

Річевий показчик.

Акти 1, 2, 12, 15, 18, 21—23, 31, 57, 58, 66, 71, 73, 74, 77, 78, 84—86, 95—97, 145, 147, 165, 166, 182, 195, 224, 227, 252, 254, 255, 260, 261, 263, 265—270, 275, 276, 278, 289, 303, 306—311, 313—315, 317, 320, 324, 329, 331, 334, 336.
Азбука 148.
Азбука гражданка 60, 92, 136.
— кирилиця 60, 92, 101, 129, 132, 185.
— латинська 101.
Анкета 15, 18, 22, 31.
Єресь 327, 328.
Ідеї всеукраїнські 102.
Конґруа 62, 66.
Конкурс 18, 21, 23, 25, 26, 32, 39.
Латинізація 65, 297.
Мова 102, 104, 113, 118, 120, 218, 246, 272, 282.
— Біблії, вид. у Перемишлі 103.
— галицько-руська 237.
— грецька 93, 272, 273, 303.
— ілірійська 93, 101.
— італійська 96.
— книжна 189.
— латинська 94, 161, 174, 321.
— мазурська 131.
— мертва 134, 135.
— московська (російська, русска) 92, 93, 100, 101, 135, 137, 138, 140, 185—190, 210, 212—214, 218, 230, 237, 238, 241, 328, 334.
Мова народна 102, 106, 117, 128, 129, 135, 136, 138, 139, 189, 190, 206, 207, 212.
— німецька 93, 185—189, 228—230, 237, 303.
— общеруська 137.
— польська 66, 93, 100, 101, 111, 132, 137, 185—189, 240, 241, 257, 262, 263, 286.
— румунська 332.
— руська 6, 92—94, 105—108, 110, 129, 130, 137, 138, 185, 202, 207, 211, 239, 240, 251, 324.
— славянська 66, 137.
— староруська 134, 189.
— українська 62, 66, 99, 100, 102, 103, 107, 110, 124, 127, 131, 135, 137, 190, 207, 210, 218, 230, 238, 241.
— французька 96, 303.
— хахлацько-польська 185.
— хахольська 123.
— церковно-славянська 60, 92, 93, 103, 107, 130, 132, 134, 137, 142, 161, 218.
— чеська 101.
— язичіє 118.
Московська партія 140.
Обединенє (москвофільство) 99, 123—125, 135—140, 224, 232, 234, 333.
Обряд 17, 31, 60, 64, 96, 100, 119, 251, 264.
Обряд греко-катол. 60, 64—66, 107, 126, 199, 201, 261.

Обряд греко-славян. 65.
— грецький 64, 65, 96, 126, 262, 299, 303, 320, 325.
— латинський 65, 126, 169, 234.
— славянський 65.
— східний 329.
Польонізація 65, 258.
Правопись 100, 130, 328.
Революція 112, 126, 131, 133, 140, 144, 212.
Руське всеславяньство 100.
Сепаратизм 110.
Спів 61.
Тернопільський камінь 38, 45.
Товстолузський пісковець 32, 35, 36.
Унія церковна 14, 60, 166, 224, 237, 331, 335.
Фонд реліґійний 71, 81.
Фонд церковний 22.
Фонетика 134.

ЗМІСТ.

Сторона.

Др. К. Студинський: Вступне слово . . . . I.

I. *Александер Барвінський:* Ставропигійська церква Успенія Пр. Богородиці у Львові і заходи коло її обнови і прикраси 1

II. *Амврозій Андрохович:* О. Іван Горбачевський, примірний парох Ставропигійського Братства (ур. 1743, † 1806) 55

III. *Др. Іван Брик:* Початки української преси в Галичині і львівська Ставропигія . . 99

IV. *Іван Крипякевич:* Ставропигійська літографія в рр. 1846—1854 143

V. *В. Карпович:* Дзвони церкви Успенія Пр. Д. Богородиці 160

VI. *Мих. Тершаковець:* Роля Ставропигії у виданню Дениса Зубрицького: „Исторія древняго галичско-русскаго княжества“ I—III. ч. та його брошури п. з. „Анонимъ Гнезненскій и Іоаннъ Длугошъ“ 185

VII. *Микола Голубець:* Українське малярство XVI—XVII. ст. під покровом Ставропигії . . 247

VIII. *Др. Ілляріон Свенціцкий:* Дещо про печатню Успенського Братства у Львові та її видання . . 325

IX. *Др. Ярослав Гординський:* Показчик назв осіб, ґеоґрафічних назв, інституцій, видавництв і заголовків анонімних писань 340

5832

Zbirnyk
Lwiwśkoj
Stawropyhii

I.

167947